DUILIU ZAMFIRESCU

O P E R E

Ediție fnsrijild,
f f « / « M i ***n ot t,***
g l o s a r d *
Ml HAI GAFITA

IV

LYDDA. SCRISORI ROMANE
TEATRU

SCRIITORI ROMANI
EDITURA «INERVA
B ucuttfti, 197 4

NOTA ASUPRA VOLUMULUI IV

LYDDA. SCRISORI ROMANE — TEATRU

Acest al patrulea volum din seria *Operelor* lui Duiliu Zamfirescu e singurul cu un caracter neomogen, sub raportul genului literar, căci cuprinde un roman — el însu>i cu o construcție neunitară: epistolar ji memorialistic — ți cinci piese de teatru.

Exista, cu toate acestea, o legătură, mai puțin organica, între romanul *Lydda* ji una din piese, *Lumină nonă.* care legitimează într-o măsură "anumită apropierea.

Care e legătura între *Lydda* si *Lumină nouă f*

Piesa aceasta a fost iniția! scrisă în 1895—1896 **51** purta alt titlu: *Hypnoticii,* dar a îndmpinat opoziția Iui Titu Maiorescu, căruia în mod firesc i-a fost trimisă pentru lectură si, desigur, peniru apariție în *Convorbiri.* Conținutul observațiilor făcute de critic nu-fl cunoaștem, dar ne sînt cunoscute câteva explicații date de scriitor cu privire la modificările operate. In nici o alta lucrare Duiliu Zamfirescu n-a făcut atîtea transformări si atît de importante ca în *Hypnoticii,* pentru a ajunge Ia *Lumină nouă.* eliminări si adaosuri care au rectificat chiar direcția ideologică a piesei.

Scriitorul a primit sugestiile şi recomandările criticului, amînînd piesa, lăsînd-o „să doarmă", cum îi scria el lui Maiorescu, şi anume 15 ani. Insa în cursul convorbirilor cu fruntaşul Junimii *au,* intervenit probabil referiri dese la chestiuni filozofice, abordate într-o scena a *HypnoticUor,* fi scriitorului i se va fi demonstrat că are goluri, aproximații, inexactități în domeniu — in studiul psihologiei, al filozofiei — ceea ce Duiliu Zamfirescu a acceptat cu greu, sau nici n-a acceptat propriu-zis. *Lydda* începe sa fie scrisă chiar în momentul cînd eşuează *Hypnoticii,* atunci începe sa se publice în *Convorbiri,* fiind o insurecție a unui artist

tînăr, aflat la Roma, inteligent si optimist, faţă cu scepticismul unui bâtrîn filozof, schoponhauerian mizantrop, rămas la ţară, în perimetru limitat de gîndire si de legătură cu viaţa. Romanul Ta relua, în forme noi, extinse, majoritatea problemelor eliminate din piesă, în scrisorile pe care le schimba tînărul Mircea M. cu bătrînul Filip A. si în jurnalul acestuia din urmă, care pînă la urmă recunoaşte falimentul poziţiei sale. Procedarea era inocentă pentru cititorii romanului şi chiar pentru numeroşi prieteni, care nu ştiau ce conţine corespondenţa dintre Maiorescu si Duiliu Zamfirescu, nici obiectul discuţiilor dintre ei si nici opiniile criticului despre piesa *Hypnoticii.*

Aşadar, legătura dintre roman şi piesa *Lumină nouă* — mai exact în prima ei formă, *Hypnoticii* — legitimează măcar parţial alăturarea lor în acelaşi volum al ediţiei.

Ar mai exista încă *o* raţiune, de data aceasta exprimînd â rebours soarta comună a romanului *Lydda* şi z teatrului lăsat de Duiliu Zamfirescu. Dacă romanele sale principak exprimau un program social, iar poezia sa reprezenta o reacţie lirică la problemele cele mai diverse ; dacă nuvelistica sa era cînd replică romantică si cînd literatura cu program social — romanul *Lydda* intră în seria eseului filozofic, a dezbaterii — deşt în cadrele largi ale epicei — în problemele *teoretice,* de conştiinţă, iar teatrul, prin *O suferinţă,* O *amică* şi *Poezia depărtării,* abordează cazuri de conştiinţă şi încearcă, în formele specifice genului, ispite filozofice, explorarea .abilului interior'. Ctteva nuvele — *Frica, AIcssio, Singurătate, Peltică, Furfanţo* — aparţin acestei familii, în care *Lydda* şi *Lumină nouă* deţin întîietatea, iar piesa, în forma primă, a *Hipnoticilor* {care, în eşecul ei, determină scrierea romanului *Lydda),* e prima reacţie literară publică marcând începutul emancipării de tutela spirituală maioresciană. Celelalte etape principade ale acestui veritabil proces de conştiinţă vor fi ; articolul *Literatura românească fi scriitorii transilvăneni* (1903), discursul de recepţie *Poporanismul în literatură* (1909) şi comunicarea academică *Metafizica cuvintelor fi estetica literară* (1911).

Aşadar, dacă nu raţiuni de felul grupărilor pe criterii de gen literar justifică alăturarea *Lyddti* de teatru — iară că apar şi argumentele înrudirii prin geneză, prin gamă de preocupări. Am adăuga şi rezervele criticii, care sînt aceleaşi faţă de romanul *Lydda* ca şi faţă de piese, şi unul şi celelalte cunosciod o circulaţie foarte restrînsă şi fiind cu timpul situate într-un sector de plan secund sau terţ al operei scriitorului, ca lucrări mai mult ambiţioase decît propriu-zis literare, mai curînd experimente ji mai puţin roman, respectiv piese cu priză la public.

Opinia trebuie revizuită într-o măsură mult mai mare decît în cazul ajtor sectoare ale operei lui Duiliu Zamfirescu — acelea cunoscute sau recunoscute, în general, cu dimensiunile lor reale. Insă romanul, *Lydda,* tipării in *Corn/orbiri* în etape disparate, la distanţă uneori de ani între ele, scos *in* volum şapte ani mai tîrziu, m [911, reeditat cu zgîrcenie, s-a impus greu, ba mai adevărat e să spunem că nu s-a impus, n-a fost nici urmărit cu seriozitate de critica noastră, seria din colecţia „Scriitori români" editată de Mariana Rarincescu-Zamfirescu nu l-a cuprins şi, practic, de aproape jumătate de veac el nu a mai circulat decît la puţinii cititori al bibliotecilor, nu şi !a publicul librăriei. Cit priveşte teairuJ, acesta n-a fost niciodată adunat în volum, nici măcar scos în broşuri, » ci a rămas în *Literator/ţi* de la 1882 şi în *Convorbiri literare* din 1912— • 1914, aflate azi doar în cîteva biblioteci. De jucat, numai ultimele patru piese — *Lumină nouă,* O *amică. Poezia depărtării* ii *Voicbiţa* au fost , jucate pe scenă, numai la Naţionalul din Bucureşti, fără sa treacă mult peste zece reprezentaţii şi, judecind după lista încasărilor scriitorului la reţeta spectacolelor —- pentru primele cinci spectacole *Voicbiţa* aducea cam 1500 lei — înseamnă ca sălile n-au fost niciodată pline, ba chiar se goleau pe măsură ce spectacolele se repetau. Erau ceea ce se numea atunci : „succese de stimă", cum va spune actorul Ion Livescu despre unul din elese, aşadar spectacole bine jucate, ale unor piese considerate mijlocii sau slabe, puse în scenă pentru autorul lor, din imposibilitatea teatrului de a face altfel, şi vizionate de un public care nu putea să nu vină, aplaudînd cu măsură nu arit piesa, cît efortul sau talentul actorilor.

Totuşi, cită lume putea să vadă spectacolele ? Cîţi cititori are teatrul publicat intr-o revistă lunară ?

E cert că epoca noastră aproape nu mai are cunoscători ai teatrului scris de părintele *Vieţii la ţară* — decît rari, din corpul didactic şi din exegeţii de strictă ^>ecialitate — iar cititorii *Lyddei* trebuie să fie nu numai foarte bătrîni, dar şi foarte puţini !

Duiliu Zamfirescu e insă cel dinţii vinovat de această situaţie — şi apoi e răspunzătoare o anumită neagră tradiţie a tipăririi literaturii odinioară, a teatrului, a prozei care nu era material de studiu in şcoli si nici roman de senzaţie, de aventuri. Această tradiţie abia în epoca noastră o curmam şi tipărim, cum se vede, operele scriitorilor şi in afara, sau pe deasupra interesului comercial !

Astfel, grupăm în acest volum două genuri distincte — roman şi teatru — înglobînd lucrări unite şi de aceeaşi soartă vitrega a editărilor anterioare, deşi cu semnificaţii hoiăritoare în opera scriitorului şi în literatura noastră in general. Caracterul lor experimental — tehnica *a*

compoziției, caracieristici stilistice — c numai o latură a valorii lor ; altă latură, şi mult mai importantă, a volumului de față «te cea de dezbatere din unghi strict personal, dc eseistică, am spune (dacă termenul n-ar limita aprecierea artistică), în orice caz de abordare în perspectivă mai acuzat teoretică decît primele trei volume apărute ale seriei. E limpede că romanul *Lydda,* ața cum se va arata numaidecît — pe urmele unei demonstrații pe care am făcut-o si în monografia dedicată scriitorului *(Duiliu Zamfireau,* „Editura pentru literatură", **1969,** p. **579—504),** dar cu fapte mai apropiat urmărite, sub specia felului cum se coagulează ele şi se convertesc în materia romanului — reprezintă un moment al *biografiei* scriitorului într-o măsura tot atit de mare cît unul al *literaturii* lui. Sensurile lui, sub raportul traducerii unor detalii de viață, de gîndire ale scriitorului — se va vedea în *Notele fi comentariile* consacrate textului — sînt excepțional de bogate în a numi realități foarte concrete. Avem, ca şi în *Lume nouă şi lume veche,* dar !a o treaptă literară superioara, un roman „cu cheie", nu insa de înfruntare în arenă cu adversari direcți, dinafară, ci de autocxplicare, de polemică interioara ii numai cu proiecții exterioare de nostalgii si programe, comunicate uneori direct, **Jlteori** „â rebours".

Lucrul va sta, în măsuri diferite, la fel în teatru, cu deosebire în O *suferință* şi O *antică* dar şi în *Poezia depărtării* sau *Lumină nouă.* Experimentul mergea mai departe în piesa *Prea tlry.iu* — inclusă doar în *Addenda,* avînd paternitate incertă, cum **vom** arăta amănunțit — piesă reprezentind un stadiu intermediar în convertirea unui material social-uman în substanța romanelor *Viața la țară* şi *Tănase Scatiu.* Putem spune ca *Lydda* este stadiul literar prim al unei polemici teoretice, cu privire la ana, la rolul artistului, Ia raportul între gîndire (filozofie) ji ană, între dragoste şi artă etc.; în acelaşi fel, putem spune ca teatrul lui Duiliu Zamfirescu — de la O *suferință* la *Voicbița,* înglobînd si *l'rea tivziu,* în latura care aparține sigur scriitorului, si *Thargelia din Milet,* din care se păstrează doar citeva scene — este o ilustrare, ce merge de la tragic la comic, a ideii sau iluziei scriitorului despre puterea dragostei.

Duiliu Zamfirescu n-a fost un scriitor al notației, al oglindirii epice, nici un liric exploziv, deşi aflăm în opera sa un roman social critic, nuvele întinse, cu tipologii esențiale, sau poezii evocatoare, instantanee descriptive etc.

Predominanți: *int* la el meditația si dezbaterea unei problematici umane sau sociale, a unor cazuri de conştiință umană sau socială. Notarea prea sumară a proceselor psihologice a considerat-o el însuşi o

deficiența a artei sale şi se va vedea în ce fel ; în otice caz, Duiliu Zamfirescu nu face parte din categoria prozatorilor analitici. Dar el e un meditativ; el gîndeşte *despre,* el apreciază, face eseistică, folosind instrumentele specifice literaturii, definind deopotrivă cele două componente ale structurii sale, parnasianul şi neoclasicul, deci, în ambele ipostaze, un temperament ce se bizuie mai mult pe forța de cerebralizare şl interiorizare decît pe sensibilitatea transmisă pătimaş. E un realism, dar al parnasianului, mereu conținut în el însuşi, de unde amploarea ciocnirii permanente *de idei, Lydda,* oricît roman, este mai întii un dialog — epistolar — amplu şi prelungit, între cei doi protagonişti, linam! Mirce* M. si bătrînul Filip A„ ca între doi eroi de teatru, puțind să nu aibă nici nume (ca în O *amică* sau *m* primele forme ale piesei *Poezia depărtării),* deci reprezentând două ipostaze de principiu; în a doua pane, jurnalul bătrînului e un lung monolog interior, echivalent cu o tiradă, în mai mică măsură epică decît romanele „povestite" la persoana întîia.

Iată, prin urmare, si alte rațiuni interioare de natură să legitimeze gruparea romanului *Lydda şi* a teatrului într-un singur volum, dincolo de alte motive arătate.

Maî mult decît la volumele anterioare, şi cu deosebire la piesele dc teatru, sînt necesare un număr de explicații preliminare de ansamblu, în afara celor ce vor fi date în capitolul de *Note ii comentarii,* privind anume alegerea textelor de bază folosite în ediția prezentă.

LYDDA. SCRISORI ROMANE

Romanul s-a tipărit în volum în timp ce scriitorul se afla în țară. aşadar trebuind să presupunem, după practica de azi, că şi-a controlat singur ediția şi că, prin urmare, îşi va fi citit şi corectura.

Lucrul nu e sigur, ba e mai probabil că el n-a avut Ioc. Operația tipăririi duia atunci timp scurt, colile odată culese şi corectate se imprimau numaidecît, înainte ca alte coli să fie pregătite. Corectura se făcea în tipografie, cu obligația respectării „manuscrisului", care ştim cît de riguroasă era Scriitorul nostru, jn .1911 cînd a apărut *Lydda,* se afla de obicei Ia Galați sau Odobeşti, ocupat cu Comisiunea Europeană a Dunării şi cu întreprinderea sa viticolă de la Faraoane, cu polemicile la Academie (acum ține comunicarea *Metafizica cuvintelor ji estetica literară,* lucrare a cărei elaborare i-a cerut timp) şi cu cele de

presă, extrem dc dure. Corectura era operație plicticoasă. Că va fi citit vreodată probele" e îndoielnic, deși exclus mu e. In general, tiparul „Bibliotecii pentru toți", care a scos si acest roman, ca și pe cele anterioare, era destul de rudimentar ți neîngrijit. Avantajul tirajului mare — colecția era foarte ieftină - se plătea prin calitatea scăzută a tiparului ! De aceea nu se poate gîndi nimeni în mod serios sa socoată drept text de baza **41** drept ‚ultima dorință a scrîitocului" textele din vechea- .Bibliotecă pentru toți", deși meritele colecției sub raportul selecției sumarelor ți al difuzării lor sint considerabile.

Ca text de bază trebuie ales, ți în cazul nostru, altul, Urmînd criteriul celorlalte volume, ajadar alegînd drept text de bază pe acela care a stat ultimul, cu siguranță, sub ochii scriitorului, ajungem și aici Ia manuscris — căci forma din *Convorbiri literare* a fost lecturată tot de corectorii tipografiei, sau ai redacției, autorul fiind la Roma în perioada 1898—1904 cînd apare romanul în bătrîna revistă a Junimii. Pentru întreaga pane I-a a romanului, subintitulată cu formula : „Sit tibi terra levis" („fie-ți țărîna ușoară"), există manuscrisul autorului, cu excepția unor pagini izolate — si deci acesta e textul de bază ; pentru partea Il-a. *însemnările bătrînului,* nu avem manuscris.

Cum de s-a rătăcit și a dispărut restul de pagini manuscrise nu știm. Pentru acestei, textul de bază e, normal, cel din *Convorbiri,* oricum mai aproape de manuscrisul lui Duiliu Zamfirescu decît cel din ediția „Bibliotecii penlru toți", care, în mod clar, s-a cules după revistă ji nu direct după manuscris — căci în acest caz, am fi avut manuscrisul întreg, nu s-ar fi pierdut numai o parte a lui ! Diferențele de grafie între forma din volum si cea din revistă, sau cele de pronunții specifice, nu sîntem deci obligați să le atribuim autorului, ele pot fi datorite lecturilor grăbite ale zețarului și faptului că nici corectorul n-a operat colaționările necesare cu revista, ci a citit textul „U liber".

E de Ia sine înțeles, totuși, că si deosebirile de text mai importante, datorate vizibil zețarului sau corectorului, se consemnează, în capitolul de *Note fi variante* pentru eventualitatea că o lectură „la lîber" putea fi făcută chiar si de Duiliu Zamfirescu.

Deși multe capitole sînt redactate la distanță mare între ele, nu întîlnim inconsecvențe notabile, de felul celei constatate în cazul romanului *îndreptări,* unde intervalul de un an între scrierea capitolelor VII ți VIII a dus li *a* radicală modificare de atmosferă, de relații între protagoniști etc. Ca autorul să fi fost mai atent la un roman decît la celalalt, scris iot cam în același timp, e puțin probabil, cu atît maî mult cu cît fărîmițarea *Lyddei* pe spațiul a 5—6 ani, putea da naștere

Ia discontinuități și mai mari decît cea din *Îndreptau.* Mai sigur e că forma epistolară sau cea de jurnal din *Lydda* evită ea însăși pericolul, sau face mai puțin vizibile, dacă nu chiar invizibile, variațiile de tonalitate, și permite cititorului sa atribuie totul inconsecvențelor firești ale personajelor. Cu toate acestea, unde astfel de nepotriviri devin notabile, ele se menționează în capitolul de *Note* si *variante.*

PIESELE DE TEATRU

In domeniul teatrului, Duiliu Zamfirescu a scris — sau a început să scrie — următoarele piese :

A — O *suferință,* prezentata Ia concursul anual al Teatrului Național, nepremiată, nejucată; s-a publicat în *Literatorul.*

t- — *P'ea ttrziu* (în colaborare cu Ștefan Vellescii), prezentată la concursul anual al Teatrului Național, nepremiată, jucata o singură dată ; nepublicată,

— *Străbunii noștri,* realizată numai sub formă de scenariu, sau plan amănunțit, transformată în nuvelă, cu același titlu.

I* — *Bucea sau cSpățînă,* simplă șarjă de atelier, fSră intenția publicării, probabil.

' — *Tbargelia din Milet,* trimisa *Convorbirilor* si Teatrului Național, nejucată, nepublicată. Manuscrisul păstrat parțial.

_ — *Doctorul Vera,* ulterior *Hypnoticii,* cu modificări, apoi cu titlul definitiv *Lumină nouă,* jucată la Teatrul Național și publicată în *Convorbiri literare.*

' — O *amică,* jucată la Teatrul Național și publicată în *Convorbiri literare.*

— *Poezia depărtării,* jucată Ia Teatrul Național și publicată în **COJJ**-*i-orbiri literare.*

— *Voicbțța,* publicată în *Convorbiri literare* și jucată la Teatrul Național.

Numai ultimele trei piese ale scriitorului au avut un regim calm, cu alte cuvinte, au fost scrise, citke, primite, jucate, publicate — sau, ca *Voicbița,* întiî publicată și abia pe urmă jucată — fără istorii suplimentare importante, fără alt zbucium decît acela inerent domeniului, așadar oarecare adaosuri la reprezentare, cronici mai receptive sau mai rezervate etc. Primele piese — cu excepția șarjei *Bucea sau căpățînă.* care n-a fost destinată propriu-zis scenei — au avut parte și de împrejurări nefavorabile, cu consecințe dintre cele mai funeste : două res-

pinse la premiu, una nejucată deloc (O *suferinţă),* alta o singură dată *(Prea tîrziu),* dar fără să ni se fi păstrat manuscrisul doveditor, astfel incit paternitatea ei e controversat)ilă ; a treia respinsă de la publicare si reprezentare, ba încă şi pierdut manuscrisul în forma completă *(Tbargelia din Milei);* a patra amînată cu aproape două decenii la publicare si reprezentare *(Lumină nouă),* Hotîrit, zodia sub care se desfăşurase prima perioadă a dramaturgiei lui Duiliu Zamfirescu n-a fost de natură să-l stimuleze pe acest drum. E $i motivul pentru care. după 1898, cînd se consumă ultima lui încercare eşuată cu două piese : *Tbargelia* ji *Hypnoticii* — el nu s-a reîntors la teatru decît abia odată cu 1910, cînd e numit, la recomandarea Academiei, membru în Comitetul de lectură al Teatrului Naţional, unde a funcţionat pină la război.

Prezenţa sa în repertoriu începe abia cu anul 1912 *(Lumină nouă* ţi O *amicii),* totuşi pentru scurt timp, pîna în primăvara anului 1915, după care numai o singură piesă, *Poezia depărtării,* e reprezentată de câteva ori, în 1920, şi nimic nu e tipărit in volum, pînă acum.

Din toată această activitate, prezenta ediţie reproduce numii cinci din piesele scriitorului, al căror text există, integral sau în cea mai mare parte, publicat sau în manuscris, şi anume: O *suferinţă. Lumină nouă, O amică, Poesia depărtării* şi *Voicbiţa.*

— O *suferinţă* se reproduce după *Literatorul,* unde însă lipseşte din colecţia Academiei o filă, astfel că lucrarea e trunchiată. Parte existentă c, totuşi, suficient de edificatoare, pentru a integra piesa în eJitia prezentă.

— *Prea tîrziu* piezmtă cazul complicat al dublei paternităţi, ea e semnată de Ştefan Vellescu şi Duiliu Zamfirescu. Dovezi sigure că lucrarea aparţine în atît de mare proporţie scriitorului nostru încît să poată fi introdusă ca atare în ediţia sa de *Opere,* nu avem. Cele două manuscrise existente sint caligrafiate parţial de Vellescu, parţial de Duiliu Zamfirescu, numai câteva pagini şi apoi mai multe intervenţii — adaosuri, eliminări, reformulărl — sînt efectuate în ambele de Duiliu Zamfirescu. Totuşi, schema primă a subiectului e a sa, construită după nuvela *Jeana,* căreia i s-a adăugat tema socîală şi politică, dezvoltată ulterior în *Viaţa la ţară* şi *Tânase Scatiu.* La notele corespunzătoare dîn volumele II şi III ale prezentei ediţii se expun datele referitoare la raporturile piesei cu nuvela şi romanele. Cum iestul propriu-zis nml vom reproduce în cadrul operei dramatice a lui Duiliu Zamfirescu — ci într-o *Addendă* a capitolului de *Note* al volumului de faţă, se face si o expunere comparativă a materiei dramatice din Prcn

târziu şi a felului cum ea provine din nuvelă, iar apoi cum se converteşte în substanţa romanului; astfef, încercam să circumseriem, toşjşi, atît cît se poate intr-o lucrare scrisa in colaborare, contribuţia proprie a fiecăruia dintre coautori şi reproducem textual o varianta, anume pe cea mai veche, varianta prezentată .n concurs, unde este clar că partîcipaţia lui Duiliu Zamfirescu e mai mare decît în cealaltă — e, probabil, transcrierea unei dramatizări efectuate în principal de dînsul, pe baza convorbirilor cu colaboratorul său ; numai a doua versiune e in mai mare parte a acestuia.

— Şarja *Bucea sau căpăţinS,* destinată vizibil unei lecturi de cenaclu, probabil în cadrul Junimii sau în cercul de prieteni ai perioadei 1887—88, nu şi-ar justifica prezenţa în ediţie, deşi are o oarecare amploare. E un pamflet fără destinaţie publicitară şi trebuie să rămînă ca atare.

— *Tbargelia din Milet* nu o cunoaştem decît din cîteva pagini ale unor manuscrise iniţiale, cel final trebuind, se pare, să-l socotim definitiv pierdut. Textul parţial pe care-I avem nu îndreptăţeşte tipărirea ca lucrare dramatică autonomă. Scriitorul nu a publicat din această lucrare decît micul poem de dragoste *Cîntul Thargeiiei* (voi. I, *Poezii,* al prezentei ediţii, p, 150 şi nota p. 497—503). însă, ca şi în cazul piesei *Prea tirliu,* marcăm în *Addenda* prezentului volum situaţia piesei şi reproducem textul cit ni s-a păstrat.

Celelalte piese: *Lumină nouă* (iniţial *Doctvrul Vera,* apoi *Hypnoticii),* O *amică. Poezia depărtării* şi *Voicbiţa* se reproduc integral.

Menţionăm aicî, pentru a epuiza inventarul scrierilor lui Duiliu Zamfirescu destinate scenei, că el a abordat genul şi prin intermediul traducerilor — odată realizind, in perioada 18/9—1881. traducerea în versuri a primului act şi a unei părţi din următorul, ale dramei *Heinani* a Iul Victor Hugo, a doua oară realizînd versiunea românească a libretului operei *Haiducul* (1884) de Frederic Dame şi Cavalerul d'Ormeville, cu muzica de Oreste Bimboni.

Prima dintre cele două traduceri s-a publicat în *Literatorul* (1882), cealaltă în *Cimpoiul* (1884). Asupra acestora nu mal revenim în cadrul volumului de faţă, cititorul fiind rugat să consulte capitolul de *Note fi comentarii* al volumului I, *Poezii,* din prezenta ediţie (p. 610—614), unde se dau lămuririle trebuitoare şi câteva citate exemplificative.

Totuşi, contactul lui Duiliu Zamfirescu cu teatrul mai include un sector ce nu are cum fi cuprins în acest volum al seriei *Opere,* decît

în *Nota* de fața. .Puținele cronici dramatice pe care Ie-a scris vor figura, firește, în volumul consacrat publicisticii sale. Insă este util să fie cunoscute cîteva din _ortiniile sale despre alte pîese — acestea multe Ia număr — pe care Ie-a citit în calitatea sa de membru în Comitetul de lectură al Teatrului Național. Fiind de foarte mică întindere şi formulate lapidar, nu sub înfățişarea unor referate — cum făcea, de pildă, Mihail Dragomirescu în aceeași perioadă — si care ar fi putut echivala cu recenzii, articole propriu-zise sau comunicări academice, opiniile iui Duiliu Zamfirescu sînt expresia unui program, a unei concepții, pentru care nu găsim alt Ioc mai potrivit decît acesta, în cuprinsul ediției, socotind că nu e bine ca ele să lipsească întru totul din sumarul ei.

Duiliu Zamfirescu a fost propus ca membru în Comitetul de lectură în aprilie 1910, de către Academie.

Colegii săi în forul teatral de apreciere a pieselor originale erau: Iacoh Negruzzi, scriitor în toate genurile, acum în faza memoriilor ; prozatorul I. Al. Brătescu-Voîneşti; criticul şi profesorul D. Evolceanu ; actorii Vasile Leonescu si Aristide Demetriad; criticul-profesor Mihail Dragomirescu ; dramaturgul George Diamandy. Compoziție diversă, dar puternică, datorită în special celor doi actori şi celor doi critici, dar şi Iui Duiliu Zamfirescu, care, împreună cu Mihail Dragomirescu, au partea cea mai tranşantă în formarea opiniei Comitetului, adică în respingerea veleitarilor neconcludenți — primul prin scurte formule, i! doilea prin pătrunzătoare articole de analiză, rămase inmormîntate în arhiva teatrului, necunoscute decît celorlalți membri.

Vom nota un mare număr de opinii, tocmai pentru a se putea observa consecvența scriitorului în exigență, dar şl nuanțele aprecierilor sale, gustul etc.

„Referatele" lui Duiliu Zamfirescu sînt scrise pe bucăți de hîrtie de tot felul, uneori file smulse din caiete de aritmetică, dar caligrafia este aceeaşi — dreaptă, demnă, severă — de fapt, nu referate ci extrase de opinie, de regulă fară argumente, concluzii în genul judecății maiorcsciene.

Iată o suită de aiari formulări :

— *Bunicul* de A. de Herz : „Bună, cu oarecare modificări în finalul actului al 3-a, spre a da caracterului bunicului logica necesară ; idem, cu oarecare scurtimi în laudele sale erotice. Merită să fie reprezentată."

ti — *Hămâiță,* comedie in ttei acte de G, Diamandy ; „Nu judec lucrările amicilor — prin urmare o restîtuiesc fără a o fi cetit". (Autorul :jî era si rudă prin alianța, însă piesa era slabi, probabil o citise, dar j'je eschiva de Ia comunicarea opiniei.)

— *Noaptea luminoasă,* dramă în 3 acte de Const. Rîuleț : „Lucrare patriotică, de actualitate, care merită să fie citită în Comitet".

— *Gemenii* de Radu Mircea: „Poezie dramatică in nenumărate acte şi tablouri. Atît dc rău scrisă la maşină. încît mi-a fost cu neputință a o ceti."

— *Analiza conJuț,ali':,* tragicomedie în 4 acte şi 2 tablouri : „Nu se poate juca".

— *Rapsodul,* un act in versuri de I. Th. Delamunte : „Nu se poate juca".

— *Bal mascat,* u.i act în versuri de Oreste : „Versuri frumoase. Lipseite actul. Autorul ar putea găsi un conflict care să dea injeres acțiunii."

— *Femeia tot femeie* de Şr. Dumitrescu şi Ion H. Georgescu : „Nu se poate reprezenta".

— *Copilul (Tout potir l'enjant)* de Eraclie Sterian, reprezentată la Teatrul „Antoine" (Paris) : „Lucrare interesantă, care s-ar putea juca, dacă s-ar modifica scena 13 din actul al 3-lea, nejustificată".

— *Boier Niță* de Lazăr Popescu : „Literatură țărănească destul de buni. Nu însă pentru scena Teatrului Național."

~ *Seara de Anul nou* de N. N. Hîrjeu : „O scena de ocazie, bine scrisa, cu exacte cugetări, care s-ar putea reprezenta la Anul nou".

— *Dragoste de cioban* de M. Polizu-Micşuneşti : „O bucățică de scenă, foarte bine scrisă, care însă nu poate fi nici începutul începutului unui spectacol".

— *Spre fericire* de M. Polizu-Micşuneşti : „Doi tineri, cari se căsătoresc fără a se iubi şi cari se cuceresc în timpul acțiunei. Ideea at fi buna, dacă ar fi tractată cu o mai mare conştiința a scenei şi a vieții. Oamenii care fac filozofie în noaptea nunții sunt priviți de public cu neîncredere. Pentru a-i salva de ridicol, se cere o catastrofă Jnar de la actul I, ceea ce nu e admisibil. Cred că piesa nu se poate reprezenta, aşa cum e concepută."

— O *invenție* de Eraclie Sterian : „Lucrarea aceasta a mai fost prezentata Comitetului de lectură. Cum nu cuprinde nici o schimbare radicală, după cît mi-aduc aminte, sunt de părere să menținem vechea hotărî re."

— „Amîmdouă dramele d-lui Bodnărescu (scriitorul îi zice „domn", dar Bodnărescu murise de mult, n.n.), *Lăpuşneanu-Vodă* si *llie-Vadă,* sc pot juca. Ele au calităţile >i cusururile timpului în care au fost scrise si, mai cu seama, ale autorului lor — în acest înţeles, că sunt gindite, dar greoaie.

Succesul lor scenic va fi nu!, mai ales astăzi, cînd publicul aleargă după emoţiunj ieftine..."

— *Spioaiia* de Emî! Drăghkescu : „O amabilă copilărie. Nu se poate juca."

— *Tirana* de Cezar (pseudonim, n.n.) : „încercare interesantă; dialog viu. Nu destul de motivată despărţirea între mamă si fiu. si cu iotul nemotivată depravarea mamei, care nu face nimic să-si găsească Inca. De la muntele Athos nu se poate fugi uşor. Negativ."

— *Veneticul* de Titu Himara (Nimara ?, n.n.): „Lucrarea de faţă, interesantă, se întemeiază pe un conflict pasional foarte greu de susţinut : patriotismul.

Autorul ar trebui să încerce subiecte omeneşti, reduse pe o scară mai mică. si să nu excludă femeia, fără de care pasiunile intră în categoria pr<judecăţilor. (Spencer consideră patriotismul ca o prejudecata.) Negativ."

— *Fămcă Râduleano* de G. Gologan : „Se poate juca".

— *Valsul fără nume* de Alexandru Viţianu : „Lucrarea de faiă •e poate juca".

— *Amor* de Petre C. Georgescu : *„Amor* este o încercare nevinovată, tare nu poate fi jucată pe scena Teatrului Naţional".

- *Sutpriza* de Vasile Pop : „Lucrarea unui om de talent. Se poate juca."

— *Jocul apelor* de Alfred Mo>oiu : „Lucrarea de faţă, daca nu va fi imitată de pe vreo piesă străină, este una din cele mai bune încercări prezentate Teatrului Naţional in timpii din urmă. O recomand cu insistenţă."

— *Electra* de Benito Perez Galdă, trad. de N. Filipovici : „Originalul foarte cunoscut în Spania, unde chestiunile religioase pasionează încă lumea. Piesa însă e bună şi independent de teza sa."

— *Cealaltă lege* de A. Sobaru : „Teză interesantă în alte ţări. La noi, preoţii pe scenă, nu merg. Nu se poate juca, deşi autorul are talent."

— *Adevărul,* dramă modernă de Constanţa Hodos: „Limba foarte huna, dialogul viu, dar situaţiile neverosimile. Intervenirea d-nei Trifu

SÎ iubirea dintre fiul aceştia şi Dora sunt false. Pentru mai mult control, propun sa se citească în Comitet."

— *A fost un om...* de Anton lonescu ji Leontin Iliescu : „Lucrarea de faţa aparţine unui gen de literatură pe care eu nu-l admit. As f: prin urmare rău judecător al valorii <ak literare. Rog sa fie însărcinat alt coleg cu prezentarea raportului."

— *Vrăjitoarea satului* de Ştefan Mihăileanu-Stempo: „Lucrare interesantă. Nu cred insă că s-ar putea reprezenta pe scena Teatrului Naţional. De recomandat teatrului sătesc."

— *Neisprăviţii:* „Au prea multe reminiscenţe din *Dolorosa.* Vina fundamentală a acestei lucrări este lipsa de subiect. Dialogul vioi."

— *1916,* poem alegoric în 4 părţi, de A. Maior: „F.st; de necrezut ce sunt în stare să facă oamenii. Cu nici un preţ nu se poate juca."

— *Lupii* de I. C. Vîssarion: „Retorică si demagogie. Nu se poate juca."

— *Lycophron:* „Personajul de căpetenie fiind Periandru. piesa ji fi trebuii sa poarte numele lui. Caracteristica tragodielor antice, 'destinul*, intervine în actul al 4-a si al 5-a nemottvat. Vina fundamentală a lucrării este neglijenia complectă a dramei. O totală lipsă de gust în elocuţiune. Totuşi, propun să se citească în Comitet."

Intre acţiunile importante ale sale, în calitatea de membru în Co-" miletul de lectură, a fost si aceea, atribuită prin proccs-verbal de >edinţă. sa ia contact cu mitropolitul, pentru a discuta dacă biserica ortodoxă autorizează apariţia lui Hristos pe scenă — aceasta în legătură cu piesa lui H. Lecca, *l.N.R.I.* Chestiunea îi sta la inima lui Duiliu Zamfirescu, de vreme ce părerea sa era că nici preoţii ..mi pot figura în piesele de teatru". Insă scriitorul însuşi nu ezita, in deci înainte de referatul amintit (opiniile citate slnt din perioada 1913—16). să aducă în scenă o călugăriţă !

Aşadar, rezumînd cele de mai sus. scriitorul cere teatrului subiect logic, scene si reacţii motivate, dialog viu, caractere puternice, seriozitate ;i gravitate a conflictului dramatic, dinamism scenic, verosimilitate a situaţiilor etc. Apare neîncrederea sa în teatrul tezist (dar *Voich (a* va fi comedie „tezistă" exact în sensul contestat de Duiliu Zamfirescu '.], în teatrul poematic (ceea ce va fi în mare pane *Poezia depărtării).* dar obligă piesa sa aibă cel puţin un personaj feminin central, angrenat in conflictul de bază — adică numai cerinţe ale teatrului realist, nu atit constituite ca o teorie a teatrului, cît mai ales observaţii re

zultate dra practica frecventării spectacolelor teatrale şi a propriei experienţe — adică de bun-simţ.

S-a menţionat că numărul reprezentaţiilor fiecăreia din piesele lui Duiliu Zamfirescu, jucate în perioada 1912—1915 a fost restrîns. Doar O *amică,* fiînd de mici dimensiuni, a însoţii: pe fiecare dintre celelalte trei şi chiar piese ale altor autori. Fapt e că, în şedinţa din 28 apri- .ie 19(6, cînd se alcătuieşte un repertoriu permanent al Teatrului Naţional, figurează în lista trei din piesele lui Duiliu Zamfirescu, şi anume © *amică. Poezia depărtării* şi *Voicbiţa.* Hotărîrea aceasta trebuie s-o pnvim însă cu toată rezerva, ea însemna, desigur, şi o judecată de valoare, dar era, mai ales, un omagiu adus scriitorului. Trecerea în repertoriul permanent, aşadar în portofoliul care putea fi — sau trebuia să fie — jucat în fiecare stagiune, nu a avut însă decît prea slab efect concret, căci stagiunea s-a închis curind, apoi a izbucnit războiul şi toaie deciziile anterioare au căzut, nereluîndu-se dintre piesele scriitorului decît *Poezia depanării,* în 1920, pentru cîteva reprezentaţii. Moartea autorului a scos definitiv de pe afişe piesele sale. Astfel, dramaturgia lui Duiliu Zamfirescu a rămas îngropată, n-a mai urcat pe scenă ;i nici n-a intrat în volume.

Introducerea în repertoriul permanent a trei piese a fost însoţită, pnntr-o decizie, anterioară cu puţin, a Comitetului teatral, de premierea scriitorului. Avusese loc acordarea premiilor pentru dramaturgie, surprinzâior de generoasă, din toamna anului 1915. Distincţiile acordate au privit piesele din ultimii cinci ani si lista a cuprins nu mai puţin de 23 premiaţi, „pentru întregul praduepilor literare" — suma totală distribuită fiind de 27100 lei, destul de apreciabilă. Premii ale teatrului se mai acordaseră şi înainte, de pildă, *ia* martie 1912 lui Caragiale, pentru *Scrisoarea pierdută,* şi acesta, care în ianuarie refuzase sărbătorirea a 60 ani de viaţă, primea cu satisfacţie premiul; şi răspundea printr-o frumoasă scrisoare, datata 22JHj/4.rV.1912, trimisă din Bcrlm-Schoneburg, Insbruckerstr. 1.

De data aceasta, în octombrie 1915, Comitetul recompensează — după *A* şedinţe de dezbateri, la care ia parte şi Duiliu Zamfirescu — un larg activ de autori dramatici, de fapt aceiaşi care, peste şase luni, vor fi autorii repertoriului permanent. Opinia Iui Duiliu Zamfirescu, aşa cum jezuîtă din procesele-verbale ale şedinţelor ţinute, fusese ca premiile să se acorde numai autorilor care debutaseră, în cei cinci ani precedenţi, pe scena Teatrului Naţional. Criteriul a cunoscut mari extensii şi au fost premiaţi şi scriitori care nu mai erau în viaţă, cum au fost Caragiale ţi Anghel-îosif, dar care trăiseiă în spaţiul 1910—1913. Aşadar, s-a avut în vedere, de fapt. mii tot patrimoniul teatral viabil din literatura română, excepţie făcînd doar Alecsandri şi Hasdeu, dintre marii dispăruţi.

Duiliu Zamfirescu a beneficiat de premiul treptei a doua — 2500 lei — împreună cu G. Diamandy. Înaintea lor fuseseră numai Delavrancea şi Davila, cu cîte 3C0O lei, premiul de onoare — de 2O00 lei — fiind acordat postum lui Caragiale. Urmează, pe treapta a treia, Eftimiu şi A. de Herz cu cîte 1750 lei ; pe a patra sînt *6* dramaturgi, cu cîte 1000 lei, între cate Gcorge Ranetti. Caton "Hieodorian, AI. G. Florescu şi Petre Locusteanu ; vine treapta a cincea, cu alte 6 premii, de cîte 500 Iei, şi abia aici apar Iosif-Anghel, şi ei premiaţi postum, iar alături de ei Zaharia Birsan, Corneliu MoIdovanu şi M. Polizu-Micşuneşti, urmînd ca pe treapta a şasea, ultima, cu cile 400 lei, sa întîlnim numele Claudiei Millian, aie lui I. Valjean şi Al. Kiriţescu.

Am notat numai scriitorii ale căror nume s-au menţinut în literatură, dar au fost şi premiaţi care au dispărut numaidecît, ca G. Ursache, Em. Nicolau sau AI, Simionescu, după cum au fost şi refuzuri ofensate, ca ale Iui Al. G. Florescu şi M. Polizu-Micşane$ti.

Esenţialul din aceste informaţii e că, la sfirjitul lui 1915, un juru literar, învestit cu această atribuţie — în componenţa lui fund şi Duiliu Zamfirescu — îl plasează pe scriitorul nostru între primii patru dramaturgi ai momentului antebelic, urmînd ca, şase luni mai tirziu. acelaşi juriu (Comitetul teatral) să introducă trei piese din patru ale lui Duiliu Zamfirescu in repertoriul naţional permanent. Atît premiile acordate, cît şi lista repertoriului realizează o panoramă a dramaturgiei din epoci şi, în principiu, plasează valoric teatrul lui Duiliu Zamfirescu în conştiinţa acelui moment literar. Locul lui era, evident, în prunele rînduri ale ierarhiei care se stabilea atunci. In adevăr, daci epoca dintre cel; două războaie a revizuit această scară de valori, nu e mai puţin adevărat că, înainte de 1916, părintele *Vieţii la ţară,* recunoscut drept principalul romancier al momentului, era nu mai puţin în pleiada fruntaşă a dramaturgiei noastre. Oricît a contribuit şi el însuşi la stabilirea acestui loc avantajos, prin prezenţa în Comitetul teatral, rSmme incontestabil faptul că piesele sale se aflau destul de aproape de nivelul unora socotite între capetele de afiş ale anilor 1910—1916.

Să mai adăugăm la acest capitol o ultimă informaţie: că premiile din octombrie 1915, cu ierarhia rezultată din cuantumurile sumelor

acordate — ierarhie din care lipsea un Mihail Sorbul cu *Letopiseţi,* căci *Patima roşie* încă nu fusese scrisă, sau un Haralamb Lecca, iar Ronetti Roman nu era premiat după lunga discuţie din 1912, in jurul dramei sale *Montase* — a stirnit nemulţumiri, nu numai între laureaţi, dar şi in public. N. Davidescu, de exemplu {în *Noua revistă romană,* 1—8 noiembrie 1915), obiectase sever împotriva felului cum Naţionalul îşi repartizase premiile, menţionînd si numele lui Duiliu Zamfirescu, atît in ce priveşte poziţia Iui ca membru în juriu, cît şi cea de premiat, ba chiar făcînd si :nevitabile!e corelaţii între ele. Lucrul I-a iritat pe scriitor, care, nu mai mzîu de ianuarie 1916, publică un vehement articol, *Literatura •viitorului* (sub forma unei „scrisori deschise" către directorul revistei *Flacăra* publicată în *Convorbiri literare,* din ianuarie 1916), anulînd cîteva poezii ale Iui Barbu Nemţeami, F. Aderca si... N. Davidescu! Controversa îl face pe Duiliu Zamfirescu să-şi găsească în sfîrşit răgazul de a exam.na poezia modernă - simbolistă - el, care fusese în primul grup simbolist din 1880, înainte chiar ca Macedonski să fi publicat primele poezii simboliste proprii. Rezultatul împrejurării e lamentabil : obida acumulată din cauza reproşurilor primite, pentru laurii dobîndiţi în teatru, se revarsă vijelios asupra tinerei poezii, cu care intră în iremediabil conflict, mai întii de presă — *Literatura viitorului* si f'nor *prieteni tineri (Convorbiri literare,* din aprilie 1916) – apoi de la tribuna Academiei (comunicarea: *Cîteva cuvinte critice,* aprilie 19(6). Veritabila campanie e urmată de riposte nu mai puţin vehemente – j iotul ar fi ajuns la situaţie explozivă, ca în cadrul polemicii din 1909—1910, în privinţa discursului de recepţie, dacă n-ar fi izbucnit războiul. Chiar indirect, dramaturgia Iul Duiliu Zamfirescu. cu destinul e: în epocă, îl pune pe scriitor — subiectiv cum II ştim ţi gata de ofensiva — în opoziţie deschisă cu noua generaţie modernistă, cu care nu se va mai reconcilia cît va fi în viaţă. Este, nrlcîî de paradoxal ar părea, cea mai neaşteptată urmare a prezenţei sale în teritoriul teatrului. Şi tocmai cunoscînd patimile care au mişcai totdeauna lumea scenei, putem afla, în astfel de conflicte, una dintre cauzele pentru care piesele Iui Duiliu Zamfirescu n-au mai avut parte niciodată, în perioada care a urmat morţii sale neaşteptate, de luminile rampei.

în privinţa editării teatrului, nu avem pentru O *suferinţă,* alt text decît acela din *Literatorul,* care se reproduce în prezenta ediţie şi de unde lipseşte fila amintită ; pentru O *amică,* de asemenea, nu există alt text decît acela din *Convorbiri literare,* pe care îl reproducem.

Pentru *Lumină nouă* există şi forma definitivă a manuscrisului din *f.* 1911, ş! cea din 1896, intitulată *Hypnotuu,* dar există şi forma din *Convorbiri literare;* Ia fel, pentru *Poezia depărtării* există două variante manuscrise ţi forma publicată în *Convorbiri.* Pentru *Voicbiţa* nu avem manuscrise propriu-zis, dar avem *Convorbirile* — ji ni se păstrează, la Muzeul Teatrului Naţional, extrasul din revistă cu piesa, revizuită şi completată de mîna scriitorului. Cum piesa a apărut în primăvara anului 1914, iar repetiţiile, şi deci modificările de text, s-au făcut în toamna acelui an, este clar că acest text e ultim ţi el e de bază pentru ediţie.

Insa existenţa exemplarului din *Voicbiţa,* corectat si adăugat de scriitor, ne indică si în ce fel trebuie să stabilim textul de bază în cazul celorlalte două piese, *Lumină nouă* >i *Poezia depărtării.* Este acum în afara oricărei îndoieli ea, la repetiţie şi pe baza reprezentării — poate chiar în urma lecturii în Comitetul teatral — autorul a adus manuscriselor sale corectări ulterioare elaborării acestora. Deci, în *Convorbiri,* unde piesele *Lumină noua* şl *Poezia depărtării* s-au publicat *după reprezentarea lor pe scenă,* ele au apărut în forma *ultimă,* dată de autor. Ca atare, textul din *Convorbiri* are valoare de manuscris ultim în cazul acestor două piese.

Se pare ca au existat, la Teatrul Naţional — pînă la bombardamentul din august 1944, care a distrus o mare parte din arhiva primei noastre scene — manuscrisele celorlalte trei piese : O *amică. Lumină nouă* si *Poezia depanării.* Ele figurează în nişte inventare. Deci, autorul Ie-,i transcris special pentru nevoia spectacolului — sau sînt exemplarele după care s-a tipărit textul din *Convorbiri.*

Dacă s-ar fi păstrat, poate am fi aflat acolo, trecute de mina autorului, şi modificările datorate reprezentării. Cum astfel de diferenţe există faţă de manuscrisele păstrate — şi nu sînt nici puţine şi nici neglijabile, eonstînd adesea în eliminări sau adaosuri — trebuie să spunem că ele nu sînt erori tipografice, scăpări sau modificări dintre acelea care se Ivesc în toate textele ceva mai vechi, datorite zeţarilor neatenţi sau cu iniţiativă, ci aparţin scriitorului. Iată raţiunea pentru care, la cele două piese, deşi avem manuscrisele lui Duiliu Zamfirescu — alegem forma din *Convorbiri* drept text de bază.

în ce priveşte aspectele tehnice ale alcătuirii prezentului volum, cu alte cuvinte criteriile transcrierii teitului. acestea sint comune **OJ** ale volumelor anterioare. Aşadar, se păstrează numeroase forme de limbă specifice autorului, dintre cele care s-au consemnat la poezii, romane

â nuvele, sc aduc unificările ortografice corespunzătoare cu practica actuală, se înlătură (notîndu-se în subsol, unde e cazul) scăpările evidente de tipar, se corectează tacit transcrierile eronate de nume, se notează numai variantele principale, care introduc deosebiri de sens (replici noi, episoade adăugate etc).

Menționăm in încheiere că, legat de documentarea în arhiva Teatralui Național, sprijinul dat de muzeograful şi istoriograful teatral George Franga, directorul Muzeului Teatrului Național, a avut un caracter deosebit de acela cunoscut, dat de muzeografi ți bibliotecari în munca de documentare a editorilor pentru alcătuirea lucrărilor de felul celei de falä — pentru care i se aduc mulțumirile autorului ediției.

LYDDA

SCRISORI ROMANE

„Sit tibi Urta Uvis"

PARTEA I

SCRISORI ROMANE

SCRISOAREA I

Costierii, 189...

Iubite domnule Mircea,

Văd cu mulțumire că Roma iți face mare impresie. Nici nu putea fi altfel, dală fiind, pe de o parte, firea d-tale, iar, pe de alta, caracterul măreț al orașului în care te afli. Nu te pot îndemna îndestul să vezi, să cunoști de-aproape, să admiri toate frumusețele ce s-au păstrat în vechea capitală a lumei.

Am fost și eu în Roma, și aveam și eu, ca dumneta, 30 de ani[1]. Minunate vremuri ale tinereții !

Te miri de ce îmi pare rău că îmbătrînesc. lini pare rău de multe lucruri.

Mai întîi îmi pare rău că îmbătrînesc nu fiindcă îmbătrînesc *acum,* ci fiindcă, cu fiecare *acum,* bătrinețea mea devine tot mai mare. Dacă m-aș putea opri aci ; dacă mi-ar fi dat să-mi pot păstra limpezîciunea minții de astăzi ; vederea, chiar slabă cum o am acum, sănătatea sufletului și a corpului, aș fi foarte mulțumit. Dar cine începe să îmbătrînească, nu se mai oprește. Niște copii vin cu sănîele pe movilă : *o* jumătate de vreme o petrec urcînd la deal cu artevoință, iar ceealaltă scoborîndu-se cu repeziciune -— insă nici unul nu se

opreşte pe culme, de unde vederea e minunată, orizontul întins, aerul curat.

Şi îmi pare rău că îmbătrînesc şi pentru alte cuvinte.

O parte din viaţă mi-am petrecut-o căutînd. o explicare a Uimei, care iă nu se schimbe ; dar toate s-au schimbat şi toate se vor schimba, lăsînd întotdeauna viaţa nedomirită. Un călător de noapte cade în fundul unei rîpi adînci. Dacă nu moare, aşteaptă ziua cu nerăbdare ; cu cele dintâi licăriri de lumină începe să spere, dar tot cu ele disperă, fiindcă vede că nu e nici un mijloc de a ieşi din prăpastia în care a căzut. Aşa e inteligenţa : de Ia dînsa aştepţi scăparea sufletului tău şi de la dînsa îţi vine şi disperarea ; printr-însa înţelegi că *ai putea* ieşi din rîpă, şi tot printr-însa vezi bine că *nu poţi* ieşi. Iar călătorul se uită spre cer : între cele două maluri vede trecînd nouri, paseri singuratece, foi luate de vînt ; vede limpezişuri de senin, zborul unui vultur pierdut în taina spaţiului ; şi iarăşi nouri, iarăşi cîte o pasăre pribeagă, iarăşi frunze pîîpîietoare în aer ; şi a doua noapte vine peste dînsul, şi vine a doua zi ; el, cu puteri slăbite, maî înalţă ochii către cer : acelaşi petec de senin, aceleaşi fiinţe, aceleaşi lucruri, pînâ ce cade... Astea sunt sistemele şi ăsta eşti tu. Aşa că, daca ai vrea să formulezi un aforism, ar trebui să zici : „Nu călători noaptea şi nu căuta sisteme, că dai în gropi ; iar dacă eşti grăbit or ai un suflet neliniştit, mulţumeşte-te cu ceea ce poţi vedea din fundul rîpei, şi puna-ţi în minte că inteligenţa este un incident supărător, pe care natura nu I-a avut în vedere şî de care nu ţine nici o seamă".

Asta e filozofia mea de astăzi, rece, umedă ca o hrubă, — dar asta e. Dacă aş trăi mult şi mai cu seamă daca aş trăi tînăr, poate ca aş vedea lucrurile altfel : desigur, altfel. Dar în care caz le-aş vedea drept?...

Mă întrebi de politică.

O, Doamne !... Se cuvine oare să ne ocupăm de ea ? Fără îndoială, gospodăria unui popor e un lucru interesant, dar, chiar dacă e făcută cu conştiinţă şi îngrijire,

e o îndeletnicire curioasă. Naţiunile cresc, se dezvolta cu brutalitatea unei forţe oarbe, pina ce o forţă nouă, a unei alte naţiuni, sau propria lor caducitate le face să dispară. Asta, privind lucrurile dintr-un punct mai înalt. Luîndu-le însă terre â terre, omenirea dă o înlănţuire continuă de fapte atît de extravagante, încît nota dominantă a Istoriei e nebunia şi nestatornicia. Ceea ce te face să crezi că paginele prin cari Taine explică complexitatea geniului lui Shakespeare[3], indicînd nebunia ca stare firească a omului, nu sunt atît de exagerate pe cît par.

Ca să ajungi la vreo ispravă în politica, se cere : a) să nu fi făcut niciodată prostii; b) să aibî sau să-ţi agoniseşti starea; c) să nu fii însurat şi d) să cunoşti pe oameni şi sufletele lor. Prea multe condiţiuni, pentru o enormă vanitate. De aceea însă, nimeni sau foarte puţini le împlinesc[4].

La noi (ţi cred de altminteri că la foarte multe alte naţiuni), politica este un proces perpetuu ce se pledează înaintea unui tribunal anonim. De-o parte şi de alta sunt tabere de advocaţi, cari, pe cît timp nu vorbesc, îşi împlinesc toate celelalte funcţiuni ale vieţei animale cu destulă onorabilitate. Dar să s-asculte unii pe alţii !... niciodată. Şi aceasta din cauza unui postulat psihologic elementar : dumneta ştii că, cu cît un om are un număr mai mare de idei apercepute şi cu cit aceste idei sunt mai precise şi mai bine determinate, cu atît priceperea şi asimilarea ideilor noi se face mai lesne[5]. Oamenii cu noţiuni vagi rămîn superficiali în asimilarea ideilor noi. Ideile vechi nu au o putere preponderentă întru asimilarea celor ce vin după ele. De fapt, imensa majoritate a oamenilor cari se ocupă cu politica, la noi ca şi în alte ţări, nu au decît noţiuni vagi. De aceea, cînd se iveşte printre dînşii cîte un om cu vederi largi dar precise, un reformator, acesta e sigur dinainte că n-are să fie înţeles.

Fii sănătos şi s-auzim de bine.

Filip A.

SCRISOAREA II

Roma, 189...

Iubite domnule Filip,

Vremea e minunata. De la răsăritul pînă Ia apusul soarelui, te poți uita pe cer, cum te uiți toamna la noi. fără să întîlneşti un fulg de nour. Ochiul străbate cu îndrăzneală pînă în fundul eterului, fără să se ostenească, şi parcă îți apare clară explicarea ideii de spațiu prin legile perspectivei. In adevăr, cupola albastră e atît de transparentă, încît îți pare că descoperi straturi vizibile, a căror coloare se pierde din ce in ce şi ale căror distanțe se apropie necontenit, pînă ce totul se îneacă într-o ideală cloroformizare a conştiinței, care nu mai poate percepe ce va mai fi dincolo de straturile contopite, dar rămine cu o puternică impresie de infinit.

Am primit scrisoarea d-voastră astăzi, duminecă, pe cînd tocmai ieşeam din casă. N-am deschis-o într-adins. M-am dus să dejunez în *Trctitoria toscana,* în Piazza San Lorenzo, unde îmi spuneați că mergeți şi d-voastră adesea şi de acolo m-am îndreptat spre Palatin.

A vă arăta cu cită dragoste am scos scrisoarea din buzunar; cum am tăiat plicul cu grije, ca să nu se rupă nici o bucățică de hîrtie ; cu ce emoțiune am văzut începutul, cu literele de la *Iubite domnule,* îmi e greu. Mă aşezasem pe o bancă de piatră, în grădina ce domină ruinele palatului lui Galigula, cu o statuă ştirbită alături, avînd în fața Capitolul, la stînga Janiculul. iar la picioare un colț din Forul roman. Voiam să înconjur cetirea scrisorii cu solemnitatea clasică a lumei aceştia.

Ce bun sunteți că voiți să-mi scriți Eu vă datorez mult ; dar poate asta n-ar fi îndeajuns ca să mă facă să vă iubesc, dacă nu s-ar adăoga, la sentimentele mele de recunoştiinţâ, şi admirația cea mare ce am pentru d-voastră, 51 care este rezultatul superiorității ce vă deosebeşte, în ochii mei, de restul tutulor oamenilor pe care i-am cunoscut.

Avep^ dreptate în tot ce-mi scriți şi aş putea zice mat denainte că veți avea întotdeauna dreptate, față cu mine, fiindcă e destul să văd slova d-voastră ca să mă conving. Şi cu toate astea, cînd sunt singur acasă, şi în pacea minței mele răsar imagini despre lumea cum este[6], îmi pare ca aş avea cîte ceva de zis împotriva vederilor d-voastre. Dar nu îndrăznesc, nu ştiu cum să încheg gîndirile mele, nu pot găsi o formă destul de magistrală sub care să vi Ie prezint. De aceea e mai bine să le las fumurii în lungul vremei...

Palatinul mă farmecă. Viu mai în toate duminecete (intrare gratis) — şi umblu singur prin mine, fără să mă pot sătura de măreața priveliște a celor ce mă înconjura. Trandafirii se scutură în rondurile lor, iar foile parfumate le împrăştie vintul peste lespedele seculare : palmierii cresc eleganți în mijlocul brazdelor de verdeață, sub care se întind bolțile Casei de aur a Iui Neron ; un colț de zid din Basilica imperială stringe, între cărămizi negre, un brîu sculptat de marmură, pe a cărui candidă față soarele aruncă o pulbere scînteietoare de raze. O descurajare blîndă mă coprinde. Conlucrarea sensurilor, cari îmi dau impresiele acestea, încetează şi in sufletul meu se înfiripează 0 lume de sine stătătoare, ideală[7].

îmi aduc aminte de impresiele de)a Alena, le compar fără voie cu cele din Roma şi o întrebare firească îmi vine în minte : pentru ce antichitatea romană este mai sugestivă decît cea greacă ?

îmi pun această întrebare mai cu seamă de cînd am făcut cunoştința unei domnişoare engleze, rare a fost, ca şi mine, la Atena şi care e de o părere cu totul contrară. Fata e cultă şi serioasă ; e fiica unui corespondent al celui mai mare ziar din Londra. Am cunoscut-o la Legațiunea noastră, unde sunt poftit adesea de ministru. Se numeşte Lydda. Se ocupă cu pictura. E un cap interesant, cu părerile sale asupra a o mulțime de lucruri.

D-soara Lydda găseşte că nu e nimic pe lume care sa se poată compara cu Atena, mai in special cu Partenonul.

Sfîrsind stagiul meu ta Paris prin mai, am vrut să urmez programului bursei si să plec numaidecît ; eram liber să încep cu Italia, sau cu Grecia, după voie. Aveam de gînd să merg întîi în Italia, ca să leg inelele lanțului în mod firesc ; de la moderni la veacul de mijloc ; de la acesta la romani, de la romani la greci. Cu alte cuvinte, Parisul, Florența, Roma şi Atena. Fiindcă însă un cunoscut al meu, francez, care tocmai obținuse o bursă pentru şcoala lor de Ia Atena, pleca în Grecia, mi-am schimbat itinerarul şi m-am îmbarcat la Marsilia. Am făcut o greşală : eu nu fusesem niciodată pe mare. Am suferit chinurile iadului, pînă într-atît, încît a trebuit să mă cobor la Napoli, şi să iau alt drum, ca să scurtez călătoria pe mare şi mai ales să înlătur Capul Matapan. Prin urmare, după poveţile căpitanului, m-am dat jos din vapor la Napoli (unde am stat o zi în pat să mă odihnesc) ; apoi am luat drumul-de-fier Caserta-Benevento-Foggia-Bari, trecînd astfel de la Marea Tyrrenă Ia Marea Adriatică, pe deasupra Apeninilor. La Bari m-am suit din nou pe vapor, unde am suferit cu mult mai puţin ; a doua zi, pe la vreo 4, eram Ia Corfu, iar a treia zi, la 5 dimineaţa, ajungeam la Patras, în clasicul pămînt al Peloponesului [8]...

Nu aveam voie să ne coborîm din vapor decît după un ceas. Astfel, deşteptat din somn de mîngîierea răcoroasă a dimineţei, vesel, cu soarele scânteietor în faţa, îmi umbream ochii cu mîna şi mă uitam Ia Grecia...

Desigur, priveliştea nu e comună. Depărtaţi de uscat tocmai cît trebuie, ca să poţi prinde liniile mari — se deschidea înaintea noastră, pe o lăture, Golful de Corint, încătuşat de malurile pietroase ale Acarnanieî, în gîturile cărora se ascundea Mîssolonghi, iar în faţa, dincolo de muntele Olonos, simţeai că tresaltă Alpheul, udînd cîmpia Elidei, pe al cărui pămînt strălucise Olympia. De-o parte Marco Botzaris şi Byron — eroismul modern, poezia şi romanticismul ; de alta, jocurile olimpice [9] şi Phidias — antichitatea şi clasicismul,

începea bine.

Ne deterăm jos. Paţras e un oraş de provincie, cam cura ar fi bunăoară Rîmnicul-Sărat, cu vreo 30 de mii de locuitori, foarte comercial. Aci se grămădesc toate productele Peloponesului; strugurii de Corint, lămîiie, portocalele, rodiele, măslinele etc. Prin urmare un port grecesc tipic. In faţa mării, vama, o şandrama de scînduri infama, sub acelaşi acoperiş cu o cafenea, cu gara drumului-de-fier şî cu dugheana unui pantofar. Pe tot malul, scaune şi mese de lemn ; pe fiecare masă cîte o tigăiţă cu un cărbune ; pe fiecare scaun cîte o fustanea. De departe părea o trupă de balet în odihnă. De aproape însă, baletîstele aveau nişte mustăţi teribile, sorbeau din cafea cu zgomot, iar de pe nări Ie gîlgîia fumul ca de pe un coş de locomotivă. Un grup de *modernişti,* cu d-l *nomarch* în mijloc, puneau la cale afacerile portului. Vorba se urma cu o repeziciune extraordinară, sărind în aer de pe vîrful limbei, mlădioasă şi parcă mai inteligentă decît în alte părţi locuite de greci. Mă aşezai şi eu la o masă, în societatea unui cărbune stins, şi cerui O cafea. Un palicar mititel îmi da târcoale, cu un cos de smochine verzi minunate. Făcurăm împreună o *symjonie* (tocmeală) de vreo cîteva minute, eu în elinească clasică, el în grecească â plat, şi ne înţeleserăm să-mi dea 8 smochine pentru 15 lepta (bani). Eram sigur că m-a lucrat Ia preţ şi de aceea îl urmării cu coada ochiului pe Ia celelalte mese. Auzii pe un vecin că-l bruftuieşte, iar pe băiat explicîndu-i Încet că preţul acela era zis cu glas mare în cinstea mea, *xitios* * ; lui Ji dete 15 smochine pentru 10 bani. Cumpărătorul îşi întoarse capul spre mine, cu un surîs fin de mulţumire, trase din brîu o pungă în care îşi vîri mîna pînă în cot, şi plăti, zicîndu-i: „poly-kala kaymeni". Zîmbetul acela de mulţumire îmi făcea o plăcere nespusă, fiindcă îmi arăta că nota caracteristică a acestui popor, spiritul comercial, _traiul uşor şi _disp_rej;ul de străini, s-a păstrat în toată puterea ei. In sfîrşit, pusei smochinele într-o hîrtie, îmi cumpărai doi covrigi cu susan şt mă îndrumai apre tren, care venise încet ji se povîmise pe mal, fără să-l bage nimeni în seamă.

Pe la vreo 7 i/, plecarăm. Drumul era interesant, fiindcă şerpuia pe coasta mărei, de-a lungul golfului de

» Xenos — străin (gr.).

Lcpanto, pînă la Corint. Din cînd în cînd ne opream la câte o stațiune, ce părea mai mult un canton, albă, simplă, aşezată între vii, cu grădini de portocali în fund. Mai peste tot era lume, venită, se vedea bine, să privească la tren. Nici o femeie. Bărbații vorbeau şi glumeau cu o nespusă voioşie. Toţi purtau o încălţăminte curioasă : pantofi turceşti, fără toc, dar cu vîrful răsucit în sus, iar de vîrf un moț negru. Glumele lor se făceau cu cuțitul în mînă.

La una din staţii ne întîlnirăm cu un alt tren. In fața ferestrei mele, se oprise un vagon de clasa II, înlăuntrul căruia putui vedea cel mai minunat cap bărbătesc ce am cunoscut. Era un bătrîn ca de vreo 60 de ani, cu părul blond, pe jumătate alb, căzîndu-i pe tîrople în bucle elegante; fruntea largă; ochii albaştri, tihniţi; un aer de măreție, o demnitate inconştientă în cea mai mică mişcare ce făcea ; proporțiile enorme dar armonice ; capul mare, umerii 'largi, braţele vînjoase, un fericit amestec de animalitate şi de putere creatoare, cum tocmai mai pe urmă am regăsit pe Jupiter Orticoli din • Vatican. Trenul porni. Eu rămăsei pe ginduri.

La staţia următoare,, o nuntă. Trenul se oprea foarte puţin ; de aceea, nu putui vedea decît trei cîmpoieri, trei voinici, unul mai frumos decît altul, urcîndu-se grăbiți în tren, fără a înceta un minut din bîzîitul lor asurzitor. Cimpoile cît nişte oi, ţipau să-ţi ia auzul; locomotiva fluiera, strinsă de gît ; nuntaşii chiuiau ca la cules : era o zarvă pînă-n slava cerului. Un domn care se afla cu mine în vagon, zîmbea.

— Cest oun peuple tres magnifique, Musiu.

Eu mueream de foame ; de aceea răspunsei cam pieziş. El nu se turbură :

— Musiu est franchaîs ?

li spusei că nu sunt francez. Dînsul se uita la mine, doritor de a afla ce sunt. Eu de asemenea mă uitam la el. După cîteva minute, ii fixai drept în ochi :

— Je suiş roumain, Monsieur.

El sări copci.

— Eşti ramun !... Ma bravos la mine ghaiduri, sa nu pritzepu ca csti ramun Se-nţeledze ca esti ramun Esti simbatriot la mine, fraţiore...

Şi astfel, pornit pe româneasca lui scîlciată, nu «e mai opri. Mă întrebă de unde eram, îmi spuse unde fusese el în România, cum îl chema, de cînd venise la Patras, pentru ce mergea la Pireu, cîţi copii avea, cine i-i botezase şi altele şi altele. Uite frate, ce pacoste, îmi ziceam în mine : tocmai începusem să prind firul iucrurilor, să-mi explic entuziasmul lui Byron pentru haiducii revoluţiei din 1821, să înţeleg enigma istorică a legăturii trecutului cu prezentul, cînd acest pravoslavnic coboritor al *hopliților* se leagă de mine ca un scai. Dar cum foamea nu-mi da pace şi cum. în fond, omul râmîne om peste tot, adică un amestec de lumină şi de lut, mă deprinsei cu tovarăşul meu de drum.

— Oare unde am putea minca Pe la gările astea nu prea-i mare belşug...

— Cum sa nu fi muser!... Sa vezi dimineaţa la Corint lucanda : Esti asta... de la asta... Ala, xertodocas de la utel de la Angiida, care ţîne lucanda... aţa cum nu aveţi dimniavoştri nitzi la Bucureşti.

Foarte bine. Mă uitam pe indicatorul mersului trenurilor : numele staţiunilor mă făceau să vibrez de emoţiune : Corintul, Megara, Eleusis[10], Atena !... Se poate ceva mai evocativ din trecutul omenirii ?

Pe la *l* după prînz ajunserăm cu voia lui Dumnezeu la Corint. Ce să vă spui Or că ai trece pe de marginea Mizilului, or că ai trece pe lîngă Corint, tot atîta ţ. Uscăciune, case clădite în fugă la gura canalului, grămezi de nisip, zgomot, o impresie generală de nestatornicie... Asta e Corintul ? Asta e cetatea heraciizilor, a bacchizilor, a prytanîlor, care a umplut istoria veche cu numele său

Pe cît coastele Peloponesului sunt de verzi pe atît Megarida şi Atica sunt de uscate. Vara nu întîlneşti un fir de iarbă.

Intrăm în restaurant. Ce sâ vezi ? Un fel de *Idee* de pe vremurile cînd ineazul era în floarea lui, cu feţe de mese pătate de vin ; cu pilaf de oaie ; cu ţărani în

costum naţional ; cu evzoni în fustanele ; cu domni foarte civilizaţi; — un amestec de lucruri şi oameni de cea mai curioasă originalitate. Vorba, săltăreaţă şi aici ca şi la Patras, se încrucişa pe deasupra meselor :

— Dos mas ten katâlogon, bre !

— Paidi, den ehomen kohliâria !

— Ton logariasmon !

Iar eu, care nu prea ştiam cum să cer, mă bătu Dumnezeu cu un pilaf de berbec, de l-oi ţin6 minte pînă la adînci bătrineţe.

Cînd ne suirăm în tren din nou, tovarăşul meu de drum îşi netezea mustăţile ca un motan. Se vedea bine că găsise ceva care-i fusese pe plac, îmi veni pînă-n gura să-i zic : bine nene, asta îţi este *utel della Angiida ?* Dar, văzîndu-l atîi de mulţumit, mi-i mai turburai digestia.

Plecarăm în sfîrşit. După cîteva minute treceam peste canal. Aici, domnul din vagon aştepta să mă vadă căzînd cu faţa la pămînt. Eu aş fi fost bun bucuros să cad cu faţa la pămînt de admiraţie : numai să am pentru ce. Dar. şi aici. tot cu trecutul mă mai luam, gîndindu-ma la zidul înălţat de greci, pe vremea invaziunii perşilor, spre a apără Peloponesul împotriva lui Xerxes; la jocurile istmice ce se celebrau în templul lui Neptun[11] ; la Cesar, Caligula şi Neron, cari încercaseră să sape canalul menit sa unească golful de Corint cu golful Salonic — canal pe care astăzi onor. dn. general Tiirr era pe cale a-) isprăvi. Ce ciudat se leagă unele nume omeneşti : Cesar, Caligula, Neron şi Tiirr.

Despre canal în sine nu pot spune nimic. O tăietură enormă de pămînt, văzut în fuga trenului ; grămezi de nisip ; case ridicate în pripă şi iar uscăciune, iar praful galben de clisă.

Intrînd în Grecia propriu-zîsă, trenul părăsi coasta de miazăzi a golfului de Lepanto şi trecu pe coasta de miazănoapte a golfului de Egina, şerpuind cînd pe malul mării, cînd printre coline pietroase, pe care creşte moliftul. Ici şi colo se iveşte apa albastra, înconjurată de toate părţile de uscat, ca pe lacul de Como. Nu-ţi dai seamă cum de a ajuns marea pînă aici. Dacă n-ar fi aşa de cald, frumuseţea locului te-ar fura mai mult. Am pentru întîiaşi dată impresia unei naturi plină de graţie, aşa cum a apărut lui Taine[12], din vremurile mari ale trecutului. îmi închipuiesc că iarna, cînd malurile înverzesc, şi poate că atunci, din fundul a 2000 de ani, ajunge mai uşor pînă la noi ecoul vieţii poporului lui Pericles.

Megara !

Aşa scrie în orariul drumului-de-fier.

Unde-Î Megara ? Care-i Megara ? Grămada aceea de case de clisa ?...

In stingă, pe o coastă arsă de soare, peste care s-ar părea că simunul a aşternut nisipul pustiului, se ascunde în pîcla verii o adunătură de cocioabe. Acolo fusese altădată capitala Megaridei, rivala Atenei, prima întemeietoare a Bizanţului !

Megara !...

îmi vine lacrămile în ochi cînd mă gîndesc la ce a fost şi văd acum ce e. In firea mea vînjos optimistă pătrunde morfina gândurilor triste şi-mi vine să strig cu poetul:

E jieramente mi si scringe il core,
A pensar come tutto al mondo passa,
E quasi orma non lascia.

îmi întorc privirile spre mare. înainte !... Şi *euviva Roma!* Acolo totul stă drept in picioare, ca o făclie stinsă.

Plecăm. Domnul din vagon tace. Are dreptate.

Eleusis!

Nu se vede nimic. Mai bine. Misterele rătăcirei lui Demeter, care căuta pe fiică-sa Proserpina, rămin un adevărat mister. E curios cum Demeter aceasta n-a reuşit să se facă Demeter, cum ar fi fost şi drept. Dar oara vorba noastră românească *Mama pămîntului* să aibă ceva comun cu *gkî-mitir*[13] *?* sau concepţiunea aceasta, în folclorul românesc, nu are nici un raport cu Cybele[14], ci este o pură imagine locală, ca Mama-pădurii ?

Trenul trece. Glisa se ridică în grămezi enorme. Praful e galben, cîmpia galbenă, munţii galbeni.

Ne apropiem de Atena.

Mă coprinde o curioasă neliniște. *Atena!* Sunt supărat pe mine însumi că mi-e cald și nu mă simt destul de entuziasmat. Iată munții clasici. Care o fi Hymetta, care Parnasul, care Pentelicul ?[15] Trenul merge acum în sens invers. Nu mai înțeleg nimic. Ies pe platforma vagonului și scot capul din linia trenului, ca să văd încotro vine gara...

Si - Liberează, Doamne, pe robul tău, că văzură ochii mei lumina feții tale.

Pe fundul străveziu al cerului albastru, Partenonul își profilează liniele sale elegante, ridicate pe Acropole, ca și cum o mînă nevăzută ar fi scos cu încetul la lumină. Niciodată pînă atunci un lucru ieșit din fantasia omului nu mă mișcase atît de adînc.

Trenul intră în gară, o mizerabilă baratcă de scînduri, așezată în mijlocul nisipului. Un bun amic al meu de la Legațiune, tînăr, frumos, fericit[16], mă aștepta pe peron, și astfel, cu imagina strălucită a Partenonului în suflet și cu deplina bucurie de a-mi revedea amicul, coborîi din vagon în țipetele ascuțite ale locomotivei, *atmdmaxa,* care părea înnebunită de fericirea de a fi ajuns.

Prietenul mă lua repede în trăsura lui și plecarăm spre oraș.

Ce fericit mă simțeam!...[17] Bunul și veselul meu amic îmi apărea mai senin ca orcînd ; Partenonul îmi sta înaintea ochilor cu toată strălucirea frumuseții sale ; trăsura în care zburam era elegantă. Aveam înțelegerea clară a intensității estetice a momentului ; tinerețe în suflete, eleganță în viața imediată, clasicismul cel mai pur în liniele dimprejur.

Dar aci se opri toată sugestiunea antichitățеi grecești.

Astăzi, cînd îmi aduc aminte de impresia întreagă ce mi-a lăsat-o Atena, înțeleg parcă și mai bine entuziasmul gentilei mele engleze : în ordinea «noțiunilor estetice, vederea Partenonului poate avea același efect pe care-l are o mare nenorocire sau o prea mare fericire în ordinea emoțiunilor morale, în acest sens că el statornicește deodată o opinie pe care nimic nu o mai întunecă în tot restul vieții.

Se poate însă trăi cu o singură impresie sau cu o singură opinie ? Desigur nu, și mai cu seamă nu, pentru un optimist ca mine, care crede că viața e interesantă tocmai pentru că e variată, tocmai pentru că este, ca și natura din care face parte, totdeauna nouă.

Revenind Ia Atena — dacă se exceptează Acropolea, cu cefe trei temple ce sunt încă în picioare, Partenonul, Erechteion și Propyleele; cu ruinele dezolate ale teatrului Iui Dionysos, ce-i odihnesc pe flancuri ; cu templul tui Teseu, scund și îndesat în pămînt ; cu elegantele coloane ale templului Iui Jupiter Olympianul[18]. ce se înalță singuratice pe malurile triste ale clasicului Ilissos — tot restul e de oraș nou, în care nici un nex intim nu există intre lumea de acum și lumea de atunci Monumentele trecutului par a se fi retras departe de viața actuală, învăluite în haina mohorîtă a vremii. In cîmpia uscată a templului lui Jupiter, o coloană prăvălită și-a întins rotocoalele sale de marmură, una lîngă alta, ca niște bucăți rotunde de fildeș pe o masă de *șah.* Nimeni nu îndrăznește să le atingă, de teamă să nu se prefacă deodată în pulbere.

Iată, în fuga, impresii din Grecia și din Atena Attica.

Aș vrea sa urmez cu impresiile din Roma, dar la *padrona* mă înștiințează că domnișoara Lydda așteaptă afară, ca să reîncepem excursiunile. Vă las dar, rămînînd

Al d-voastră foarte devotat,

Mircea M.

SCRISOAREA III

Roma, 189...

Iubite domnule Filip,

Reiau firul impresiunilor din Roma. Amica mea mă așteaptă *sotto U portone.* Nu pot să trec mat departe, fără a vă da o slabă icoană de Lydda. Cum să spun mai bine ?

închipuiţi-vă un fulg alb, care cade din văzduh, pe o zi de primăvară, încet, domol, cu firele moi prinse de nervul candid — şi veţi avea poate impresia fizică pe care o lasă Lydda. La moral, închipuiţi-vă sărutarea pe care ar trimete-o în vînt mîna delicată a unei fete, logodnicului ei ; închipuiţi-vă ceva vesel, naiv, ştrengăresc, contopite într-o personalitate hotărită, care nu merge indiferent la dreapta sau la stînga ci sau la dreapta sau la sringa; închipuiţi-vă, în fine, o fire sănătoasă, echilibrată, în pragul vieţei, privind lumea cu un ochi albastru, care se simte ca face parte el însuşi din armonia naturii.

Lydda e femeie şi e engleza ; cu alte cuvinte uneşte farmecului pe care i-l dă sexul toată sinceritatea şi tot simţul de sine pe care i le dă rasa.

Se înţelege foarte bine că un om care a cunoscut astfel de femei, ca Stuart Mill[20], s-a hotărît să ia apărarea tuturor femeilor.

Ne îndreptarăm paşii către Palatin. Eram înţeleşi ca fiecare să aibă dreptul de a alege muzeul sau locul de plimbare, pe rînd. Era ziua mea de alegere — prin urmare . palatinul. Este ceva mai elocvent, în trista şi măreaţa sa singurătate, decît acest deal, ridicat pe ruine, acoperit de ruine ; la picioarele căruia se întinde Forul ; de pe care se văd arcurile de triumf ale lui Septim Sever şi Titu, bazilica Iui Constantin şi Coliseul ?„• Aici este inima Romei antice, a Romei imperiale ; inima acelui colos ce stăpînise lumea de Ia un capăt la altul. *La dea Roma qui dorme,* zice Carducci :

Poggîala il capo al Palatino augusto,
Fra 'l Celio aperte e VAventin Ir braccia
Per la Capena i jorti omeri stende
A VAppia, via.

Ridicam dealul de la intrare, repetînd versurile acestea. Lydda înţelegea tot, cu toate inversiunile lui Carduccî ; numai *per la Capena* nu ştia ce vrea să zică. De aceea, neapărat, deschise Baedeker-ul[21]. Eu o apucai de mînă ;

— Şi asta vrei s-o găseşti în Baedeker ?

Ea ridică ochii ei hotărîţi către mine :

— Da, negreşit

— N-ai să găseşti.

— Ba da.

— Ba nu.

Se aşeză pe un colţ de ruină, la umbră, şi începu să răsfoiască Baedeker-ul. Ceti toate paginile privitoare la Palatin : nimic. Mai dete pe la Aventin: pace. Iar se întoarse la Palatin : iar nimic. Atunci se supară ; auzi dumneta să-i facă aşa ruşine Baedeker-ul! Bătea cartea de genunchi, cu o furie comică nespus de graţioasă. Apoi păru a se gîndi :

— Mai spune poezia încă o dată !

Eu repetai poezia.

— La *Via Appia* trebuie căutat.

Şi cu încăpăţînare căută la *Via Appia.* După un minut sări în sus :

— Am găsii ! Am găsit 1...

— - Ce-at găsit ?

— *„...la porte de Capoue (porta Capena) d'ou partait la voie Appienne".* O carte făcută pentru noi trebuie să conţină tot.

In adevăr, găsise ceva. Nu ştiu de ce, mă supăra orgoliul acesta englezesc.

— E fals. Capena şi Capua sunt două lucruri deosebite.

Şi începui să-i fac un curs de istorie. Capua era vechiul Vulturnum. în sud ; Capena era oraş etrusc din ţara Veilor, astăzi Civitella, în apropiere de Roma. Prin urmare porta Capena a romanilor nu putea fi „la porte de Capoue" ci „la porte de Capene".

Cînd mă reculeg în mine, aceste iritări de erudiţiune mă supără : ele dovedesc că autoritarismul firei mele bărbăteşti nu îngăduie o egalitate de inteligenţă şi de voinţă între bărbat şi femeie ; ceea ce este şi sălbatec şi absurd[22].

Lydda se uita la mine cu mirare : ce fel de om puteam ft, ca să îndrăznesc să combat Baedeker-ul ?... Păru a se gîndi un moment, şi zîmbi, poate de milă, poate de mulţumire *că {Ham carte.* Intrarăm pe drumul de lespede ce

trece pe sub imensele boite ale palatului lui Caligula. Ea se opri in loc, ca stăpinită de o mare emoţîune :

— Citeodată îmi vine să cred că ai dreptate : parcă, în adevăr, Roma e mai sugestivă decît Atena. Deşi masivul acesta de palate în ruine nu se poate compara cu Acropolea, totuşi e ceva atît de viu, atît de încilcit, atît de măreţ şi de sălbatec în labirintul acesta, încît imperiul roman îţi răsare deodată ca imagina plastica a unei imensităţi informe. îmi pare că văd pe tiranii nebuni cari au mînjit numele ilustru al familiei lulia, îi văd din boitele acestea enorme, din chiliile şi ascunzătorile infame, din dinţii tociţi ai zidurilor : o icoană arhitectonică a moralului acestor monştri, ale căror gînduri nebuneşti se aruncau ca aceste arcuri îndrăzneţe : ale căror suflete erau torturate ca ascunzătorile şi chiliile ; ale căror pofte erau brutale şi senile ca dinţii tociţi ai zidurilor !...

Eu rămăsesem prost.

— Vorbeşti ca o carte, domnişoară Lyddo.

Ea dete din cap, zîmbind. Ochii i se umpluseră de lacrămi. Pe mine lacrămile mă încurca de tot, orcare ar fi cauza lor.

— Ei ! îi zisei : ce s-a întîmplat ?...

Ea tăcu, îşi şterse ochii şi mă luă de braţ. Urcarăm scara de lingă micul muzeu al direcţiei.

Deodată gravitatea solemnă a ruinelor dispăru într-o sărbătoare de flori. Brazde imense de trandafiri, azalee albe şi roşii, crăngi de iasomie, portocali înfloriţi — o orgie de colori şi de parfum, în mijlocul căreia palmierii îşi desfăceau frunzele, ca nişte evantalii enorme.

In jurul brazdelor se scuturau rozele, trăgînd un chenar vesel pe nisipul de aur. Lydda luă o mînă de foi de trandafiri, se apropie de mine şi mi le suflă în obraz, rizînd.

Eu aş vrea să fiţi de faţă d-voastră, care socotiţi că femeia e păgubitoarea neamului omenesc,[83] ca să vedeţi ce graţie de muză e în fiinţa asta încîntătoare. Cînd o văd, cu pălăriuţa albă aşezată pe frunte, cu mijlocul ca un ramur, fraged, cu îmbrăcămintea uşoară ce-i cade în cute fireşti peste picioare, mă întreb dacă poate antichitatea întreagă să dea un model atît de perfect. In jurul ei respiri liber, te simţi sigur, nu ai un moment din nelinişteasufletească ce pune în noi apropierea oricărei femei frumoase.

Ne aşezarăm pe o banca de piatră, în marginea dealului. In faţa noastră se ridică turla Capitolului. în vale, templul lui Vespasian profila în lumina candidă friza sa elegantă. Dincolo, peste Tibru, se resfirau pe Janicul brazi uriaşi apărînd văzduhul cu umbrela ramurilor lor.

Lydda părea că urmăreşte cu gindul şi ochii gîndurile mele.

— Ce moment încîntător ! zise ea. In firea asta de miazăzi, primăvara e ca o simfonie îmbătătoare : aer, lumină, miroase, totul se contopeşte într-un abur dătător de viaţă, ce-ţi ascute şi înfrumuseţează simţul de a fi. Eu mă înţeleg pe mine mai bine decît orcînd... Dumneata nu ?...

Eu răspunsei un „da" foarte nehotărît.

Nu doar că nu simţeam şi eu tot ceea ce simţea ea, — dar vorbise atît de bine, încît mi se păruse că avea frazele gata.

Cînd mă reculeg în mine, singur, şi mă gîndesc la Lydda, o înţeleg şi o admir mai mult decît cînd sunt lîngă dînsa. Ea gîndeşte sigur şi exprimă elegant ceea ce gîndeşte, fiindcă Ia dînsa creierul are oarecum tradiţia mecanică de a funcţiona astfel, fruct al unei adevărate civilizaţii de mai multe generaţiuni. Ea se îmbracă elegant, se mişcă elegant ; tot ceea ce face e firesc şi ales, pentru că e în sîngele ei de a fi aşa. Eu, ca să spun ceea ce spusese ea, trebuie să iau condeiul. Care sunt generaţiele culte din care mă cobor eu ? De cîte ori nu mă gîndesc la multe lucruri... Biata mama, simplă, duioasă, dacă nu găsea la d-voastră sprijinul vieţii, rămînea pe drumuri şi cu dînsa rămîneam şi eu...

Trece un nour peste sufletul meu. A trecut.

Lydda mă atinse pe mînă :

— Mă rog, să-ţi dau ceasornicul. Nu ştii ce mi s-a întîmplat cu el...

— Nu.

— Ştii că ţi l-am cerut ieri... ca să am ceva de la dumneta pînă astăzi. L-am pus în buzunarul jachetei. Cînd

am ajuns acasă erau toţi la masă. Am aruncat haina şi mi-am luat locul. După un moment, mî-am adus aminte că ceasornicul sta aruncat cu haina. M-am sculat, m-am dus de l-am luat din jachetă, am lăsat pe al meu în cutioară şi am prins pe al dumitale de lanţ, ca să nu se despartă de mine. Dar, cum se întîmplă mai întotdeauna in asemenea cazuri, parcă o molimă stîrpîse toate ceasornicele celelalte. Şi toţi voiau să ştie cît e ceasul. Trebuia să mă execut. Scosei ceasornicul şi mă uitai liniştit la el. De unde ne vine hotărârea aceasta solemnă, de-a înfrunta totul cu cel mai sfruntat neadevăr... Intr-o clipă se statornicise în spiritul meu că mi se stricase ceasornicul şî-l lăsasem la ceasornicar, luind un altul la întîmplare. Dar pe cînd atingeam clapa dedesubt, simţii relieful monogramei dumitale, şi în acelaşi timp tot sîngele mi se urcă în obraz. Ceea ce nu mi se întîmplase cînd minţisem, mi se întâmpla acum, când dovada minciunei mele devenea evidentă. Vezi ce perverşi suntem ?... Sora-mea se legă de mine : „In adevăr, e foarte grav să întrebi pe o domnişoară cît e ceasul". Mama începu să rîdă : „She is a giddy creature". Tata : „She is a very queer sort of a person". Iar eu mă simţeam că ard în focul Ghehenei... In sfîrşit, furtuna trecu. Dar deîndată ce rămăsei singură, mă culcai, sub cuvînt că mă durea capul, şi începui prin întuneric opera mea de distrugere, care poate să te supere...

Eu mă uitam la dânsa nedomirit :

— Ce?

— Am sfărâmat monograma cu dinţii.

O nespusă simpatie mi se revărsă peste suflet. Aş fi sărutat-o ca pe o soră, dacă aş fi îndrăznit. Zimbii întraiuri. Ea de asemenea zâmbea.

— Va să zică nu te superi ?

— Cum o să mă supăr !

— Ai dreptate : e uşor de înlocuit. Era mai greu de ridicat... Cred că mi-am sfărâmat şi dinţii.

Şi zicînd astfel, îmi arătă o îndoită coroană de mărgăritare, o adevărată operă de arta a naturii. La un colţ de sus, se vedea smalţul ticnit.

— Nu-i nimic, zise tot ea, rîzînd. Bine că n-am fost silită să mint... cel puţin cu fapta. Vrei să mergem la casa Liviei ?

— Să mergem.

—-Şi astfel, pornirăm mai departe, ea legănîndu-se ca o trestie in vînt, eu fericit.

Al d-vstre,

Mircea M.

SCRISOAREA IV

Costierii, 189—

Iubite domnule Mircea,

Intăia dumitale scrisoare îmi face cea mai mare plăcere, fiindcă văd că te fură arta. îmi pare rău că nu pot să spun acelaşi lucru şi despre a doua, din care încep să înţeleg că englezoaica se substituie pe nesimţite Madonelor şi Venerei Capitoline.

Se vede că tinereţea este, cu hotărire, menită să fie proastă, chiar în oamenii cei mai fericiţi organizaţi. Nu te supăra ca-ţi vorbesc, ca întotdeauna, fără făţărnicie. Cunoşti părerile mele[34] asupra lumei şi asupra naturei *non val cosa nessuna i mod tuoî, ne di sospiri £ degna la terra.* După cum ţi-am povestit adesea, eu n-am fost personal nefericit şi nici moda sau timpul în care am trăit nu m-au inrîurit : e o convingere a mea, liber şi cu încetul formată.

Natura este imorala şi infamă, iar lumea, în genere, rea. TJn singur lucru e, în mijlocul naturei şi al lumei, încîntător : sufletul, care coprinde într-însul sîmburele *caracterului moral* al omului, adică acea stare în care voinţa e cu desăvîrşire subordinată raţiunii.

însă natura şi lumea, luata în totalitatea sa, sunt amîndouă duşmanele *caracterului moral,* cea dîntîi prin fatali-

tatea si indiferenţa legilor saJe fizice ; cea de a doua prin senzualitate şi egoism.

Cînd cineva are norocul să fie, ca dumneta, înzestrat cu un suflet nobil, e o crimă de a-l apropia de izvoarele senzualităţii şi ale egoismului lumii.

Cum să-ţi spun mai clar că femeia este incarnaţiunea senzualităţii şi a egoismului ? Cum să-ţi spun că în femeie *caracterul moral* nu există şi nu poate exista ? că orcît de cultă şi de liberală să fie o femeie nu va ajunge niciodată la o absolută independenţă de judecată, din cauza raportului de dependenţă ce există de la inteligenţă la facultăţile sale afective ?

Ridicîndu-te pe scara intelectuală, bărbaţii dau din cînd in cînd, printre marii cugetători, exemple de ascetism voluntar : femeile niciodată. Cele ce mor fecioare, n-au putut face altfel, din cauza religiunei sau a condiţiunei lor fizice şi sociale. Şi e de observat că femeile care mor fecioare sunt de regulă fiinţe smerite, umile, de o condiţiune intelectuală foarte joasă ; bărbaţii, din contra.

Dar prietena dumitale este engleză ; deci, neapărat, vii cu tot arsenalul lui Stuart Mill. Arme vechi, dragul meu, şuşanele cu amnar !

Şi mai întâi nu-mî place numele *prietenii,* spre a vorbi ca socialiştii. Ce va să zică *Lydda* ? De unde a descoperit corespondentul dumitale de ziare numele acesta pretenţios, spre a-l da fetei lui ? Am căutat prin toate mitologiile, dicţionarele, enciclopediile şi calendarele şi n-am găsii decît : *Lydd,* unul din cele *Cinci-Porturi* ale *Engliterii ; Lydda,* vechea Diospolis a grecilor, astăzi oraş din Syria. Ce are a face ? Nu vezi că amicul dumitale corespondent e snob, goujat, sau, pe româneşte, mitocan boierit ?

Al doilea, Stuart Miil e spirit mediocru. Condiţiunea normală a femeii este aceea de a ocupa, în scara biologică, locul rămas gol dintre maimuţă şi om. Fiindcă nu se poate admite ca bărbatul să se coboare de-a dreptul din goril, el se coboară din femeie.

Rolul pe care l-a jucat femeia, de la apariţiunea speciei noastre pe pămînt pînă astăzi, este acela de fiinţă inferioară bărbatului. De ce este aşa ? Probabil fiindcă nu

poate să fie altfel. De ce maimuţa nu este egală în inteligenţă cu femeia ? De ce elefantul nu esle egal cu maimuţa ? De ce papagalul nu este egal cu elefantul ? şi aşa mai încolo, pe scara coborîtoare a inteligenţelor ?

Domnul Stuart Mill ne spune[25] că, ridicînd femeii dreptul de a face tot ceea ce face bărbatul, ridicăm omenirii jumătate din factorii progresului ; că le îngăduim să se ocupe de arte şi literatură, unde au dovedit că nu pot produce nimic, şi le împiedicăm de a se ocupa de politică, unde, or de cîte ori au ajuns, au dat dovezi de o specială aptitudine. Şi ne citează pe Elisabetha, pe Debora ţi pe Jeanne d'Arc, iar într-o notă îşi mai aduce aminte de regentele imperiilor asiatice.

Fals !

Dintre respectabilele dame de mai sus. cea mai bine înzestrată cu facultăţi intelectuale a fost a patra : Caterina cea Mare. Pe aceasta, pudicul englez nu o citează. "ŞI se înţelege că nu o citează, fiindcă i-ar răsturna toate probele. Căci, dacă este adevărat că împărăteasa Caterina avea o minte destoinică, tot atita este de adevărat că dînsa era incarnaţiunea senzualităţii, de o lipsă revoltătoare de sens moral, o inconştientă erotică în toată hidoasa accepţiune a cuvîntuluî.

Iar cît despre cuvioasele regente ale împăraţilor asiatici, fericit cel ce crede în ele ! Noi vedem că aceste regente au adus China în halul in care se găseşte astăzi, de o bate Japonia, a cărei populaţie este de zece ori mai mică : că Indiele sunt cucerite şi exploatate de naţiunea cărei aparţine Stuart Mill.

Femeile in literatură sunt nule, în artele plastice nule, în muzică nule. In politică sunt un dezastru.

Conlucrarea lor la mersul înainte al omenirei a fost şi va fi mai mult stricătoare decît folositoare şi se poale minunat compara cu un colegiu electoral de inculţi, a cărui acţiune politică se exercită de un ales, care, în cazul nostru, ar fi bărbatul : dacă din întîmplare, alesul e om superior, alegătorii săi îl vor enerva cu cereri meschine ; dacă e un nenorocit incult ca şi ei, nu va însemna nimic sau se va vinde celui ce va plăti mai mult. De aceea şi sunt eu contra acestor colegii electorale.

In fine, ultimul şi cel mai puternic argument împotriva lui Stuart Mill şi al femeilor este puramente fiziologic. Dacă femeia va intra în lupta pentru viaţă, aşa cum e înţeleasă astăzi lupta, individul femeie va cîştiga poate ceva — deşi e problematic — iar specia om va pierde desigur. Primejdia care ameninţă dezvoltarea omului modern este intensitatea muncii intelectuale. Lipsa de cumpănă între exerciţiul corpului şi exerciţiul minţii duce pe individ la degenerescentă. Iuchipuieşte-ţi ce ar deveni specia noastră dacă generaţiunile viitoare ar fi fructul unui tip de bărbat enervat, ţinut în picioare ca să gîndească . şi să speculeze, prin excitante, şi al unui tip de femeie ostenită, anemiată prin încordarea tutulor facultăţilor sale sufleteşti în lupta cu bărbatul.

Fiindcă e copilăresc de a enunţa uşurarea soartei noastre prin înmulţirea indivizilor. Soarta oamenilor este comună numai în ceea ce nu pot face şi este individuală în ceea ce pot face. Dar nefericirea noastră nu provine mai niciodată din ceea ce nu putem face, cî din ceea ce putem face. Soarta comună tuturor muritorilor este de a muri. Din aceasta nu derivă nici o nefericire în individ, fiindcă moartea este singura cauză care îşi poartă efectul în sine. Soarta individuală este de a trăi şi, prin înmulţirea indivizilor, se obţine multiplicitatea soartei, care, unică în negaţiune, devine plurimă în afirmaţiune. Iar soarta fiecăruia nu numai că nu atîrnă de soarta fericită a altuia, ci este cu atît mai frumoasă, cu cît a altuia este mai urîtă. Acesta este conceptul tuturor legilor despre om, de la Hristos încoace ; de aceea morala creştină şi toate legile sociale şi politice caută să pună un frîu pornirilor noastre fireşti. Tot acesta este şi conceptul lui Machiavelli despre perversitatea oamenilor.

Ascultă-mă, iubitule. Fiindcă natura te-a înzestrat bine, aibi puterea de a te servi de armele ce ţi Ie-a dat ea, spre a te ridica împotriva ei, în partea slăbiciunilor sale. Nu iubi. Tu te lăsa să te subjuge amorul. In schimbul unei licăriri înşelătoare, gîlgîie nefericirea. Nu îmbrăca niciodată cu purpura imaginelor tale trupul unei femei. Acelea sunt nemateriale, superioare şi eterne ; aceasta este o formă trecătoare a lutului, ieri munte, azi fecioară, mîine vierme.

Adu-ţi aminte de ce zice poetul :

Astfel fusi : acuma, aci înmormmtată,
Schelet şi pulbere esti. Pe oase si noroi.
In nemişcate zadarnic aşezat,
Mut, privind zborul vremilor,
Stă, păzitor al amintirei
Şi al durerii, simulacrul
Trecutei frumuşeii *. Acea dulie privire
Ce dete fiori, dacă, după cum paie, adine
Jn alta pătrunse ; buza aceea, de unde,
Cum se vede, ca dintr-un ulcior plin,
Deborda plăcerea ; acel gruma?., coprin?
Deja de dorinţe ; acea fermecătoare mînă
Ce adesea simţi, cînd fu întinsă,
Ingheţînd mîna pe care o stringea
Şi sînul, pe care privindu-1,
Mulţi îngălbeneau —
Toate, au fost cîndva ; acuma
Pămînt şi oase esti : priveliştea
Tristă şi dezgustătoare o piatră o ascunde. [M]

Asta, şi nu alta este. Aştept de la firea dumitale aleasă sa înţeleagă că libertatea lăuntrică, singurul bine de pe pămînt, numai oamenii fără pasiuni o pot dobîndi.

Dacă eu aş fi optimist, aşa cum pari dumneta a fi, aş zice că nimic nu e mai uşor decît de a trai pe lume fericit. In adevăr, orice bărbat, ajuns la 25 de ani, are un mijloc de a-şi cîştiga viaţa. Nu-i rămtne decît să se lase a trai mai departe şi a se bucura de priveliştea lumei dacă ea este totdeauna nouă. cum zici. Căci din două una — or lumea este în adevăr interesantă, şi atunci e zadarnic a te zbuciuma cu dînsa, ci e destul a o trăi prin cap ; or lumea e seacă, tristă şi plicticoasă, şi atunci, pentru a nu te sinucide de urit, trebuie sa o activezi cu propriele tale patimi, să-ţi arzi viaţa pe rugul ei, ca să-i măreşti flacăra. Şi-ntr-un caz şi într-altul pasiunile sunt deci dovadă hotărîtoare de prostie.

* Leopardi: *La panrelul unei femei jrumoiae,* cioplit in monumentul de pe mormîntul aceleiaşi (nota D.Z).

S-auzim de bine şi Iasă englezoaica.
Al d-tale,

Filip A.

SCRISOAREA V

Rama, 189...

Iubite domnule Filip,

Scrisoarea d-voastre din urmă m-a neliniştit mult. După citirea ei, am rămas ca un copil care. voind să facă plăcere tatălui său, mîzgăleşte un volum elegant cu literele sale gheboase şî, in loc de laude, primeşte de la tată mustrări.

Bine, domnule Filip, se poate să aibă un om serios şi cinstit asemenea convingeri ? şi, mai cu seamă, se poati' să alcătuiască din ele regula vierii sale ?

îmi permit să vă fac aceste întrebări, în urma unui nou examen de conştiinţă ce mi-am impus : n-am dormit toată noaptea, iar acum, de-abia sculat, trebuie să vă scriu ca să-mi răcoresc sufletul.

Platon, în *Fileb,* pune pe Protarc şi pe Socrate să vorbească despre *plăcere* şi despre *înţelegere :* care dintr-amîndouă e superioară celeilalte ? Ceea ce se caută însă, este o stare sufletească care să facă pe om fericit. Dar nici una, nici alta nu sunt îndestulătoare pentru fericire, ri una se apropie mai mult decît alta de scopul definitiv al vieţii.

Acest postulat platonician, d-voastră îl schimbaţi astfel : pentru a se apropia de stropul definitiv al vieţii, fericirea, trebuie să fie omul fericit sau nefericit ? Şi aveţi aerul de a răspunde că, pentru ca viaţa să fie demna de a fi trăită, omul trebuie să fie nefericit.

Iată un paradox ciudat, care, cu toate astea, este izvorul şi secretul esteticei pesimiste.

Luate in sine, atît fericirea cit şi nefericirea sunt amîndouă efecte, a căror cauză trebuie căutată în echilibrul sau dezechilibrul facultăţilor sufleteşti şi trupeşti ale individului.

Cum însă în energetica modernă, orce efect trebuie la rîndul său să devie cauză, fericirea se risipeşte în împlinirea actelor vieţii generînd mulţumire sufletească în individ şi armonie între oameni ; este, cu alte cuvinte, o cauză noua, care nu mai lucrează asupra unui singur propulsor, spre a determina o mişcare înainte, ct lucrează asupra unei infinităţi de detalii, hrănindu-le pe toate.

Pe cîtă vreme nefericirea, devenită la rîndul ei cauză, lucrează puternic asupra sistemului nervos, ducind Ia suicid, scoţînd strigăte şi gemete, cari, îmbrăcate în forme literare, păstrează toată violenţa durerii.

De aceea se şi întîmplă că suferinţele adevărate, chiar cînd sunt povestite de un om mediocru, ne ating mai mult decît întîmplările fericite ale unui om de talent.

Căci, pentru un om care iubeşte, care e întreg şt e sănătos, puterea emoţionantă a unei sărutări este tot atît de mare ca şi acea a unui ghebos pe care femeia iubită îl înşală. Dar la cel dintîi, cuantumul emoţionant se risipeşte în împlinirea actului însuşi, pe cînd la cel de-al doilea el ia formula mecanică a forţei (masa înmulţită cu viteza) şi devine cu atît mai violent şi mai crud, cu cît este mai mare şi cade de mai sus.

De aceea se şi zice că oamenii fericiţi, ca şi popoarele fericite, n-au istorie. Fericirea tace şi se. ascunde : numai nefericirea este militantă şi zgomotoasă.

Pe cînd cea dintîi este ticnită şi face parte din transformarea armonică a naturei. cea de-a doua este eruptivă şi ţine de cataclisme. în media oamenilor şi in viaţa medie a fiecărui om, catastrofele sunt rari. Gheboşii, stîlciţii şi criminalii sunt excepţiuni ; căci. dacă n-ar fi aşa. majoritatea oamenilor ar trebui să trăiască în spitale şi puşcării, şi ar trebui să moară de glonţ sau de otravă.

Atunci pentru ce *non val cosa nessuna i moti titoi ?*

D-voastră spuneţi că n-aţi fost personal nefericit şi nici moda sau timpul în care aţi trăit nu v-a îiirîurit. Nu mă îndoiesc.

Cred însă că. ia d-voastră, ca şi la toţi filozofii speculativi, puterea divinalorie a geniului a fost lipsită de măsura rcctifîcativă a ştiinţei.

Şi, fiindcă va place să citaţi pe Leopardi, iar cu mînunatele lui versuri voiţi să întunecaţi chipul îneîntător al unei femei, să-mi daţi voie să vă spun ce gîndesc eu despre Leopardi, cu atît mai mult că el e astăzi din nou la ordinea zilei" în Italia, unde descoperirile manuscriselor sale rămase de la Ranieri[27], şi viitorul centenar[28] al naşterii marelui poet .(1898), au ascuţit penele pentru viitoarea luptă a pesimismului cu optimismul[29].

Las la o parte întreaga şcoală modernă a Iui Lombroso[30] şi a urmaşilor săi, cari au amestecat sărmana viaţă a marelui poet cu necuviinţele cele mai grosolane, ajungînd la aceleaşi concluzîuni la care ajunge Nordau, cînd încearcă, în numele ştiinţei, să explice geniele[31] ; o las la o parte •— fiindcă îmi pare neonest şi imoral a statornici ca regula că oamenii de geniu, cu alte cuvinte toţi aceia care au ajutat societatea să facă un pas înainte spre bine, sunt nişte degeneraţi : concluziunea logică a unei' asemenea teorii ar fi că trebuie să îndrumăm omenirea spre tipul *brutei inconştiente.*

Cînd vorbesc de *măsura rectificativă a ştiinţei;* înţeleg prin ştiinţă acea sumă de adevăruri *constatate,* ce nu mai admite dîseuţiune şi contrazicere, ca frenologia şi critica psîho-antropologică a d-!ui Lombroso.

Prin urmare, vreau să cred în scrisoarea lui Leopardi adresată Iui de Sinner *(avânt de mourir, je veux protester contre cctte invcntion de la faiblesse et de la rulgarite, et prier mes lecteurs de s'attacker ă retenir mes observations et mes raisonnements, plutot que d'accuwr mes malaăies) ;* admit că pesimismul său nu izvorăşte din suferinţele sale fizice, că nu este efectul unei psihopatii ereditare, ci că este „de pură şi solemnă origine intelectuală" cum îl numeşte un anonim italian, că este efectul unei stări a spiritului uman, care în Leopardi şi-a găsit *harpa eoliană.*

Dar, făcînd această concesiune şi admiţînd origina intelectuală a pesimismului lui Leopardi, punctul său de plecare este o eroare ; confuziunea dtnre natura fantastică fi natura siiiuji/ică. Noţiunea apriorică a naturei este întotdeauna autotelisiică, cu alte cuvine, izvorăşte din raţiunea fundamentală a superiorităţii omului asupra naturei : *conştiinţa de sine.* Natura, crea£ pentru trebuinţele şi plăcerile omului, populată ca la ce: vechi, cu fiinţe ale închipuirii noastre, este cu totul altcsva decît natura în sine, oarbă, guvernată de legi fatale. Omul, centru al universului şî omul, fir de iarbă, sunt cei doi termeni ai conflictului. în omul, fir de iarbă, conştiinţa se revolta : pentru ce soare ? pentru ce ziuă şi noapte ? pentru ce moarte şi viaţă ?[32] Şi negreşit că din acest punct de vedete, Leopardi este sinteza omenirii întreg:, care, de Ia tatăl cel dintăj pînă la cel din urma din fiii fiilor săi, va sta privind la lună ***şi*** se va întreba :

Chr fai tu. Suna, in «**ft?**»

Şi fiindcă luna nu va răspunde niciodată, iar oamenii se vor naşte şi vor muri pururea, aceeaşi întrebare se va repeta la infinit, llsind sufletul turburat şi nefericit.

Dar iată că din firul de iarbă, cin oamenii pitici şi neputincioşi, unul se lasă de a mai întreba luna în pustiu, nu vrea să se mai izbească de atotputernicia naturei, ci cu încetul începe a o observa, intră în cutele sale ascunse, îi fură tainele una cîte una ; le leagă laolaltă, şi deodată începe să zărească, dacă nu *il perche delle cose,* cel puţin, *il perche di certe cose.* începe să înţeleagă mai cu seamă că, înfipt pe malul mării, noaptea între stelele de sus şi stelele de jos, el va putea cel mai mu)> aâ facă o frumoasă poezie, dar nu va afla niciodată de cc sunt stele sus şi de ce sunt stele jos. începe să înţeleagă cît de mare e farmecul *de a şti,* cît de imens este *ceea ce poate şti-*

Acesta va rectifici ceea ce, în puterea divinatorie a geniilor, a fost lipsit de control.

Pentru aceasta nu va mai fi în natură diavolul destructiv care stăpîneşte totul spre paguba totului, *il brutto poter, i-b.e, ascoso, a comun danno impera* — aceeaşi idee din *vis abdita* a lui I.ucreţiu : nu va mai *fi* panteismul grecesc, în care omul este .**J** jucărie în mîna divinităţii. Va fi în

natură spectacolul serios al *energiei* universului, schimbindu-şi necontenit forma actuală ; va fi în om dorinţa cinstită de a cunoaşte cum se operează această schimbare.

Negreşit că şi după el, se vor mai face poezii, mişcătoare de inimi şi turburătoare de minţi, fiindcă acest concept despre om — o scurtă întrupare a energiei universale —• nu numai că nu exclude arta şi frumosul, dar le implica, dimpotrivă, ca cea mai fulgurantă manifestare a armoniei lumei ; dar nu se vor mai face teorii lipsite de seriozitate, cari să îndemne pe oameni la distrugerea propriei lor conştiinţi {deoarece suicidul fizic în energetică este un nonsens).

Şi acuma, iubite domnule Filip, după ce am primit protestarea lui Leopardi către Sinner, după ce am discutat „originea intelectuală" a pesimismului sau — să-mi daţi voie să vă întreb : credeţi că se poate pune astfel chestiunea ? credeţi că se poate rezolva complicata, problemă a pesimismului leopardian numai prin explicările lui Lombroso sau numai prin ale intelectualiştilor P

Eu socotesc că aci, ca de altfel în toate convingerile omeneşti, a conlucrat o întreagă serie de cauze.

Leopardi se cobora dintr-o familie în care misoneismul era ereditar ; mama Iui era atinsă de mania religioasă ; tatăl lui era zgîrcit. Leopardi, personal, era rahitic[34]. O dezvoltare extraordinară a creierului în paguba restului organismului şi o aplicare la studiu nemaipomenită, Iac din el, Ia \îrsta de 20 de 3ni, unul din cei mai învăţaţi oameni ai secolului. La Recanati[35], tînărul murea de urît. Diformitatea lui trupească îl făcea respingător. Sufletul lui mare, plin de doruri şi de avînturi era cercuit între zidurile triste ale caselor părinteşti. Nici o femeie nu se uita la dînsul. Pe Giaconio nu I-a iubit nimeni, nimeni, nimeni [36]

Putea să fie optimist un astfel de om ? Putea să nu erupă sufletul unui astfel de nenorocit ?

Dar a căuta în melancolia lui contemplativă, în poezia lui, de cea mai desăvârşită perfecţiune a formei, argumente în contra iubirei omeneşti, este o faptă rea. îmi permiteţi să vorbesc liber.

Este o faptă rea, fiindcă se cheamă, în sprijinul unei teorii nefireşti, autoritatea celui mai mare poet al durerii, care, cu toate astea, murea cu visul iubirii în suflet -.

Fra cotanto dolort
Quaiuo aH'umaiux etj propose il fata,
*Se i-era e quale **i!** mio pensier ti pinge.*
Alean t'amasse in terra, a lui pur fâra
Questo viver beato ;
E ben cbiaro vrgg'îo *siecome asiora*
Seguir loda e virtii qual ne'prim'anni
L'amor tuo mi farebbe. Or nou aggiunse
Il cîel indlo conforto ai nouri affanni ;
E teta la mortal vita saria
Simile a quella cbe nel cielo india

Per le valii, ≪≪T *SUOIM*
Del jatkoio agricoltore il cjillo,
Ed io seggo e mi lagrio
Del giovanile error cbe m'abbaiidona ;
E per li poggi, ov'io rimembro e piagno
I perduti deşiri, e la perduta
Speme de' giorni miei; di te pensando
A palpitat mi sveglia. E poteu'io.
Nel secol tetro e in questo aer nefando,
I.'alta specie serbar; cbe dcll' imago,
Poi cbe del ver m'e tolto, assai m'appaga

Se dell' eterne idee
L'una sei, tu, cui di sensibil forma
*Sdeg'u l'eterno **seimo** csser vfitita,*
E fra caduebe spoglic
Provar g/i *affanni di funerex vita ;*
O *s'altra terra ne'superni giri*
Fra 'motuii inmtmerabili t'aecogl'te,
E piii vaga del Sol prossima stella
T'irraggia, e piu bemgno etere Spiri ;

Di qua dove son gli arini infausti e brevi,
Ouc.to d'ignoto amante inno ricev'i.*

D-voastră ați citat o poezie in contra femeii ; vă citez o alta, în care femela e ridicata în stele : „sau dacă, prin sferele înalte, printre lumi nenumărate, un nou pămînt te primeşte şi, mai blîndă decît Soarele, o stea apropiată

Leopardi : *Alia sua dornia* (nota D.2.).

In nemaiginita du icre
Cita o rezervă făpturii omenești soarta
Dacă, aidoma si întocmai cum gindul meu te zugrăvește,
Cineva te iubește pe pîmînt, a lui va fi
Această fericite de a trai;
Şi vad limpede cum încă
Duc mai departe gloria şi virtutea la care din cei dinții ani
Dragostea ta mă îndemna. Dar n-a îngăduit
Cerul nici o întărire în durerile noastre ;
Şi cu line viața muritoare ai fi
Aidoma celei pe care în cer ne-o închipuim.

Prin văile unde vină
Al harnicului plugar cintec,
Şi eu stau si ml tîngui
De tinereasca mea înşelare cate mă părăseşte ;
Şi prin muncii pe unde îmi aduc aminte şt plîng
Dorurile pierduie şi pierduta
Speranță a zilelor mele; glndind la tine
Kremătînd mă deștept. Şi de-as putea
în setol înfricoşător şi-n aerul acesta-riveninat
Altă icoană să păstrez ; cu cea închipuilă,
Cea adevărată pierindu-mi, m-aş îndestula.

Dacă dintre ideile vedice
Una ejti tu, căreia formei de-aievea
Tu îi înlături esența veșnică să nu-i fie îmbrăcăminte
Şi printre rămăşiţele trecute
Ies în lumină vestejirile unei vieți funeste ;
Sau dacă alt pămînt din înaltele cercuri
Printre lumile nenumărate te întîmpinâ,
Şi, mai tainic cea de soare mai apropiată stea
Te luminează, ti încă mai moale aer respiri ;
De aici unde sînt anii fiii speranță scuitj,
Acest imn, al unui îndrăgostit necunoscut, primeste-1.

te luminează şi un aer mai dulce respiri : din lumea aceasta, unde anii sunt fără noroc şi scurți, ajungă pîn' la tine imnul necunoscutului ce te iubeşte".

Trebuie să adaog că, cu cît înțeleg mai mult pe Leopardi, cu atît mai puțin îndrăznesc să-l traduc. Infinita delicatețe cu care glasul lui se ridică spre stele, coprinderea vorbelor, absoluta lor suprapunere pe conturul imaginelor, mă fac sa nu mă ating de ele. Cum să traduci *di qua dove son gli anni injausti e brevi ?...*

Căci ceea ce este hotărîtor în judecata oamenilor despre Leopardi şi ceea ce-l pune mai presus de toți poeții, mai presus chiar decît Goethe, e tocmai puterea farmecului de a spune, cu cele mai simple cuvinte, înțelesurile cele mai întinse.

Dar poezia de la no. 17, *C'onsalvo,* nu este ea icoana sufletului acestuia, care moare însetat de iubire, însetat de o sărutare ?

...Elvira, ***im*** *bacio*
Non vorrai tu ttanarmi f un /'.:<(•> -olo
*In tutto il vher mia ţ **

Şi cînd Elvira se pleacă pe fața îndurerată a sărmanului Consalvo şi ii sărută gura, rece deja de fiorii morți, Leopardi strigă ca pentru dînsul :

Cbe divenisti ailor ? guali appariro
Vita, morte, sventma agii ocebi tuoi,
*Fuggitivv Consalvo ? ***

Viață, moarte, filozofie, toate se topesc în căldura unei sărutări ; în imensitatea nimicului lumei noastre se aprinde un punct, un strop de diamant, amorul, pe care umbrele noastre, pururi trecătoare către neființă, îl privesc îndelungat, pînă ce scăpată devale.

* Elvira, o sărutare
N-ai vrea să-mi dărui ? o sărutare doar
în toată viața mea ?

** Ce-ai fost atunci ? cum se iviră
Viața, moarte, nenorocul ochilor tăi,
Fugarule Consalvo ?

Şi, mai departe, zice Consalvo :

Due cose belle ha il mondo :
Amore e morte. *AU 'una il ciel mi guidd*
In sul fior deie etă; nall'ahio, assai
Fonunato mi lengo. *Ah, se una volta,*
Sob una volta il lungo amor, quieto
E paga aveai tu, fora la terra
Falia qnindi per setnpre un paradiso
Ai cangiati ocebi miei. *

„Ah ! dacă o dată, dacă numai o dată ai fi răspuns tu. iubirii mele lung aşteptătoare. pămîntul ar fi părut ochilor mei, încremeniţi, un rai vecinie."

Dar toate celelalte poezii scrise femeilor, al căror început curge ca o muzică în vis, simfonii de cuvinte ce te emoţionează pînă la lacrămi, numai prin valoarea lor fonetică :

Torna dinanzi al mio pensiei talora
11 tuo sembiante, Aspasia. **

Deodată intri in melancolia sufletului ce-ţi vorbeşte, ***Torna talora il tuo sembiante*** - revine cîteodată chipul tău... Parcă răsare o stea din noianul vremurilor. E o valoare de sunete, cu o nespusă putere evocativă.

Sau ***La sera del di di festa :***

Dolce e cbiara e la none e senza vento,
E queta sovra i tetti e in mezzo agU orti
Posa la luna, e di lontan rivela
Serona ogni montagna. O, donna mia,
Giâ tace ogni sentiero, e pei balconi
Rara traluce la notturna lampa.

* Frumoase, două lucruri are lumea :
Iubirea şi cu moartea. Spre cea din urmă cerul mă călăuzeşte
In floarea vieţii încă ; în cealaltă îndestul
Fericit am fost. Ah, dacă o dată,
O dată numai, îndelunga dragoste liniştită
Şi împăcată ai fi împărtăşii-o, ai fi făcut pămîniul
Să se preschimbe pe totdeauna într-un rai
Pentru uimiţi ochii mei.

** Se întoarce în ca'iea pudurilor mele uneori
Chipul tău, Aspasia.

„Dulce şi limpede e noaptea şi fără vînt, şi liniştită odihneşte luna peste acoperişuri şi prin grădini, şi de departe arată ochilor munţii senini. O, draga mea, acum tace orce cărare, şi prin balcoane rar se iveşte cîte-o lumină..."

Tabloul, astfel împinzuit, te simţi deodată coprins de neliniştea aşteptării. Ea doarme în pacea odăilor sale, iar tu tremuri cu poetul, în liniştea deplina a firei, stăpînit de sentimentul dureros al zădărniciei, pe care-1 lasă în sufletele suferitoare clasica indiferenţă a naturii. Şi parcă, in adevăr, îţi răsare în amintire glasul unui cărăuş ce cu încetul murea în depărtare : ***lontanando mărire a poco a poco.***

Iată, iubite d-le Filip, ce şi cum gîndeşte Leopardi despre femei. Filozofia lui o fi avînd valoare, care este întemeiată pe un concept al naturii fundamental fals, precum şi pe un individualism exagerat, cum au fost toţi poeţii veniţi după revoluţîune, de Ia Bayron Ia Musset.

Ceea ce însă are o valoare unică în toate literaturile este arta sa. De mijloacele lui de a exprima cele mai mari adîncimi ale simţirii nu s-a apropiat, pe altă cale, decît poate Beethoven, şi, în unele mici poezii lirice, Eminescu nostru[37].

Poate că idealul lui femeiesc mergea dincolo de valoarea etică a femeilor din timpul lui. Dar, a veni cu una din cele mai puţin estetice poezii ale lui Leopardi, cum este poezia tradusă de d-voastră, spre a statornici ura lui împotriva femeilor, asta nu se poate. Leopardi a murit cu dorul de a iubi şi a fi iubit.

Vă rog să mă iertaţi că am fost cam lung. Mîine mai scurt şi mai vesel. Lydda îmi surîde într-un colţ al amintirii.

Al d-voastre,

Mircea M.

SCRISOAREA VI

Costierii 189...

Iubite domnule Mircea,

înainte de a intra în vorbă despre Leopardi (pe care mi l-ai alcătuit cum ţi-a plăcut, pentru a-l pune în serviciul Lyddei dumitale), dă-mî voie să-ţi fac două observaţiuni: una de formă si alta de metodă de a discuta [38].

întrucît priveşte forma. Pentru ce nu te dezberi de obiceiul de a întrebuinţa cuvinte nouă, cari îţi dau aerul unui învăţat de ocazie ? Cultura d-tale nu e scoasă din revistele franceze de ieri şi de alaltăieri. Atunci pentru ce *autotelistică, tnisoneism, energetica* şi alte asemenea vorbe procopsite ? Ce vrei să spui prin fraza, „noţiunea aprioristică a naturei este întotdeauna autotelistică ?" Da' vezi bine : ca orce noţiune aprioristică. Grecul *avtotelis* * însemnează *făcut de sine însuşi.* Prin urmare un pleonasm zadarnic. Dar cu misoneîsmul, ce vrei să spui ? Ura de plăcere ? Atunci aveai cuvîntul exact *misidonia.* Sau poate ura de tot ce e nou. Sau nu e nici una, nici alta, ci pur şi simplu o întindere a înţelesului vorbei *misos* = ura de toţi şi de toate ? După cum vezi, pierdere de vreme, tălmaci şi nici o ispravă. Dar cu *energetica ?* De unde ai mai scos-o şi pe asta ? Ce vrei să înţelegi cu ea ; ştiinţa energiei ? Nu ţi se pare că seamănă cu racii ţiganului din scrisoare : bine că sunt în scrisoare, boierule, *că în sac nici fir dă rac.*

întrucît priveşte felul de a argumenta. Dumneta ai în cap o mulţime de lucruri, pe cari nu le expui limpede şi în întregime, ci le arunci deodată în discuţie, ca şi cum eu aş fi fost de faţă la lucrarea de pregătire ce s-a urmat în spiritul dumitale. Aşa e cu puterea pesimismului literar[39], pe care o scoţi din energia durerei ; tot aşa cu deosebirea dintre *natura fantastică* din operilc lui Leopardi şi natura în sine sau *natura ştiinţifică.* Este ceva adevărat în ceea ce spui ; este mai cu seamă interesant. Dar spune bine şi limpede. Deprinde-ţi spiritul

* A6toTe?.iis

cu expunerea metodică a chestiunilor. Nu-l lăsa să sară de la Leopardi la Nordau ; nu amesteca pe Lombroso cu Sinner, că nu e nici folositor, nici drept să stea alături numele unui scriitor utilitarist cu numele celui mai mare idealist al veacului.

Iar acum, la subiect.

Trebuie iarăşi să-ţi spun că acolo unde pari a avea mai multă dreptate, anume în expunerea iubirii lui Leopardi, eşti obscur. Crezi că Leopardi a iubit una, două, sau mai multe femei, pe Aspasia, pe Silvia, pe Elvira, şi a murit cu durere în suflet că nici una nu I-a iubit ? sau crezi că a iubit o femeie ideală, cu alte cuvinte că n-a iubit pe nimeni, ci că a plîns amorul ?...

De crezi că a iubit o anume femeie, te înşeli.

Din însăşi poezia reprodusă de dumneata, ***Alia sua donna,*** se vede lămurit că Leopardi vorbea imaginei sale ideale : ***se vera e quale U mio pensier ti pinge:*** „daca eşti aşa cum te încheagă gîndurile mele" ; ***che dell'tmago, poi che del ver m'h tolto, assai m'appago:*** „şi fiindcă nu-mi este dat să mă bucur de tine, mulţumit sunt de imaginea ta".

Cînd biografii şi criticii lui Leopardi încearcă să lege poeziile sale de umerii unor anumite femei, dau dovadă de cea mai revoltătoare necunoştiinţă a sufletului poeţilor. Beatrice Portinari, Laura Teresa de Brunswick, Silvia sau Aspasia !... Au existat ? n-au existat ?... Dante era înamorat de Beatrice la vîrsta de 9 ani ; Beatrice se face fată mare şi se mărită prozaic după un Simone Bardi ; Dante se însoară cu o Gemma Donaţi. Petrarca vede odată într-o biserica din Avignon pe d-nă Hugues de Sade, femeie măritată (care cu timpul avu 11 prunci), şi'ia cîmpii, aşa, gratis. Beethoven, dimpotrivă, intîlneşte, în posaca sa viaţă, pe cea mai delicată creatură, pe contesa Teresa de Brunswick, care, de la vîrsta de 16 ani, de cînd lua lecţii de pîano, pînă la moarte, rămîne credincioasa marelui muzicant ; şi cu toate astea, cine poate şti în ce duios ***andante*** se ascunde chipul cu adevărat poetic al Teresei ? Se pare că ***Simfonia a patra,*** cea mai puţin însemnată dintre toate, ar fi cîntul lui Beethoven către aceea ce se cheamă ***Unsterbliche Ge-***

r

liebte. Leopardi vorbeşte de două-trei femei. Care din ele a existat cu siguranţă ? Criticii moderni ne vorbesc despre Geltrude Cassi, vara poetului, de care d. Chiarini zice că Leopardi a fost înamorat cu tot dinadinsul ; despre o doamnă Carniani Malvezzi ; despre Teresa Fattorini, fiica vizitiului familiei Leopardi, moartă în adevăr de boală de piept, aşa cum moare Silvia, suava Silvia. Ce este adevărat şi ce nu este ? Se pare că Aspasia ar ascunde chipul unei doamne Fanny Ronchivecchi. frumoasă şi şireată, care, spre a chinui şi mai mult pe Leopardi, îşi sărută copiii cu o necuviincioasă aprindere ; poetul, naiv în asemenea lucruri, ca toţi oamenii de gîndire, cîntă astfel dragostea ei pentru copii :

Quanda tu, dotta
Allettatrice ftrvidi sonanti
Baci scoccavi nelle curve labbra
De'tuoi bambini, il niveo collo intanto
Porgendo, c lor di tur cagioni ignari
Con la man kggiadrmima stringcvi
Al seno ascoso c desiato. *

Ranieri, amicul lui Leopardi, un fel de *bellâtre* cu. noroc pe îîngă femei, îl îndeamnă să nu se fărîme cu firea, deoarece, mai curînd sau mai tîrziu, şireata Fanny va cădea. Asta e logica trivială şi din nenorocire logică a tuturor bărbaţilor care cunosc femeia. Dar asta nu putea fi logica unui om ca Leopardi, al cărui idealism ridica lumea întreagă pe culmea pe care trăia el. De aceea, Leopardi se duce singur acasă, în limpezimea imaginelor sale, şi acolo uită pămîntul, pămîntul, cuib al obscenităţilor, de unde ecoul propriei sale nefericiri deacum o oară, cînd sta lîngă Fanny, ajunge pînă la dîn-

* Cînd tu, iscusită
împătimită — arzătoare, şuierătoare
Sărutări apăsai pe desfrînatele buze
Ale copiilor tăi, gîtul de zăpadă asupră-Ie
Arcuindu-1, pe ei neştiutori de gîndurile tale
Cu inima alintătoare îi strîngeai
La sînul tăinuit, frematăitor.

(Aspasia)

sul ca o amintire de demult : ***torna dinanzi al mio*** pensier talora ***U tuo sembiante, Aspasia.***

Femeile cîntate de toţi marii poeţi sunt ca ***grifonii*** lui Michel Angelo : fiinţe ce nu există în natură[40] : corp dfc leu cu aripi şi cap de vultur. ***Non e cosa in terra che ti somigli,*** zice Leopardi aceleia pe care a chemat-o ***la sua donna.***

Trebuie să te încredinţezi de asta.

Dacă în fiecare mie de ani se naşte cîte o Tereză de Brunswick, aceea va fi victima propriei sale înălţimi sufleteşti, fiindcă pentru aceea trebuie să se nască anume un Leopardi sau un Beethoven. Et encore !...

După cum vezi, nu sunt părtinitor nici cu bărbaţii.

Revenind acum la pesimismul lui Leopardi, mă bucur că ai găsit în anonimatul dumitale italian expresia de „pura şi solemnă origine intelectuală". Nu se poate ceva mai frumos şi mai exact. Aşa este. Pesimismul său e ***de pură si solemnă origine intelectuală***[41], cum a fost, în trecut, al tuturor marilor poeţi.

In ***Oedipe la Colona*** al lui Sophocle, cînd Oedipe cere lui Teseu să-l apere împotriva fiului său Polynice (scena în care Polynice se înfăţişează orbului, rugîndu-1 să se întoarcă cu el în Thebes, spre a răsturna pe Eteoclu, fratele mai mic), Corul rosteşte cuvintele următoare : „Acela ce doreşte să-şi lungească viaţa peste durata ei obicinuită, dă semne de o vădită nebunie ; căci o viaţă lungă ne pregăteşte multe necazuri, şi bucuria nu e niciodată partea aceluia ce prea mult doreşte ; jar Ia urma urmelor vine moartea, tămăduitorul de toate, cînd se iveşte parca lui Pluton, care nu cunoaşte nici legăturile iubirei, nici cîntecele, nici danţul. ***A nu te naşte, este cea mai mare fericire ; după aceasta, vine fericirea de a reintra cît mai curînd, cînd ai văzut lumina, în neantul din care ai ieşit;*** căci deîndată ce a sosit tinereţea cu dîra nebuniilor, cine poate scăpa neatins de nenorocire ? De ce rele e scutit ? Ucideri, răscoale, dezbinări, lupte ; şi, spre sfîrşit, ***vine bătrîneţea, odioasă, neputincioasă, tristă, părăsită de toţi, punctul dc întîlnire al tuturor mizeriilor omeneşti.*** Aci a ajuns nenorocitul acesta, ca şi mine. După cum, iarna, malul despre mîază-

noapte este izbit, clătinat de valurile ce-l împresoară de toate părțile ; tot astfel valurile necazurilor vin neîncetat să lovească în bietul bătrîn : unele . vin de la apus ; altele de la răsărit; acestea din țările pe cari le luminează soarele de miazăzi ; acelea din părțile unde suflă vîntul de miazănoapte."

Admirabilă e, prin puterea de rezistență, viața grecilor, încredințați ca Destinul cel orb și Zeii cei cruzi se joacă cu existențele lor, ei lupta înainte. A ști că nu ai sorți de izbîndă, că mergi la moarte sigura, și totuși a merge, e dovadă de cel mai mare eroism. în asta și stă optimismul grecesc în aplicarea lor zilnică, a ține piept fatalității, iar nu în conceptul ce aveau despre viață.

Căci conceptul lor despre viață îl vedem mai sus care este ; e tocmai conceptul budist al bunului țakya-Muni, cu deosibire că ascetul țakya pusese idealul său în căutarea ***cunoștinței absolute*** (bodhi) prin meditațiune. Doctrina budistă se poate rezuma în următoarele 4 puncte : a) necesitatea de a trece prin cercul transmigrațiunilor și al nașterei alcătuiește durerea : b) ne naștem numai fiindcă nu cunoaștem condițiunile existenței : c) odată cunOscîndu-Ie am suprimat cauza de a ne naște, spre a intra în liniștea absolută, în ***nirvana*** d) în nirvana se intră pe calea purificațiunii, care purificatiune se obține prin 8 perfecțiuni : a văzului, a judecății, a cuvîntului, a faptei, a vieții, a aplicațiunii, a ținerii de minte și, în fine, a extazului.

Cele trei din patru puncte ale budismului Ie găsim în cuvintele Corului din ***Oedipe la Colona*** și în fond în toate tragediile sophocliane (în ***Oedipe rege,*** în ***Electra,*** in ***Trachineene*** etc), iar din perfecțiunile cerute spre a intra în nirvana, grecii împlinesc pe cele 7 dintâi, dar nu pe a 8-a, cea esențială : a extazului.

p. cînd însă budiștii caută să se perfecționeze spre a intra în nirvana, grecii, dimpotrivă, se perfecționează spre a fi plăcuți zeilor, spre a se întări în lupta disperată cu fatalitatea.

Aceleași cuvinte ale Corului le găsim, aproape textual, în poeziile lui Leopardi.

Zice Leopardi (în ***Gincstra)*** cu privire Ia lupta grecilor cu fatalitatea :

Nobil natura i quella
Cbe a sollevar s'ardisce
Gli occhi mortali incontm
Al comun fato. *

Și mai zice, cu privire la glasul Corului din ***Oedipe la Cohna :***

Nasce l'uomo a jatica,
Ed e riscbio di morte U nascimento.
Prova pena e tormento
Per prima cosa... **

{Canto notrurno di uri pastore).

D'intelletti immortali
Degno crovato, estremo
Di tutti i moli, ritrovâr gli eterni
La vecchiezza, ove josse
Incolume il desio, la sperne estima,
Seccbe le fonti del piacer, le pene
Maggiori sempre, e non piu dato U bene.

(II tramonto della Luna)

După ce, ca și poetul grec, Leopardi arată nestatornicia soartei noastre pe cît suntem tineri, face tabloul bătrîneței aproape cu aceleași cuvinte ca și Sophocle : „Născocire demnă de minți nemuritoare, cel mai rău din toate relele, găsiră Zeii ***bătrînefca,*** în care dorința ra-

* Nobilă natură *e aceea*
Care să ridice se încumetă
Ochii muritori împotriva
Destinului comun.

** Se naște omul în durere
Ș: cu primejdia morții îi e nașterea,
încercare îi sînt osteneala si suferința
Dintru început.

(Chitecul de noapte al unui Dastot)

mine neîmplinită, speranța stinsă, seci izvoarele plăcerii, nevoile tot mai mari, şi fericire niciodată".

Asemănarea de cuvinte datorită asemănării de idei. Leopardi, mort la 39 de ani, nu avusese vreme să guste si din aceste ultime amărăciuni ale vieții. Dar, după cum avusese intuițiunea pesimistă a tinereții, tot aşa, şi mai mult, avea pe a bătrîneții.

Prin urmare, iubitule, un om care îşi adăpase sufletul, ca Leopardi, la izvoarele clasicismului celui mai înalt, patrunzînd forma dinafară a lumei şi înțelegînd esența ei, nu avea nevoie de şiretlicurile femeieşti, de sărutările ce Fanny Ronchivecchi da copiilor săi, ca să fie pesimist. Dacă suferințele lui trupeşti, nevoile şi lipsurile ce le îndura, nu l-ar fi silit să se absoarbă în durerea sa personală, viața ar fi fost pentru dînsul un mijloc de a asista la experiența continuă făcută de alții, care să confirme noțiunea sa aprioristică despre viață.

Pesimismul Iui Leopardi este dar de pură şi solemnă origine intelectuală.

S-auzim de bine şi Iasă englezoaica : de la Aspasia Iui Pericles pînă la Aspasia Iui Leopardi, tot Fanny Ronchivecchi se ascunde sub toate îmbrăcămintele femeieşti.

Al d-tale,

Filip A.

SCRISOAREA VII

Roma 189 ...

Iubite domnule Filip,

M-am sculat de dimineață, cu gînd de a răspunde scrisorii d-voastre din urma, crudă, dar, ca toate, mişcătoare. Cînd am deschis obloanele de la ferestre, m-a năvălit soarele, iar în fața mea, luna vapsită pe albastrul

cerului ca o glumă uşoară, mi-a ridicat de pe suflet pîcla nesiguranței. Ce să fac ? Dacă aşa m-a lăsat Cel-de-sus!... înțeleg toate argumentele ; mă interesează şi mă atinge credința d-voastră că Leopardi n-a iubit nici o femeie ; că Fanny Ronchivecchi se ascunde în toate ființele de sexul ei. Dar, nu ştiu cum, parcă au dreptate. Vă închipuiți ce trebuie să fie viața unei creştine, pe care natura a făcut-o întreagă şi sănătoasă, alături de un bărbat, autor de tragedii sau filozof ***pesimist™ ?...*** Admițînd chiar, cura credeți d-voastră, că femeia este un animal cochet — cine vrea să şi-l alipească, să-l aibă credincios, trebuie să-l îngrijească. Ai un cal, ai un cîine de vînătoare, ai o pasăre într-o colivie şi tot trebuie să te ocupi de ei, dacă vrei să nu fugă cînd te-ar vedea. Dar mi-te o femeie !... Vă rog să-mi spuneți dacă nu este mai interesant un canar, pentru vrabia lui, cînd se ucide cu firea să alcătuiască trilurile şi tereremurile cele mai minunate, decît un muzicant or un poet, pentru femeia lui, preocupat pururi de el, plin de amor-propriu, adeseori neîngrijit, posac şi pretențios ?

Negreşit că sunt femei, ca d-na Stuart Mill, ca d-na Gladstone, ca acele minunate creațiuni ale lui Babac din ***La recherche de l'absolu*** ; dar aceste sunt sau în romane sau în poporul englez, popor demn, în care femeia este ridicată la nivelul bărbatului. încolo, femeile ***fericite*** ale poeților sunt excepții, deşi adeseori bune şi cinsrite. Miss Millbank, soția lui Byron, a plătit scump onoarea de-a purta cîtva timp numele glorios al marelui poet*. Dacă chiar la englezi se întîmplă astfel de lucruri, ce trebuie să fie la celelalte popoare !...

Pe cîtă vreme onorabilul bărbat al doamnei Targioni Tozzetti (Ronchivecchi) **, despre care istoria nu se ocupă, a fost probabil un cetățean fericit, fiindcă, dacă nu făcea versuri, în schimb îşi îngrijea de nevastă.

Pentru posteritate, un asemenea om n-are nici o însemnătate. Ştiu. Dar îmi închipuiesc că şi el trata posteritatea cu aceeaşi măsură. Cine îşi vede de treabă, cinstit, cine trăieşte în epoca sa, inteligent, cine este ***om al timpului său*** — acela este adevăratul element pe care

se clădeşte viitorul. A fi ***acum*** botărît si voinic este a adăoga un inel puternic la marele lanţ al Istoriei, care lanţ numai atunci are sorţi de a se întinde departe în viitor, cînd fiecare ***acum*** este trăit din plin. Şi parca, dacă o preocupare trebuie să intre în viaţa actuală a fiecărui individ, ea se cuvine să fie mai degrabă pentru trecut decît pentru viitor. Numai aşa viaţa se poate desfăşura mai departe în mod logic. Căci viitorul, civilizaţia, se impune cu atîta putere ; uşurarea traiului se înfiltrează cu atîta şiretenie în popoare, încît chiar naţiunile cele mai conservatoare nu se pot opune procesului acestuia de transformare. Dovadă, China, unde nici zidul legendar, nici tradiţiile de mii de ani nu pot împiedica prefacerea vieţii naţionale.

[„ schimb, statul roman, care a mers în fruntea lumii timpului său, şi după el religiunea catolică moştenitoare a mecanismului lumii romane, sunt singurele instituţiuni omeneşti cari durează de 2 600 de ani, fără un moment de întrerupere. Roma este piatra imensă şi intacta, pe care, zi cu zi, s-a scris istoria acestei minunate organizaţiuni. Şi ea se datoreşte geniului particular al rasei latine : ***echilibrul,*** a cărui cea mai strălucită personificare a fost, în lumea romană, Cesar şi Oraţiu, iar în lumea catolică St. Augustin şi Papa luliu al II-lea de la Rovere. Iar echilibrul stă tocmai în această egală şi logică dezvoltare a tuturor facultăţilor noastre sufleteşti, cari, curgind din trecut, ***sunt actualmente.***

Dar dacă femeile poeţilor nu sunt, în general, fericite, cîte din ele nu se devotează fericirii bărbaţilor lor ! Lăsînd la o parte cazul lui Beethoven, autentic, peste care d-voastră treceţi cam repede, sunt atîtea altele, fie necunoscute, în cari, ca in romanul lui Balzac, femeile se sacrifică pentru a îndulci traiul unor bărbaţi lipsiţi de talent, fie cunoscute şi celebre, în cari femeile sunt mîngîiere a oamenilor de geniu. Să-mi daţt voie să adaog, pe lingă Teresa de Brunswick, pe Vittoria Colonna, amica lui Michel Angelo. Ce grea menire, de a iubi sau numai a mîngîia pe un Beethoven şi pe un Michel Angelo !...

In fine, să lăsăm morţii in pace şi să venim la vii. V-am spus de la început că soarele umple odaia mea de căldura cea mai binefăcătoare. Adieri parfumate, gînduri trandafirii, curg din slava cerului...

Prin urmare, fireşte, trebuie să vă vorbesc de Lydda.

Ieri am fost împreună Ia muzeul din Termele lui Diocliţian. Muzeul U cunoşteam şi eu şi ea; ceea ce însă nu cunoşteam eu era farmecul de a te primbla la umbra nesfîrşitelor galerii ale fostului schit ***certosian,*** galerii ce dau pe o minunată grădină, şi a te primbla însoţit de o persoană ca Lydda.

încep să am o bănuială... Lydda scrie corespondenţe în jurnalele englezeşti !...

Parcă "vă aud. . . .Numai asta îi mai lipsea! Să se cheme Lydda; să se primble în libertate cu un june, fără ştirea părinţilor ; să facă pictură şi, spre culmea culmelor, să scrie şt în jurnale !..."

Mărturisesc că şi eu am avut o curioasă strîngere de inimă cînd am văzut-o că disface un zmeu de foaie englezească şi-mi zice ; „Vreau să-ţi citesc ceva; o să traduc în franţuzeşte cum pot. Te rog să-mi spui fără nici o făţărnicie cum găseşti corespondenţa asta din Roma." Dar temerea mea de a asculta o banală descriere a monumentelor, cum se întîmplă tuturor tinerilor scriitoraşi ce ajung în Italia, fu de scurtă durată. Corespondenţa era o elucubraţie îneîntătoare, parte în proză, parte în versuri, asupra lui Shelley. Eu, care am avut întotdeauna cea mai mare admiraţie pentru Shelley şi n-am înţeles cum de Taine îi consacră numai cîteva pagine în ***Istoria literaturii engleze,*** m-am simţit deodată ridicat pe aripi puternice de fantazia acestei fete modeste, care intrase cu atîta înlesnire în marele suflet al celui mai poet din poeţii veacului. „Frumos ca un înger, de o precocitate extraordinară, bun, generos, blînd, înzestrat cu toate darurile inimei, ale sufletului, ale naşterii şi ale averii, ***Shelley îsi prăpădi viaţa parcă întradîns, punînd în purtarea sa zilnica imaginaţiunea entuziastă pe care ar fi trebuit s-o păstreze pentru versurile sale."*** împotriva acestei afirmaţiuni a lui Taîne se

ridica Lydda. Cum ? Un poet blînd, generos, care in splendida sa ***Sensitiva*** hotărăşte că iubirea şi frumuseţea nu pot să piară de pe pămînt; un poet care, în elegia sa asupra morţii Iui Keats, ***Adonais,*** se ridică la cele mai înalte accente ale idealismului; un entuziast care, de la bogăţia imaginilor din ***Prometeu,*** ajunge Ia sobrietatea tragediei sale ***Cenci,*** cea mai sculpturală lucrare ce s-a scris în limba engleză de la Shakespeare încoace — un astfel de poet să nu merite decît regretul că şî-a prăpădit viaţa, punînd in purtarea sa zilnică închipuirea entuziastă pe care ar fi trebuit s-o păstreze numai pentru poezii ? !... Dar tocmai asta face că geniul Iui Shelley stă mai presus de ai lui Byron şi al tuturor poeţilor englezi, tocmai năzuinţa sa către un ideal realizabil sau părînd realizabil, în lume, iar nu numai în versuri. Ce ar fi fost morala lui Christ fără jertfa vieţii sale ?

Şi aci, o splendidă invocare la mormîntul lui Shelley'', Ia simplul mormint din cimitirul de la ***Testaccio.*** Cel puţin dorul de a odihni în clasicul pămînt al Romei eterne i s-a împlinit...

Eu eram subjugat. Cu toată greutatea traducerii, simţeam generozitatea gîndirilor, căldura cuvintelor, avîntul sufletului. Era un ceas de cea mai mare emoţiune artistică.

Ne primblam încet la umbra arcurilor galeriei, ea cetind, strînsă de braţul meu, eu ascultînd-o, cu mintea plină de evocaţîunile lui Shelley şi ochii fermecaţi de graţia arhitecturei şi de crăngile de trandafiri ce se îndoiau sub greutatea florilor. In mijlocul imensei grădini, cîţiva chiparoşi, plantaţi de mina Iui Michel Angelo ; peste tot numai statui, urne funerare, capiteluri, aşezate cu o nepăsare şireată de artist ; deasupra, candida boltă cerească.

Cînd isprăvi de cetit, Lydda rămase cu ochii în pămînt. Ca în toţi adevăraţii poeţi, urma dorinţii de a spune şi altora simţirile sale, părerea de rău că le-a spus, teama că vorbele nu dau măsura vibraţiilor sufleteşti. Făcurăm astfel cîţiva paşi în tăcere. Eu o oprii.

— Lydda, autorul corespondenţei aceştia este un mare poet. Vino cu mine... Il cunoşti ?

Şi intrarăm, printr-un coridor îngust, în chiliele din fundul monăstirei, locuite acum de statui. Pe ferestruile cu gratii se vedeau grădiniţele călugăreşti, modeste. Nu era nimeni.

—- Spune, Lydda, îl cunoşti ?

Ea îmi luă mîna şi o Upi de inimă. Parcă în adevăr, de acolo erau scoase toate accentele ce mă mişcaseră atîta. Faţa ei devenise palidă. Apăsă cu amîndouă mîinile peste mîna mea, închizînd ochii...

Ah, iubite domnule Filip, ce fermecător poet este natura care ne-a făcut ! Cînd aş putea eu spune ceea ce firea mea simţea ; limpezicîunea de fericire în care pluteam ; evidenta întindere a inteligenţei mele din minutul acela, ruptă parcă din puterea creatoare a unui Prometeu ; cînd aş putea spune ce desfăşurare de timp trecu într-o clipă ; cum lutul meu pămîntesc se pierdu deodată într-o pulbere de lumină, ca în raiul lui Dante ; dacă aş putea spune toate astea, şi altele, altfel, poate d-voastră aţi pricepe ceea ce nu puteţi simţi.

Venirăm din nou sub arcurile din grădina cea mare şi ne aşezarăm pe o lespede. Lydda îşi redobîndise toată seninătatea de mai înainte. Eu îi cerui jurnalul, ca să revăd versurile lui Shelley. Mulţumirea ei, ca a tuturor oamenilor cari au găsit un ecou în priceperea semenilor lor, părea că o face mai frumoasă ca de obicei.

Pe cînd eu citeam, Lydda îmi atrase luarea-aminte asupra unei perechi ce rătăcea prin capătul galeriei, fără scop şi parcă fără a se înţelege între dînşii.

— Uite-te un moment la ei, îmi zise Lydda.

Mă uitai la ei şi îi găsii, în adevăr, foarte ciudaţi ; un domn şi o doamnă, amîndoi scurri şi graşi, amîndoi îmbrăcaţi din greu, amîndoi cu o notă de îmbîcsire, caracteristică oamenilor mediocri ce trăiesc pururea împreună. Doamna mergea înainte, ostenită şi plictisită; domnul venea în urmă, plictisit şi el şi tot răsucind pe braţ un ***boa.*** Cînd ajunseră în preajma noastră, doamna se aşeză pe un colţ de urnă funerară, scoţînd un „Uf !"...

foarte caracteristic. Eu mă uitam pe furiş la dînsa. Era evident că nu îndrăznise să şadă pînă acum din respect pentru antichităţi. Avea ceva inexplicabil de moşieriţă româna. ***Uf-ul*** acela iarăşi era foarte românesc.

Şi, în adevăr, erau români...

— Nu mai pot, Hristache dragă... De acum aici rămîn.

— Hai, soro, să mai vedem vreun Traian ceva...

— D-apoi de Traiani sunt sătulă... Şi mă mai doare şi-o pustie de măsea !

— Atunci să mergem la un dantist.

— Vorbă-i! Să mă dau pe mîna lor ! Nu-i vezi că ăştia numai din hîrburi şi din cioburi trăiesc.

Domnul, în picioare, da din cap nemulţumit.

— Pînă n-oi avea pe Young, nu mă duc la dantist.

— Ei, asta-i ! O să aduc pe Young de Ia Bucureşti, cu depeşe !... Dacă nu vrei să mergi, eu mă duc să mai văd vreun Traian.

Eu ascultam cu nasul în jurnal. Mă temeam să nu mă dau de gol şi de aceea priveam cîteodată spre grădină, serios. în fond însă simţeam o nespusă de comică veselie Ia auzul acelor doi creştini, ridicaţi fără nici o tranziţie de la moşia lor din Argeş or din Ilfov şi aduşi în Termele lui Diocliţian. 'Curios şi atingător era domnul Hristache cu dorul lui de Traian : „Să mai văd vreun Traian, doi".

In sfîrşit el păru hotărît să vadă, omul, muzeul. Ea îl chemă înapoi.

— Hristache 1...

— Ce vrei, dragă ?

— Mă doare măseaua.

— Hai la dantist.

— Ia vino încoace.

El, plictisit, se întoarse.

— Ce vrei ?

— Mă doare măseaua.

— Ei, ce-o să-ţi fac ?... Mai mult decît Ia dantist unde o să te duc ?

— Dumneta te-aî dus la dantist la Paris !... cu cine ştie ce paţachină !

— Taci, soro, că te aude lumea.

— Da' ce lume ! Nu vezi ca-s tot nişte ăia, nişte nemţi, nişte unguri... Ziceai că la Roma e bătaie cu flori. Pă dracu !... Piine nesărată şi cioburi.

Lui i se muiaseră mînile. Prinse a zîmbi şi veni lîngă dînsa. Ca orce român ce se respectă, scoase tabacherea cu bectemis şi-şî răsuci o ţigară.

•— Bine, soro, nu vezi ce aer curat, ce de mai flori, ce de alea frumoase !...

Evident, el era un biet creştin, ca şi dînsa, dar era bun, cu o notă de entuziasm pentru lucrurile frumoase, pe care ea nu le pricepea deloc.

— Mi-am murdărit ***jupa,*** zise ea sărind în sus.

— Atunci haidem.

— Diseară plecăm.

— Ba aia-i vorbă.

Ea se întoarse şi îl fulgeră cu o privire teribilă, care păru a lăsa cu totul rece pe d-1 Hristache.

Şi astfel dispărură...

Lydda se uita după dînşii ; eu mă uitam în jurnal.

Ce curios ! Nu puteam să-mi mai adun gîndurile împrejurul lui Shelley. Rugai pe Lydda să-mi mai traducă unele rînduri pe care nu Ie înţelegeam destul de bine. Ea simţea că se petrece în mine ceva neobicinuit, dar nu ştia ce. îşi explică lucrurile probabil prin greutatea limbei engleze. O rugai să-mi lase jurnalul. Ea mi-1 lăsă cu plăcere.

Ne despărţirăm astfel pe deplin fericiţi. Eu mă dusei să dejunez, hotărît de a reciti în pace corespondenţa asupra lui Shelley. însă nota comică lăsată de compatrioţii mei, pofta de mîncare, soarele ştrengar, primăvara ce se năruia peste mine cu viaţa ei intensă, mă făceau să fluier vesel şi să uit pe Shelley.

Aşadar, veselie şi veste bună.

Al d-voastre devotat,

Mircea M.

SCRISOAREA VIU

Coslirni, 189 ...

Iubite domnule Mircea,

îţi scriu în fuga cîteva linii. Văd că englezoaica face progrese mari. Păcat.

Scrisoarea din urmă ani cetit-o şi mamei d-tale. Partea I-a, cu Shelley. a rămas cu totul neînţeleasă, parcă ar fi fost în cliinezeşte. Partea a Il-a, în care pui cu şiretenie convorbirea moşierilor noştri, ca să-mi arăţi cît sunt de felurite impresiele vieţei, a fost pricepută minunat. Se cam ruşina bătrina de îndrăzneala d-Iui Hristache de a veni pe aşa locuri europeneşti... Asemenea nu i se potrivea prefacerea schitului în teatru. Muzeu, teatru, tot un drac.

Limba ! Vorba noastră veche. Cum să scrim ca să ne înţeleagă toată lumea ?

Data viitoare lasă pe Lydda, vechea Diospolis a grecilor, şi vorbeşte-mi despre limba românească.

Mă duc la Bucureşti să votez : datoria înainte dc toate, domnule ! că aşa e românul la sufletul lui...

Am primit un nou volum de critici al d-Iui Gherea[48] şi vreo trei reviste didactice, plus vreo patru literare.

Nu-i aşa ? Parcă aş trăi în Engiitera : mergere la vot, critici literare, reviste, poezii — minunat, zău.

Şi cu toate astea Ce departe suntem !

In fuga. Al d-tale,

F. A.

SCRISOAREA IX

RPITM, 189...

Iubite domnule Filip,

Vă rog să mă iertaţi că nu răspund întocmai dorinţelor d-voastre, scriindu-vă despre altele şi nu despre limba

românească. Chestiunea limbei noastre e sau foarte uşoară sau foarte grea : e uşoară, dacă o privim din vechiul punct de vedere al formaţiunei şi scrierii ei, deoarece toată lumea e azi de acord că trebuie să scriem cum vorbim ; e grea, dacă o privim din punct de vedere literar, deoarece fonetismul acesta, singurul posibil ca sistem, a dat loc la arhaisme dezgropate de prin cronicari şi Ia infiltraţiuni dialectale, cari cu nici un preţ nu pot fi primite în limba vie a României libere.

Vom vorbi despre toate acestea într-o viitoare scrisoare, sau poate nu vom vorbi deloc, ca să nu ne deosebim prea mult în păreri. Astăzi să rămînem la Roma.

La 10 ore dimineaţa mă primblam pe Capitol, aşteptînd pe Lydda, pentru ca, împreună, să intrăm în muzeul de sculptură. începea să fie cald. Mă aşezai Ia umbră, rezemat de un stîlp, ca orice ghide care-şi oferă ***graţioasele sale servicii*** străinilor. Sosea fel de fel de lume. Compania Cook descărca un transport de americani, din nişte cloşcării de landouri, de socoteai că se năruiesc coviltiriie peste harcuri, harcurile peste osii, vizitiii peste cai... Şi ce vizitii ! ce cai ! ce americani !... De la jobenurile celor dintâi, la picioarele celor de al doilea şi la mutrele celor de-al treilea, era o simfonie de o uriciune perfectă. Toate tipurile lui Bret Harţe din California şi ale Iui Marc Twain din restul Statclor-Unite erau reprezentate, dar cu o aşa fericită izbîndă în selecţiunea ***untului,*** încît deveneau demne de muzee. în obrazurile bărbaţilor, briciul părea că trecuse ca un ciclon, tăind pe apucate şi zmulgînd în modul cel mai nesimetric tuleiele venerabile ale bătrînilor sau puful ştrengăresc al tinerilor ; capete rotunde, cu guşe sub barbă şi guşe la ceafă ; capete de maimuţă, cu gura ca o spărtură de minge ; tărtăcuţe lungi, minunate de a sfirşi sub o pălărie ***buffato.*** Rasa germană, voinică şi umflată ; subdiviziunea ei anglo-saxonă, osoasă şi lungăreaţă ; rasa neagră, stîlcită ; ici şi colo cîte un tip fără definiţie clară, francez degenerat de prin Canada vorbind ca pe vremea lui Francois I şi Rabelais. Cît despre femei, era o pacoste întreagă...

Plăcerea de a-i vedea pe toţi alergînd ca o turmă în urma ghidului mă făcu să nu mai aştept pe Lydda şi să intru după dînşii. Voiam sa asist la întîlnirea Venerei de Cnido cu hîdele sale surori americane, dar chiar de la etajul de jos îmi tăiară pofta de a-i urmări. Cum intri pe poarta muzeului dai de un budalâ. de dumnezeu indian, slut, strîmb. aşezat într-o poziţiune indecentă, pe care nu-I poţi privi fără dezgust. Ei bine, înaintea acestuia se oprise sexul frumos, şi admira, şi se minuna, şi pocnea din mîini, aspirînd silaba lor afirmativă „yes'' sub forma unei sorbituri dintr-o băutură ce frige ; aşa că ghidui nu putea să le mai dezlipească de-acolo.

îi lăsai în plata Domnului şi mă urcai liniştit sus.

Aţi fost probabil în muzeul de sculptură al Capitoliului. Dacă etajul de jos e ocupat de lucruri mai mult originale decît frumoase, etajul de sus e dimpotrivă păstrat numai pentru lucrările ilustre ale antichităţii grecoromane.

Ce minunată zidire ! în alte părţi, capodoperile sculpturei şi ale picturei sunt expuse cu şiretenie, luminate de sus, luminate de jos, încinse în brîuri de catifea. Aci, nimic. Afară de Venerea capitolină, care primeşte lumina de sus, toate celelalte sunt lăsate să se arate ochilor în valoarea lor firească. Marmoră peste tot, ferestre mari, lumina Italiei, şi încolo fiecare este ce este. Ca tinereţea, care n-are nevoie de găteală ca să pară frumoasă, aşa şi statuile greceşti.

îmi aduc aminte de impresiile mele, cînd am văzut pentru întîiaşi dată pe Venera capitolină şi pe Antinous !... Şi doar veneam din Grecia, din Franţa şi din Olanda. Văzusem pe Hermes, pe Venerea de Milo şi, la Amsterdam, la *Ronde de nuit* a lui Rembrandt, care pînă aci erau cele trei mari emoţii artistice, .la cari reduceam pe celelalte. Dar la cîtetrele acestea, sufletul meu nu găsea plenitudinea frumosului absolut, întruparea aceea fericită, în materie palpabilă, a unui ideal vag de frumuseţe omenească, ce răsare în noi mai mult decît din impulsul conservării şi îmbunătăţirii rasei, din însăşi natura fundamental optimistă a creierului nostru, care, în orce direcţie ar lucra, e totdeauna pe punctul de a mai urca

o treaptă. în statuia lui Hermes, copilul Bacchus lasă o umbră pe formele bărbăteşti ale zeului ; Venerea de Milo are o gravitate tragică, în absolută contrazicere cu natura zeiţei de Paphos ; *Rondul* lui Rembrandt e o strălucită pagină de pictură, dar fără putere dc evocaţiune, deoarece nu reprezintă nimic decît numai opoziţie de efecte de lumină.

Pc cîtă vreme Venerea capitolină e perfecţiunea desăvîrşită a frumosului ; înfăţişează momentul acela, unic în creaţiune, cînd geniul artistic ajunge în periheliu. După cum o planetă, care îşi face evoluţiunea sa regulată, nu ştie cînd a ajuns în punctul cel mai apropiat de soare, tot aşa un artist, care se învîrteşte împrejurul perfecţiunei, nu are conştiinţa limpede a momentului *absolut :* o lovitură de daltă mai mult sau mai puţin, şi a trecut dincolo sau a rămas dincoace ; e prin urmare o fericită întîmplare cînd se opreşte exact în punctul cel mai înalt de creştere.

Că Venerea capitolină poate fi un original, sau o copie, sau un tip derivat din Venerea de Cnido a lui Praxitele, sunt lucruri secundare. Importantul este că *este.* Din toată fericita epocă a marii sculpturi greceşti, nici un exemplar din cele ce ne-au rămas nu întruneşte atîtea calităţi de graţie, de pudoare, de feminitate, ca acesta. Armonia perfectă dintre idee şi operă, maturitatea caldă a formelor, eleganţa cu care îşi mişcă braţele şi mai presus de toate poezia cu care se desinează înainte linia coapsei drepte, nu pot fi scoase decît din imaginele acelor artişti ai veacului lui Pericles, pentru cari cultul frumuseţii omeneşti era singura adevărată religiune. Asta este Aphrodita, cu toate atributele sale : *anadyomena,* rotundă şi mlădioasă ca un val, albă ca spuma mării ; *genetyllîdă,* îndemnînd la iubirea vieţei şi la reproducerea ei; *uranie,* curată şi ideală ca o idee platoniciană. Corpul plecat uşor pare că tremură de sfială. Privitorul e coprins de nelinişte. Simte parcă nevoie de a-i acoperi umerii, sugestionat de puterea artistică cu care e exprimată graţia femeiască în toată slăbiciunea sa îneîntătoare.

Poate d. Brunetiere să reproducă texte din Pliniu cel Bătrîn, cît o pofti, ca să dovedească obscenitatea Venerii de Cnido. Acesta este şi el un fel de snobism literar. A cere statui îmbrăcate şi a cita pe Montesquieu. care nu da voie fiicei sale să răsfoiască propria sa scriere ***Lettres Persannes,*** este o aberaţiune a criticismului decadent [46]. Omenirea a asistat la comedii şi mai mari : s-au văzut papi ridicînd deasupra coloanei lui Traian un chip de sfînt, ca s-o creştinizeze, iar un altul poruncind lui Bernîni să îmbrace statua justiţiei de la mormîntul lui Paul al IH-lea Farnese, ca să nu se scandalizeze ***damele.***

Noi astăzi, oameni deplini stăpîni pe etica şi estetica noastră, ştim ce respect se cuvine unei asemenea critice ; ştim la ce grozăvii îndeamnă ea, ce caricaturi produce arta aşa-zisă ***morală,*** care încearcă să dea probleme psihologice în grupuri plastice. Slavă Domnului, Europa e plină de statui moderne, buşteni de marmoră, îmbrăcaţi în surtuce, pieptănaţi după ultima modă, ce par că se dau pe gheaţă sau că se pregătesc la o ***balansea*** de cadril. Dar sunt morali, fiindcă sunt îmbrăcaţi !

Ceea ce este frumos în vremurile noastre e tocmai eclectismul la care ajungem noi în mod firesc, ştiind a preţui, pe de o parte, morala lui Christ, trăind dintr-însa zilnic, iar, pe de alta, admiţînd din toate puterile arta păgînă. Că se găsesc astăzi oameni care ar voi să întoarcă pictura la sfinţii strîmbi ai prerafaelismului, o ştiu ; dar aceştia sunt gloata nefericiţilor, cari, maimuţărind pe iubitorii sinceri ai lui Giotto, Beato Angelico. Sandro Botticelli, Memling şi alţii, se închină înaintea a tot ce e necunoscut şi urît. Din aceştia se recrutează simboliştii, verlainianii, capuţiniştii şi alţi asemeni caraghioşi ai decadenţei moderne.

Trebuie să vă spun că zilele astea mi-a căzut în mînă o broşură a d-lui Brunetiere, ***VArt et la Morale,*** care mi s-a părut nedemnă de autorul ei [47] şi de care mi-am adus aminte văzînd pe Venerea capitolină : „Mesdames. Messieurs, je vous dirai d'abord que je me suiş propose. dans cette conference. d'etre long, ennuyeux, obscur, et

neanmoins banal". Rară sinceritate, pentru un om atît de sigur de sine ca d-nul Brunetiere. Ainsi soit-il !

Nu mă pot însă împiedica de a mă gîndi la entuziasmul cu care un alt critic francez ţinea conferenţe asupra ***Filosofiei artei în Grecia,*** Taine :

„înzestraţi cu încîntătoarea libertate a spiritului, cu un prisos de veselie inventivă, cu graţioasa aprindere a închipuirei cari îndeamnă pe copil să compună şi să prefacă neîncetat mici poeme, fără alt scop decît acela de a-şi exercita facultăţile noi şi neastîmpărate ce se deşteaptă deodată într-însul — grecii au fost cei mai mari artişti ai lumei. Cele trei calităţi principale pe care le-am găsit în caracterul lor sunt tocmai acelea ce alcătuiesc sufletul şi inteligenţa artistului. Delicateţe de percepţiune, dar de a pătrunde legăturile fine dintre lucruri, înţelegerea şi intuiţiunea nuanţelor îi permit să construiască unităţi de forme, de sunete, de culori, de întîmplări, într-un cuvînt, de elemente şi detalii atît de strînse între ele prin legături intime, încît să alcătuiască un lucru viu, care să întreacă, în lumea imaginară, profunda armonie a lumii reale. Nevoia de a fi totdeauna limpede, sentimentul măsurei, ura de tot ce e vag şi abstract, dispreţul de lucruri monstruoase şi enorme, gustul de contururi hotărîte, îl fac să-şi mărginească concepţiunile într-o formă ce se percepe cu înlesnire de imaginaţie şi de simţuri, şi prin urmare să producă opere pe care să le înţeleagă toate rasele şi toate veacurile, şi cart, fiind omeneşti, să fie nemuritoare. Cultul vieţei prezente, sentimentul forţei omeneşti, trebuinţa de seninătate şi de veselie îl îndeamnă să înlăture reprezentarea infirmităţii trupeşti şi a boalei morale şi să ne înfăţişeze sănătatea sufletului şi perfecţiunea corpului, să complecteze frumuseţea convenţională a expresiunei prin frumuseţea reală a subiectului. O privire aruncată asupra literaturei lor, comparată cu literatura Orientului, a veacului de mijloc şi a timpurilor moderne ; cetirea unei pagine din Homer, comparată cu cetirea ***Divinei Comedii,*** a lui ***Faust*** sau a epopeelor indiene ; un studiu asupra prozei lor, comparată cu orce altă proză, din orce alt veac sau din

orce altă ţară, vă vor convinge repede. Alături de stilul lor literar, orcare altul este umflat, greoi, inexact şi silit ; alături de tipurile lor morale, orce alt tip pare încărcat, trist şi bolnăvicios..."

E o plăcere să-ţi răzbuni pe cineva cu aşa fraze ! în fiecare scriitor se deşteaptă cîteodata „un poete mort jeune â qui l'homme survit", cum zice Sainte-Beuve.

Şi e curios că d-I Brunetiere pretinde a fi, în critica, ucenicul lui Taine...

Urmai a rătăci prin coridorul din mijloc, rece, solemn, plin de lucruri frumoase, de statui, de urne, de vase înflorate, pe care motivele aleargă, în basoreliefuri de crăngi fantastice, cu o eleganţă supremă.

Intrai la stingă, în sala busturilor împărăteşti. Aci mă aştepta emoţiunea binefăcătoare a patriotismului. îmi aduceam aminte de un bust al lui Traian care mă impresionase, dar nu credeam că a doua oară avea să mă mişte atît de mult.

In adevăr, cum intri, dai de chipul împăratului nostru[48], aşezat pe poliţa de sus, la stingă.

Ce minunat seamănă bustul acesta, cel mai expresiv şi mai inteligent din cîte am văzut eu, cu imaginea ce-mi făcusem din cărţi despre marele nostru părinte.

Luai un scaun şi mă aşezai în faţa pietrelor vorbitoare.

Iată Traian : iată Plotina, femeia lui ; iată Marciana.. sora împăratului; iată Matidia, fiica Marcianei. Apoi Adrian, vărul şi urmaşul lui ; apoi Sabina, femeia lui Adrian.

Sfîntă este emoţiunea ce răsare în sufletul unui român, la vederea acestor capete, care au trăit din viaţa împăratului, l-au iubit, l-au înveselit şî l-au întristat ! Ce enigme, aceste obrazuri de piatră, această Plotină, la început demnă soţie a marelui om, apoi femeie rea : această Marciana, singura lui rudă de sînge ; aceasta Matidie, tînără şi cuminte, unică ramură a familiei Ulpia ! Apoi, acest Eliu Adrian, mătăhălos la trup, fin la minte, iubitor al artelor şi frumosului ; demn de părintele său adoptiv în unele, nedemn în altele ! Ce straniu moment al istoriei romane, clipa aceasta de 18 ani, în care o lumină de geniu puternic, o mînă de suflet cu adevărat nobil, încearcă să oprească rostogolirea totului în prăpastia depravării, a viţiului, a infamiei ! Şi ce mare ne apare omul care personifica într-însul clipa aceasta, omul al cărui caracter moral avea să lupte nu numai cu imoralitatea altora, dar cu chiar propriele sale slăbiciuni ! Căci atîta era de adîncă stricăciunea, aşa se întindea de departe cangrena în clasele de sus, încît însuşi împăratul, figura cea mai nobilă din cîte au produs vremurile acestea, nu s-a putut strecura în paginde albe ale istoriei fără pată. Dar, ca şi cum bărbătescul lui suflet s-ar fi temut de el însuşi, Traian, dînd spada în mîna lui Saburanus, numit de el căpitan al guardiei, îi zicea : „Ţine, mă vei apăra, dacă îmi voi face datoria ; dacă nu, întoarce-o în contră-mi ; orce greşeală la suveran are mai puţină scuză".

Şi ce bine oglindeşte bustul acesta, fără cunună pe cap, fără insemnele măririi, înălţimea gîndurilor, mărimea sufletului ! Cu părul tras pe frunte, rămas puţin, ca la Iuliu Cesar ; ajuns prin urmare în deplină maturitate, cînd toate florile s-au scuturat de pe ramura vieţii : fără copii, aşadar fără ultima mîngîiere a oamenilor ce conduc pe semenii lor, şi cari, din slava în care trăiesc, par că pătrund şi mai adînc vanitatea celor pămînteşti ; cu ochiul trist privind drept înainte ; cu gura uşor ridicată de la o lăture — chipul împăratului e icoana însăşi a melancoliei. Acolo se răsfrîng grijile unui imperiu mare ca lumea ; acolo, năzuinţele unui suflet păgîn, în care, cu toate astea, sublimul martir de la Golgotha părea că aruncase sămînţa. îndoielii ; acolo, luptele unei conştiinţe în care blîndeţea iertătoare a geniului se întîlnea cu disciplina rigidă a generalului din Germania de jos. Acesta e căpitanul din primul război dacic, care, după ce bătuse pe strămoşii noştri în pămîntul lor, se ruga de femeile dace să nu-şi caute singure moartea, „fiindcă Roma iartă pe cine se supune", cuvinte noi în gura unui popor ce nu iertase niciodată pe nimeni.

Şi privind în ochii cuminţi ai împăratului mă gîndeam că a fost o fericire pentru noi, coborîtorii dacilor

şi aî romanilor, că cele două popoare s-au «bit, s-au frint, s-au contopit într-un popor nou, tocmai in epoca cea mai curată a imperiului, sub privirea blîndă a divului Traian. In adîncimea straturilor cu adevărat poporane de la noi, în munţii Oltului şi ai Vrancei ; prin Neamţu, pe la Suceava şi prin Bucovina; prin Transilvania şi prin Banat, acesta este tipul moral al ţăranului : omul cuminte care vede şi tartă cît poate, melancolicul care trăieşte pe corhane, cu portul dacic şi cu sufletul roman — pe cînd femeia lui, *dacă* în toată puterea cuvîntului, a rămas vînjoasă şi încăpăţînată ca surorile sale de altădată : „Bete de ură şi de durere, femeile nu vor s-audă, se smucesc din mînile soldaţilor, nepăsătoare de moarte, gindindu-se numai să împărtăşească soarta comună". Aşa e şi astăzi romånca în Transilvania, care, cînd intră într-un neam străin, îl românizează. Marea lege fiziologică, care transmite pe cale generativă, în bărbat, prototipul rasei, calităţile neclintite ale tatălui celui dintîi, cînd mai cu seamă împrejurări dinafară nu le-au schimbat.

Şi mă gîndeam la multe, acolo, în mijlocul sălii de marmura, în faţa familiei Ulpia... Mă gîndeam la tinerii noştri cu mijloace, cari năzuiesc toţi spre Paris ; la familiile care pot călători şi se duc numai la Paris; la artiştii noştri, din care foarte puţini trec pe Ia Roma, şi atunci numai în fugă. Şi cu toate astea, aici este obîrşia neamului nostru, aici şi la satu] Grădiştea ; aicea e coloana traiană ; în Italia, la Benevent, e arcul de triumf al împăratului.

Şi la cîte altele nu mă gîndeam !... La aşezămintele noastre de cultură, cari nu au nici copiile în gips ale busturilor împăratului[59] ; la şcolile noastre, în cari copiii învaţă istoria romană fără să aibă un singur manual popular asupra lui Traian, o reducere a capitolelor din Dion Cassius[60] (deja traduse) sau a monografiei cu care preotul Brotier[61] completează *Istoriele* Iui Tacit. Se vorbea cîndva, la noi, de aducerea unei copii a coloanei traiane şi ridicarea ei pe una din pieţele capitalei. Fericită idee, care însă a fost părăsită, sub cuvint că, din momentul ce coloana există la Roma, nu mai e nevoie să existe

şi la noi, iar că in locul coloanei ar fi mai nimerit să ne ridicăm monumentul eroilor de ta Griviţa şi Plevna. Bine e să ridicăm monumente în amintirea războiului nostru din urmă. Dar faptele ce le vor rechema ele sunt în mintea noastră a tutulor ; nimeni nu se îndoieşte de existenţa lor. Pe cînd cucerirea Daciei, podul peste Dunăre, chipul împăratului, existenţa sa chiar, par basme, sunt legende fără nici o putere evocativă pentru popor şi pentru copiii din şcoală, mai cu seamă de cînd entuziasmul dascălilor transilvăneni a fost îndepărtat de ironia bonju. riştilor decadenţi. Vai de poporul care îşi tratează mărirea trecută cu ironie !... Coloana traiană, înă]ţîndu-se splendidă în capitala României tinere, ar fi axa pe care s-ar învirti, ca spirala antică, năzuinţele noastre ; ar fi dovada hotărîtoare, pentru munteanul din Vrancea şi cîmpeanul din preajma Bărăganului, că *Traian* nu e poveste ; ar fi documentul nostru de nobleţe, adus la noi. Ar trebui să ne deprindem a fi serioşi cu minunata comoară de sentimente ce o avem în marele suflet anonim al poporului : s-o păstrăm ca cea mai nestimată bogăţie ce ne-a venit, nouă. surtucarilor, fără nici o osteneală, ca de la un unchi din America ; s-o păstram, s-o mărim şi s-o venerăm. Legendele istorice, faptele mari din trecut, ce s-au strecurat prin naivitatea poporană, trebuie să le sprijinim şi să le întărim cu dovezi scrise în piatră şi în bronz. Destul am fost copii flecari, destul am rîs de entuziasmul bătrinilor profesori latinişti, de limba lor, de visurile lor. de idealul generaţiei de la *paffopt,* de constituţie, de *liberdea,* de *sojragiu ;* destul am maimuţit un scepticism pe care nu-I aveam. De la război încoace, parca muite s-au schimbat în bine. Ne-am cucerit neatîrnarea, avem o armată, ne-atn fixat o limbă, au răsărit doi-trei scriitori mai mari decît timpurile lor —- prin urmare am avut mai mult noroc decît minte. Să avem şi puţină minte ! Să fim serioşi !

Ah, pustiu de condei, cum mâ iai Ia vale ! pustiu de condei şi pustiu de suflet !... Aleargă înainte, mînă, goneşte, sare de la una la alta, fără nici o regulă. Aveţi dreptate să ziceţi că nu sunt disciplinat. Aşa este. Pe de altă parte însă, ce plăcere de a da drumul vorbei !... Ve-

nerea, Traian, americanii, landourîle, Lydda. Ah, Lydda! O uitasem...

Aşa c : uitasem pe Lydda; ceea ce probează că L'lisse avea dreptate şi că insula Ogygia se poate întîlni şi pe Capitol. De astă dată însă Calypso era de piatră.[52]

Neştiind ce s-a putut întîmpla, ieşii din muzeu şi-mi îndreptai paşii către ***via Marguta,*** strada atelierelor, unde şi Lydda avea pe al său. Era pe la amiază. Stradele erau pline de lume. Din ***Piazza Venezia*** se vedea tot ***Corso,*** pînă la ***Piazza del popolo,*** inundat de soare, scînteietor de îmbrăcăminţi femeieşti. Eu eram preocupat. Lumea umbla forfota, o lume sănătoasă, limpede Ia chipuri, ce părea fericită de a trăi, mulţumită de a merge spre casă, către care o mîna pofta de mîncare. Romane grase, cu părul negru şi faţa albă; străine blonde, subţiratece şi vaporoase ; trăsuri, în coşul cărora tremurau crăngi întregi de trandafiri ; viaţa de primăvară a unei mulţimi civilizate, alergind instinctiv după fericire. îmi treceau prin minte crîmpeie de idei, pete de imagini, un nas berbant al unei americane, chipul unui ofiţer, un ***lupetto*** de pe capra unui birjar ce lătra după lume. Deodată mă oprii în loc, tresărind : e cu putinţă ca toată lumea asta să vorbească italieneşte, cînd creierul meu funcţiona liber numai în limba mea ? Şi atunci, printr-o solidaritate inconştientă, mă gîndii la d-I Hristache din termele Iui Diocliţian... Bietul om ! Ce cinstit grăia el în limba Iui : „Haide, soro, să mai vedem un Traian, ceva".

Cînd ajunsei la Lydda, o găsii lucrînd Ia portretul unei doamne americane, care era de faţă şi ***poza.*** Ne salutaram din cap cu un zimbet şi un semn. Ea îşi caută de lucru mai departe ; eu mă strecura! pe după nişte pînze pînă la un divan. Şi cînd îmi aruncai ochii mai bine spre americană, Doamne iartă-mă, îmi veni să pocnesc din limbă, parcă ar fi muşcat cineva dintr-o lămîie în faţa mea. Ce chip de diavol surizător !...

După ce ieşi americana, Lydda veni spre mine, liniştită, şi îmi explică pentru ce fusese silită să lase pe de alta dată muzeul Capitoliului. Privirea ei îmi păru stra-

nie. Seninătatea caldă de totdeauna lăsase locul unei expresiuni reci. Vorbea, curaţind paleta domol, fără hotărîre, fără interes. Ce putea să aibă ?

Americana lăsase, ieşind, un parfum ameţitor de eleganţă şi de bogăţie, ce părea că ne revoltă nervii. Ne învăluia pe amîndoi simţămîntul curios al individualităţii noastre, deşteptat deodată de aceeaşi cauză, dar cu efecte deosebite, precum ne erau firile : la mine, o încordare a voinţei, mişcarea înainte a simpatiei ; la Lydda, dimpotrivă, o depresiune totală, parcă s-ar fi simţit gata să leşine.

Pentru întîia oară o vedeam astfel. îmi fu ruşine de gîndurile mele secrete, şi încercai să m-apropii de sufletul ei revoltat, pe toate căile, făcîndu-mă mic, vorbindu-i de muzeu, de artă. de tot ce ştiam că-i place şi o interesează. Fu în zadar. Atunci negăsind nimic, tăcui. Ea se sculase de la lucru şi se uita pe fereastra ce da pe Pincio. Eu priveam portretul.

— Ce eleganţă, personală a d-tale, pui pe pînză Parcă modelul tocmai de calitatea asta e lipsit — zisei eu, ca să zic ceva.

— Nu-i aşa ?... îmi răspunse ea repede.

Nu era deloc aşa : dar deloc. însă ce să-i faci fîrei omeneşti, cu toate unghiurile sale ascunse ?... în naturile cele mai perfecte, vanitatea răstoarnă cîteodată armonia unei întregi vieţi.

Lydda zise ceva, printre dinţi, în englezeşte, satisfăcînd astfel trebuinţa sufletească de a pune pe o situaţie cuvîntul exact, pe care numai limba în care gîndim ni-1 da. După aceea veni către mine, înseninată ; mă duse la fereastră să-mi arate cum se vedea unda de lumină propagîndu-se prin aer ; mişcă perdelele atelierului ; apoi rămase în mijlocul camerei, gîndindu-se ; ce se mai întîmplase ?

— Vrei să dejunăm împreună ? îmi zise.

— Bucuros.

Ea surîdea. Devenise îneîntătoare, Lydda cea de totdeauna, stăpînă pe sine, simplă.

Dejunarăm foarte cinstit, cu ouă, şuncă şi ceai. După aceea, îmi dete voie să fumez ; îmi deschise fereastra şi

mă lăsă cu roatele mele de fum. Ea se întinse pc divan...

Pe zidul de la Pincio, rozele cădeau pînă jos. Soarele bătea în toată puterea lui, pe acoperişuri şi prin grădini. Viaţa, oprită într-un moment de odihnă, părea că s-a lăsat, ca Lydda, în braţele încropite ale namiezului. Doi grădinari dormeau pe pămîntul gol. Palii de lumină tremurau prin văzduh. O toropeală nespusă se apropia de mine : simţeam că adorm, fără să mă pot opune acestei năvăliri. Un pahar de vin îmi surîdea într-un colţ al închipuirii, rămas deştept. Ceaiu !...

Şi hup !... Alunecai în neant simţind exact momentul trecerii. Admirabila maşină a conştiinţei înregistrase, ca un aparat seismic, pînă Ia ultima ondulaţiune a vieţii. Cînd deschisei ochii, tabloul era întocmai ca mai înainte. Pînă şi grădinarii stau tot la pămînt Mă uitai la ceasornic : dormisem poate vreo zece minute. Mă sculai binişor. Lydda dormea. Mă apropiai de dînsa, dorind să văd ce impresie îmi făcea : ochii închişi îi dau aerul parcă şi mai candid. Corpul întreg, rezemat cu încredere pe divan, îmi părea uşor ca un fulg. O mînă cădea pe coapsa dreaptă, albă ca o floare. O sărutai cu mare grije : trecu o adiere de fior prin degetele fine. După aceea închisei fereastra, să nu răcească ; îmi luai pălăria şi ieşii tiptil, lăsînd-o să se odihnească. Ştiu că se scoală de dimineaţă, că lucrează din zori de zi pînă seara, cu aceeaşi nestrămutată credinţă în bine : prin urmare repaosul ei trebuia respectat ca un lucru sfînt.

Ce minunat lucru e o asemenea fire !

Demnitatea omenească e ridicată la înălţimea poeziei.

Cred, iubite domnule Filip, că o idee noua se statorniceşte în spiritul meu : aceea de a lua pe Lydda. Cu o astfel de femeie, viaţa mea se va desfăşura mai departe, limpede, ca pînă acum, şi sper că şi a ei va fi ferită de necazuri.

Aşteptînd să-mi răspundeţi, rămîn al d-vstre.

Mircea M.

SCRISOAREA X

Roma. 189...

Iubite domnule Filip,

O noutate curioasă : era cît pe aci să deviu *pesimistru.* închipuiţi-vă că de la fereastra deschisă a atelierului, lîngă care am adormit, m-am ales cu nişte friguri năprasnice. Ce s-a întîmplat cu mine. timp de trei zile, nu ştiu. Se pare că am trecut printr-o *perniciosa,* din care nu scapă decît unul la o mie şi că salvatorul meu este doctorul Baccelli, care a făcut cu mine experienţa supremă a injecţiunei intravenale a unui *serum* descoperit de el. Eu nu ştiam nimic. îmi aduc aminte numai că, deschizînd ochii, am întîlnit cu privirea alţi doi ochi. pironiţi asupra mea, doi ochi adînci, de o intensitate de viaţă extraordinară, care păreau a pîndi scînteia de suflet ce mai licărea în mine, păreau a-mi filtra, din pupilele lor arzătoare, focul eternităţii.

Ce mare e omul !...

Revenindu-mi în simţiri, căutai să-mi adun minţile. Cine era domnul acesta ? Cît ţinuseră frigurile, mă luptasem cu Kant. *Imperativul categoric, numeni, ideile aprioristice, teoria spaţiului si a timpului* — o hălămostie de abstracţiuni, pe care le discutasem şt le combătusem cu o luciditate rară. Va trebui să vă istorisesc cîndva lupta aceasta himerică.

Deschizînd ochii, doctorul Baccelli mi se păru că e Kant. Vedeam că dincolo de umbra potrivnicului meu stă chipul palid al Lyddei, dar credeam că o visez, cum visasem aievea, timp de trei zile şi trei nopţi. O evidentă desfacere a personalităţii mele mă lega jumătate cu visul şi jumătate cu realitatea. Doctorul zise :

— Come va, caro amico ?

Mă trecu un fior de frică :

— Brutto vecchlo ! sei diventato italiano ?

Atunci vocea Lyddei răsună în auzul meu ca o muzică, şi legătura cu realitatea se statornici deodată. Ea

mă lămuri că domnul pe care-1 batjocorisem era salvatorul meu. Doctorul ridea, bufnea pe nări, îşi freca mînile :

•— Va bene, va benone. Dica pure...

Apoi veni lingă mine, mă luă de mînă şi începu să mă mustre, rîzînd :

— Aşa, ha ? Mă faci bătrîn... Ba încă bătrîn urit : nu poate toată lumea să fie tînără, ca dumneata...

Atunci mi se ridica negura de pe minte. Parcă o sfirşală sufletească mă coprinse, un sentiment de mizerie şi de slăbiciune, de milă şi de ruşine. înţelesei într-o clipă că ceva grav se petrecuse cu mine ; că omul acesta mă scăpase dintr-o mare primejdie. Şi cum el îmi ţinea mîna într-alc lui, o covîrşitoare putere de iubire şi recunoştinţă mă făcu să-i sărut mina...

In sfîrşit, medicul plecă.

Lydda îi luă locul, pe scaun. Ce minunată mi se păru ! Slăbise. Obrazul ei, de răstiră abia înflorită, era palid. Sub lumina lămpii, vedeam vinele albastre cum mîngîiau pieliţa.

închisei ochii, deplin stăpîn pe mine, dar cu pornirea către vis a omului care a umblat trei zile prin neființă ; închisei ochii, ca să nu mai pătrundă nici o imagine alături de a Lyddei, şi astfel să rămînă a sa. eternă, in sufletul meu.

îmi puse mîna pe frunte şi mă chemă, cu un glas.,, cum n-am mai auzit. Redeschisei ochit, cu fondul de şiretenie şi de plăcere de a o vedea suferind pentru mine, care de fapt nu era decît dovada slăbiciunii în care mă găseam, şi îi luai mîinile, le sărutai şi iar le sărutai, cu sentimentul de neţărmurită mulţumire fizică cu care copilul adoarme sub respirarea caldă a mamei. O uşoară roşeaţă j se urca în obraz. îmi zîmbi ; jmi închise gura, fiindcă voiam să vorbesc ; îmi dete nişie doctorii şi mă pofti să adorm. Cum să adorm ! că doar pînă atunci mă luptasem cu toate lighioanele somnului. Dar nu : acela nu fusese somn, ci delir. Prin urmare ttebuia să mă supun.

închisei ochii din nou, şi fie slăbiciune, fie lipsă de odihnă adevărata, adormii.

Cînd mă deşteptai din nou, se irigina de ziuă. Prin crăpăturile obloanelor se insinua lumina. Mă uitai primprejur. Intr-un fotoliu dormea cineva, o femeie. Cine putea să fie ?

îmi adunai gîndurile răzleţe. Capul îmi huia în gol. Cu ţoale astea, ideile îmi erau limpezi. îmi aduceam aminte de doctor, de Lydda, de vorbele decuseara ; apoi, mai din urmă, de visuri şi de Kant. Ah, iar Kant!

Ce curios ! Vorbisem cu el, de-a binele ; îi dovedisem că se înşela în unele afirmări : că nu există timp şi prin urmare nici idei aprioristice ; că filozofia energiei universale răsturna labirintica sa zidire, care. cu toate astea, îmi fusese atît de dragă. Iar el mă ascultase zîmbind. Asta era răspunsul său : zîmbetul. O, afurisit bătrîn, maniac -— ce cîştigi zîmbind ? Răspunde, dacă ai ce !

începuse să-mi fie foame. Aş fi vrut să chem, dar îmi era milă de fiinţa care dormea alături, căzută de osteneală. Ce straniu e corpul omenesc, desfăşurat în nepăsarea somnului !

Prinsei a răsuci nişte ciucuri de la învelitoarea patului, gîndindu-mă în urma, departe. Cîte nimicuri dulci, din vremea copilăriei !... Viaţa noastră trecută stă în raport invers cu viaţa noastră prezentă, din punct de vedere al fericirii : aceasta, fiindcă momentul actual este totdeauna covîrşitor, în bine sau în rău. Şi iar adormii.

Cînd mă deşteptai acum, o figură noua sta plecată spre mine. Îmi trecui mîna pe frunte, ca să mă simt bine : eram deştept. Recunoscui după îmbrăcăminte persoana care dormea în fotoliu. O rugai să deschidă obloanele. Le deschise. O orgie de lumină se revărsă în odaie, aducînd parcă evident veste bună de 3a natura dinafară. Mă uitai la sora de caritaie ce mă îngrijea. Un obraz tînar şi curat. Il mai văzusem undeva. Unde ? Printr-o graţioasă mişcare ce făcu din cap, îmi adusei aminte, ca prin vis, că în mijlocul aiuririi mele, avusesem o licărire de conştiinţă, în care realitatea mi se întipărise sub forma mişcării din cap a persoanei ce era de faţă. O rugai să-mi dea o oglindă şi un pieptene : numaidecît închipuirea de sine îşi lua împărăţia.

Sora caută oglinda, dar n-o găsi; găsi însă pieptenele şi cu o îndemînare rară, se apropie de mine şi-mi îndreptă părul în cap. Un parfum de mînă vie îmi adie prin minte. Mă simţii mişcat de un resort sufletesc de gratitudine şi, mai mult, de dorinţă de a-i plăcea. Ea zîmbea. Rosti cîteva cuvinte italieneşti, şi înţelesei după accent că era engleză. Asta fu de ajuns ca să mă recheme la acelaşi sentiment curios ce avusesem în atelierul Lyddei, cînd poza americana. Ce nepotriveală între ceea ce se cuvine şi ceea ce este !

Ziua trecu repede. Veni doctorul, pufnind pe nări ca de obicei, şi-mi dete dezlegare de a mînca şi a trăi mai departe. Spre seară veni Lydda, dete drumul surorii de caritate pentru un ceas şi ramaserăm singuri.

Cum am văzut-o atunci, nu cred să mai văd nimic asemuitor. Un menuet de Mozart ar putea spune mai bine, cu eleganţa sa glumeaţă şi melancolică, ce era Lydda atunci. îşi ridică pălăria din cap, cu foşnituri de mătase moale ; o aşeză pe un scaun, fără a se uita în oglindă, şi veni lîngă mine. Aţi băgat de seamă ce impresie de statornicie lasă o femeie care îşi pune sau îşi ridică o găteală, fără a se uita în oglindă ? Prinserăm a vorbi de una şi de alta, de vremea frumoasă, de primblările noastre •— pînă în sfîrşit îi spusei... că aveam să-i spun ceva. Ea mă privea nehotărîtă :

— Ce ?

— In mintea mea s-a statornicit o idee... Cred că de acum nu mai pot trăi făr' de dumneta... Primeşti ?

Lydda îşi retrase puţin scaunul şi se uită la mine ţintă, cu o privire luminată de bucurie.

— Cred... aş crede că... altă dată.

— Altă dată, daca vrei. înţeleg că poate n-ai destulă încredere în hotărîrea mea de acum : toţi bolnavii fac proiecte mari pentru viitor, fiindcă astfel se înşală singuri.

— Nu, Doamne fereşte. Primesc cu bucurie şi recunoştinţă. Viaţa mea e legată de viaţa dumnitale cu temeinicia hotărîrei lăuntrice, care nu se teme de nici o stavilă şi de care nu am să dau seama decît Iui Dumnezeu. Altfel, înţelegi că nu aş fi aici lîngă dumneta.

•— Bine, Lydda. Cred însă că trebuie să-ţi spun unele mici neregularităţi din viaţa mea, de care e drept că nu sunt răspunzător, dar cari nu mai puţin există...

— Te rog...

— Starea mea civilă nu-i tocmai în regulă... Nu am tată.

Ea se plecă spre mine şi mă cuprinse cu braţele de gît.

— Ştiu, îmi zise încet : am înţeles de mult...

— Şi primeşti ?

— Mai mult ca orcînd...

Asta este, iubite domnule Filip, ziua hotăritoare. Ce s-o întîmpla de acuma cu mine puţin îmi pasă. Lydda îmi redă un hicru scump : respectul anonim al lumei. la care credeam că nu am drept să aspir. Prin urmare înţelegeţi că singurul meu gînd de azi înainte este de a răsplăti prin cel mai mare devotament pe aceea ce va deveni femeia mea. Vă rog dar să faceţi prin tribunal actul de consimţămînt al mamei şi să mi-l trimiteţi fără întîrziere.

Mă opresc, fiindcă sunt ostenit. Sper să vă scriu mîine din nou.

Al d-voastre,

Mircea M.

SCRISOAREA XI

Roma, 189...

Iubite domnule Filip,

Teoria spinoziană, care admite pe om ca o întrupare fugitivă a voinţei Iui Dumnezeu (personificat în *substanţă,* cii atributele sale : unitate, necesitate şi infinit) este, sub o altă formă, teoria biologică modernă, care stabileşte o

identitate perfecta între energia vieţii cu energia universului, şi anume cu una din formele acesteia : energia chimică.

în ştiinţa modernă s-a dovedit că fenomenul vital, în imensul circuit al energiei universului, este totdeauna precedat de un fenomen chimic şi produce la rîndul său un fenomen caloric. Prin urmare, energia vitală îşi trage originea din energia chimică potenţială, grămădită în principiul constitutiv al organelor, iar la rîndul său energia vitala produce energia termică. Căldura, care pînă acum era considerată ca o condiţiune generatrice a organelor vieţii, este astăzi considerată, dimpotrivă, ca un produs al funcţionării organelor, şi. prin urmare, în ordinea dinamică, ca un mijloc de eliminare a vieţii animale, după cum acidul carbonic este, în ordinea substanţelor, un material uzat şi, ca atare, dat afară. Deopotrivă cu energia calorică este considerată energia mecanică, energia electrică, fosforică : atîtea căi pe care energia chimică potenţială, introdusă în organismele vii, se întoarce în energia universală.

Se înţelege prin urmare că viaţa nu este altceva decît circularea energiei, care pornită din lumea fizică, se întoarce în lumea fizică, după ce a făcut o scurtă trecere prin organismele animale.

Prin urmare substratul teoriei spinoziane.

Pentru Spinoza, omul nu este decît o formă fugară a voinţei lui Dumnezeu. Acest Dumnezeu se propaga în timp pe calea necesităţii, cu alte cuvinte după legile *firii* şi *esenţei* sale. Acest Dumnezeu nu e nicî bun, nici rău : el *este.* Şi cum el este, conform legilor *esenţei* sale, tot astfel natura întreaga *este,* conform aceloraşi legi. Tot ceea ce este într-un asemenea Dumnezeu e *necesar* — şi acestea sunt legile energeticei.

Printr-o curioasă contrazicere, Spinoza face o distincţiune între Dumnezeu şi Univers, cu toate că recunoaşte că fiecare atribut al lui Dumnezeu nu este decît o manifestare a naturii sale, care rămîne totdeauna simplă şi aceeaşi ; cu alte cuvinte, contestă părţii natura fundamentală a totului, dînd astfel naştere teoriei *ideilor*

inadequate, care şi este partea cea mai obscură a *Eticei* sale.

Dar, ţinînd seama de timpul în care a gîndit el, Spinoza a fost marele filozof al viitorului, cînd a pus, sub o formulă abstractă, temeliile energeticei. Căci ce alta este *substanţa,* unică, necesară şi infinită, dacă nu *energia,* unică, necesară şi infinită şi dînsa ? Binele şi răul nu există în natură, ci este numai o noţiune omenească. în natură, tot ce există este perfect, prin chiar aceea că există, iar ceea ce există este *fiinţa* şi *mişcarea.* Totuşi, noţiunea binelui şi a răului, rczultind. pentru noi, din comparaţiune, trebuie păstrată, spre a ne forma idei asupra calităţilor oamenilor în general şi a-i îndemna să se conformeze intereselor speciei.

Cu alte cuvinte, o vastă concepţiune unitară a unui circuit, care, fie că s-ar chema *substanţă,* fie că s-ar chema *energie,* se regăseşte acelaşi, peste tot, de Ia sistemele planetare cele mai depărtate, pînă la om şi pînă la viaţa lui complicată şi gînditoare.

Se înţelege prin urmare că *numenele* sau lucrurile în sine, cari, după Kant, nu pot fi cunoscute, deoarece, fatalmente, noi nu putem cunoaşte decît propriele noastre facultăţi, sunt rămase departe înapoi faţă cu conceptul ştiinţei moderne. Astăzi, foarte puţine fenomene mai sunt *numene* şi, în urma descoperitei energiei universale, nici un fenomen nu mai are dreptul de a se ascunde după această misterioasă calificaţiune, afară decît poate energia universală ea însăşi. Cum însă filozofia ştiinţei admite că acesta este substratul, esenţa însăşi a lumei, ea poate fi fenomen sau numen, după cum individul care o contemplează o înţelege sau nu.

Teoria energiei universale răspunde concepţiunei kantiane a timpului, în acest sens că şi una şi alta neagă existenţa timpului, din punct de vedere obiectiv. Deosebirea esenţială stă în concepţia spaţiului. Pe cînd Kant pune spaţiul ca şi timpul prin *formele pure* sau *noţiunile aprioristice,* cari nu au nimic a face cu lumea exterioară, filozofia noastră îl confundă cu însăşi energia universală. Spaţiul nu este, din punct de vedere obiectiv, decît o lăture a energiei. Distanţele interplanetare sunt şi

se calculează; aceste distanțe iau forma energiei latente, fac parte din unitatea absolută a universului și nu se pot despărți de ea, cu noțiune de *copHnzător* și *coprins.*

Din definițiunea puramente subiectivă a noțiunii de *timp* și de *spațiu* a lui Kant (cea dintăi ca intuițiunea schimbărilor ce se operează în noi, iar cea de a doua ca formă a fenomenelor externe), Schopenhauer a tras definițiunea sa: timpul = raportul dintre evenimente ; spațiul = raportul dintre lucruri.

Pentru noi, o deosebire fondamentală se impune :

a) din punct de vedere obiectiv, timp absolut nu există, energia fiind unică și eternă : spațiu există, dar el se confundă cu energia însăși ;

b) din punct de vedere subiectiv, noțiunea de timp trebuie sa se transporte în noțiunea de spațiu, ca să devie posibilă; și atunci avem : doua roanifestațiuni simultane ale energiei dau oamenilor noțiunea de spațiu ; două majiifestațjuni succesive dau noțiunea de timp — dar amîndouă sunt în spațiu, cu deosebire că cea dintâi implică ideea de simultaneitate, iar cea de a doua de succesiune.

Rezultă prin urmare de aci că temelia însăși a celei mai artistice filozofii de pînă astăzi este atinsă.

Cele trei hipostaze kantiane ale spiritului uman complect sunt : sensibilitatea, înțelegerea și rațiunea. Sensibilitatea produce intuiți-uni ; înțelegerea reunește injuiţhinile prin judecată, iar rațiunea scoate din judecăți idei. Dar fiecare din aceste hipostaze este condiționată r cea dintăi, sensibilitatea, de noțiunea de timp și de spațiu ; cea de a doua, de legile universale și necesarii ale înțelegerii, cari sunt *conceptele pure* sau *categoriile,* cum le numește Kant (de cantitate, de calitate, de relațiune- și de modalitate) ; cea de a treia, de principiul aprioristic și inerent sieși, al unificării sau sintezii, prin care se ridică la cele trei absolute : sufletul, lumea și Dumnezeu.

Cum însă timpul nu există din punct de vedere obiectiv, iar din punct de vedere subiectiv se reduce Ia spațiu — unul din cei doi termeni între cari oscilează intuițiunea kantiană lipsește, și lipsește tocmai acela care, fiind așezar Cu totul afară din sfera experienței sensibile, este născă-

torul *apriorismului.* Rămînc prin urmare spațiul. Am văzut însă că spațiul, din punct de vedere obiectiv, se confundă cu energia însăși, că este prin urmare un atribut al substanței ; că, dîn punct de vedere subiectiv, e! este un raport de simultaneitate ; că fiind un *raport,* intră numaidecît în legile înțelegerii, prin urmare ale logicei.

Atît este de adevărat aceasta, încît Kant, cînd se ocupă de formele judecăților noastre (care, după dînsul. nu se întemeiază pe experiență, ci sunt legi *universale* și *necesarii),* le pune pe toate în spațiu și pe nici una în timp, deoarece toate : individualul, particularul și universalul ; afirmativul, negativul și limitativul ; categoricul, ipoteticul și disjonctivul ; problematicul, judecata de aserțiune și necesariul — loate sunt atribute de spațiu, timpul neavînd, chiar înțeles cum este astăzi, atribuie care să nu fie împrumutate spațiului, cu înțelesul de succesiune stabilit de noi.

De acî decurge un bine imens pentru filozofie, prin anume disparițrunea cunoștințelor aprioristice, prin urmare a noțiunilor transcedentale, care au încurcat omenirea de cînd a început să devie serioasă pînă astăzi. Prin urmare, tot ce nu se atinge de om și din ceea ce se atinge de el, *somatologia,* intră în cadru] științelor propriu-zise ; tot ce se atinge de suflet, intră în cadrul psihologiei, care, redusă Ia fiziologie cum este astăzi, devine în întregime experbnentală.

Poate că adevărata greutate de aci încolo începe, in acest sens, că oamenii moderni, cercetători neobosiți ai adevărului, studiază cu cea mai mare seriozitate psihologia pe cale fiziologică, iar cînd ajung la sinteză, trec deodată în transcendental.

Așa bunăoară, Wundt,[53] după ce face minunatele sale cercetări de psihologie fiziologică, ajunge, în ultima analiza, să se ralieze la teoria animismului, cu nehotărîre, este adevărat, dar cu mai multă simpatie pentru această teorie decît pentru toate celelalte. Cînd vrea să dea ceva de la sine, aduce următoarea ipoteză : „Ceea ce noi chemăm suflet este ființa internă a unei singure unități, care, în afară, se manifestă sub formă de corp". Și jpoi adaogă această presupunere, care, chiar sub forma mo-

destă sub care e prezentată, e de natură a pune anarhie în toate spiritele : „Acest fel de a pricepe problema corelațiunii (dintre fizic și psihic) ne îndeamnă cu hotărîre să presupunem că *ființa intelectuală este realitatea lucrurilor".*

Va să zică ne-am zdruncinat atîta ca să ajungem din nou la teoria platoniciană a realității lumii prin participarea ei la *idei.*

Ce se face cu toți oamenii moderni, cari se muncesc să prindă o dovadă serioasă în sprijinul unei afirmațiuni vagi ? Ce se face cu toate ramurile științelor pozitive, cari, toate, lucrează numai în domeniul realității fizice ? Ce se face cu convingerea lui Spencer că „în însăși afirmațiunea că orce cunoștință e relativă, se implică afirmațiunea că există un nerelativ... Din chiar necesitatea de a gîndi prin relațiuni, reiese că relativul nu se poate concepe dacă nu este pus în raport cu un nerelativ real... Ne este imposibil de a ne desface de conștiința unei realități ce se ascunde sub aparențe, și, din această imposibilitate, decurge indestructibila noastră credință în realitate."

Cu acest metod de a primi lumea și pe om, știința devine imposibilă. Dacă este exact că ființa intelectuală este realitatea lucrurilor, adevărul fizic devine subiectiv, caracter fundamental fals pentru orce știință propriu-zisă, și în special fals pentru astronomie. Iată un exemplu între o mie. In astronomia siderală, o chestiune care a preocupat știința la cel mai înalt grad a fost determinarea caracterului nebuloaselor : dacă ele sunt formate din corpuri stelare solide sau din mase de gaz. Herschel,[54] cel dîntîi care a manifestat oarecare îndoială asupra soliditătii nebuloaselor, deși aparența era contra lui. După cercetările lui Bond, cu marele refractor de la Cambridge ; după cercetările cu refractorul de la Washington și apoi după cercetările cu cel mai mare refractor ce se construise pînă în 1877 al lui Lord Rosse, se hotărîse în mod pozitiv că nebuloasele sunt formate din stele. Prin urmare, iată un punct stabilit în intelectul nostru asupra realității nebuloaselor. Cînd deodată, vine Huygens și do-

vedește cu spectroscopul că nebuloasele sunt mase de gaz pur.

Atunci, firește, se naște întrebarea : dacă realitatea lucrurilor este intelectul nostru omenesc, valoarea realității este fluctuantă, după cum fluctuantă este reprezentațiunea ei în intelect. Dar este evident că reprezentațiunea din intelect e, în cazul lui Bond și Lord Rosse, reprezentațiunea numai a aparenței realității. Prin urmare, cu intelectul nostru substituit realității, este real ceea ce ne pare nouă real, iar nu ceea ce este real în sine. Ducînd teoria ceva cam departe, un nebun nu mai este nebun cînd vede un cocostîrc pe nasul vecinului, ci este *bun* întru atît, întrucît asta îi este revelat lui de reprezentațiunea sa internă.

Dar nu. O realitate în sine există : ea ne este dovedită de însăși necesitatea facultăților noastre de a gîndi prin relațiuni și cum știința are de scop de a găsi tocmai *nerelativul real absolut,* orce filozofie care depărtează știința de la acest scop nu este serioasă.

Și punct.

Al d-vstre,

Mircea M.

SCRISOAREA XII

Costieni, 189..

Iubite domnule Mircea,

Scrisorile d-tale din urmă m-au zdruncinat sufletește atît de mult, încît eram hotărît să plec la Roma. M-am măgulit un moment cu speranța că prezența unui român, a unui prieten ca mine, care se interesează de soarta d-tale fără nici un alt scop decît acela al binelui, te va scoate din încurcăturile în care pe zi ce merge te adîn-

cești mai mult. A trebuit insă să mă las de ideea asta, știindu-te cît ești de încăpățînat.

Vrei să te însori. însoară-te.

Numai, gîndește-te bine. Ești pregătit de natură și de împrejurări să fii un om în toată înalta accepțiune a cuvîntului. în renașterea țării noastre, în care nimic nu e încă definitiv clasat și așezat, un bărbat ca dumneta era în drept să aspire la tot — cu o condițiune însă : de a nu avea încurcături. Trebuie să-ți spun, în momentul acesta, grav și pentru mine și pentru d-ta, că eram hotărît să-ți asigur, din puținul ce agonisisem, neatîrnarea materială. Eu nu sunt legat de lume prin nimic ; nu am pe nimeni. Pe d-ta te-am urmărit de mic copil, știindu-te fără familie și fără mijloace, și te-am urmărit, cu ideea, ceva cam romantică poate, de a face un exemplar omenesc perfect. Mi se părea că ești înzestrat de fire cu o admirabilă armonie de facultăți. Chiar optimismul d-tale, spre deosebire de pesimismul meu, era o dovadă de echilibru. Dacă am insistat întotdeauna, și fără să-ți spun resortul ce mă mișca, în sens pesimist, am făcut-o spre a te înarma mai bine : cine crede prea mult în oameni, va gusta din amărăciune. Acesta e unul din puținele aforisme ce rămîn neclintite în toate timpurile și peste tot locul.

în mijlocul acestor planuri de viitor și cînd tocmai mi se părea că ai ajuns la liman, apare engleza...

Ce să-ți spun ?... îmi pare că ești deja prea mult înaintat, și un sentiment de delicatețe mă împiedică de a-ți destăinui tot ceea ce gîndesc personal despre dînsa. Mai sper că poate vreo împrejurare neprevăzută, voința tatălui ei, dacă e om de omenie, sau deșteptarea dumnitale din visul acesta de bolnav, să repuie lucrurile în starea lor firească.

Nu înțelegi ce mare e omul singur; ce orizont se deschide in viitorul d-tale de ființă gînditoare ; ce farmec nespus e în viața solitară, concentrată în facultatea de a crea ?

In ultima d-tale scrisoare mă lași să întrevăd ceva de felul acesta. Pe drept sau pe nedrept, vrei să răstorni o teorie : îmi dai o dovadă de puterea de a gîndi, tocmai

atunci cînd vrei să comiți actul cel mai potrivnic vieții unui gînditor !

înțeleg astăzi foarte bine disperarea unei biete mame, care își crește copilul în atmosfera curată a familiei, și îl vede deodată încăput pe mîna unei triste creaturi...

Nu voi să te rănesc și de aceea mă grăbesc să-ți spun că nu compar, ci numai dau un exemplu.

Sunt foarte mîhnit.

Te rog, dacă ții cît de puțin la prietenia mea, să nu grăbești lucrurile. De e scris că trebuie să se facă o asemenea căsătorie, așteaptă cel puțin să te îndreptezi bine. Nu-ți trimit încă actul de consimțimînt al bătrînei. Cu toate astea, dacă nu vrei sau nu poți ține socoteală de rugămîntele mele, telegrafiaza-mi și-1 vei avea.

Fii sănătos.

Filip A.

SCRISOAREA XIII

Roma, 189...

Iubite domnule Filip,

Cît rău și cît bine mi-a făcut scrisoarea d-voastre ! Un strigăt îmi vine pe buze, dar trebuie să-l înăbușesc, căci poate mintea mea slăbită de boală înțelege lucrurile cum nu sunt în realitate.

îmi pare rău că n-am putut să vă împlinesc dorința de a mai aștepta cu celebrarea căsătoriei. Vîrsta mă dispensa de actul de consimțimînt al mamei. Astăzi Lydda este femeia mea legitimă.

Știți că pînă astăzi, deși liber și stăpîn pe soarta mea, nu v-am ieșit din voință. Sper, dacă voi trăi, că de acum înainte să fac tot astfel.

Ceea ce s-a petrecut cu mine în vremurile din urmă îmi pare o întîmplare trăită de altul, deși voința mea a

avut rolul de căpetenie. Dar poate tocmai pentru că numai voinţa a fost pusă in lucrare şi a mers înaintea tutulor celorlalte facultăţi, am rămas cu restul fiinţei mele sufleteşti în urmă. Toate deprinderile de singurătate, toate unghiurile, în care se retrage personalitatea morală a omului, toate nuanţele de gîndire mtimă, în care te regăseşti pe tine însuţi, cu secretele, visurile şi nevoile tale — toate îmi par astăzi deschise publicului, ca o casă veche scoasă în vînzare de creditori.

Şi cu toate astea, ce fericit sunt !

Lydda mi se revelează sub o altă formă. Cînd deschid ochii şi o găsesc lîngă patul meu, cu cartea căzută pe genunchi, îmbrăcată altfel de cum eram obişnuit s-o văd, îmi pare că, în adevăr, un element nou s-a infiltrat în viaţa mea lăuntrică, şi orcît de enorm ar fi pentru cine nu îşi iubeşte singurătatea, imă simt micşorat şi umilit. E, desigur, o prostie, fiindcă înţeleg numaidecît ce sentiment înalt face pe oameni solidari în nenorocire. Ba, mai mult, uitîndu-mă lung la chipul serios al Lyddei, care acum îmi este cunoscut în toate detaliile fizice ce reprezintă personalitatea morală, imă gîndesc că dacă ea ar fi bolnavă în locul meu, nici eu nu m-aş mişca de la patul ei.

Şi totuşi, aş vrea să mă deştept cîteodată singur. Cînd o văd, în haina ei de casă, cu mînicele largi şi braţul gol pînă la cot, umblînd de colo pînă colo, atingîndu-mi cărţile, scriind cu condeiele mele, schimbîndu-mi portretele, aşezînd mobilele altfel — un sentiment mizerabil de gelozie mi se iscă în suflet, ca şi cum un tîlhar de o nouă speţă ar veni să-mi fure gîndurile. îmi înehipuiesc că starea mea bolnăvicioasă e toată pricina. Cînd sunt mai bine lucrurile se schimbă.

Ou sănătatea o duc aşa şi aşa. Trei patru zile sunt bine şi iar mă prind frigurile. Doctorul zice că trebuie să plec din Roma. Să mai vedem. Vă doresc şi vă îmbrăţişez.

Al d-vstre,

Mircea M.

SCRISOAREA XIV

Roma, 189...

Domnul meu,

Vă rog să-mi daţi voie să vă scriu, ca să vă cer iertare de răul ce v-am pricinuit fără ca, totuşi, să fiu vinovată. înţeleg, din unele mici lucruri, că bărbatul meu s-a căsătorit fără consimţămîntul d-voastre. Ideea asta mă nelinişteşte. Aş dori să vă pot cunoaşte ca să vă încredinţez de ceea ce nu pot scrie, atît fiindcă limba în care scriu nu e limba mea, cît şi pentru că în nici o limbă nu aş îndrăzni să spun sentimentele ce mă leagă pentru totdeauna de bărbatul meu. îndrăznesc însă să cred că dacă m-aţi cunoaşte, m-aţi ierta; poate chiar, cu timpul, aţi binevoi a-mi acorda, dacă nu mai mult, cel puţin prietenia iertătoare cu care cei în vîrsta tolerează sentimentele tinere, cînd ele sunt sincere şi trainice. Asta este singura mea scuză, şi m-aş simţi foarte fericită de a vă da o dovadă de temeinicia lor, fie chiar cu preţul unei jertfe.

Primiţi, vă rog, domnul meu, încredinţarea respectului ce vă poartă.

Lydda M.

SCRISOAREA XV

Costieni, 189...

Doamnă,

Scrisoarea d-vstre mi-a pricinuit oarecare mirare. Nu am nici un drept de a îndemna sau de a împiedica pe bărbatul d-vstre să facă ceea ce-i place. Il povăţuisem să nu se însoare, nu cu d-voastră, ci cu nici o femeie — dacă vrea să rămînă un om de gîndire.

Acum, orce căinţă e tîrzie.

Nu va voi ascunde că starea sănătății sale mă îngrijește. Stă în putința d-voastre a micșora greșala amîndurora, și mai tîrziu tot în mîinile d-voastre stă soarta lui.

Eu sunt bătrîn și sceptic. N-am crezut niciodată în sentimentele oamenilor și cu atît mai puțin în ale femeilor. Vă spun asta ca să înțelegeți că poate, în alte condițiuni, scrisoarea d-voastre m-ar fi atins prin ideea delicată ce coprinde.

Vă rog să mă iertați.

Filip A.

SCRISOAREA **XVI**

Roma, 189...

Iubite domnule Filip,

Sunt fără friguri. O minunată dimineață de octombre bate în geamuri. Lumina răsfrînge pe oblonul dinăuntru al ferestrei umbra horbotei de la perdele. Pare o fantazie arabă. Mintea mea, ușurată parcă de greutatea năzuințelor vieții, e gata să se întoarcă în lumina din care a purces.

Lydda a ieșit, în urma stăruințelor mele, să mai vadă lume și să ia aer. Lupt cu ideea morții, numai pentru dînsa. Mă simt cîteodată biruit de durere, de durerea mea omenească de a părăsi viața, care mi-a fost atît de dragă. Altfel, însă, nu sunt zdruncinat în nici una din credințele de altădată. Mă întorc în energia universală în care s-a întors și maestrul meu Spinoza, sub o altă formă de perfecțiune.

Cînd ați ști cum mă deștept cîteodată din piroteala frigurilor, cu un nespus dezgust de mincinoasele alcătuiri ale tuturor teologiilor, cuim mă supără Pascal, cum uneori îmi închipuiesc că aș fi eu însumi un cap din acele ce cred cu putere în nemurirea sufletului și că de 3a fereastra mea din etajul al 4-lea, privind în stradă, aș pierde

echilibrul și aș cădea[55] : ce ar zice oare eul meu gînditor între ipotetica nemurire a sufletului său și evidenta lege a căderii corpurilor ?

Am încercat de atîtea ori să conving pe Lydda !... Ea surîde și se uită la mine. Cîteodată mă supără, fiindcă îmi pare că trebuie să fie cineva lipsit de inteligență ca să nu priceapă evidența științifică a filozofiei spinozîane. Cînd vorbesc Lyddei de intuițiunea genială a lui Spinoza. într-un moment în care nu putea cunoaște decît ***Dioptrica*** și ***Geometria*** lui Descartes și poate ceva din descoperirile mistico-astronomice ale lui Kepler, dar cînd desigur nu cunoștea legile gravitaţkinii universale ale lui Newton, și totuși pune temelia întregului determinism modern ; cînd mă trudesc să-i arăt ce nex intim există între Dumnezeul spinozian și energia universală, cel dintîi personificat în ***substanță,*** cu atributele sale, unitatea, necesitatea și infinitul, iar cea de a doua în transformarea perpetuă a ***forței,*** cu aceleași atribute de unitate, necesitate și infinit, ca și cel dintîi ; cînd vreau să-i dovedesc că un asemenea Dumnezeu răspunde conceptului modern de absolută justiție și că rezistă tuturor criticelor științei ; că un asemenea Dumnezeu, nu e nici bun, nici rău, ci numai ***este,*** și, prin chiar aceea că este, e perfect ; că binele și răul nu există în natură, ci sunt numai o noțiune omenească, rezultînd din comparațiune ; că restrîngînd cercul de judecată, noțiunea binelui și a răului trebuie păstrată, spre a ne forma idei asupra calităților oamenilor și a-i îndemna să sc conformeze intereselor speciei ; că, prin urmare, pesimismul este exagerarea unui termen de comparațiune ***omenească,*** cu care natura n-are nimic de împărțit, ea fiind, prin chiar esența ei, fondamental optimistă ; — cînd astfel îi vorbesc despre Spinoza, ea ridică ochii în unghiul nehotărîrei mistice și-mi răspunde :

— Era jidan.

— Ei, și dacă era jidan !... Isus nu era jidan ? Dar cine a dus o viață mai demnă, mai nobilă, mai neinteresată decît Spinoza. Ce om s-a putut vreodată ridica pînă la jertfa desăvîrșită a egoismului, cu atîta simplitate ?...

Lydda mă înveleşte şi parcă vrea să mă apere de pedeapsa cerească, cu vorba sa blinda :

Eu cred. Asta îmi ajunge.

În ce crezi

— Cred pentru mine şi pentru dumneta.

— în ce ?

—- în Dumnezeu.

— Şi eu cred.

— Nu cum crezi d-ta, în substanţă sau în energie, ci in Dumnezeul tutulor creştinilor, care vede toate, stăpîneşte toate şi pe toate le îndreaptă pe calea lor; în acela ce ne este revelat de nevoia sufletului nostru de a ne ruga şi a spera...

— Aşteaptă, Lydda : dă-mi un jurnal. Iată trei copii căzuţi de pe la etajul al 4-lea şi al 5-lea, trei bieţi copilaşi nevinovaţi, care şi-au frînt craniul pe pietre.

— Vina părinţilor, vina oamenilor : Dumnezeu nu ne-a făcut ca să trăim în case cu 7 rînduri.

— Bine, bine, dar copiii sunt nevinovaţi : mamele lor nu-i pot păzi, fiindcă sunt sărace şi trebuie să muncească. Dar, nu-ţi place exemplul, să luăm altul, tot din faptele diverse ale aceluiaşi ziar : un muncitor venea de la cîmp, ostenit, necăjit, cînd, lîngă ***ponte molie,*** cade trăsnetul dintr-un bleg de nour, şi-l carbonizează. Ziarul spune că muncitorul Iasă 5 copii orfani, că bietul om era cinstit, bun, ba mai adaogă şi această împrejurare mişcătoare, că de cîteva zile îi murise o soră vădană şi lăsase alţi doi copii, pe care îi luase ţăranul să-i crească. Nu înţelegi ce revoltătoare şi cinică este fiinţa aceea supremă care stăpîneşte vînturile şi permite unui vagabond de nour să ucidă un astfel de om ?... Căci din două una : or Dumnezeu se amestecă în treburile noastre, şi atunci se cuvine să fie drept cu noi ; or nu se amestecă, şi atunci este Dumnezeul acesta despre care îţi vorbesc eu, în faţa căruia trăsnetul de sus şi omul de jos au aceeaşi valoare, adică sunt două perfecţiuni absolute, amîndouă fatale şi necesare, fiindcă ***sunt.*** Frecarea nourilor, transformată în electricitate şi căzută pe pămînt; omul mort, prefăcut în cărbune, sunt întrupări trecătoare ale energiei universului. Noi, oamenii, alcătuiţi în societate, ne apărăm cît putem perfecţiunea formei noastre actuale, ridicînd împotriva trăsnetului, bunăoară, parafulmine. Ceea ce este hotărîtor în formarea convingerii tale, e tocmai faptul acesta, că pentru a ne pune la adăpost copiii de cădere şi pe noi de trăsnete, trebuie să cunoaştem mai întîi legile naturei în virtutea cărora corpurile se atrag, iar nourii produc electricitate. Din punct de vedere curat omenesc, dacă tu simţi nevoie de a te ruga, roagă-te, după cum cînţi cînd simţi nevoie de a cînta, fiind acestea atribute subiective ale perfecţiunii noastre organice. Dar nu încerca să te aperi de trăsnet cu rugăciunea, fiindcă nu te vei apăra.

Lydda se uita la mine ; avea ceva de spus dar, cu delicateţea ei obicinuită, părea a nu voi să mă încurce.

— Văd că eşti convins. Cu toate astea... dacă zici că tot ce există e perfect, trebuinţa sufletească de a mă ruga se cuvine sa fie şi ea perfectă, fiindcă există.

— Negreşit. Numai, aci intrăm în psihologie, ştiinţă atît de nouă încît de-abia acum începe a deveni serioasă, de cînd adică a fost legată de anatomie şi fiziologie. Să nu intrăm într-însa, decît pe portiţa experimentală şi cu mare sfială. Ştiinţa este cinstea. Ea descopere şi constată. Cînd poate explica, explică ; cînd nu, tace. Iată un exemplu : cea mai mare lege găsită de oameni, care stăpîneşte timpurile, căci este independentă de timp, aşa cum e înţeles astăzi, e legea gravitaţiunei universale. Prima sa ipostază este următoarea : toate părticelele de materie de univers se atrag, în raport direct cu masa lor şi în raport invers cu pătratul distanţei. Ar urma de aci ca fiecare moleculă a unui corp care militează către altul să se desfacă şi să meargă a se confunda cu acelea ale corpului ce o atrage. Cu atît mai mult cînd corpurile sunt sferice, din cauza acţiunii forţei centrifugale. Dar vine ipostaza a 3-a şi constată : cînd două corpuri sferice se atrag, atracţiunea se exercită ca şi cum masa întreagă ar fi reunită în centrul sferii şi prin urmare ca şi cum fiecare sferă în parte n-ar fi formată decît de o singură moleculă. De ce ? Nu ştim de ce. Poate din cauza coeziunii, a cărei natură nu ne este cunoscută. Dar urmează de aci că trebuie sa recurgem la mîna unui Dum-

nezeu supranatural, or de cîte ori nu ne putem explica un lucru ? că trebuie să avem slăbiciuni sufleteşti ca marele Newton, care afirma că, dacă forţa centrifugală şi forţa centripetalâ ar fi egale, s-ar distruge mişcarea cerească ; iar daca ar fi neegale, s-ar produce haosul ?... Newton, orcît de imens a fost geniul său, era şi el om, adică un instrument perfect de înregistrare, care se uza. îmbătrînea şi se transforma. Vor explica alţii ceea ce n-a putut explica el -— dacă lucrurile sunt omeneşte explicabile...

— Va să zică admiţi că sunt şi lucruri inexplicabile... îmi ajunge atîta, zise Lydda, învelindu-mă din nou.

Eu sării în sus.

—- Nu poate să-ţi ajungă atîta.

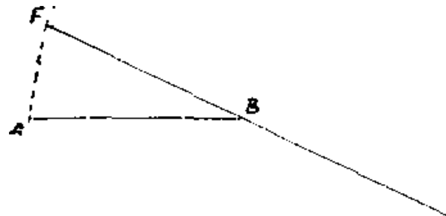
— **Ba da.**

•— Ba nu. Trebuie să mă asculţi.

Lydda îmi acoperi gura cu mîna sa drăgălaşă,

— Destul. Lasă-mă să cred.

—- Te las, dar în schimb lasă-mă să vorbesc. Numai pentru voi este totul explicabil, deşi, ia urma urmei, cînd mă tot întrebi cine a făcut forţa, cine i-a dat proprietăţile ce k are. aş putea să-ţi răspund şi cu, întrebîndu-te : dar pe Dumnezeul vostru supranatural cine 1-a făcut ? Vezi bine însă că astfel pusă chestiunea, devine copilărească. Ţi-am spus că ştiinţa este cinstea şi dovada. Da-mi, te rog, un creion şi hîrtie... Iată o linie AB şi o altă linie CD.

c

Inchipuieşte-ţi că din punctul fix B ai duce o a treia linie pînă în E. Mai închipuieşte-ţi că punctul acesta

E ar alerga pe linia CD la infinit. Este evident că orcît ar alerga de mult, linia BE nu va deveni niciodată paralelă cu CD. Acum, prelungeşte linia BE din punctul B pînă în punctul F : cu cît punctul E se va depărta mai mult pe linia CD, în direcţiunea D, ou atît punctul F va tinde să se apropie de punctul A. Dar orcît s-ar depărta E, alergind în vecia veacurilor, F nu va ajunge niciodată la A. Inchipuieşte-ţi acum un sistem de mişcare, FA. şi presupune că tu, Lydda, ai fi pe o planetă, care, în sistemul acesta de mişcare, ar milita continuu către A : crezi oare că ai şti către ce te mişti şi unde te afli ? Nu, desigur. Tocmai aşa stăm noi cu unele din dovezile noastre : pentru înţelegerea omenească, putem ajunge pînă a presupune că sistemul nostru planetar merge către ceva, că suntem undeva, dar către ce mergem şi unde stăm nimeni nu va şti niciodată : ochiul şi mintea noastră este, faţă cu unele margini, cum ar fî ochiul şi mintea ta din punctul F faţă cu punctul A. Aşa stînd lucrurile, înţelegi. Lydda, că noi, oamenii de pe pămînt, suntem infinit de mici şi infinit de mari. Suntem mici, fiindcă eternitatea întreagă nu ne este îndeajuns ca să descoperim şi să cunoaştem necontenit legile naturei ; şi suntem mari tocmai pentru că înţelegem că am putea să ştim tot, dacă organele noastre ar fi, faţă cu energia universului, cum sunt ale taie, acum, faţă cu raportul dintre F şi A, iar nu cum ar fi cînd tu te-ai afla pe o planetă care ar bate infinitul dintre F către A.

—• Prin urmare ?...

•— Prin urmare, dacă sufletul tău simte nevoia de a crede şi a se ruga, lasă-1 să creadă şi să se roage, dar aceasta ca o satisfacţiune dată facultăţii obscure, din care izvorăşte misticismul, şi care stă totdeauna în raport invers cu cealaltă facultate sufletească : judecata. Vei şli însă că niciodată ruga ta nu va avea nici un rezultat obiectiv, ci, poate, uneori, subiectiv : ea te va linişti pe tine, poate, dar nu va schimba mersul lucrurilor din natură. Trebuinţa de a găsi acel ***bine*** secret, către care năzuiesc toate religiunile, toate credinţele şi toate cultele, şi care rezultă din însăşi esenţa firii noastre optimiste, nu se satisface decît pe calea ştiinţei. Pe calea

aceasta, adevărul moral, care este fondamental omenesc, se acordă cu legile naturei, atît în teorie, fiind legile naturei numai perfecţiuni absolute, cît si în practică, fiind descoperirea oricărui adevăr cosmic, oricît de mic, totdeauna spre binele oamenilor.

— Va să zică... dacă vom avea copii, aşa o să-i creşti ?

— O să-i creşti tu, draga mea, şi o să le dai toate minunatele daruri cu cari firea te-a înzestrat pe tine. Iar dacă te vei încredința, cu timpul, că am dreptate, după cum sper, atunci o să cauți să Ie deschizi ochii către adevăr. Un singur lucru îți cer chiar de acum : să-i păzeşti de iarba veninoasă a pesimismului ; şi pentru aceasta, să-i creşti în lumină, să laşi să se dezvolte întrînşii puterea fizică şi sănătatea, să te arăți lor aşa precum eşti : echilibrată şi dreaptă şi, mai presus de toate, să dai fiecăruia un mijloc de a crea, chiar dacă fantazia lor ar fi mediocră sau nulă, în care caz să-i faci meseriaşi : într-un şoarece încrustat pe un vas japonez este mai multă fericire decît în toată compilațiunea Pandectelor.

Al d-voastră,

Mircea M.

PARTEA II

ÎNSEMNĂRILE BĂTRÎNULUI

Roma, 189...

După atîția ani, iată-mă-s din nou Ia Roma. Dacă sufletul meu n-ar fi plin de necazuri, mi s-ar părea că mă întorc spre alte timpuri. Timpuri !... Vorbe. Numai vremea de azi are valoare, vremea de azi şi, din ceea de ieri, durerea, care rămîne ca o făclie la capetele tutulora.

Ce nestatornică e firea omenească !

Am petrecut aproape toată viața hrănindu-mă numai din abstracțiuni, şi a fost destul ca un singur fapt să mă izbească pentru ca tot farmecul celor dintăi să dispară.

Băiatul meu a murit.

Eu sunt cu mintea întreagă. Ştiu că toți oamenii mor. Ştiu că am să mor chiar eu, care, cu toate astea, în formula abstractă a individualității mele, îmi pare că nu pot să mor. Dar ceea ce, mai presus de toate, îmi pare cu neputință, este faptul morții fiului meu. Mă muncesc zi şi noapte ; lupt cu mine însumi ; vreau să mă încredințez că este aşa — şi nu pot. Bine, dacă este aşa, ce s-a făcut cu perfecțiunea morală a ființei aceleia ? Aceea nu era nici cap, nici mînă, nici obraz. Era o armonie încîntătoare, purtată, în afară, de un trup. Ştiu că trupul se prăbuşeşte în mizeria nesimțirii. Dar fiul meu unde e ?...

Ah, nebuni ce suntem ! Rîdem de spiritişti. Aceia sunt suflete necăjite, pentru cari evidenţa dovezilor omeneşti nu poate covîrşi evidenţa dovezii lăuntrice. A crede cu tărie într-un lucru ce nu există pentru alţii e o putere, şi o putere mare, pe care se sprijină mai cu seamă bătrîneţea. Oamenii nepăsători, tinerii, fericiţii, toţi acei care sorb din plin seva vieţii, nu pricep disperarea bătrînilor, cari, ca pomii uscaţi, se mai simt legaţi de lume prin cîte un lăstar ce creşte alături, sau prin cîte o creangă rămasă verde pe virfuri : tăiaţi lăstarul sau ramura, şi aţi lăsat un buştean.

Vorbe. Am spus că sunt vorbe.

De departe, ca dintr-un vis frumos de care nu-ţi mai aminteşti, răsare o nehotarită dungă de lumina. E oare cu putinţa ?

Lydda. Acesta este numele curios al unei femei pentru care am fost nedrept şi care, cu toate astea, s-ar fi cuvenit să-mi fie dragă. Pe Lydda am urît-o, cu toată puterea pe care o dă idealiştilor himera fericirii abstracte. Lydda reprezenta pentru mine lumea reală, cu înţelesul cu care Ahriman reprezintă, în religiunea lui Zoroastru, geniul răului.

După moartea băiatului, o scrisoare, ajunsă din Roma la mine la ţară, mă turbură atît de mult. încît mă hotărî să plec. Iată scrisoarea :

„Domnul meu, astăzi cînd nimic nu mă mai leagă de lume şi cînd singura mea dorinţă ar fi de a mă duce după bărbatul meu, o împrejurare nouă mă sileşte să-mi întorc iarăşi privirile către d-voastră, rugîndu-vă cu căldură să-mi permiteţi a vă vedea. Dacă nu puteţi veni d-voastră la Roma, voi veni eu în România..."

Deodată îmi străfulgera prin minte lumina unei idei în care era mai multă nebunie decît speranţă, dar care mă făcu să visez cu ochii deschişi ceasuri întregi. Ce voia de la mine Lydda ? Rostii în gînd numele acesta, pentru întîia oară fără să mă supere. La urma urmei, ea era văduva fiului meu. Şi nu aveam eu oare nimic de îndreptat faţă de mort ? Aşa cum alcătuisem lucrurile, în mintea mea de vizionar, n-aveam nimic de îndreptat. Voisem să fac din fiul meu un om unic. De aceea nu-l

adoptasem, ca să nu fie legat prin nici o afecţiune de lume : ca să crească liber, stăpîn pe soarta lui : ca să nu datorească nimic, nimănui, nici chiar tatălui său. Şi ce rău au ieşit socotelile mele ! Aşa se întîmplă ori de cîte ori indivizii deprinşi a lucra numai cu idei încearcă să lucreze cu materialul viu al patimilor omeneşti,

în sfîrşit plecai.

Ce drum curios !... închis în valea mea. ca un pusnic, mi se părea că asist la mersul înainte al omenirei. Sunt aproape 20 de ani de cînd n-am ieşit din ţară. Cîtă schimbare ! Pe drum, pe la gări, prin vagoane, numai lume pripită. Trenuri nesfîrşite, locomotive monstruoase, călătorie otova, grabă, grabă peste tot. Or încotro iţi întorci ochii, fabrici, fum, trudă, parcă o întrecere de activitate ar îndemna pe fiecare să ajungă înaintea vecinului său. Hotăritor, în vremea noastră nu se mai poate judeca omenirea de pe scaunul de acasă.

Am intrat în Italia cu sentimentul complicat al omului ce se apropie de o catastrofă. îmi fusese dragă Italia, ca o carte frumoasă, ca o statuă, pe care o ştii că stă pururea albă într-un colţ de muzeu ; iar acum îmi era dragă ca un ţintirim, în pămîntul căruia odihnea copilul meu ; ca un loc de jale şi poate •— cine ştie — de speranţă. Deodată, liniele arhitecturei, în care se oglindeşte geniul armonic al Renaşterii, îmi apărură, redîndu-mi un fel de linişte intensă, în care ideea morţii fiului meu nu-mi mai rodea inima ca pînă acum. De la Pontebba Ia Mestre şi de la Mestre la Bolonia, prin grădina provinciilor veneţiene, cîmpia verde, presărată cu aguzi şi viţă de vie, trecea prin lumina ferestrei de la vagon ca un tablou de viaţă de ţară ; la Veneţia, laguna tăcută, în care bătea soarele tîrziu de toamnă, îmi amintea îneîntătoarea singurătate a tinereţii mele, cînd, ieşind din canalul della Giudecca, rătăceam spre Murano ; de la Bolonia la Florenţa, prin văile Apenninilor; de la Florenţa la Roma, prin furnicarul de oraşele, vile şi grădini de pe malul Arnului — apoi pe valea Tibrului, prin sălbateca Maremma unde castelele moderne şi ruinele medioevale stau părăsite pe creasta munţilor. In fini;, campania romană !...

Ah, cu cită sfîntă emoţiune am revăzut pămîntul acesta, martor al atîtor glorii, lăsat astăzi să poarte pe clinurile sale melancolia apeducturilor şi a ruinelor ; pămîntul acesta, prin care trecusem tinăr, visînd Ia străbunii noştri ; pămîntul acesta, în fine, în care se odihnea singura fiinţă ce mi-a fost dragă în lume !...

Cînd trenul se opri în gară, mă simţii ca istovit de puteri ; mă durea capul, mi se tăiaseră picioarele. Coborîi din vagon, nesigur dacă trăiam sau visam. Un hamal se ţinea după mine, cu valiza în spinare. Cînd să ies pe peron, o doamnă îmbrăcată în negru îmi veni întru întîmpinare. Intr-o clipa o recunoscui, printr-o revelaţie lăuntrică, ca şi cum o aşteptam. Era Lydda — blondă, naltă, cu ochii ei albaştri, aşa cum mi-o închipuisem pe~cmd o uram. îşi ridică vălul negru de pe faţă şi, cu o nespusă delicateţe, îmi sărută mîna. Nu pot spune cum se petrecură lucrurile ; numai atîta ştiu, că o amintire vagă, ca de parfum cunoscut, îmi adie prin minte, parcă aş fi mai întîlnit-o cîndva sau parcă o rază de simpatie de Ia fiul meu ar fi învăluit-o. Mă înecau lacrămile. Ea mă luă binişor de braţ şi mă duse la o trăsură ; plăti hamalului ; apoi plecarăm.

Despre toate astea îmi aduc aminte acum, şi cu cîtă infinită tristeţe ! Sunt, desigur, mai bătrîn decît mă cred, sau moartea fiului meu a slăbit resorturile sufleteşti ce pînă astăzi erau în deplina stăpînire a voinţei mele.

Lydda mă duse la un otel *Marini* din *Via del Tritone nuavo.* Aci, voi să mă lase, spre a se întoarce după un ceas. Eu o rugai să stea ; simţeam o absolută trebuinţă de a o cunoaşte numaidecît. O rugai să se urce cu mine sus.

De îndată ce ramaserăm singuri, veni lîngă mine, îmi luă mîna din nou şi, în genunchi, plînse cu capul pe braţele mele.

Trecură cîteva mari minute. Lydda îşi căuta batista, ridicîndu-şi astfel fruntea de pe mîna mea. O rugai să-şi scoată pălăria ca s-o cunosc mai bine. Ea se grăbi să mă asculte. Atunci apăru capul frumos, cu părul galben ca florile dc rapiţă, strîns pe creştet în unde, ca la Venerea

de Capua. O pornire neînfrînată mă făcu să mă plec spre dînsa şi s-o sărut. Ea ridică ochii către mine.

— Vă sunt din tot sufletul recunoscătoare că aţi venit, îmi pare un vis, cum de altfel vis îmi pare toată viaţa mea din urmă... De cînd a murit bărbatul meu, gindul meu a fost pururea către ţara lui şi către... d-voastră. Singură, părăsită de toţi, începusem a crede că, în adevăr, nu mai este dreptate nicăiri.

„Părăsită de toţi !". Ce înseamnă vorba asta ?

— Dumneata ai familia aici...

— Da.

— Atunci

Ea plecă ochii in jos şi tăcu. Era evident : familia ei făcuse ceea ce făcusem eu, lăsîndu-i pe amîndoi să trăiască sau să moară singuri !...

— Unde şezi ?

— în casa noastră.

— în casa părinţilor ?

— Nu. în casa mea şi a bărbatului meu.

La cuvintele astea, simţii că mă îneacă plinsul crud al disperării : remuşcarea de greşala ireparabilă ce făcusem mă strîngea de gît. Mă sculai de pe scaun şi mă dusei către fereastră. Ea rămăsese în picioare, nedomirită.

Cînd mă crezui mai liniştit, venii din nou spre dînsa. O neînfrînată simpatie mă făcu să-i deschid braţele. Ea alergă spre mine, înviorată.

Cum aduce viaţa lucrurile ! Dacă ar fi fost fata mea, n-ar fi putut să-mi fie mai dragă.

— Eşti bine, Lydda ?

— Acuma da.

— Dar altfel, eşti bine ?

— Foarte bine. Sunt bine şi aproape fericită...

— Nu ai nimic să-mi spui ?

Ea se uită la mine lung. Apoi îşi ascunse capul pe pieptul meu. Inima bătea să mi se rupă ; aşadar era adevărat ! Era adevărat că viaţa mea, pe care de acuma o credeam menită să treacă zadarnică spre nefiinţă, mai putea fi folositoare.

Era adevărat că de la fiul meu îmi rămînea moştenirea cea mai scumpă ; că eu, acesta, vizionarul şi vinovatul, puteam trăi încă destul pentru a îndrepta, cel puţin în parte, greşala din trecut şi pentru a mă dezbăra de toate nebuniile, şi triste şi vane, ale teoriilor L.

Rămasei în mijlocul camerii şi mă uitai la dînsa. Nu o cunoşteam decît de o jumătate de oră — nu o cunoşteam parcă decît de un minut, de cînd îmi lăsase să înţeleg taina scumpă sufletului meu, şi cu toate astea îmi era dragă, atît de dragă, încît mă simţii neliniştit, văzînd-o cît era de delicată. La ideea că poate suferise lipsuri materiale, mă trecu un fior rece prin inimă. Mă apropiai de dînsa, îi luai mîinele şi o întrebai :

•— Pauvre enfant, tu as du souffrir tous les martyrs...

Ea dete din cap. Vorbea franţuzeşte cu accent străin, ceea ce i se potrivea de minune.

— Am avut oarecare greutăţi... Le-am biruit însă pe toate.

— Cum ?

— Am vîndut tot ce aveam gata. Am lucrat cîte 12 ore pe zi, cît ţinea lumina, şi am plătit încetul cu încetul toate rămăşiţele... Numai, drept să vă spun, începea să fie peste puterile mele lupta asta cu neajunsurile. A face artă, cînd sufletul nu mai vibrează la nici o notă, e un chin fără seamă.

O priveam ca un aiurit. Ea se uita în jos. îmi aduc aminte de cărarea netedă, ce se pierdea în valurile line ale părului ; de nasul fin, ce părea că urmează linia cărării : totul era transparent, şubred, şi neliniştea de mai nainte mă cuprinse din nou.

— Draga mea, vrei să vii cu mine în ţară ?... Lucruri mari eu nu am. Dar am aer sănătos, cîmp de zăpadă, iarna ; de verdeaţă, vara ; am o casă de burlac, în care tu vei fi stăpînă, vei face ce vei vrea. Iţi cer cam mult. Numai gîndeşte-te că eu atîta aveam : pe bărbatul tău ; el mort, nu mai am pe nimeni. Poate că m-ai judecat rău. Dacă m-ai judecat aşa, ai avut dreptate, însă numai în unele privinţe. Cînd vom fi mai de aproape prieteni, îţi voi spune...

Ea voia să mă întrerupă şi nu îndrăznea.

— Vă rog. Nu v-am judecat niciodată.

•— Nu vrei să-mi vorbeşti fără solemnitate

Ea zîmbi, cu chipul luminat de bucuria lăuntrică a speranţei.

— Nu pui nici o solemnitate... Propunerea ce-mi faceţi trece dincolo de tot ce puteam nădăjdui. Dacă, într-adevăr, nu vă sunt prea mare sarcină, sunt gata să merg cu d-voastră.

—• Minunat. Lasă-mă să te văd bine...

Ea se uită la mine, cu liniştea intensă a sufletelor hotărîte să se jertfească. Privirea ei mă turbură.

— Voiam să-ţi spun... ca nu am destul curaj. Dacă m-ai ajuta puţin, aş îndrăzni să cred că natura care a luat pe fiul meu, mi-a dat in schimb o fiică...

—- Poate şi mai mult...

Ce vorbă plină de farmec ! „Poate şi mai mult..." Poate.

Rugai pe Lydda să rarnînă cu mine la dejun. Ea îmi răspunse că rămîne cu plăcere, dacă ţiu, dar că spera să merg eu la dînsa. Primii numaidecît.

Roma, 16 noiembrie 189...

Am fost la dejun la noră-mea sau mai bine la fiică-mea. După aceea am fost la cimitirul de la Testaccio.

Cîte şi cîte impresii ! La fiecare pas mă întîmpină un lucru rămas pe urma lui, o amintire, un semn. Atunci disperarea cea mai crudă îmi frămîntă sufletul, disperarea neputinţei noastre omeneşti, faţă cu puterea covîrşitoare a naturei.

Şi cît suntem de mici ! O privire de la Lydda e de ajuns ca să mă cheme la viaţa actuală...

Am mers la Lydda, îndemnat de curiozitatea vinovatului care se simte atras către victimă.

îmi tremurau picioarele pc cînd urcam la dînsa. Mi se părea că mă duce să-mi arate locul lor de suferinţă. Şi cînd colo, intrai într-o casă omenească, în care or-

dinea, curăţenia şi gustul cu care toate erau aşezate ar fi putut trece drept lux.

Lydda mă introduse într-un salonaş plin de lumină, iar ea se făcu nevăzută. In faţa uşei. un porlret al fiului meu, care părea că vrea să iasă din cadru.

Cu cită iubire fusese mîngăiată pînza aceea, o spunea fruntea, pe care geniul morţii pusese un suflu de incomparabilă poezie ; o spuneau ochii gînditori. plini de nobleţe ; o spuneau înfăţişarea întreagă a omului, care, om fiind, avea ceva de., arhanghel.

Cît voi fi stat aşa, muncit de gîndurî, rătăcit ca într-un vis neclarificat, nu ştiu. M& deşteptai numai cind simţii respirarea caldă a Lyddei. Ea veniîe încetişor lingă mine şi se uita la portret.

— Seamănă, nu-i aja ?

Eu nu puteam vorbi. Ea luă un scaun şi se aşeză în spatele meu. Portretul mă hipnotiza. Vedeam pe fiul meu venind din fundul tabloului, senin, iertător, gata parcă să-ini deschidă braţele. Iluzia aceea mă fermeca, îmi umplea pieptul de vibraţii generoase şi totdeodată îmi sfîşia sufletul. Ce limbă omenească poate spune amărăciunea remuşcării, faţă cu ceea ce nu se mai poate îndrepta.

Mă întorsei spre Lydda : sta rezemată de masa de scris, uitindu-se in jos. Ea nu făcuse nimănui nimic, îşi iubise bărbatul şi sfărîmase toate legăturile cu lumea, ra să devie femeia lui. Soarta oarbă îi despărţise. Mai credea ea în ceva *î* In ce putea să mai creadă ?

Mă sculai de tinde şedeam, îmi ştersei ochii şi atinsei pc Lydda pe umăr.

— Numai geniu] iubirei şi al durerei poate să se ridice pînă la atîta frumuseţe.

Ea se sculă, tăcută, şi mă lua de braţ, rezemîndu-şi capul de mine. Mi se părea că întineresc, că durerea de mai nainte îmi purificase sufletul de orce urmă de trivialitate omenească. Urmai vorba mai departe :

— Căci din nenorocire, fata mea, iubirea şi durerea sunt pururea împreună...

Ea zise încet un „da" atît de straniu, încît mă puse pe gînduri. Nebun ce eram ! Parcă nu ştia ea mai bine decît mine că aşa este !

Schimbai numaidecît îndrumarea convorbirei, amintind despre dejun.

Lydda mă rugă să trecem în camera de alături.

Redeveni deodată senină, liniştită, ca şi cum pînă atunci am fi vorbit de lucruri indiferente. Inii păru rău aşa prosteşte. Cântai însă să-mi stăpinesc pornirea mea de tiran gelos. Eram vindecat sau cel puţin voiam să mă vindec de bănuieli. Dînsa era demnă, încerca să-şi ascundă Ttemîngîierea tragica în care se simţea că pluteşte.

Sala lor de mîncare era îngrijită ca tot restul casei. O faţă de masă curată, două tacîmuri fine, o sluga Ia locul ei...

Cum se poate să trăiască lumea cu puţine mijloace atît de bine ?

Mă gîndeam la mine la ţară, pe ce fel de faţă de masă mîncam cu, cine mă servea, cum o duceam de azi pînă mîine. râu îmbrăcat, rău îngrijit. Ce-o să zică Lydda. cînd o vedea Belgia. Orientului... şi pe belgieni ? Pentru întiiaşi dată în viaţă mă preocupară asemenea lucruri, îmi veniră în minte nişte bibiluri de horbotă de pe mobile, în care mi se încurcau mîinile ; cozile de păun de pe soba ; chiseaua cu tutun : îmbrobodeala bătrînei...

Trăind prin cap, niciodată nu mă gîndîsem că trăiesc prost. Hotărîi în minte să schimb toate. Lydda mă observa : eram. se vede, preocupat.

— Nn mincaţi ?

— Ba da... Mă gîndeam la mine la ţară : crezi, Lydda. că ai să poţi trăi în singurătatea cîmpului ?

— Pot trăi orunde.

— Vezi, draga mea. să mi-ţi faci iluzii. La noi, viaţa de ţară nu e ca la d-voastră şi mai ales la mine nu e deloc ca la d-voastră. Eu îmi iubesc pămîntul ca un adevărat român ce sunt, dar asta nu mă împiedică de a vedea lipsurile... Ştii ce ? Să-ţi înebipuieşti că ai fi emigrat undeva, departe, într-o ţară nouă. Vet fi stăpînă a tot ce am eu : vei schimba, vei dărîma, vei zidi şi dacă, totuşi, îţi va fi urit, vom merge la Bucureşti.

Ea se uita în taler. Ridică ochii către mine :

— Mie nu mi se urăşte nicăiri...

— Mă gîndesc că am o odaie mare, pe care vom transforma-o numaidecît în atelier, iar la primăvară vom zidi, din temelii, un altul, plin de lumină. Aş putea să plec eu înainte, ca să pregătesc toate cele trebuincioase. Numai, mă tem să nu le fac pe dos...

— V-aş ruga, dacă se poate, să nu mă lăsaţi singură...

Glasul ei tremura, iar sufletul meu era plin de mulţumire. Nici nu bănuia cită plăcere îmi făceau cuvintele ei. Mă temeam, ce e drept, de gospodăria de la Costieni ; pe de altă parte însă mă gîndeam că, aşa cum era, gospodăria mea putea fi interesantă pentru Lydda. Afară de asta, hotărisem să cheltuiesc orcît ar fi trebuit, ca să îndulcesc surghiunul fetei inele. Fata mea ! Ce curioasă imagină !...

Simţeam o nespusă voluptate de a şti că am două-trei parale agonisite, pe care să le risipesc acum pentru a înfrumuseţa viaţa ei, a Lyddei. O rugai să-mi spuie dacă mobilele erau ale lor ; ce voia să aducă în ţară şi ce să lase ; cînd ar fi fost dispusă să plece.

Ea se uita la mine, nehotărîtă, cu simţul pătrunzător al oamenilor ce au suferit mult şi nu mai au curagiul să creadă în bine.

•— Eu aş fi gata să plec orcînd. Tot ce vedeţi aici este al nostru. Pot să iau numai ceea ce-mi trebuie şi ceea ce costă mai puţin, ca transport, iar restul să-l las undeva...

O atinsei pe mînă, mîngăind-o.

— Daca nu ai alte cuvinte decît ale economiei, să lai tot. Ştii, Lydda : e bine să regulăm numaidecît rapoartele noastre... cum să zic ?... economice. Eu, avere mare nu am, dar cred că am destul pentru noi... Şi tu trebuie să ştii că tot, tot ce am este al vostru.

Ea mă privea serioasă, cu ochii parcă înnodaţi î" lacrămi.

•— Ne mai rămîne...

Eu văzusem mîna ei transparentă şi gîndul mă purtă deodată spre lucruri triste. O auzii ca prin vis.

— Iartă-mă, fetiţo : ce ai zis ?

— Ne mai rămîne bărbatul meu...

Aşa era. Eu, nebunul, uitasem. Cînd ziceam „este al nostru, este al vostru" mă gîndeam la altcineva.

— Aşa este, rămîne el, care ne este scump amîndurora... Numai, el se odihneşte în pămîntul sacru al Romei. Dacă ţara mea de departe nu mi-ar fi atît de dragă, aş voi ca şi eu să fiu îngropat aici. Pare că la Roma, mai mult decît orunde, firul vieţii urmează a se depăna şi dincolo de viaţă : sunt aşa de numeroşi morţi aici Vom veni cît de des şi ne vom pleca genunchii la mormîntul scump nouă şi vom învăţa şi pe...

Cuvintele mele mă înecau de emoţiune. Pe ce netemeinică pajişte alergau gîndurile noastre ! între un trecut dureros şi un viitor nesigur, sperarea omenească rămîne neclintita.

Hotărîrăm cu Lydda să cumpărăm locul la cimitir, să punem o urnă pe mormînt, iar la întoarcere în Roiria să zidim ceva trainic.

Dar gîndul meu zbura către viitor, către necunoscutul ce trebuia să sosească.

Pornirăm la cimitir. Stradele erau aproape goale. Lumina curgea din văzduhul albastru, atît de curată încît parcă înlesnea minţii desfăşurarea a tot feluri de planuri generoase. Trecurăm pe sub Capitol, pe sub Aventîn şi ajunserăm pe Tibru. Vasele, ancorate la mal, lăsau apa să treacă domoală spre liniştea depărtării.

Era, în toate cele dimprejur, o pornire pe statornicie, un învăţ bun de neschimbare care parcă nu se potrivea cu mergerea noastră la cimitir. Şi cu toate astea !...

Intrarăm pe poartă ca în vis. îmi aduc aminte de molifţii ce stau la rînd, printre morminte, cu solemnitatea îndureratã a unor soldaţi biruiţi în război ; de inscripţiunea de pe o urnă funerară cu numele lui Shelley : de imagina curioasă ce-mi răsări în minte, văzînd pe Lydda îngenunchiată lîngă o mînă de pămînt, a frumuşeţei ideale cîntată de Shelley în ***Epipsychidion.***[56]

Ce se petrecea atunci în mine ? Cum de nu mi se rupea inima de durere, găsindu-mă acolo, alături de ţărîna ce nu se aşezase încă bine pe trupul copilului meu ?... Ah. mizerie omenească ! Mîna dc lut, mînjită de zădărnicie, ce tremuri faţă cu moartea 1

Mi se împainjeniseră ochii văzînd pe Lydda căzută pe huma rece a mormîntului. O ridicai de jos aproape cu sila şi o dusei la trăsură, vorbindu-i aspru : ea nu avea drept să se frîngă de durere, după cele ce-mi spusese.

în sufletul meu se făcuse lumină, răsărise aurora unei vremi bune, încolţise speranţa şi firea mea crudă nu primea ca dînsa. Lydda, sâ-şi iubească umbra bărbatului mai muh decîl viaţa viitoare a unei noi fiinţe. Cît eram de nelogic faţă cu mine !...

Mă gîndesc, îmi întorc mintea pe toate filele, caut să înţeleg cum de s-a schimbat întreaga orientare a vieţii mele, şi nu găsesc nici o explicaţie. Durerea de a fi pierdut pe singura fiinţă ce-mi fusese dragă pînă acum face parte din sufletul meu de ieri — fiindcă sufletul meu de astăzi e altul. Dar e oare cu putinţă, un asemenea lucru ? Dacă e cu putinţă atunci nimic nu mai c statornic în lume. Sau poate că toate convingerile mele de pînă astăzi au fost falşe...

Roma, ianuarie 1K9...

înainte de a pleca în ţară, am vrut să duc pe Lydda Ia teatru.

S-a petrecut între noi o scenă curioasă. Dînsa mă privea ca pe un exemplar omenesc nou, a cărui durere căuta parcă lumina şi veselia, spre a rămînea neadormită.

— Asculta-mă, fata mea : nu s-ar cuveni să mergem la teatru, că suntem doar în doliu, avem sufletul cu adevărat cernit. Eu unu] însă vreau să mă las de teorii şi de reguîe. Am trăit toată viaţa după un sistem, care poate este cel mai bun, dacă sistemele filozofice, aplicate vieţii reale, sunt bune la ceva. Dar după sisteme pot trăi numai temperamentele reci, pe cari patimele omeneşti nu le ating. Pe mine m-a atins durerea, şi parcă aripa ei rece, în loc să mă depărteze de viaţă, m-a apropiat de ea mai mult.

Lydda se uita la mine lung.

Eu, tot omul teoriilor rămîn : pentru fiecare inconsecvenţă, am cîte una. îmi dam seama că fata mă înţelegea, şi poate tocmai de aceea voiam s-o încredinţez că nu mai fac teorii.

— O singură năzuinţă a sufletului nostru se cuvine să ne călăuzească : poezia. într-însa, bătrîni şi tineri găsim steaua ce ne duce la ţărm —• bătrinii alergînd în spaţiul ideal al timpului, tinerii în spaţiul real al momentului.

Lydda mă privea mereu. Mă simţii turburat.

— în sfîrşit, haidem, dragă, la teatru. E vorba de muzică. Muzica înalţă gîndurile... dacă e frumoasă. Mergi ?

— Merg.

—- Se dă *Mejistojele*[87]. Hai să vedem dacă s-a găsit un compozitor să înţeleagă pe Goethe. Gounod a făcut din Faust un Don Juan de mahala, iar din biata Margareta o cusutorească, *abandonata de ingratul june.* Nu-ţi mai vorbesc de Marta, bătrîna cu gîdilici, nici de Mefisto, drac de carnaval, care nu mai simbolizează nimic... Te întrebi ce caută ţeasta de mort, imagină a misterului vieţii, în această orgie de afrodiziaci.

Lydda zîmbea.

— Cu toate astea, zise dînsa, muzica lui Gounod e plină de... *spaţiul real al momentului,* cum ai definit d-ta tinereţea.

— Rîzi de mine

Ea se făcu coşie.

— Nu rîd. Găsesc numai că domnia-ta ai un fel de a vorbi care e foarte frumos, dar care turbură deprinderea minţii de toate zilele.

— Felul preţios al oamenilor cari vorbesc din cărţi.

— Nu.

•— Ba da. Mergem ?

Era o seară de abonament. Cînd ajunserăm noi, cam tîrziu, se termină actul I-iu. Teatrul era plin. De sus şi pînă jos, numai lume elegantă; străluciri de pietre scumpe pe sînuri tinere ; bucle prinse în diamante ; lumină ; colori în îmbrăcăminte ; orgie în pictura de pe

plafon — o scăpărare de voință colectivă, care te prindea în intensitatea dorinței de a trăi din plin, de a fi bogat, de a rîde şi a iubi, de a gusta din glorie, de a fj tînar, pururea... Cu alte cuvinte, Faust.

în fuga impresiilor îmi aruncai privirile spre Lydda. Ea se aşezase în fotoliu, liniştită, cu umeri lăsați înapoi, cu pălăria elegantă pe parul blond, privind cu ochiul calm la lumea plină de patimi. Parcă, în adevăr, ea era făcută dintr-un aluat străin, polen de floare, rouă şi lumină.

Actul al II-lea din *Mefisto* trecu fără să ne scoată din ohicinuitul rost al gitidurilor : grădina Martei, cu Faust tînar şi amorezat •— apoi un colț de mitologie germană, sălbateca vale de Schirk sub munții stafiilor[58], o peşteră spăimoasă, luna încremenită ca în vis.

Veni actul al 3-lea. Margareta în închisoare, nebună. Muzica începe să semene cu marea înaintea furtunii : mişcări largi şi adinei. Sensibilitatea, ca o pasare, se nelinişteşte. Te simți prins de o putere străină ; sufletul vibrează în răsunetul acordurilor. Margareta a otrăvit pe maică-sa, şi-a înecat copilul ; a iubit, a păcătuit —• pare că sentimentul şi conştiința s-au contopit într-o stare de voluptate a durerii, ce este comună atîtor muritori rătăciți !...

Faust o roagă să fugă, să fugă cu el într-o insulă pustie de pe ocean, în pacea seninului, în razele amorului. Nebuna pare că înțelege ; vraja iubirei îi încălzeşte din nou gîndurile. Atunci muzica se înalță, pe cîteva note, într-o lume atît de curată, încît idealul devine tangibil. Ei cîntă amîndoi :

Lanterna, lontano. lontano.
Sui jtutti d'un ampio occeâno,
frai *taitdi ejjlum del mar,*
Fra l'iJghe. fra i **/lor,** *fra le palme,*
11 porto dell'intime calme,
L'azzurr.i isoletta m'appar.

Nebuna însă pînă în cele din urmă nu fuge.

Remuşcarea o chinuieşte. Ispitele nu mai au putere. Ea îşi înalță ochii către Domnul, cere iertare şt cade purificată de suferință.

Vine apoi partea a 2-a din ***Faust,*** aşa cum 1-a creat Goethe ; în actul al 4-lea apare Elena. Faust uită pe blinda copilă pămîntească şi-şi întoarce privirile către ***forma ideală a frumuseței eterne :*** Grecia, clasicismul şi amorul.

Dar apoi vine şi pentru el ziua răfuielii... cum are să vină şi pentru mine şi pentru noi toți. Ce duşmană e soarta ! Trebuie să murim în adevăr toți, toți ? !

Cammina, (jmrnina,
Superba pentier.
La morte e viema.
La morte s'avanza
Per buto •tnt'ter.

Iar bătrinul Faust, treiuurînd, îşi face catagrafia vieții : „am cutreierat lumea, alergînd după himera fericirei ; am prins din zbor dorința fugară ; m-am scăldat în întuneric şi în raze". Mefistofele : „Ai dorit din răsputeri, ai sorbit din plăcere şi din nou ai dorit, dar n-ai zis încă clipei trecătoare : opreşte-te, eşti frumoasă !" Faust : „Cunoscut-am toate tainele muritoare, realul, idealul, amorul fecioarei şi amorul zeiței. Da. însă realul a fost durere şi idealul vis..."

Şi muzica, sfioasă, se înalță în sfera poeziei celei mai pure, cînd bătrinul pare a-şi da sufletul în ultimele note :

Giuiuo sul passo estremo
Della piu estrema eta
In un sogno suprema
Si bea Fanuna gia.

Vogiio che questo sogno
Sta ia sania poesia,
E /'uittino biiogno
Dell esistenza mia.

Se zbuciuma tot suflelul în mine, cînd bătrinul sfîşia aerul cu țipătul său din altă lume r ***vogiio che questo sogno sia la sânta poesia.*** Mi se părea că aud pe Goethe dintr-un amvon de lumină, spunînd omenirei, de care se

despărțea îndurerat : „atîta ai tu nepieritor și mare : <cla sânta poesia*".

La sânta poesia!

Ieşirăm de la teatru. Eram bolnav de emoţiune. îmi venea să strig lumei proaste *şi* deşarte că atîta are omul : sfintele emoţiuni ale poeziei.

Lydda mă luă de braţ şi merserăm tăcuţi spre casă. Ea rostea încet din cînd în cînd : lontano, lontano, lontano...

Costieni, ianuariu 189...

Iată-mă din nou la mine acasă.

Dar sunt oare la mine acasă ?

Sunt eu, scepticul, acela care a călătorit cu Lydda, păzind-o de toate vuiturile, purtînd-o pe braţe, ca pe un copil ? Se pare că da.

Am făcut acelaşi drum, la întoarcere, pe care îl făcusem la ducere. Şi ce minunat drum ! Iarnă în toată puterea, cu munţii Carintiei şi ai Stiriei acoperiţi de gheţuri, păduri de brazi întroienite — o solemnitate în natură, căreia pare a răspunde munca încordata a oamenilor, lupta lor cu nevoile.

Cînd am trecut astă-toamnă pe locurile acestea, totul era blînd şi senin, numai eu eram înnorat; astăzi totul e posomorit — dar astăzi eu sunt senin !

Lydda mea sta liniştită la fereastra vagonului, cu mînile în manşon, fină ca un desen. îmi aduc aminte de o staţie de frontieră, unde un hamal răsturnase cărucioara cu cuferile noastre, ceea ce mă supărase grozav. Pusesem mîna să ajut omului la încărcat şi mă umplusem de zăpadă şi de cărbuni. Mă scuturam pe haine, bombănind, cînd un surîs încîntător de la geamul vagonului mă îmbuna deodată, răsplătindu-mă de toate supărările. E cu putinţă să fie atîta farmec într-un surîs, atîta poezie, atîta veste buna ?

Şj cum stam acolo, pe loc, îmi străfulgera prin minte amintirea unei scrisori a fiului meu, în care îmi povestea

primblarea lui cu Lydda în muzeul termelor lui Dioclețian. Cît de bine îl înțelegeam acum ! Cînd părinții împiedecă pe copiii lor de a iubi cinstit, de a se însura sau mărita după inima lor, sunt totdeauna vinovați, sunt vinovați chiar atunci cînd împrejurările de pe urmă le dau dreptate. Fiindcă, între un bărbat tînăr și o femeie tînără, care se plac pînă a hotărî despre viața lor viitoare, ae încheagă taina cea mare a firei i devenirea. Totul se rostogolește spre viitor : bulboaca din apa rîului, mugurul copacului și amorul.

^Hotărît, eu am întinerit.

Ce frumos trăiam noi în vagonul drumului-de-fier! Iarna, lumea vine spre Italia, iar nu pleacă. Noi plecam, aşa că eram stăpîni pe un compartiment de patru persoane. Cumpărasem toate gazetele de prin gări, italieneşti, nemţeşti, englezeşti, mai cu seamă englezeşti. Lydda zîmbea, înclinînd capul pe un umăr, cu nespusa graţie a mişcărilor sale ; îmi mulţumea astfel, fără cuvinte. Eu mă uitam la dînsa, fericit, gîndindu-mă la noi amîndoi. Deodată îmi veni în minte un aforism a lui Leopardi : „La natura, benignamente come suole, ha ordinato che l'uomo non impari a vivere se non a proporzione che le cause del vivere gli s'involano". Mă trecu un fior rece : învăţam să trăiesc tocmai la bătrineţe. Lydda citea liniştită. Pusei mîna pe sacul de drum, în care aveam cîteva cărţi, şi scosei volumul lui Leopardi, *I pensieri,* cu încăpăţînarea omului fricos, care se duce înaintea primejdiei.

Volumul se deschise la aforismul 101 : „Mărturisindu-şi propriele sale slăbiciuni, chiar cînd ele sunt evidente, omul compromite adesea stima şi prin urmare şi afecţiunea, pe care i-o poartă şi cei mai de aproape ai săi : atîta e de mare trebuinţa de a se susţine fiecare pe sine, cu braţ puternic şi în orce împrejurare şi în ciuda orcărei lovituri a soartei, de a avea despre sine o înaltă părere, dind astfel exemplu celorlalţi şi aproape silindu-i să-l stimeze".

In adevăr, parcă aşa era. Volumul se deschise la o altă pagină. Aforismul 106 : „Lumea rîde de lucrurile pe care ar trebui să le admire, şi calomniază, ca vulpea lui Esop, pe cele ce invidiază. Un mare amor, chinuit

dar şî cu multe mîngîieri sufleteşti, e pizmuit de toată lumea şi tocmai de aceea calomniat CAI mai mare aprindere ; dar oamenii, dacă ar admira, mai ales pe cei de o seamă cu dînşii, s-ar crede umiliţi ; de aceea, în loc de a admira, rîd. Lucrul merge atît de departe, încît, în viaţa de toate zilele, e bine să punem mai multa grije a ascunde ceea ce e nobil în acţiunile noastre, decît ceea ce e josnic." In adevăr, parcă şi aici era aşa. Dar intre amîndouă gîndirile e o evidentă contrazicere. Căci, or te lupţi din toate puterile sA te impui semenilor tăi, silindu-i să te cunoască şi să se închine calităţilor tale. şi atunci te loveşti de aforismul 106 ; or iţi ascunzi calităţile şi-ţi dai pe faţă slăbiciunile — şi atunci te loveşti de aforismul 101.

înţelepciunea proverbelor : ziua bună se cunoaşte de dimineaţă ; toamna se numără bobocii.

Proverbele şi aforismele sunt ca nişte lumînarele sub bolta întunecoasă a cerului ; dacă sunt departe una de alta. pot lumina cercul restrîns al fiecărui drumeţ ; dacă lc pui pe toate la un loc, faci o înmormîntare jidovească.

Avea dreptate fiul meu : viaţa are o singură lege : aceea a armoniei. Cu măsură, lucrurile îşi capătă adevârala lor valoare. Ca în natură, aşa şi în viaţă : nimic nu este absolut. Toate filozofiile au un sîmbure de adevăr, dacă nu se depărtează de natură. Şi esenţa naturii este *prefacerea,* care, pentru cei trişti, se cheamă *nestatornicie,* iar pentru cei veseli, *devenire.* Cea dîntîi stea ce răsare în apusul unei zile de vară pare un neadevăr estetic ; peste două ceasuri, steaua tremură în adîncul spaţiului, încîntătoare, fiindcă şi-a căpătat adevărata ei valoare de lumină.

Lydda ţine cu mîna stînga un jurnal. Nu e nimic mai nobil decit o mină frumoasă.

Veni vremea să ne ducem la prînz.

Cînd intrarăm în vagonul restaurant, lumea era deja aşezată pe la mese : fel de fel de chipuri nemţeşti, durdulii, uscăţive, drepte, strîmbe, cum Ie lăsase Dumnezeu — dar în general cu un fason de pălărie pe vîrful capului care le da un aer ciudat. Pene de răţoi şi flori

de munte la ceafă, o ţigară de mahorcă în gură, şi lumea a lor.

Nu ştiu de ce, mă gindii la felul cum eram îmbrăcat eu. Mă văzui într-o oglindă, cu cămaşa mea de drum, fără guler scrobit şi mi se păru că sunt prea fără de jenă, faţă cu Lydda. Mă sculai numaidecît, rugai pe Lydda să mă ierte şi trecui în vagon, unde mă schimbai ; apoi mă întorsei. Simţindu-mă vinovat de fudulie, eram stîngaci, nu-mi găseam loc şi o privire gentila a Lyddei mă făcu să mă roşesc. Pentru ce ? Un tînăr de la o masă de alături era îmbrăcat ca o paiaţă, cu nişte pantaloni numai petece şi bunghi ; cu *o* haină de piele, parcă jupuise un berbec ; cu o pălăriuţă de pislă. răsfrimă la deal, de socoteai că i-a căzut pe cap din planeta Marte. Şi cu toate astea el nu se roşea. Mînca din taler ca un surugiu, intingind în sosuri cu labele, îmbucînd cîte o ciosvîrtă întreagă, rîzind cu gura plină, şi totuşi părea foarte Ia locul lui, ba avea chiar un fel de eleganţă brutală, ce şade bine la unii bărbaţi. Pentru ce ? Probabil pentru că ceea ce făcea el acuma, era deprins să facă în toate zilele : în toate zilele era servit de mai multe persoane, în farfurii scumpe, cu mîncări bune. pe cînd eu mîncam toată viaţa pe un colţ de masă. cu o carte alături cu bătrîna care mă hrănea cu ce-i plăcea ei, fără să mă gîndesc că lucrurile s-ar putea petrece şi altfel.

Şi lucrurile se pot petrece şi altfel, desigur.

Lydda avea un mod de a ţine cuţitul şi furculiţa care da acestor unelte o viaţa aparte, parcă ele ar fi fost mai de sînge decît celelalte cuţite şi furculiţe.

După ce prînzirăm, ne întoarserăm în vagonul nostru, care începea acum să-mi fie drag, ca o casă în care te simţi fericit. Lydda deschise un săcuşor de drum şi scoase o cutie cu bomboane pe care mi-o întinse. Luai una, gîndindu-mă că eu ar fi trebuit .să-i dau acesie bomboane. Descopeream pe fiecare minut che ceva din lipsurile creştere! mele. Iată pentru ce unii oameni, pe cari noi îi socotim mediocri şl cari sunt în adevăr mediocri din unele puncte de vedere, au trecere pe lîngă femei, sau, dacă se însoară, sunt fericiţi şi în general nu sunt înşelaţi.

Negreşit, viaţa a două fiinţe pedepsite să trăiască purUrea laolaltă devine un infern dacă arta concesiunilor nu-i ajută.

Tot gîndindu-mă, scosei o perna din sac şi făcui semn Lyddei să se odihnească. Ea îmi mulţumi, cu zîmbetul acela pe care părea a-l fi moştenit de la un înger. Se întinse pe canapea, învelindu-şi vîrful picioarelor în rochii, cu o mişcare în care graţia şi pudoarea deveneau artă adevărată.

Trecui în compartiment la mine şi mă întinsei şi eu pe canapea. îmi veni în minte ceaslovul meu cu note şi aforisme şi-1 luai să-mi arunc ochii pe el. Subt un titlu pretenţios, mă legam geaba de oameni şi mai cu seamă aveam ce aveam cu femeile. Hai să înşir aici crîmpeile de gînduri din trecut, pe care nu le mai recunosc drept ale mele.

MĂSURA DREAPTA A VIEȚII [w]

I

Dacă vorbind cu un om, care te ascultă şi te priveşte, îl vezi ducindu-şi mina Ia legătură or îndreptîndu-şi părul în cap, fii sigur că legătura ta e strîmba sau părul vîlvoi.

Nu aştepta să ţi-o spuie, fiindcă nu ţi-o spune, dar îndreaptă-ţi-o şi uită-te în egoismul Iui ca în cea mai bună oglindă de acasă.

II

De ţi s-o întîmpla să intri în vorbă lungă cu o femeie inteligentă şi s-o prinzi spunînd prostii (ceea ce e cu putinţă) — dacă femeia îţi place şi vrei să te impui ei, rîzi de dînsa fără milă şi în faţa altora.

Dacă acelaşi lucru ţi se întîmpla cu un bărbat, de care ai interes sau pe care vrei să ţi-1 faci prieten, taci.

Intre fiinţele de acelaşi sex, superioritatea este o calitate care respinge; între fiinţele de sex contrariu, un defect care atrage.

III

In căsătorie toate teoriile bune sunt zadarnice, cînd femeia este rea ; dar nu toate teoriile şi exemplele rele sunt zadarnice, cînd femeia e bună. Observînd cu băgare de seamă, tot bărbaţii cinstiţi au mai multe şanse de a nu fi înşelaţi.

IV

Ca să ajungi la vreo ispravă în politică se cere :

1) Să nu fi făcut nici o greşală în viaţa publică; 2) să ai sau să-ţi agoniseşti stare ; 3) să nu fii însurat sau să ai o femeie nulă; 4) să cunoşti pe oameni şi sufletul lor.

Prea multe condiţiuni pentru o enormă vanitate.[60]

V

Toţi oamenii sunt linguşitori, fiindcă la toţi oamenii le place să fie linguşiţi.

Naturile al căror fond este bunătatea izbutesc mai lesne prin linguşire, fiindcă par mai sincere.

Proştii cred mai iute ; dar aşa de iute sunt dispuşi să creadă şi ceţ inteligenţi, încît, din acest punct de privire, mai toată lumea e proastă.

VI

Intre simţimîntele şi ideile noastre pe de o parte şi manifestarea lor pe de alta, trebuie să fie totdeauna un

nex real : un om care vecinie face spirit e fatalmente fals şi ostenitor. în general, el este un rău advocat şi, mai cu seamă, un rău diplomat.

VII

Dacă vei face vreodată curte unei femei bine născută şi cu inima la locul ei, caută a o ridica totdeauna într-o sferă mai înaltă decît cea obicinuită, fie prin convorbire, fie prin purtare. Dacă mijloacele nu te ajută întru aceasta, atunci aleargă la stratagema următoare : ieşi cu dînsa călare. Nimic nu aprinde mai mult închipuirea unei femei: e un mijloc fizic de a o desface de pămînt. Dar cînd femeia e deprinsă a ieşi des călare ? Atunci e in regidivă şi toate mijloacele sunt bune.

VIII

Egoismul este legea comună şi cea mai infamă a naturei omeneşti ; ea are un singur coresponsif : moartea. Deşi ştiinţific moarte nu există, în ordinul moral, această din urmă e tot atît de infamă ca şi cea dintîi şi mai puternică, fiindcă dă pe faţă vanitatea netrebnică a primei.

Egoismul este reflex şi raţionat. Cel din urmă e un calcul ca oricare altul, care, după forţa inteligenţei individului, poate fi cîteodată folositor omenirei şi scapă legei generale. Cel reflex este cel mai interesant de observat : în virtutea acestei legi, toţi oamenii cu oarecare cultură au un secret dispreţ pentru semenii lor ; cei ce produc, între dînşii, mai mult decît cei ce consumă ; femeile mai mult decît bărbaţii ; artiştii mai mult decît femeile. Şi, curios ! Este logic că, cu cît omul e mai egoist, cu atîta sentimentele sale afective sunt mai atrofiate şi cheamă mai puţin pe ale altora — şl vice-versa. Cu toate astea, între un producător oarecare, o femeie şi un artist (proporţia creseîndă a egoismului), cel dîntii va iubi mai mult pe cea de-a doua ; cea de-a doua pe cel de-al treilea; iar cel de-al treilea un ideal sau pe sine.

IX

A despreţul din fundul inimei şi în tăcere este ultima armă a oamenilor sfioşi şi aceea care, cînd e descoperită, face mai mult rău dispreţuiţilor.

X

Cine se crede *om cuminte* şi *cu răbdare* sa fie sigur că din 365 de zile pe an, 340 va fi nenorocit sau cel puţin nemulţumit. Şi iată de ce.

Orce *om cuminte* şi *cu răbdare* are în viaţa lui un scop ; dacă e militar or funcţionar, de a înainta; dacă e agricultor, or bancher, or industriaş, de a se îmbogăţi ; dacă e acriitor, de a fi tipărit şi citit etc. etc. Apoi toţi aceştia mai pot fi : părinţi de familie, trăind cu speranţa de a-şi vedea copiii isprăvind învăţăturile, or judeeîndu-se spre a cîştiga un proces, or înamoraţi de femeia altuia etc.

Alături de aceste scopuri, importante şi mediate, viaţa zilnică are o mulţime de alte scopuri, neînsemnate dar imediate, cari de regulă sunt în luptă cu cele dîntîi. Aşa bunăoară, un părinte al cărui scop principal este creşterea copiilor, or un ofiţer al cărui aceluiaşi scop e inaintarea, doresc să se ducă la băi. Această dorinţă nu se poate îndeplini, fiindcă cel dîntîi n-are mijloace, iar cel de-al doilea fiindcă nu-i dă voie colonelul.

Tu, tînăr, cuminte şi studios, vrei să sfîrşeşti Dreptul sau Literile şi cîtă sărăcie nu înduri în toate zilele celor patru ori cinci ani de Universitate ! Ţi-ai luat diploma ji te-ai (făcut magistrat or profesor — cîte umilinţe de la cei mai mari şi plictiseli de Ia şcolari, fiindcă eşti cuminte şi ai scopul de a înainta. Şi aşa vecinie.[61]

Daca în Ioc de a fi *cuminte* şi *ou* ***răbdare,*** omul cuminte şi-ar pune un singur scop, acela de a fi simplu şi făxă ambiţiune socială, e probabil că cele 340 de zile nefericite, din 365, s-ar reduce la **200,** ceea ce e enorm !

XI

Orcît de cultă şi de liberală să fie o femeie, ea nu va ajunge niciodată la o întreagă independenţă de judecată. Aceasta, din cauza raportului de dependenţă ce există de la inteligenţă la facultăţile sale afective.

Ridicîndu-te pe scara intelectuală, bărbaţii dau din cînd în cînd, printre marii cugetători, exemple de ascetism voluntar; femeile niciodată. Cele ce mor fecioare n-au putut face altfel, din cauza religiunii sau a condiţiei lor fizice şi sociale. Şi e de observat că femeile care mor fecioare sunt de regulă fiinţe smerite, umile, de o condiţiune intelectuală foarte joasa; bărbaţii, din contra.

XII

Cercetează cît s-o putea mai mult şi crezi cît s-o putea mai puţin. Aceasta, fiindcă în ordinea morală, lucrurile ce nu sunt evidente de la prima ochire, sunt susceptibile de o îndoită soluţiune. Rareori un om cuminte din veacul nostru se rosteşte cu putere asupra unui lucru, fără să vadă imediat tăria părerei contrarii. De aceea asemenea oameni se rostesc foarte rar. **II** n'y a que Ies francais et Ies journalistes qui ne doutent de rien.

XIII

Dacă te simţi fericit, nu te gîndi la aceasta şi mai cu seamă nu te analiza.

XIV

Nimic mai nefolositor în lume decît sinceritatea; nimic mai degradator decît minciuna ; nimic mai înţelept decît tăcerea. Sunt însă împrejurări în cari semenii noştri ne silesc să Ie spunem *tot* ***adevărul*** în chestiuni care îi fac să sufere. Atunci oamenii se împart în trei categorii : a) cei buni devin mincinoşi din compătimire ; b) cei răi devin sinceri din răutate ; c) restul (în care intra marea majoritate) sunt şi sinceri şi mincinoşi, vorbesc cu subînţelesuri, ne plîng şi ne rid ; aceştia sunt cei mai infami.

XV

Nici un om cu mintea sănătoasă nu se poate gîndi serios şi mai cu seamă nu poate pricepe posibilitatea morţii sale — pricepînd în acelaşi timp foarte bine pe a altora. Noţiunea abstractă a individualităţii noastre he face să ne socotim eterni.

XVI

Eroismul aplicat la faptele zilnice ale vieţii este o infirmitate a naturilor alese.

XVII

Cu oamenii înguşti la minte nu trebuiesc făcute teorii generale, fiindcă ei le aplică numaidecît Ia persoana lor — şi rişti adesea să-ţi găseşti beleaua din senin.

XVIII

E mai uşor adesea de a fi de acord cu alţii, decît cu tine însuţi.

XIX

A fi şi a părea.

în -lume se confundă adesea ***a fi simplu*** cu ***a fi natural.*** Un om poate ***fi*** simplu, şi atunci ***simplu*** şi ***natural*** e totuna ; un om poate ***părea*** simplu şi atunci simplu şi natura] sunt două lucruri deosebite.

Un om poate fi ***natural,*** si atunci pare ***poseur,*** dacă firea sa e complicată şi superioară, şi dimpotrivă, pare simplu dacă firea îi este simplă, dar în amindouă cazurile e natural, deşi în primul nu e simplu.

In fine, un om a cărui fire e complicată şi superioară poate rămînea natural pentru sine şi poate părea simplu pentru alţii, dacă se studiază pe sine şi felul său de a fi.

XX

Toţi oamenit aşteaptă să le vie norocul, şi la toţi Ie vine. Nu se pot însă folosi de el decît cei ce-i ies înainte.

XXI

Caracterele oamenilor sunt ca vinurile închise ; te găseşti totdeauna înaintea unei etichete, şi în general, e bine să nu bei butelia pînă în fund, fiindcă, chiar atunci cînd vinul corespunde cu eticheta, dai de drojdie.

XXII

In toate împrejurările mari ale vieţii tale. sa hotărăşti tu singur şi să nu pui temei pe nimeni, decît pe tine însuţi şi pe tatăl tău, dacă-1 ai.

XXIII

Natura a făcut două lucruri mari : amorul şi moartea.

Omul a făcut un singur lucru : arta. Nici o mîngăiere nu e mai trainică decît aceasta, fiindcă orce durere, pe calea artei, iese din noi sub formă emoţionantă şi se personalizează atît de mult, încît devine mai sugestivă şi mai puternică decît însăşi durerea noastră.

XXIV

Nimeni nu zice : „s-a născut în fine un mare poet", dar poţi auzi pe cîte cineva zicînd : „ a murit un mare poet".

XXV

Pentru un bărbat cumpătat şi în întregimea facultăţilor sale sufleteşti, vîrsta cea mai frumoasă este de la 40 de ani înainte.

Atunci gustă el farmecul iubirei trecute, sau, dacă este destul de cu noroc ca să fie iubit în prezent, simte tot preţul tinereţei pe care amorul o poartă cu sine la toate vîrstele.

Aceasta, poate, tocmai fiindcă el se depărtează tot mai mult de lumina crepusculară a dimineţii.

XXVI

Cu voluptate binefăcătoare în a putea da acelora pe cari îi iubim !

XXVII

Tiparul ridiculizează prostia şi înnobilează gîndirea adevărată.

In primul volum din manuscrisul rămas de la Leopardi, e dată, în facsimile, o sentenţă asupra folosului de a cunoaşte mai multe limbi. După ce icoana manuscrisului te-a emoţionat adînc — cînd vrei să intri în înţelesul acestor semne, scrisul de mînă dă gîndirii un caracter de intimitate, care-i micşorează valoarea. De îndată însă ce-ţi arunci ochii pe pagina tipărită, din faţă, aceeaşi idee devine deodată solemnă.

Poate să fie şi O chestiune de mecanică cerebrală : în manuscris, atenţiunea e împărţită între cetire şi pricepere — pe cînd în tipar înţelesul merge de-a dreptul în conştiinţă.

De asemenea cu prostia.

XXVIII

E o particularitate a spiritului omenesc cult de a nu ajunge la simplicitate decît după multă truda. De aceea scriitorii tineri nu sunt mai niciodată clasici.

XXIX

Timpul batjocoreşte toate pasiunile şi mai cu seamă toate excesele — probabil fiindcă toate pornesc din egoism. Pe cele patriotice, dimpotrivă le înalţă, fiindcă în cazul acesta excesele individuale iau proporţiile sacrificiului făcut spre binele altora.

XXX

Răsfringîndu-ţi gîndurile asupra ta însuţi, niciodată nu eşti mai mulţumit decît atunci cînd te găseşti bun. Dar care e semnul sigur că ai fost bun ? Amorul tău propriu : cînd acesta e îndestulat, ai rănit pe alţii; cînd, dimpotrivă, e dînsul rănit, sunt îndestulaţi ceilalţi. Astfel încît, fericirea sufletească stă mai totdeauna în raport invers cu firea noastră crudă.

XXXI

Superioritatea omului asupra întregii creaţiuni stă în sentimentele lui. Judecata pare a fi un atribut mecanic al tuturor lucrurilor din natură, în acest sens că fiecare planeta, fiecare corp se mişcă sau stă în virtutea unei logice imanente, fără de care ar împăraţi nebunia şi haosul. însuşi instinctul dobitoacelor este mai aproape de judecată decît sentimentul, deoarece instinctul este totdeauna de o logică perfectă.

Numai sentimentul este uneori nelogic şi totdeauna independent de legile naturei sau ale societăţii. Cînd el corespunde cu acestea, ie ridică şi le însnobilează ; cînd se exercită în contra lor, le sfarămă.

XXXII

Muzica lui Beethoven are o aşa de mare nobleţe în uncie fraze, încît literatura, din toate timpurile şi din toate ţările, rămîne, ca mijloc de exprimare al sentimentelor, mai prejos de muzică. Ceea ce văd poeţii în depărtarea visurilor lor şi ceea ce nu ia formă în literatură, pare a se putea exprima în muzică. Şi ceea ce exprimă muzica e uneori atît de aproape de sufletul nostru, încît suntem induşi a crede că unele senzaţii auditive pornesc şi deşteaptă partea cea mai intimă, cea mai specifică a sufletului omenesc, care este o *ficţiune* şi ca atare fatalmente metafizică. De aceea şi zice Platou în ***Phetlan*** că sufletul are formă de armonie (părerea lui Simmia). *[2]

Admirabilă e figura pe care, în dialogul din ***Phedon,*** o întrebuinţează Socrate, ca să dovedească lui Simmia ca sufletul nu se poate compara cu armonia : „Intîi naşte lira, nasc coardele şi sunetele, la început nearmonice — şi cea din urmă se încheagă armonia şi moare cea dintîi". Pe cînd sufletul este nemuritor, s-a născut înainte de corp şi trăieşte după el, crede Socrate.

Pentru un cap modern, nimic mai frumos şi mai just decît comparaţia de mai sus ; sufletul se naşte, ca ar-

tnonia, din liră şi din coarde (din corp şi din nervi), şi de îndată ce s-a născut s-a şi imaterializat, ca armonia. Şi tot ca armonia, sufletul moare înaintea corpului, ca fiind cea mai delicată funcţie metafizică a lui.[63]

XXXIII

Minunata steluţă ce mai toată vara străluceşte în zenitul nostru. *Vega* din constelaţia *Lyrei.* stă de noi la o distanţi dc 42 *dc* mii de miliarde de ieghe, cit alte cuvinte, e cu un milion de ori mai depărtată decît soarele nostru ; la această depărtare, *Soarele,* izvorul vieţii pămînteşti, ar fi pentru noi de 47 de ori mai puţin luminos decît *Vega.* Ce strălucire incomparabilă trebuie să fie deci in steluţa nopţilor de vară.

Iar primăvara, în amurg, răsare deasupra munţilor o stea ce se fărîma cu firea, tremurînd din lumini, ca un diamant- Este *Spicul* din constelaţia *Fecioarei.* Depărtarea ei de noi este incalculabilă. Şi cu toate astea se depărtează tot mai mult. pînă ce, probabil, nu se va mai vedea.

In preajma ei se încheagă o mulţime de nebuloase. sămînţă de lumi viitoare, ce-şi vor lua însuşiri pătimaşe. vor atrage şi vor respinge, vor lumina şi vor încălzi, vot zămisli pe ele poate şi oameni !

Şi atîta ai tu. fiinţă făcută din cărbune, om vanitos şi lacom, atîta ai : seînteia ce licăreşte în tine, conştiinţa. sufletul, pe care le-ai moştenit, atomic, din împărăţia luminoasă a cerurilor, în care *Spicul* şi *Vega* tremura din lumine. Nu le mînji, că te întuneci şi te stingi înainte de vreme.

Costierii, aprilie 189...

Am fost la Bucureşti, cu treburi plicticoase (un proces pe care l-am pierdut).[64] Ce de lume pătimaşe 1 *ce* de oameni şireţi, cari aleargă după ban, ca jidovii 1 ce

de vulgarităţi, cită trivialitate în viaţa de toate zilele, la birt, la hotel, pe stradă !...

Cum am putut eu trăi atîta vreme, în aşa hal, cînd e atît de lesne a trăi frumos şi demn.

Am pierdut procesul numai fiindcă am voit cu orce preţ să mă judec în ziua aceea şi n-am primit aminarea. D-nii magistraţi erau grăbiţi şi, ca să mă înveţe minte, m-au ras.

Prea bine. Le eram aproape recunoscător că m-au lăsat să plec mai curînd.

După ce mi-am isprăvit aşa-zisele treburi importante, am mai stat o zi, ca să mă ocup de cumpărături. Lydda făcuse cîteva observări discrete dar foarte drepte : stupii erau aşezaţi în nişte ştiubeie vechi, trunchiuri putrede ce de-abia se mai ţineau în picioare, pe cînd lumea civilizată are ştiubeie sistematice ; trăsurile mele de la ţară, nişte harabale de pe vremea eteriei, omorau caii ; ciubotele lui Ion vizitiul erau o poemă, scîlciată şi pesimistă la cel mai înalt grad, şi trebuiau deci înveselite.

Pe cînd mă duceam la caretaş, îmi treceau prin minte toate grozăviile sălbatece din viaţa mea de la ţară, necurăţenia, risipa, imbîcseala tuturora într-un fel de pasivitate orientală... Cum se poate să aibă un popor constituţie,' parlament, telefoane, muzee, artă, poeţi, sentimente şi idealuri, cînd n-are apă, nu are canaluri de scurgere, nu are drumuri, cînd nu se spală, nu îngrijeşte de vite, cînd prin sate mor copiii mai râu decît dobitoacele, cînd toată lumea se ţine de minciuni politice, aleargă după slujbe, se însoară şi se desparte de cîte trei ori !...

Mă întorsei la mine *îs.* (ară, cu un sentiment nou de dragoste pentru singurătate.

Pc cînd intram în sat, văzui de departe vălul negru al Lyddei care fîlfîia in vînt. îmi ieşea înainte.

Se vede că în adevăr eu am trăit foarte rău, deoarece lucrurile cele mai fireşti, atenţia cea mai mică datorită vîrstei şi poziţiunei mele, îmi fac o plăcere nespusă.

Lydda se urcă în trăsură. Avea ochii albaştri, mai albaştri ca oreînd, parcă printr-inşii iradia sufletul lumina lui lăuntrică. Foşnetul hainelor sale, parfumul ticnit ce aduce cu dînsul rostul vieţii îngrijite, profilul clasic al

obrazului Lyddei, îmi îndreptară deodată gîndurile, astfel că pornirea mea statornică spre critică dispăru.

Eu simt zilnic cum noră-mea mă schimbă. Spiritele ironice sunt acele pe care viața le adapă cu amărăciuni, mai mult decît spiritele blajine. A critica pururea este o durere. S-ar zice că în echilibrul perfect al naturei, îmboldirea criticei este respinsă înapoi de elasticitatea vieții, care nu-și poate comprima volumul.

Uitai Bucureștiul și frărnîntările locuitorilor săi și mă simții deodată bun. Lydda îmi luase binișor o mînă și mă întreba dacă nu-mi fusese frig pe drum.

— Ce lungă mi s-a părut vremea și ce bine că te-ai întors curînd !...

— Iți face plăcere că m-am întors ?

— Foarte multă.

— S-au mărit zilele și acum o să poți lucra mai bine.

— Da. Am lucrat și fără model. Sunt foarte neliniștită de ceea ce vei zice.

Lydda începuse un portret al meu, care, în adevăr, devenea o lucrare extraordinară. Era portretul meu, dar oarecum integrat prin evocațiunea portretului bărbatului său. Nimic nu putea să mă miște mai mult decît sforțările sufletului ei nobil, care păreau a desprinde din misterele cauzale, evidenta legătură a efectelor.

Cînd intrai în atelier, îmi veni să strig, atîta prefacere luase pictura. Eram eu, nu cum sunt, ci cum aș fi putut să fiu, dacă aș fi reprezentat o serie de ascendenți din familia mea ; eram sinteza unui neam. Mi se părea, văzîndu-mă, că îmi aduc aminte de fătă-meu, că seamăn cu fiu-meu, și, dacă s-ar fi născut copilul lui, și cu el.

Cît de mult mă interesa femeia asta, care, ca o floare, purta în sînul ei viitorul rasei mele, și al cărui creier avea atîta putere de idealizare !...

Se vede că dînsa pricepea ce se petrece în mine.

— Am prins ceva.

— Ceea ce faci dumneta e o minune. Ia șezi să vorbim. De unde îți vine puterea asta de pătrundere a frumosului absolut ?

Dînsa zîmbia fericită.

— Să zic să ne dea ceaiul și viu.

După cîteva minute intra un fecior, curat, cu guler alb la gît și cu mănuși în mînă, care aducea o măsuță cu tot felul de bunătăți pe dînsa.

Era Dumitrache, omul din curte.

Mă bufni rîsul la vederea argatului meu, dezmățat și murdar, prefăcut deodată în om civilizat.

Lydda se uită la mine, serioasă și parcă îmi luă cu mîna pofta de rîs.

— Ia spune-mi, rogu-te, urmai eu mai departe : părinții d-tale sunt engleji, sau mama e greacă ?

'— De ce ?

— Fiindcă nu pot să-mi explic idealismul d-tale. Ai cetit mult pe Platon ?

— Nu. Cred chiar că nu l-am cetit deloc — decît numai prin ceea ce au luat poeții noștri de la el. îmi pare foarte bine că vine vorba despre asta, fiindcă tocmai vream să-ți spun că am găsit într-un volum nou asupra lui Keats povestirea unei întîmplări din viața lui, care m-a mișcat.

Vorbind astfel, îmi turna ceaiul cu o grație de muza. Apoi se așeză cu o carte pe brațe și îmi istorisi:

— S-a publicat acum de curînd corespondența poetului Keats. Mai toate scrisorile sunt adresate logodnicei lui, Fanny Browne, de care se despărțise la plecarea în Italia. El venea spre sud să caute sănătate și liniște. Era, sărmanul, bolnav de piept și gelos. Fanny Browne era pe atunci o fată cumsecade, sănătoasă și echilibrată. Se petrecea cu bietul Keats ceea ce se petrece pururea, în asemenea împrejurări — adică : bolnavul iubea pe femeia sănătoasă și o ura. Plecase din Englitera fără s-o vadă, dar scriindu-i scrisorile cele mai disperate. Fata răspundea, însă răspunsurile ei erau menite, din cauza greutății drumurilor, să fie remise poetului numai la Roma. în adevăr Keats ajunge la Roma prăpădit de boală și exasperat de gelozie. Aci, pe patul de moarte, primește trei scrisori de la Fanny Browne ; dar fie că nu mai avea putere să citească, fie că în hîrtia închisă poetul spera să păstreze gîndurile calde ale femeii iubite, scrisorile rămaseră nedeschise. Keats ceru ca ele să fie puse lîngă dînsul în sicriu, ceea ce se și făcu... Așa că astăzi, dacă

s-ar deschide mormîntul Iui Keats, s-ar găsi acolo scrisorile de amor ale tinerei Fanny. Nu-i aşa că e mişcător ?

— E admirabil. Parcă mi-ai fi cetit o poezie.

— Realitatea e cîteodată atît de nouă şi neprevăzută !

— Şi unde e mormîntul Iui Keats ?

Lydda plecă capul pe o parte, şi uitîndu-se în jos, răspunse încet :

—• Lîngă al lui Shelley.

— La Testaccio ?

— Da.

Acesta era cimitirul nostru. Trecu un moment umbra unei aripi negre, iar inima mi se strînse în piept ca de spaimă.

Lydda ridică uşor firul convorbirei :

— Aşa că, dacă oarecare aplecare către idealitate există în mine. o datoresc poeţilor noştri, de la cari mi-a rămas ca ecoul unei muzici divine.

— Care poeţi ?

— Cowper, Keats şi Shelley — poeţi adevăraţi, poeţi în poeziile lor, în gîndurile lor şi în viaţa lor : „Au zburat spiritele, şi rămîne numai urma trecerei lor, ca glasul inspirat al unei muzici ce ar muri departe, lăsînd în adîncul labirint al sufletului răsunetul unui ecou prin infinite caverne !"

— Cine vorbeşte astfel ?

— Shelley în ***Prometeu.***

— Cine te-a învăţat să înţelegi pe Shelley ?

— Nimeni. Dorinţa mea de frumos şi setea de un ideal realizabil în viaţă, care sa înfrumuseţeze traiul şi să ridice pe om din noroi. Aceştia sunt adevăratele genii ale bietei omeniri, cîntătorii ca Shelley, artişti în formă, poeţi în suflet şi în viaţa lor, capabili de a muri pentru idealul pe care l-au urmărit, iar nu făuritorii de minciuni rimate, cari devin rentieri vînzînd la volume. Orcît s-ar schimba părerea oamenilor asupra acestui punct, adevărul rămîne unul singur : că frumuseţea nu e creată pentru a inspira poezii, ci pentru a ridica sufletul în vremuri mai bune. A intra în frumuseţe cu minuta de acum a vieţii şi a năzui către dînsa cu minuta de mîni — iată scopul existenţei.

Eu mă uitam la dînsa mirat.

— Bine, dragă, asta e Platon curat.

Lydda zîmbea, neştiind cum să ia lucrurile.

— Dă-mi voie un moment. Toarnă încă o ceaşcă de ceai, că viu.

Mă întorsei, în adevăr, cu nişte note ale mele asupra lui Platon.

•— Iată, draga, un dialog al lui Platon, cunoscut sub numele de ***Symposion,*** tradus în alte limbi cu numele de ***Banchet,*** dar în realitate însemnînd ***Vorbă după masă.*** Subiectul convorbirei este ***Eros,*** amorul — vei vedea insă în ce sens. Vorbesc pe rînd Fedru, Pausania, Erissimac, Aristofan, Agaton şi în fine Socrate. Acesta povesteşte că ceea ce ştie el asupra Amorului i-a fost istorisit de o femeie, Diotima din Mantinea. Diotima spune că la naşterea Afroditei zeii se adunară la un banchet, la care luă parte şi Poro, care, îmbătîndu-se de nectar, concepu amorul cu o cerşetoare, anume Penia, în grădina lui Joe. Zice Diotima :

„Amorul urmează peste tot pe Afrodita, fiindcă a fost zămislit în ziua naşterei ei şi e din firea sa iubitor de frumos, fiindcă şi Afrodita e frumoasă. De aceea, fiu al lui Poro şi al Peniei, Amorul avu menirea asta : că mai înainte de toate e sărac, şi nu cum îl cred **cei** mai mulţi, gingaş şi frumos, ci, dimpotrivă, rău, ofilit şi desculţ, neavînd unde să-şi plece capul, pururea tolonit pe jos, dormind pe la uşi şi pe drumuri, — întocmai ca maică-sa — şi în vecia veacului prieten cu mizeria..."

— Da' bun băiat ! zise Lydda rîzînd.

„Iar pe de altă parte — moştenind de la tată-său — e primejdios pentru cei buni şi cei frumoşi, fiindcă e plin de curagiu, îndrăzneţ, neînfrînat în porniri, vinător destoinic, învîrtind mereu la planuri şi dorind să pricează tot, şi plin de şiretlicuri, născodtor toată viaţa, vrăjitor, scamator şi sofist : şi nu e născut nemuritor, nici nu e muritor, dar adesea răsare şi trăieşte în aceeaşi zi, dacă îi merge bine — altă dată moare şi apoi trăieşte din nou, ca urmare a firei lui tată-său ; tot ce cîştiga risipeşte, aşa că nu-i niciodată nici bogat, nici sărac, ci

numai nu are. Cu ştiinţa stă în mijloc, între ştire şi neştire. Că doar făptui este ăsta : că nici unul dintre zei nu face filozofie şi nici nu doreşte să devie învăţat ; fiindcă este deja, sau, dacă nu este, nu vrea să fie altceva decît ceea ce este. Căci asta are rău ignoranţa, că unul care nu e nici cinstit nici deştept, pare sieşi om cumsecade. Se-nţelege : cine nu se crede în lipsă de ceva, nu doreşte aceea ce crede că nu-i lipseşte."

Mai departe, Socrate întrerupe pe Diotima din Mantinea, întrebînd-o la ce mai poate servi oamenilor Amorul, dacă este aşa pjamă. Diotima, răspunde :

„Amorul, născut precum ştim, este iubire de frumuseţe. Acum, dacă ne-ar întreba cineva : —- Ia spuneţi-mi, Socrate şi Diotima, cel ce iubeşte frumuseţea, cc iubeşte el oare ?

— Stăpînirea ei, răspunsei eu.

—- Răspunsul, zise dînsa, are nevoie de o altă întrebare : Cel ce va intra în stăpînirea frumuseţei, ce va stăpîni el oare ?

— Aici, zisei eu, nu ştiu să răspund nepregătit.

— Dar dacă cineva, adaose ea, ar schimba şi ar pune binele în locul frumosului şi le-ar întreba : Socrate, cine iubeşte binele, ce iubeşte ?

— Stăpînirea lui. răspunsei.

— Şi cel ce va stăpîni binele, ce va avea ?

— Aici, zisei, îmi pare ca răspunsul e uşor: va fi fericit.

— Aşa şi este, zise : prin stăpînirea binelui sunt fericiţi fericiţii ; şi nu e nevoie să mai întrebi : ce vrea cel ce vrea să fie fericit. Răspunsul e cuprins în întrebare.

— Aşa este, zisei eu.

— Acum, crezi tu că voinţa aceasta şi amorul acesta sunt comune tuturor muritorilor şi că toţi doresc să aibă întotdeauna binele ? sau cum crezi ?

— Comun tuturor, răspunsei.

— Atunci, pentru ce oare, Socrate, nu zicem despre toţi că iubesc, deoarece toţi iubesc întotdeauna, ci despre unii zicem că iubesc, iar despre alţii nu ?

—- Mă mir şi eu. zisei.

— Să nu te miri. Noi, desfăcînd o parte din amor, o chemăm cu numele întregului, dîndu-i numele de amor ; pentru celelalte părţi întrebuinţăm alte nume.

— Cum aşa ?

— Iată cum. Tu ştii că ***poiisis*** e ceva foarte complicat. Orce act face ca un lucru oarecare sa treacă din nefiinţă în fiinţă este ***poiisis ;*** aşa că meşteşugurile ce atîrnă de o artă sunt ***poiiseis,*** iar meşterii, toţi. ***poiita'.***

— Adevăr grăieştî.

— Şi cu toate astea, tu ştii — zise —• că nu se cheamă toţi ***poiilai,*** ci au numiri diverse. Numai o mică parte din ***poiiseis,*** desfăcută de celelalte, şi anume aceea ce are drept obiect muzica şi metrul, se cheamă cu numele întregului : numai aceasta prin urmare se cheamă poiisis, iar cei ce stăpînesc părticica poiisis, poiitai.

—• Adevăr zici tu.

— Tocmai aşa este cu amorul : alcătuiesc întregul toate dorinţele de bine şi de fericire : dar acei ce merg spre dînsul pe una din nenumăratele căi ale cîştigului, bunăoară, sau ale gimnasticei or filozofiei, nu se zice că iubesc sau că sunt amanţi ; pe cînd cei ce ţintesc către o parte numai a întregului şi la aceasta îşi închină inima iau numele întregului : ***cota te kai eran, kai erastai."***

Diotima ajunge la încheierea că amorul este iubirea de a avea pururea binele cu sine. Şi urmează către Socrate :

„Acesta fiind amorul, ai putea tu să-mi spui în ce chip şi prin ce mijloc s-ar chema amorul năzuinţa omului de a alerga după dînsul ?

— Nu te-aş admira atîta, Diotima, zisei, pentru înţelepciunea ta, dacă aş şti de la mine asemenea învăţături.

— Să-ţi spun eu, zise : chipul şi mijlocul este generarea în frumos, atît a corpului cît şi a sufletului.

— Ce vrei să zici ? Nu înţeleg.

— Să te lămuresc mai bine. Toţi oamenii, zise. zămislesc şi cu corpul şi cu sufletul, şi ajunşi Ia o anumită vîrsta firea noastră năzuieşte către naştere. Insă naştere în urît nu e cu putinţă, ci numai în frumos. Asta este

partea divină din noi : în ființa noastră muritoare, a zămisli și a genera este nemuritor. Dar una și alta nu se pot petrece în dezarmonie. Și este dezarmonic uritu], pe cînd frumosul e armonic. Astfel că frumusețea este, pentru generare, ***Moira*** și ***Eiiehhyia."***

Lydda mă întrerupse :

— Ce însemnează ?...

— Concept grecesc complicat. ***Moira*** este zeița nașterii și a morții, sau, mai strîns, a ***Devenirei;*** pe cînd ***Eileithyia*** este propriu, zeița nașterii. ***Kalloni,*** frumusețea făcută zee, este ***Moira.*** întrucît pregătește ora conceperii (deoarece, pentru a concepe, trebuie să apară întîi individualizarea frumuseței într-un corp sau suflet), și este ***Eileithyia*** întrucît liberează de durerile nașterei. Acum urmez mai departe învățăturile Diotimei :

„De aceea, cînd creatura pornită pe naștere s-apropie de frumos, se bucură și rîde, iar bucuria desfăcînd zăgazurile vieții, face că dînsa, creatura, generează ; cînd s-apropie de urît, din contră, se încruntă și. de durere, se strînge în sine, și se zbîrlește, și nu naște ; dar, fiindcă fructul nu poate ieși la lumină, ea sufere. Și tocmai asta c cauza că ființa pornită pe naștere se bucură la vederea frumosului, tocmai pentru că frumosul liberează de durerile creațiunii, pe cel ce-**1** are în stăpînirea sa. Fiindcă, o. Socrate — zise — amorul nu este năzuința către frumos, cum crezi tu.

— Dar ce este ?

— Năzuința către a genera și a naște în frumos.

— Fie și așa.

— Desigur. Dar pentru ce oare ***către a genera ?*** Pentru că ***a genera*** este faptul care n-a avut început }i nu poate să aibă sfîrșit, și, pentru muritor, nemuritor. Prin urmare, dacă, după cum am hotărît, amorul este năzuința de a avea pururea binele cu sine, urmează că amorul trebuie să simtă dorința de nemurire în stăpînirea binelui. Astfel încît e nevoie ca amorul să fie amor și de nemurire."

După aceea. Diotima întreabă pe Socrate dacă stie cauza pentru care toate ființele de pe pămînt sunt apucate ca de friguri, atunci cînd doresc să genereze. Și. fiindcă Socrate nu știe, explică dînsa :

„Dacă tu crezi, prin urmare, că amorul este așa cum l-am înțeles noi, nu te mira. Natura muritoare caută, pe cît poate, să fie și nemuritoare. Și ajunge acolo numai pe calea asta, pe calea generării, fiindcă lasă un nou în locul vechiului. Chiar pe timpul cît animalul crede ca este ei însuși, neschimbat, din copilărie pînă la bătrînețe, nu păstrează în sine aceleași lucruri, ci parte din ele se reînnoiesc pururea tinere, parte se pierd, ca părul, carnea, oasele, cu prefacerea întregului corp. Și nu numai se prefac toate in corp, dar și în suflet : deprinderile, părerile, dorințele, plăcerile, durerile, frica, toate pornirile sufletești nu sunt niciodată prezente toate în fiecare, ci care naște și care moare. Și, lucru mai ciudat încă : cunoștințele noastre, nu numai că unele nasc și altele mor, și prin urmare nu suntem totdeauna aceiași nici chiar față de ele, dar încă fiecare cunoștință este ea însăși supusă Ia aceeași lege. Căci ceea ce se cheamă meditare se întîmpla numai fiindcă dispare cunoștința. Uitarea și este, de fapt, plecarea cunoștinței ; meditatea, din contra, generînd o cunoștință nouă în locul celei dispărute, Iasă iluzia că cunoștința este aceeași. Cu mijlocul acesta, tot ce este muritor scapă, nu rămînînd pururi același, ca divinul, ci lăsînd cel ce este bătrîn și moare un altceva nou ce-i seamănă. In felul acesta, Socrate, muritorul, ia parte din nemurire, corpul ca și sufletul său."

Și fiindcă Socrate se miră și pare a se îndoi, Diotim* îi explică prin aceleași cauze goana oamenilor după glorie, suferințele și pericolele pe care le înfruntă pentru amorul renumelui.

Și, mai departe, urmează astfel :

„Cel ce a crescut în disciplinele amorului, contemplînd unu] după altul și cu măsură lucrurile frumoas?. ajuns acum la liman, va descoperi deodată un frumos, minunat prin natura sa, acela anume, o, Socrate. pentru care atîta se lucrase înainte, un frumos care este pururea, și nu se naște nici nu moare vreodată, uu crește, nici nu scade, și nu este frumos pe o lăture iar

pe altă lăture urit, «ici acum da, iar acum nu, nici frumos într-un înţeles şi urit în alt înţeles, nici frumos ici ţi urit colo. Şi acest frumos nu se va prezenta închipuirei sale sub forma unui obraz, sau a unor mini, sau a orcărei alte realităţi corporale, şi nici ca un discurs, sau ca o anume ştiinţă, şi nici ca întrupat in altceva, într-un animal, spre exemplu, sau în pămînt sau în cer, ci va sta de sine însuşi potrivit sieşi pururea, şi celelalte lucruri frumoase toate se vor raporta la dînsul, în aşa fel încît ele se vor genera şi vor pieri, pe cînd el nu va deveni nici mai mare, nici mai mic, nici va suferi. Aşa că unul, cînd.a iubit un corp lînăr, dacă se ridică de la lucrurile pămînteşti şl începe a vedea acest frumos, atunci se ponte zice că a ajuns ţinta. Căci asta este important în disciplinele amorului: a fi bine călăuzit de alţii. Pornind de Ia frumosul senzual de pe pămînt, a te ridica mereu, mereu către frumosul din înalturi, urcînd ca o scară, de la unul la două corpuri şi de la două la toate corpurile frumoase ; şi de la corpurile frumoase la instituţiile frumoase ; şi de la instituţiile frumoase la legile frumoase ; şi de la legile frumoase în general, la acea lege, care nu este altceva decît legea frumosului absolut. Acesta şi nu altul este punctul vieţii demn de a fi trăit de om... O ! ce fericire pentru acel ce îlduce soarta să vadă frumosul în sine, sincer, curat, neamestecat cu nimic, divinul frumos, cu de la sine eternă putere, iar nu umplut cu carne umană şi cu colori şi cu altă multă mizerie muritoare ! Şi crezi tu oare că este de despreţuit viaţa omului care ţinteşte către frumosul ideal, care se pierde întrînsul şi dintr-însul trăieşte ? Nu înţelegi că numai acolo va putea el să genereze, nu imagini de virtute, fiindcă nu atinge imagini, ci virtutea adevărată, fiindcă atinge adevărul : şi generind virtute adevărată ji iubind-o, ajunge cu timpul amicul Zeului şi nemuritor şi dînsul."

Cosueni, aprilie 189...

Lydda rămăsese cu ochii mari, plutind parcă în atmosfera munţilor înalţi.

— S-a sfîrşit ?

— Da.

— Ce mai vine după asta ?

— Vine Alcibiade, susţinut de un flautist fiindcă eta cam beat...

— Vai !...

— Erau oamenii după masă.

— Păcat de atîta frumuseţe de gîndire.

— Nu uita, draga mea, că aceştia erau greci din epoca cea mare, cu alte cuvinte genii subtile, pentru care abstracţiunile cele mai ostenitoare formau o deprindere zilnică a creierului ; nu uita că vorbeşte Platon în numele lui Socrate, prin Olimpiadele 99 sau 100, adică prin anii 380—370 înainte de Christos.

— Ceea ce ai cetit e atît de frumos, încît ar fi o adevărată nenorocire dacă oamenii cari gîndeau astfel se îmbătau.

— Socrate nu. El lua parte la toate plăcerile vieţii, dar cu măsura unui suflet cumpătat. El este personificat de Platon ca geniul armoniei.

Pe cînd vorbeam astfel, ochii mei întîlniră portretul, admirabila întocmire iluzionară a colorilor, ce mă apropia de fiul meu, în lumea reală a neexistenţei — şi îmi răsări în minte prima întîlnire cu Lydda, în otelul „Marini"' din Roma. Acum o aveam aici. lîngă mine, şi-mi era frică, şi acum ca şi atunci, de sănătatea ei nesigură, de vîntul ce trecea pe lîngă dînsa.

— Cum te simţi, Lydda ?

Ea se uită la mine, nedomirită : întrebarea nu se lega cu restul convorbirei. După un moment de gîndire păru a mă înţelege, şi-mi răspunse, dînd din cap. cu o infinită nuanţa de mister.

— Bine, foarte bine.

— îţi aduci aminte de ceea ce ţi-am spus odată, la Roma, că poate va veni vremea să mă înţelegi mai bine, cînd ne vom cunoaşte ?

— Da.

— Eu vream să fac din bărbatul tău o creatură gînditoare la cel mai înalt grad, ceva care să se apropie de concepţiunea platonicianâ a omului, s-o ajungă şi s-o în-

treacă. Pentru aceasta, voiam mai întîi să-l ajut a creşte în cultul ideii, şi de aceea luptam cît puteam să-l ţiu departe de atingerea veninoasa a patimilor.

— E foarte frumos, zise ea încet, numai, poate, ceva cam greu. De altfel, a iubi, în toată curăţenia inimii, tm mai este o patimă.

— Atunci ce este, Lydda ?

— Q lumină,, ce vine din cer să se răsfrîngă în diamantul sufletului.

— E o comparaţie poetică, dar nu o dovadă.

— Mie mi se pare ca da. Daca ai aşeza sufletul omenesc în pustiu, el ar fi ca diamantul in întuneric : n-ar reflecta nimic. Pe cînd raza amorului pune pe fiecare suflet în adevărata sa valoare, după cum lumina pune pe diamant. Şi, afară de asta, crezi d-ta, zise ea cam tristă, că nobleţea noastră, a oamenilor, stă în inteligenţa sau în sentimentele noastre ? Dacă stă în inteligenţă, atunci totul m natură este mai nobil decît noi, fiindcă totul ne este superior, printr-o inteligenţă imanentă, de la planeta care se învîrteşte în spaţiu pînă la atomul clvimic care se combină cu alt atom.

— Cu singura deosebire ca acelea nu au conştiinţă.

— Eu nu ştiu : şi nu ştii nici d-ta.

— Ba da, căci dacă inteligenţa dumnitale imanentă, cu care înzestrezi lucrurile neînsufleţite, ar exista, atunci ar trebui ca pămîntul nostru să nu stea, ca un prost, la aceeaşi ctemă depărtare de soare, ci, de îndată ce o începe să simtă ca-i e frig, să se apropie de foc.

Lydda începu să rîdă.

— Eu nu ştiu... înţeleg numai că simţirea noastră face nobleţea noastră.

Apoi se uită lung la mine, drămuind parcă o imagine ce-i fîlfîia prin minte :

— Ce simt eu cîteodată, ce lumină de Auroră se înfiripează în lumea mea lăuntrică, numai Shelley ar putea s-o spună.

Eu mă apropiam de dînsa, mişcat.

— Ce, dragă ?

— Aştept pe cineva dintr-o vreme trecută şi viitoare, care parcă a zburat peste capul meu şi m-a adormit. lăsîndu-ini în auz răsunetul vocei celei mai dulci.

— Are să vie.

Ea se uită la mine, blajină.

— Se poate să vie, dar se poate să nu vie.

Nu mai înţelegeam nimic. Ea mă privi îndelung.

— Vream să spun că ceea ce e frumos, e îiilâuntml nostru sufletesc. A aştepta pe cineva... Eu nu mai aştept pe nimeni. Aş putea să repet despre mine ceea ce zicea Shelley despre el însuşi, cînd publica pe *Epipiychidio» :* autorul versurilor ce urmează a murit la florenţa, tomui pe cînd se pregătea să meargă în una din insulele cel'-mai sălbatice ale Sporadelor, unde voia să înceapă o viaţa nouă, posibilă poate în lumea eternă în care a intrat, ijr în cea de aici imposibilă. Eu am murit tocmai cînd era sa ajung în insula Sporadelor.

Vorbea încet, cu privirile în. pămînt. Niciodată n-ani auzit un accent mai pătruns de nefericirea supremă a lipsei de speranţă. Şi eu. nenorocitul, care credeam că-i îndulcesc viaţa !...

Mi se lăsă o ceaţă pe ochi şi-mî sprijinii fruntea pe mîna, ca să nu mai văd neantul operei mele.

Lydda se sculă, mişca masa la o parte şi se apropie de mine. Ii simţii capul pe genunchi :

— Te rog. zise încet, iartă-mâ.

Mă uitam la dînsa :

— De ce să te iert ? Nu mi-ai făcut nimic.

— Suntem cruzi cu toţii, cînd e vorba de fericirea noastră pierdută. Ar trebui cu toate astea să înţeleg că era frumos idealul pe care-1 urmăreai d-ta cu bărbatumeu : a trăi numai din flacăra ideii este purificarea deplină a sufletului. Am venit eu, femeia, şi am muuiecil raza de lumină... Aşa este.

Şi fiindcă eu tăceam, adaose tot ea :

—• Cu toate astea, parcă şi eu simt valoarea idealităţii absolute. Negreşit, trecuta prin lumea mea.

Se opri un moment.

— Asta este răul.

Apoi deschise braţele cu disperare :

— Ce să fac ? către cine să-mi îndrept ochii ? de la cine să cer ajutor ? Dacă l-am iubit, nu e vina mea ! Dacă-l simt trăind în mine, umplîndu-mi tot sufletul, toate colțurile ascunse ale gîndurilor, nu e vina mea ! Nu e vina mea dacă ce-a fost frumos s-a dus ! Şi ce pol să mai doresc eu, decît odihna de veci.

Eu îi apucasem amîndouă mînile si se vede că i le strîngeam aşa de tare, încît o făcui să se oprească :

— Mă doare ! zise ea, pe jumătate supărată.

— Tot ce doare trece.

Ea zîmbi trist, apoi îşi rezemă iarăşi capul de brațele mele :

— Trece şi recheamă pe femeile rătăcite la înțelesul datoriei. Ştiu că eşti bun şi mă ierți.

Apoi se sculă, uşoară, se uită la mine lung şi mişcă din cap, parca ar fi zis : „Ce de zădărnicii !" După aceea se aşeză înaintea tabloului, se plecă pe o parte, privindu-mă cu ochii pe jumătate închişi şi zise :

— Poate are dreptate Platon : „Natura muritoare caută, pe cît poate, să fie şi nemuritoare, nu rămînînd pururi aceeaşi, ca divinul, ci lăsînd cel ce este bătrîn şi trece un altceva nou ce-i seamănă".

La aceste cuvinte, mă sculai repede de pe scaun, cu brațele deschise, iar dînsa se aruncă la pieptul meu, tăcută şi parcă aproape fericită.

„Ce s*o fi Petrecut într-însa, nu ştiu. Probabil, voia să îndrepteze cele ce zisese înainte. Ştiu însă ceea ce se petrecea în mine : mila, durerea şi speranța. Mai cu seamă speranța !...

Costierii, mai 189...

Am trăit cîteva zile, de cari aş vrea să nu-mi mai aduc aminte.

Pe Lydda au prins-o frigurile. Din ce cauză — nu pot să-mi dau seama. Casa noastră e aşezată pe culme ; nici bălți primprejur, nici ploi prea multe...

Probabil că a răcit, stînd seara tîrziu în grădină, pe care o schimbă în întregime.

N-am dormit trei nopți de-a rîndul, în care timp am trăit viața cea mai intensă. Era evident că dacă Lydda ar fi murit eu nu mai aveam nici un cuvint să trăiesc, decît numai ca să urmez a fi mai departe instrumentul de gîndire pe care l-a creat natura. Dar niciodată nu mi-a apărut mai puternic, mie idealistului, argumentul pozitiviştilor : dacă este adevărat că lumea obiectivă nu există, ci numai cea subiectivă a fiecărui individ, atunci Lydda. murind, trebuia să se plîngă numai pe sine că moare, deoarece ea era lumea, iar eu, obiectiv ; nu aveam valoare pentru dînsa decît ca reprezentare in creierul ei ; de asemeni, pentru mine, dînsa murind, se petrecea ceva în lumea obiectivă, iar în lumea mea subiectivă nimic, cu. atît mai vîrtos că reprezentațiunea anterioară despre dînsa mi-o păstra în amintire. Aşadar, trecînd din reprezentațiune în voință, nici un afect nu este logic între două ființe ce se iubesc şi se despart prin moarte.

|Şi cu toate astea, cît de interesantă este omenirea pe calea asta, a voinței, adică a durerei şi a plăcerei !

De cînd e Lydda bolnavă, stau statornici în casa mea un medic şi o îngrijitoare. Datoria acesteia ar fi să se odihnească ziua şi să vegheze noaptea. Ea însă. biata femeie, se odihneşte şi ziua şi noaptea. într-însa, arcul de oțel al sufletului, care întinde coarda nervilor, nu există.

Eu, care de atîta timp nu dorm, văd tot din cele ce se petrec împrejur, şi cele ce se petrec în mine. Am dat la o parte pe femeia nevoiaşă, care îşi cîştiga pîinea cu atîta trudă, şi m-am aşezat eu în locul ei.

Ce linişte intensă s-a făcut deodată în mine ! Linişte sufletească şi putere fizică.

Mi-am aşezat o măsuță joasă şi o lampă cu apărătoare la picioarele patului, şi am vegheat trei nopți de-a rîndul, fără să simt. în gîndul meu o singura imagină trăia : aceea a Lyddei. Atît am privit-o, încît şi acum, dacă închid ochii, o văd ca aievea. Pe cît timp dormea liniştită, ceteam. Vechiul meu obicei de a mă afunda în cele mai grele abstracțiuni şi a le înțelege cu uşurință, tocmai cînd mă simt nenorocit, mă ajută şi acum : ***Fedon*** din Platon, ***Critica rațiunii pure*** din Kant, ***Principiile matematice ale filosofici naturale*** de Newton se luminau la

T

focul meu lăuntric, cu bizare sensuri estetice, părîndu-mî rău, bunăoară, că pe nemţeşte Kant se cheamă *Immanuel,* sau găsind în vorba *Fedon* eleganţa abstractă a lui / *peri psychis.*

Lydda din cînd în cînd aiura. Atunci mă treceau fiori reci. In tăcerea cc urma, simţeam parcă în mod pipăit tragedia sufletului meu, în ceasul adînc al nopţii, alături de corpul fraged ce murea. Unde e scăpare ? cine mă poate ajuta ?

Lydda îşi descoperea braţele şi sînul, forme divine, poezie, simbol de frumuseţe, ce ascundea taina vieţii mele viitoare. Nu, nu era cu putinţă ca dînsa să moară !

O înveleam uşor şi îi luam mîna în mîna mea, cu credinţa şî cu voinţa de a atrage în fluidul vieţii mele căldura ce-i ardea sîngele.

Treceau nopţile lungi şi pline de gînduri. Răsărea luna tîrzie. De multă vreme nu mi se mai întîmplase să fiu de faţă la priveliştea naturii, în ceasuri ca acelea. De la fereastra mea se vedea spre răsărit dunga buimacă a unei lumini himerice. în fundul orizontului umblau de-a valma umbre de nouri, forme spăimoase, pe care, cu încetul, le coprindea pe dedesupt văpăi ca de jeratec. Se umplea tot cerul de nelinişte. începeau să se zărească vîrfurile copacilor ieşind din pîcla întunericului. Un vînt uşor trecea prin ramuri, înfiorînd nervura frunzelor, ce se clătina parcă, cu de la sine putere, ca la plopi. Apoi deodată apărea luna, uriaşe statură de mort, ce se ridica din neant către judecata din urmă.

Mă coprindea groaza şi-mi plecam capul pe margina ferestrei. Ce mai puteam fi eu, părticică de atom, cc guvernam un gînd şi o voinţă, când întinderea nemărginită a spaţiului era plină de asemenea spăimoase arătări, planete colosale, lumi de lumi, zădărnicite în legile lor. mii de milioane de stele, sublime şi nefoiositoare, ce ascuitau, toate, de porunca zdrobitoare a fatalităţii. Gîndul şi voinţa mea !... Neputinţă şi ironie.

Uitasem tot şi mă gîndeam la nimicnicia mea, fără să văd că luna se urcase sus.

Şi cînd prinsei din nou înţelesul oarei prezente, totul în natură se îndreptase. Luna îşi recăpătase idealitatea

sa, iradiind pe lume o atît de profundă melancolie, încît punea din nou în conştiinţă frumosul durerii omeneşti, realitatea sufletului. în grădină se deschideau cele dîntîi flori de tei, iar mirosul îmbătător se urca în văzduh pe drumul de raze.

Pe cînd rătăceam cu gîndul departe, mi se păru că aud zgomot în odaie. Mă lîntorsei.

Lydda se sculase din pat, luase lampa de pe masă şi trecuse în atelier. Umbla ca în somn. Pe uşa rămasă deschisă, o vedeam cum s-apropie de tablou, punea lampa pe un scaun înalt ce servea la păstratul culorilor, se aşeza pe un alt scăunel şi privea lung la pînză. Eu de-abia respiram de groază. Desigur, visa.

După cîteva minute, îşi trecu mînile pe umerii goi : îi era frig. Atunci nu mă mai gîndii la nimic, şi intrai binişor după dînsa.

Cînd mă văzu, păru a se feri de privirile melc.

— Nu dormi ? îmi zise.

Va să zică era deşteaptă.

— Cum se poate, dragă, să te scoli din pat şi sa umbli goală ?

Ea mă privea lung, cu capul plecat pe o parte.

•— Dă-mi o haină... şi stai aici. Mi se pare că nu pot prinde înţelesul misterios al asemănării.

Nu mai era de aşteptat.

•— Scoală, să te acopăr, îi zisei.

Ea se sculă, fără a se sfii. Atunci, cu o putere de care nu-mi dam seamă, o luai în braţe şi o dusei în camera ei. Ardea ca focul. O aşezai în pat, apoi adusei lampa şi venii din nou lîngă dînsa. Ea se uita la mine lung, cu ochii mari. îmi întinse o mînă.

— Eşti dumneta, da ?

— Eu sunt, dragă.

— Să nu mă laşi.

— Nu te las.

Tremuram de frică.

•— Dar ce ai ; ce te doare ?

— Nimic. Mîna d-tale e rece. Am fost foarte rău, nu-i aşa ?

— Ai să te faci bine.

1

Ea se plecă mai jos, pe pernă :

— Oare nu se poate întîmpla nimic ?

Eu mă uitai Ja dînsa, turburat:

— Nu cred. în toate cazurile, viaţa ta ne este mai scumpă decît orce.

Ea zîmbi lung. răsucind marginea unei batiste :

•— Viaţa mea E foarte gentil ceea ce spui. Cînd eşti bolnav şi nu vrei să mori, se întinde aşa de departe priceperea, încît nu ţi se poate ascunde nimic.

—- Ce vrei să zici, draga mea ?

— Nimic. Eu citesc în gîndul d-tale ca într-o carte. Aş putea să şi-l desenez ; o dungă albă, fosforescentă, ce fuge în zigzag prin întuneric şi dincolo, Endimion.[65] Şi Keats şi Shelley au murit tineri, fiindcă cei buni mor tineri, iar cei ce au inima ca pulberea drumului de seacă, aceia ard pînă la sfeşnic. Cel puţin aşa zice poetul.

Mă uitai în jos, fără să îndrăznesc a mai ridica ochii către dînsa.

Ea înălţă un deget :

— A prinde asemănarea a doi oameni într-un tablou, revine a face să semene tabloul numai cu unul, dacă oamenii se aseamănă între . dînşii. Dar cînd se aseamănă, fără să semene unul altuia ? Dacă ai vrea d-ta să-ţi deschizi inima, ca să te cunosc şi să te iubesc, aş putea face o lucrare completă. Sau poate că inima e ca pulberea drumului ?

îmi \ene3U lacrămile în, ochi.

Ea se întoarse pe partea cealaltă şi tăcu. Păru că adoarme.

Sosise cu încetul lumina zorilor, puterea cerească cea adevărată şi dătătoare de viaţă. Mă simţii deodată recunoscător naturii, care purta de grije nevoiaşilor. Cc farmec nespus este în răsăritul zilei, pentru cei ce nu pot dormi !

Acum îngrijitoarea putea să-mi ia locul. Mă dusei să mă culc. Mi se învîrtea capul de atîta nesomn şi parcă simţeam o nepăsare completă pentru tot.

O dată întins pe pat, mi se păru că mă desfac de la încheieturi şi că ceva cald mă învăluie din toate părţile.

îmi umblau prin minte nişte crîmpeie de \ersuri, car:, ca păsările de apă, nu găseau loc. să se aşeze. Şi adormii.

Cînd mă deşteptai, lumina limpede sc imbrumase. Desigur, se înnora. Ridicai O perdea : cerul era senin, dar soarele nu se mai vedea. O nespusă pace în natură pregătea parcă odihna viitoare. Ce se petrecuse cu mine '.' Mă uitai la ceasornic : era 8 şi jumătate.. Dar cînd ? Dimineaţa sau seara ?

Deschisei geamurile şi rămasei la fereastră nedomirit. Dormisem aproape 16 Ceasuri ! Era oare cu putinţă ? Mi se părea ca de-abia închisesem ochii. Cu toate astea mă simţeam odihnit.

Trecuseră 16 ore, fără nici o urmă de reprezentatiune în lumea mea lăuntrică. Ar fi putut să treacă 16 ani. sau 16 veacuri, sau totdeauna. Aşa ceva trebuie sa fie moarlea.

Va sa zică nu fuge nimic, nicăierea ? Atunci sufletul

Avea oare şi aci dreptate fiul meu, cînd 2icea că sufletul condiţionează viaţa numai pînă la marginea conştiinţei ? Dar apoi lumea dinafară ? Aceea, desigur, n-a existat pentru mine timp de 16 ceasuri. Sau dacă somnul meu ar fi durat 16 ani sau 16 veacuri, neexistenţa lumii ar fi durat tot atîta... Ce de frămîntări zadarnice !

în limpeziciunea minţii mele odihnite, răsăriră versurile de dimineaţă. Erau ele o convingere filozofică, sau erau numai rezultatul estetic al unei speculaliuni intelectuale ?

Şi orţicîi, dc te gîndeşti,
Cu steaua asemuitor,
Din toate cele omeneşti
F. sufktul nemuritor.

Că orcît i-ai tăgădui
Seînteia lui de nemurire,
El iot urmează a mai fi
Şi dincolo de cc e fire.

Depune, peste fund de mări,
Pest£ coclauri şi pripoare.
Prin vremuri ţi prin depanări.
Pe unde lot ce este, moare,

Se cerne sufletul, purtînd,
Ca cel din urmă adăpost,
în depărtarea unui gînd,
Fiorul dulce de-a fi fost.

La urma urmelor, cînd toate cad, totul te înşală, rămîne vorba lui Faust : poezia.

Mă îmbrăcai încet, nedomirit, cu marele punct de întrebare asupra sufletului în gînd. Dar dacă n-o fî existînd nici un fel de nemurire a acestuia, ci există numai energie ? Atunci, desigur, omul, înzestrat cu toate acele însuşiri ce alcătuiesc sufletul (care, pe cît timp individul trăieşte, desigur că există), este o aşa de mare frumuseţe în natură, încît nimic nu poate sta mai presus de el. Aşa ca ***divinul*** n-ar trebui să fie altceva, pentru om, decât însuşi sufletul lui, în devenire spre mai bine.

Costieni, mai 189...

Lumea începuse să facă zgomot pe la uşa mea, crezîndu-mă adormit pe veci, dar neîndrăznind să intre. Lydda dorea să-mi vorbească.

O găsii pe jumătate îmbrăcată, cu lampa lîngă pat. cetind. Cum mă văzu, întinse braţele către mine şi, dc îndată ce mă apropiai, îmi luă o mînă şi mi-o sărută.

•—• Te-ai odihnit ?

— Foarte bine. Am dormit 16 ceasuri, ca după examen, pe vremea cînd eram student.

— Ce bine-mi pare ! Poţi să stai cu mine un moment ?| Aş avea să-ţi spun ceva.

Era aşa de curioasă, încît mă uitai lung la dînsa : oare nu cumva aiura din nou !

— Şezi aici, aproape de mine. Aşa...

Părea a-şi căuta cuvintele.

— De cînd ai primit să vii la Roma, şi de atunci încoace, pe fiecare zi ce trece, eu simt că deviu lucrul d-tale. înţeleg că eu reprezint pentru d-ta viitorul. înţeleg foarte bine. Cu toate astea, atîta generozitate am găsit în colţul acesta de pămînt, încît niciodată nu voi putea să mă plătesc de tot binele ce mi-ai făcut.

Eu vream să protestez. Ea mă opri.

— Degeaba l D-ta mi-ai dat nu numai sprijin şi afecţiune, dar m-ai învăţat să gîndesc, mi-ai deschis secretul sufletului. îţi voi spune numaidecît în ce chip. Deocamdată ţiu să adaog că recunoştinţa nu este pentru mine o povară. Nu protesta. Nu numai nu este o povară, dar este o facultate pare îmi dă un fior de fericire nespus de dulce, cînd pot s-o întrebuinţez. Prin urmare eu sunt lucrul d-tale şi ca atare nu pot să-ţi ascund nimic. Iată aici o lungă corespondenţă cu tatăl meu. în două cuvinte, el cere să [mă întorc la casa părintească şi, fiindcă eu nu vreau, mă ameninţă să intervină prin ambasadă. După legile noastre, femeia nu-şi pierde naţionalitatea nici chiar cît timp trăieşte cu bărbatul său ; eu atît mai mult cînd rămîne văduvă.

Mi se părea că se prăvăleşte pămîntul cu mine.

Lydda se uita fix în ochii mei :

•— Nu ţii să mă duc de la d-ta ?

— Eu?!

— Foarte bine. Atunci mi se pare că lucrul e simplu. Am fost o nebună de m-am chinuit atîta.

— Mă rog, Lydda, d-ta eşti majoră.

— Tocmai asta vream să spun. Eu sunt majoră. Principiul de libertate individuală este la noi sfînt.

Dînsa se opri. Ne uitam unul la altul, ca loviţi de paralizie. Negreşit că pe calea legală tatăl său nu putea să facă nimic. Cu toate astea era foarte displăcut ca dînsa să stea la mine contra voinţei părinţilor. Fata mă privea lung, înţelegind toate gîndurile mele.

-— M-am măritat fără consimţămîntul părintesc.

Apoi, atmgîndu-mă binişor pe mînă şi zîmbind :

—- Şi fără al d-tale. Frumos mă aranjai într-o scrisoare !...

— Atunci nu te cunoşteam ; pe cîtă vreme părinţii d-taie te cunosc de mult.

— Nu tocmai aşa da mult, zise ea, rîzînd.

— De cînd te-ai născut.

— Nu eşti bun de complimente.

Ce curioasă libertate de spirit !... Ea mă înţelegea.

— Nu găseşti că e oarecare voluptate să te joci cu primejdia ?

— Nu ştiu. Eu emoţiuni d-astea n-am cunoscut.

— Aşa este.

Mişcă lampa după masă ; apoi, tot gîndindu-se, rosti încet :

— Tatăl meu este un om modern în toată puterea cuvîntului : corespondent de jurnale şi englez, cu alte cuvinte acţiunea dusă pînă la delir. Fapte şi iar fapte. Este un personagiu al lui Dickens din romanul *Hard Times,* d-l Thomas Grandgrind, care seamănă foarte bine cu tată-meu. Pentru dînsul, orcine se întreabă de poate să mal fie ceva dincolo de fapte, este nerod : prin urmare eu, din copilăria mea, am fost, pentru tata, o neroadă. Dar ce pot să fac eu, dacă faptele nu mă interesează ?

— Ai dreptate.

— Nu-i aşa ? Şi poate greşesc cînd definesc pe tatăl meu ca om modern. Greşesc, deoarece tocmai în oamenii moderni se găsesc contraste ca mine, de voinţă şi de sentiment vag de melancolie.

Se opri deodată, nehotărîtă şi parcă tristă :

—• Mă rog, da' ia spune-mi : crezi d-ta cu sinceritate că există ceva dincolo de fapte ?

Eu mă uitam la dînsa, mirat :

— Bine, dragă, socoteşti ca e momentul sa vorbim despre asta ? Mi se pare ca scrisoarea tatălui d-tale e mult mai importantă.

— Vezi ? Nici d-ta nu eşti totdeauna idealist.

— Negreşit că nu. Sau mai bine sunt întotdeauna *mediant:* dar, ca să poţi gîndi, trebuie să te hrăneşti j ca să fii om liber, trebuie să-ţi agoniseşti stare. Nu înţeleg însă ce are a face una cu alta.

— Are a lace foarte mult. In deplina sinceritate în care am trăit pînă acuma, vreau să trăiesc şi de acum înainte. Dacă nu-mi luminezi calea, n-am nici un cuvînt să stau la d-ta.

Eu mă uitam la dînsa trist.

— Cel puţin dincolo de oarecare margină. Generozitatea d-tale deşteaptă generozitatea mea, şi pe calea

asta sunt gata la orce fel de sacrificiu. Ţi-am spus că sunt lucrul d-tale. Eu însă vreau sa te pot iubi. Vreau să găsesc în d-ta călăuza vieţii. De aceea trebuie să-mi dezvăluieşti misterul care te face să trăieşti în pace deplină cu gîndurile.

Curioasă fiinţă !

Căutai să abat convorbirea din drumul ăsta.

— Altă dată, dragă, cînd te vei face bine de tot.

— Sunt bine. Am luat hotărîrea de a răspunde lui tată-meu că nu mă supun voinţei sale, şt acum nu mai am nimic.

— Ai avut friguri.

— Mi-au trecut.

— Mă tem să nu ai friguri de ale noastre.

Ea începu să rîdă.

— Nu am nimic. Aşa e firea mea ; cînd mă munceşte ceva, mă simt ca un om bolnav.

— Cu căldură Ia 40 de grade ?!

— Şi asta. Te-ai speriat ?

Se uita la mine şi zîmbea :

— Fii sigur ca am să-mi împlinesc datoria. Par şubredă, dar cînd vreau ceva, trebuie să se untîmple aşa cum vreau eu... Dacă n-ar fi decît pentru a-ţi face plăcere.

— De ce vorbeşti aşa, draga mea ? Parcă tu nu ţii deloc la copilul tău.

— Ba ţiu. Dar aşa de mult ţii d-ta, încît nu mat e nevoie de mine.

Modul ci de a vorbi mi se păru pentru întîiaşi dată lipsit de ştiinţa intimă a tactului. Avea poate dreptate, dar, orcum, brutalitatea nu se potrivea cu dînsa. Ea păru că înţelege gîndurile mele.

— Te rog să mă ierţi, zise încet. Am răspuns lui tată-meu cu *un* refuz categoric : asta mă nelinişteşte şi oarecum mă doare. Aş voi să găsesc în d-ta scuza purtării mele. îmi închipuiesc că ai înţeles : am iubit pe bărbatu-meu tocmai pentru acele calităţi pe care el le ascundea. El era tînăr şi vesel. Dar veselia lui nu-i venea din temperament, ci din judecată : alcătuise un sistem de a explica tot şi găsise astfel pacea sufletească. îţi

semăna întocmai în felul de a fi — numai sistemul era altul, adaogă ea zîmbind.

— Prin urmare ?

—• Prin urmare ar trebui să-mi spui ce gîndeşti.

— îmi ceri un lucru foarte greu.

— De ce ?

— Fiindcă nu ştiu nici eu ce mai gîndesc.

•—• Asta nu se poate.

— Ba se poate. Pe cît timp trăia el şi pe cit timp nu te cunoscusem pe d-ta, gîndeam limpede şi eram fericit.

Ea zîmbea.

— Nu urmează de aci că de cînd te-am cunoscut nu mai sunt fericit. Dimpotrivă, sunt fericit. Dar fericirea mea de astăzi este directă şi pozitivă, pe cînd cea din trecut era reflexă şi negativă. Ca să fiu mai precis, dar mai abstract, ar trebui să zic că fericirea mea de astăzi e în voinţă, pe cînd cea trecută era în înţelegere.

Ea se ridică pe pernă.

—. Cum adică ? Ce însemnează fericire negativă şi fericire în înţelegere ?

— Fericire negativă este lipsa de durere şi aceea este totdeauna în înţelegere. Ea nu se apropie de fericirea pozitivă pe nici o cale, nici chiar pe aceea a emotivităţii artistice, care, cu amorul, este cea mai înaltă expresiune a fericirei pozitive, dar, totuşi, inferioară, deoarece e senzorială.

— Cum ! arta produce fericire inferioară ?

— Dragă, nu te nelinişti.

Ea se mişcă, zîmbind :

—- Nu mă neliniştesc. Dimpotrivă,' sunt mulţumită şi vreau să înţeleg. Urmează.

— Da, arta produce fericire inferioară ; şi cu cil produce mai multă fericire pozitivă, cu atîta este mai grosolană. Cu cît un om o fi mai mişcat în faţa unui tablou sau la auzul unei muzici frumoase, cu atît este mai inferior. Un critic de artă, ai cărui nervi sunt deprinşi cu toate combinaţiunile de sunete şi de culori, nu se mai exciteează. în cel mai bun caz, el se poate ridica la un fel de emoţiune intelectuală", care însă este fals

chemată emoţiune, deoarece intelectualitatea nu e emoţ ion abilă.

— Atunci care e fericirea în care trăiai d-ta altădată ?

—• Fericirea negativă a înţelegerii.

— Nu pricep.

— ţAi dreptate să nu pricepi, căci aceea nu este fericire, ci numai negaţiune a durerii. Un om sănătos, pe care-1 excită frumosul sub una din formele sale, îşi simte inima bătînd mai tare, simte fiori prin şira spinărei, i se moaie ochii în lacrămi ; pe cînd un om care a înţeles ce este *imperativul categoric* rămîne rece ca mai nainte. Cel mult a biruit o greutate, a făcut să înceteze o durere. Dar aci stă idealul, căci dacă, din punct de vedere moral, arta impersonalizează imediat, ea roade şi omoară, fiindcă impersonalizarea nu durează, iar emoţiunile mistuiesc substanţa nervilor. Pe cînd impersonalizarea intelectuală este constantă, căci ea este argumentativă şi logică, iar exerciţiul intelectualităţii nu numai nu consumă decît în mod trecător substanţa cerebrală, dar încă o ajuta să se reproducă cu înlesnire. Dar ce vorbim noi de impersonalizare în efectele artei !... Asta este o explicare a oamenilor civilizaţi, cari simt că nu pot trăi fără dînsa. Adevărata cauză pentru care arta atrage, stă în însăşi firea noastră muritoare, care, după cum explică Platon, tinde către devenire : prin artă, noi poetizăm sentimentele noastre, afective, şi mai cu seamă pe cel mai puternic dintre ele : amorul, a cărui condiţionare este frumosul. Pe scurt, noi facem artă numai fiindcă iubim. Dar tocmai de aceea, din punct de vedere pur idealist, arta este inferioară.

— Nu mai înţeleg nimic.

— Şi, cu toate astea, e aşa.

Ea păru a se gîndi.

—- Foarte bine. Să presupunem că e aşa. Spune-mi ce este fericirea înţelegerii.

•— Să încerc. Cînd ceteam mai acum cîteva zile pe *Fedon,* m-ai întrebat cum începe textul grecesc. Şi ţi-am spus : „Avtos, o Phaidon, pareghenou Sokrâtei etc". Ţi s-a părut ciudat şi n-ai înţeles nimic. Cu alte cuvinte

toată desfăşurarea gîndirei platoniane era pentru d-ta ca şi cum n-ar fi fost. Inchipuieşte-ţi că ar repeta cineva pe acest „avtos" de o sută de ori. Tot nimic n-ar spune pentru d-ta. lata o durere ideală. Dacă insă acel cineva ar rosti cuvîntu! „autosugestiune", nu-i aşa că ai pricepe numaidecît ce însemnează „auto" ? Nu e de nici un folos să-ţi spun prin ce proces psihologic ai prins sensul vorbei. Faptul e că l-ai prins. Parcă un văl s-a ridicat deodată şi ai dat de lumină. Aşa e cu înţelesul întregei gîndiri omeneşti ; imediat, încetare de dureri ; imediat, o înălţare continuă către abstract.

— Puţin.

— Puţin din punct de vedere al fericirei active ; foarte mult din punct de vedere idealist; a gîndi pentru a gîndi. fără nici un scop utilitar, ci numai desfăcînd din principiul vieţii năzuinţa către abstracţiune — iată ţinta existenţei.

— Va să zică budhismul, Nirvana.

•— Nicidecum. Aceasta este idealul omului viitor, cînd vor dispărea toate nebuniile de astăzi; cînd amorul va deveni o funcţiune ; cînd proprietatea va fi o zădărnicie ; cînd legile comunităţilor se vor reduce la conştiinţa individuală.

—- Ideal socialist.

— Nu, dragă ; idealul'lumei viitoare adevărate.[67] Ce să vorbim degeaba !... Fă prin sinteză grîu, după cum a ajuns chimia să facă indigo, şi at zădărnicit proprietatea pămîntului ; dă omului 10 mii de ani de experienţă de azi înainte, ca sa ajungă prin sens; atavic a se păzi de nefericire, şi ai făcut din amor o funcţiune somatica ; cercetează conştiinţa d-tale individuală şi vezi dacă chiar astăzi ai nevoie de cod penal.

Ramaserăm amîndoi pe gînduri, eu nemulţumit de explicările mele, ea neconvinsă.

— Zece mii de ani!... E cam mult, zise dînsa.

— E mult. Şi, mai rău decît atît, e aproape inadmisibil pentru oamenii de astăzi. De aceea au şi împărţit ei raţiunea în pură şi practică, pe cînd ea, prin natura ei, nu poate fi decît pură. Tot ce alcătuieşte astăzi podoaba vieţii, dispare. Emoţiunile, amorul, arta, chiar şi sfînta poezie, în forma ei, vor cădea, pentru omul viitor, cum au căzut pentru noi eresurile primelor timpuri şi cum tind să cadă instinctele.

— Mă simt încurcată şi aproape nefericită. Ce e atunci sufletul, după părerea d-tale ?.

— Sufletul este complexul tuturor fenomenelor minţei. sentimente, dorinţe, cunoştinţe, raţionări, hotăriri etc. Lumea dinafară exercită jmpresiuni asupra fiinţei noastre corporale, iar corpul nostru reacţionează asupra lumei dinafară. Sufletul este acel „ceva" ce se interpune între impresiunile primite de la lumea dinafară şi reacţiile corpului nostru.

— Nu prind bine înţelesul. Ce va să zică acel „ceva"?

— Cu toate astea mi se părea că l-ai prins, cînd acum cîteva zile pretindeai că nobleţea noastră stă în sentimentele noastre, iar nu în inteligenţă, deoarece ziceai că totul în natură este animat de O inteligenţă, imanentă, de Ia planeta care se învîrteşte în spaţiu, pînă la atomul chimic care se combină cu alt atom. Atunci ţi-am răspuns că dacă ar fi aşa, pămîntul ar trebui să se apropie de soare treptat cu răcirea sa ; ceea ce nu se întîmpla, tocmai fiindcă pămîntul nu e însufleţit. Un alt exemplu, ceva cam american : dacă pui pilitură de fier în faţa unui magnet, toate firicelele fierului se mişcă în aer şi merg de se lipesc de magnet ; dacă între magnet şi pilitură aşezi o foaie de hîrtie, firicelele fierului vor veni să se lipească de hîrtie acolo unde ea atinge magnetul. Nici una însă dintre firicele nu face înconjurul hîrtiei ca să meargă de-a dreptul la magnet. Să trecem acum deodată, de Ia magnet şi fier, la Romeo şi Julieta : Romeo e atras către Julieta, ca fierul către magnet. Dacă între dînşii vei pune un zid, ei nu vor sta lipiţi fiecare de partea zidului unde se găsesc, ci vor căuta să ajungă unul la altul, printr-o infinitate de mijloace. Iată deosebirea între ceea ce d-ta chemi inteligenţă imanenta şi între suflet : aceasta năzuieşte către finalitate ; aceea, nu.

— Am înţeles — e convingător, dar e foarte american, zise Lydda cam supărată.

-— E un exemplu clasic.

Ea se uita la mine cu ochii mari ţi cu o încordare, a muşchilor figurei care mă făcu să cred că se simte rău.

— Te doare ceva ?

— Da... O să-mi treacă. Aş dori să-mi explici mai limpede ce este abstracţiunea şi idealul.

— Grele lucruri îmi ceri.

•— încearcă.

— Tu nu eşti bine, dragă.

— Nu sunt tocmai bine, dar încearcă.

— Inchipuieşte-ţi, draga mea, că ai avea aci, *l'ingA* tine, două cercuri. Pentru a le pune unul lîngă altul, spre a vedea care este mai mare dintr-amândouă, ai nevoie de ?...

— Mai întîi de cercuri, zise ea, încercînd să ziinbească.

— Da. Apoi ?

— Apoi de spaţiu.

— Foarte bine. Apoi ?

Lydda se gîndi :

•— Apoi de mine, ca să le observ.

— Bine.

•— Ia acum două cercuri în gînd.

•—• Le iau.

— Pentru a le pune unul lîngă altul, spre a vedva care este mai mare, de ce ai nevoie ?

— De două imagini.

— Foarte bine. Apoi

— Ştiu eu ?... De nimic.

— Ba mai ai nevoie de ceva. Dar deocamdată im mai al nevoie de spaţiu. Cercurile reale consumă spaţiu, pe cînd cele nereale, nu.

— înţeleg.

— Dacă admitem chiar că imaginile cercurilor ne vin din experienţă, care cere totdeauna spaţiu şi timp pentru a se produce, rămîne totuşi o lucrare, născută în structura minţii noastre : comparaţiunea.

— Esle o facultate a sufletului, ca memoria, închipuirea şi celelalte.

—- Negreşit că este o particularitate a minţii noastre dar nu ea memoria şi închipuirea, care sunt condiţionate de spaţiu şt de timp. Raportul de asemănare şi de deosebire între lucruri este absolut şi liofăritor în afară de spaţiu şi de timp. Pe temeiul lui ajungem adesea să dovedim ca lumea externă se aseamănă cu rezultatele lui subiective, cum dovedesc matemaiicele pure. iar nu rezultatele lui cu structura lumei. Prin urmare, dacă aplicăm acest raport de asemănare şi de deosebire unor termeni experimentali sau unor construcţii ale îninţii noastre, ajungem să dobîndim adevăruri ideale de comparadune. Cu acestea apoi clasificăm. Aci se pare că stă cea dintîi bucurie estetică a minţii noastre, care nu are nimic comun cu artele, aci în ruperea ordinei experimentale...

Pe cînd eu vorbeam, expresia de durere pe chipul Lyddei devenea tot mai mare. O mînă i se încleştase de marginea patului, iar alta de haina mea. încercă să-şi ridice bustul de pe pernă şi să vorbească :

•— Raportul de asemănare... şi de deosebire...

Apoi căzu la loc, scoţînd un gemăt sălbatec. Eu viusei să mă retrag cu un pas, dar dînsa mă ţinea de haină aşa de tare, încît nu mă putui mişca. întorcea ochii către mine, mari şi îndureraţi ; îşi strîngea corpul ca o floare ce se închide ; voia cîteodată sa se scoale şi rămînea ca de piatră Apoi iarăşi gemătul sălbalcc.

Cînd păru a se mai linişti, încercai din nou să mă retrag. Ea se uită la mine lung :

—- Du-te... însă nu te depărta mult. Cine ştie ce ne poate întîmpla f

Costieni, iunie 139...

Şi ceea ce se putea întîmpla. s-a întîiuplat.

Iată-mă cel mai buimac, cel mai nefericit, cel mai mizerabil dintre oameni ; iată-mă între un mormînt şt un leagăn : cu inima sfîşiată de durere şi de milă ; nestiind ce să mai cred, ce să mai fac ; chemat de ei doi. di' fiu-meu şi de Lydda, în lumea senină a neexistenţei. şi ţinut în pulberea pămînteasca de mîna şubredă a unui copil. Ce să fac ?

Costierii, iulie 189...

Ara fost la Bucureşti, unt'e pentru a treia oară ne-am întrunit cu prietenii mei. [68] Experienţele au mers minunat. Lydda mi s-a arătat într-o feerie de lumină, cu care nimic din ce e pămîntesc nu se asemănă. Ea s-a lăsat binişor către mine, mi-a luat mina şl mi-a sărutat-o ; apoi, s-a depărtat cu încetul în ideal. Era o infinită cale, de mii de poşte, înlăuntrul spaţiului în care se retrăgea, parcă o raza .colosală ar fi sorbit-o în lungul firului său, devenit deodată gol. Lydda dispărea, privindu-mă şi zîmbindu-mi pînă ce raza, pe care se ducea ea, păru a se stringe, ca un ochean, iar în medalionul ce rămînea plutitor în aer, flutura zîmbetul ei. Simt că văd şi înţeleg lucruri atît de nouă ! Am pornit noaptea tîrziu, pe lună. şi am ajuns acasă tocmai despre ziuă. Am călătorit toată vremea, cu impresia că Lydda era lîngă mine. îmi mîngîia mîna cu degetele ei fine. şi-mi vorbea, cu ochii rătăciţi în jocul străveziu al tuminei. îmi vorbea încet : „Viaţa noastră e în vis, şi tot ce este alunecă în neexistenţă. Cine prinde înţelesul vremii curgătoare, acela ascultă muzica despărţirei unui minut de minutul ce trece. Ceea ce este nu durează, aşa că este cu adevărat numai'ceea ce nu poate fi. In mîna mea mă simţi pe mine ; dar eu nu mai simt."

De-a lungul drumului întuneam care cu lemne ce mergeau spre OTaş. Trăgeau boii din greu, pe cînd oamenii dormeau cu capul pe zăbunuri. Ce deosebire este între lemn, între bou şi între om ?

Pe heleşteu se oglindea luna.

Ce farmec în frumuseţea nereală a luminii de pe ape ! Intre două înfiripări ce sunt şi deci nu durează, luna şi Iacul, prinde fiinţă ceea ce nu poate fi, iluzionarea lor, şi acolo ele sunt eterne.

In noaptea în care am dus pe Lydda din odaia de alături, în patul ei, viaţa mea a prins poezia sufletului, aşa precum lacul prinde lumina lunei. Lac, în adevăr : mocirlă, mecanică şi meditaţiune — trei *m;* iar ea : lumină, lună, Lydda — trei

Aceste sunt literile cu care invoc pe Lydda. cînd spiritele nu răspund. îmi adun gîndurile împrejurul unui punct cenuşiu, ce stă tocmai în centrul conştiinţei ; iipoi încrucişez litera 1 de trei ori. Atunci se iveşte luna. care trece, în întunericul minţii mele, din răsărit în apus şi după dînsa vine Lydda.

Viaţă pierdută ! Viaţă mizerabilă ! Mi-ze-ra-bi-lă.

Şi cîteodată mi se pare că desăvîrşita mea neferjure îmi întinde puterea înţelegerii atît de departe. încît p.i-cep foarte bine că dacă, bunăoară, eu m-aş împuşca, n-aş muri, ci aş vedea corpul meu jos, iar en aş prinde să gîndesc la Lydda.

Eu (Dar eu sunt nemuritor.

Durerea m-a lovit, însă, în loc să mă doboare, m-a ridicat.

Începea să se lumineze de ziuă. Lăsai trăsura să se ducă acasă, iar eu urcai dealul pe jos. îmi vedeam umbra alături, muncindu-se în urcuş. Suferă ! infamă mizerie pămîntcască !

In culmea dealului mă oprii. Aci. Ia doi paşi. erau plopii sub care înmormîntasem pe Lydda. Aci, veneam ziua la umbră, să cetesc. Fiinţa mea păcătoasă se apropia de ţărna fetei mele. pe cînd sufletele noastre, ale amîndurora, zburau pe vale. Urmăresc adesea cu privirea un stol de porumbei ce se lasă către apă, ţi simt aiît de evident că dacă nu m-ar ţine pulberea meschină a oaselor, aş zbura.

în lumina plumburie a zilei ce năştea, luna rămăsese mai sfioasă ca orieînd. Sfioasă, singuratecă, *solinga,* cum ar zice poetul. Şi vorba aceasta îmi flutură prin minte ca un acord muzical, care deşteaptă versurile de mult uitate ale divinului poet :

Pur tu, solinga, eterna peregrinii,
Cbe A pensosti set, tu ţorse intenţii,
Questo viver terreno,
II patir nostru, il sospirar, che sia ;
*Che **sta** questo morir, questo suprema*
Scolorar del sembiante,
E pertr dalia terra, e venir meno
*Ad **agm** usala, amante compagnia.*

L tu cert o comprendi
Il perthe delle cose, e vedi il jrutto
Del mat!in, della sera.
Del tacito, infinita andar del tempo.

Ma tu ceuo comprendi il perche delle cuse !

Tu, care atît de gînditoare eşti, singuratecei, pururi călătoareo, tu poate pricepi ce mai e şi viaţa asta pămîntească, suferinţa şi suspinul nostru : suferinţa, suspinul şi moartea ; moartea, această supremă decolorare a imaginei, această infamie, ultima degradare a mizeriei omeneşti ! Ah, dacă tu pricepi în adevăr rostul lumei ; dacă tu cunoşti cauza acestei tăcute, nesfîrşite curgeri a vremei. grăieşte, spune pentru ce s-a rupt inelul care mă lega de lanţul infinit al trecerii timpului ? Unde este Lydda ? unde este fiul meu ? Ce s-au făcut convingerile şi credinţa mea, de am ajuns, buimac, să umblu după vedenii ! Este esenţa universului fructul unei inteligenţi raţionale ? sau este o pură şi simplă faptă brutală ? Daca este fructul unei inteligenţi raţionale, atunci sufletul nu poate muri, şi eu îmi voi regăsi copiii; dacă este o simplă faptă externă brutală, atunci blestem pe neamul omenesc, pe mine şi pe nefericita mlădiţă ce tremură în leagăn !

Mi se potmoliseră izvoarele vieţei, şi, nevrednic, mă apropiai de mormîntul fetei. Se legase ţărna împreuna şi începea să crească iarba. Creşte deja iarba ! Creşteau bălăriile peste sărmana floare căzută, peste dulcea mea Lydda ! Corpul dc muză ce purtase in lume cel mai nobil suflet, era acum prada gîngăniilor pămîntului !

Mi se rupea inima de milă, milă copilărească, care nu mai vede scăpare în nimic, care sfîşie şi dărimă tot. Căzut pe genunchi, tremuram lîngă huma rece.

Şi, în cele din urmă, am avut putere să mă scol şi de acolo, să plec. către casă — că doar sunt laş. Mi sc pare că nu am drept să fac nimic cu mine, pe cit timp minunatul instrument al sufletului funcţionează încă.

Sufletul ! Eu cred într-insul, fiindcă trăiesc într-insul, fiindcă printr-însul îmbrăţişez infinitul, ceea ce este şi ceea ce a fost, soarele care răsare acum şi pe Lydda !

Ah, glob uriaş de lumină, la care privesc ochii fermecaţi a ^milioane de fiinţe ; ce străbaţi în fund de valuri şi sorbi oceanurile ; tu ce deştepţi frunza în mugur şi firea întreagă o reînviezi cu puternica ta rază caldă : tu eşti izvorul a toate pe pămînt, dar tu nu ştii ce-a fost ieri ! Pe cînd în mine, ceea ce nu mai este, mai este încă.

Glorios şi nepăsător, se ridică soarele din ce în ce mai sus, iar vietăţile pe pămînt se mlădiau, ca atîtea femei Ia sosirea unui monarh tînăr şi frumos. Eu însumi mergeam către casă cu plăcere. Se vedea acoperişul de sticlă de Ia atelierul Lyddei, strălucind în lumină. Mi se strînse inima, Ia gîndul că totul era de acum zadarnic.

Cînd intrai în curte, bătrîna se plimba de colo pînă colo, cu copilul în braţe.

Fui izbit de modul cum ţinea bătrîna copilul, ghemuit şi cu obrazul în soare. Dacă ar fi trăit Lydda, desigur, nefericitul acesta, care venise în lume atît de tragic, ar fi fost altfel îngrijit.

Trebuie să mărturisesc că de o lună de zile mă lupt cu mine însumi sa nu-l văd. L-am aşteptat atît de mult, iar el a venit atît de crud !...

Să-l crească bătrîna cum o şti ! Eu nu vreau să mă mai gîndesc la dînsul.

Costieni, iulie 189...

LTmblu de colo pînă colo, singur, străin şi nedormit. Aş vrea să lucrez. Zădărnicia orcărei sforţări îmi apare atît de evidentă, încît lumea cealaltă care lucrează îmi pare nebună. Mai cu seamă nu pricep pe bătrîna. De cînd există, face exact aceleaşi lucruri, cu acelaşi interes, cu aceeaşi bucurie sau displăcere copilărească, dînd valoare în sine tuturor nimicurilor. Poate că, la urma urmei, aşa e mai bine să trăieşti.

Eu, desigur, sunt un om care înţeleg multe, care si ştiu multe, care sunt în drept să mă cred mai presus de mulţime. Am avut de la început intuiţiunea secretă a mizeriei, ce curge asupra capetelor noastre, din sentimentele noastre. De aceea m-am păzit de dînsele şi am

voit să trăiesc numai din farmecul .*înțelegerii.* Dar împrejurările au făcut astfel încît să am un copil și să-l iubesc — cu toata că nu voiam să am copii și nu voiam să iubesc pe nimeni. Fiul meu a murit. Tot împrejurările m-au dus către văduva acestuia, pe care, cu încetul, am iubit-o, eu care nu iubisem nici o femeie. Noră-mea a murit și dînsa. Astăzi tot împrejurările mă duc către copilul ei... De astă dată însă nu mă mai supun împrejurărilor, îmi ajunge !

Vreau să trăiesc mai departe singur ; să mă afund în cotiturile cele mai ascunse ale sufletului, însoțit de umbra Lyddei, cu care să căutăm urmele fiului meu. Vreau să mă cobor, ca Dante, în adîncimile unui infern și ale unui paradis, ce, desigur, se află în noi înșine.

Costieni, august 189...

Am fost iar la București. Iar ne-am întrunit împrejurul mesei.

Parcă mi-e rușine cîteodată de ceea ce fac. Dar, ca morfinomanul care știe că are să moară de doctorii, iar nu de boală, și totuși se morfinizează mai departe, tot așa și eu, mă cufund din ce în ce mai mult în spiritism. Mi-e urît cuvîntul acesta, fiindcă poartă în sine oarecare urmă de șarlatanism — iar eu caut numai să revăd pe Lydda.

Cea din urmă dată cînd mi s-a arătat era în vremuri bune. Ce minunată e lumea ideală !

Unul din prietenii noștri citise cu glas mare descrierea Cîmpurilor Elizee de Fenelon[69], pe cînd dintr-o cameră vecină se auzea o vioară cîntînd *Oricui* lui Gliick. Peste imaginele limpezi ale prozei franceze se așezau acordurile divine ale muzicii celei mai poetice. închisei ochii, și fără nici o greutate îmi apăru pajiștea Cîmpiilor Elizee. Pe iarba moale a unui rai plin de visuri se mișcau umbre elegante. Din corul muzelor se desprinse Lydda. Ea veni drept la mine, mă luă de braț și mă duse înlăuntrul gradinei. Cîntau păsările ciripiri maestre, într-o răcoare de primăvară eternă. Fata se strinse de mine și-mi vorbi încet : „Ce bine că ai venit !... Știi că noi aici trăim in realitate. Aci este viața comună a eternității. Cel ce s-a fost desprins din eternitate și a funcționat ca om, s-a întors aici în lumea sufletului. Iată acolo, în aer,[70] Briseis între Achille și Agamemnon : iată mai jos Aspasia, Pericles, Socrate și Alcibiade ; dincolo, privește ochii cu care Tha'fs se uită Ia admirabila figură a lui Alexandru cel Mare. Acum anină-te de brațul meu și saltă-te ușor în sus ; deasupra noastră este infinitul. Iată Shelley și Măria Godwin, Byron și Clara Clairmont ; parcă se iubesc. Sufletul lui Shelley și-a regăsit pacea ideală. II vezi însă cum strălucește. Alături de dînsul cîteva umbre estompate. Thomas Medwin, Taaffe și tînărul Mavrocordat, acesta, fiu al unui domnitor român. Iar dincolo... vezi ?... fiul d-tale."

întinsei brațele în gol și deschisei ochii.

Unul din prietenii mei își pregătea un pahar cu ceai. Acordurile muzicii lui Gluck urmau admirabile.

Eram uimit de îneîntătoarea lume prin care trecusem, dar mai cu seamă eram preocupat de toate numele proprii ce auzisem. Mi le aduceam aminte de la cel dîntîi pînă la cel din urmă, deși pe cele mai multe nu te cunoșteam.

Spusei prietenilor mei ceea ce văzusem și cerni un creion spre a nota cuvintele rostite de Lydda. La numele lui Mavrocordat mă oprii. De unde și pînă unde Mavrocordat cu Shelley ?

Această îndoială a mea făcu pe stăpînul casei (cel mai convins dintre noi) să zîmbească. El afirmă că așa trebuie să fie ; că chiar dacă istoricii lui Shelley nu au înregistrat numele lui Mavrocordat, spiritele nu se înșală, și un Mavrocordat a trebuit să fie amestecat în viața lui Shelley. Și, astfel zicînd, el deschise minunata bibliotecă ce avea la îndemînă, căută, ceti, dar nu găsi nimic.

Parcă eram chiar mulțumit că nu găsise nimic. A vedea ca aievea pe cei ce i-am iubit poate să fie un efect de autosugestiune ; dar a reține nume proprii, de cari niciodată n-ai auzit vorbindu-se și care se dovedesc apoi ca fiind fost reale, e un fenomen extraordinar.

Pe cînd eu stam astfel pe gînduri. stăpînul casei se apropia de mine zîmbind, cu ochelarii ridicaţi sus pe fruntea lut enormă, şi-mi dete să citesc o ediţie com-plectă a operelor lui Shelley, unde se vorbea de un Ma-vrocordat (şi anume Alexandru Mavrocordat, strănepotul lui Nicolae, domn al ţărilor române), care fusese amicul lui Shelley la Pisa, împreună cu Medwin, cu improvi-zatorul Sgricct şi cu alţii, şi care jucă un rol însemnat în revoluţiunea grecească.

Era prin urmare adevărat !

Mă uitai lung la prietenul meu, pe cînd acesta triumfa. Mărturisesc că începeam să mă răcesc faţă de spirite. Intre dorinţa neînfrînată de a revedea pe Lydda, pe de o parte, şi esenţa critică a firii mele, dc pe alta, nu ştiam pentru ce să mă hotăresc.

De unde a răsărit acest Mavrocordat ?

Costiem, septemvrie 189...

Sunt aproape două luni de cînd rătăcesc ca un cîine fără stăpîn. Nu mai merg pe Ia prieteni cu spiritele, din cauza lui Mavrocordat; dar pe la Bucureşti merg de?

Fac Lyddei un mormînt nou, afară din pămînt, afară din umedul şi oribilul pămînt.

Pe cînd eram într-o zi la Bucureşti, m-am dus sa iau o baie la stabilimentul cel nou, unde mi se spunea că totul este numai marmoră, tu adevăr, e multă marmoră, dar niciodată n-am avut impresia de a fi pus în sicriu ca atunci. Steiul de piatră în care trebuia să-mi iau baia, era înfundat în pămînt pînă în margină. Cînd mă întinsei în apă şi-mi rezemai capul de piatra rece, mă trecu un fior. parcă n-aveam să mă mai scol de acolo.

Sărman de tine ! Pămîntul imens te vrea, te cheamă, te soarbe în masa ***lui*** plină de singurătate, pe cînd ad-mirabila maşina omenească năzuieşte pururea către lu-mină

Biata Lydda ! Nu se putea s-o las în hidoasa umezeală în care zăcea acum.

îmi adusei aminte de mormintele Scaligerilor. de la Verona.

Ah, Verona !

Mă surprind, în mijlocul gîndurilor celor mai triste, redevenind romantic. Ce bine e să poţi aluneca pe lingă realitate, cîteodată !

Mormintele Scaligerilor, al lui Mastino N-a şi Can Signorio della Scala, sunt ridicate în aer, înconjurate de horbota de zăbrele, pe care o mina naivă a lucrat-o din fier, prin anii 1300. Eroilor acelora nu le era frică de moarte, dar Ie era groază de pămînt-

Am pus meşteri să zidească un templu, in muchia dealului. Aci se va odihni pururea Lydda şi lîngă ca voi aduce pe fiul meu, şi lîngă ei voi merge să dorm şi cu somnul cel lung.

Somnul lung...

Ccstieni, fevruarie 189...

Au trecut aproape şase luni de cînd n-am mai scris nimic ; iar acum cred că scriu pentru ultima oară.

Era să-mi moară copilul, şi l-am scăpat eu, eu. voinţa mea, hotârîrea mea absolută de a-l smulge din ghearele morţii.

După ce am isprăvit mormîntul Lyddei şi a venit iarna, tn-am strîns din nou în casă. Pot zice că am pe-trecut o bucată de vreme aproape fericit : cînd mi mai aştepţi ji nu mai speri nimic, se coboară în suflet pacea desăvîrşită a nepăsării.

Cu cele dîntîi adieri ale frigului, m-am apropiat de sobă şi de cărţi. Vîntul dealurilor noastre suflă cu în-verşunare, aducînd de departe neguri şi pustiu. Îmi veni în minte Ossian. Cît dc mult semăna viaţa mea dc acum cu a bardului caledonic ! Fost odată un rege puternic, iar la bătrîneţe rămas singur şi orb, el avea drept mîn-găiere poezia. De la unicul său fiu Oscar. mort în răz-boi, moştenise afecţiunea nurorii sale Malvina, divina făptură ce umple versurile poemii cu muzica harpei şi cu armonia iubirei sale pururi credincioase : .,Adu, Mal-vina, adu-mi harpa, ca lumina ciutului să străbată su-fletul meu, ce se aseamănă cu ţărmul mării, cînd in-

tunericul acopere toate dealurile dimprejur, iar umbra cu încetul să ajungă spre Soare'". Atîta mai avea Ossian. pe MaJvina.

Iar la urmă muri şi Malvina[71]...

Cînd nu eşti creator de cuvinte îmbătătoare, cu alte vorbe cînd nu eşti poet, ţi se pare că limba omenească ce vine din aţa mare depărtare poartă cu sine o melodie nouă.

Stăm astfel într-o noapte, tîrziu, ascultînd cum fluiera vîntul prin ramurile plopilor şi încercind să-mi explic obiceiul caledonilor de a căuta glasul strămoşilor lor în zgomotele vijeliei — cînd se deschise uşa, prelung, şi intră bătrîna.

— Mă rog. vino pînă dincolo, că parcă nu e bine băiatului.

Mă simţii deodată înfiorat ca de frică, la vorbele bătrînei, şi trecui numaidecît în odaia copilului. Ne apropiarăm încet dc patul lui.

— Doarme sau e deştept ? întrebai eu.

Bătrîna dete din cap.

— Nu doarme, că nu e bine.

în adevăr, la lumina slabă a candelei văzui ochii strălucind parcă tocmai din fundul sufletului.

— Aprinde o luminare.

Bătrîna aprinse lumînarea si se apropie binişor de noi, upărînd flacăra cu mina.

Atunci îl văzui bine, şi parcă-1 văzui pentru întîiaşî dată : părul negru, deasupra minunatei frunţi a lui tatăsău, şi ochii albaştri, ochii mă-sii. Cînd mă recunoscu, surise cu e.vpresiunea sfîşietoare pe care o au copiii bolnavi.

îmi lipii obrazul de fruntea lui : ardea. Se auzea răsuflarea grea ce-i apăsa pieptul. Tşi ţinea pumnii amîndoi, strinşi mititei, sub bărbie.

Era bolnav.

Cum ? Va să zică şi acesta era bolnav şi trebuia să moară ?

tmi simţii. în adevăr, toată energia mea de altădată revoltîndu-se împotriva unei lumi atît de neputincioase şi de mizerabile. în care întîmplarea guvernează evenimentele cele mai mari şi microbii rod corpurile cele mai frumoase. Toată indignarea mea sufletească luă forma unei hotărîri violente de a smulge pe copil din ghearele boaiei. Il sculai numaidecît din pat şi-1 luai în braţe, lipindu-1 de mine cu capul pe umărul meu. ca să răsufle mai uşor. Parcă această apropiere de corpul meu răspundea unei nevoi de a-l încălzi de căldura mea, a-i da putere de!a mine.

Trimisei în toate părţile după doctori, telegrame la Bucureşti.

Acolea, în pripa, nu era nimic de făcut.

Petrecui toata noaptea primblîndu-mă prin odaie, cu copilul în braţe.[72]

Cine a petrecut nopţi de acestea, şi nu a rostogolit în minte lumile prezente şi viitoare, viaţa Iui şi pe a altora, binele şi răul, uitînd deodată totul, la simpla mişcare a fiinţei ce sufere !

Ce farmec, cita poezie e în viaţa şubredă a unui copil ! Cum se poate să fie omul crud. cînd are alături copilăria ? Şi parcă mai mult : cum poate omul să devie pesimist, cînd este fructul amorului ?

Mă gîndesc cit sunt de inconsecvent. Ce eram in tinereţe şi ce sunt acum. Infinită este vanitatea *părerii!*

Mi s-a *părut* atîtea lucruri !... Şi *au fost* atît de puţine ! în realitate, eu n-am trăit, ci numai mi s-a părut. Cu părerea am voit să guvernez viaţa mea şi pe-a altora, şi n-am guvernat nimic. Nu numai n-am guvernat nimic, dar încă viaţa altora m-a guvernat. Lydda m-a întors către poezia realităţii, iar copilul ace«ta către poezia suferinţei.

Cnitidiii, mj.ru: 189...

Plouă. Stau cu băiatul la geam şi ne uităm la un cîrd de raţe. ce se scaldă.

Copilul, sănătos acum, zhnbeşte. îl văd in imaginea depărtată a geamului şi mă văd şi pe mine alături. Sunt cu, iluzionar şi foarte departe.

TEATRU

O SUFERINȚĂ

Scenă dramatică într-un act si două tablouri
în versuri

PERSOANELE :

ALEXANDRU ALECSANDRINI
EMIL
MAR IA
BEI LA-ROZA
LINA

Sc
* P " ' K c in E u c u ' ^ . în timpurile- noastre

TABLOUL I

înfăţişează interiorul utilii chioşc. în fund, o fereastră deschisă pe o terasă. în mijloc, o masă de marmoră albă, pe care stau aruncate cîteva volume. La dreapta, o masă mică de lucru. Scauue de bambu. Vase cu flori. laterale.

SCENA I

EMIL, Ia maia din mijloc ; mai pe urro.î LINA

EMIL

Din pragul vieţel mele zăresc în depanare
O luntre clătinată de valuri şi de vînt,
Acea luntre e viaţa cc astăzi îmi apare,
Iar valurile tulburi sunt lumea asta mare
In care mă avint.
Iluziuni, speranţe, juneţe, fericire,
Vă văd zburînd cum zboară un pai uşor in vîttt,
Ş-un dor nebun în urmă lăsaţi, o amintire
Pe care o voi duce. ca rest scump de iubire,
Cu mine în mormînt.
Această parte-n lume destinul mi-a făcut-o...

(Sculîndu-se.)

O !... lumea !... da, nebunul, credeam c-ara cunoscut-o !
Credeam că mintea poate să cugete în pace
Şi inima să bală, să simtă cum îi place.
Visam lumea un popol, iar Arta o regină
La care şi poetul şi regele să-nchina,
Precum să-nchină orbul la raze dulci de soare,
Precum raza să-nchină la raza care moare.
Atunci în liniştire, eu, nici poet, nici rege,
Mergeam să-mi duc prinosul ; iar ea, a mă alege
Părea... Un vis poetic cu tristă deşteptare ;
Lumina ce apune de-ndată ce răsare !

*(Pe **ufa** din stî»g<t inîră **Lina.** VSz'indu-i că vorbtfie singur, fuge speriată.)*

Ş-acum cînd .-tău şi cuget la gîndul meu nebun
De-a fi artist, eu însumi zîmbesc de milă !

(Cu vioiciune.)

Bun
E numai ce e mare. A trece-astfel prin lume
Necunoscut de nimeni, sărac far' de renume ;
A nu purta pe frunte o floare din cununa
Cea mare-a nemuririi... ; a fi mic... e totuna
Cu-a nu mai fi deloc ! Dar, ce vreţi, aşa-i lumea ;
Cînd ai aripa-ntinsă şi vrei s-ajungi la culmea
Măririi, nu-ţi dă aripi. Ai aripi ?... lumea vine
Geloasă, hulitoare şi, surîzînd. în tine
Deodată îţi infige inveninata-i gheară...
Tu mori. în urmă-ţi lumea, neîmblînzită fiară,
Privind, rîde cu hohot şi-şi zice : „O să moară
Sărmanul, pot fi-n pace ; de-acuma nu mai zboară".

SCENA II

MAK1A, EMIL, UNA

Măria şi Lina intră vorbind încet

MĂRIA

(care)

Nu-ţi fie frică, Lino. îşi face şi el rindul. —
Emil !

(Ciitir ***Emil.)***

EMIL

(fără a auzi; continuă)

Oh. daţi-mi aer ! Am aripi lung) ca gîndul !
O scena — un colţ de scenă...

J.1ARIA.

Emîl !

EMIL

(întordndu-se repede)

Mă iartă, mamă...

MĂRIA

Copile ! iar cu visuri ? Tu nu-ţi dai încă seamă
De ce doreşti. Vrei scenă ! Să pui lumea-n mirare L
Ai mintea încă mică şi inima prea mare.
O... nu, să nu te superi. Cînd vei avea în ştire
Ce lung, ce trist e drumul ce duce la mărire,
Atuneea îmi vei spune. Cunosc eu vîrsta voastră—
— Ştii tu ce e viata de-artist în ţara noastră,
Emil ?... Nu ştii.

(Scofî»d de subt corsagiit un portret.)

Priveşte. Era şi el ca tine.
Frumos... frunte senină... ochi mari... priveşte hitte :
E chipul tau, întocmai. Avea sufletul mare
Şi inima nebună ! El, însă, n-avea stare,

N-avea ca tine-o mamă pe-al cărei braţ să-şî plece
Ingreuiata-i Irunte... Curata ta gîndire
Acuma cată numai spre glorie, mărire !
Copilul meu... cuvinte deşarte ! Căci a-şi trece
Juneţea-n sărăcie, viaţa în durere
E trist. Durerea-i ploaie de care-adesea piere
Frumoasa floare-a vieţii : juneţea mult iubită...
Şi azi gloria este durere aurită !
Ascultă-mă : Ştii bine că visul meu de aur
Eşti tu. Aş vrea din tine, să fac pe lume-un rege ;
Aş vrea să văd pe frunte-ţi cunune mari de Jauri ;
Aţ vrea... cr- n-aş vrea oare ? Dar mamei a alege
Ursita nu-i dă voie. Atunci ar fi pe lume
Xumai poeţi sau regi !
Emil, spune-mi ce-alegi ?
De vrei, uite. fă Dreptu ; îţi poţi dobîndi nume.
La noi, advocatura e drumul ce conduce
La totul...[2]

EMIL

Nu pot... mamă...

MĂRIA

învaţă medicina.

EMIL

(repede)

O ! Nu !

MĂRIA

Ingineria.

EMIL

Dar ce-mi poate aduce ?
f*-am capul pentru cifre.

(Dupe o pauză.)

Ştii, mamă, cînd lumina
Gonind întunecimea cu zorile apare,
.întreaga omenire rămîne-n admirare !...
Tot astfel şi cu Arta : azi publicul nu vede
Trăind vreun mare viţîu, vreun suflet arzător,
Nimic ! Actorul joacă... ; el rîde... dar nu crede
Că rîde de-a lui artă, el rîde de actor.
Veni-va însă vremea, cînd inimele-or bate,
Cînd laerămi dulci vor curge din ochii ce-or privi,
Cînd oameni mici la suflet, cînd conştiinţi pătate
Jos fruntea-şi vor pleca-o ! şi nu se vor cai
Decît ducînd cu dînşii, pe scena lumei mare,
Dispreţul de ei însuşi, dezgustul, disperarea !...[3]
Acel ce-a şti să deie poporului privirea
Virtuţii, fericirei, durerii omeneşti,
în schimb, o să-i cîştige şi stima şi iubirea...
Iar stima unui popol, azi face cît mărirea
Coroanelor regeşti !

MĂRIA

O... ce frumoase vorbe ! Tu eşti abia în vale
Şi ochii tăi stau tintă spre piscul înverzit.
Emil, dar pin-acolo... cîţi spini îţi stau în cale !
Cîţi oameni vor să vadă al tău nume minjit !

LINA

Dar, pentru lumea-ntreagă, noi nu vrem decît bine ;
De ce ne vor ei răul, mamă ?

EMIL

(supărat)

Nişte pigmei.
A căror hule nu pot s-ajungă pin' la mine
Nici mă gîndesc la dînşii !

MĂRIA

O nu, copiii mei,
Acelui ce voieşte a-şi dobîndi renume
Ii trebuie talente, căci numai cu un nume
Chiar publicul de astăzi cu greu se mai înşeală ;
El a iertat adesea, azi nu mai vrea spoială.

EMIL

Dar cine-nşeală, mama ?

MĂRIA

ry- , ,. Nu > nu ; o Ştiu prea bine,
lu nu mşeh pe alţii, dar te înşeli pe tine
Crezmd că ai talente, crezînd că eşti menit
A devem artistul poporului iubit.

EMIL

(uimii, pare a-si vorbi lui tnsuji)

Şi eu, cu loate asiea... îmi simt sufletul mare,
îmi simt inima plină de-un foc dumnezeiesc,
Te rog, aşteaptă, mamă... să facem o-ncercare.

MAR.IA

Să facem o-ncercare, vream tocmai să-ţi vorbesc
Tu ş-tii, Emil, că omul care-ţî doreşte bine,
In care ai credinţă, mai mult ca în orcine,
Că tatăl tău e astăzi ajuns celebritate.

EMIL

Da, mamă, ştiu.

MĂRIA

El poate să judeec-n dreptate
De ai vocaţiune ; Iui îi vei declama
Şi cum va zice dînsul, noi astfel vom urma.
Primeşti, Emil ?

EMIL

Da, mamă, primesc cu bucurie.
Haidem, Lino, Ia dînsu.

(Apatic.)

El singur gindu-mi ştie.

*(hmil si **L1114** ies.)*

5CENA UI

MĂRIA

(singură)

O... mame biete mame, de visuri înşelate !
Voi mîngîiaţi în taină speranţe depărtate,
Uitaţi dureri, necazuri, şi-mpodobiţi cu flori
Un leagăn ce coprinde a voastre dulci comori...
Dar mame, mai nici una din voi nu vrea să ştie
Că puiul face aripi şi zboară tot uitînd ;
Atunci... adio visuri, adio bucurie,
Ei plec prin lumea mare, voi rămîneţi plîngînd.
E poate o lege sfîntă... Orcum, însă-i nedreaptă ;
Pc ce! ce dă iubire, durere îl aşteaptă.
Emil, cîte speranţe Ie văd zburînd cu tine,
Cîţi ani de fericire-i îngrop în urma mea !...
Alergi după mărire... tu pleci... dar iei cu tine,
Copile, chiar speranţa de-a te mai revedea.
Mărire !... O... ce lampă cu raze-nşelătoare !
Spre dînsa, fluturaşii, cîţi se încerc să zboare,
Las toţi aripi, drept plată a îndrăznelii lor ;

Eî nu. ştiu că lumina nu-i dată tutulor.
Artist... ji ce e Arta ? Mizerie cumplită !
Un spectru cu ochi lîngezi, cu laţa-ngâlbenită,
Purtind pe buze vecinie un zîmbet făr' de viaţă,
Cu inima de piatră., cu sufletul de gheaţa.
E nalt... e trist... e palid... şi totuşi... e frumos 1
Fugiţi, copii., de dînsul, fugiţi

(Intră un itrvitat aduând o scrisoare. îndată ce o dă iese.)

E curios...
Eu n-aşteptam scrisoare... şi nu ştiu de la cine.

(Vrea s-o deschidă; şi se opreşte.)

Dar poate-i pentru altu.

(Se uită la adresă.)

Ba nu, e pentru mine.

(Citefte.)

Un prieten al familiei crede de datoria sa, doamnă, a vă jacc cunoscut că fiul d-voastră îşi trece viaţa lingă o femeie al cărei nume şi meserie vă poate arăta îndestul nenorocirea ce vă aşteaptă dacă nu veţi căuta a pune sfîrşit acestor vizite; riscă a se bate pe toată ziua cu cîte un curtezan şi ştiţi că duelul e o jucărie primejdioasă. Ea sc numeşte Bclla-Roza.

Emil, curtezani... duel ! O L. femeie blestemată !
Şi tu îmi vrei copilul, şi tu eşti însetată
De dtllcea lui privire ? Dar, spune-mi, cine eşti ?
Poţi tu să-i dai mărire ? Ştii tu ca să-l iubeşti ?
Orcine-i fi, te blestem !

(S-aşează In mm din mijloc ; stă citva timp cu capul în* **mini.)**

Ş-acuma... iarăşi singuri !
Da, vecinie, vecinie, singuri... întotdauna singuri !
De-acum... Dar cine ştie. sa iau bine aminte :
Scrisoarea-i anonimă... Să văd, poate că minte...

(lese.)

TABLOUL II

1.1 n buduar elegant mobilat. în fund, un pat pierdut în perete; se vede numai galeria aurită si perdelele, în dreapta, un piano. Scaune Ludovic al XIV. Deasupra pianului, un portret de femeie. Lumină slabă.

SCENA IV

BELLA-ROZA în haină albă de seară ; bine gătiia.
La ridicarea pinzei stă rezemata cu braţele ;i capul de un scaun.
EMIL îmbtăcat în negru. Se uită într-un album.

BELLA-ROZA

Iubire,,, vrei iubire ? In ochii mei priveşte.
Copil fără credinţă, şi vezi de te iubesc !
Priveşte... spune însuţi, vezi tu cum înfloreşte,
tn inima mea moarta, o floare ce trăieşte
Prin tine, pentru tine ?... O... da, eu te iubesc !
Departe... mult departe... şi Unguri, vrei ? răspunde.
Acolo-n umbra lumii iubirea ne-om ascunde
Tu, rege-a cărui ţară va fi inima mea,
Eu, însămi fericită de fericirea ta.
Emil... şi îmi uit ţara, las totul pentru tine :
Renume, oameni, scenă...

EMIL

Gîndeşte-te ce zici. Uiţi scena, Bella-Roza ?

BELL A-ROZA
(aparte)

El nu iubeşte-n mine decît numele-mi mare.

(Către Emil.)

O... voi nu știți !

(Ducindu-şi mina către inimă.)

Aici,
Aici trăieşte mintea femeii iubitoare ;
Noi cînd iubim dăm totul; viață, gînd, onoare ;
Ne dăm sufletul, pacea... ş-adesea dăm chiar moarte.
Dar voi ? Voi răi cu toții, Iaşi, egoişti în toate,
Stăpînitorii lumei pe voi vă socotiți...
Narcişi de ziua de-astăzi, iubind chiar, vă iubiți !
Tu taci. Aşa-i ? răspunde.
Emil, eu nu sunt dreaptă ;
Tu eşti frumos, eşti tînăr... nu ştii să amăgeşti.
Mă-nşel... O... da ! văd bine ! şi inima-mi n-aşteaptă
Decît o vorbă ; spune-o... răspunde-mi, mă iubeşti ?

EMIL
(răsfoind albumul)

Da... cine-i doamna asta ?

BELL A-ROZA
(continumd)

Iubeşte, da, iubeşte...
Din anii fericirii tot sucul să-1 sorbim.

(S-aşează în genunchi lingă scaunul lui.)

Eu sunt încă frumoasă, sunt tînără, priveşte...
Şi sunt a ta... cu totul.

(// sărută.)

O... da ! să ne iubim.

EMIL

Ce gingaşă figură !

(O scoate din album.)

Ce ochi, ce negre gene !
Privirea ei se pare că rătăceşte-alene
Prin lumile din spațiu.

BELLA-ROZA
(Itund portretul)

E ea, e iarăşi ea.

(II rupe jurioasă.)

Nedemn de-a mea iubire, nedemn de stima mea
Eşti laş, eşti fără milă ; n-ai inima în tine...
Atît dispreț ajunge 1 Te du !

EMIL
(aparte)

Atît mai bine.

(Tare.)

Vă las... Adio, doamnă.

(Vrea să iasă.)

BELLA-ROZA

Emil, Emil, aşteaptă...
Te rog ramîi. Gîndeşte şi spune ce vei vrea
Pe-o inimă ce doarme, iubirea de-o deşteaptă,
Cu greu o readoarme. Şi inima-mi dormea.
Tu i-ai vorbit în taină, uşor ai legănat-o
Cu visuri dulci de aur, pîn' ce ai deşteptat-o.
Ş-acum cînd ea se mişcă după voința ta,
Tu pleci. O... fie-ți milă : rămîi. Voi asculta
De tot ce îmi vei zice ; cuvîntu-ţi va fi lege ;
Dorința ta poruncă... şi nu vei auzi
Un murmur, o căință... Mă poți tu înțelege,
Voi răsplăti cu viața iubirea-ți dintr-o zi.

EMIL
(aparte)

Iubire e sau milă aceea ce simt eu ?

(Către BeUa-Roza.)

Mă iartă, Bella-Roza ; o recunosc : sunt rău.

(Ii întinde rruna.)

SGENA V

MĂRIA

(cu o maniilă aruncată pe spate, apare la 115a din stînga.)

BELLA-ROZA

(se retrage cu citiva paşi.)

EMIL

([ămîne în mijlorul camerei.)

MĂRIA

E el ! Cum, el ? Se poate ? O... soartă blestemaţi !
Prin cîte triste locuri iubirea lui mă poartă...
E degradat, priviţi-1, priviţi pe [iul meu !
El timpul şi-1 petrece spunînd cu umilire
Aceea ce nu simte, bîrfind, minţind mereu !
îşi da cu bucurie viaţa-i pe-o zîmbirc,
Ascultă, plîrige, rîde, cum ea îi porunceşte.
îşi pîngăreşte graiul spunîndu-i c-o iubeşte,
Şi crede încă-n bine, şi-i încă fiul meu !...
Destul ! Ieşi, fugi de dînsa !

EMIL

Da... Nu.

MĂRIA

Te du .' O vreu !

(CStre Bella-Roza.)

Iar tu, ce ai drept lege a n-avea nici o lege ;
Ce ai drept conştiinţă un interes meschin ;
Tu, ale cărei gusturi ar ruina p-un rege,
Ar speria prin viţii pe-un mare libertin ;
Fiinţă degradată, crescută-n umilire...

BELLA-ROZA

O... doamnă-acum insulte !... Dispreţul nu v-ajunge ?

MARIA

(conlmulnd)

Urînd pe cel ce rîde, rîzînd de cel ce plînge,
Rea pînă-n fundul vieţii, cu suflet, cu simţire,
Făcînd răul din fire, chiar fări-a cugeta ;
Ce eşti despreţuită de însăşi umbra ta,
Răspunde, căror scopuri...

EMU.

O, nu, nu, eşti nedreapta,
Nu ştii, nu poţi să judeci. Te rog, mamă, aşteaptă :
Eu numai sunt de vină.

MĂRIA

Te văd. Eşti înjosit.
Şi vii să-mi ceri iertare, aşa-i ? Ţi-am poruncit
Să ieşi. Ieşi dar *l*

BELLA-ROZA

(cu o nuscare de zap superbă)

Vă pierdeţi... Citaţi, doamna, se vede
Câ-**11** casa mea eu numai am drept de-a porunci.
Mă credeţi rea... Prea bine ; sunteţi liberă-a crede
Orce poftiţi, dar vocea, vă rog, a v-o îndulci.
Aici eu sunt stăpînă.

(Către Emil)

Emil, te rog să stai.

MĂRIA

Emil, să pleci.

BELLA-ROZA

Nu astfel. Emil rămîne.

MĂRIA
(yepezindu-se către Bella-Roza)

Vai,
Infamă creatură ! Blestem ! Blestem ! O...

(Cade pe un fotoliu.)

EMIL

Mamă !
Mă duc... Asculta, mamă.

(Către Bella-Roza.)

In adevăr infamă !
Oh... fugi ! Să pici din faţă-mi.

(Către Măria.)

Sunt eu, e fiul tău,
Deşteaptă-te... De-acuma ca şi pe Dumnezeu
Te-ascult.

(Către Bella-Roza.)

O ! Vino, Roză, te iert. te iert, vin' iute.

BELLA-ROZA
(aparte)

Mă iartă !... El, mă iartă...

(S-apropie de scaunul Măriei ; către el.)

Acum... ascultă, du-te.
Eu voi găsi cuvinte s-o fac sa mă iubească.
Am învăţat pe scenă durerea omenească
Ş-o ştiu aşa de bine...

(Vişinii.)

Durerea... da, o ştiu...
Cu ochii plini de sînge... Cu graiul scurt şi viu...
O ştiu !

(Către Emil.)

Ascultă, du-te. Eşti tînăr ; e păcat
Să plîngi.

EMIL

O, uiţi ? Mi-e mama !

BELLA-ROZA

O... da. Te-am supărat ?
Sărută-rnă şi du-te.

(U întinde fruntea.)

EMIL
(aparte)

Scandal ! Vrea s-o sărut...

BELLA-ROZA

Ce zici ? Vorbeşte tare.

EMIL

Nimic... Mi s-a părut..

(O simtă.)

Ş-acum te rog, fii bună cu ea ca şi cu mine,
Mă duc.

(Merge pînă la u}e. Se-ntoarce.)

Te rog, ascult-o. E bună.

BELLA-ROZA
(zimbind)

Bine, bine.

(Emil iese.)

SCENA VI

MĂRIA, ci mai nainte, BELLA-ROZA

BELLA-ROZA
(vorbeşte încet)

Aşa !... Credeam că firea lucrează în neştire,
Dînd unora durere, dînd altora mărire ;
Făcînd pe lume clase de oameni rătăciţi,
Iar altele de nobili avuţi şi fericiţi.
Dar nu... căci firul vieţii la toţi îl împleteşte
Cu lacrămi şi pe nimeni ea nu nedreptăţeşte.

(Arâtînd pe Măria.)

Priviţi : ici mama plînge pe-un fiu în rătăcire,
Copilul colo piere mărire aşteptînd,
Săracul vrea avere, avutul fericire,
Şi toţi, pînă Ia rege, toţi sufăr !...
Omenire !
Oglindă fără formă în care-ades privind
Iţi vezi faţa diformă... ocean cu ape-adînci,
Brăzdat în Ioc de valuri cu colţurate stînci,
De care barca vieţii uşoară, se sfarmă...
Şi-n urmă-i ce rămîne priviţi !

(Arată pe Măria.)

Sărmană mamă !
Sătulă, sunt sătulă întocmai ca şi tine
De relele vieţii, de lacrămi, de suspine.
In drumu-rni nici o floare eu nu am întîlnit;
Chiar inima-mi, de groază, în pieptu-mi a murit...
Dar el ?... O... mă-nşelasem. Da ! inima-mi trăieşte,
O simt... Şi el mi-o spune, el care mă iubeşte.
Dar, oare, mă iubeşte ? O... dacă ar minţi...

MĂRIA
(să *deşteaptă ; îşi ridică capul de pe fotoliu)*

Tu ? Fugi !

BELLA-ROZA

Iertare, doamnă. Voiam a împărţi
Durereaîmpreună.

MĂRIA
(scuUndu-se)

Ai degrada durerea
De-ai vrea a o cunoaşte ! O... de-aş avea puterea
Destinului în mînă, v-aş înfiera pe frunte
Ca mumele să fugă, iar lumea să se-ncrunte
Văzînd că vreţi să ştergeţi, s-ascundeţi în zadar,
Sub masca cea frumoasă, obrazul cel murdar.

BELLA-ROZA

Vai ! Cît dispreţ... Ajunge.
Ba nu, spuneţi mereu,
Mai spuneţi, spuneţi, doamnă. Paharul voi să-l beu
întreg, pînă la drojdii. Apoi, am a vă spune
Că lîngă orce floare, răsare-un mărăcine,
Şi orce suferinţă ne vine după-un bine.
Cînd vine suferinţa... o ştiţi, doamnă •— apune
Şi glorie prezentă, şi visuri viitoare,
Şi nume, şi speranţă... tot piere, totul moare,
în urma ei rămîne un fier călit de foc,
Pe care nici rugina, nici timpul nu-l atacă,
Dar flacăra, vai ! poate în zgură să-l prefacă
De-**1** mai încinge-o dată... Ş-aceasta-n orce Ioc
Şi-n orce timp. Da, fierul e inima. Rugina
t. **1***

ALECSANDRINI
(lăssndu-se pe un genunchi, spre figura el, o recunoaşte)

Şi zici că o iubeşte
Emil?

MĂRIA

Da, o iubeşte : da, el se pierde.

* Aid lipsa pagina de text din *Literatorul,* exemplarul aflat în colecţia Bibliotecii Academiei.

ALECSANDRINI
(fără a asculta)

Moartă !
Ea, moartă ! Numai astfel voit-a trista soartă
S-o mai revăd. O... visul de tinereţe zboară
Ca rindunica.

MĂRIA
(continuind)

Arta e dulce, e uşoară
Cînd este... ; dar cînd nu e ?

ALECSANDRINI
(ca mainainte)

Ce foc, ce strălucire
Pe scena !...

MARIA

Umbră tristă de dor-

ALECSANDRINI

Cîtă iubire
in suflet...

MĂRIA

Suferinţă...

ALECSANDRINI

Dar m-a iubit ea oare
Vreodată ?

MĂRIA
(către bărbatul său)

Alecsandre !

ALECSANDRINI
(sculîndu-se)

Respect celui ce moare !

MĂRIA

Ascultă, Alecsandre : Eu am găsit mijlocul
Să-I fac să uite Arta.

ALECSANDRINI

Dar nu-i aicea locul
Să discutăm.

MĂRIA

Nu-i locul ; dar el poate să vie,
Ş-atunci...

ALECSANDRINI
(indiferent)

Care-i mijlocul ?

MĂRIA

Descurajarea.

ALECSANDRINI

Fie,
Dar nu-nţeleg, de ce vrei să-1 dezgustezi.

MĂRIA

De ce vreu !
De ce ! Au tu uitat-ai de chinul meu ş-al tău
Din tinereţe ? Artă ? Mizerie !

ALEGSANDRINI

Ei bine ?

MĂRIA

El are să-ți declame... sau falş, sau drept ; în fine,
Orcum ar fi, să cauţi a-i arăta că n-are
Talent, că n-are suflet pe scena : inspirare
Că nu poate să aibă, cînd n-are suflet... Ce zici ?

ALECSANDRINI

Zic, tot ce zici.

MĂRIA

Promiți dar ?

ALEGSANDRINI

Promit.

MARJA

Haidem de-aici.

ALEGSANDRINI

Incă-un moment.

(Se pleacă spre figura Rozei; o sărută pe frunte.)

Adio.

EMIL

(apare din umbră si se repede spre Bclla-Roza)

Cadavru de şopîrlă,
Mă-nveninaseşi! Astăzi, te înțeleg. Din gîrlă
De murdării ieşită, în gîrlă vei muri 1
Şi-n gîndul meu, cadavru, tu vei înmărmuri !
A... corp !... Şi ea e încă frumoasă.

(Pune un genunchi in pămint.)

E tot ea !
Sunt tot aceleaşi raze, ce-n juru-i răspîndea
Figura ei!... O... Roza, cerească creatură !
O... gură dulce, dulce, fermecătoare gură 1
In minte-mi semănasem sămînța unei flori
Ce creşte, sub lumina voioasei Aurori,
Dar care creşte, numai ca să ne-nşele viața
Căci, răsărită seara, apune dimineaţa.
Aşa e făcut omul. El crede pînă moare
Că n-o să se despartă în veci de sfîntul soare :
O pasăre ce-i prinsă de uraganul mării
Şi-i dusa peste valuri, în voia întîmplării,
Cînd vede de departe un vas care pluteşte,
Nu-şi ia mai iute zborul, nu speră, nu doreşte
Să-1 prinza mai degrabă decît cum doream eu,
Cînd ai ieşit voioasă în tristul drum al meu.
Iubito ! Bella-Roza ! durerea mă-mpresoară,
Durerea mă apasă, durerea mă omoară !
Eu te-am iubit ! Iubire... Dumnezeiască rază...

(Alecsandrini face cîțiva paşi către Măria.)

Iubire ?... Nu ! — Blestemul pe capul tău să cază 1
Reptilă-ai fost în cuget, reptilă eşti şi-n trai!
Tu porți numele dulce al florilor de mai ;
Tu nu înşeli pe nimeni, aşa-i ? Nu m-ai iubit...
Tu n-ai făcut pe lume decît ai suferit...
Reptilă, minți ! Priveşte pe însuşi tatăl meu,
Pe tatăl meu !...

(Se scoală si o loveşte cu piciorul.)

Mi-e scîrbă să te mai văd !

(Vrea să plece.)

ALECSANDRINI

(către Măria)

Nu, eu
Găsesc că-i admirabil ! Orcine se coboară
în lume, fără Artă, mai bine e să moară !
Şi inima, Mărio, fugind de datorie,
îmi spune să-I las Artei.

EMIL

O... cită bucurie
Mi-ar încăpea în suflet să te revăd trăind !
Aj vrea să ai simțire, ca astfel tu, simțind,
Să-ţi spui că-ţi doresc moartea, din suflet !

(Lăsîndu-se pe un genunchi, se plecă spre dînsa.)

Te urăsc !

MĂRIA

Qăclnd un pas înapoi; cu mînile întinse)

Sunteţi actori cu toţii !

BELLA-ROZA

(deşteptindu-se de lovitura de picior suferită ;i simțind pe Emit lîngă dînsa, 'I ia de gît)

Emil, eu te iubesc.

PERSOANELE :

DOCTORUL DLMITRIE VERA
SYLVIA
GRlGOR.ru
CĂPITANUL CÂNTA
DOMNITA ZOE
PREOTUL SATULUI
PRIMARUL
SĂTENI. VETERINARI. CĂLUGĂRIŢE
STOICA

ACTUL I

La ţară. Casa veche boierească. Odaie boltiră, dată cu var. Vedere pe cerdac ţi grădina,

O masă de scris. Masa acoperită, în mijloc. Mese mai mici împrejur. Peste tot cărţi. Tablouri vechi. Un portret de femeie, în alb, mărime naturală.

Pe planul al 2-lea, o gură de beci.

SCENA I

DOMNIŢA ZOE, 45 ani ; SYLVIA, fiică-sa, 25 ani. Amîndouă în doliu.

DOMNITA
(rididndu-şi ochii de pe jurnal)

Nu pot să mai citesc. Orîncotro dau, tot acolo mi se duce gîndul. Tu ce faci ?
(Se scoală.)

SYLVIA

Citesc.

DOMNITA

Poţi să citeşti ? Iar bine. Eu nu înţeleg nimic din ce citesc. Aj vrea să mă duc Ia oraţ. Ai văzut pe doctorut ?

SYLVIA

Da.

DOMNIȚA

Cum ți se pare ?

SYLVIA

Tot așa.

DOMNITA
(oprindu-sr, se tfiideste)

Poate că ar fi bine să plecăm de aici.

SYLVIA
(ridicindu-și ochii din cant)

Crezi ?...

DOMNITA

Știu și eu. Nu știu ce să mai zic. Aici, tot ce ne înconjoară, ne aduce aminte de dînsa'. Mi-e drag și mi-e frică să stau aici. Poate că dacă ne-am duce undeva, in străinătate, ar veni și el.

SYLVIA

Poate.

DOMNITA

Tu ce crezi ?

SYLVIA

Eu nu cred nimic. ***(Tac amîndouă.)***

DOMNIȚA

Doctorul a aflat că vine căpitanul ?

SYLVIA

Cred că da.

DOMNIȚA

De unde știi ?

SYLVIA

Am auzit că spunea lui Radu să pregătească odaia.

DOMNIȚA

Da ?

SYLVIA

Da.

DOMNIȚA

Ție îți pare bine că vine ?

SYLVIA

Da.

DOMNIȚA

Parcă nu prea ești încîntată.

SYLVIA

încîntată, e cam mult. îmi pare bine. Atît. E un prieten vechi...

DOMNIȚA

Prieten vechi și logodnic.

SYLVIA

Și asta, dacă vrei.

DOMNIȚA

Cum „dacă vreau". Dacă vrei tu.

SYLVIA

Bine, mamă. însă mi se pare că nu e vremea înnemerită să vorbim despre asta.

DOMNIȚA

Aşa este, fata mea. Dar ce să fac ? Am pierdut pe una, trebuie să mă gîndesc la alta.

SYLVIA

Bine, mamă.

DOMNIȚA

Studentul a ieşit ?

SYLVIA

Cred câ a ieşit cu doctorul.

DOMNIȚA

Cine-i studentul ăsta ?... Ție îți place ?

SYLVIA

De, ştiu şi eu... Nu-1 cunosc îndestul ca să-l judec. E un ***mediu.***

DOMNIȚA
(mirata)

Da ?... Doctorul face spiritism ?...

SYLVIA

Doamne ! Spiritism, nu. Face experiențe.

DOMNIȚA

Parcă nu-i totuna.

SYLVIA

Poate că nu. Cuvintele sperie uneori mai mult decît înțelesul lor.

DOMNIȚA
(uittndu-se la dtnsa)

Crezî ? Au poate faci si tu... experiențe ?

SYLVIA

Eu ?... Cîteodata... dar nu cred. El crede si încearcă.

DOMNIȚA

încearcă, ce ?

SYLVIA

încearcă s-o vadă.

DOMNIȚA

Pe Mărie ?

SYLVIA

Da

DOMNIȚA
(care voia .Tt iasă, se întoarce, făcindu-si cruce)

Doamne fereşte ! Era să mă duc. Tu mă faci să-mt uit treburile. Să vadă pe Mărie ! ?

SYLVIA

Da, de ce te miri ?

DOMNIȚA
(ie uită la ea lung, jăcîndu-şi cruce din nou)

Doamne fereşte !

(Apare doctoiul în cerdac; vorbeşte **cu** *cme-.n din curie.]*

SYLVIA

Te rog, nu te mai închina, că te \ede doctorul. Dacă te duci la oraş, să-ți dau două scrisori.

DOMNIȚA

Mă duc. Dă-mi-le. ***(Sylvia se duce să caute scrisorile. Intră doctorul.)***

SCENA II

DOMNIȚA. DOCTORUL... (40 de ani. Pare mai bătrîn decît e. Poartă baibă întreagă. în doliu ca 51 ceilalii)

DOCTORUL

Sărut mîna, Domnițo.

DOMNIȚA

Dună ziua, doctore. ***(îi dă mîna să i-o sărute.)*** Ce mai faci ? Unde ți-e studentul ?

DOCTORUL

Ce să fac... mulțumesc, sunt bine. Am fost prin sat să dau de popă. Studentul ?... Grigoriu vrei să zici — e în odaie la el.

DOMNIȚA

Da ce ai cu popa, pe căldura asta ?

DOCTORUL

Aveam să-i dau nişte cărți...

DOMNIȚA

Da ?

DOCTORUL

Bisericeşti.

DOMNIȚA

Aşa ? Foarte bine. Eu mă duc Ia oraş şi apoi trec pe la schit. Ai ceva ?

DOCTORUL

Nimic, mulțumesc. Dacă vine maica starița, aş dori să-i arăt altarul criptei.

{Intră Sylvia cu scrisorile fi le dă Domniței.)

DOMNIȚA

Am să-i spun. ***(Domnița iese.)***

SCENA III

DOCTORUL, SYLVIA, PREOTUL

Pe cînd Sylvia dă scrisorile mame-si, doctorul deschide un saltar şi scoate un vraf de hîrtii.

DOCTORUL

Sylvio, ia vino. ***(Sylvia se apropie.)*** Asta este psaltirea pe care am făgăduit-o popii.

SYLVIA

Da? ***(Deschide cartea.)*** Ce fel de psaltire! Vad ca e un manuscris.

DOCTORUL

Da. A trebuit să copiez tot volumul.

SYLVIA

Nu era tipărit?

DOCTORUL

Ba da. Iată-1 alături. Insă pe cel tipărit erau îndreptări făcute de Mărie. Ce minunaţi sunt psalmii Iui David !... Cheamă, te rog, pe popă. ***(Syluia se duce spre cerdac cu manuscrisul. El tsi pune ochelarii si citeşte cu glas mare, în volumul tipărit.)***

„Şî va fi ca un pom răsădit Iîngă izvoarele apelor : carele rodul său va da în vremea sa... ***(se opreşte, re-petă)*** carele rodul său va da în vremea sa : şi frunza lui nu va cădea, şi toate, orcîte va face vor spori." ***(Ui-tind-u-se pe margină.)*** Mărie a îndreptat; „carele rodul său va da la vreme". ***(Repetă.)*** Şi va fi ca un pom răsădit lîngă izvoarele apelor, carele rodul sau va da la vreme." ***(Intră preotul. Doctorul se uită la el peste oche-lari.)***

PREOTUL

Cu plecăciune, taică.

DOCTORUL

(arătindu-i un scaun)

Poftim, părinte. Domniţa s-a dus la oraş. Ia şezi. Ai pus vasele cu flori cum ie-am rugat ?

PREOTUL

Dară, taică : le-am pus roata, împrejur, lîngă celelalte. Portretul răposatei rămîne la iveală. E înăuntru un miros ca în rai. Numai Domnul sa vă binecuvînteze, ca mult aţi mai făcut toate după dorinţa răposatei! Că-i erau dragi florile, nevoie mare !...

DOCTORUL

Nu prea e lumină în altarul criptei. Mă tem să nu îngălbenească.

PREOTUL

Nu, taică : e lumină destulă, şi de sus şi de la uşe.

DOCTORIA

Sylvio, dă-ne manuscrisul. ***(Sylvia vine încet pe la spatele popii, răsfoind manuscrisul.)***

SYLVIA

Unde e psalmul pe care-1 citeai ?

DOCTORUL

La început. ***(îsi ridică ochelarii si se uită la dînsa.)*** „Şi va fi ca un pom răsădii lîngă izvoarele apelor, carele rodul său va da la vreme."

SYLVIA

(opr'mdu-se la spatele preotului, se uit% lung la doctor fi {act semit câ nu)

Iată-1. ***{Dă manuscrisul preotului.)***

DOCTORUL

Poţi să citeşti, părinte ?

PREOTUL

{deschizând manuscrisul)

Pot, taică. E scris curat.

DOCTORUL

Ia încearcă. Ţi-am spus că pe celalalt nu ţi-1 mai dau.

PREOTUL

{cetind)

„Către tine am ridicat ochii mei, cela ce locuieşti în cer..."

DOCTORUL

Citeşti făr' de ochelari ?

PREOTUL

Păi fac.

DOCTORUL

Vezi ?

PREOTUL

Cum dă Dumnezeu.

DOCTORUL

Ia mai zi.

PREOTUL
Ire tind)

„Iată, precum sunt ochii slugilor în mînile stăpînilor lor, precum sunț ochii slujnicei în mînile stăpînei sale : aşa ochii noştri către Domnul Dumnezeul nostru, pînă ce se va milostivi spre noi"... „Miluieste-ne pre noi. Doamne..."

DOCTORUL
(întrerupind)

Citeşti bine. Da' ce-o fi vrînd să zică. părinte : „ochii slugilor în mînile stăpînilor" ?

PREOTUL
(nedumerit)

Păi... e vorbă adîncă... Adicătelea ochii slugilor să fie în mîna stăpînilor, ca aşa se cuvine.

SYLVIA
(zîmbind)

Ia lasă, doctore, nu mai descoase lumea. ***(Către preot.)*** Aşa e, părinte : să fie slugile cu credinţă ; să asculte !

DOCTORUL

Prea bine. Prin urmare aşa, părinte. Voi veni mîine dimineaţă.

PREOTUL
(jculindu-se)

Bine, taica. Da' mai aveam o vorbă...

DOCTORUL

Spune, părinte.

PREOTUi,

Vream să mă rog de d-l doctor... cu stafia ceea a noastră din beci...

SYLVIA

Şi sfinţia-ta cu stafia, părinte ?

DOCTORUL

Mă rog, mă rog... Ce-i cu stafia ?

PREOTUL

Apoi ce să fie... De cînd a fost d-l căpitan pe aici, cînd cu îrrmormîntarea răposatei, nu mai putem trăi de ea. De cum înnoptează, iese la răspîntie. Că nu-i mai duce nimeni demîncare.

DOCTORUL

Rău. Ar trebui să-i ducă.

PREOIUL

D-l căpitan a dat poruncă dorobanţilor să pună mîna pe cine o afla că-i dă cîte ceva.

DOCTORUL

Şi dorobanţii ascultă ?

PREOTUL

Păi ce să facă : le e frică de stafie, dar le e frică si de îtăpînire.

SYLVIA

Ce prostii!...

DOCTORUL
(către Sylvia)

Te rog. *(Către preot.)* Fii liniştit, părinte : voi îngriji eu să-i ducă de la curte cîte ceva de mîncare.

PREOTUL

Bine, taică. Ştii, ne mai rugăm noi să ne păzească Domnul de duhuri rele, da' n-ai ce-i face, că lumea-i proastă.

DOCTORUL

Mergi sănătos, părinte.

(Preotul se duce pină la uţe. Se întoarce.)

PREOTUL

Da' mai aveam o vorbă.

DOCTORUL

Ce este ?

PREOTUL

Poate au mai rămas de la răposata niscareva haine...

DOCTORUL

Pentru săraci ?

PREOTUL

Pentru ei, taică.

DOCTORUL

Du-te, părinte, că o să le găseşti acasă.

SYLVIA

Pentru coana preoteasa. *(Preotul vrea să iasă. Se răt-gîndeşte.)*

PREOTUL

Şi mai aveam o vorbă... pentru locul de la grind.*

DOCTORUL

Foarte bine. Du-te...

SYLVIA

Că o să-l găseşti acasă şi pe el.

{Preotul iese.)

SCENA IV

DOCTORUL, SYLVIA

DOCTORUL
(după ce însoţeşte pe preot pînă la ufe)

Da, cred că aşa e bine.

SYLVIA

Cum e bine ?

* Replica lipseţte din *Conv. lit.* Socotim că c o greşeală de tipar ţi restabilim textul după manuscris.

DOCTORUL

(iezind')

Să-i dea să maninee.

SYLVIA

Stafiei?!... (***Venind lîngă dînsul.)*** Bine, Demetre, nu se poate să-mi explici si mie ce sunt contrazicerile astea în spiritul tău ?

DOCTORUL

Da. Sa-i dea să mănînce. ***(Uitîndu-se lung la dînsa.)*** Pentru tine, Sylvio, a vorbit David : „Şi va fi ca un pom răsădit lingă izvorul apelor, carele rodul său va da la vreme".

SYLVIA

Te rog scuteşte-mă de ironie. întotdeauna m-ai socotit ca un nevîrstnic. Nu mai sunt copil, ştii ?

DOCTORUL

Da.

SYLVIA

De mult nu mai sunt copil, foarte de mult.

DOCTORUL

Ştiu.

SYLVIA

De cînd vorbeai cu soră-mea lucruri înalte, iar pe mine mă trimiteai să mă culc.

DOCTORUL

Aşa se cuvenea.

SYLVIA

Acuma soră-mea a murit. Cu cine mai vorbeşti ?

DOCTORUL

Sylvio !

SYLVIA

Te rog să nu mai fii ironic, asta-i !

DOCTORUL

Sylvio, cum vorbeşti tu astăzi... Parcă nu mai eşti tu.

SYLVIA

Ba eu sunt.

DOCTORUL

Bine, nu ţi-e milă să vorbeşti astfel... de sora ta ?... de tovarăşul tău de copilărie ?... de Mărie ?... Ai cunoscut tu pe cineva mai bun, mai drept ?... Ţi-a făcut Mărie vreodată ceva ?

SYLVIA

Nu.

DOCTORUL

Atunci de ce nu ţi-e milă de dînsa ?

SYLVIA

Ba mi-e milă. Mi-e aşa de mila, că dacă s-ar fi putut să mor eu şi să trăiască ea, aş fi murit fără cea mai mica părere de rău. Dar, fiindcă n-am murit, şi trăiesc, aici, cu tine, te rog, lasă ironia la o parte.

DOCTORUL

Bine, fetiţo, n-am avut nici un gînd rău.

SYLVIA

Nu sunt ***fttijă.***

DOCTORUL

E !... eşti supărată pe mine... Te las. ***(Se scoală.)***

SYLVIA

(apucîndu-l de mină şi silindu-l să şeadă)

Nu sunt ***fetița*** ! Să ştii şi să fii pătruns. Sînt femeie în toată mintea : te rog sâ-mi vorbeşti cu încredere.

DOCTORUL

Cu încredere ji-am vorbit întotdeauna, Sylvio.

SYLVIA

Şi fără ironie.

DOCTORUL

Şi fără ironic. Nu e în firea mea.

SYLVIA

Şi să laşt pe David.

DOCTORUL

Vorbele lui David mî se păreau frumoase ca să spun un lucru drept.

SYLVIA

Care lucru drept ?

DOCTORUL

Că tu eşti tînără, voioasă; că ai să te măriți şi ai să fii fericită : atîta tot.

SYLVIA

Nu e adevărat !

DOCTORUL

Cum „nu e adevărat" ? ***(Gîndindu-se.)*** Adică, ce e drept, voioasă nu mai eşti tu ca mai nainte, dar asta e şi firesc pentru acum.

SYLVIA

Pentru acum şi pentru totdeauna.

DOCTORUL

De ce „şi pentru totdeauna" ?

SYLVIA

Asta e treaba mea.

DOCTORUL

Văd că astăzi eşti supărată, or poate nu mă mai iubeşti ca pină acum...

SYLVIA

{uitlndit-se lung la el)

Nu... ca pînă acuma.

DOCTORUL

Atunci ce să fac ?

SYLVIA

Să vorbeşti cu mine cum vorbeai cu Mărie : să-mi spui tot ce gîndeşti şi să-mi răspunzi la tot ce te-am întrebat.

DOCTORUL

Sugestiune !

SYLVIA

Nici o sugestiune.

DOCTORUL

Sugestiune îti spui !... Ai auzit pe Mărie, şi crezi câ gîndeştî tu.

SYLVIA

Eu nu gîndesc, ci simt. Au bătăile inimei mele sunt sugestiune ?...

DOCTORUL

Cine ştie !... mai nimic nu-i personal al fiecăruia dim noi.

SYLVIA

Inima mea, nu este a mea ! ?

DOCTORUL

Este a ta, şi este a mea, sau a orcui ar putea să o-mişte.

SYLVIA
(zîmbind)

Asta e adevărat... Dar, în fine, tot n-ai răspuns la ce-te-am întrebat.

DOCTORUL

Ce m-ai întrebat ?

SYLVIA

Te-am întrebat să-mi spui : pentru ce contrazicerile astea în spiritul tău ?

DOCTORUL

Ce contraziceri ?

SYLVIA

Alitea şi atîtea : nu crezi în Dumnezeu, şi te îngrijeşti de cărţile popii....

DOCTORUL

Chestie de literatură; as vrea să audă ţăranii,]a biserică, o limbă bună.

SYLVIA

Da ?... Să presupunem că e aşa. Dar cu stafia ? Te plîngi că lumea noastră e proastă, neştiutoare — şi pe de altă parte hrăneşti în mintea ei irezuri.

DOCTORUL

Mă plîng eu că lumea e proastă ?

5YLVIA

Da. Cel puţin te plîngeai cu Mărie. Eu am auzit tot, cu toate că mă trimetea! să mă culc.

DOCTORUL

(ttitînduse la ea cu interes)

Bine, dragă Sylvio, de ce te muncesc pe tine astfel de gîndiiri ? de ce nu vrei să ramîi sănătoasă, senină, să fii fericită, fără să te întrebi de ce eşti fericită ?....

SYLVIA

Ştiu şi eu... Mă întreb, prin urmare trebuie să găsesc răspuns.

DOCTORUL

Răspunsul e : să te măriţi, să-ţi iubeşti bărbatul şi să fii fericită. Pe mine lasă-mă cu contrazicerile mele.

SYLVIA

Iar începi ?

DOCTORUL
{cu blindețe)

Nu încep nimic. încredințează-te că nu încep nimic

SYLVIA

Bine, Demetre, tu nu vezi, cu toate astea, că eu am nevoie de tine ? Trebuie să mă luminezi; trebuie să-mi scoți sufletul din negura în care trăiește. Vorbeai atîtea cu Mărie !... De ce nu vrei să vorbești și cu mine ?...

DOCTORUL
[către sine)

Iar sugestiunea !... ***(Către Sylvia.)*** Mărie era altceva. Nu înțelegi ?

SYLVIA

Nu. Mărie era sora mea, era din aceeași familie cu mine. Ce pricepea ea, pricep și eu. Tu ai o îndatorire față de mine : ai aruncat sămînța îndoielii peste tot : trebuie sau s-o îngrijești sau s-o stîrpești.

DOCTORUL

Eu?!

SYLVIA

Da. Ai vorbit de Dumnezeu, de suflet, de credință și necredință.

DOCTORUL

Am vorbit cu Mărie. Ea era femeia mea : vream s-o luminez, eram dator s-o luminez. Cu tine e altceva : tu ești chemata să fii fericită — altfel.

SYLVIA

Mărie nu era fericită ?

DOCTORUL

Nu știu. Poate că da, în felul ei, sau, mai bine, în felul meu.

SYLVIA

Mărie a murit.

DOCTORUL

De ce vorbești așa   Pentru mine n-a murit.

SYLVIA

Cum se poate ? !

DOCTORUL

N-a murit. Mărie era atunci în ființă Astăzi e în minte : o idee.

SYLVIA
(buadu-i mina)

Te rog, Demetre, vorbește ! Ce vrei să zici ? Nu vezi ca eu nu mai pot trăi în negura asta ? E o lume nouă ce se deschide sufletului meu : care e ? Eu o simt, o bănuiesc, însă nu o înțeleg cu lîmpeziciune. Am ascultat crîmpei din vorba ta cu Mărie ; am cetit cărțile tale, pe apucate, cu temere că o să mă aflați... Mărie a murit, s-a rupt ceva în mana mea. Necunoscutul din lumea viitoare mă atrage și mă înspăimîntă. Te rog, vorbește, spune-mi ce știi. Te văd că ești liniștit — și cu toate astea o adorai, nu-i așa ?

DOCTORUL

Bine, fetiță, întreabă-ma : ce vrei să-ți spun ? ***(Sylvia tace.)*** Iți spun cu plăcere.

SYLVIA

Ciudată e viața.... !

DOCTORUL

Cam ciudată.

SYLVIA
(gmdindu-se)

Ai zis ca o iubeai ca pe o idee ?...

DOCTORUL

Am zis că Mărie este acum o idee. Ca o iubesc nu mai încape îndoială : mai cu seamă lumea reală simpatica trece în lumea ideală. Simpatia este cea dintăi condîțiune a transformării.

SYLVIA

Cum ? Dar mai întăi te rog să-mi lămureşti alte nedumeriri : pentru ce nu crezi în Dumnezeu ?

DOCTORUL

Protestez. Eu cred.

SYLVIA

După aceea, de ce, dacă nu crezi, îndemni pe alții să creadă ? Apoî, de ce ții să se păstreze staliele ?

DOCTORUL

A crede cu convingere într-un lucru ce nu există, e o putere.

SYLVIA

In ce crezi ? şi ce este ***ideea*** în care s-a prefăcut Mărie ? ***(Doctorul se uită în pămînt** ji **nu răspunde. Intră un fecior cu o depeşă.)***

SCENA V

Aceiaşi, FECIORUL

Feciorul aduce depeşea Sylviei. Aceasta *a* deschide încet, o cetejte şi o pune lîngă dînsa, pe masă.

SYLVIA
(către doctor)

Aştept... ***(Către fecior.)*** Bine.

DOCTORUL

Soseşte ? ***(Sylvia îi întinde telegrama.)*** Foarte bine doreai răspuns — iată răspunsul.

FECIORUL

Domnița merge la gară ?

SYLVIA

Nu.

FECIORUL

Nici d-l doctor ?

DOCTORUL

Ba da, ba da. Merg şi eu, merge şi domnița.

SYLVIA

Trebuie să merg ?

DOCTORUL

Desigur,

I

SYLVIA
(către fecior)

Avem toată vremea să ne hotărîm.

FECIORUL

Mai este şi d-l primar.

SYLVIA

Ce vrea ?

DOCTORUL

Sa poftească. ***[Feciorul iese.)***

SYLVIA

Iar cu stafia, or cu cerşitul !...

DOCTORUL

E aşa de simplu sa-I ascultăm, înainte de a-l bănui..

SCENA VI

Aceiaşi, .PRIMARUL

PRIMARUL

Sărutam mînile.

DOCTORUL

Ce-Î, primarule ?

PRIMARUL

Ce să fie, bine.

DOCTORUL

Bine să dea Dumnezeu. Ce doreşti ?

PRIMARUL

Dorim sănătate.

DOCTORUL

Şi altceva ?

PRIMARUL

Altceva nimic.

DOCTORUL

Ce tc-aduce ?

PRIMARUL

Păi, ce să m-aducă... Noroc.

DOCTORUL
(iimbwid)

Ia ascultă, primarule, afară de noroc trebuie să te mai aducă ceva... Spune ce te-aduce.

PRIMARUL

Păi, ce să m-aducă... Vorba aia a noastră...

DOCTORUL

Care vorbă ?

SYLVIA

Stafia ?

PRIMARUL

Taman !

DOCTORUL

Ce-i cu stafia ?

PRIMARUL

Iar a ieşit la răspîntie. Dacă nu-i mai aduce nimeni dernîncare...

SYLVIA

Linişteşte-tc, primarule, a regulat d-l doctor cu preotul.

PRIMARUL

Aşa ?... a regulat cu popa ?...

SYLVIA

Cu preotul.

PRIMARUL

Numai să n-o mănînce el...

SYLVIA

Ce să facă ? !

PRIMARUL

Să mănînce demîncarea.

SYLVIA

Mîncarea stafiei! ?

PRIMARUL

Păi ştii cum e omul : mai dă şi stafiii, mai ia şi el...

SYLVIA
[TÎzJnd)

Va să zică stafia e persoană de înțeles...

DOCTORUL

Primarule, da(ă numai pentru asta ai venit, e lucru regulat. Du-te de-ţi caută dc treabă.

PRIMARUL

Păi, cum ziceți şi dumneavoastră... ***(Se duce către uşe încet, răsucindu-şi pălăria. Se opreşte.)*** Da' mai aveam o vorbă...

DOCTORUL

Spune, primarule.

PRIMARUL

Poale au rămas de la răposata...

SYLVIA
(întrcrupîndu-l)

Niscareva haine...

PRIMARUL

Ştii, pentru săraci...

SYLVIA
(ca *inienție)*

Da. Le-am trimis preotului...

PRIMARUL

Al dracului popă !

SYLVIA

Să le-mpartă la săraci...

PRIMARUL

Le vinde şi le bea.

DOCTORUL

Nu vorbi aşa, că şadc ruşine. Daca vrei haine, am să-ţi trimit şi dumitale...

PRIMARUL

Să fie de sufletul răposatei... Dar de locul de k grind, domnule doftor Ştii, domniţa, Dumnezeu s-o ierte, mi-a botezat un băiat, şi zicea ca să-i dea zestre nişte pogoane de pămînt...

DOCTORUL

Locul de la grind îl cere obştea.

PRIMARUL

D-apoi obştea ce nu cere !...

DOCTORUL

Il cer şi veteranii.

PRIMARUL

Şi ei cer cit nu li se cuvine.

DOCTORUL

Li se cuvine, că s-au bătut.

PRIMARUL

S-au bătut o dată şi cer de o sută de ori. Parcă dacă-i vorba aşa, mie nu mi-a murit un cumnat în război... Şî eu sunt veteran.

SYLVIA

Prin alianţă.

(Primarul **inc)**

SCENA. VII

Awiap (tară primar)

SYLVIA
(ride uitindu-se Ut doctor)

Ei, doctore ? !...

DOCTORUL

Ce este ?

SYLVIA
(inutind pe primar)

Ce să fie, bine.

DOCTORUL
(iii cm)

Bine să dea Dumnezeu. Ce doreşti ?

SYLVIA
(idem)

Dorim sănătate.

DOCTORUL
(idem)

Şi altceva ?

SYLVIA

Dorim nişte pogoane la grind... ***(Lwnău-i mina.)*** Şi dacă se poate, sa nu mergem la gară-

DOCTORUL
(gindmdu-ic)

Ai văzut ce ciudat vorbeau...

SYLVIA

Unul ca altul. întocmai.

DOCTORUL

Nu-i aşa ?... O curioasă sugestiune la distanţa.

SYLVIA

Crezi ?

DOCTORUL

Sigur.

SYLVIA

De ce la distanţă, şi nu la circiumă ?

BOCTORUL

La distantă.

SYLVIA

La circiuma, doctore. Au vorbit împreună si au ris de noi.

DOCTORUL

Cine rîde de semenii săi pe asemenea motive, are sufletul depravat. Ei nu rîd, ci, ca atîta lume ce se socoteşte pe sine superioară, nu ştiu ce să creadă...
{Sylviet se uita lung la el ;i da din cap,)

SCENA VIII

Ac=ia;i. FECIORI.L. OBŞTEA, VETERANII

FECIORUL

A venit obştea satului.

SYLVIA

Foarle nostim.

DOCTORUL

S-a imîlnit cu primarul ?

• FECIORUL

Nu, că primarul a ieşit pe din dos.

DOCTORUL

Să poftească.

FECIORUL

Sunt şi veteranii.

DOCTORUL

Să poftească şi veteranii, ***(lese feciorul. Intra mai mulţi săteni.)***

SĂTENII

Sărutăm mînile, cucoane.

DOCTORUL

Buna vremea, oameni buni. ***(Se aşează obştea de o parte, veteranii de altă parte. Recunoaşte pe Stoica.)*** Ce-i, Stoico ?

STOICA

Ce să fie, boierule, bine.

DOCTORUL

Bine să dea Dumnezeu. Ce doreşti ?

STOICA

Dorim sănătate.

DOCTORUL

Ce te-aduce ?

STOICA

Veneam pentru vorba aia...

DOCTORUL

Stafia ?

STOICA

Ei...

DOCTORUL

Am regulat. Dar nu vii pentru ea, Stoico. Vii pentru locul de la grind. ***(Oamenii se foiesc între ei si rid. Către veteram.)*** Ş> d-voastră tot pentru locul de Ia grind veniţi Or poate pentru stafie...

VETERANII

Tot.

UN VETERAN

Dacă locul de la stat I-a scos Ia lecitaţie şi noi n-am

DOCTORUL

Cînd s-a ţinut licitaţia ?

VETERANUL

Ia. ieri s-a ţinut. Primarele a ascuns ***poblicaţiele.***

DOCTORUL

Şi cine l-a luat ?

VETERANUL

Cumnaţii primarului. Ai de Oprişenii.

DOCTORUL

Cine sunt ăştia ? Sunt plugari or sunt tîrgoveţi ? ***(Obştea se împarte în două : unii strigă că sunt plugari; alţii că sunt tîrgoveţi).***

DOCTORUL

Stoico, vorbeşte tu : cine suni Oprişenii ?

OBŞTEA

(O parte.) Negustori, boierule. ***(Altă parte.)*** Plugari.

STOICA

Tăceţi, mă. Cucoane, unul este brutar, de ăia de umblă cu trăsura pe Ia circiume ; altul are fabrică de ***ţîfoane,*** ăl de-al 3-lea a luat pe fata popii ; Ioniţă, al 4-lea, e profesor în comuna Şindriîita ; Gavrilă e hoţ de cai ; Ştefan e jandarm. Ei !... ***(Se gtndeşte.)*** Care mai s'unt, mă ?

DOCTORUL

Da' citi sunt, oameni buni ?

OBŞTEA

Sunt mulţi, cucoane.

STOICA

Mai este al de Petrache. Ala-i veteran.

VETERANUL

Nu se pomenește.

OBȘTEA

Ba e veteran. A fost gardist de noapte.

STOICA

Să-i dea loc în Dobrogea.[2]

VETERANUL

N-a fost in război.

OBȘTEA

A fost.

VETERANUL

N-a fost. ***(Se face mare zgomot. Stoica strigă la ei.)***

STOICA

Tăceți, mă, că ne dă afară boierul. ***(Se liniştesc)*** Cucoane, să ne dai locul de la grind...

VETERANUL

Să ni-1 dai nouă, cucoane.

DOCTORUL

Dar ce are locul de la grind, oameni buni ? ***(Oamenn se uită unii la alții.)*** E pămîntul mai bun ?

STOICA

Ba nu, cucoane.

DOCTORUL

Atunci de ce-I cereți ?

STOICA

Păi şi veteranii tot la grind se trag.

DOCTORUL

(către veterani)

De ce vreți grindul, oameni buni ?

VETERANUL

Păi şi primarul tot la grind se trage.

DOCTORUL

Primarul zice că i 1-a făgăduit domnița, cînd i-a botezat băiatul.

VETERANUL

Păi cum zici şi matale...

DOCTORUL

Eu zic să vă duceți să vă înțelegeți, şi apoi să veniți la mine. Mergeți sănătoşi. ***(Iesă toți.)*** ***(Către Sylvia.)*** Ei, vezi cum se formează curentele !... ***(Sylvia dă din cap cu neîncredere.)*** De ce dai din cap ?

SYLVIA

Fiindcă te laşi să te fure lumea cu o nevinovăție... curentă.

DOCTORUL

De ce „să mă fure". Nu vezi că nu ştiu ce vor. Cer locul de la grind numai fiindcă-1 cer veteranii, iar aceştia, fiindcă-1 cere primarul, iar primarul fiindcă-1 cere popa.

SYLVIA

Iar popa ?...

DOCTORUL

Nu ştiu... Fiindcă-i trebuie.

SYLVIA

De trebuit, pămîn! trebuie la toata lumea.

DOCTORUL

Dar de ce pămîntul de]a grind, care e cel mai prost ?

SYLVIA

Eşti sigur că e prost ?

DOCTORUL

Sigur.

SYLVIA

Eu mă îndoiesc...

DOCTORUL

Sugestiune, Silvio : ia unul de la altul.

SYLVIA

Şi toţi de la dumneta. ***(Uitmdu-se pe*** gîntfuri ***la el.)*** Ce fericit eşti că poţi să explici toate lucrurile printr-o formulă !...

DOCTORUL

Se explică ele singure... Dar nu mergem la gară ? Cred că a venit vremea să mergem.

SYLVIA

Sa mergem. Mă duc să-mi iau o haină şi sunt gata. ***(Se îndreptează spre use.)***

DOCTORUL

Sylvio... ***(Se apropie de dinsa.)*** Dă-mi voie... ***(li ia o mînă.)*** Cu adevărat, dreptate aveai tu cînd ziceai că semeni cu Mărie. Mai cu seamă mîna ta seamănă cu a ei.

SYLVIA

Da?

DOCTORUL

Foarte mult. Persoana fizică a unor făpturi alese pare cîteodată un lucru aşa de nepămîntesc, că i«e din materie şi devine suflet. Lumină nouă.[3]

SYLVIA

(uîtlndu-se la mîna ei, o pune pe masă, . sub ochii doctorului)

Aşa?

DOCTORUL

Aşa.

SYLVIA

Vrei să nu pun mănuşi.

DOCTORUL

Da, te rog.

SYLVIA

N-am să pun. ***(Iese.)***

SCENA IX

DOCTORUL

(vine la maia de scris, ia psaltirea jăra a o deschide, sade, îjî reazemă capul de spatele scaunului)

„Şi va fi ca un pom răsădit lingă izvoarele apelor, carele rodul său va da la vreme". *(Vorbind.)* îl va da ? *(Deschide încet psaltirea.)* „Miluieşte-mă, Doamne, că fără putere sunt ; vindecă-mă, Doamne, că s-au turburat rosturile mele. Şi sufletul meu s-a turburat foarte ; şi, Doamne, pînă cînd!... *(Răifoind mai departe.)* „Spre Domnul am nădăjduit ; rum veţi zice sufletului meu : mută-te în munţi, ca o pasăre ?"

SCENA X

DOCTORUL, SYLVIA

Sylvia s. iveşte în u,c, cu o haină pe braţ si cu pălăria în cap. Aude ultimele cuvinte.

SYLVIA

Cine să zică sufletului tău „mută-te în munţi" ?

DOCTORUL

(repetă)

„Că s-au turburat foarte."

SYLVIA

Sufletul tău este al nostru, este al meu.

DOCTORUL

Pentru tine a vorbit Mărie. Iată scris aici cu mîna ei. *(Citeşte.)*

Şi nopţile, ca zilele de calde,
Şi luna rătăcită-n calea ei
Se duce, visătoarea, să se scalde
In apa sclipitoare de seîntei.

Ca luna e viaţa muritoare :
Răsare şi se urcă şi-a pierit;
Se scaldă în sclipirea ce o doare
A propriului vis nenfăptuit.

Dar visul ce n-a fost înfăptuire
E singur adevărul cel de-apoi
Şi sunt făgăduinţi de fericire
în mugurul ce n-a dat încă foi.

Tu nu-ţi închipuieşti că fericirea
E numai în speranţa de a fi,
Că doară tu pricepi că te-a scris firea
Spre-a fi ou-adevărat şi a iubi.

Iubeşte dar. Femeia-i pururi nouă,
Ca pasărea ce tremură în crîng,
Şi e ca mierea florilor pe rouă :
Mai dulce cînd petalele se strîng. *

SYLVIA
(se uită lung la el)

Şi crezi că-i scrisă pentru mine ?

DOCTORUL

Desigur.

SYLVIA

Ia întoarce pagina.

DOCTORUL
(răsfoind psaltirea)

Nu găsesc nimic.

SYLVIA

Găsesc eu. *(ti ia cartea din mină. Citeşte.)*

A pornit Domniţa Albă
Din castel de la Izvoare
Către Vineş împărat,
Şi cu lefţii ei din salbă
A plătit numărătoare
Preţul Murgului rotat.

Cînd îl scot din grajd, feciorii,
Şi îi pun zăbala-n gură
Şi dîrlogii la oblînc,
Din înalt se pleacă norii
Să-l privească cum se-ncură
Pe întinsul lor adînc.

Iar Domniţa cea vitează
Cum îl vede scos afară,
II alintă din cuvînt ;
Murgul din văzduh nechează
Şi se Iasă drept la scară
Cu genunchiul la pămînt.

Ea, prin coamă, mîna-i trece
Şi de frîu uşor îl prinde,
Aruncîndu-i-se-n şea,
Şi îi face semn să plece,
Iar el aripa destinde
Şi se duce în nori cu ea.

Cum o poarta fără frică
Dulce doamna hii măiastră
De la Vineş împărat,
Şi-o ridică şi-o ridică
Pin' ce dau de-o stea albastră
Vremilor ce-au înserat !

Dar domniţa strînge friul ;
Murgul prinde iar să zboare
Tot mai sus şi tot mai sus,
Pin ce dau de-o stea, cu brîul
Luminat de-un vîrf de soare
Ce răsare în apus.

Doamna, friul iarăşi strînge ;
Murgul sforăie şi zboară
Peste naltul tuturor,
Pîn'la steaua cea de sînge,
Unde Sorii vin să moară
în văpaie de amor.

Şi se năruie deodată
In puterea arzătoare
Ce îi bea în para ei,
Cal şi doamnă vinovată.
Pulbere ascultătoare
Năzuinţei lor de zmei.

Asta-s eu. Şi sunt ca mine
Mii de suflete trudite
Ce s-adăpostesc în vis:
Imboldirc spre ***mai bine,***
Ura celor împlinite,
Dor de ce ne este scris ;

Nimeni n-a-ndrăznit să spună
Ce ne arde, ce ne doare,
Ce văpăi, şi-n care vînt :
Tu te-nchipui, ceasul sună,
Omule, eşti ca o floare
Răsădită-n alt pămînt :

Fericire — val ce piere ;
Glorie — zădărnicie ;
Trist şi singur, rind pe rînd,
Ţi-a rămas ca mîngîiere
Rima dintr-o poezie
Şi iluzia din gînd.

(Se apropie de el, h pune mina pe umăr.)

Ei, ce zici ?

(Doctorul îi ia mîna după umăr si *i-o sărută.)*

DOCTORUL

Ah, Sylvio, cit de mult îi semeni !... Aşa de mult, încît mă întreb cîteodată dacă nu eşti tu Mane, dacă ideea nu s-a făcut din nouă făptură... Eşti tu, Sylvio ? spune-mi ! răspunde !

SYLVIA

(zîmbind cu bunătate)

Sunt eu...

DOCTORUL

lartă-mă, Sylvio. Iţi par nebun, şi nu sunt decît nefericit. Ah, cit sunt de nefericit !...

SYLVIA

Doctore, atunci ce să cred ?... Mi-ai spus că ai găsit mîngîiere în filozofia d-tale, tocmai fiindcă acolo nu moare nimeni... Mi se pare, în adevăr, foarte frumos...

DOCTORUL

(se repede ia Syhia şi o apucă de braţ)

înţelegi ce însemnează *a muri* !... A te şterge de pe faţa pămîntului ; a te îngropa in huma rece pentru vecia veacurilor !... A rămînea singur... singur... fără a mai revedea vreodată pe fiinţa care era tot pentru tine !... E grozav !...

SYLVIA

(bla'fma)

Atunci... ce să cred, doctore ?

DOCTORUL

Să crezi ce ţi-am spus înainte. Acela este adevărul. Dar sunt om şi am iubit-o aşa de mult !... Cîteodată, cînd slăbiciunea fiinţei mele materiale mă biruie, tu, Sylvio, tu, care atîta semeni cu dînsa, îmi eşti mai dragă decît aceea din sufletul meu — dar numai cîteodată... A trecut, Sylvio. A trecut. Putem să mergem.

SYLVIA

îmi pare rău.

DOCTORUL

Ce?

SYLVIA

(zîmbind blajin)

Că a trecut.

DOCTORUL

(oprîndu-se fi *uitindu-se ia dînsa)*

Sylvio, glumeşti ? Dă-mi braţul şi să mergem.

SYLVIA

(pune haina pe o masă şi ia un scaun)

Presupune, doctore, că eu sunt in adevăr Mărie şi te iubesc.

DOCTORIL

Ce să presupun lucruri imposibile...

SYLVIA

Cu toate astea presupui că Mărie n-a murit.

DOCTORUL

Asta nu-i o presupunere, ci un adevăr absolut.

SYLVIA

Pentru d-ta. E o nevoie a sufletului d-tale, care îţi dă puterea de a crede lucruri absurde.

DOCTORUL

Sylvto !

SYLVIA

Nu te supăra. Pentru lumea d-talc lăuntrică este un adevăr. Ce sa fac eu. acum, cu mine, care tc iubesc şi n-am murit ?

DOCTORUL

Să-ţi iai haina şi sa mergi Ia gară.

SYLVIA

Chiar dacă te iubesc ?

DOCTORUL

Mai cu seamă dacă mă iubeşti... Eu am să-ţi arăt drumul fericirii adevărate — vine căpitanul, să-i ieşim înainte.

SYLVIA

Eşti liniştit acum ?

DOCTORUL

Foarte liniştit.

SYLVIA

Şi vrei să iau pe căpitan, chiar daca te iubesc ?

DOCTORUL

Eu nu te iubesc.

SYLVIA

Sigur ?...

DOCTORUL

Foarte sigur. Dă-mi braţul şi nu mai spune nerozii.

ACTUL II

Acelaşi decor, seara

SCENA I

DOMNIŢA, SYLVIA

DOMNIŢA

(litcAnd)

Unde sunt oamenii noştri ?

SYLVIA

(edind)

Cred că fumează.

DOMNIŢA

Studentul ăsta nu se mai duce de aici ?

SYLVIA

Te supără ?

DOMNIȚA

Nu mă supără — mă îngheață.

SYLVIA

Da ? *(Cetește.)*

DOMNIȚA
{după pjuză)

Ce faci ?

SYLVIA

Citesc. ***(Pauză.)***

DOMNIȚA

Ai văzut pe căpitan ?

SYLVIA

Da.

DOMNIȚA

Ești mtil£umitâ că a venit ?

SYLVIA

Sunt... indiferentă.

DOMNIȚA

Ai văzut ce drăguț a fost ?... Nu se poate mai corect.

SYLVIA

Da.

DOMNIȚA

Ia vino-ncoa.

SYLVIA
(ia un scaun și st apropie)

Ce este ?

DOMNIȚA

Iar o să facă experiențe studentul ?

SYLVIA

Cred că da. Dacă te supără, retrage-te.

DOMNIȚA

Nu mă supără... mă neliniștește. De cînd am văzut masa aceea mișeîndu-se, îmi pare că nimic nu mai sta locului.

SYLVIA

Părere, mamă.

DOMNIȚA

Căpitanul ce zice ?

SYLVIA

Nu crede.

DOMNIȚA

Dar doctorul Doctorul crede ? Se-nțelege : cum e ceva nefiresc sau nepriceput, el e gata. Așa făcuse și pe biata Mărie.

SYLVIA

Nu tocmai așa. Doctorul crede o parte : ceea ce este interesant și ceea ce nu se poate tăgădui.

DOMNIŢA

Aş vrea să-l văd în faţa căpitanului...

SYLVIA

Ce-ar fi ? O să-î vezi numaidecît. Ai să vezi un om înaintea unei păpuşi.

DOMNIŢA

Cum ai zis ?

SYLVIA
(zîmbind)

Ţi-ara atins căpitanul...

DOMNIŢA

Nu te prea gîndeşti ce spui...

SYLVIA

Da ?...

DOMNIŢA

Da. Îmi închipuiesc că dacă te-ai gîndi, ai vorbi altfel.

SYLVIA

N-am obicei să vorbesc decît după ce mă gîndesc.

DOMNIŢA

Atunci foarte rău gîndeşti.

SYLVIA

E chestie de apreciere.

DOMNIŢA
(iritată)

Da ?... Frumos !

SYLVIA
(zîmbind)

De ce ?

DOMNIŢA

De cîtva timp ai nişte apucaturi care nu-mi plac... care nu se potrivesc nici cu vîrsta, nici cu creşterea ta.

SYLVIA

Da' ce-am zis ?

DOMNIŢA
(iculindu-se)

Ce-ai zis, ce n-ai zis, te poftesc să fii cu mai multă judecată.

SYLVIA

Mamă, te rog să vorbim liniştit; ce vrei de la mine ?

DOMNIŢA

Vreau să nu uiţi nici un moment respectul ce mi-1 datoreşti.

SYLVIA

Nu-l uit niciodată,

DOMNIŢA

Şi pe acela ce ţi-1 datoreşti ţie... şi numelui pă>inţilor mei.

SYLVIA

Respectul ce mi-1 datorez mie ? !... Da' cînd l-am uitat ?

DOMNIŢA

Eu atîta îţi spun... : adu-ţi aminte de cine suntem... amîndouă...

SYLVIA
(sculîndu-se şi tăindU-i drumulj

Te rog să stai. Ce sunt cuvintele astea ?... Ce vrei de **la** mine ?...

DOMNITA
(şezînd)

Doreşti să ştii ce vreau ?... Vreau să te porţi cu demnitate, să nu semeni cu tatăl tău.

SYLVIA

Cum ? !

DOMNITA

Da... Eşti logodită cu un om cumsecade, un om bine născut, serios... Purtarea ta cu dinsul e neînţeleasă : îl contrazici în toate, rîzi de el... Nu şade bine.

SYLVIA

Eu ?... De-abia l-am văzut o clipă.

DOMNIŢA

E destul o clipă să judeci unele lucruri. De altfel am băgat de seamă de rîndul trecut...

SYLVIA
(ghidindu-se)

Şi, prin urmare, ce trebuie sa fac ?

DOMNIŢA

Să fii demnă : e viitorul tău bărbat.

SYLVIA

Viitorul meu bărbat... Mamă, ştii ceva ?... Fiindcă îmi vorbeşti mereu de demnitate, cred că în adevăr e demn să-ţi spun lucrurile cum sunt : eu nu ma mărit.

DOMNIŢA

Ce face ?...

SYLVIA
(lămurii)

Nu mă mă-rit.

DOMNIŢA

A !... nu te măriţi !... Cum aşa ?

SYLVIA

Aşa.

DOMNIŢA
(privind-1 lung)

Nu te măriţi !... Şi de cind a ra ?

SYLVIA

De acum. cic ieri, de totdeauna.

DOMNIŢA

Da ?... Iţi dai bine seama de ce spui ?

SYLVIA

Doamne, mamă, de ce mă tot întrebi de-mi dau seamă de ce vorbesc Doar sunt in mititele întregi.

DOMNITA

Eu mă ara îndoiesc.

SYLVIA
(umbind)

Mă crezi nebună ?

DOMNIȚA

Ştiu eu ?... judecind după cum te porţi şi cum vorbeşti...

SYLVIA

Cum, mamă? o tată care spune drept ce simte, cînd e \orba de toată viaţa ei viitoare, e o nebuna ?

DOMNIȚA

Da, în lumea mea. Aşa am văzut cu la părinţii mei. O fată nu ştie cc simte la vîrsta ta — şi cînd e crescută cum te-am crescut eu, simte cum simt părinţii.

SYLVIA

Ce sa fac ? Ţiu să nu-ţi ies din voie, dar m-ai crescut cu ideea că trebuie să spun întotdeauna adevărul : îl spun.

DOMNIȚA

Ce adevăr ? Care adevăr ?

SYLVIA

Pe care l-ai auzit : că nu ma mărit... afară numai daca socoteşti că eşti în drept să ceri de la mine jertfa de a lua pe un om pe care nu-1 iubesc.

DOMNIȚA

Da, sunt în drept... Sunt în drept să-ţi spun că asemenea lucruri nu sunt de vîrsta ta : îl vei iubi după ce-l vei lua.

SYLVIA

Mamă, nu mă sili să fiu nesupusă... Am 25 de ani, nu mai sunt o copilă...

DOMNIȚA
(sctitlndu-se)

Sylvio, mă mîbneşti. Lasă-mă.

SYLVIA
[luindu-i mina)

Mamă, te rog.

DOMNIȚA

Lasă-mă !... Singe străin

SYLVIA

Mamă, te rog, uite-te la mine, şi lasă pe bietul tata în pace.

DOMNIȚA
{privind-o)

Ce este ?

SYLVIA

Mama, nu-1 iubesc.
(Se ivesc in cerdac doctorul, căpitanul ,i Grigoriu, unu! după altul.)

DOMNITA

Destul.

SCENA II

DOMNIȚA, SYLVIA, DOCTORUL, CĂPITANUL, GR1GORIU
(cei doi din uiraă în fiac)

GR1GORIU
(intrind)

Lucruri vechi.

CĂPITANUL

Vechi, dar adevărate : nu pot să cred- Chiar dară or fi existind. natura nu ni le-a dat pe față... *(înaintează spre Domnița, ti sărută mîna.)*

DOMNITA

Ai mîncat bine ? șezi. *(îl pune să sadă lingă d'tnsa.)*

CĂPITANUL

Foarte bine.

DOMNIȚA

Nu eşti ostenit de drum ?

CĂPITANUL

Deloc. M-am odihnit bine, am prînzit bine : mă simt fericit. Ain discutat prost. Dar asta nu e treaba mea; intru în vorbă, fiindcă mă silesc d-Ior, cu teorii după lumea ceelaită.

DOCTORUL
(apropiindunse, bllnd)

Căpitane, ai discutat foarte bine ; mie îmi face plăcere sa văd oameni ca d-ta : eşti sănătos, eşti fericit — nici nu poți vorbi altfel.

CĂPITANUL
(arălînd ipre Grigoriu)

Da' dumnealui nu-i sănătos ? nu-i fericit ?... ce are ? de ce im mănincă ?

(Domnița aprobă din cap. Grigpriu se învîrtefte prin camerei ji iese in cerdac, vide rămine, uitindu-se ia cer.)

DOCTORUL

Să'l lăsăm pe dumnealui. Vorbeşte cu mine : crezi că trebuia să urmăm, orbeşte, natura, în tot ?

CĂPITANUL

S-o urmăm şi s-o silim să ne dezvăluiască secretele sale : altfel omenirea n-ar mai merge înainte. Natura e admirabilă, în tot, în tot, şi aici nu ne înțelegem : ce alt fac toți oamenii de ştiință, şi chiar Edison, cel mai mare geniu al veacului, dacă nu să fure secretul naturei ?"...

DOMNIȚA

Bravo !...

DOCTORUL
(melancolic)

Cel mai mare geniu al veacului !... E cam mult. Dar. în fine, să presupunem că e aşa. Ce dovedeşte asta, pentru noi, oamenii cu noțiuni morale ?... A făcut minunate aplicări ale ştiinței, pentru binele omenirei : asta ar dovedi, cel mult, că natura ascunde tot ce ne poate îmbunătăți soarta, şi că, din veac in veac, trebuie să se nască cite un om cu pătrundere, care să fure cîte ceva din tainele ci. Astfel că ceea ce vorbeam noi la masă rămîne tot nedesluşit : „natura cosmică e morală sau imorală ?" Eu afirm că e o şcoală de imoralitate.

CĂPITANUL
(mirat)

Da ?...

DOCTORUL

Negreşit. Pentru d-ta, tot ce există e legitim ; tot ce predomină este just : asta este norma evoluționistă. Ei bine, asta e scandalos. Cu o asemenea teorie, tipul moralității şi al imoralității se reduce la cine biruie şi cin cade : *Binele* corespunde cu cel ce biruie, *Răul* cu cel ce cade — cu alte cuvinte, ceea ce *este* e Binele, ceea ce ti *fost* e Răul. *(Către Sylvia.)* Asta se cheamă inornià *f*

CĂPITANUL

Pardon, pardon, natura nu este aşa de nepăsătoare cum zici d-ta : ea răsplăteşte unele virtuţi...

(Grigoriu se întoarce, solemn.)

GRIGORIU

Minunată seară pentru spirite !

CĂPITANUL

(se uită la el si bufneşte de As)

Ia taci, domnule, cu spiritele.

DOMNITA

Adevărat, zău ; lăsaţi-le în plata lui Dumnezeu.

DOCTORUL

Bine, Domniţo, ne-om duce în altă parte, dacă te supără.

CĂPITANUL

Ba nicidecum. ***(Către Domniţă, făcîndu-i semn.)*** La-sâ-i Domnijo, mă rog matale.

DOMNIŢA

(jăcîndu-şi cruce)

Doamne fereşte... Cîte mai vede omul cît trăieşte !...

(Syhia ji Grigoriu se asază împrejurul unei mese mici, la o parte.)

DOCTORUL

(către căpitan)

Prin urmare ?

CĂPITANUL

Aşa. Natura răsplăteşte virtuţile şi pedepseşte viţiul prin înflorirea rasei sau prin degenerescentă : un om cumpătat, virtuos, trăieşte mai mult şi mai fericit decît un risipitor. Nu Iată Domniţa, minte sănătoasă, suflet înalt ***(îi sărută mîna),*** cît e de senină şi de fericită...

DOCTORUL

Da?... ***(Revenind.)*** Da, aşa este.

CĂPITANUL

Atunci ?

DOCTORUL

(lenat)

Dar aş vrea să ştiu unde este sancţiunea în natură pentru unele virtuţi fundamentale, pentru nobleţea de caracter, pentru iubirea de aproape, pentru jertfa de sine ?... Un soldat, în război, cu mintea plină de imaginea patriei, se duce la moarte cu fruntea sus. Un glonţ orb îl culcă la pămînt şi o mînă de ţarină îl acoperă. Nimeni nu va şti nimic despre dînsul — şi cu toate astea era un erou. Un bărbat violent, viţios, mizerabil, are o femeie cumsecade. El o chinuieşte ; ea plînge şi suferă, suferă, suferă pînă ce moare — moare nefericită şi neînţeleasă. Un...

GRIGORIU

D-le doctor ! s-a mişcat, se mişcă !

(Toţi se întorc spre măsuţă.)

CĂPITANUL

(speriat)

Ce s-a mişcat ?

DOMNIŢA

Pustia **IOT** de masă.

5VLVJA

Am ridicat-o în sus, uite ! uile !

(Se duc spre masă.)

CĂPITANUL

(apropiindu-se repede)

Cum aţi ridicat-o ? sa văd si eu.

{Masa cade pe podele.)

SYLVIA

(disperată)

A căzut !...

GRIGORIU

E cineva între noi duşman al spiritelor.

CĂPITANUL

Cred şi eu ! duşman al spiritelor şi al spiritiştilor.

GRIGORIU

[supărat, scoate din buzunar un magnet ţi vine repede către căpitan)

Căpitane, cunoşti ce-i asta ?

CĂPITANUL

(tnclinindu-se ţi zîmbind)

îmi închipuiesc : un magnet.

GRIGORIU

Dar asta ?

CĂPITANUL

Un condei.

GRIGORIU

Dumneta, care expJici toate, explică şi asta. ***(Apropie condeiul de magnet.)***

CĂPITANUL

Marc filozofie !... O bucată de oţel magnetizat care **atrage** un fier dulce.

GRIGORIU

Adică ?...

CĂPITANUL

Adică... aşa. Negreşit că dacă-mi ceri să-ţi explic ce este magnetismul, îmi ceri un lucru imposibil. Fizica se mulţumeşte să-l constate şi să-i determine legile.

SYLVIA

Va să zică admiteţi că sunt în natura forţe pe care nu le cunoaşteţi...

DOMNIŢA

Sylvio

CĂPITANUL

A ! Şi d-voastră !... Admit, negreşit.

GRIGORIU

Atunci pentru ce nu vrei să admiţi că pot fi şi alte forţe, mai puţin determinate, nesludiate încă, dar cari totuşi există ?

CĂPITANUL

Bucuros, numai să mi se dovedească.

GRIGORIU

Apoi asta voim şi noi.

CĂPITANUL

Să vedem.

DOCTORUL

Bun. Va să zică iată-ne înţeleşi. ***(Către Grigoriu.)*** D-le Grigoriu !... ***(îi face semn să înceapă,)***

GRIGORIU

Foarte bine. Vă rog să daţi ordine să se stingă lâmpile.

5VLVIA

Le sting eu.

GRIGORIU

Şi să mi se aducă o luminare.

SYLVIA

Numaidecît. ***(Sylvia stinge repede lămpile şi aprinde o luminare, pe care o pune pe masa din mijloc.)***

GRIGORIU

Cu cine începem ?

DOCTORUL

Cu orcine... Cu Domniţa, bunăoară.

DOMNIŢA
(uitîndu-se la căpitan)

Ha ?... Ce zici ?...

CĂPITANUL

Da.

(Grigoriu se aşează pe un tcaun, la ***masa*** *acoperită, cu spatele către portretul alb din perete, iar Domniţa pe un alt scaun în faţa lui. Ceilalţi iau loc împrejur, la distanţă.)*

GRIGORIU

Vă rog să aşezaţi mînile pe genunchi, sub masă, şi să vă uitaţi la flacăra luminării. Da ?

DOMNIŢA

Da.

GRIGORIU

Pentru ca un experiment să reuşească, cea dintâi condiţiune este credinţa. Credeţi în Dumnezeu, nu-i aşa ?

DOMNIŢA

Da

GRIGORIU

Atunci credeţi în existenţa sufletului, deosebită de corp r

DOMNIŢA

Da.

GRIGORIU

Spiritele pe cari le invocăm noi acum nu sunt decît nişte seînteieri trecătoare ale sufletului nemuritor, cari îmbracă forme pămînteşti, spre a se arata celor ce le cheamă cu putere.

CĂPITANUL

Asta-i Allan Kardec !

GRIGORIU

Vă rog să nu întrerupeţi. Dacă nu vă deschideţi inima întreagă la credinţă, totul e zadarnic.

SYLVIA, DOCTORUL

Sîîît !...

CĂPITANUL

Bine, bine.

GRIGORIU
(repetă)

Spiritele pe care le invocăm noi acum nu sunt decît nişte scînteieri trecătoare ale sufletului nemuritor, cari îmbracă forme pămînteşti, spre a se arăta celor ce le cheamă cu putere. Fiecare din noi are un ***Spirit frate.*** Vă rog să priviţi în flacăra 'luminării. ***Spiritul frate*** sau ***Spiritul protector*** al acestei case este Domniţa Măria.[7] Priviţi în flacăra luminării, drept, fără să clipiţi. Domniţa Măria se va arăta mamei sale. Va veni îmbrăcată în alb şi vă va atinge pe mînă. ***(Cu putere.)*** Va veni. ***(Rar.)*** Dom-ni-ţa Ma-ri-a vine ! lat-o ! ***(Toţi tac, Domniţa Zoe rămîne cu ochii mari, ţintiţi spre flacără. După un moment, Grigoriu se ridică de pe scaun, dînd o lovitură puternică cu magnetul în mînă.)*** S-a dus !...

DOMNITA

(scoţîndu-ţi mîinile cu greu de sub masă, se freacă la ocb.)

S-a dus !... ***(Privindu-şi mîna.)*** M-a atins pe mînă...

CĂPITANUL

Cum se poate, Domniţo !...

DOMNIŢA

Lăsaţi-mă !... ***(Se scoală.)*** Daţi-mi un scaun. ***(Toţi o ajută să şadă.)*** Lăsaţi-mă, duceţi-mă la mine. ***(Doctorul şi Sylvia o însoţesc pînă la uşe. Sylvia iese cu Domniţa.)***

SCENA III

DOCTORUL, CĂPITANUL, GRIGORIU

DOCTORUL

Căpitane, ţi-a venit rîndul.

CĂPITANUL

Bucuros. Numai vă previu că d-lui ***(arătînă spre Grigoriu)*** face hypnotism. Dar să poftească şi cu mine. ***(Se aşează în faţa lui Grigoriu.)*** Cheamă spiritele, domnule !

GRIGORIU

Dacă nu credeţi, de prisos facem încercări.

CĂPITANUL

Nu cred.

GRIGORIU
(sculîndu-se)

Atunci totul e de prisos.

CĂPITANUL

Aha !... ***(Către doctor.)*** Să poftească daca-i dă mîna !

DOCTORUL
(către Grigoriu)

D-le Grigoriu, încearcă... Mulţi necrezători şi-au schimbat părerile după experienţă. ***(Către căpitan.)*** Căpitane, d-ta n-ai pe nimeni la care să fi ţinut mult şi care să fi murit ?

CĂPITANUL

Ba da, am pe maică-mea, am fraţi, am surori...

DOCTORUL

La cine ţineai mai mult ?

CĂPITANUL

Ţineam la toţi... Negreşit, ţineam la maică-mea mai mult ca la ceilalţi.

DOCTORUL

Foarte bine. Şezi din nou în poziţia de mai nainte, reculege-ţi spiritul, adună-ţi gîndurile împrejurul imaginei mamei d-tale şi încolo... fă ce-ţi va zice dl. Grigoriu.

CĂPITANUL
(impresionat)

Crezi, doctore, că s-ar putea cu adevărat să văd pe maică-mea ?

DOCTORUL

Nu ştiu... Poate că da, poate că nu. încearcă. ***(Căpitanul, emoţionat, se aşează în faţa lui Grigoriu şi pare numaidecît hypnotizat de flacăra luminării. Pe cînd Grigoriu se mişcă, răsturnat pe scaun din ce în ce mai mult, căpitanul face o sforţare şi sare în sus, nervos)*** ˙.

CĂPITANUL

Nu pot, astea sunt fleacuri şi nerozii. Dumnealui să zbate pe scaun ca un luat din iele, numai ca să mă poată atinge cu vîrful piciorului pe mînă. ***(Din ce în ce mai agitat.)*** Are noroc că eu sunt un om liniştit. ***(Făcînd explozie.)*** Sunt liniştit, dar dumnealui e un şarlatan, care încearcă să mă hypnotizeze. Eu cred în hypnotizm, dar nu cred în minciunile spiritiste... ***(Pe cînd căpitan-ul strigă şi se agită, Grigoriu vine încet către dînsul prîvindu-l fix in ochi. Căpitanul urmează.)*** Vă voi dovedi eu ca arc de vîrful piciorului o mănuşe de piele, cu care, pe sub masă, atinge pe mînă pe cei naivi şi-i face să creadă că-i ating spiritele... De asta şi poartă pantofi scobiţi... Asta e cursa ia care a căzut şi Napoleon III-a... ***(Pare oborit, emită un scaun. Grigoriu îi dă scaunul şi-l atinge pe umăr.)*** Mă simt ostenit... ***(Grigoriu îi pune mîna pe frunte. Căpitanul carie pe scaun şi adoarme.)***

SCENA IV

Aceiaşi, SYLVIA

SYLVIA
(miră alergînd)

Ei?... L-aţi convins?... Unde-i căpitanul? ***(Văzîndu-l adormit; nedumerită).*** Da' ce s-a întîmplat ?

DOCTORUL

Fire nervoasa. Ar fi un minunat ***mediu...***

SYLVLA

A adormit ?

GRIGORIU
(emfatic)

Aşa se intîmplă tuturor nccrezatortlor... Iată-1 acum la discreţia noastră. Aş putea să-i sugerez orce...

SYLVIA
(veselă, către doctor)

Adevărat?... ***[Doctorul afirmă din cap.)*** Fără nici un pericol ?...

DOCTORUL

Fără pericol pentru dînsul. Pentru ceilalţi, atîrnă de ce i s-ar porunci să facă.

SYLVIA
(;i *mai vesela)*

Adevărat, d-le Grigoriu ?

GRIGORIU

Foarte adevărat... Voiţi să-l pedepsim de fanfaronada sa cu ceva nostim

DOCTORUL

Nu...

5YLVIA
(sărind dc bucurie)

Ba da, ba da, cu ceva nevinovat...

GRIGORIU

Bunăoară să pună tacîmurile de la masă în buzunar şi sa mănînce cu mînile...

SYLVIA

Bravo, da.

DOCTORUL
(liniştii)

Nu, Sylvio, nu se cuvine să batjocorim pe nimeni. ***(Fixînd-o.)*** Cu atît mai puţin pe căpitan.

SYLVIA

Da' de ce nu ? O glumă... ***(Devenind serioasă, se apropie de Grigoriu.)*** îmi trece prin minte o idee ciudată. (5c ***gîndeşte.)*** D-le Grigoriu, poţi, în adevăr, să-i porunceşti orce, şi te ascultă ?

GRIGORIU

Cred că da.

DOCTORUL
(părlnd că înţelege gindurilr Sylviei)

Mă rog, orce, nu. Dacă i s-ar sugestiona ceva care să vină în luptă cu interesele propriei sale persoane, nu.

GRIGORIU

Ba eu cred că da. La Salpetrieră s-au văzut hysterici hotărîţi să-şi taie un deget, numai fiindcă li se sugestionase că era cangrenat.

DOCTORUL

Ia să lăsăm Salpetrieră...

SYLVIA

Ba nicidecum. *(Cu **hoîărîre.)*** D-le Grigoriu. dumneta poţi să-mi faci un mare serviciu, un serviciu pentru care sunt gata să dau orce...

DOCTORUL

Svlvio !...

SYLVIA

Orce... ***(Către doctor.)*** Te rog să mă laşi să vorbesc. ***(Către Grigoriu.} D-lt*** Grigoriu, te rog să m-asculţt : nu cer nimic care să facă vreun rău cuiva, ci numai un lucru care să mă scape pe mine de la... moarte.

DOCTORUL
(supărat)

Ce vorbă !.., ***(Se întoarce de la Sylvia gesticultnd.)***

SYLVIA

Am dreptul să vreau să trăiesc... Căpitanul îmi cere mîna. De asta şi e aici cu noi. Toată lumea e gata să consimtă... atît Domniţa cit şt... ***(aratînd spre doctor)*** domnul. Eu însă nu consimt. Dacă d-ta poţi să sugestionezi căpitanului să sc lase de gîndul ăsta, nu faci nicî un rău nimănui şi redai liniştea unei familii întregi.

DOCTORUL
{revenind cu grjbă)

D-le Grigoriu, te rog să deştepţi pe căpitan. Te rog... îţi ordon !

GRIGORIU
(nedumerit)

Cum doriţi...

SYLVIA

Doctore, mă rog, mă rog în genunchi... ***(Se duce ipre el şi-i apucă mhiile.)*** Doctore, gîndeşte-te Mă jertfeşti unei nebunii... Nu-l iubesc şi nu pot să-l iau...

DOCTORUL

Foarte bine. Nu-l iubi şi nu-l lua. Dar pe calea dreaptă, nu cu asemenea mijloace neoneste.

SYLVIA
***(aitindu-se lung la dl** mu!)*

Eşti crud, ca întotdeauna... N-ai nici cel puţin cuvinte blajine... Gîndeşte-te că dacă nu-l iau trebuie să plec din casa asta. Cunoşti pe mama. Te rog, doctore

DOCTORUL

Ce pot să fac eu, Sylvio Ceea ce-mi ceri e cu neputinţă, cu neputinţă, e o infamie !... ***(Desfăcîndu-i, de mînile ei.)*** Eu infamii nu pot face. ***(Către Grigoriu.)*** Deşteaptă-l, domnule ! ***(Grigoriu sujlă pe fruntea căpitanului şi-l deşteaptă.)***

CĂPITANUL
(uitîndu-se împrejur, aiuri:)

Unde-i Domniţa ?...

DOCTORUL

Era ostenită, căpitane, şi s-a dus să se culce. Dumneata nu eşti obosit de drum ? n-ai vrea să te odihneşti ?...

CĂPITANUL

Sunt foarte obosit... Sunt obosit şi neliniştit. Parcă nu ştiu ce mi s-a întîmplat... ***(Se scoală cu greu.)***

DOCTORUL
(dindu-i braţul)

Nimic... Dacă-mi dai voie. le însoţesc în camera dumîtale, să mai vorbim, da ?... ***(Ies amîndoi.)***

SCENA V

SYLVIA, GRIGORIU

SYLVIA
(vine încet şi se** ajază **la o masă)

D-le Grigoriu, şezi, te rog. ***(Grigoriu vine si el încet şi se aşază în faţa Sylviei.)*** Dommrle Grigoriu, împrejurările au voit ca dumneta să intri în cunoştinţa unor întîmplări din viaţa noastră ce erau menite să rămînă numai între membrii familiei. Cred însă că putem avea toată încrederea în dumneta... Ştiu că doctorul te iubeşte...

GRIGORIU

Mă rog...

SYLVIA

Eu nu numai că nu regret împrejurarea asta, dar încă o să te rog să mă ajuţi mai departe...

GRIGORIU

M-aş simţi foarte fericit...

SYLVIA

Vezi, domnule Grigoriu, credeam pînă acum că am şi cu, ca toată lumea, noţiuni limpezi de ce e binele şi ce e răul, şi mi se părea cu neputinţă ca minţele omeneşti, cari, luate fiecare in parte, sunt sănătoase, puse la un loc şi legate de un interes comun, să piardă drumul drept. De cînd însă am intrat eu personal în joc ; de

cînd văd că ceea ce era înainte şi în sine drept, astăzi e nedrept ; de cînd libertatea fiinţei mele e ameninţata, mi mai am încredere în judecata mea. De aceea, te rog să mă ajuţi. E adevărat că somnul hypnotic[10] poate fi primejdios ?

GRIGORIU

Depinde. Pentru uncie persoane, da : pentru altele, nu[11]. Pînă astăzi, în medicină, sugestiunea hypnotîcă se întrebuinţează foarte rar şi pe deplina răspundere a medicului, deşi în realitatea de toate zilele noi nu facem decît să ne sugestionăm unii pe alţii.

SYLVIA

întreb asta, fiindcă tot nu m-a părăsit nădejdea de a face pe căpitan să-şi mute gîndurile de la mine. ***(Sculîndii-se.)*** **Ce se petrece în mintea unui asemenea om, care ştie foarte bine ce fel de sentimente am pentru dînsul şi care cu toate astea stăruie sa mă ia Cu ce am greşit eu, ca să fiu astfel pedepsită ? Ce am făcut ? Numai fiindcă m-am născut ?...**

GRIGORIU
(mifcat)

Domniţo, pot să vă fiu bun Ia ceva ?

SYLVIA
(urmînd)

Numai fiindcă m-am născut şi am crescut, fără voia mea, pe placul unui om ***(Se plimbă agitată.)***

GRIGORIU
(utlindu-se după dînsa)

E tot un fel de sugestiune... Dar, dacă îmi daţi voie, eu nu înţeleg de ce nu tăiaţi scurt. Cînd liniştea, fericirea noastră, viaţa noastră chiar e ameninţată de alţii, fără vină din parte-ne, nici o lege nu ne sileşte să ne jertfim pentru ei. Numai cînd cauza ar porni din noi...

SYLVIA
(u hinduse ling la el)

Atunci ?...

GRIGORIU

Atunci e ceva mai greu. Dumneavoastră nu iubiţi pe căpitan... şi nici pe altcineva... ***(Sylvia tace.)*** Prin urmare...

SYLVIA
(după o pauză)

Domnule Grigoriu cum să-ţi vorbesc ca să înţelegi bine gîndurile mele, fără să te umilesc pe d-ta şi fără să mă umilesc pe mine ? Aş putea să te fac fericit, dacă ai consimţi să mă ajuţi... N-ai vrea să mergi in străinătate, să sfîrşeşti studiile de medicină într-un oraş mare, în care talentul d-tale să găsească un cîmp mai întins de observare ?...

GRIGORIU

Cum sa nu vreau

SYLVIA

Eu sunt gata să te ajut.

GRIGORIU

Ce trebuie să fac pentru asta ?

SYLVIA

Să faci ceea cc voiai să faci astăzi : să te foloseşti de cea dintăi împrejurare, cînd vei fi singur cu căpitanul, ca să-l adormi şi să-i sugerezi să nu se mai gîndească la mine... ***(ApTopiindu-se dc el şi luîndu-i mîinile.)*** Nu e o crimă să vrei să-ţi aperi libertatea şi sentimentele... Altfel sau trebuie să-l iau şi viaţa mea devine un chin cu el ; sau trebuie să-I refuz şi viaţa mea devine un chin cu mama... Te rog. tc rog, ajută-mă şi voi fi a dumitale pentru totdeauna.

GRIGORIU

Sunt gata... Sunt... sunt gata...

SYLVIA

Te rog!...

GRIGORIU

Iartă-mă, Domniţo, ca n-am înţeles... sau mai bine că n-am îndrăznit... ***(Vrea să-i ia mîinile. Sylvia se retrage cu un pas, speriată.)*** N-am îndrăznit. Şi cu toate astea, de cînd am venit aici, nu mai am linişte, nu mai dorm, nu mai gindesc... ***(îi cade în genunchi.)*** Mă atrage ceva misterios către d-ta, Domniţo, şi trebuie să vorbesc !...

SYLVIA
(căzlnd pe un scaun)

Dumneta ?... către mine ?...

GRIGORIU
(timid)

Da...

SYLVIA
(izbucnind într-un tis nervos)

Scoală-te, domnule... ***(Rîde.)*** Scoală-te... ***(rîde)*** şi du-te. ***(Grigoriu se scoală încet si rămîne în picioare.)***

GRIGORIU

De ce mă umiliţi ?...

SYLVIA

Du-te, domnule.

GRIGORIU

E o nenorocire. Am greşit de v-am spus un vis... fiindcă mi s-a părut că-1 înţelegeţi... Dar credeţi-mă, nu urmează voinţa mea. îmi pare că mă îndeamnă o putere străină să vă spun cuvintele nesocotite pe care le-aţi auzit... Mă duc.

SYLVIA

Du-te. d-le Grigoriu, Ai dreptate. Nu vreau să te umilesc, şi-ţi cer iertare...

GRIGORIU

Mă duc. ***(Iese încet.)***

SYLVIA
(singură, ridicîndu-şi capul din trăim)

In cîte feluri se chinuieşte omenirea !... Să fie şi asta sugestiune ?...

ACTUL III

Acelaţi decor, ziua

SCENA I

DOMNIŢA ZOE, SYLVIA, DOCTORUL, STARIŢA

DOCTORUL

Va să zică a plecat de bună voia lui.

DOMNIŢA

Negreşit. Cum era să plece altfel ?...

DOCTORUL

Fac întrebarea asta, fiindcă mi se părea, Domniţo, că nu-ţi era tocmai simpatic.

DOMNIŢA

Nu-mi era simpatic, însă, pe cîtă vreme se găsea în casa mea...

DOCTORUL

Cu tine, Sylvio, de asemenea nimic, nu-i aşa? ***(Sylvia face semn din cap că nu.)*** Cu căpitanul, de asemenea, n-a putut avea nici o explicare, fiindcă de aseară pînă acum căpitanul n-a ieşit — prin urmare s-a dus de bună voia lui. De altfel, scrisoarea pe care mi-a lăsat-o Grigoriu e simplă, lipsită de emfasul lui obicinuit... ***(Se gîndeşte.)*** Foarte bine. Mă duc să văd ce face căpitanul şi după aceea o bună primblare pe jos. Cine vine ?... Sylvia ?... ***(îi face semn să vie.)***

SYLVIA

Da. ***(Se scoală să iasă.)***

DOMNIŢA
(.iritată)

Ia mă rog să stai. Avem de vorbit amîndouă.

DOCTORUL
(către nariţă)

Maică Evghenio, dumneta... primblare pe jos... ceva ?

STARIŢA

Nu, dragă. Mie mi se cuvine primblare pe sus, ca îngerilor...

DOCTORUL

Cam voluminoasă pentru situaţia asta cerească.

STARIŢA

Hei, dragă, dacă mi-aî da braţul tău, poate am zbura.

DOMNIŢA

Vine popa Alcxe, Evghenio.

STARIŢA

O să zbor cu el.

DOCTORUL

Nu la rai.

STARIŢA

Dragă, eu cînd m-oi hotărî să fac călătoria asta, numai acolo mă duc.

SYLVIA

Atunci o să umbli singură, maică Evghenio.

STARIŢA

Sunteţi guri rele. Părintele Alexe c sărac şi plin de nevoi. Ajutaţi-1 şi nu-1 judecaţi.

SYLVIA

Ii cam place aghiazma.

STARIŢA

Umblă în cuvîntul Domnului.

SYLVIA

Dar se urcă la ceruri.

STARIŢA

Tinereţe-tinereţe !... care nu ştii să ierţi greşelile altora !...

DOMNIȚA

Și-ți ierți așa de ușor pe ale tale !...

ST AR IȚA

(imnd pe Domnița de braț, upjrie)

Măria-ta, blîndețe și îndurare, că am fost tineri cu roții. ***(Tare.)*** Și ce vrea părintele Alexe ?

DOCTORUL

Să-ți arate cripta.

STAR IȚA

Așa ?... Cu mare dragoste.

DOCTORUL

Ieșim împreuna, maică ?

SIARITA

Bucuros.

(Doctorul fi scărița i'i.)

SCENA II

DOMNIȚA. SYLVIA

DOMNIȚA

Convorbirea noastră de aseară a fost întreruptă de venirea bărbaților și de scena studentului... Bine că s-a dus !... Mă rog, s-ar putea să-mi explici ce înțeles avea vorbele tale de ieri ?

SYLVIA

Care vorbe ?

DOMNIȚA

Adu-ți aminte bine.

SYL\IA

(gindindu-se)

Nu-mi aduc aminte. Dumneta probabil le ții minte mai bine decît mine, fiindcă îini ceri o explicare solemnă, parcă cine știe ce s-ar fi petrecut între noi.

DOMNIȚA

Nu-ți aduci aminte. Mă bucur, fiindcă asta mă face să cred că ai vorbit în neștire.

SYLVJA

în neștire ? !

DOMNIȚA

Cel puțin nădăjduesc...

SYLVIA

Doamne, mamă, ciudată fire părintească ai dumneta de la o vreme... Ții cu orce preț să mă faci nerăspunzătoare de faptele și vorbele mele, ca și cum n-aș fi copilul dumitale. Declara-mă nebună și închide-mă într-o casă de sănătate. Cel puțin așa te scapi de mine...

DOMNIȚA

Nu te teme, fata mea, că dacă vei urma așa, o să ajungi pe urmele lui tată-tău.

SYLVIA

Iar tata !... ***(Ștergîndu-și ochii se scoală.)*** Da' pentru ce, mă rog ?... fiindcă nu vreau să iau pe un om pe care-1 urăsc ?... II urăsc ! ***(Tare.)*** îl urăsc din toate puterile spune-i-o, s-o știe.

DOMNIȚA

La asemenea cuvinte nu am decît un răspuns : te rog să ieşi.

SYLVIA

Să ies !... Eu, marnă Nu ies.

DOMNIȚA
(sărind in picioare **fi** *arătîildu-i uşa)*

Ieşi !... *(Se reazemă de un fotoliu ; sade.)*

SYLVIA
(icnind spre Domniță, **îi** *cade in genunchi)*

Mamă !... Nu mă umili aşa... lartă-mă că îndrăznesc să-ți răspund... Am putut greşi, pot greşi, însă te rog, mamă, nu mai vorbi aşa de tata...

DOMNIȚA

Fugi, fugi, că-mi scurtezi zilele...

SYLVIA

Mamă, iartâ-mă... Ce vrei de la mine ? Ce vorbe am zis ieri ?... *(Gîndindu-se.)* Ce am xis alta decît că nu-l iubesc... Asta nu se poate schimba, după cum nu se poate schimba sîngele din mine...

DOMNIȚA

Ştiu că nu se poate schimba, sîngele acela de tiran, care m-a chinuit o viață întreagă *(Ridică de pe genunchi capul Sylviei şi-l sărută.)* Nu se poate schimba moştenirea, sîngele şi obrazul aceluia ce m-a îngenuncheat şi m-a umilit întotdeauna, întotdeauna... Şi eu am suferit, eu, fiică de domn ; l-am iubit, pe ei, un străin de rînd, fără nume şi fără avere... ofițeraş german, rătăcit prin ostile ruseşti...

SYLVIA

Mamă !...

DOMNIȚA

Da, numai fiindcă era frumos, fiindcă mă îmbăta cu vorbele şi nebunia lui dc visător, pe care v-a dat-o vouă ca moştenire. Sylvio. laîâ-mă să-ți deschid ochii : fugi de vorbe neînțelese, fugi de farmecul şi primejdia visurilor ; lupta cu firea ta căutătoare de necunoscut şi biruieşte-o fiindcă ea te arde, te ucide, cum a ucis pe tatăl tău şi pe Mărie[12]!... *(Domnița îți ascunde ochii şi plînge ; Syloia de asemeni. Domnița reia încet.)* Am avut doi copii. Am luptat cu unul, şi ni-a biruit. Mărie a vrut să ia pe doctor, şi l-a luat, fără voia mea. Doctorul e o fire îneîntătoarc, o recunosc, dar, tocmai de aceea, periculoasă. E un om drept, bun, inteligent cît vrei, dar atins şi el de nebunia primejdioasă a vedenielor. Fugi, Sylvio, de asemenea lucruri. Ți-am scos înainte pe Cântă într-adins. **E** om bun, cu nume. cu avere, şi, mai presus de toate, cu mintea sănătoasă... Groaza de a te vedea căzută pe mînile unui... bolnav, mă înspăimîntă şi mă face poate nedreaptă. Insa eu îți doresc binele, numai pentru binele tău mă lupt ; lupt cu împrejurările, cu voința ta, cu însăşi firea mea, Sylvio...

(Se ivesc în u;e doctorul cu căpitanul.)

SCENA III

DOMNIȚA, SYLVIA, DOCTORUL, CĂPITANUL

CĂPITANUL

Aşa e, doctore : vă exploatează pe toți... *(Văzînd pe domnița ți pe Sylvia agitate, se opreşte.)*

DOMNIȚA
(şlergindu-şi ochii)

Intră, intră, căpitane. *(încearcă să ztmbească.)* Despre ce vorbeați ?

CĂPITANUL
(sămtîndu-i mina)

Vorbeam despre d-I ...student. Doctorul mă întreba de am avut vreo explicaţie displăcută cu el. Ce pot avea eu cu un asemenea om ? ***(Dînd mîna Sylviei.)*** Pentru mine e un biet nenorocit. îmi pare rău însă că n-a stat, să fie de faţă la izbinda unui spirit... ce locuieşte în beci.

DOMNIŢA

Ce spirit ?... Iar spirite ?...

CĂPITANUL
(rizind)

Nimicuri, Domniţo. Soldatul meu a stat asta-noapte la pîndă, şi azi-dimineaţă a ieşit din beci cu stafia de păr...

DOCTORUL

Căpitane, dacă vrei să vorbim, vino la mine.

DOMNIŢA
(uitindu-se la amindot)

Aveţi de vorbit Staţi aici. că ne ducem noi. Şi eu am de vorbit cu Sylvia... Dar ce e cu stafia, mă rog ?

CĂPITANUL

Ce să fie ? Ia, un ţigan, cu pletele pînă la brîu, care-şi alesese meseria de stafie, ca să mănînce bine. L-a scos Petre al meu de chică... şi cred că l-a făcut să-i treacă pofta de o asemenea carieră...

DOMNIŢA
(scultndu-se ij *insă)*

Ei, bravo !... ***(Uitîndu-ie Ia doctor, cu bunătate îi întinde mina.)*** Xu te întrista, doctore... S-o găsi altcineva să ia locul ţiganului, în consumarea mîncărilor ce trimiţi stafiei. ***(Doctorul dă din cap, trist).*** Haidem, Sylvio. Cînd veţi sfîrşi, trimiteţi să ne cheme. ***(Ies amîndouă.)***

SCENA IV

DOCTORUL, CĂPITANUL

CĂPITANUL

Fără supărare, doctore.

DOCTORUL
(iniţiind din umeri)

Ce. încape supărare, căpitane ? Fiecare cu părerile sale. Tiu numai să stii că nici eu nu cred în stafii.

CĂPITANUL

Atunci ?...

DOCTORUL

Ce să-ţi spun !... Ar fi prea lung şi poate zadarnic să-ţi explic ce m-a făcut să schimb ordinele date de d-ta dorobanţilor din sat...

CĂPITANUL

în adevăr, am văzut că s-au dat alte ordine de la curte.

DOCTORUL

Eu sunt de vină.

CĂPITANUL

E curios că te ocupi şi de disciplina soldaţilor mei.

DOCTORUL
(te unu la el lung)

Găseşti ?... Aş putea să răspund că e mai curios că disciplina dumitale se ocupă de cele ce se petrec în casa noastră... Insă trec peste asta, şi sunt gata să-ţi cer iertare.

CĂPITANUL

Nu încape nici o iertare. ***[Doctorul tace. îşi face** o* ***ţigară. O aprinde şi se uită la căpitan.)***

DOCTORUL

Cu ce te pot servi, căpitane ?... Aveai să-mi spui ceva, da ?

CĂPITANUL

Da... Dar înainte de a intra mai adînc în vorbă, mă ierţi că am îndrăznit să-ţi deranjez stafia...

DOCTORUL
(zîmbind}

Te iert de o mie de ori.

CĂPITANUL

Ba nu, da', ştii, e bine să vorbim fără supărare.

DOCTORUL

Făr' de nici o supărare. Sunt hotărît să nu mă supăr pe d-ta...

CĂPITANUL

A !... Prea multă generozitate !

DOCTORUL

Nesfirşită...

CĂPITANUL
(luînd un scaun ţi venind alături de el)

D-le doctor, să vorbim lămurit : ce ai cu mine ?

DOCTORUL
(intrat)

Eu ?...

CĂPITANUL

De ce te miri aşa ? dumneta.

DOCTORUL

3 Mă mir, fiindcă îmi faci o întrebare la care nu mă aşteptam. Ce pot să am eu cu d-ta. decît, cel mai mult, raporturi prieteneşti.

CĂPITANUL

Da?...

DOCTORUL

De ce te îndoieşti ?

CĂPITANUL

Fiindcă îmi pare că faptele nu se potrivesc cu vorbele.

DOCTORUL

Cum aşa ?

CĂPITANUL

Aşa. D-ta ştii că eu sunt logodnicul Sylviei.

DOCTORUL

Ştiu că aşa vrea Domniţa şi probabil... şi dumneta.

CĂPITANUL

Şj că dumneta nu vrei.

DOCTORUL

Eu ? ! Da' ce interes am eu. ca să nu vreau ?

CĂPITANUL

Ştiu şi eu...

DOCTORUL

Poate că, în adevăr, sunteţi două firi nepotrivite. Eu însă am îndemnat întotdeauna pe Sylvia să treacă peste oarecari deosebiri de caracter...

CĂPITANUL

Va să zică v-ajî ocupat de mine.

DOCTORUL

Da... Insă iii mărturisesc, căpitane, că numai în treacăt... şi totdeauna în bine.

CĂPITANUL
(imlinindu-se)

Prea multă onoare !... *(Doctorul se înclină* fi *el.)* Cu toate astea, nu ştiu cum se face, doctore, că nu prea ai succes în misiunea asta de vorbitor de bine. cînd este ştiut de toată lumea ce mare succes ai pe lingă Sylvia şi chiar pe lîngă Domniţa, în impunerea voinţei d-tale.

DOCTORUL

Mă rog... nu pricep.

CĂPITANUL

Cu toate astea e simplu.

DOCTORUL

Se poate, dar nu pricep. Din momentul ce suntem amîndoi de faţă, e bine să nu ne pierdem vremea dezIcgînd rebusuri. Vorbeşte limpede, căpitane. Ce este'

CĂPITANUL

Toată lumea ştie, doctore, cît de mare înriurire ai dumneta în casa Domniţei.

DOCTORUL

Ca orce om în casa lui.

CĂPITANUL

Mai mult decît orce om în casa lui. Casa lui... e o vorbă.

DOCTORUL
(nedumerit)

Cum : o vorbă ?

CĂPITANUL
(miscindu-se pe scaun)

Vezi, doctore, sunt lucruri delicate... Dar cred că a venit vremea să vorbim lămurit.

DOCTORUL

Te rog...

CĂPITANUI

Dumneta ai făcut din casa Domniţei casa ditmilale... *(Doctorul vrea să protesteze.)* Te rog... lasă-mă să urmez. Ştiu că ai oarecare drepturi de afecţiune, că aici ai mormîntul răposatei... Insa astea poate că nu legitimează îndestul stăpînirea sub care ţii pe Domniţa şi pe Sylvia. Te rog... nu mă întrerupe. Dumneta nu mai profesezi medicina...

DOCTORUL

Nu.

CĂPITANUL

Copii de la domniţa Măria nu ţi-au rămas.

DOCTORUL

De ce mă întrebi ? Ştii bine că nu.

CĂPITANUL

Atunci... înțelegi cred.

DOCTORUL

Ba nu, nu înțeleg. Ce este ?

CĂPITANUL
{iritat, se scoală)

Dacă nu înțelegi, ce să-ți fac ! *(Se întoarce și se apropie mai mult de doctor.)* Lumea zice că d-ta n-ai avere...

DOCTORUL

Nu, n-am avere... Adică am avut ceva... cu care am îmbunătățit moșia... *(Uitîndu-se la el și zimbind.)* Da', mă rog, căpitane, ce însemnează asta ?

CĂPITANUL

Mi-ai zis să-ți vorbesc limpede..,

DOCTORI'L

Despre afacerile dumitale.

CĂPITANUL

Afacerile mele se întîlnesc cu aJe dumitale, doctore...

DOCTORUL

Da ? Cum așa ?...

CĂPITANUL

Așa. Lumea zice că dumneta ești cauza că Sylvia nu vrea să se mărite... A cerut-o unu și altu. și n-a vrut să i pe nimeni. Și lumea zice că d-ta ai un interes...

DOCTORUL

E Căpitane, ești cam nedrept în ceea ce spui...

CĂPITANUL

Nu spun cu, lumea spune.

DOCTORUL

Asta e un fel de a vorbi.

CĂPITANUL

Ba nicidecum. Și lumea mai spune și altele...

DOCTORUL
[zâmbind, blajin)

Da' poate să spună lumea ce-o pofti.

CĂPITANUL
(mirai)

Bine, doctore, nu te mișcă lucrurile astea? ***(Serios.)*** Doctore, crede-mă ca nu vorbesc eu... Pot chiar să adaog că împiedec pe alții de a vorbi. Am început cam iritat, însă acuma sunt liniștit, gata chiar să-ți cer iertare de tonul cu care am început. Eu te cunosc, doctore, și știu că nu ești în stare să faci un lucru necorect. însă... e o parte din firea noastră omenească, în care naturile cele mai alese nu se mai diferențiează pe cinste sau necinste. Asta este... cum aș spune ? pasiunea.

DOCTORUL

Te înțeleg foarte bine. Numai, cred că și acolo intră cinstea și necinstea.

CĂPITANUL
{uitîndu-se U el, zlmbeslc)

Curios om ești, doctore !... Nu mă înțelegi. Uite, ca un prieten bun, am să-ți vorbesc clar, cu punctele pe i, ca să atrag atențiunea dumitale de vizionar asupra lucrurilor pămîntești... Doctore, în puține cuvinte : lumea zice că d-ta n-ai avere ; că nu mai practici medicina ; că ai pus mîna pe averea Domniței și a Sylviei, și o administrezi pe socoteala dumitale ; că din cauza asta te opui la măritarea Sylviei...

DOCTORUL

Am înţeles. Dar, dragă căpitane, lumea pentru mine n-are decît ***o*** valoare relativă. Dacă adevărul c altfel, ce vrei să-mi pese de ce zice lumea • dacă iar adevărul ar fi cum fi spui d-ta, întru ce ar putea lumea să-1 schimbe ? Eu nu fac judecător de faptele mele decît mimai conştiinţa mea.

CĂPITANUL

Curios om !... Bine doctore, lumea spune şi mai mult : că pentru a-ţi ajunge la scop, întrebuinţezi mijloace pe cari le prevede şi le pedepseşte Codul Penal.

DOCTORUL

Cum ? !

CĂPITANUL

Că faci spiritism, hypnotism ; că sugerezi Sylviei voinţa dumitale...

DOCTORUL

Nu e adevărat !

CĂPITANUL

Că faci spiritism am văzut-o eu...

DOCTORUL

Fac spiritism... Nu. încerc a face unele experienţe... Sunt lucruri interesante.

CĂPITANUL

Ba faci spiritism, doctore. Studentul dumitale face hvpnotism... Ce, crezi că eu nu am conştiinţă că m-a adormit aseară ?... Toate astea sunt lucruri urîte, nefireşti, iar studentul dumitale e un şarlatan vulgar...

DOCTORUL

Să-mi dai voie... De ce e şarlatan şi de ce sunt lucruri nefireşti, de vreme ce te-a adormit .'

CĂPITANUL

Iartă-mă, doctore — eu sunt hotărît să nu îmbrăţişez credinţele dumitale ; vreau numai să-ţi atrag luarea-aminte asupra numelui ce-ţi faci în lume.

DOCTORUL

Bine, căpitane, îţi mulţumesc, însă n-am nimic de schimbat.

CĂPITANUL

Ăsta-i cuvîntul dumitale cel din urmă ?

DOCTORUL

Asta.

CĂPITANUL
(prtmbUttdu-se, sf gindeflr)

Ascultă, doctore : îţi dai bine seamă de ceea ce faci ?

DOCTORUL
(zlml/ind)

Cred...

CĂPITANUL

Şi ţii cu orce preţ să compromiţi pe Sylvia ?

DOCTORUL

Eu, să compromit pe Sylvia !

CĂPITANUL
(venind in jjţa lui)

Da, dumneta. O compromiţi. *(Repetînd.)* Dumneta compromiţi pe Sylvia, da.

DOCTORUL

(te uiți lung la căpitan și pare a-și aduce aminte de ceva. Repetă încet fi rar)

Eu compromit pe Sylvia... ***(Se gîndeşte cu capul în mini. Se uită din nou la el.)*** Poate ai dreptate...

CĂPITANUL

A !... In sfîrsît !...

DOCTORUL

Numai, te rog, căpitane, fă-mă bine să-nțeleg care e sensul cuvintelor dumitale...

CĂPITANUL

Bine, doctore, nu înțelegi cîte lucruri se leagă împreună : cum ai luat pe domnița Măria ; ce înrîurire ai asupra domniței Zoe şi a Sylviei ; ce viață duceți cîtetrei aici la țară, singuri ; cum Sylvia nu vede decît prin ochii dumitale... Lumea vrea să-şi explice situația asta.

DOCTORUL

Dumneta crezi asemenea lucruri ?

CĂPITANUL

Eu nu cred, fiindcă atunci n-aş mai fi aici. Dar tocmai fiindcă nu cred, mă simt în drept a-ți vorbi lămurit.

DOCTORUL

Atunci... eu trebuie să părăsesc casa asta.

CĂPITANUL

Nu, nicidecum.

DOCTORUL

Cc să fac ?

CĂPITANUL

Să rättiîi şi să îndemni pe Sylvia către caiea cea dreaptă, cea sănătoasă şi cea omenească.

DOCTORUL

(dînd din cap)

Cînd ai şti I. De cînd a murit Mărie nu fac decît ;j?.ta.

CĂPITANUL

Poale nu cu destulă energie... şi prin toate mijloacele.

DOCTORUL

Prin toate mijloacele.

CĂPITANUL

(priviitdu-l fix)

Eşti sigur ?

DOCTORUL

Ce înțelegi prin : ***toate mijloacele ?***

CĂPITANUL

Bunăoară prin mijlocul de aseară.

DOCTORUL

(prkuindu-î)

Prin hypnotism şi sugestiune ?... ***(încremenit.) Dumneta*** mă îndemni la aşa lucru !... dumneta !... ***(Sculîndu-se.)*** Asta-i prea, prea !... Bine, căpitane, parcă adineaori era Ia mijloc Codul Penal...

CĂPITANUL

(rece)

Cum .socoteşti. Sau mă ajuți în împlinirea scopului meu, cinstit, de om care iubeşte şi vrea să facă fericită pe o ființă demnă, dar slabă, nervoasă... ***[Se aude bă-*** *tîrid la uțe.)*

VOCEA DOMNIȚEI

Ați isprăvit ?... Putem intra ?...

CĂPITANUL
(apropiindu-se ie doctor)

...sau rămîi sub bănuială că exploatezi două persoane nenorocite, ce ți-au căzut în mînă... ***(Face un pas către uşc să deschidă Domniței ; către doctor.)*** Alege... ***(Deschide.)***

SCENA V

DOCTORUL, CĂPITANUL. DOMNIȚA, SYLVIA

CĂPITANUL

Tocmai bine, Domnițo. Va aşteptam, te aşteptam ca să ieşim împreună. Doctorul ne dă afară... pe mine şi pe d-ta. Dar ne întoarcem numaidecît.

DOMNIȚA
(privind la amîndoi)

Da ?... Atunci să mergem... ***(hitorcindu-se către doctor, încet.)*** Mă rog, doctore, mai spune-i şi dumneta ***(Ieşind cu căpitanml.)*** Ne ducem La Şiret, Voiți să vă trimitem trăsura?

DOCTORUL

Bu

SYLVIA
(încet)

Dacă s-ar putea să-1 pierzi pe acolo...

(Domnița si căpitanul ie;.)

SCENA VI

DOCTORUL. SYLVIA

SYLVIA
(ducî/idii-sc in virfid picioarelor si ascultînd la **Mjr)**

Au plecat !... ***(Către doctor.)*** Dacă s-ar putea să-1 ia Şiretul !...

DOCTORUL
[în picioare, cu mîna la gură)

Ciudate lucruri !...

SYLVIA
(venind spre el, îl priveşte lung)

Doctore... ce ți s-a Tntîmplat ?

DOCTORUL
(vorbind cu sine)

Are dreptate ? n-are dreptate ?... Cine ştie !... ***(Gîndindu-se.)*** Dar dacă eu, spre a face ca tine şi spre a mă apăra pe mine. aş zice ca neasemănarea este lucrul cel mai asemănat din lume... ***(Ducîndu-ie către o canapea, către Sylvta.)*** Sylvia, şezi. ***(Sylvia şade in faţă.)*** Sylvio, ai găsit în biblioteca părintelui tău pe ***Phileb*** al lui Platou ?

SYLVIA
(uitîndu-se lung la dînsul)

Doctore, ți s-a întîmplat ceva astăzi.***(După o pauză.)*** De ce mă întrebi de Platon ?

DOCTORUL

Ca să încerc a te încredința că plăcerile noastre, orcît de înalte ar fi ele. sunt lucruri tăgăduite, fără valoare : cu atît mai mult cînd sunt plăceri de rînd...

SYLVIA

Adică ?...

DOCTORUL

Ce frumoasa frunte ai !... Poate aici să fie scăparea ta.

SYLVIA

Din ce în ce mai clar.

DOCTORUL

Ce ați vorbit cu Domnița ?

SYLVIA

Ce vrei să vorbim, decît tot acelea ți iar acelea. D-ta însă pari a fi avut o convorbire mai interesantă.

DOCTORUL

O convorbire... ciudată.

SYLVIA

Da ?

DOCTORUL

Niciodată neadevărul nu pare mai aproape de adevăr decît cînd este mai departe.

SYLVIA
(gîndindu-se)

Nu înțeleg.

DOCTORUL
(după o pauza)

Căpitanul e un om cu mult mai interesant decît Îl credeam.

SYLVIA

Da ?... Cu toate astea, tot ar fi bine sa-I ia Șiretul.

DOCTORUL
(zîmbind)

Ar fi mai bine să-l iai tu.

SYLVIA

Doctore !... faci jocuri dc cuvinte !...

DOCTORUL

Bine, Sylvio. ce scop vrei tu să dai vieții tale ?... Nu înțelegi că mai Ia urma urmei nimic din ceea ce e omenesc nu e trainic... decît poate ***ideea.*** încolo, şi iubirea şi ura se duc, şi nu rămîne decît starea asta de scepticism melancolic, la care am ajuns eu, şi care mă ajută sa privesc toate cele omeneşti cu tocmai atîta bunătate, cît trebuie ca să nu fiu prea des înşelat. Tu ce doreşti, Sylvio ? Ce scop urmăreşti ?

SYLVIA

Nici un scop. Vreau să trăiesc liniştită şi să mă bucur de înțelegerea lumei. Dumneta ce scop ai dat vieții d-tale ?

DOCTORUL

Foarte bine. Crezi însă că dacă ai lua pe un om care te iubeşte, ai fi împiedecată de a te bucura de aceleaşi bunuri ?

SYLVIA

Un hysteric !... ***(Se scutură ca de o impresie urîtă.)***

DOCTORUL
(se gîndeşte)

Ce curios, ha !... A adormit ca prin farmec...

SYLVIA

Doctore, nu-mi mai aduce aminte. Ai fost crud, crud...

DOCTORUL
(urmărindu-şi ideea)

E ciudat că noi n-am încercat niciodată. Ridică-ţi părul de pe frunte. ***(Se uită ftx la dînsa.)***

SYLVIA
{natural)

Da' bine, parcă aveai să-mi spui ceva...

DOCTORUL

Eu ?... A, da !... Aceeaşi poveste. Trebuia să te conving să-I iai. Văd însă că eşti mai hotărîtă ca orcînd sa nu-I iai...

SYLVIA
{vesela)

Va să zică n-o să mă mai chinuîeşti şi d-ta !... Ah. ce bine !... îţi spun drept, doctore, că asta era singura mea părere de rău : că nu-ţi puteam împlini dorinţa.

DOCTORUL

Să lăsăm... Văd şi înţeleg că e degeaba... Vrei să şezi lîngă mine ?

SYLVIA

Vreau. ***(Vine lingă el.)*** Dacă doreşti, şi mîna.

DOCTORUL
(sculîndu-se, se uită la ea fix)

Ar fi curios să încercăm şi noi experienţa lui Grigoriu... Ia şezi. Reazămă-ţi capul de canapea...

SYLVIA
(rezămtndu-se)

Bucuros.

DOCTORUL

Numai, ar trebui să am toată voinţa lui Grigoriu. ***(îi pune mîna pe frunte.)***

SYLVIA
(sărind de pe canapea, il apucă cu amindouă mînile de braţe)

Doctore, ce vrei să faci !... Vrei să mă adormi şi să mă sugestionezi !...

DOCTORUL
(încurcat)

Vreau !... Nu pot zice că vreau... încerc. ***(Cu bunătate.)*** E interesant.

SYLVIA

O idee !... ***(Schimbînd deodată tonul.)*** E foarte interesant, foarte, foarte... încearcă, doctore. ***(Se aşază ca mainainte.)***

DOCTORUL

Dacă aş avea magnetul, ar fi poate mai uşor...

SYLVIA

E pe masa cea mică.

DOCTORUL
(ia *magnetul şi se întoarce)*

Sylvio, uite-te la punctele oţelului, fix. ***(Apropie magnetul binişor ; îl depărtează şi iar îl apropie.)*** A adormit !...

(Şade pe un scaun si** o **priveşte.) Da ? ***(Plecîndu-se spre ea.)*** Sylvio, da?... ***(O atinge pe umăr.)*** Sylvio ! ***(Se uita la dînsa cu temere.)*** Deja ?... Sylvio !... ***(Se depărtează.)*** Şi zicea că numai Cântă e hysteric !... Aţa suntem toţi. numai cauza determinantă lipseşte. ***(Gindindu-se.)*** Ei. acuma ?... ***[Se apropie de Sylvia şi-i ridică un braţ, care rămîne in aer.)*** Doarme !... ***(Se depărtează cu cîţiva paşi.)*** Ce-am făcut !... Cel puţin dacă nu încercam s-o adorm, aveam un cuvînt... Pot eu să leg libertatea unei fiinţe, în contra voinţei ei, a voinţii ei hotărîtoare de a nu-l lua?... ***(Se întoarce către Sylvia şi-i lasă braţul în jos.)*** Doarme !... ***(Se depărtează din nou.)*** Ah, căpitane, ce mizerabil eşti !... Mi-ai picurat veninul infamiei în suflet... Auzi, eu, om să trăiesc din averea a două femei singure !.,. să mă folosesc de înrîurirea mea asupra unui suflet delicat ca acesta ca să mă bucur de starea lor !... ***(Rămîne cu ochii în pămînt. Se vede Sylvia ridicînd capul şi privindu-l. Doctorul urmează.)*** E limpede : trebuie să plec de aici... Mărie, Mărie, cum să mă despart de piatra sub care dormi !... ***(Revine încet către Sylvia.)*** Şi atîta mă stăpînea ideea de a o adormi, încît aş fi făcut orice ca să izbutesc. Mi-a infiltrat voinţa lui, ca o privire de şarpe într-un ochi de pasăre fricoasă... Ce este asta ?... Un hypnotic, care cade sub pupila neagră a studentului, şi la rindul lui sugestionează pe un om conştient ca mine ; acesta, care adoarme pe o fiinţă sănătoasă ca dînsa ***(arătînd spre Sylvia),*** în contra voinţii ei !... Suntem noi o generaţie zdruncinata pînă în temelia vieţii noastre fizice, sau o ***lumină nouă*** şi misterioasă arde în fundul sufletului omenesc ?[13]... ***(Uitîndu-se la Sylvia.)*** Ce mult îi semănai Atît de mult, ca mi se părea cîteodată că Mărie n-a murit sau că s-a înfiripat din nou in candida ta fiinţă. ***(îi ia mîna binişor.)*** întocmai ! Acelaşi chip senin, transparent ca o zi de toamnă... Se pricepe sufletul din limpeziciunea armonică a linieloi acestora, cum se pricepe cerul din mlădieiea străvezie a albăstruiul de toamnă... ***{Se pleca spre Sylvia şi o sărută pe frunte. Braţele Sylviei îl cuprind de git. El se luptă şi se desface de dînsa.)*** Ce este asta !... Sylvio, nu dormeai ?...

SYLVIA

(trechidu-şi mina pe frunte, cu voce prefăcută)

Nu ştiu.., Cred că da... Ai suflat pe ochii mei, nu ?

LX1CTORUL

(repede)

Da... am suflat, ca să te deştepţi ***(Se apropie de dînsa, vorbeşte repede.)*** Ce impresii ai ?... Cum e ?

SYLVIA

O impresie de mare slăbiciune... Lasă-mă un moment să mă odihnesc. ***(îi ia mînile între-ale ei.)*** Ciudat !... ***(Zîmbeşte.)*** Ştii? M-am deşteptat cu o impresie de slăbiciune, dar în acelaşi timp de neatîrnare fizică, de libertate, parca mă simt mai uşoară... Ce e ?... Nu-mi pot aduce aminte... Da... ***(Se gîndeşte.)*** Da... Cred că asta e : primesc să iau pe căpitan...

DOCTORUL

Ce face ? !

SYLVIA

Da, îl iau... Parcă o viaţă nouă a luat locul vieţii mele vechi[14]... E fără îndoială o prefacere întreagă...

DOCTORUL

Prefacere ?! Ce va să zică asta ?... ***(Ca pentru sine.)*** Să fie oare aşa de puternică trecerea voinţii de la o persoană h alta, incit să nu mai fie nevoie nici chiar de a o exprima ***(Către dinsa.)*** Sylvio, nu mă bănuteşti că...

SYLVIA

(blajina)

Să te bănuiesc eu Doctore, eşti cel mai bun suflet de pe pămînt, sprijinul şi singura legătură dintre mine şi viaţă... îl iau, fără temere şi fără iubire... dar îl iau.

DOCTORUL
(iris/)

Bine, Sylvio... îmi faci o adevărată plăcere. Te simţi bine ?

SYLVIA

Bine, uşoară. Dă-mi mînile din nou să mă scol. (/.fi ***lipeşte fruntea de mînile lui.)***

DOCTORUL

Foarte bine. Mă duc să văd dacă a venit trăsura ***(Iese.)***

SYLVIA
(uiihtdu-se lung după fl)

Du-te, du-te, visător nevinovat ; du-te, zboară, că pămîntul nu te merită.

SCENA VII

SYLVIA
(singura)

O adevărată scenă de comedie !... O femeie tîtiăra, o psaltire şi un militar. S-ar cuveni să biruie militarul sau cel puţin femeia. Şi va birui psaltirea !... ***(Deschide psaltirea, îşi pune ochelarii doctorului şi încearcă a ceti. Apoi îi scoate şi îi sărută.)*** Se naşte la o sută de ani o dată, cîte un om ca acesta, care mîngîie viaţa de toate nevoile ei... şi de toţi oamenii ceila.!ţi.

SCENA Vili

Se întoarce DOCTORUL ; SYLVIA

DOCTORUL

N-a venit trăsura.

SYLVIA

Foarte bine a făcut.

DOCTORUL

Am trimis să caute pe căpitan.

SYLVIA

Foarte rău ai făcut.

DOCTORUL

De ce am făcut rău? Parcă ziceai că te-ai hotărît să-l iai...

SYLVIA

Tocmai de asta. Şezi. Am de vorbit cu d-ta. ***(Doctorul şade.)*** Fiindcă m-am hotărît să-l iau, pot să-ţi vorbesc în libertate. ***(Vine lingă el şi se aşază pe braţele lui cam cu de-a sila.)*** Te rog să mă laşi. Ti-am spus că te iubesc, în glumă. Acuma pot să-ţi spun de-a binele : te iubesc cu adevărat.

DOCTORUL
(sadîndu-se)

Se poate, dar eu nu te iubesc.

SYLVIA

Eşti sigur ? !..

DOCTORUL

Mă zdruncini degeaba.

SYI VIA

Vezi Va să zică nu eşti sigur.

DOCTORUL

Sunt foarte sigur. Sunt mai cu seamă sigur că sunt un biet om trudit. ***(Vrea să iasă.)***

SYLVIA
fit ia de braț ți-l aduce înapoi)

Doctore, noi suntem rude, nu-i ;işa ?

DOCTORUL

DJ

SYLVIA

După lege. ai putea să mă iai ***? (îi acopere gura cu mînile.)*** Nu răspunde '. Ai sa zici vecinicul „Nu".

DOCTORUL

Ceea ce se cuvine să zic.

SYLVIA

Nu e vorba de ce se cuvine. De atîta timp de cînd trăim amîndoi, aici, în umbra singurătății noastre, m-ai învățat să te cunosc, si m-ai învățat să fiu sinceră, şi, cu adevărat, am ajuns la 25 de ani, fără să simt povara vieții, ca ceilalţi oameni, numai fiindcă nu am avut nimic de ascuns. De cîtva timp, de cînd am început să te iubesc, am avut de ascuns, pînă astăzi, taina asta... Nu pot s-o ascund mai departe. Ce să fac ?

DOCTORUL

Nu te-am învățat asta. Te-am învățat să nu ai gînduri ascunse despre alții... gînduri rele şi părerile nejustificate. Dar altminteri, cînd ai porniri vinovate, cari să facă pe alții să sufere, te-am învățat să le smulgi din suflet, sau, dacă nu poți, sa Ie afunzi acolo, în tainița cea mai ascunsă... Ar fi prea comod altfel...

SYLVIA

Porniri vinovate ? !... care să facă pe alții să sufere... Dar ce porniri vinovate am eu, şi pe cine fac să sufere ?...

DOC FORUL

Pe căpitan... şi pe mine.

SYLVIA

Pe căpitan, nu. Pe d-ta... nu ştiu. Tocmai aici stă taina. ***(Se apropie de dinsut.)*** Mi se pare cu neputință să nu simţi pentru mine nimic ; pentru mine, care mă gîndesc la d-ta, ca la o bucurie viitoare, ca la lumina zilei şi la farmecul existenței. Se poate să nu simţi nimic ? !...

DOCTORUL

Nu.

SYLVIA

Atunci nu mai înțeleg... Cu toate astea, adinioare cînd credeai că dorm, spuneai lucruri atît de dulci...

DOCTORUL

Oum ! Nu dormeai ? !...

SYLVIA

Nu.

DOCTORUL

Cu atît mai bine !

SYLVIA
(apucindu-i mînile)

Vezi, vezi !

DOCTORUL
(desjăcbidu-se dc dînsa)

Mă turburi degeaba. Am zis ***cu atît mai bine,*** în alt înțeles, în înțelesul de a nu face pasul ăsta silită de voința altora... ***(Se gîndeşte.)*** Atunci cum te-ai hotărît să iai pe căpitan, dacă ai auzit tot ?

SYLVIA

[încurcați)

Ca *ă te ascult... şi să-ţi fac plăcere.

DOCTORUL

Nu se poate.

SYLVIA

Atunci ce să fac ?

DOCTORUL

Să nu-l iai, iar eu să plec de aici.

5YLVH

Cu mine ?

DOCTORUL

Nu mai spune copilării.

SYLVIA

Bine, nu ziceai că samăn cu Mărie, că sunt întocmai „zi de toamnă"... Nu rosteai atîtea lucruri dulci, pe cari acum nu vrei să le mai rosteşti ?

DOCTORUL

Le ziceam, şi sunt adevărate, însă le ziceam pentru mine... nu pentru tine... Ce ai făcut, nu şade frumos. Ai surprins îndoiala şi nedomerirea mea... Poate chiar slabiciunele melc. La ce ţi-ar folosi să ştii că te-aş iubi într-o formă bizară de vizionar, înalta şi absolut ideală — ca o suprapunere de imagini — cînd aş iubi în tine pe Mărie... şi mai cu seamă că sunt hotărît să plec de aici.

SYLVIA

(luindu-i mhuU)

Mi-ar folosi să pot suporta viaţa mai departe... A răsărit în mine o lumină nouă[15]. Cred într-însa şi vreau s-o pătrunz.

DOCTORUL

E veche ca lumea.

SYLVIA

E nouă. E lumina ***mea*** ! E reînvierea mea sufletească. Cum aşteaptă plugarul ploaie de la ***lumina nouă*** de pe cer ; corăbierul, pace pe ape — aşa aşlept eu tot de \A dînsa.

DOCTORUL

înşelăciune, veche ca lumea.

SYLVIA

Şi ca dînsa pururi nouă. De altminteri, şi d-ta crezi într-o astfel de înşelăciune...

DOCTORUL

Eu cred într-o evidenţă lăuntrica a mea.

SYLVIA

Oare iubirea mea nu este o evidenţă lăuntrică ?... Fiecare din noi crede că evidenţa sa lăuntrică este cea mai evidentă.

DOCTORUL

A mea nu face rău nimănui.

SYLVIA

Şi... a mea... îţi face rău ? *(Doctorul vrea sâ-si retragă mînile.)* Ai zis că m-ai putea iubi... într-o formă de vizionar, înaltă şi ideală ?... *(îi lasă mînile deodată, şi izbucneşte în lacrămi.)* Ah ! cînd ai şti cit dc adînr. răsună vorba asta în sufletul meu *(Se aude un zgomot de trăsură.)* Vine mama şi căpitanul. Aşteaptă-mă. Inii dai cuvîntul de onoare că nu pleci ?

DOCTORUL

Da.

SYLVIA

Aţteaptă-mă.

SCENA]X

Intră CĂPITANUL si DOMNIŢA ; DOCTORUL

DOMNIŢA

Mi s-a părut că am văzut trăsura de la srhit... Nu ştii, doctore, dacă s-a întors maica stariţă ?...

DOCTORUL

Cred că da.

DOMNIŢA

Mă duc un moment să-mi las haina. *(Iese.)*

DOCTORUL
(călrc *căpiliin)*

Cum ţi se par locurile noastre, căpitane ?

CAPIT ANUL

Foarte frumoase. Numai n-am înţeles nimic de primblare, din cauza neliniştei prinţesei. Zice că nu i se ia gîndul de la prinţesa Măria, de cînd cu experienţa studcntului. A atins-o pe mînă ! E încredinţată că a atins-o prinţesa Măria...

DOCTORUL

Cc fericită e !...

CĂPITAN UL

Fericita ? 1... Pentru ca a atins-o un mort !...

DOCTORUL

Moartea e o vorbă.

CĂPITANUL

Da ?

DOCTORUL

Da.

CĂPITANUL

Lucrul cel mai pozitiv din lume — poate singurul pozitiv — o vorbă !...

DOCTORUL

Da.

CĂPITANUL

Fericit om eşti !

DOCTORUL

Sunt atît de nenorocit, încît, pe laturea asta, sunt aproape fericit. Şi se vede că d-ta, căpitane, nu ai fost atins de soartă, nu ai pierdut pe cineva care să-ţi fi

umplut gmdurile şi inima — ca să nu pricepi nevoia asia a sufletului omenesc de a nu crede în moarte !... Toată ordinea morală a lumei este creată de o serie de necesităţi ale sufletului nostru, căpitane... De cîtc. ori văd pe Sylvia, eu mă simt mai bun şi mă liniştesc.[16] Şi e bine că vine vorba, ca să lămurim situaţia dintre noi.

CĂPITANUL

S-a lămurit, in fine ?

DOCTORUL

Da. D-ta nu mai iai pe Sylvia.

CĂPITANUL

Bine ai lămurit-o !

DOCTORUL
(fără a băga de seama)

Iar eu plec din casa asta. Plec. Sacrific ordinei morale despre care îţi vorbeam, liniştea şi fericirea mea. Fiindcă, printr-o substituire stranie de persoane şi pe nesimţite, începusem să iubesc pe Sylvia, crczînd că iubesc pe Măria... De aceea, plec.

SCENA X

DOCTORUL, DOMNITA. CĂPITANUL, SYLVIA, CĂLUGĂRIŢE

Se deschide o use si intră trei călugăriţe, din car' una e Sylvia. Din partea opusă intră Domnii a..

SYLVIA
(înaintîtid încet către domniţa Zoe, cu o carte in mină)

Măria-ta, îţi prezint pe maica stariţa şi pe maica Eupraxia.

DOMNIŢA
(încremenită, uitîndu-se ia Sylvia)

Da' ce este a>ta, Sylvio ?

SYLVIA

Măria-ta, maica stariţa şi maica Eupraxia îţi vor spune că Sylvia nu mai e printre vii. Dc azi înainte eu sunt sora Magdalina. Te rog, măria-ta, nu încerca să mă intorni de Ja hotărîrea ce am luat. Sunt vîrstnicâ şi în toate minţele. Eu port în suflet o lumină, care este suferinţa şi mîngîierea mea. Mă duc să le închin xnîntuitorului, aceluia ce este numai îndurare şi iubire, aceluia ce înţelege şi iartă. ***(Deschide încet psaltirea. Trece spre uşa din fund, cetind.)***

„Miluieşte-mă, Doamne, că fără putere sunt ; vindecă-mă, Doamne, că s-au turburat rosturile mele."

„Spre Domnul am nădăjduit : cum veţi zice sufletului meu : mută-te in munţi ca o pasăre ?" ***(Iese.)***

DOMNIŢA

Sărmana fata mea L. A înnebunit... ***(îi vine rău. Doctorul o ajută.)***

CĂPITANUL

încep să cred că dacă mai stau în casa asta, înnebunesc şi eu. înapoi, băiete, la regiment şi la club !...

COHTINA

O AMICĂ

Comedie într-un act

SCENA I

ISARBATUL (la masa de scrii, înlăturat în tartan)
FEMEIA (citeşte, iim-un fotoliu)

BARBATUF

Ce vreme frumoasă ! Nu ieşi, dragă ?

FEMEIA

Vreme frumoasă ? !... Plouă. Stă să ningă.

BĂRBATUL

Să ningă in septembrie !... Asta-i adevărata vreme pen-ini sporturi... Ia vezi, barometrul ce zice.

FEMEIA
fie *duce, în silă, să v<tdă barometrul)*

Variabil.

BĂRBATUL

Ca o femeie.

Fh.MF.IA
(ui.'indu-ie lung la dinsul)

Dumneata zici asta Are haz.

BĂRBATUL

Loveşte sticla cu degetul.

FEMEIA
(sunind in barometru)

Se urcă.

BĂRBATUL

Ca un bărbat...

FEMEIA

Prc7umţios.

BĂRBATUL
(după o pauză)

Ei, ce zici ? Ieşim ?

FEMEIA

Amîndoi, da.

BĂRBATUL
(picând ţapul pe o parte)

Tare mă mai iubeşti !... Bine, dragă, am de lucru....

FEMEIA

Lucrează. Te împiedec eu ? Stau acasă, aici, dupe biurou, şi citesc.

BĂRBATUL

Mare lucru e amorul !... ***(O pauză. Se aude o viespe zbîrnîind.)*** Şi afurisita asta de viespe, de un ceas mă trudeşte. ***(Se uită roată, după zborul viespii.)*** Ia vezi, dragă, nu poţi s-o prinzi ? ***(Femeia îşi ridică salul de pe umeri şi începe să vîneze viespea. Se urcă pe un scaun, .\are jos, loveşte cărţile din bibliotecă.)*** Tii-i-i !... Ridici tot praful !... ***(Femeia urmează, li aruncă manuscrisul de pc masă.)*** Ajunge !... lart-o, că nu mai face ! ***(Femeia se opreşte, uitindu-se spre tavan, după zborul viespii.)***

FEMEIA

N-am ajuns-o.

BĂRBATUL

Nu-i nimic. Las-o.

FEMEIA
(exciiztă)

Nu pot s-o las. ***(Aruncă şalul în podele, după viespe.)***

BĂRBATUL

Las-o, pentru numele lui Dumnezeu !

FEMEIA
(apropiinduse de el)

Nu pot s-o las... că te muşcă... *(// ia de gît si-l sărută.)* Şi sunt geloasă...

BĂRBATUL
(bufnind de plictiseală)

Uf !... Tare mă mai iubeşti !...

FEMEIA
(adunindu-i foile de pe jos)

Ce scrii ?

BĂRBATUL

O dramă conjugală în 7 acte.

FEMEIA

Nu se poate.

BĂRBATUL

De ce ?

FEMEIA

Fiindcă de la actul al 2-lea bărbatul a părăsit domiciliul.

BĂRBATUL
(rizlnd)

Ai dreptate. Aşa o să se întîmple cu noi.

FEMEIA
(ml'igiindii-!)

Nu se poate. Noi nu trăim o dramă, ci o idilă conjugală.

BĂRBATUL

Bine, dragă. Dar de trei ani de cînd trăim idila asta., am putea s-o mai slăbim...

FEMEIA
(răsfoi ndu-i manuscrisul)

Ce scrii ?... Nu vrei să-mi spui şi mie ?... Parcă odată ziceai că eu sunt peste tot... Or nu-ţi mai plac, fiindcă nu sunt destul de... rotundă, ca văduva de peste drum.

BĂRBATUL

De, dragă, ca să umpli tot, trebuie să fii ceva mai grasă.

FEMEIA
{dezolată)

îţi plac femeile grase !...

BĂRBATUL

Nu mie. E legea ***alracţiunei universale :*** orce părticică dc materie din univers atrage la sine orce altă părticică, cu o putere cc merge in raport direct cu masa ***(face semnul lucrurilor rotunde şi voluminoase)*** şi în raport invers cu pătratul distanţei ce le desparte. ***(Face semnul dăpărtărei.)***

FEMEIA
(repede)

Vezi : în ***raport invers cu pătratul distanţei.*** Va să zică trebuie să ne apropiem mereu.

BĂRBATUL

Nu. draga. Tu judeci in spaţiu. Eu judec în timp : suntem însuraţi de trei ani. în anul întîi pătratul distanţei a fost de 1 multiplicat cu 1, egal 1 ; va să zică foc mare. în al 2-lea, pătratul distanţei a fost 2 multiplicat cu 2. egal 4 ; ceva mai moderat. In anul al 3-lea, a fost 3 multiplicat cu 3, egal 9 ; linişte.

FEMEIA

Se poate. Eu sunt în spaţiu şi rămîn în spaţiu.

BĂRBATUL

Din nenorocire eşti şi în timp : îmbătrîneşti.

FEMEIA

Nu-i adevărat'.

BĂRBATUL

Ai să îmbătrîneşti.

FEMEIA

Vom vedea atunci.

BĂRBATUL

Deocamdată îmbătrîneşti pe alţii.

FEMEIA

Se poate una ca asta ? ! Sa-mi spui că te îmbătrînesc !...

BĂRBATUL

Nu mă laşi să scriu.

FEMEIA

Iaca te las. Mă ascund după biurou. Citesc. Nu mă vezi ţi nu mă auzi. *(Se aşază, ca mai înainte, în fotoliu. Bărbatul, exasperat, înalţă din umeri. Reia condeiul si încearcă să scrie. După cîteva minute, se aude viespea zbîrnăind din nou.)*

BĂRBATUL

Şi mizerabila asta de viespe iar începe !... *(Se uită amîndoi în tavan.)* Adu revolverul !

FEMEIA

Mai bine şalul meu.

BĂRBATUL

Adu revolverul, îţi spun ! Dacă nu înnemeresc viespea, poate să-mi servească mie : sunt împrejurări, în viaţă, cînd suicidul e singura scăpare.

FEMEIA

Am să mă îngraş.

BĂRBATUL

Da. Dar *pătratul distanţei... (Femeia vine binişor lîngă el.)*

FEMEIA

Vrei cu tot dinadinsul să plec ?...

BĂRBATUL

Aş dori să mai ieşi, să umbli... îţi face bine.

FEMEIA

Slăbesc dacă umblu.

BĂRBATUL

Pe răspunderea mea.

FEMEIA
(tristă)

Va să zică ţi se urăşte cu mine...

BĂRBATUL

Nu, dragă. Nu mi se urăşte niciodată cu tine. Dar am de scris...

FEMEIA

Ce scrii ? *(încearcă să-l ia de gît.)*

BĂRBATUL
(sculîndu-se)

Uf !... O scrisoare de dragoste. Scriu unei femei blonde, cu ochi de peruzele şi cu nasul cîrn.

FEMEIA

Ceva ca mine. Nu face să-i scrii.

BĂRBATUL

Foarte bine. Am s-aleg una brună.

25

FEMEIA

Să mă consulţi. *(Bărbatul fuge după o mobilă.)*

BĂRBATUL
(cu mîinile unite ca de rugăciune, uitîndu-se în tavan)

Venerabilă muscă, credeam că ceva mai plicticos decît tine nu poate să existe. îți cer iertare. Există : nevastă-mea.

FEMEIA
(se uită lung la el si dă din cap)

Ești un infam... Mă duc.

BĂRBATUL

Sunt tot ce vrei, numai du-te.
(Femeia iese.)

SCENA II

BĂRBATUL (singur)

BĂRBATUL
(înaintează către rampă)

Mare lucru e amorul... în căsătorie ! Parcă ai pune tutun în supă. Tutunul e o plantă foarte plăcută. îi dai foc, arde : rotocoale de fum, puțină amețeală. Amor. — Supa, de asemeni. E o mîncare bună : poți s-o faci mai picantă sau mai dulce. Temelia familiei. Dar tutun în supă ! ***(Se aude bizîitul viespei. Bărbatul ridică ochii în podele, după dînsa. Către viespe.)*** Mizerabilă şi legitimă soție !... ***(Viespea pare a se coborî. Bărbatul aleargă după ea s-o prindă. Se loveşte de scaune. Se supără si strigă la slugi.)*** Panaite ? Leanco ? ***(Se duce furios şi sună. S-aude soneria prin toată casa. Aleargă slugile.)*** Ce va să zică asta de nu veniți ? Sun de un ceas... Dați-mi ceva să prind dihania asta. ***(Slugile ies. El se vită după viespe. Intră slugile : feciorul cu o apărătoare de muşte, femeia cu 2 prosoape.)*** Puneți-le pe biurou, lîngă mine. ***(Se aşează din nou la masa de scris, se înveleşte cu tartanul pe picioare. Slugile ies.)*** Aşa !... Acuma sunt în regulă. De nevastă m-am scăpat. Viespea am s-o prind. Iar pofta de scris, la Zăbăuceanu !

Se poate r

BĂRBATUL

Se vede că da. deoarece ai intrat.

FRATELE

Ce mai faci ?

BĂRBATUL

Trăiesc... de-a minunea.

FRATELE

Cum „de-a minunea" ?

BĂRBATUL

Ca să văd ce-o să se mai întîmple... ***(După o mică pauză.)*** Ştiu că n-o să se întîmple nimic nou, dar tot speram să vină vreo epidemie, vreun cutremur, un cataclism de spirit, care să ne curețe dc imbecili şi de plicticoşi.

FRATELE

O !... Ce enormitate !...

BĂRBATUL

Pentru ce ?

FRATELE

Noroc că glumeşti.

BĂRBATUL

Ba nu glumesc deloc. Dacă nu vine nici un cataclism, mă lac jidan or mitropolit.

FRATELE

De ce ?

BĂRBATUL

Fiindcă jidanii mai aşteaptă pe cineva: un Messia, un copil, or un faliment. Pe cînd eu ce aştept ?... să mă calce un automobil, să mă aleg deputat, sau să mă înşele nevasta. Şi nici de asta nu sunt sigur.

FRATELE
(saluttnd)

Soră-mea.

BĂRBATUL

Soră-ta. Voi sunteţi un neam de oameni cinstiţi. Tu ai să porţi coarne la sigur.

FRATELE
(riiind)

Foarte mulţumesc. Şi mitropolit ?

BĂRBATUL

Ca să ies din canoane. Viaţa e plină : te canoneşti acasă, te canoneşti la club, cu hârbaţii, cu femeile, cu animalele. E un canon perpetuu. *(Se aude zbîrntind viespea.)* Iată acum şi mizerabila asta de viespe. *(Se uită amtndoi după dînsa.)*
Iar tu, cu ce veneai să mă onorezi şi să mă plictiseşti ?

FRATELE

In urma teoriei ce mi-ai făcut asupra familiei mele...

BĂRBATUL

Ce-am spus ? că sunteţi un neam de oameni cinstiţi.

FRATELE

Dar... că am să port...

BĂRBATUL

... coarne ...

FRATELE

... la sigur ...

BĂRBATUL
(întărind)

La sigur !

FRATELE

Nu mai îndrăznesc să vorbesc.

(Fratele nevestei se aşează pe o canapea. Bărbatul st uită la el, ca la o dihanie rară.)

BĂRBATUL

Vrei sa te-nsori ! ! !

FRATELE

Vream...

BĂRBATUL

Dobitocule ! Idiotule ! Cămilă ! Antropofagule !

FRATELE
(rîzînd, jenat)

Da. Toate astea.

BĂRBATUL
(disperai)

Vrei să te-nsori, nenorocitule ! !

FRATELE

Da.

BĂRBATUL
(se scoală)

Adevărat că este insondabilă nerozia omenească !... ***(Se înmrtește prin cameră. Se apropie de cumnatu-său.)*** Bine, măi băiete, de ce vrei să faci şi tu măgăria asta ?... Măi ! Să-ți înstrăinezi tu libertatea ! Să-ţi dai pacea şi odihna ! Să-ţi vîri capu sănătos la evanghelie ! Să-ţi aduci stăpîn în casă, care să nu te lase să ieşi cînd vrei, să intri cînd vrei, să mănînci cînd îţi place, să dormi cu ferestrele deschise ; care să-ţi pună mîna pe condeiul cu care scrii, pe briciul cu care te razi ; care să vrea să ştie ce gîndeşti, ce fumezi, ce fluieri...

FRATELE

Se .poate însă să iubeşti şi să fii iubit...

BĂRBATUL

Se poate, nenorocitule ! Şi tocmai de asta e truda aşa de mare. Ăsta e cazul meu cu soră-ta. O iubesc şi mă iubeşte.

FRATELE

Atunci ?...

BĂRBATUL

Să nu iubeşti !...

FRATELE

Dar dacă iubeşti ?...

BĂRBATUL

Să iai trenul şi să pleci în Siberia.

FRATELE

Te-ntorci.

BĂRBATUL

Să iai alt tren şi să pleci în Congo, unde să aibi norocul de a fi mîncat de guzgani, or atins de friguri galbene.

FRATELE

Acum glumeşti. Dumneta, dacă ai avea un copil, nu l-ai însura ?

BĂRBATUL
(aşezîndu-se din nou la masa de scris)

Măi băiete, eu dacă aş avea un copil I-aş însura, fiindcă vanitatea speciei mele tresaltă în egoismul meu. Dar dacă l-aş iubi pe el mai mult decît pe tine, l-aş face mai bine călugăr, schivnic, mucenic ; orce, numai om însurat nu.

FRATELE

Glume. Lumea trăieşte de mii de ani măritată şi însurată...

BĂRBATUL

..şi chinuită.

FRAIELE

Poate şi chinuită. Dar trăieşte. Cu sistemul dumitale n-ar mai trăi deloc.

BĂRBATUL

Penlru ce ?

FRATELE

Penlru că schivnicii şi mucenicii nu se reproduc.

BĂRBATUL

Păi asta-i nenorocirea ! Sc reproduc grefierii, vacmiştrii, toptaugii, arendaşii — mincinoşii, pungaşii, brutele, canaliile — toţi nesimţitorii, cari nu mor de ruşine cînd trebuie să ceară ; cari nu-şi petrec nopţile căutînd rime ; cari nu sunt roşi de ambiţie — aceia care mănîncă bine, care mistuiesc şi dorm.

FRATELE

Dacă îmi dai voie, eu fac parte din aceştia din urmă.

BĂRBATUL

Din cei care mistuiesc şi dorm ?

FRATELE
(jenat)

Da.

BĂRBATUL

Eşti, cu hotărâre, un dobitoc.

FRATELE

Fiindcă mănînc ?

BĂRBATUL

Vream să zic că eşti un animal.

FRATELE

Varianta e măgulitoare.

BĂRBATUL

Nu e măgulitoare, dar e logică. Omul este un animal care mănîncă, doarme şi se însoară ; tu eşti om, deci tu mănînci, dormi şi te însori. Dar eşti şi animal. *(Zblrnîie viespea prin apropiere. Amîndoi se feresc.)* Dar infama asta de bestie, ce mai vrea ?... Vezi ce produs zmintit e pămîntul şi toate cele după dînsul ? !... Şi cînd te gîndeşti că Dumnezeu s-a odihnit 24 de ceasuri, după ce a fabricat un tip ca tine, care vrea să se însoare, şi o dihanie ca asta, care mîrîie de un ceas, fără nici o treabă !... Să zicem că tu ai chemarea ta : sa porţi coarne. Dar bestia asta ?...

FRATELE

Eşti rău dispus **asta2î.**

BĂRBATUL

Fireşte.

FRATELE

Ce ţi s-a întîmplat ?

BĂRBATUL

Nimic. Sunt un om nenorocit. Am o nevastă care mă iubeşte... şi un cumnat care mă respectă şi mă consultă.

FRATELE
(ie scoală)

Te rog să mă ierţi.

BĂRBATUL
(îmbUlzin du-se)

Te iert. Şezi. *(Se răstoarnă în scaun. După o pauză.)* Va să zică te însori...

FRATELE

(sade din nou)

Da.

BĂRBATUL

De !... Cu toată stima ce am pentru tine, eşti un animal. *(Deodată sare de pe scaun.)* Ai !... ai-ai-ai !... M-a împuns viespea !... *(Se uita la mîna stingă.)* Ai !... ce durere !... Fugi după un doctor ! *(Cumnatu-său vrea să iasă.)* Stai; cheamă pe nevastă-mea. Ai!... Sună, te rog. Ai-ai-ai!... Ce durere!... *(Sună cu putere.)* Leanco ! Să vie nevastă-mea ! *(Intră slugile; toată lumea aleargă forfota.)* Vezi unde-i coniţa. Să se ducă cineva cu trăsura s-o caute.

FRATELE

Eu alerg Ia doctor.

BĂRBATUL

Aleargă. Ai !... ce durere !... Mi se umflă mîna. Panaite ! Undc-i coconita ? !... *(Slugile aduc sticle cu doctorii.)* Nu vreau doctoriile voastre ! Să vie nevastă-mea. Leanco, unde-i cuconiţa ? !

SCENA IV

BĂRBATUL, FEMEIA, SLUGI

FEMEIA

(intrind, speriată)

Ce este ? Ce-i ?

BĂRBATUL

Nu mai pot de durere. Ai-ai-ai !... Mizerabila !... *(Se lasă pe scaun.)*

FEMEIA

(speria la)

Iorguje ! dragă ! Daţi-mi repede ceva să scot acul viespei din rană. *(I-i apucă mîna, îşi lipeşte gura de rană.)*

BĂRBATUL

A !...

FEMEIA

(către slugi)

Aduceţi-mi cutia de farmacie din cămară. *(îşi lipeşte gura dc rană.)*

BĂRBATUL

A !... Parcă-mi mai trece, cînd aspiri sîngele... mizerabila ! Ai !... *(Se uită lung la nevastă-sa.)* Da' tu nu ieşiseşi ? *(Intră femeia cu cutia de farmacie.)*

FEMEIA

Leanco, scoate un bandaj de tifon şi moaie-I în sticla cea verde, care miroase a amoniac.

BĂRBATUL

Uf !... ce durere, ce durere !... *(Nevasta îi leagă rana şi îi pune braţul într-o fişîie neagră, atîrnat de gît.)* Dacă nu m-ar durea aşa de tare, te-aş săruta. Ai-ai-ai !...

FEMEIA

(plecîndu-se către el cu obrazul)

Sărută.

BĂRBATUL

Unde-ai învăţat aşa de bine să bandajezi ?

FEMEIA

Nicăieri.

BĂRBATUL
(se uită lung la dînsa)

Parc-ai plîns!

FEMEIA

Am plîns.

BĂRBATUL

Nu era vorba să ieşi ?... Ai !... mă doare, mizerabila !... De ce ai plîns ?

FEMEIA

Fiindcă m-ai gonit.

{Bărbatul se uită lung la femeie. Apoi îsi scoate mina din bandai ţi întinde amîndouă braţele către nevastă.)

BĂRBATUL

Eşti adorabilă ! Ai!... Vino, că nu te merit. ***(Femeia se arunca în braţele lui.)***

FEMEIA

Pune repede bandajul la loc. După ce ţi-o trece, să nu uiţi exerciţiul ăsta.

BĂRBATUL

N-am să-1 uit. Mizerabila !...

FEMEIA

Care ?

BĂRBATUL

Mizerabila de viespe 1

FEMEIA
(cam încet)

Deşteaptă !

BĂRBATUL

Cum ai zis ? !

FEMEIA
(tare)

Inteligenta ! Adorabila !

BĂRBATUL

Fiindcă m-a muşcat ? !... A !... eşti o infamă !

FEMEIA

îmi pare foarte rău că te-a muşcat. Dar dacă nu se putea altfel...

BĂRBATUL

Ce trebuia să se poată ?

FEMEIA

Să te întoarcă către mine.

BĂRBATUL

Va să zică solidaritate între viespi. ***(îi întinde din nou braţul liber*** fi ***o strînge la piept.)*** Vino, adorabilă fiinţă ce eşti, vino şi iartă-mă, că nu te merit.

SCENA V

Aceiaşi, CUMNATUL, DOCTORUL

Intră încet cumnatul şi doctorul. Bărbatul şi femeia nu-i aud-

FRATELE
(tuşind)

Cubu cuhu.

BĂRBATUL
(îi vede)

. odiţi, poftiţi.

FRATELE

Mă bucur de aplicarea teoriilor. Iacă, doctore, bolnavul...

DOCTORIJT

Muşcatul de viespe ?...

BĂRBATUL

în persoană.

FEMEIA
(dcsfăcînd jana)

O amica a mea, d-le doctor. *[Desface rana.)*

DOCTORUL
(observind)

A fost tratat minunat... Vă mai doare ?...

BĂRBATUL

Cu mult mai puţin.

DOCTORUL

Poate să se umfle. *(Scoate hîrtie din buzunar şi scrie.)* In care caz să puneţi alifia asta...

BĂRBATUL
(arătînd spre nevoita)

Sau pe asta.

FEMEIA
(încet)

Infamiile.

DOCTORUL
(zîmbind)

Glumeşte. S-a făcut bine.

(Doctorul iese. Cumnatul îl însoţeşte pînă la uşe. Apoi se bitoarie.)

SCENA VI

Aceiaşi. Mai puţin DOCTORUL

FRATELE

Ei !... Acuma cc zici : mă însor or nu ?

BĂRBATUL

Treaba ta. Dacă eşti prost, te însori ; dacă nu, rămîî burlac.

FRATELE

Şi acuma : \

IiARliATOL

Mai ni seamă. Dacă veneai cu un minut mai înainte, poate că-mi smulgeai consimţămîntul.

FRATELE

De cc „cu un minut mai înainte" ?

BĂRBATUL

Fiindcă mă durea. în suferinţă, femeia este o poetică necesitate ; în pace şi linişte, este o povară. *(Rîzinâ.)* Dar apoi, eşti tu sigur că o să mai găseşti un scai minunat ca ăsta, în lumea întreagă ?

FEMEIA

Infamiile !

BĂRBATUL

Da, infamiile cît vrei, dar adevăratule. Să mă laşi sa scriu 1 să nu mă bănuieşti ! să respectezi coiful singurătăţii mele sufleteşti şi îţi jur să te iubesc neîntrerupt tot restul vieţii mele. ***(li întinde braţul.)*** **Vino în singurul braţ ce mi-a mai rămas.** ***(Către cumnatu-său.) O*** **sa fiu paralizat complect. Dacă ţi se pare că ai nevoie urgentă de o asemenea dambla, însoară-te.**

PERSOANELE :

DOMNUL VALEANU	50 de ani
DOAMNA VALEANU	30 de ani
DOMNUL HANKE	60 de ani
DOAMNA HANKE	50 de ani
DOCTORUL VALEANU	J5 de ani
HANKE, FIUL	30 de ani
Servitori, Servitoare	

ACTUL I

La Domnul Valeanu. Cabinet de lucru elegant.

SCENA I

DOMNUL ţi DOAMNA VALEANU

D-l VALEANU

Frumos a fost la Tribuna], dar e mai frumos Ia noi acasă.

D-na VALEANU

Mare lalenl are.

D-l VALEANU

Mare — canalia. ***(Ajută pe nevastă să-si scoată blana.)***

Dna VALEANU

De ce „canalia"' ?

D-l VALEANU
(cu blana pe braț, o săruta după gîtj

Ce minunată făptura e femeia !...

D-na VALEANU

Toate — sau una singură ?

D-l VALEANU

Una. Dar asta e atît de mult femeie, incit nu mai c femeie, ci femeia.

D-na VALEANU

De ce ai zis „canalia" ?

D-l VALEANU

Aşa ne cinstim noi, oamenii politici, cînd ne respectăm, îmi face o opoziție in Camera, straşnică.

D-na VALEANU

Ar trebui să ţî-1 apropii.

D-l VALEANU

Ar trebui — dacă n-ar fi la mijloc procesul.

D-na VALEANU

Care mi se pare ciudat.

D-l VALEANU

Zi „nedrept".

D-na VALEANU

Nu înţeleg cum te-ai despărţit, dumneata, de tovarăşul de acum 20 de ani, fără să vă răfuiţi.

D-l VALEANU

Iată. dragă : în tinerețea mea, am fondat o fabrică cu dobitocul de Hanke, tatăl tînărului de astăzi. El avea două-trei parale ; eu aveam studii bune şi toată pofta nebună de a mă îmbogăţi. Lucrurile au mers bine. La scurt timp am agonisit un capital frumos, cu care eu am vrut să cumpăr o moşie. Simţeam de atunci unde vor ajunge lucrurile cu agricultura în ţara noastră.' Hanke se opunea. Eu insistam. In cel din urmă n-am mai ţinut socoteală de dînsul şi am cumpărat moşia. EI s-a supărat. După cîtva timp mi-a propus să ne despărţim, să rămîn eu cu moşia şi el cu fabrica.

D-na VALEANU

Dar administrate în devălmăşie.

D-l VALEANU

Nu. Fabrica mergea admirabil, iar moşia, pe atunci, mergea rău. în asta se deosebesc oamenii deştepţi de oamenii proşti.

D-na VALEANU

In ce ?

D-l VALEANU

Proştii sunt *actuali,* iar deştepţii sunt *viitori.*

D-na VALEANU

Va să zică eu şi toată lumea de astăzi suntem nişte nerozi.

D-l VALEANU

Da.

D-na VALEANU

Foarte-ţi mulţumesc.

D-1 VAI EANLÎ

N-aî pentru ce.

D-na VALEANU

Parcă adineoarea găseai că femeia e o făptură mînunată.

D-1 VALEANU

Fireşte. Dacă mă lisai să-(i explic, era să înțelegi. Femeia este totdeauna, pentru sine, un *lucru actual,* iar pentru bărbatul care o iubeşte, *un lucru viitor.*

D-na VALEANU

Ca şi bărbatul pentru femeie.

D-I VALEANU

Nu. Femeia doreşte totdeauna să facă dintr-un bărbat viitor, un bărbat actual şi, dacă se poate, al sau şi permanerit.

D-na VALEANU

Paradoxal. *(Vine la joc, încet; sade într-un fotoliu.)* Dar mare talent !

D-l VALEANU
(ie apropie de ea ; li ridica obrazul către el)

Ţi-a plăcut. *(Ia un fotoliu si sade şi el la foc.)* Fireşte. Asta este fondamental în viaţă.

D-na VALEANU
(zîmbind)

Ce ?

D-1 VALEANU

Tinerețea.

Dna VALEANU

Spui prostii. Am zis că are talent.

D-l VALEANU

Talent poate aş avea şi eu.

D-na VALEANU

Doigur. Şi foarte mare. Dar la tine nu mă surprinde. Tu eşti născut să fii puternic, =i stăpîneşti şi să îndreptezi greşelele altora. De aceea, te admir şi te iubesc.

D-1 \ALEANU

Eşti sigură că mă iubeşti ?

D-na VALEANU

Ce copilării !...

D-l VALEANU

Cîteodată mi se pare ca numai mă admiri. E ceva şi asta — dar nu-i destul. *(Apropiindu-se şi luîndu-i mîna.)* Ah ! Cînd ai şti ce mare lucru e să iubeşti !...

D-na VALEANU

Ştiu.

D-I VALEANU

Ştii?

D-n.i VALEANU

Desigur.

D-l VALEANU

Atunci, eşti geloasă ?

D-na VALEANU

Pentru ce să fiu geloasă ? Sper că nu-mi dai nici un motiv.

D-l VALEANU

Cine ştie !...

D-na VALEANU

Sunt foarte liniştită.

D-I VALEANTJ

Vezi. Liniştea asta mă exasperează. lata, eu. care cred în tine ca într-o sfîntă, sunt chinuit. Toată fiinţa ta mă face să sufăr, ochii, gura, părul, surîsul ; gînduriîe cari zboară după cine ştie ce himere ; îmbinarea sprincenelor. ce par a se săruta fără voia mea ; tot ce alcătuieşte înfăptuirea asta adorabilă mă doare şi mă întristează.

D-na VALEANU

Pe nedrept.

D-l VALEANU

Cunoşti de mult pe tînărul Hanke ?

D-na VALEANU

Ce idee !...

D-l VALEANU

II cunoşti de mult ?

D-na VALEANU

Ştiu eu...

D-I VALEANU

Poate că ştii.

D-na VALEANU

Ca şi cum m-ai întreba de cînd cunosc pe Balzac.

D-l VALEANU

Ţi-a cerut mîna.

D-na VALEANU

Odată cu dumneta.

D-l VALEANU

Şi m-ai ales pe mine. Sunt foarte onorat.

D-na VALEANU

Sper.

D-l VALFANU

Dar aş fi preferat să-1 alegi pe dînsul.

D-na VALEANU

Poate că. in adevăr, era mai bine.

D-l VALEANU

Eşti fără suflet. Cînd zic că ar fi fost mai bine să-1 alegi pe dînsul, nu vreau să te rănesc, ci vreau să spun că fiind femeia lui, te-ai fi gindit la mine, cum te gîndeşti astăzi la dinsui, fiind femeia mea.

D-na VALEANU

Eşti bizar.

D-l VALEANU

Sunt om.

D-na VALEANU

Du-te la Cameră. Găseşte pe Hanke şi scuutră-l.

D-l VALEANU
(sculîndu-se, se uitj lung la dînsa)

Adevărat ?

D-na VALEANU

Foarte adevărat. ***(Gîndindu-se, vine către el.)*** Eşti sigur că nu ai dat chitanţă că administrai moşia în socoteala tovărăşiei cu Hanke ?

D-l VALEANU

Sunt foarte sigur. Nu am dat-o şi nu puteam s-o dau. Hanke vrea să se scape de mine şi să rămînă cu fabrica, care era creaţiunca mea şi mergea admirabil.

D-na VALEANU

Tocmai de aceea : d vrea să se desfacă, dar poate nu voiai dumneta; şi atunci, ca să-ţi păstrezi drepturile în fabrică, ai afirmat dreptul Iui Hanke în moşie.

D-l VALEANU

Nu se poate. Hanke era un dobitoc, şi este inadmisibil să-mi fi lăsat eu părul în mina lui. Cînd nc-am despărţit, ne-am despărţit cu desăvîrşire. El, în 20 de ani, a distrus fabrica, iar eu am mărit moşia.

D-na VALEANU'

Bine...

D-l VALEANU

Nu crezi în cuvintele mele ?

D-riA VALEANU

Cred, dar e de mult de atunci : poate că ai uitat.

D-l VALEANU

Să crezi. Un om care iubeşte ca mine, îşi dă tot sufletul şi toată inima. Nu-ţi ascund nimic, nu fac nimic, nu gîndcsc la nimic care să nu-ţi fie cunoscut. Aş vrea să fiu tînăr, ca să fiu curat ; să-ţi aduc o viaţă lucie, fără prihană şi fără pată — să ţi-o întind la picioare, ca un covor dc zăpadă, pe care tu să calci şi in care să-ţi păstrez urmele...

D-na VALEANU
(rîztnd)

...pină la cel dintîi vînt de primăvară.

D-l VALEANU

Vînt de primăvară ! Ce trist e să iubeşti tîrziu !... S-ar zice că mizerabilul de amor se hrăneşte, ca puii de curcă, din păpădie şi din urzici ; îi trebuiesc muguri, fleacuri şi nimicuri ca să-şi ducă isprăvile mai departe !

D-ru VAI EANU

Nu se poate nedreptate mai strigătoare. Eu te-am ales pe dumneta tocmai fiindcă nu pot suferi bărbaţii prea tineri.

D-l VALEANU

Ce urît vorbeşti

D-na VALEANU

Pentru ce ?

D-I VALEANU

Sunt exasperat. Aşa este : nu vorbeşti urît. ***(îşi ia kaina.)*** Adio, dragă.

D-na VALEANU

La revedere.

(Vălearm iese.)

SCENA II

Dna VALEANU, D-na HANKE, O SERVITOARE

SERVITOAREA

Cuconiță, d-na Hanke întreabă dacă puteți s-o primiți.

D-na VALEANU

Unde-i ?

SERVITOAREA

In odaie Ia mine.

D-na VALEANU

Vrea să vorbească cu mine sau cu domnul ?

SERVITOAREA

Cu d-voastră. Aşteaptă să plece conaşul.

D-na VALEANU

Să poftească.

(Servitoarea iese. Intră d-na Hanke.)

D-na HANKE
(ie *înclină)*

V-am cerut voie... îmi bate inima... Am suit scara cam repede...

D-n* VALEANU
(dîndi'i un scaun)

Vă rog... Este grozavă scara noastră.

D-na HANKE

V-am văzut la proces... Mi-ați inspirat simpatie... Vin să vă întind o scindură de scăpare...

D-na VALEANU

Mie?

D-na HANKE

Da.

D-na VALEANU

Găsiți că mă îner ?

D-na HANKE

Grozav.

D-na VALEANU

Deocamdată va înecați d-voastră... Vă rog să vă liniştiți... Scara mea este o nenorocire...

D-na HANKE

Sunt în viața nenorociri mai mari decît o scară.

D-ru VALEANU

Linijttți-vă.

D-na HANKE

Bărbatul d-\oastră este...

D-na VALEANU
(tămdu-i cuvtntul)

...Ministru.

D-na HANKE

Asta-i trecător. Ceea ce este, statornic şi sigur, e altceva : o perfectă canalie.

D-na VALEANU
(sculîndu-sc)

Doamnă !

D-na HANKE

M-am liniştit. ***(Repetă.)*** O canalie, cu vîrf şi îndesat.

D-na VALEANU

Dacă urmaţi astfel, mă retrag.

D-na HANKE

Nu trebuie să va retrageri d-voastră ; mă retrag eu. Dar vă rog să fugiţi din casa asta, făcută cu bani de furat ; să vă depărtaţi de omul cinic, imoral şi infam...

D-na VALEANU

Doamnă, nu vă permit să urmaţi !

D-na HANKE

De altfel, mîine are să fie arestat... Are să se sfîrşească cu el.

D-na VALEANU

Pentru ce să fie arestat ?

D-na HANKE

Aha !... Nu vă mai retrageţi I... Are sa fie arestat, pentru că a jurat fals. Chitanţa s-a găsit ! Ea este în mîna fiului meu. S-a găsit !... Bărbatul d-vstre este un mizerabil, care s-a îmbogăţit din banii noştri, şi, după aceea, ne-a lăsat pe drumuri. Cu banii noştri a cumpărat moşia, iar nouă ne-a lăsat un putrigaî de fabrică.

D-na VALEANU

Vă rog, doamnă, liniştiţi-vă. Dacă s-a găsit un act care dovedeşte că aveţi dreptate, eu voi îndemna pe bărbatul meu să vă restituiască partea ce vi se cuvine. fără proces.

D-na HANKE

Acum nu mai avem nevoie de îndemnul nimănui. Ne vom face dreptate singuri.

D-na VALEANU

Atunci, ce voiţi de la mine ?

D-na HANKE

Nu vreau nimic. Am venit să vă dau un sfat. Cît mai e timp, părăsiţi casa asta infamă. Mîine, domnul ministru va fi arestat.

D-na VALEANU

Şi cc trebuie să fac ?

SCENA 111-a

Aceiiii, HANKE, deputat

HANKE
(intră, ie opreşte la uşe, uitindu-ie la amindoiiâ femeile)

Căutam pe d-l ministru. Mi s-a spus să intru aici...

D-na VALEANU

Bărbatu-meu e la Cameră.

HANKE
(uitindu-se din nou la fie)

Mă voi duce la Cameră. ***(Către mamă-sa.)*** Sunt cu trăsura —• te rog să o iai. ***(Către d-na Văleanu.)*** Înainte de a merge Ia Cameră, aş dori să vă spun un cuvînt.

D-na VALEANU

Dacă vrei să mă trudeşti şi dumneata ca mama dumitale, iţi spun dinainte, domnule, că nu mai am putere să te ascult.

HANKE

Un singur cuvînt. ***(D-na Văleanu {ace semn din cap. Salută pe d-na Hanke, care iese.)***

SCENA IV-i

HANKE, tîaârul, D-na VALEANU

D-na VALEANU
(aratlnd un scaun)

Ascult, domnule.

HANKE

Am venit, doamnă, să vă restituiesc actul acesta. ***(îi întinde o hîrtie.)***

D-na VALEANU

Ce act?

HANKE

Actul despre care, probabil, v-a vorbit mama.

D-na VALEANU

Chitanţa lui bărbatu-meu ? !

HANKE

Da.

D-na VALEANU

Şi mi-o restituiţi mie ?

HANKE

Da.

D-na VALEANU

Atunci nu are nici o importanţă,

HANKE

Nici una.

D-na VALEANU
(respirind)

Ah ! Mulţumescu-ţi ţie, Doamne !

HANKE

Sau, mai bine, are una foarte mare, care dovedeşti* perfecta onorabilitate a soţului domniei-voastre, deoarece dintr-însa reiese limpede că, la împărţirea ce s-a făcut acum 20 de ani, d-l Văleanu şi-a rezervat moşia, iar tată-meu fabrica. Dacă aceasta din urmă a mers rău, e vina numai a noastră.

D-na VALEANU

Atunci, pe ce se întemeia d-na Hanke cînd zicea că bărbatu-meu va fi arestat ?

HANKE

Pe nimica — sau, mai bine, pe patimi omeneşti.

D-na VALEANU

Nu înţeleg.

HANKE

E penibil să lucrezi o viaţă întreagă şi să rămîi sărac —. pe cînd tovarăşul tău ajunge la cea mai înaltă treaptă socială, bogat, sănătos şi fericit. Fiindcă e şi fericit, nu-i aşa ?

D-nx VALEANU

Cred.

HANKE

După aceea, mama nu ştie să ierte. Cînd s-a găsit chitanţa d-lui Văleanu, am crezut că-şi pierde cumpătul de bucurie... Nici n-a avut răbdare s-o examineze... A propos... Chitanţa poate fi încă primejdioasă. D-1 ministru a jurat ca nu există. Ea există. Pentru mine e o fericire că există, fiindcă am văzut ce coprinde şi am încredinţat şi pe tată-meu sa încetăm procesul. Dar pentru codul penal ea constituie dovada materială a unui jurămînt fals.

D-na VALEANU

Eşti foarte bun, d-le Hanke.

HANKE

Nu, doamnă. Sunt numai un adversar leal, sau şi mai puţin decît atît. Chitanţa asta ar putea să facă mult rău d-Iui ministru ; pe cînd mie, dacă aş vrea să duc procesul înainte, mi-ar face unul covîrşitor.

D-na VALEANU

Cum însă eşti hotărît să nu duci procesul mai departe ar face rău numai bărbatului meu. *(Ia telefonul în mină.)* Alo, alo. Daţi-mi Camera. D-1 ministru al Justiţiei. *(Către Hanke.)* Ce bine că mai există şi oameni cu sufletul curat ! *(In telefon.)* Alo. Tu eşti, Constant ?... Da ?... Ai auzit fraza din urmă ?... Cu atît mai bine. *(Face semn lui Hanke să asculte. Vorbeşte în telefon.)* Te rog. vino numaidecît. E aici d-1 Hanke, adversarul nostru... Lucruri foarte grave şi foarte importante...

(In timpul acesta Hanke se apropie de d-na Văleanu si, pe furi;, aspira din părul ei. Apoi se dă la o parte, cu mîna la ochi, ameţit.)

D-na VALEANU
(întorct ndu-se)

Ce este ?

HANKE

Nu ştiu... Am ascultat în telefon muzica cea mai divină...

D-na VALEANU
(ironica)

Da, bârbatul-meu are timbrul foarte plăcut. *(îi arată un scaun.)* Tocmai mă întrebam astăzi, după proces, cum se poate să fiţi atît de neîmpăcaţi duşmani...

HANKE

...politici.

D-na VALEANU

Se înţelege, • cînd aveţi amîndoi un aşa de frumos talent. Nu stai ?

HANKE

Mulţumesc.

D-na VALEANU

Nu vrei să înmînezi în persoană actul acesta ?

HANKE

E mai bine să-l înmînati d-vtră.

D-na VALEANU
(nehotărîta)

Nu înţeleg încă de ce d-na Hanke era atît dc înverşunată contra bărbatului meu, cînd trebuia să ştie că el era în regulă.

HANKE

După atiţia ani, este iertat cuiva să uite. Cea mai bună dovadă e însuşi d-l Văleanu, care uitase de existenţa chitanţei.

D-na VALEANU
(unnîndu-si gîndul)

Şi după aceea, nu înţeleg cum poţi dumneta sa renunţi la o armă puternică, împotriva unui adversar şi mai puternic, fără să ceri nimic în schimb. Ceea ce faci e frumos, dar e prea frumos ca să nu dea de bănuit.

HANKE

Vă cer voie, doamnă, să mă retrag. Dacă aş comenta fapta mea, ea şi-ar pierde din puţinul merit ce are.

D-na VALEANU
(îi ***întinde num)***

Îmi pare rău. ***(Hanke îi sărută mîna ƒi iese.)***

SCENA V

D-na VALEANU, singură

13-na VALEANU
(se apropie de o lampă ƒi cileţte)

..Prin care subsemnatul, Const. Văleanu, inginer, coproprietar al fabrice! Aurora, declar asociatului meu, d-l Wilhelm Hanke că renunţ la partea ce mi se cuvine din drepturile mele asupra fabricei, rămînînd d-sa singurul proprietar, după cum eu rămîn singurul proprietar al moşiei Stroeştii-de-sus din judeţul Roman, moşie cumpărata din avutul comun. Această chitanţă provizorie va servi pînă la actul de împărţeală definitivă.

Bucureşti, 5 mai 1891"

(Vorbeşte.) Cinci mai 1891 !... Aveam tocmai zece ani...

SCENA VJ

Domnul şi Doamna VALEANU

D-l VALEANU
(intrînd repede)

Ei, unde-i Hanke ?

D-na VALEANU

S-a dus.

D-l VALEANU

Uf ! Deschideţi ferestrele, să iasă mirosul de generozitate .' ***(Se duce ji deschide o fereastră.)***

D-na VALEANU

Ce faci, Constant ?

D-I VALEANU

Să intre mirosul de afară, al iernei şi al zăpezei, aspru, cum e viaţa, iar nu dulceag ca generozitatea.

D-na VALEANU

Bine, dar mie mi-e frig...

D-l VALEANU
(se uită lung la dînsa)

Ţi-e frig !...

D-na VALEANU

Mi-e frig. închide.

D-l VALLANU
(închide fereastra)

Vino, să te încălzesc la focul ce arde în sufletul meu pentru tine.

D-na VALEANU
(tremurind)

Ai răcit toată casa. *(Se duce către el şi se lasă a fi îmbrăţişată.)*

D-I VALEANU

Fără convingere.

D-na VALEANU

Mi-e frig.

D-l VALEANU

Ţi-e frig în braţele mele ? L.

D-na VALEANU

Cite grade sunt aici ?

D-l VALEANU

In braţele mele ?,.. 150... la umbră.

D-na VALEANU
(zîmbind)

Spui prostii.

D-l VALEANU

Şi cu cît suntem mai la umbră, cu atît e mai cald.

D-na VALEANU
(şeztnd într-un fotoliu, lîngă masă)

Ia vezi mai bine actul ăsta...

D-l VĂLEANU'
(amneînd actul)

Nu vreau să ştiu de nici un act. Cel mai dulce, cel mai generos, este acesta. *(îi săruta mtnile.)* Tu nu simţi cită frumuseţe, ce poezie a pus natura în humele noastre, dacă numai la atingerea unei mîni se deschid orizonturi întinse, se face primăvară, răsar zorii zilei... Nu simţi ?...

D-na VALEANU

Ba da... Dar nu te osteneşti cu aceleaşi lucruri, vecinie

D-l VALEANU

Aceleaşi lucruri !... *(îi cade în genunchi).* Dar lucrurile astea sunt pururi nouă, sunt îneîntătoare şi adorabile ; printr-însele rîde şi se propagă viaţa. Mîna asta, care, după doctorii cei mari, e făcută să înlesnească hrana gurii, este cea mai minunată poezie a vieţii ; e poezia făgâduinţii, cînd uneşte două degete, aşa *(cu mina ei)* şi trimite o sărutare în vînt; este expresia lealităţei, cînd .-trînge cu credinţă altă mînă *("ti strînge mîna)* ; este colanul dragostei eterne, cînd braţele acestor mîni se unesc după gît... Ce ai de eşti aşa de rece ? Ti-e frig cu adevărat ? La ce te gîndeşti ?

D-na VALEANU
(cu capul rezemat de fotoliu)

Mă gîndesc că trebuie să fi fost teribil în tinereţe...

D-l VALEANU
(scuUndu-se)

A!... în tinereţe! *(se primbla.)* Te interesează tinereţea !... Dar eu *acum* sunt tînăr, *acum,* de cînd te iubesc ; de cînd simt că arde în sufletul meu flacăra misterioasă a vieţii eterne ; aceea pentru care a tremurat omenirea de la zămislirea primei fiinţe ; aceea care a făcut pe părinţii tăi să se arunce unul în braţele altuia, ca să plăzmuiască, din iluzii şi din muzica sufletelor lor, trupul tău adorabil.

D-na VALEANU
(ca mai sus)

Mare artist eşti !

D-! VALEANU
(disperat)

Detestabilă creatură !... Dacă nu te-aş iubi atîta, te-aş sugruma !

D-na VALEANU
(ca mai sus)

Cum ai fost în tinereţe ?... îmi aduc aminte ceva... La 10 ani, cînd veneai Ia noi, te iubeam pe ascuns **51** Ia nebunie, aşa cum mă iubeşti dumneta acuma...

D-1 VALEANU

Femeie, eşti detestabilă şi infamă...

D-na VALEANU

La 20 de ani, doream să mă iai...

D-1 VALEANU

Şi la 30 ?

D-na VALEANU

La 30, cînd m-ai luat, socoteam că eşti un naiv.

D-1 VALEANU

Pentru ce ?

D-na VALEANU

Pentru că puteai sâ mă iai cu zece ani mai nainte..

D-1 VALEANU
(rlzînd)

Eşti hidoasă.

D-na VALEANU

...Cînd aş ii răspuns şi eu la definiţia extravagantă pe care o dai astăzi minelor.

D-l VALEANU

Mă exasperezi. Va să zică nu înţelegi nimic din zbuciumul meu sufletesc...

D-na VALEANU

Nu.

D-l VALEANU

Atunci nu mă iubeşti.

D-na VALEANU

Ba da.

D-l VALEANU

Ba nu.

D-na VALEANU

Eu îţi spun că da. Nu văd însă nevoia de a mă trudi degeaba şi a împovora viaţa cu suspine şi cu bănuieli proaste.

D-I VALEANU

Nu înţelegi nimic şi nu meriţi să mă chinuiesc pentru tine aşa cum mă chinuiesc. ***[Violent.)*** Unde este actul tinărului dumitale ?

D-na VALEANU

Actul tînărului meu este acolo... Ţi l-am dat în mînă, şi ai avut bunul-gust să-l arunci. ***(îl caută.)*** Iată-1. Citeşte-!, ca să pricepi ce va să zică generozitate adevărată.

D-I VALEAN''
(dhid trist d'ni

Generozitate adevărată !... Va zica toata vi.a'a mea< închinată ție ; toate visurile şi spf<'an^!r e mel, e' *» f,rl P ate pe un surîs al gurii tale ; toate as|>'ra*! lle raele, catre .^t l 11101 o valoare, fa a plăcea şi a te cuceri - toate n-t* * cu şiretenia unui tinăr !...

D-na VALEAN''

Şiretenia unui tinăr! Chemi («iretenie actul generos al unui om care îți redă onoarea ?.,-

D-l VALEAN!'
(violent)

Onoarea !... mie ?...

D-ua VALEAN'

Citeşte. E actul pentru care ai jurat că nu există ?

D-l VALE ANI
(tiiejie in lacere ; dupa pauza)

E foarte grav.

D-na VALEAN'

Nu-i aşa ?

D-I VALEANl
(violent)

Nu 1 E grav, fiindcă e cea > îndrăzneață tîlhărie sufletească ce-şi poate închipui ci^ va; e. ^ av; '"J*™ dumneata eşti femeie -- cu alte cu>te> °c ^orsatara capricioasă a naturii, care alergi du;^ ce fuSe> tc docl la cine nu te cheamă, doreşti pe cine f Je Parte —

D-na VALEANl

Iar discursuri !...

D-l VALEANU

Ah, cum să te fac să pricepi că nu sunt discursuri !

D-na VALEANU

Este sau nu slova dumitale, aici ?

D-I VALEANU

Da, este.

D-na VALEANU

Ai jurat sau nu, la Tribunal, că chitanța nu există ?

D-I VĂLEANU

Am jurat.

D-na VALEANU

Prin urmare, fiindcă chitanța exista, ai jurat fals.

D-l VALEANU
(exasperat)

Cine te-a învățat logica asta de precupet ? Tînărul Hanke ?

D-na VALEANU
(enervata)

Da.

D-l VALEANU

Va să zică îl iubeşti.

D-na VĂLEANU
(idem)

Da,

D-l VALEANU

Şi îndrăzneşti să mi-o spui mie ? !...

D-na VALEANU

Dumneta mi-o spui de dimineaţă pînă seara, şi eu nu mă supăr.

D-l VALEANU

Eşti nebună. Eu îţi spun că te iubesc pe tine, iar nu pe altă femeie.

D-na VALEANU

Prea mult.

D-l VALEANU

Aşa este. Am să caut să mă schimb.

D-na VALEANU

Poftă bună.

D-l VALEANU

Mulţumesc. Asemeni.

D-na VALEANU

De prisos. Nu-mi lipseşte.

D-l VALEANU
(se repede şi o apucă de braţ)

Cum ai zis ? !

D-na VALEANU

Dă-mi drumul!

D-l VALEANU
(o strînge mai tare)

Repetă încă o dată !

D-na VALEANU

Dă-mi drumul că mă doare.

(Bărbatul ii face vînt. Femeia cade. După o clipă o ridică de jos.}

D-l VALEANU
(lipind-o de pieptul lui)

Sunt blestemat de cineva să te trudesc, cînd te ador, Iartă-mă şi compătimeşte-mă.

D-na VALEANU
(ridicînd ocbii spre el)

Iert tot. Chitanţa.

D-l VALEANU

Grozav te-a fermecat!... Şezi să-ţi explic. *(Şed amîndoi.)* Chitanţa n-are nici o valoare, sau dacă are vreuna e numai şi numai pentru mine. Ea dovedeşte cu îndestulare buna mea credinţă şi dovedeşte, mai cu seamă,, că împărţeala a fost şi că la împărţeală moşia mi-a rămas mie.

D-na VALEANU

Am înţeles. Chitanţa.

D-l VALEANU

Ţi-am spus ; n-are nici o valoare.

D-na VALEANU

Atunci pentru ce ai jurat că nu există, cînd ştiai că există !

D-l VĂLEANU

Nu ştiam. Are aşa de puţină valoare, încît eram în drept să uit câ am serjs-o,

D-na VALEANU

Da, dar codul penal nu uită,

D-l VALEANU

Sunt încremenit. T«-mi vorbeşti aşa ? A !.., înţeleg acum : tinărul pretendent a venit să-ţi spună că dacă se găseşte actul acesta, eu sunt pierdut. Şi, ca să-ţi dovedească mărinimia sa, ţi l-a dat. Aşa este ?

D-na VALEANU

Aşa.

D-l VALEANU

D-na VALEANU

Strălucită idee !...

D-l VALEANU

îl voi depune eu.

D-na VALEANU
(stringind repede chitanţa)

Numai să ai ce.

D-l VALEANU
(se repede si smulge chitanţa)

Vom vedea.

D-na VALEANU
(violentă)

Dă-mi actul !

D-l VALEANU

Dovada generozităţii ? (// ***rupe.}*** Iată ce preţ pan eu pe-o asemenea dovadă.

D-na VALEANU
(rece)

Acum proba e definitivă : te jena şi l-ai rupt. Asta vream şi eu : să-ţi salvez numele. Dar generozitatea omului care l-a adus este infinită.

D-l VALEANU

Tu, să-mi salvezi numele tu, şopîrlă mizerabilă !... Iată : am să-1 scriu din nou. ***(Adună bucăţite de hîrtie.)*** îl scriu întocmai, întocmai. Ia-1 şi du-1 amantului, care te aşteaptă...

D-na VALEANU

Injurie grosolană... Eu nu am amanţi.

D-l VALEANU
(uiundu-se lung la dînsa ; se scoată)

Ah, din ce aluat eşti plăsmuită ca să poţi face atîta rău şi atîta bine.

D-jia VALEANU

Eşti bolnav.

D-l VALEANU

Adevărat. (5c *apropie de ea şi ii ia inînile.)* Sunt bolnav... de nesiguranţă... şi de iubire.. Va să zică tînărui Hanke nu te interesează.

D-na VALEANU

N-am zis asta.

D-l VALEANU

Atunci ce ai zis ?

D-na VALEANU

Am zis că nu am amanţi.

D-l VALEANU

Dar Hanke te interesează ?

D-na VALEANU
(încet)

Da.

D-l VALEANU

Şi îndrăzneşti să mi-o spui mie ?

D-na VALEANU

Ţi-o spun fiindcă mă sileşti.

D-l VALEANU

Nu se poate !

D-na VALEANU

Cu toate astea, m-ai învăţat pururea să nu am gînduri ascunse.

D-l VALEANU

Nu se poate !

D-na VALEANU

De ce „nu se poate" ?

D-l VALEANU

Fiindcă nu se poate.

D-na VALEANU

Asta nu e un răspuns.

D-l VALEANU
(primblîndu-se turburat)

Nu se poate să te intereseze Hanke.

D-rti VALEANU

Atunci am să spun minciuni.

D-I VALEANU

Repet că Hanke e singurul om care nu poate şi nu trebuie să te intereseze. Înţelegi ?

D-na VALEANU

înţeleg. Dar ce pot să fac, dacă tocmai el mă interesează ?

D-l VALEANU
(apropiindu-se de dînsa)

Nu se poate.

D-na VALEANU

Pentru ce ?

D-l VALEANU

Pentru că nu se poate.

D-na VALEANU

Mă osteneşti...

D-l VALEANU
{luînd-o de braţ)

înţelege cînd îţi spun !

D-na VALEANU

Nu spui nimic.

D-l VALEANU

Iţi spun ca nu poate sa te intereseze Hanke, caic este fiul meu.

D-na VALEANU

O !... ce enormitate !...

(Cortina)

ACTUL II

La domnul Hanke. Casă modeită, cu mobile greoaie

SCENA I

Domnul HANKE si Doamna HANKE

D-I EIANKE

(îmbiăcat curat, cu guler ţi cravata; fa loc de jachetă, halat, pe cap, **cu** *beretă neagră. Citeşte :* „Neue Freie Presse") :

A ajuns un sca.ndal. Pfui

D-na FIANKF.

(la o **mai.;,** *cu tavă si toate cele trebuitoare pentiu pregătit cafea):*

Ce mai este ?

D-l HANKE

Greve în Anglia. Toată lumea se pune în grevă... Greve la drumurilc-de-fier ; greve Ia poştă ; greve in docuri...

D-na HANKE

Ţara libertăţii.

D-l HANKE

Tocmai la asta mă gîndeam eu, Margareta.

D-na HANKE

Te gîndeşti şi d-ta la ceva ! ?... Lucru nou. Ia să vedem.

D-l HANKE

Adică ziceam aşa în mine : englejii ăştia, cari sunt oameni practici, de ce şi-or fi pierzînd vremea cu certuri şi bătăi, cînd ar putea să lucreze...

D-na HANKE

Ăsta ţi-era gîndul ? Puteai să amîni operaţia de a gîndi pe altă dată.

D-l HANKE

De ce, Margareta ?

D-na HANKE

Pentru că nu-i pentru dumneta.

D-l HANKE

Cu toate astea e aşa : cine-şi pierde vremea cu vorbe rămîne la coadă.

D-na HANKE

bine era să-ți aplici înțelepciunea asta, dumitale !

D-l HANKE

Vezi cum ești, Margareta. Faci chestiuni personale din toate. Nu se mai poate vorbi cu dumneta.

D-na HANKE

Firește. Englejii au marele drept al libertății individuale, pe care l-au cucerit palmă cu palmă şi la care nu pot renunța...

D-l HANKE

Au să-i înghită germanii.

D-na HANKE
(riii/id)

A i haz.

D-I HANKE

Pentru ce ?

D-na HANKE

Aşa.

D-I HANKE

Pentru că n-am reuşit eu ?

D-na HANKE

Pentru asta şi pentru alteîe.

D-l HANKE

Dacă n-am reuşit, poate că vina nu e numai a mea.

D-na HANKE

Ba **o** fi a mea.

n-l 11ANKE

Să lăsăm. Este a mea...

D-na HANKE

Iar bine !

D-l HANKE

...fiindcă ți-am permis să te amesteci în lucruri pe care nu le înțelegeai...

D-na HANKE

Iar începi !

D-I HANKE

Eu nu încep nimic ; dumneta începi, cu ambiția neînfrîntă ce te stăpîneste pînă !a nebunie...

D-na HANKE

Adevărat : a trebuit să am ambiţie pentru doi.

D-l HANKE

Pentru paisprezece

D-na HANKE
(răiiuniind o ctrzfcj)

Mă faci să-mi ard mînile...

D-l HANKE

îmi pare rău că-ți arzi minile. Ar fi mai drept să-ți arzi limba.

D-na HANKE

Isteț ești pe ziua de astăzi !...

D-I HANKE

Sunt plictisit de a discuta cu dumneta vecinie, vecinie — mai cu seamă cînd nu ai dreptate.

Dna HANKE

Poate iar revii la chitanță.

D-l HANKE

La asta și la altele.

D-na HANKE
(disperată)

Bine, omule, nu mi-ai cintat, timp de 20 de ani, că este o chitanță așa și așa, și că de la ea atîrnă dovada hotărîtoare a dreptății noastre — iar astăzi, cînd chitanța este găsită, cînd ținem în mină pe infamul care ne-a sărăcit și ne-a umilit, vrei să renunțăm la ea !... Eu nu mai înțeleg nimic.

D-I HANKE

Așa dorește Fritz.

D-na HANKE

Și eu trebuie să mă iau orbește după Fritz ?

D-l HANKE

Da. Așa dorește el, și așa e drept.

D-na HANKE

Cum e drept ?

D-l HANKE

Cînd te înșeli, e drept și e cinstit să recunoști că te-ai înșelat. Eu am crezut că chitanța vorbește de moșie, ca fiind cumpărată în devălmășie.

D-na HANKE

Așa era cumpărată.

D-l HANKE

Așa — dar la despărțire moșia a rămas numai lui, după cum fabrica a rămas numai mie. De altminteri, ce zice Fritz e sfînt pentru mine... Și să-mi dai voie să-ți spun că, dacă mulțumesc de ceva lui Dumnezeu, care m-a nedreptățit în multe, este de asta, că băiatul seamănă cu mă-sa la duh. dar seamănă mai cu samă cu tată-său la suflet.

D-na HANKE

Să-i mulțumești pentru asta ? !... Să-1 blestemi !

D-l HANKE

Pe Dumnezeu ? !... Nesocotită vorbă vorbești.

D-na HANKE
(sculîndu-se)

Ah !... Willi, ce talent ai de a spune prostii !

D-l HANKE

Eu nu spun prostii.

D-na HANKE

Ba spui cuvinte de spirit.

D-I HANKE

Nu spun nici cuvinte de spirit. Asta e zestrea dumitale.

D-na HANKE

Asta şi altele.

D-1 HANKE

Bunăoară prevederea.

D-na HANKE

Prevederea, fireşte. Fabrica era mai bună decît moşia, dacă ştiai s-o duci.

D-1 HANKE

Eu n-am ştiut s-o duc ? î... Dumneta n-ai ştiut. Te-ai amestecat şi acolo, cum te amesteci in toate, şi am mers tte mal.

D-na HANKE

Va să zică eu sunt cauza tuturor nenorocirilor noastre...

D-1 HANKE

Nu zic asta...

D-na HANKE

Pentru ce m-ai lăsat să mă amestec ?...

D-1 HANKE

El, vezi, aicea ai dreptate. E vina mea. De azi înainte să-y cauţi de treabă.

D-na HANKE

Foarte bine.

SCENA II

Aceiaşi, O SERVITOARE

SERVITOAREA

Cuconiţă, d-1 ministru Văleanu.

D-1 HANKE

Văleanu la noi !

D-na HANKE

Ce vrea ?

SERVITOAREA

Nu pot să ştiu.

D-na HANKE

întreabă pe cine caută : pe domnul sau pe mine ?

SERVIIOAREA

Pe d-voastră.

D-I HANKE
(itiţelegînd rău)

Pe mine ? ***(Se scoală, turburat, să iasă înaintea lui Văleanu.)***

D-na HANKE

Ce faci ?

D-1 HANKE

Ştiu şi eu !...

SERVITOAREA

A întrebat de cuconiţă.

D-I HANKE

A întrebat de cuconiţă? *(Către d-na Hanke.)* Atunci ii primeşti dumneta.

D-na HANKE

Eu nu-l primesc. Primeştc-l dumneta.

D-I HANKE

Eu îl primesc — numai nu ştiu ce să-i spun...

D-na HANKE
(teşind ; încet, cu mînile la gură)

Că e un mizerabil.

D-l HANKE

Să poftească.

(Servitoarea iese pe unde a venit. D-na Hanke iese la dreapta.) II

SCENA IU

Domnul HANKE, Domnul VALEANU

D-l VALEANU
(intrlnd)

A Willi dragă !... Ce mai faci. bre omule ?

D-l HANKE

Ce sa fac... Ce m-ai învăţat.

D-l VALEANU

Ce te-am învăţat eu ?... Atunci cîştigi parale. Unde-i Margareta ?

D-l HANKE

Cred că e dincolo. Nu cîştig parale, ci... reumatisme, umblînd prin noroi, pe rînd dumneta umbli în automobil.

D-l VALEANU

Nu mă pofteşti să stau ?

D-I HANKE

Pururi mă înveţi cîte ceva.

D-l VALEANU
(luînd un scaun)

Lucrurile ce şi le poate face omul singur nu trebuie să Je aştepte de la alţii... Şi, va să zică, umbli prin noroi...

D-l HANKE

Cum m-ai învăţat.

D-l VALEANU

Lucrezi cu Fritz ?

D-l HANKE

Da. Ajut pe fiu-meu.

D-l VALEANU

Atunci cîştigi parale. Poate cu încetul te liberezi şi de. Bancă...

D-l HANKE

Iţi stă pe suflet.

D-l VALEANU

Fireşte. Am garantat, şi n-aş vrea s-o mai plătesc şi pe asta.

D-l HANKE

„Şi pe asta" e foarte generos.

D-l VALEANU

Willi, voi deveniţi un neam de oameni romantici.

D-l HANKE

Ce vrei să zici ?

D-l VALEANU

Vreau să zic ceea ce zic : „n-aş vrea s-o mai plătesc şi pe asta".

D-l HANKE

Am înţeies, şi îţi spun că eşti un ***bărbat generos.***

D-I VALEANU

A !... devii ironic.

D-l HANKE

Devine omul ce poate. Cînd zici că nu vrei să mai plăteşti ***st pe asta,*** ai aerul de a spune că ai mai plătit şi altele.

D-l VALEANU

Dar cum încă !... Nu „am aerul", ci o spun curat.

D-l HANKE

Ai plătit angajamentele fabricei.

D-l VALEANU

Angajamentele fabricei dumitale.

D-l HANKE

Care au fost şi a dumitale.

D-l VALEANU

Care ***a fost...*** dar care era ***numai a dumitale*** cînd ai contractat angajamentele pe care le-am plătit eu... De altminteri, ***faimoasa chitanţă*** limpezeşte lucrurile...

D-l HANKE

Noi nu vrem să profităm de dînsa, şi de aceea ţi-am trimis-o.

D-l VALEANU

Nu profitaţi in linie colaterală, ci în linie descendentă.

SCENA IV

Aceiaşi. Doamna HANKE

D-na HANKE
(care deschisese uşa şi auzise ultimele cuvinte)

I-aţi dat chitanţa ? !...

D-I HANKE

I-a dat-o Fritz.

D-na HANKE

Aţi făcut şi nerozia asta ? ***(Către Hanke.)*** Te rog, lasă-mă cu... domnul.

SCENA V

Doamna HANKE, Domnul VALEANU

D-na HANKE
{Şnaintînd încet către Văleanu)

Va să zică ai făcut şi infamia asta !...

D-l VALEANU
(Uniftit)

Grele cuvinte !... Deveniţi o familie de artişti...

D-na HANKE

Am fost la şcoală buna...

D-l VALEANU

V-aţi făcut studiele la circ...

D-na HANKE

Unde am avut drept dascăl un clovn.

D-l VALEANU

Pe care aţi încercat să-l imitaţi şi, fiindcă n-aveaţi talent, aţi vrut să-l stringeţi de git, ca să-i luaţi locul... Ar trebui să scuteşti de şcoala asta pe băiat...

D-na HANKE

Vorbeşte încet, pentru numele lui Dumnezeu !

D-l VALEANU
(urmtnd)

...care mă interesa...

D-na HANKE

Şi pe care l-ai conrupt.

D-l VALEANU

Eu? !

D-na HANKE
(apropiindu-se)

Vorbeşte încet... L-ai conrupt... L-ai ameţit cu vorfce sforăitoare, de otioare, de dreptate, de nobleţe, şi i-aî smuls actul din mîni...

D-l VALEANU
(Tîznd silit)

I-am smuls actul, eu 1... ***(Scoţînd bucăţele de hîrtie.)*** **Iată actul. E rupt în bucăţi. Dar sunt gata să ţi-1 înapoiez şi să ţi-l mai scriu o dată. Sperai să mă vezi în puşcărie...**

D-na HANKE

Şi sper încă.

D-l VALEANU

Ah, Margareto !... Sperai să mă vezi în puşcărie !... E un lucru josnic, dar omeneşte explicabil să vrei să-ţi răzbuni pe cineva... Insă acel „cineva" trebuie să fie vjnovat... Cu ce ţi-am greşit eu ?... Aventura noastră de acum 30 de ani...

D-na HANKE

O numeşti aventură ? !

D-l VALEANU

Cum s-o numesc La 20 de ani, amorul este totdeauna o aventură.

D-na HANKE

Pentru oameni lipsiţi de inimă.

D-l VALEANU

Pentru toată lumea. Amorul este pasiune la 50 de ani, pasiune, suferinţă, martir...

D-na HANKE

Iar bine.

D-l VALEANU

Nu înţelegi nimic.

D-na HANKE

Şi nici nu vreau să înţeleg.

D-l VALEANU

Eu am 50 de ani... Sufletul meu este trudit, zbucium-mat pînă în temelii... şi viu să te rog să m-ajuţi...

D-na HANKE

Egoist fără margini ce eşti !... Uiţi cine sunt eu !... şi ce vîrstă am...

D-l VALEANU

O femeie, la vîrsta dumitale, nu mai poate fi decît un izvor de mîngiiere...

D-na HANKE

Pentru tinerii de vîrsta dumitale.

D-l VALEANU

Da, pentru tineri de vîrsta mea. Pentru nefericiţi care nu mai au farmecul tinereţii, dar au tot focul ei...

D-na HANKE

Şi de ce m-ai ales tocmai pe mine pentru inconştienţa asta ?

D-l VALEANU

Pentru că stă în mîna dumitale să-mi redai pacea...

D-na HANKE

In mîna mea :

D-l VALEANU

Şi pentru că te cred destul de nobilă să o faci.

D-na HANKE

Te înşeli. Dacă stă în mîna mea să-ţi dau pacea şi bucuria vieţii, îţi voi da trudă şi chin : ochi pentru ochi, dinte pentru dinte.

D-l VALEANU
(privind-o lung)

Eşti rea, dar eşti aproape frumoasă...

D-na HANKE

„Aproape" !...

D-l VALEANU

Margareto, e mult ceea ce-ţi spun eu, eu, care nu mai spun minciuni. Şi, fiindcă eşti încă frumoasă, poate că eşti şi bună.

D-na HANKE

Nu.

D-l VALEANU

Totuşi, numai două fiinţe pot să-i spună adevărul.

D-na HANKE

Cui?

D-l VALEANU

Fiului dumitale.

D-na HANKE

Ce are a face fiul meu cu fericirea dumitale ?

D-l VALEANU

Fiul dumitale are talent; e tînăr şi plăcut; şi mai e şiret şi infam. S-a strecurat în sufletul femeii mele, cu mizerabila asta de chitanță ***(violent),*** pe care eu v-o arunc în față la toți, şi astfel a ajuns să-mi răpească liniştea şi fericirea. Şi, totuşi, lucru e cu neputința ! Dumneata jtii bine că e cu neputință...

D-na HANKE

Eu nu ştiu nimic.

D-l VALEANU
(dînd ca pumnul în masă)

Ştii!

D-na HANKE

Nu fi brutal.

D-l VALEANU

Vei spune fiului dumitale adevărul.

D-na HANKE

Nu !

D-l VALEANU

II vei spune !

D-na HANKE

Nu !

D-l VALEANU

_ A, nu ? ! Atunci M voi spune eu. Mă duc la Cameră sa-I caut şi să-1 aduc aici.

D-na HANKE
(tăindu-i drumul)

Du-te la Cameră şi adu-l aici. Dar dacă-i vei spune un cuvînt, te împuşc ! ***(Dîndu-se la o parte.)*** Acum du-te la Camera.

(Văităm iese.)

SCENA VI

Doamna HANKE, O SLUGA

D-na HANKE
(sună; intră sluga)

Dă-mi un pahar cu apă. ***(Sluga iese. D-na Hanke rămtne cu mînile pe masă.)*** Credeam că răzbunarea e mai dulce !... ***(Intră sluga, cu paharul de apă.)*** Spune domnului ca-l rog să poftească.

SLUGA

Domnul este în biurou, cu cucoana d-lui ministru.

D-na HANKE

Da ?... ***(Bea.)*** Fii bună şi ridică tava. Unde sunt ?

SLUGA

In biurou.

(D-na Hanke dispare fi revine imediat cu d-na Văleanu.)

SCENA VII

D-na HANKE, D-na VALEANU

D-na VALEANU

Viu să vă întorc vizita de ieri şi, vă mărturisesc, viu cu aceeaşi emoţiune...

D-na HANKE

Cu care am venit eu la d-voastră.

D-na VALEANU

Mai puţin scara...

D-na HANKE
(o *aşează)*

Vă rog, doamnă. ***(Ii ia manşonul.)***

D-na VALEANU
(urmează)

Recunoscând că sunt în viaţă împrejurări mai greu de înfruntat decît o scară.

D-na HANKE

Va pot oferi ceva ?

D-na VALEANU

Nimic. Vă rog să-mi acordaţi cîteva minute.

D-na HANKE

Cu cea mai mare plăcere.

D-na VALEANU

Şi să-mi permiteţi să vă spun o istorioară...

D-na HANKE

Da.

D-na VALEANU

închipuiţi-vă că o femeie măritată s-ar interesa de un tînăr... în mod cu totul platonic...

D-na HANKE

Da.

D-na VALEANU

Dar cu totul platonic...

D-na HANKE

Fireşte.

D-na VALEANU

Şi că tinărul acesta ar avea un suflet nobil, generos, şi ar da dovadă de cea mai mare dezinteresare, restituind icmeii un act, care ar compromite situaţia bărbatului...

D-na HANKE

Da.

D-na VALEANU

Ar putea femeia să-l primească fără ştirea bărbatului ?

D-na HANKE

Actul ? sau pe tînăr ?

D-na VALEANU

Doamnă !... Actul.

D-na IIANKE

Eu cred că nu.

D-na VALEANU

Atunci am făcut rău.

D-na HANKE

Nu ştiu.

D-na VALEANU

Dar dacă lucrurile ar fi mai grave ; dacă bărbatul ar iubi pe femeie la nebunie...

D-na HANKE

Femeia ar trebui să nu creadă...

D-na VALEANU

Presupunînd că ar crede...

D-na HANKE

Ar fi o naivă : toţi bărbaţii spun minciuni.

D-na VALEANU

Să presupunem că acesta n-ar spune minciuni.

D-na HANKE

Ar fi un lucru nou şi atît de extraordinar, încît ar trebui pedepsit.

D-na VALEANU

Pentru ce ?

D-na HANKE

Pentru că ar strica armonia mindunelor celorlalţi.

D-na VALEANU

Admir, doamnă, libertatea de spirit cu care vorbiţi...

D-na HANKE

Fiindcă am ghicit tot restul poveste!.

D-na VALEANU

Da?

D-na HANKE

Negreşit. Bărbatul •— care spune minciuni — spune cel mai ruşinos şi mai scandalos dintre neadevăruri, afirmind că tînărul, pe care soţia ar putea să-1 iubească, este fiul lui — fără să se gîndească că acesta are o mama, pe care cl, bărbatul, o dezonorează. Eu, dacă aş fi mama aceea, aş striga tinerii femei : „iubeşte în pace, iubeşte pe tînăr, ia-ţi partea ta de fericire ; viaţa e o mizerie infinită, prin care bucuria trece ca un fulger de seceta". Mizerie infinită este viaţa, doamnă. Mizerie, mizerie... ***(O îneacă lacrămite.)***

D-na VALEANU

Va rog, doamnă...

D-na HANKE

Un lung şir de ani, al cărui început este deja în mormint şi al cărui sfîrşit n-a purces încă din necunoscut. De firul acesta s-au aninat visurile, zdrenţe de purpură şi de aur, pulbere scîntei'etoare de raze.., Şi au trecut, au trecut, inşclînd pururea.

SCENA V1]I

Aceiiiii, D-l HANKE

D-l HANKE
(grăbit)

Margareta, iată automobilul : Fritz cu d-l ministru !.

(Its cu taţii.)

D-na HANKE
(dispreţuitoare'..

Dom-nul mi-nis-tru !...

SCENA IX

D-l VALEANL", HANKE, tînărul

D-l VALEANU
(intrind)

Dacă ai cîteva minute... *(încuie uşa.)* Mă ierţi că nu te duc la mine... Aş vrea să nu ştie nevasta...

HANKE

Cu totul la dispoziţia d-voastre.

D-l VALEANU

Cred că banuieşti ceva...

HANKE
(rîzînd)

îmi oferiţi un loc în minister ?

D-l VĂLEANU

Nu. Iţi ofer o Legaţiune în străinătate.

HANKE

Mie ? !

D-l VALEANU

Da.

HANKE

Serios ?

D-l VALEANU

Foarte serios.

HANKE

Sunt aşa de primejdios ?

D-) VALEANU

Teribil.

HANKE

Cu toate astea, grupul meu e neînsemnat.

D-l VALEANU

E foarte însemnat.

HANKE

Ce-au să zică ceilalţi ?...

D-l VALEANU

Iată ce-au să zică : Livezeanu zice deja că Justiţia a ajuns o turpitudine şi nu e decît o armă în mîna partidelor. Pentru a-l întări in credinţa asta am să-l numesc consilier la Curtea din Craiova...

HANKE

Nu primeşte.

D-l VALEANU

Primeşte. Antoniu a anunţat mai multe interpelări asupra scandalurilor administrative : am să-l numesc în Consiliul superior administrativ.

HANKE

Acela e om cu avere...

D-l VALEANU

Cu avere, dar primeşte. Martinescu merge rău cu prefectul : am să i-l schimb şi, pentru a continua tradiţia unei rede administraţii, am să numesc prefect pe fiu-său... Cine mai e în grupul dumitale ?

HANKE

Eugen Butescu.

D-l VALEANU

Acela e om de treabă — nu-i dau nimic.

HANKE

Tristă opinie aveţi de noi .'

D-l VALEANU

Tristă.

HANKE

Atunci cum credeţi că o sa primesc oferta ce-mi faceţi

D-l VALEANU

Am aceeaşi opinie şi de mine. înţelegi că daca n-ar fi miniştri care să ofere locuri, n-ar fi deputaţi care să le ceară.

HANKE

E trist.

D-l VALEANU

E trist, dar c aşa.

HANKE

Eu sper c-au să se schimbe lucrurile.

D-l VALEANU

Peste două mii de ani.

HANKE

Cu mult mai curînd.

D-l VALEANU

Acum două mii de ani, la Atena, tocmai aşa se petreceau lucrurile.

HANKE

O să le schimbăm noi : votul universal, care este primul punct al programului nostru, are să îndrepteze tot.

D-l VALEANU
(dîndu-se cu un pas înapoi, se uită lung la dînsul)

Ascultă-mă, Hanke, nu-ţi mai ofer nimic...

HANKE
(rîzînd)

De ce ?

D-l VALEANU

Fiindcă te credeam demagog complicat, cu chichiţe şi portiţe, dar, în fond, om deştept — şi văd că eşti numai demagog sadea.

HANKE

Adică ?

D-[VALEANU

Adică speța cea mai proastă de oameni.

HANKE

Prin urmare ?

D-] VALEANL'

Prin urmare aştept să ştiu ce Legație îți alegi.

HANKE

Logica e bună. ***(Devenind serios.)*** Nu pot primi.

D-l VALEANU

Pentru ce ?

HANKE

Pentru o mulțime de cuvinte.

D-l VALEANU

Le cunosc pe toate, le-am cintărit — ştiu cît cîştigi ca avocat, ştiu ce ai pierde, părăsind grupul din Cameră; dar ştiu şi ce ai cîştiga trăind cîțiva ani într-o lume mare — ştiu ce servicii ai aduce țării, şi mai cu seamă ştiu cu ce prestigiu te-ai întoarce în Parlament... ***(Se apropie dc Hanke.)*** Ascultă-mă. Eu cred că dumneta ai un Suflet curat...

HANKE
(rlzbid)

Aşa cred şi eu.

D-l VALEANU

Mai mult : că ai putea să fii generos, dacă ai vedea de aproape mizeria inirnei omeneşti... Taci ?... Mă înşel ?...

HANKE

Tac, fiindcă nu înțeleg.

D-l VALEANU
(uitindu-se lung la dînsul)

Te-ai introdus in casă la mine, cu o îndemînare rară, şi-ai turburat sufletul unei femei. ***(Hanke vrea să protesteze.)*** Nu protesta. Ştiu că am fost cîndva ***rivali.*** E o expresie trivială, dar e aşa. Şi dumneta şi eu aspiram la mîna aceleiaşi femei. Dumneta, cu cei 30 de ani, cu farmecul viitorului, reprezentai poezia ; eu cu cei 50 de ani, cu numele şi poziția mea reprezentam prezentul — prezentul gras şi ostenitor.[3] Femeia m-a ales pe mine, dar ***A*** rămas cu gîndul la dumneta... Nu protesta... Prin ce neonestă prefacere ajunge instinctul să îmbrace forma sentimentului adevărat ? Nu ştbi. Ceea ce ştiu pozitiv este că femeia mea nu m-a iubit niciodată, cu taina divină a abstracțiunei noastre sufleteşti, cu poezia, cu dorul, cu avîntul lăuntric al amorului... Pe cînd eu ah, eu !... ***(îşi ascunde obrazul în mîni.)*** Eu nu am alt cuvînt de a trăi, decît suferința asta adorabilă, mizeria asta infamă şi profundă, care mă face să uit regulele şt înțelesul lumei, să cerşesc mila unui tînăr, care... ar putea să fie fiul meu şi care are dreptul să zîmbească...

HANKE

Protestez din toate puterile...

D-l VALEANU

Nu protesta. Durerea adevărată nu se cunoaşte la 30 de ani.

HANKE

Eu nu zîmbesc...

D-l VALEANU

Nu zîmbeşti. ***(După o pauză.)*** Spune-mi... dumneta... nu... iubeşti pe femeia mea...

HANKE

îmi faceți o întrebare

D-l VALEANU

De ce ? In loc să te provoc la duel, îți vorbesc ca un om de treabă.

HANKE

Cred că nu.

D-i VALEANU

Eu sint sigur că nu.

HANKE

Nu.

D-l VALEANU

Atunci fii generos.

HANKE

Ce să fac ?

D-l VALEANU

Du-te.

HANKE

Să dispar ?

D-l VALEANU

Sa^dispari. (/, ***ia mîna.)*** Dispari în viitor, în lumea poetica a depărtării... Poate va fi mai rău pentru mine... Dar va fi un rău sigur... pe cînd nesiguranța de astăzi ma chinuieşte, mă degradează...

HANKE

Plec... Dar nu pot primi tîrgul...

D-l VALEANU

Atunci nu pleci.

HANKE

Plec.

D-l VALEANU

Nu pleci. Cunosc laşitatea omeneasca,.

HANKE

Foarte bine. Primesc.

D-l VALEANU

îmi dai cuvîntul dumitale de om cinstit *

HANKE

Vă dau cuvîntul meu.

D-l VALEANU

Va să zică poţi fi cu adevărat generos.,

HANKE

Nu ştiu...

D-l VALEANU

Atunci nu eşti banal... şi ai putea să fii iubit... poate că ai şi merita... Iată unde stă primejdia. ***(Exasj rai.)*** Dar, în fine, pleci...

HANKE

Plec.

D-l VALEANU

Poţi să pleci, că eşti tînâr. Dacă as fi eu lînăr!..

(Cortina)

ACTUL III

Decorul din actul I. Seara

SCENA I

Domnul VALEANU, singur

D-l VALEANU
(iinjjH-r Iu *imita de scrii)*

E noapte şi adine repaos,
E taina şi nepriceput,
Cum au ieşit toate din haos
In vremea dintru început.

Ce curioşi sunt poeţii   Printre nenumăratele puncte strălucitoare de pe bolta cerească, unele seînteiază cu lumina lor proprie — ***stelele*** ; altele luminează depărtările, cu lumina împrumutată — ***planetele. De*** ce zic poeţii „steluţă mult iubită a sufletului meu" şi nu zic „planetă mult iubiiă a sufletului meu ?" ***(După a pauză.)***

„Tu, care eşti pierdută în neagra vecinicie, stea dulce şi iubită a sufletului meu..." Foarte adevărat. Pierdute sunt în neagra vecinicie, şi orce mijloc de a le vedea, orcît de puternic, nu le poate mari, fiindcă nu le poate apropia. Şi atunci ele devin poezie... Puncte geometrice de pe firmament, ce par a se mişca neîncetat împrejurul unei Unii ideale... ***(Luînd o carte de pe masă.)*** Nenorocirea apropie pe oameni de poeţi... Ce bizar e şi Oscar Wilde !... „Oh, o pianistă, o minunată pianistă şi poate chiar o mare muzicantă ; foarte discretă, foarte onestă şi înzestrată cu o mare dragoste pentru dobitoace." Aşa e viaţa noastră : un lucru înţelept şi trei aberaţiuni.

Cînd trăieşti ca toată lumea, trudindu-te să-ţi agoniseşti existenţa, oamenii ţi se par logici ; de îndată ce te opreşti din luptă şi te dai la o parte, aceiaşi oameni îţi apar în lumina adevărată a nebuniei lor. Şi atunci vezi că nebun ai fost şi tu. Dar ceea ce este tragic în existenţa noastră e tocmai constatarea necesităţii acestei nebunii. Căci dacă oamenii n-ar fi uşurei şi nebuni, cimitirile ar fi pline de sinucigaşi. Aşa e viaţa noastră : nu un lucru înţelept şi trei aberaţiuni, ci patru aberaţiuni complecte. Şi nimic nu e mai demn de dînsa decît ironia.

SCENA I**r**

D-l VALEANU, D-na VALEANU

D-na VALEANU
(intrînd)

Vorbeşti singur ?...

D-l VĂLEANU
(uiiindu-se lung la dînsa)

Ce adorabilă esti !...

Dna VALEANU

Căutam o carte. Iar începi ? !...

D-l VALEANU

Nu încep — urmez.

D-na VALEANU

Continuez, Comte Oscar...[4] ***[Trece pe partea opusă a scenei si iese.)***

SCENA III

D-l VALEANU, singur

D-l VALEANU
(urmînd)

Patru aberaţiuni : ambiţia, aurul, arta, amorul ***(repetă de palm ori litera de la început),*** a, a, a, a. ***(Exclamă.)*** A !... Ambiţia. Întreabă pe o cioară dacă a zbura e înălţător. Tot ceea ce omul nu poate face, este frumos ; tot ce e departe, e poetic. Aurul. Un bust de aur şi unul de bronz pot reprezenta pe acelaşi prost, iar Rockefeller este vegetarian. Arta. Sunete şi văpseîe ; nefericire rimată ; Gioconda şi tîlharii care au furat-o. Amorul !... tăcere.

SCENA IV

D-l VALEANL?, D-na VALEANU

D-na VALEANU
(intrînd din nou)

E adevărat că vorbeşti singur !

D-l VALEANU

Discuţiunile contradictorii sunt banale şi nu conving **pe nimeni.**

D-na VA1EANU

Monologul e primejdios pentru... sănătate.

D-l VA1.F.ANU

Despre partea nebuniei ?... Nici un om nu e singur în sine. în cei mai cuminţi, trăiesc cel puţin un înţelept şi un nebun. ***(Amabil.)*** Căutai ceva ?

D-na VALEANU

Căutam o carte.

D-l VA1EANU

La recherche de l'absolu ?[B]

D-na VALEANU

Nu. O carte de Oscar Wilde.

D-l VALEANU

Teatru ?... Comedia este un lucru trebuitor vieţii cum sunt sarea şi ochelarii.

D-na VALEANU

Poetic şi logic.

D-I VALEANU

Foarte logic. Dacă ai întreba pe cineva : „ce vîrsta are copilul acesta?", iar el ţi-ar răspunde: **„11** ore şi jumătate", ai crede că e zevzec, nu-i aşa ?

D-na VALEANU

Fireşte.

D-l VALEANU

Cu toate astea, dacă copilul ar fi născut numai de 11 ore şi jumătate...

D-na VALEANU

Hotărîtor, monologul e primejdios.

D-I VĂLEANU

Ce carte căutai ?

D-na VĂLEANU

Mi se scrie din străinătate că a apărut o serie de nuvele de Oscar Wilde, printre cari una foarte interesantă...

D-l VALEANU

A !... iî se scrie din străinătate !...

D-na VALEANU

Mă rog. Respectează convenţia! Ţi-am spus că numai aşa rămîn.

D-l VALEANU

Şi ce zice convenţia ?

D-na VALEANU

Libertate absolută pentru amîndoi — cu condiţia unei depline încrederi...

D-l VALEANU

Foarte bine. Şi cum se cheamă novela lui Oscar Wilde ?

D-na VĂLEANU

Nu ştiu. Ceva cu un tînăr care trebuia să dea o roză logodnicei sale.

D-l VALEANU

Se numeşte ***Privighetoarea }i trandafirul.*** ˚

D-na VALEANU

O cunoşti ?

D-1 VĂLEANU

Da.

D-na VALEANU

Şi nu o ai ?

D-l VALEANU

Nu. Dar pot să-ţi spun ce e într-însa.

D-na VĂLEANU

Te rog.

D-1 VĂLEANU

Ce-mi dai în schimb ?

D-na VALEANU

Orce... O roză adevărată.

D-1 VĂLEANU

Să mă laşi să te sărut pe buclele părului.

D-na VALEANU
{nehotărila)

Cred că asta... nu se poate.

D-l VALEANU
(izbucnind)

Nu se poate să-ţi sărut părul, eu, bărbatul tău

D-na VALEANU
(voit/d să plece)

Dacă urmezi, plec.

D-l VALEANU
(blind)

Râmîi. Primesc roza.

D-m VALEANU
(luind un scaun)

Se numeşte *Privighetoarea şi trandafirul ?*

D-l VALEANU

Da. O fata făgăduise unui student înamorat dc dînsa, să joace cu el. la un bal, dacă-i \a aduce un trandafir roşu, la fel cu rochia ei. In vara aceea însă, nici un trandafir roşu nu înflorise în grădina studentului. Tinârul se tînguia, întins pe iarbă. Dintr-un stejar, îl auzi o privighiioare. — Iată glasul iubîrei adevărate, zise ea. Tot ce eu cînt, el sufere ; tot ce este pentru mine bucurie, pentru el durere. Amorul este, desigur, un lucra minunat, mai rar decît zmaraldele şi mai scump deci!, mărgăritarele. Şi, zburînd ca un vis, prin umbra gradinei, se duse Ia *a* tufă de trandafir şi îi îise : — Dă-mi o floare roşie, şi îți voi cînta. toate cîntecele mele. Dar tufa ii răspunse : — Bucuros, nomai... florile mele sunt albe ; dacă vrei, iată colo o altă tufa ; încearcă. încercă privigbitoarea, zburind ca o umbră şi făgăduind să cînte. Dar şi tufa a doua răspunse ca cea dintâi : — Bucuros numai... florile mele sunt galbene ca părul de sirenă ; dacă vrei, iată colo, sub fereastra studentului, o tufă de trandafir roşu. Zbură privighitoarea pînă la dinsa şi-i ceru o floare : —• Rozele mele sunt roşii, draga, răspunse tufa, dar cu nu mai pot înflori. — De ce ? întrebă privighitoarea. — Fiindcă m-a înghețat iarna. — Numai o roză. — Nu pot. — Cum să facem ? — Dacă vrei cu orce preț im trandafir roşu, să-t plăzmuieşti tu, din muzica, la lumina lunci, şi să-1 colorezi cu sîngelc inimei tale. Toată noaptea vei cînta pentru mine, pe cînd spinii met îți vor străpunge inima. — Privighitoarea se gîndi Ia student : — Fii fericit ! îi strigă ea ; am să-ți dau trandafirul roşu. îl voi plăzmui din cîntecele mele, la lumina lunci, şi-1 voi colora cu sîngele inimei mele. In schimb,

îți cer *un* singur lucru : să iubeşti cu adevărat, că doar iubirea este mai cuminte decît înțelepciunea, mai tare decit puterea ; aripile sale sunt ca flacăra, trupul său ca jăratecul.

Şi cînd luna strălucea in ceruri, privighitoarea zbură la tufa de trandafiri şi îşi lipi pieptul de spini. Cîntă toată noaptea şi cu cit cînta mai tare, cu atît mai mult o străbăteau ghimpii şi curgea sîngele. In cele din urmă înflori o roză — dar era albă. Atunci tufa strigă către privighitoare : — Păsărică, apasă pe ghimpe că se face ziuă şi floarea nu mi-i gata. Privighitoarea apasă mai tare, şi floarea începu a se roşi. — Mai tare, păsărică ! strigă tufa. —• Privighitoarea apăsă atît de tare, încît un ghimpe îi atinse inima. Atunci se ridică la ceruri cîntecul sfîşietor al amorului care ucide, şi pasărea căzu la pătnînt.,. {CM *ultimele cuvinte, cade* fi *el. Cade pe genunchii ei, sărutîndu-L)*

D-na VALEANU
(sărind dc pe scaun)

Nu mă atinge

D-l VALEANU
(retrăgtndu-se Impăirrănlai)

Să nu te ating !... Va să zică îți inspir ură şi dezgust ?

D-na VALEANU

Nu zic asta, ci numai te rog să te ții de cuvînt.

D-l VALEANU

Ce ai în sîn ?

D-na VALEANU
(pipaindu-se)

N-am nimic.

D-l VALEANU

Ai.

D-na VALEANU

Nu am nimic.

D-l VALEANU

Ai... Scrisorile... din străinătate !...

D-na VALEANU

Ține-ți cuvîntui

D-l VALEANU

Nu vezi că mă ucizi ? !...

D-na VALEANU

Ține-ți cuvîntui !

D-l VALEANU

Să-mi țiu cuvîntui, cînd tu trăiești sub acoperămîntul meu, visînd la altul, iubind pe altul, respirind numai pentru el !... Ce lege omenească mă poate sili să respectez o asemenea învoială ?

D-na VALEANU

Cuvîntui dat.

D-l VALEANU

N-am dat asemenea cuvînt.

D-na VALEANU

A !...

D-l VALEANU

Nu !

D-na VALEANU

Nu ți l-am cerut in scris, iiindcă n-avea mai multă valoare.

D-l VALEANU

Injurii?!... Deşi nu le merit, mă ating... *(După o pauza.)* Cu toate asiea, vreau să ştiu adevărul : ce ai m sin

D-na VALEANU

Scrisori...

D-l VALEANU

Nvi e adevărat '.

D-na VALEANU

De ce ?

D-l VALEANU

Fiindcă o spui.

D-na VALEANU
{voind sâ pltce)

Grosolănii nu vreau să ascult.

D-l VALEANU
{tamdu-i drumul)

Ce ai in sîn ?

D-na VALEANU

Lasă-mă să trec.

D-l VALEANU
(apucîndu-i mînile)

Ce ai în sîn?

D-na VALEANU

Dă-mi drumul!

D-l VALEANU

Vreau să ştiu cu orce preţ ce ai în sîn. ***(Se urmează o mică luptă. Văleanu rupe nasturii de la haina femeii fi-i scoate din sîn o fotografie).*** Fotografia Iui!... A!... va să zică aşa îţi ţii cuvîntui, dumneta, care ceri de la mine să nu te ating? !...

D-na VALEANU
(strîgînd)

Să nu mă atingi!

D-l VALEANU

Nu te ating, viperă; dar mutra asta de neamţ sulemenit am s-o pun în ţintă şi să trag cu pistolul în ea; am s-o batjocoresc şi s-o arunc ***în*** noroi; am s-o rup în bucăţi ***(rupe fotografia)*** aşa ***(o aruncă)*** şi să o caic în picioare...

D-na VALEANU

Un carton.

D-l VALEANU

Cu imagina Iui.

D-na VALEANU

La aceea nu ajungi.

D-l VALEANU

Aceea e ascunsă în fundul inîmei, nu-i aşa In inima infamă şi plină de turpitudini... Crezi că Ia aceea nu se poate ajunge, spăimoasă făptură ce eşti? !...

D-na VALEANU

Omorîndu-mă.

D-l VALEANU

Da, omorîndu-tc. Cît îţi plăteşte pielea?

D-na VALEANU

Va rămînea în suflet.

D-l VALEANU

Daca l-ai avea. Dar nu ai suflet.

D-na VALEANU

Lasă-mă '•a Irec...

D-l VALEANU
{dhidu-se la o parte)

Treci... pentru totdeauna.

(D-na Văleanu iese.)

SCENA V

D-l VALEANU, Un LECIOR

D-l VALEANU
(singur)

Sau îl împuşc pe el... sau pe ea... sau pe mine... ***(Sună. Intră feciorul.)*** Să cheme cineva pe frate-meu.

FECIORUL

Am înțeles.

D-l VALEANU

Cine e în salon ?

FECIORUL

să vă Să.™1 ' 5 1Ume' CU SCamă d''na Han^ ™*

D-l VALEANU

Nu primesc pe nimeni.

SCENA VI

D-l VALEANU, D-na HANKE

D-na HANKE
(iiiid pe fecior la o parte ţi intrind)

Pe mine, da. *(închide uşa.)*

D-l VALEANU

Ce doreşti ?

D-na HANKE

Nu doresc — cer.

D-l VALEANU
(mirat)

Serios ?

D-na HANKE

Cît se poate de serios.

D-l VALEANU

Şi ce ceri ?

D-na HANKE

Să aduci pe fiu-meu în ţară.

D-l VALEANU

Ai un mare jpirit de â propos- Mă rog, toate femeile sunt ca dumneta ?

D-na HANKE

Nu am poftă să glumesc.

D-l VALEANU

Cînd ai stî cît de puţină am eu

D-na HANKE

Prin urmare ?...

D-l VALEANU

Ce doreşti ?

D-na HANKE

Ara spus : să aduci pe fiu-meu în ţară.

D-l VALEANU

Nu se poate.

D-na HANKE

Pentru ce ?

D-l VALEANU

Pentru că nu se poate.

D-na HANKE

Asta nu-i un cuvint.

D-I VALEANU

Nu cred că trebuie să-ţi dau un cuvînt.

D-na HANKE
(luînd un scaun)

La miniştri, politeţea s-ar cuveni să fie cel puţin ca la ceilalţi oameni...

D-l VALEANU

Mă rog. N-am timp să mă ocup de fleacuri. Ce doreşti ?

D-na HANKE

Să vede că începe să te părăsească şi memoria. Iţi spun pentru a treia oara că doresc să aduci pe fiu-meu în ţara.

D-l VALEANU

La asta am răspuns : nu se poate.

D-na HANKE

Cu ce drept ţii pe un copil departe de părinţi ?

D-l VALEANU

Aha ! Are haz ! Un copil... minor...

D-na HANKE

Minor sau major, pentru noi este copilul nostru.

D-l VALEANU

„Pentru noi" este foarte bine găsit. Ai auzit vorbindu-se de Antigona ?

D^a HANKE

N-am nevoie de cursuri.

D-l VALEANU

Totuşi, e bine să-ţi aminteşti pe fijhiOţj

fund

D-na HANKE
iţmbtinzindu-st)

Eşti nenorocit.

D-l VALEANU

Atît de nenorocit, încît fac greşeli de politeţe elementară Ia un fotoliu, te rog. ***(Vrea sa-i ofere un fotohu.)***

D-na HANKE

Adu pe fiu-meu în ţara.

D-l VALEANU
(oprindu-st)

Iar începi !...

D-na HANKE

Scurtezi distanţele.

D-I VAIEANU

Tocmai asta nu vreau. N-am nici un interes să-i apropii.

D^na HANKE

Ai un interes foarte mare : depărtarea poetizează pe oameni.

D-l VALEANU

Vorbe. Depărtarea desparte pe oameni.

D-na HANKE

Şi-i face să se dorească...

D-l VALEANU

Pînă se uită.

D-na VALEANU
(sculîndu-se)

Atunci... nu mai am nimic de zis... îți mulțumesc că ai tăcut.

D-l VALEANU

Cînd ?

D-na HANKE

Cînd amenințai să-i spui adevărul.

D-l VALEANU

Ar fi fost riscant.

D-na HANKE

Cum ai zis ? !

D-l VALEANU

Adică... aş fi riscat prea mult. ***(D-na Hanke salută.)***

D-na HANKE
(de la uge)

Adu-l în țară... şi micşorează poezia depărtării... ***(Iese.)***

SCENA VII

D-l VALEANU, singur

D-l VALEANU
(înălțînd din umeri)

Lumea se compune din nebuni, filozofia din paradoxe, iar viața întreagă din caraghiozlîcuri. Cum o să zici unui om care iubeşte : „cu cît iubeşti mai mult, cu atît du-te mai departe ?"... Este adevărat însă că tainele inimei omeneşti sunt nepătrunse... Ce este sigur în lumea asta infamă? Doar atît : că cimitirele sunt pline de morminte.

SCENA VIII

D-l VALEANU, Doctorul VALEANU

Dr. VALEANU

Bună-seara, excelență. Ce mai faci ?

D-l VALEANU

Ce să fac... Uite, trăiesc.

Dr. VALEANU

Foarte bine. Asta e lucrul cel mai inteligent ce-l poate face un om care s-a născut.

D-l VALEANU

Eşti sigur ?

Dr. VALEANU

Absolut. Un om care nu se însoară, nu face filozofie ți nu bea apă cu gheață, e stăpînul lumei.

D-l VALEANU

Eu fac toate astea : m-am însurat, fac filozofie şi beau apă cu gheață.

Dr. VALEANU

De aceea eşti stăpînuJ numai al unei ţări.

D-l VALEANU

Cu numele.

Dr. VALEANU

Cu fapta şi cu cugetul. Dar... de ce m-ai chemat ?

D-l VALEANU

Ca să te rog să-mi dai un hap de stricnina.

Dr. VALEANU

Ai vreun cline... bolnav ?

D-l VALEANU

Foarte bine zici : am un cîine... bolnav. E şi cline şi bolnav.

Dr. VALEANU

Atunci îngrijeşte-], nu-1 omorî. In toate cazurile, cheamă un veterinar.

D-I VALEANU

Şezi te rog. ***(Doctorul ;ade.)*** Eu nu sunt bine.

Dr. VALEANU
(rîzlnd)

Prin urmare nu era caz de veterinar. ***(Cu interes.)*** Ce ai, dragă ?

D-I VALEANU

Mă simt ostenit, descurajat. Am intrat în viaţă, piua în adîncurile ei cele mai ascunse şi vreau sa ies dintr-insa. Dar vreau să ies, dacă s-ar putea, curat, cum am intrat.

Dr. VALEANU

Ce vorbe vorbeşti !... Nimic nu-i mai interesant decît viaţa...

D-I VALEANU

Altora...

Dr. VALEANU

Viaţa, în sine...

D-l VALEANU

Ascultă, doctore : nu filozofie. Nu vreau să-ţi vorbesc de toţi oamenii, ci numai de unul : de mine. Eu am intrat în viaţă curat, am trăit curat şi vreau să sfîrşesc tot aşa. împrejurările vieţii mele, pe care tu nu Ie cunoşti, sunt atît de încîlcite, încît, dacă aş trăi mai departe, m-aş murdări.

Dr. VALEANU

Cum se poate ? !...

D-l VALEANU

Se poate. Tu eşti mai mult decît fratele meu : eşti, oarecum, opera mea. Te-am crescut, te-am învăţat carte, te-am urmărit cu dragostea unui păruite... Mă crezi cînd iţi vorbesc... Ca să trăiesc mai departe, cu desfăşurarea logică a caracterului meu -— violent şi intolerabil — ar trebui să comit o îndoită crima, să omor două persoane. Ceea ce nu se poate. Pe una nu trebuie s-o omor ; pe alta nu pot s-o omor.

Dr. VALEANU

Ce grozăvii ! !

D-l VALEANU

Nu sunt grozăvii. E desfăşurarea logică a unei probleme.

Dr. VALEANU

Nu se poate. Să omori pe alții sau să te **omori** pe tine, nu e niciodată logică.

D-l VALEANU

Absolut logic. Eu iubesc pe o femeie, care iubește pe altul. Iubirea mea pentru dînsa este viața mea însăși. Să trăiesc și să asist la amorurile lor este mai presus de puterile mele... De altfel, nu tee-am chemat ca să discutăm. Eu nu am alți moștenitori legitimi decît pe tine. Te previu că voi lăsa averea mea împărțită în două: **o** parte neveste-mi, iar alta ție. In lotul tău voi pune o sumă de bunuri pe care să le vinzi, iar cu produsul lor să plătești datoriele lui Hanke bătrînul, fără explicații și fără vorbe. Atît. Acum, fiindcă nu poți să-mi dai stricnina, întinde-mi mîna... Adio.

(Cortina)

ACTUL IV

Decorul din actul precedent. Vara.

SCENA I

Doamna VALEANU, Doctorul VALEANU (amîndoi în doliu)

Dr. VALEANU

S-ar zice, dragă cumnată, că de la moartea lui frate-meu, ești înamorată de dînsul...

D-na VALEANU

Sunt nenorocită și nemîngîiată.

Dr. VALEANU

Ce fericit ar fi el, sărmanul, dacă te-ar auzi!...

D-na VALEANU

Doctore, cunoști ceva mai grozav decît ***ireparabilul ?***

Dr. VALEANU

Cunosc : ***reparabilul*** în amor,

D-na VĂLEANU

Nu vorbi copilării. ***Reparabilul,*** în amor sau în altceva, este un mare act de dreptate.

Dr. VALEANU

In amor ? !... Act de dreptate ? !... Amorul este, prin firea sa, un tiran zăpăcit și scandalagiu... Adevărat ***enfant de boheme.***

D-na VALEANU

Literatură.

Dr. VALEANU

Cel mult muzică.

D-na VALEANU

Ce-i vrea. însă nu adevăr.

Dr. VALEANU

Amorul este, între sentimente, ceea ce era Neron între împărați : un nebun superb, care viola cele mai inviolabile legături ; omora pe Seneca ; da foc Romei ; se cobora de pe tronul lumci pe arena circului ; se credea de geniu...

D-na VALEANU

Literatură.

Dr. VALEANU
(nzirtd)

Cum vrei...

D-na VALEANU

Amorul este un lucru divin... dulce şi dureros... făcut pentru sufletele nobile... pe care nu-l gusta, în toata voluptatea lui, decît cei ce s-au călit în durere.

Dr. VALEANU

Asta e literatură... Dar, în fine, eu venisem pentru altceva... Venisem să-ţi spun că nu e chip să găsesc o privighitoare. Unde n-am căutat-o fi pe cine n-am însărcinat cu misiunea asta delicată !... A propos : s-a întors Hanke.

D-na VALEANU

A propos de privighitoare ?

Dr. VALEANU

Nu. **A** propos de misiune.

D-na VALEANU

L-am văzut.

Dr. VALEANU

Deja?

D-na VALEANU

Ce vrei să zici ?

Dr. VALEANU

Nimic. Dezleagă-mă de privighitoare, sau altfel trebuie să mă duc în străinătate, la un muzeu de ornitologie...

D-na VALEANU

Linişteşte-te. Am găsit-o eu.

Dr. VALEANU

La cine ?

D-na VALEANU

La un ţăran. Iat-o. *(ti arată o colivie ale cărei zăbrele sunt acoperite cu hîrtie cenuşie.)*

Dr. VALEANU
(căutata s-o vadă)

Ce dihanie mititică. Asta cîntă de umple dumbrăvile ?

Dnna VALEANU

Asta.

Dr. VALEANU

Mult zgomot... din nimic.

D«ia VALEANU

Zgomot ?

Dr. VALEANU

Pardon •— muzică.

D-nta VALEANU

Poezie.

Dr. VALEANU

Poezie. Dar c o poezie dresată în libertate.

D-na VALEANU

Da. Nu cîntă în colivie.

Dr. VALEANU

Atunci ?

D-na VALEANU

Am să-i dau drumul.

Dr. VALEANU
(uitîndu-se ia dînsa mirat)

Pentru asta trebuia s-o caut prin lumea întreagă ?

D-na VĂLEANU

Pentru asta. Şi te rog s-o cauţi mai departe.

Dr. VALEANU

Ca să-i dai drumul ? !

D-ma VALEANU

Da.

Dr. VALEANU

Frumoasă logică.

D-na VALEANU

Perfectă. Inchipuieşte-ţi un mare poet căzut în mîna unor sălbateci. Nu s-ar organiza expediţii să-l pună în libertate ?

Dr. VALEANU

Ai haz... Şi cît plăteşti dc privighitoare ?

D-na VALEANU

Orcît.

Dr. VĂLEANU

Atunci am să organizez eu o potira după privighitoare, ca să-ţi ofer ocazia de a le pune în libertate... Şi cu asta, mă închin.

D-na VALEANU

La revedere, doctore. Iţi mulţumesc de osteneală, şi nu uita că plătesc orcît...

(Doctorul iese.)

SCENA II

DOAMNA VALEANU. singură

D-na VALEANU

(după ce a insoftt pe doctor, st întoarce la colivie)

Pasăre privighitoare,
Ce cînţi noaptea pe răcoare,
De ce clipeşti cu atîta temere ?... şi nu cînţi ?..

(Repeta.)

Pasăre privighitoare,
Ce cînţi noaptea pe răcoare,
Uinple-ţi guşa cu suspine,
Şi suspină pentru mine ;
Vino azi şi vină mîni
La priveghi de săptămîni,
Să ne spovedim la lună
Şi să plîngem împreună,
Tu din glasul tău de foc,
Eu din ochi fără noroc.

Chită, dragă !... cîntă, păsărică !...

SCENA III

HANKE, lînărul, D-na VALEANU, Un FECIOR

FECIORUL
(aduclnd o carte de vizita)

întreabă domnul ăsta dacă-J primit!.

D-na VALEANU
(luînd cartea, se gînde;le)

Spune-i că tocmai acum a ieşit doctorul de la mine...

FECIORUL

Am înțeles. ***(Iese.)***

D-na VALEANU
(către colivie)

Mîine te duci... mă laşi şi tu... pasăre cu dor în glas ji viață de pripas...

FECIORUL
{reinltînd)

Domnul roagă pe cuconița să primească pachetul asta ..

D-na VALEANU

Pune-1 pe masă.

FECIORUL

Şi întreabă dacă are răspuns.

D-na VALEANU
(cercetind pachetul)

Scrisorile mele !... ***(Se gîndeste. Către fecior.)*** Spune-i să se urce.

(Fech'nl it-ie. După puţin timp, intri Hanke.)

HANKE
(foarte elegant, se închină)

Prima mea dorința este, doamnă, să mă tratați ca şi cum ministrul ar trăi.

D-na VALEANU

îmi pare rău, domnule, dar cred că asta nu se mai poate...

HANKE

Adevărat ? Pot oare spera ?

D-na VALEANU

Să .-peri ? Ce ?.,.

HANKE

Ceea ce soarta n-a voit altădată...

D-na VALEANU

Şezi. *(Hanke **ia loc.)*** Ceea ce soarta n-a voit altădată, astăzi o vrea şi mai puţin. Şi e bine că ai stăruit să te primesc, ca să ne explicăm... Mi-aî înapoiat scrisorile... Va să zică clişeul cel vechi...

H\NKE

Credeam că nu sc cuiirie să le mai păstrez după moartea ministrului.

D-na VALEANU

Cum se poate !... Cît trăia el, credeai că poţi să le păstrezi aceste mizerabile hîrtii, care constituiesc un furt şi care îi sfîşiau inima — iar acum, nu ? !... Da' ce fel de suilct ai dumneta ?.-

HANKE

Vă rog... Cît nu aveaţi libertatea de a hotărî de soarta d-voastre, puteam să le ţiu la mine, aceste dovezi...

D-na VALEANU

Dovezi, de ce ?

HANKE

Astăzi, lucrurile sunt schimbate şi trebuie să vă reluaţi libertatea.

D-na VALEANU

Dovezi, de ce ?

HANKE

De un sentiment curat şi adînc...

D-na VALEANU

Curat, nu, domnule ! Adînc... poate. Dar adine de prăpastie.

HANKE

Cu toate astea, nimeni nu ştie mai bine decît d-voastră cît au fost de curate relaţiunile noastre...

D-na VALEANU
(jlzînd fals)

Relaţiile noastre !... Drept cine mă iai dumneta, domnule ?

HANKE

Drept o persoană demnă de tot respectul şi toată compătimirea.

D-na VALEANU

Demnă de compătimire, da ! De respect, nu !... Te-am văzut de două ori în toată viaţa mea ; nici nu te cunosc bine cum eşti Ia chip şi la suflet şi cu toate astea ţi-am dat, în scris, o sută de dovezi... de literatura amorului.

HANKE

De „literatura amorului" ? !

D-na VALEANU

Cu care am omorît un om...

HANKE

Şi cu care răniţi adînc pe un altul...

D-na VALEANU

Domnule Hanke ! Nu mă iubeşti şi nu m-ai iubit niciodată !...

HANKE

Protestez.

D-na VALEANU

Şi nici eu nu te iubesc şi nu te-am iubit.

HANKE

Protestez din toate puterile.

D-na VALEANU

Nu protesta. Suntem într-un moment serios al vieţii noastre. Să ne coborîm în adîncul inimelor şi să găsim acolo adevărul. Nu m-ai iubit.

HANKE

Poate... la început...

D-na VALEANU

Dacă m-ai fi iubit, nu plecai. Şi nici eu nu te-am iubit... Daca te-aş fi iubit, plecam cu dumneta.

HANKE

Acesta este amor de teatru. în realitatea vieţii, doamnă, o mulţime de lume iubeşte şi tace, sau pleacă.

D-na VALEANU

Nu !... Sau iubeşte, cum cîntă, or visează ; ca un dar frumos al sufletului, ce simte nevoia să zboare. Cine iubeşte cu adevărat, rămîne cînd lumea îl sileşte să plece ; pleacă, dacă trebuie să rămînă ; dărîmă, arde, rupe zăgazurile... *(apropiindu-se de el)* şi adesea moare.

HANKE

Teatru.

D-na VALEANU
{făcînd un pa; înapoi)

Ah !... cită ironie !... Tocmai aşa vorbeam eu bărbatului meu, cînd îmi spunea că mă iubeşte.

HANKE

Cu deosebire că d-voastrâ spuneţi că nu mă iubiţi.

D-na VALEANU

Nu te iubesc. Este adevărul cel mai necesar sufletului meu, pe care trebuie să-1 strig, ca sa-l audă cerul, îngerii şi arhanghelii, pentru mîngîierea celor morţi...

HANKE

Nu mai înţeleg... Atunci cum aţi putut să scriţi paginile acelea atît de frumoase, pe care nu vi le cerea nimeni : în care se simte atîta sinceritate, atîta căldură ?.

D-na VALEANU

Nu ştiu, domnule, nu ştiu. Trebuia să le spun bărbatului meu şi, printr-o încăpăţînare bolnăvicioasă, ţi le scriam dumitale... Erai departe... mi se părea că eşti jertfa geloziei... Cine mai .poate înţelege inima omenească !

HANKE

Poezia depărtării...

D-na VALEANU

Poezia depărtării... *(O îneacă lacrimile.)* Poezia, durerea sfîşietoare a celor ce nu se mai pot îndrepta. E atît de departe bărbatul meu acum !...

(Se aude zgomot în anticameră.)

SCENA IV

Aceiaţi, D-na HANKE

D-na HANKE

(intrînd repede, se opreşte un moment şi se uită la amîndoi)

Am urcat... scara...

D-na VALEANU
(ieşindu-i înainte)

Scara noastră cea grozavă...

D-na HANKE
(!.I:K *fili-său)*

Am trăsura jos. Dacă vrei să profiţi de dînsa... si să mi-o trimiţi înapoi...

(Hanke se Închina ji *iese.)*

SCENA V

D-na HANKE, D-na VALEANU

D-na HANKE
(ingrozilă)

Am venit prea tîrziu ? !...

D-na VALEANU

Pentru ce ? ***(O duce la fotoliu.)*** Vă rog sa şedeţi. N-aţi venit nici prea tîrziu, nici prea de vreme. Am vorbit cu fiul d-voastre ca două persoane ce nu vor să se mai înşeîe una pe alta.

D-na HANKE

Ah !... Răsuflu.

D-na VALEANU

Şi^ nu cred că vă rănesc in sentimentul d-voastre de mamă, dacă vă voi mărturisi că nu l-am iubit niciodată... V-aduceţi aminte de ziua în care am venit să vă întreb...

D-na HANKE

Mi-aduc aminte. Asta mă aduce. ***(îi cade în genunchi.)*** Am fost o mizerabilă... Am minţit... Am minţit, de disperare şi de răutate...

D-na VALEANU
(vrea s-o ridice)

Vă rog..

D-na HANKE

Viu în genunchi să vă rog să mă iertaţi. Puteţi să mă iertaţi ?... Puteţi să înţelegeţi ce însemnează a suferi 30 de ani, a trăi în necazuri, a simţi bătrîneţea care coprinde încetul cu încetul toate zăgazurile vieţii, ca bălăriele care umplu o grădină !... Şi a rămîne cu inima încă tînără...

D-na VALEANU

Va să zică... d-voastră... l-aţi iubit pe bărbatul meu...

D-na HANKE
(ascunzlndu-şi fa'a in m'ini)

V-am furat comoara vieţii... ***(Ridicînd fruntea.)*** Puteţi fi liniştită. El nu mă iubea. El vă iubea numai pe d-voastrâ. Ah, doamnă, cît de mult vă iubea !... O asemenea simţire ridică pe oameni pînă la jertfă — ideal pe care eu nu l-am cunoscut.

D-na VALEANU

Fiul d-voastre este prin urmare...

D-na HANKE

Da... Sunteţi femeie. Iertaţi unei femei că n-a avut curagiul să se dezonoreze, mărturisîndu-şi singură vina...

D-na VALEANU

Ridicaţi-vă, doamnă. Eu nu am nimic de iertat. Viaţa este atît de surprinzătoare, iar inima omenească o tainiţă cu atîtea ascunzători, încît numai cei ce sunt cu totul fără iniraă judecă repede şi pedepsesc.

D-na HANKE

Nu, doamnă, nu. Inima noastră este în adevăr o tainiţă ; dar ea seamănă cîteodată cu o închisoare, în care zac făcători de rele, falsificatori şi incendiari. Dacă am deschide toate puşcărielc !...

D-iu VALEANU

Ar rămînea goale... Lucrul cel mai spăimos pentru o inimă omeneasca... D-voastră, doamBă, aveţi un fiu... Eu, ce am ?...

D-na HANKE

Mîngîierea de a fi rămas curată ca o floare. Cea mat mare, cea mai binefăcătoare dintre mîngîieri, pe care să nu o daţi pe nimic. Cirtd veţi ajunge, ca mine, pe pragul unei alte lumi, veţi înțelege ce preț are cugetul curat, chiar cînd greşeşte...

PERSOANELE

DOCTORUL FINGAL	40 de ani
D-l COSTOIU	60 de ani
D-l NIEMENE	45 de ani
D-l GUTA PRUNCU	35 de ani
VOICHIȚA CÂNTA	25 ani
MĂRIA CÂNTA	30 ani
D-na NIEMENE	
D-na PRUNCU	35 de ani
D-na VERULESCU	60 de ani
Fecior, Fată de casă	

ACTUL I

O sală cu tot felul de aparate de gimnastică.

SCENA I

D-na VERULESCU, D-na PRUNCU, D-na NIEMENE, D. COSTOIU

D-na PRUNCU

Aşa bună metodă are !... După cîteva şedinţe te simţi uşoară ca o copilă.

D. COSTOIU

De !... Am venit să încerc şi eu.

D-na VERULESCU

Cu piciorul d-tale ?

D. COSTOIU

Da.

D-na VERULESCU

Tot nu ţi-a mai trecut, vere Iorgule ?

D. COSTOIU

Nu, verisoară.

D-na VERULESCU

Parcă ai fost pc Ia băi...

D. COSTOIQ

Da' unde n-am fost : la Mehadia, la Pucioasa, Ij Oîă-nești...

D-na VERULESCU

Dar Ia Elopatak n-ai fost ? Mi-aduc aminte cînd mergeam eu, cu tată-meu, la Elopatak cu trăsuri, cu fecior, cu surugiu... Ei. marr lucru e avuția !...

D-na NIEMENE

Da' ce ți s-a întîmplat, madame Verulescu ?

D-na VERULESCU

E !... o greșală a mamei.

TOATE d-nel-

O greșală a mamii !...

D. COSTOIU

Povestea cu ghinda ?...

D-na VERULESCU

Firește.

TOATE d-nele

Noi n-o cunoaștem.

D-na VERULESCU

Nici n-aveți de unde s-o cunoașteți...
Toți Veruleștii se nasc cu o ghindă pe... cum să zic pe...

D. COSTOIU

La miei s-ar zice pe jigou.

D-na VERULESCU

Da. Pe jigou] stîng.

TOATE d-nele

Pe jigoul stîng ?

D-na VERULESCU

Da. O ghindă de toată frumusețea. Și soră-mea lui Ilie Ba'Ioș, și soră-mea Dudeasca și soră-mea Viișoreanca.

D-na NIEMENE

De Ia născare ?

D-na VERULESCU

Vezi, asta-i pozna. Nu de la născare. La fete de la 14 ani, iar la băieți de la 19.

TOATE d-nele

Ei?

D-na VERULESCU

Cînd am împlinit 14 ani, tara a cerut să vadă ghinda. Ia-o de unde nu-i. „Asta nu-i Verulească". Ba este ; ba nu este. Poate să-i iasă mai tîrziu. Poate samănă cu bunică-sa, care nu era însemnată... în sfîrșit, ce să vă mai lungesc \orba, tata m-a dezmoștenit !

D-na PRUNCU

Era gelos...

D-na VERULESCU

Turc, nu altceva.

D-na PRUNCU

Grozavă boală e gelozia.

D-na VERULESCU

Grozavă.

D-na NIEMENE

Eu aş fi în stare să strîng de gît pe bărbatu-meu. dacă m-ar bănui.

D-na PRUNCU

Nu zice vorbă mare, dragă.

D-na NIEMENE

Nu zic — dar e aşa. Să fie d-nul Pruncu bărbatul meu şi să vezi cum 3-aş tămădui.

D-na PRUNCU

ȚM dau...

D-na NIEMENE

Mulțumesc : am pe al meu.

D-na PRUNCU

Care nu-i gelos ?...

D-na NIEMENE

Cît trebuie să nu fie indiferent.

D-na PRUNCU

AI meu e grozav.

D. COSTOIU

Poate că-i dai prilej, cuconiță !...

D-na PRUNCU
(rlzlnd)

Ce haz ai, domnule Costoiu...

D. COSTOIU

Cucoanele din ziua de azi fac atîtea minuni, că nu mai ştie bietul bărbat ce să creadă.

D-na NIEMENE

Să nu creadă nimic !

D. COSTOIU
(calm)

Merg **la** dentist, merg la Bon-Gout, merg la **Papagal,** merg la hidroterapie...

D-na VERULESCU

...la masseur, Ia cărturărească...

D. COSTOIU

...La Ateneu, la spital, să învețe sa tămăduiască ră-nile...

D-na VERULESCU

..Ja garaj, să se facă şofeze.

D. COSTOIU

...la Băneasa, să ia cîmpli prin văzduh.'

D-na VERULESCU

...la gimnastica suedeză...

D-na PRUNCU

Bine, dacă suferim toate de migrenă...

D. COSTOIU

Cîte boli au mai ieşit la cucoane !... nici viţa americană n-are atîtea metehne.

D-na NIEMENE

Dragă madame Pruncu, vrei să te scap eu de gelozia d-lui Pruncu ?

D-na PRUNCU

Cum sa nu vreau, dragă— Mă urmăreşte peste tot: la dantist, la croitoreasă, chiar aci. Acum vedeţi dv. dacă are dreptate...

D. COSTOIU

He ! Doctorul ăsta de nervi are nişte ochi !...

D-na NIEMENE

Cum e la chip d-1 Pruncu ?

D. COSTOIU

E otova peste tot. Un balon, pe două tălpi de sanie. ***(Către d-na Pruncu.)*** Mă ierţi, cuconiţă.

D-na PRUNCU
(rizind)

Calomnie. E ceva cam gras, dar nu cum spune d-1 Costoiu... Sunt sigură că peste un ceas e aici — la ora consultaţiilor gratuite.

D-na NIEMENE
*(silind **pe** d-m Pruncu **să se scoale)***

Dă-mi voie să văd cum eşti îmbrăcată... ***(D-na Pruncu se scoală.)*** Ei, dar ştii ca arc de ce fi gelos d-1 Pruncu...

D-na PRUNCU

Eşti drăguţă în toată puterea cuvîntului.

D-na NIEMENE

Vreau să văd dacă pot semăna cu d-ta... Eşti ceva mai scundă ca mine, dar bărbaţii sunt aşa de orbi...

D. COSTOIU
IcSlre d-iia Pruncu)

D-ta n-ai vreo ghindă pe trup, cuconiţă '!

D-na NIEMENE

Arc o fragă.

D. COSTOIU

Dacă e vorba pe legume de astea, poate o fi avînd două.

D-na VERULESCU

Vere Iorgule, cu ghindă pe trup se nasc numai Verulești — şi, după cîte ştiu despre tata, n-a. avut amante.

D-na PRUNCU

Dumnezeu să-l ierte. Dar răposata mama matale trebuie să ti fost de altă părere, fiindcă mata te-ai înnemerit fără ghindă.

D-na VERULESCU

M-am aruncat spre bunică-mea.

D-na PRUNCU

Cu toate astea bărbatul matale e tot un Verulesc...

D-rta VERULESCU

Văr al doilea...

D. COSTOIU

Ver-Ulesc al 2-lea.

D-na VERULESCU

Cu ghinda şl el.

D. COSTOIU

Bine că n-ai avut copii, verişoară.

D-na VERULESCU

De ce, vere Iorgule ?

D. COSTOIU

Se năştea fiecare cu cîte un codru de stejar pe trup... *(Către d-na* Pruncu.} Da' pînă una alta, maia, cuconiţă, ai un pufuşor pe guriţă...

D-na VERULESCU

...pe botişor.

D. COSTOIU

...de parcă eşti o chersică.

D-na VERULESCU

D-l Pruncu nu se gîdilă.

D. COSTOIU

Nu s-o fi gîdilînd, dar vede.

D-na NIEMENE

Am să-mi pui un văl gros. Ia umblă, te rog, dragă madame Pruncu...

D-na PRUNCU

Să umblu ?...

D-na NIEMENE

Da. Fă-te a intra.

(D-na Pruncu iest fi *reintri după un moment, umblind legănat.)*

D-na VERULESCU

Merge în buestru.

D. COSTOIU

Ce buestru, verişoară ! Pasăre, nu altceva. Parcă-i o codobatură.

D-na NIEMENE
(umblind ea d-na Pruncu)

Umblu bine ?

TOŢI

Perfect.

SCENA II

AcEiaji, VOICHIŢA

VOICH1ŢA
(cu un ghiozdan la subţioară, îmbrăcată ca o studentă, uşor cam gheboasă. Intră)

Ce sfat frumos !... Doamnelor şi domnilor, credinţa dv. vă face onoare... Sărut mina, d-nă Verulescu.

D-na VERULESCU

Bună ziua, fetițe De unde vii așa aprinsă ?

VOICHIȚA

De la spital. Am asistat Ia scena cea mai caracteristică pentru triumful ideilor noastre.

D-na VERULESCU

Ia povestește.

VOICHIȚA

Un bărbat își adusese nevasta s-o arate doctorului.

D-na VERULRSCU

Doctorului nostru ?

VOICHIȚA

Nu. La secția de nervi. Femeia era o frișca de alea de albește pe dracu. Se plîngea de dureri bizare : o durea o pulpă, apoi vîrful nasului, apoi un genunchi. Dar ce-o durea pe dînsa nu era nimic pe lîngă ce-l durea pe dînsul. Toata ziua îl cicălea : că n-o duce Ia doctor, că nu vine la vreme acasă, că plouă afară. S-a hotărît, bietul om, s-o aducă Ia doctor. Aci, nu voia s-aștepte. Să plece acasă și să plece acasă. In sfîrșit, ce s-o mai fi petrecut nu se știe •— fapt este că a răsunat deodată o pereche de palme, de s-a cutremurat pămîntul. A ieșit lumea de prin toate sălile să vadă ce s-a întîmplat... Femeia se ținea cu mîinile de obraji și surîdea. A venit doctorul, i-a îuat înăuntru, i-a cercetat... Ei, știți ce se-ntîmplase ? Ii trecuse boala. Fără să-și dea seama, bărbatul îi făcuse gimnastică suedeză...

D-na VERULESCU

Ei, nu mai spune !...

VOICHIȚA

Ii pusese sîngele în circulație,

D. COSTOIU

Bravo

D-na VERULESCU

Așa faci, vere lorgule ?...

D. COSTOIU

Vezi d-ta, verișoară, cum se întoarce roata lumei 1... Gimnastică de asta suedeză făceau și părinții noștri.

VOICHIȚA

Mîe, ar trebui să-mi pună un tun în spinare și să-mi îndrepte cocoașa...

D-na VERULESCU

Ia lasă, dragă, că nici nu se vede.

VOICHIȚA

Ești foarte gentilă, d-nă Verulescu, dar se vede...

D-na VERULESCU

Ar fi mai trist dacă ai avea-o pe...

D-NELE

...jigou.

D-na VERULESCU

Am găsit cuvîntui : pe coapsa stingă. Jigouri aveți dv., d-nele mele.

D. COSTOIU

Nişte biete oiţe...

D-na NIEMENE

Nervoase.

D. COSTOIU

Fără stăpîn, dragă... Haide că ne dă afară neamţu...

SCENA III

Aceiaşi. FECIORUL

FECIORUL

D-l doctor a ieşit un moment, înainte de ora consultaţiilor gratuite- D-nele care n-au avut rînd sunt rugate să poftească după orele 6.

D. COSTOIU

Dar domnii ?

FECIORUL

Tot asemeni.

D. COSTOIU

Or, zi, domnii, aici, numai cînd îşi urmăresc nevestele.

FECIORUL

D-l Costoiu, pe ale d-lor sau pe ale altora ?

D. COSTOIU

Bravo, Frantz ! ***(Ieş cu toţii.)***

SCENA IV

FECIORUL, singur, aşezind scaunele. Mai pe urmă, FATA din casă

FECIORUL

De 15 ani mă mir şi tot n-am sfîrşit. Cum se poate, d-le, să dea lumea buzna, orbeşte, la un om care nu le spune nimic !... O maşină electrică, două scuipători suedeze şi atîta tot. ***(Cîntă încet.)***

Din Predeal pînă-n Vîlcele
Numai glasul dragii mele.

Ei, aş ! Afară numai dacă n-o fi locomotivă.

FATA
(deschizînd o usc încet)

Vorbeşti singur ?

FECIORUL

Decît să vorbesc cu tine...

FATA

Eşti un modoran. Vezi mai bine c-a-nceput să vie lume... ***(Se retrage, se aude sunînd.)***

FECIORUL

Gata... pe degeaba... ***(Se aude sunînd din nou.)*** Viu !...

SCENA V

FECIORUL, GUTĂ PRUNCU, mai pe urmă NIEMENE

GUTA PRUNCU
(enorm, hărţăgos, intră încet)

Olio !... Şi ce sunt spînzurătorile astea, domnule ?

FECIORUL

Gimnastică suedeză.

PRUNCU
(st uită împrejur)

Ai dracului nemți ! Nu ştiu cum să mai stoarcă banul omului !

FECIORUL

Sunteți la consultație gratuită.

PRUNCU

Păi vorba-i !.., Nu plătesc vizita, da' plătesc doctoriile îndoit.

FECIORUL

Noi nu dăm doctorii.

PRUNCU
(uitîndu-se lung la el)

Dai si d-ta ?

FECIORUL

Dă d-1 doctor. Eu sunt la d-lui de 15 ani.

PRUNCU

Da' nu se pre îmbulzesc clienții.

FECIORUL

Dacă nu se plăteşte scump, omul nu vine... Şi cu toate astea tot avem prea mutfți — după părerea mea — mai cu seamă dame. *(Se aude sunînd.)* Iacă alt boier la consultație pe degeaba. *(Se duce să deschidă. Intră Dumitrache Niemene. Gută Pruncu umblă printre aparate ca un mare cunoscător. Niemene se aşează pe o bancă.)*

PRUNCU

Tot felul de dracii... Duțimal... Maşină de cusut. *(Dînd de halteruri.)* Pentru nevricale : te doare în dreapta ? rădici cu stînga ; te doare în stînga ?...

NIEMENE

...rădici cu dreapta.

D. PRUNCU

Te doare în gît ?

D. NIEMENE

...înghiți în sec.

D. PRUNCU

...faci injecțiuni.

D. NIEMENE

...inhalațiuni.

D. PRUNCU

Inhalațiuni. *(Mtrgînd încet spre Niemene.)* Cu cine am oare ?

D. NIEMENE

Dumitrache Niemene.

D. PRUNCI:

Glumeşti ?

D. NIEMENE

Deloc. Iar eu ?

D. PRUNCU

Gută Pr

D. NIEMENE

Acum 50 de ani.

D. PRUNCU

Auzi idee ! Să te numeşti „Nimeni" !...

D. NIEMENE

Ce să-i faci !

D. PRUNCU

Eşti singur de tot ?

D, NIEMENE

Ba am un frate.

D. PRUNCU

Unde-i ?

D. NIEMENE

într-un borcan, la muzeu.

D. PRUNCU

Taci, bre omule... Era cu două capete ?

D. NIEMENE

Cu patru picioare.

•. PRUNCU

Bine că nu erați gemeni.

D. NIEMENE

Norocu mamii.

D. PRUNCU

Şi unde şezi ?

D. NIEMENE

în strada Mikelet.

D. PRUNCU

în MikeQet ?... îmi pare bine. Acolo şed şi eu.

D. NIEMENE

Pe ce ?

D. PRUNCU

Cum „pe ce" ?

D. NIEMENE

Adică pe ce temelii soțiale ?

D. PRUNCU

Arendaş. Domnul ?

D. NIEMENE

Arendaş şi eu.

D. PRUNCU

Ne-au omorît ploile.

D. NIEMENE

La mine plouă şi-n curte.

D. PRUNCU

Semeni grîu şi la secere prinzi crapi.

D, NIEMENE

Eu semăn crapi şi prind grîu.

D. PRUNCU

Adică cum vine vorba asta ?

D. NIEMENE

Nu vine vorba ci vine apa, care-ţi umple heleşteele cu snopi de grîu.

D. PRUNCU

Lumea pe dos, domnule. ***(Uitîndu-se la ceasornic.)*** Da' de ce n-o mai fi sosind doctorul ăsta... Consultaţii gratuite. Vax ! De la 5 Ia 6. Sunt şase fără un sfert.

D. NIEMENE
(privtndu-t lung)

Şi de ce suferi d-ta ?

D. PRUNCU

Apă la stomah.

D. NIEMENE

Dă-ţi cep.

D. PRUNCU

Nu se poate. Cică să fac gimnastică suedeză, c-am să mă subţiez.

D. NIEMENE

Şi eu tot aşa. Cică să fac gimnastică suedeză c-am să mă-ngraş.

D. PRUNCU

Prostii nemţeşti, domnule. ***(Misterios.)*** Şi să-ţi mai spun ceva : eşti însurat ?

D. NIEMENE

De trei ori.

D. PRUNCU

Cum se poate ?

D. NIEMENE

Adică am fost însurat de trei ori.

D. PRUNCU

Ei. ***(Misterios.)*** Aici, ia doctorul ăsta, vine fel de fel de lume. Mai ales cucoane. ***(După o pauză.)*** Şi mi se pare că vine şi a mea.

D. NIEMENE

Parcă a mea nu !...

D. PRUNCU

Frate Niemene !... ***(îl scutură de mînă.)***

D. NIEMENE
(reculegîndu-ie)

Mă rog, mă rog ! E foarte firesc să vină.

SCENA VI

Aceiaji, DOCTORUL

DOCTORUL
[imrtnd din camera de lucru, grăbi:)

Ei, cine-i întii ?

D. PRUNCU

Eu. domnule doctor.

DOCTORUL

Poftiţi !

SCENA VII

NIEMENE, mai p; urmă MĂRIA CÂNTA ,i VOICHIŢA

D. NIEMENE
(singur)

Marc bestie !... Aşa prubă de idiot ar trebui păstrat într-un bloc dc gheaţă la 200 grade.

(Intră Măria Camă **fi** *Voicbiţa. Un moment de tăcere. Se aude un răget din cabinetul doctorului.)*

D, NJEMFNE

Ce plăcut guiţă !

D-na MĂRIA
(zîmbind)

Probjfiil o dcscărrătură electrică.

D. NIEMENE

Păcat că nu e de tun.

D-**na** MĂRIA

E vreun om rău ?

D. NIEMENE

Nu e un orn. ci un hipopotam.

SCENA VIII

Ac=ia,i, DOCTORUL

DOCTORUL

A cui e rîndul ? ***(Văzind pe Aiaria Cântă şi pe Voichita, devine galant şi merge de sărută mîna Măriei. Către Niemene.)*** A trecut ceasul consultaţiilor gratuite. Sau dacă voiţi să mai aşteptaţi...

D. NIEMENE

Aştept. ***(Doctorul şi Măria Cântă dispar.)*** Mare p«-hlivan !

VOICHIŢA

Pentru ce ?

D. NIEMENE
(uitîndu-se la dînsa mirat)

Nu, drăguţă. Aşa vine vorba.

VOICHIŢA

Fiindcă a rămas singur cu cumnată-mea ?

D. NIEMENE

Nu....

VOICHIŢA

Tot aşa rămîne şi cu mine — probabil şi cu soţia d-tale.

D. NIEMENE

Eu asta nu vreau.

VOICHIŢA

Soţia d-tale e gheboasă ?

D. NIEMENE

Nu, deloc.

VOICHIȚA

Atunci ce caută aici ?

D. NIEMENE

Nervi.

VOICHIȚA

Ei. vezi, asta mă strînge de gît. Să fii drept ca o lumi-nare, sănătos, voinic —- şi să aibi nervi !...

D, NIEMENE

Cumnata d-tale ce are ?

(Sccnj mata. Voichița d.î d,i cap, disperată. Niemene de asemeni.)

VOICHIȚA

Nervi. Mă rog, domnule — îmi dai voie, cum te nu-meşti d-ta ?

D. NIEMENE

Niemene.

VOICHIȚA

Serios ?... Va să zică. eşti colegul de laborator al lui frate-meu. Eu, Voichița Cantâ.

D. NIEMENE

Eu, domnişoară, mă numesc Niemene.

VOICHIȚA

Rus ?

Leah, cred, de origina.

VOICHIȚA .

Fluviul Nicmen e rusesc şi german. 830 kilometri lun-gime ; trece prin oraşul Grodno şi se varsă în marea Bal-tică.

D. NIEMENE

Grozavă memorie !...

VOICHIȚA

O fată gheboasă ce să facă alta decît sa tot învețe ?

D. NIEMENE

Aşa c.

VOICHIȚA

Va să zică găseşti şi d-ta. ***(Se învhteste.)*** Sunt ghe-boasă tare ?

D. NIEMENE

Nu zic asta, domnişoară.

VOICHIȚA

Sunt gheboasa. Dar vezi, domnule, nu am nervi.

D. NIEMENE

E mare lucru. Şi cu toate astea vii şi d-ta aici.

VOICHIȚA

Viu, fireşte. Viu să-mi îndrept gheba.

D. NIEMENE

Cu gimnastica ?

VOICHIȚA

Cu gimnastica.

D. NIEMENE

Credința te va scăpa.

VOICHIȚA

Ce credință ! Aveam o cocoașe ! Și uite acum. ***(Se învîrtește. Niemene dă din cap.)*** Vrei să zici că tot printre dromadere mă număr...

D. NIEMENE

Nicidecum, domnișoară.

VOICHIȚA

Lasă, domnule, că nu mă supăr. Sunt gheboasă, cum aș fi... blondă. D-tale îți plac femeile blonde ?

D. NIEMENE

Foarte mult.

VOICHIȚA

Soția d-tale e blondă ?

D. NIEMENE

Nu. Nevastă-mea e brună.

VOICHIȚA

Eram sigură.

D. NIEMENE

Pentru ce ?

VOICHIȚA

Pentru că, altfel, ți-ar fi plăcut brunele.

D. NIEMENE.

Nu înțeleg.

VOICHIȚA

Totdeauna altceva decît ceea ce ai.

D. NIEMENE

Ei, comedie !...

VOICHIȚA

Lupta vecinică între o civilizație intelectuală foarte serioasă și o animalitate foarte veche.

D. NIEMENE

Asta o știu eu. Dar mă mir că o știi și d-ta.

VOICHIȚA

Ți se pare că o știi. Adevărurile formulate bine de alții par găsite de fiecare din noi... Iată, domnule Niemene, vrei să-ți mai spun ceva ? D-ta îți închipuiești că vii aici pentru că ești blonav.

D. NIEMENE

Sunt bolnav de stomah.

VOICHIȚA

Nu. Ești gelos.

D. NIEMENE
(protestând)

Da' ce-are-a-face !...

VOICHIȚA

Crede-mă. Eu sunt doftoriță.

SCENA IX

VOICHIȚA, MĂRIA CÂNTA, NIEMENE

D-na MĂRIA C.
(ieşind din cabinetul doctorului)

Voichițo, te aşteaptă doctorul, vrei să vii ?

VOICHIȚA
(către Niemene)

Crede-mă şi îngrijeşte-te. E păcat să bănuieşti pe nedrept... şi să suferi. ***(Către Măria Cântă.)*** Viu, Mărie. ***(Intră amîndouă în cabinetul doctorului.)***

SCENA X

NIEMENE, GUTA PRUNCU

D. NIEMENE
(încremenit îşi face cruce)

Isuse Hristoase !...

D. PRUNCU
(intră grăbii, venind la Niemene şi luîndu-l de mînă)

Frate Niemene. Sunt un om nenorocit. Nu mă lăsa.

NIEMENE

Ce este ?

D. PRUNCU

Vine nevastă-mea.

D. NIEMENE

Va să zică tot a fost adevărat...

D. PRUNCU

A fost. Te rog nu mă lăsa. Uite-o la fereastră. Vorbeşte cu feciorul. Are să între acum...

D. NIEMENE

Şi ce să-i fac ?

D. PRUNCU

Ce-i şti. Să vezi cu cine mă trădează...

D. NIEMENE

Taci, omule, că nu te trădează cu nimeni...

D. PRUNCU

Mă trădează.

D. NIEMENE

Cel mult cu doctorul.

(Gută Pruncu iese pe o uşe laterală.)

SCENA XI

NIEMENE, O DOAMNA

Doamna intra foarte discret şi se aşează pe un scaun. Obraiul acoperit cu un voal des. Niemene se face că citeşte într-o revistă.

D. NIEMENE
(către sine)

Subțire lucru !... Are noroc dobitocul. ***(Către dînsa.)*** Doamnă, vă rog să mă iertați că-mi iau libertatea de a vă vorbi, fără înconjur şi fără să vă fiu prezentat. O întîmplare ciudată m-a făcut să ştiu că bărbatul d-voastra vă urmăreşte, şi vă aduc serviciul...

DOAMNA

De a mi-o spune... Eşti un amic sigur.

D. NIEMENE

D-I Pruncu nu-mi este amic.

DOAMNA

Este. ca **M** d-ta. un bărbat.

D. NIEMENE

Gelos.

DOAMNA

Ca şi d-ta.

D. NIEMENE

Eu nu sunt gelos.

DOAMNA

A !... cu toate astea văd după inel că eşti bărbat însurat, şi specia acestor bărbaţi ar trebui să se constituie într-o societate de apărare mutuală... în contra grindinii.

D. NIEMENE

Noi trăim de fapt în cooperativă.

DOAMNA

Sătească. Cei însuraţi cu cei neînsuraţi.

D. NIEMENE

Neîmuraţii de astăzi vor fi însuraţii de mîine.

DOAMNA

Eşti filozof.

D. NIEMENE

Sunt fatalist. Ce are să i se întîmple omului ii stă scris în palmă.

DOAMNA

Atunci de ce mă previi de urmărirea Iui bărbatu-meu ?...

D. NIEMENE

D-ta nu eşti obligată să mă crezi.

DOAMNA

Poate chîar o doreşti.

D. NIEMENE

Din lot sufletul.

(Ia un scaun **fi** *se apropie de dînsa. Doamna se retrage, el o urmăreşte cu* **S<MJ*'Î«I.)**

DOAMNA

Mă rog, domnule, suntem în sala de gimnastică, dar cu urmez un alt tratament.

D. N1FMENL

Electric.

DOAMNA

Electric.

NIEMENE

Cu idiolu'l asta dc neamţ.

DOAMNA

Cu el. Nu am nevoie de un altul.

D. NIEMENE
(aparte)

M-a făcut idiot.

DOAMNA
(după o pauză)

Dar dacă eştt fatalist si mai cu seamă dacă eşti cuminte, pot să-p citesc în palmă.

D. NIEMENE
(către sine)

Are haz.

DOAMNA

Eşti însurat, evident.

D. NIEMENE

Da.

DOAMNA

Şi i(i iubeşti nevasta...

D. NIEMENE

Peuh !...

DOAMNA

Nu se poate. Un om de spirit nu se compromite niciodată. Vezi, **tiu** ştiu cine eşti. .

D. NIEMENE
(recomandindu-se)

Epaminonda Marinescu.

DOAMNA

Mă rog...

D. NIEMENE

...profesor de gimnastică... norvegiană. Poate aşa să vină şi la mine bulucul ăsta de cucoane.

DOAMNA

Ai nevoie ?... ***(Citind în mînă.) O*** femeie brună, tînără, se gîndeşte la d-ta cu mare interes.

D. NIEMENE

Naltă, scurtă ?

DOAMNA

Naltă.

D. NIEMENE

Ca d-ta ?

DOAMNA

Cam aşa.

D. NIEMENE

Serios ?

DOAMNA

Foarte serios.

D. NIEMENE

Imj dai voie ! *(încearcă să-i sărute mîna.)*

DOAMNA
{lăsîiidu-i mîna)

Bagă de seamă...

D. NIEMENE

Ah ! ce mătase ! ce căldură parfumată !

DOAMNA

Slai [illegible] *(CUindu-i în mînă.)* Femeia brună te iubeşte.

D. NIEMENE

Serios ?

DOAMNA

Foarte serios. N-o părăsi.

D. NIEMENE

Nu mă gîndesc cîtuşi de puţin s-o părăsesc.

DOAMNA

Vad că sufere. Din liniile mîinei d-tale reiese că această femeie îţi este ceva foarte de aproape... soră sau nevastă.

D. NIEMENE

Soră n-am. Nevasta, vai ! da.

DOAMNA

„Vai" de ce ?

D. NIEMENE

D-ta n-ai bărbat ?... Gută Pruncu e un om foarte de treaba, dar nu poţi toata viaţa să rămîi în pruncie cu el.

DOAMNA

Baga de seamă.

D. NIEMENE

Să mă ierţi, dar aşa prubă de bestie, mai rar.

DOAMNA

Bagă de seamă, cl este bestie, dar d-ta îţi înşeli nevasta.

D. NIEMENE

Cu cea mai incomensurabilă plăcere,

DOAMNA

îmi dai voie să-mi scol mănuşa de la mîna dreaptă... ca să ţi-o dau şi pc asta.

D. NIEMENE

Dacă o fi tot aşa de parfumată ca .cea stingă.

DOAMNA

(dtndu-i o palmă formidabilă, î;i ridică voalul încet)

Ia uită-te la mine, Epaminonda Marinescu.

D. NIEMENE

Ncvasta-mea

SCENA XII

Aceiaşi, DOCTORUL, VOICHIŢA, D-na CÂNTA

DOCTORUL
(apărînd din cabinetul său)

Cc este ?

DOAMNA

Nimic. Domnul se impacienta şi a bătut din palme să vină feciorul... E, poate, rîndul meu ?

DOCTORUL

Da, poftiţi. ***(Către Niemene.)*** Aveţi sonerie acolo. ***(Doctorul şi d-na dispar.)***

SCENA XIII

NIEMENE, VOICHIȚA, D-NA CÂNTA

VOICHIȚA

{ațropându-se încet de Niemene y. dind din cap)

Vezi, d-le Niemene !...

D-na MĂRIA C.
(yrlnd sa iasă)

Vii, Voichițo ?

VOICHIȚA
[către d-na Canto)

Du-te, că viu. ***(Către Niemene.)*** Vezi, d-le Niemene... Ai mîncat o palmă formidabilă...

D. NIEMENE

Da. Dar era de la nevas(5-mea... In familie lumea petrece cum poate.

VOICHIȚA

Suferi si faci glume.

D. NIEMENE

Ce să fac ?

VOICHIȚA

Să te schimbi.

D. NIEMENE

Aşa dintr-o dată ?

VOICHIȚA

Iți iubeşti nevasta şi nu vrei să i-o spui. Eşti gelos şi^ te ascunzi. Eşti fanfaron, cinic, şi cu toate astea cred că eşti om de treabă. Acum eşti chinuit mai mult ca oricînd.

D. NIEMENE

Pentru ce ?

VOICHIȚA

Pentru că d-na Niemene e acolo, singură, cu doctorul.

D. NIEMENE
(plecind capul)

E adevărat, domnişoară.

VOICHIȚA

Am sa încerc să te ajut. Mă duc sa asist ia şedințele lor. Dar schimbă-te. Fii curat în gînduri, şi nu te teme de simțirile adevărate. Spune nevestii d-tale oo iubeşti şi, dacă greşeşte, iart-o şi ajut-o să nu mai greşească. Fii sincer şi vei fi fericit.

ACTUL II

Cabinetul de luciu al doctorului.

SCENA I

Docioiul F1NGAL la birou, MĂRIA CÂNTA într-un fotoliu cu spatele la doctor.

MĂRIA

Adorabilă scenă pentru două persoane ce se iubesc.

DOCTORUL
(răsfoind o carte)

Ai zis ceva ?

MĂRIA

(scoate o oglindă mică, din sacul de mînă, ji se uită Într-insa)

Am zis. *(O pauză.)*

DOCTORUL
(distrat)

Fireşte că ai zis... *[Măria nu răspunde.)* Te uiţi în oglindă... Ai dreptate.

MĂRIA

Ca să te vad.

DOCTORUL
(mirat)

Te uiţi în oglindă ca să mă vezi pe mine ?

MĂRIA

Dacă al [fel nu-mi dai voie.

DOCTORUL

Eu, nu-ţi dau voie ? !...

MĂRIA

Xu m-ai pus să stau aici, cu spatele la d-ta, ca să nu ne găsească Voicbiţa

DOCTORUL

Fireşte. Vreau să nu ne găsească fata, gură în gură.

MĂRIA

Te preocupă mult... fata.

DOCTORUL

Pentru d-ta.

MĂRIA

Şi pentru d-ta...

DOCTORUL

Şi pentru mine, dacă vrei. Dar eu nu sunt cumnat cu dînsa.

MĂRIA

Eu sunt cumnată. Ai grije să-mi aduci aminte ţi astăzi că sunt măritata şi-mi înşel bărbatul...

DOCTORUL

Nici nu mă gîndeam.

MĂRIA

Mi-o spui în toate zilele.

DOCTORUL

Nu o spun eu, ci împrejurările, viaţa care curge, sufletul şî conştiinţa noastră...

MĂRIA

Atunci să ne lăsăm.

DOCTORUL

Dacă s-ar putea...

MĂRIA

Dacă s-ar putea — ai dori ?

DOCTORUL

Din toată inima.

MARIA
(scutindu-se ţi icnind spre fi)

Va să zică, mă iubeşti fără voia d-tale...

DOCTORUL

Ca o necesitate organică.

MĂRIA

Prin urmare fără amor.

DOCTORUL

Ştiu eu !... Îmi închipuiesc ca da.

MĂRIA

Atunci nu ştii ce este amorul.

DOCTORUL

D-ta ştii ?

MAR1A

Cum să nu ştiu !... Este toată viaţa mea, prezentul şi viitorul ; toate aspiraţiile, nădejdea şi visurile mele. Cînd eşti departe, te doresc ; cînd eşti aproape, te trăiesc, închid ochii şi te văd sub pleoape, ca un portret binecuvântat... ***(Se apropie de dînsul. îl ia de gît.)*** Cînd mă săruţi, mă înfior din creştet pînă în tălpi ; simt că făptura mea de lut se topeşte ca o făclie de ceară... Mă pierd... Mă risipesc... Adună-mă, plăsmuieşte-mă din nou. ***(Bate cineva la uşă.)*** Inteligentă persoană !

SCENA II

Acelaşi, FECIORUL

FECIORUL

D-l Niemene întreabă cînd poate fi primit.

DOCTORUL
(glndindu-se)

Cine-i domnul ăsta ?

MĂRIA

Bărbatul cu femeia geloasă.

DOCTORUL

Cel cu palma ?

MĂRIA

Da.

DOCTORUL

Mai pe urmă. Să aştepte pe Voichiţa.

MĂRIA

Vrei să-l dai pe mîna Voichiţei ?

DOCTORUL

Un alcoolic. ***(Către fecior.)*** Să aştepte.

FECIORUL

Am înţeles.

SCENA 111

DOCTORUL FINGAL, MĂRIA CÂNTA

DOCTORUL

E foarte greu...

MĂRIA

Ce e greu ?

DOCTORUL

De a ne înțelege.

MĂRIA

Mi se pare că ne înțelegem foarte bine.

DOCTORUL

In a face rău.

MĂRIA

începi să te gîndești că facem rău. Cam tîrziu.

DOCTORUL

Mă gîndesc de mult...

MĂRIA

Am înțeles.

DOCTORUL

Ce bine 1... Cînd înțelegi, știi ce să faci.

MAR1A

Am înțeles că nu mă mai iubești...

Ești fericită !

MĂRIA
(mirdiă)

Sunt fericită că nu mă mai iubești ?

DOCTORUL

Ești fericită că știi despre mine ceea ce eu nu știu.

MĂRIA

Chiar mai mult decît crezi.

DOCTORUL

Foarte bine.

MĂRIA

Bunăoară că iubești pe Voicbița.

DOCTORUL
(rizînd)

A i haz.

SCENA IV

Aceiași. VOICHIȚA

VOICHIȚA
(bădnd l.t u-ji)

Se poate ?

DOCTORUL

Intră, Voichițo... Auzi ce spune amica asta a noastră.

VOICHIȚA

Ce spune ?

MĂRIA

Prostii. Eu vă las... cu adorabila dv. clientelă.

DOCTORUL

Vokbiţo, aşteaptă d-l... Niciunul.

MĂRIA

D-l Niemene.

DOCTORUL

Ţi-1 dau în primire... Auzi nume !...

VOICHIȚA

Mai întîi, doctore, este domnişoara Vbîchiţa Cântă, care are o cocoaşă de îndreptat... Să-mi dai voie. De 6 ori. Am îndoit braţele de 6 ori, doctore.

DOCTORUL

Mai îndoieşte-le.

VOICHIȚA

Nu mai pot.

DOCTORUL

Fă puţină electricitate.

VOICHIȚA

Nu. Vreau să mă odihnesc puţin.

(Măria Cântă iese.)

SCENA V[2]

DOCTORUL si VOICHIȚA

Un moment de tăcere. Rezemata pe un cot, Voichiţa « uită lung Ia el.

VOICHIȚA
(sculindu-se)

Ce lume încîntătoare trebuie să fi fost lumea veche, doctore !

DOCTORUL

De ce ?

VOICHIȚA

Sănătoşi, drepţi. Bărbaţi voinici, femeile nalte şi sprintene...[3]

DOCTORUL

Aşa pare întotdeauna trecutul.

VOICHIȚA

Mai frumos.

DOCTORUL

Mat frumos decît prezentul.

VOICHIȚA

Pare şi este. Ce lucru mai minunat decît o femeie sabină, mergînd la fîntînă, cu vasul pe cap.

DOCTORUL

Sau cu amforele de must m mînă. Must, must.

VOICHIȚA

(sculîndu-se ia două ulcioare. Primblîndu-se cu două ulcioare, corpul drept)

Ușor se mișcă tinăra fecioară
Purtîndu-și crupul drept ca o făclie ;
Cu amforele vine de la vie
Și vinde must ca-n vremi de-odînioară.

Must, must, aicea la gheboasa !...

DOCTORUL

(ieșindu-i înainte, glumește)

Copilă albă, vina ta să fie,
De te-o-ntîlni Polibus, bunăoară :
Cum mînile-ți sunt prinse de ulcioară,
O să-ți sărute benghiul din bărbie.[4]

(încearcă >-o sărute.)

VOICHIȚA

(ștergindu-și obrazul)

M-ai sărutat !...

DOCTORUL

Nu eu, Polibus : așa zice la poezie.

VOICHIȚA

Fluture.

DOCTORUL

Floare.

VOICHIȚA

(comic sentimental)

Fluture, fluture, fluture,
Aripa vintul ți-o scuture,
Craiule tînăr al florilor,
Crainic al zorilor.

DOCIORLL

(sceptic)

Tînăr !...

VOICHIȚA

(idem)

Mușce-te-ar dragostea, fluture,
Friguri de dor să te scuture ;
Plînge-te-ar roua cu zorile ;
Ride-te-ar florile.[5]

DOCTORUL

Vorbește corect românește. Nu se zice ,,mușce-te-ar", ci „mușcă-te-ar"...

VOICHIȚA

(continuind)

Să te mușce... (*Alintîitdu-**seA*** Da' cine-i Polibus acesta, care mi-a sărutat benghiul din bărbie ?

DOCTORUL

Un polip.

VOICHIȚA

(alintat)

O !... Singura dată cînd te-am găsit și eu sentimental, o dai prin polipi.

DOCTORUL

Draga, ăștia sunt bărbații care sărută.

VOICHIȚA

Polipi ?

DOCT ORUL

Caracatițe.

VOICHIŢA
(jără a auzi, se primbla elegant prin faţa lui)

Da' ce frumos spui versuri L.

DOCTORUL
(se uită lung la dînsa în admirare)

Ia sa vezi ce bine ţi se potriveşte.

Te-a lămislit blinda natură
Ca pe-o floare de pe plai
Din carminul rozei de mai
Ţi-a zugrăvit rotunda gura,
Iar din albastrul de cicoare
Ţi-a-nduiosat privirea vie,
Aşa că bine nu se ştie
De eşti femeie, ori eşti floare.

La briu te-a strîns ca pe-un mănunchi
De ramuri tinere de crin,
Şi nu Ştiu ce ţi-a pus în sîn,
Şi de la sîn pîn' Ia genunchi,
Că parcă-ai fi un vis croit
După simţirea mea nebună,
CAI sufletul ca alba lună
Cu trupul cald şi liniştit.

In trista mea singurătate,
Au răsărit, colo şi colo,
Vedenii cu cap de Apollo
Şi ochii plini de bunătate ;
Dar dacă tu ai şti anume
Cît farmec e-n făptura ta,
Ai face aripi şi-ai zbura
Căci prea eşti singură în lume.

VOICHIŢA

Ce frumos spui !... Dar nu-s pentru mine... O biată cocoşată Iar mă întind pe jos să fac gimnastică... *(Se lasă pe genunchi.)* Şi crezi oare, doctore, că o să se-ndrepte vreodată cocoaşa asta infamă ? !...

DOCTORUL

Sigur.

VOICHIŢA

Vorbe...

DOCTORUL

Eu nu vorbesc în vînt.

VOICHIŢA

De milă...

DOCTORUL

Nicidecum. Te vei îndrepta aproape complet.

VOICHIŢA

Aproape.

DOCTORUL

Şi chiar dacă nu te-ai îndrepta cu totul, nu pricep de ce te necăjeşte o uşoară deformare a umărului, cînd natura te-a înzestrat cu atîtea alte daruri.

VOICHIŢA

Ţi le dau pe toate, în schimbul a doi omoplaţi frumoşi.

DOCTORUL

Copilării !... Vanitate femeiasea !... în cele mai nobile şt mai delicate — tot închipuirea de sine stăpîneşte...

VOICHIŢA

Fireşte !... Parcă d-ta ai primi să fii împodobit cu toate darurile — dar ghebos

DOCTORUL

Dacă m-ai iubi tu, as primi.

VOICHIȚA

Vezi, asta-i: cred că nu te-aş iubi, dacă ai fi ghebos... Şi nu-i vorba de mine, ci de toate femeile care-ţt fac curte.

DOCTORUL

Le detestez pe toate.

VOICHIȚA

Allez donc !

DOCTORUL

Ce rău îți sade, cînd te strîmbi.

VOICHIȚA

Strîmba mai mult, strîmbă mai puțin — totuna.

DOCTORUL

Pregăteste-te să dai o consultație d-lui Niciodată...

VOICHIȚA
(rîzînd)

D-lui Niemene.

DOCTORUL

Si l«S umerii în pace. Fii cuminte, cu echilibru su- f , **J** s c " u - t /fericirea vine cum vine sănătatea la **ccT'**ce au o bună circulație a sîngelui !... Scoala-te.

VOICHIȚA

Dă-mi mina.

DOCTORUL
(ducîndu-se la ca şi sCtdînd-o de jos)

Sus !

VOICHIȚA
(jînîndu-i mina)

Pentru cineva care a învățat medicina ca mine şi a disecat atîtea falange, ar trebui să nu găsească 5ntr-0 mînă omenească, farmec şi poezie. Și, cu toate astea, cît farmec e în mîna asta, doctore !...

DOCTORUL

Hai, fetica mea. Tu eşti îngăduitoare.

VOICHIȚA

Nu, deloc. *iȚinîndu-i mîna.)* E calda şi sănătoasă. N-are cocoaşe.

DOCTORUL

Dă-i drumul... şi treci la consultație... cu d-l Totdeauna.

VOICHIȚA
(răsti:)

Niemene !... *(Ținind mîna doctorului.)* Răul este că prea ai multe încurcături. Nu ştiu niciodată care este... norocita cea din urmă ; cînd să te cred şi cînd să nu te cred.

DOCTORUL

întotdeauna... La revedere... Vezi de tînărul alcoolic. *(Iese pe uşa din dreapta. După un moment, intră Niemene.)*

SCENA VI

VOICHIȚA, NIEMENE

NIEMENE
(intrînd)

Salutare, domnişoară, domnul doctor nu-i aici ?

VOICHIȚA

Bună ziua... *[După o pauză.)* Ia poftim, stai. Doctorul a ieşit. Dacă ai încredere... Eu îl înlocuiesc.

NIEMENE

Am toată încrederea.

VOICHIȚA

Ce te aduce ?

NIEMENE

Nevoile : o durere de stomah nebună.

VOICHIȚA
(luîiid un scaun **fi** *apropiindu-se de el)*

Ia să vedem. Te doare ?...

NIEMENE

Nu mă doare cînd apeşi.

VOICHIȚA

Te doare aşa, surd, cum te-ar durea un dinte...

NIEMENE

Aşa.

VOICHIȚA

Şi nu prea ai poftă de minrare..

NIEMENE

Deloc.

VOICHIȚA

Dar totuşi măninci...

NIEMENE

Păi ce să fac ?

VOICHIȚA

N-ai nimic... grav.

NIEMENE

Dar am ceva...

VOICHIȚA

Fireşte. Ai chiar mai mult decit ceva.

NIEMENE

Serios ?

VOICHIȚA

Foarte serios.

NIEMENE

Şi ce este acel ceva ?

VOICHIȚA

Ai doi ceva.

NIEMENE

Doi!!!

VOICHIȚA

Da. Mai întîi eşti alcoolic.

NIEMENE

Eu ? N-am lost beat t!e cînd sunt.

VOICHIȚA

Al doilea, eşti gelos.

NIEMENE

M-a ferit Dumnezeu.

VOICHIȚA

S?. caracterizăm. Eşti alcoolic.

NIEMENE

Dacă vă spun că nu m-am îmbătat de cinci sunt.

VOICHIȚA

Nu e nevoie să te îmbeţi. ca să fii alcoolic.

NIEMENE

Dar cum ? Să joci chegle ?

VOICHIȚA

Nu. Ce ocupație ai d-ta ?

NIEMENE

Profesor.

VOICHIȚA

Foarte bine. Fii bun şi spune-mi cum trăieşti.

NIEMENE

Ca orice om : mă scol, mă culc, mămne, fumez..

VOICHIȚA

Nu aşa. La cîte te scoli -?

NIEMENE

La 6 1/2.

VOICHIȚA

Foarte bine. Ce ici dimineața ?

NIEMENE

Ca orce om : un ceai.

VOICHIȚA

Cu lapte, ori cu lămîie ?

NIEMENE

Cu lămîie.

VOICHIȚA

Și pui şi o picătură de rom.

NIEMENE

Ba o să beau apa goală !...

VOICHIȚA

Fireşte. Pui cu lingurița, ori de-a dreptul din sticlă ?

NIEMENE

Din sticlă.

VOICHIȚA

Cart) cît să fie ?

NIEMENE

O picătură.

VOICHIȚA

Cam vreo 30 de grame ?...

NIEMENE

Să zicem 30 de grame.

VOICHIȚA
(KTk)

Treizeci de grame... Şi după aceea la ce ora mănînci '.

NIEMENE

Ca orice om : la 12.

VOICHIȚA

Înainte de masă, un aperitiv, ceva ?

NIEMENE

Niciodată.

VOICHIȚA

Aşa, cînd iesî de la şcoala, o ţuică ?

NIEMENE

Cîte o ţuică, da.

VOICHIȚA

Una, ori mai multe ?

NIEMENE

Ca orice om : una, două.

VOICHIȚA

Cînd eşti cu prieteni, dă unul, dă altul.

NIEMENE

Ca omul.

VOICHIȚA

Fireşte. *(Scrii.)* Să fie cam la 100 de grame.

NIEMENE

Da' nu sunt, domnişoară. Tîlharii ăia de băcani îţi dau sticluţa de un deget de groasă in doagă...

VOICHIȚA

Să fie 80.

NIEMENE

Nu sunt.

VOICHIȚA

60.

NIEMENE

Cu păcat.

VOICHIȚA

Am pus 60 de grame. După aceea ?

NIEMENE

Viu Ia masă.

VOICHIŢA

Cc bei Ia masă ?

NIEMENE

Ca orice om : vin.

VOICHIŢA

O sticJă.

NIEMENE

o sticluţă...

VOICHIŢA

De Bordeaux.

NIEMENE

Glumeşti.

VOICHIŢA

Nu calitatea, ci cantitatea.

NIEMENE

Luăm un litru de vin Ia fiecare masă.

VOICHIŢA

Cîte persoane ?

NIEMENE

Eu şi cu nevastă-mea.

VOICHIŢA

Va să zică d-ta bei 750 grame.

NIEMENE

Cam aşa.

VOICHIŢA
(scrie)

Vin, 750 grame. După masă iei cafea ?

NIEMENE

Ca toata lumea.

VOICHIŢA

Cu un păhăruţ de ceva.

NIEMENE

Niciodată. Nu-mi dă mina.

VOICHIŢA

O picătură de rom.

NIEMENE

Asta, da.

VOICHIŢA
(icrie)

Pînă seara nu mai iei nimic ?

NIEMENE

Nici anafura.

VOICHIŢA

Cînd e cald... un pahar cu bere, ceva ?

NIEMENE

Asia, da. Cînd e cald, un pahar cu bere.

VOICHIȚA

Un țap sau o halbă ?

NIEMENE

După cum se întlmplă : o halbă sau doi țapi.

VOICHIȚA

Sau două halbe...

NIEMENE

Şi asta.

VOICHIȚA

înainte de masă, un aperitiv...

NIEMENE

V-am spus că nu iau niciodată.

VOICHIȚA

O țuică.

NIEMENE

O țuică, da.

VOICHIȚA

Una, două.

NIEMENE

Şl două dacă se întîmplă.

VOICHIȚA
{scrie)

Alte 60 de grame. Seara, la masă, iar un litru de vin.

NIEMENE

Ca toata lumea.

VOICHIȚA

Iar cafeluță... cu o picătură de rom.

NIEMENE

Da.

VOICHIȚA

Seara după masă ieşiți undeva ?

NIEMENE

Cîteodată. Mergem la o grădina, mai vezi un prieten...

VOICHIȚA

....mai bei o bere.

NIEMENE

Şi o bere.

VOICHIȚA

Două.

NIEMENE

Fie şi două.

VOICHIȚA
(«I'IIWB-I^ /««g *ia diurni)*

Va să zică... *(Face socoteala.)* D-ta înghiți, în 24 ore, 100 grame de rom, 120 grame de țuică, un litru şi jumătate de vin, doi litri de bere... *(După o pauză.)* Ai fost vreodată la muzeu ?

NIEMENE

Eu ?

VOICHIȚA

D-ta.

NIEMENE

Am fost.

VOICHIȚA

Ai văzut cum se păstrează monştrii î„ alcool ?

NIEMENE

Am văzut.

VOICHIȚA

Asta faci d-ta, Bifrecul pe care-1 mănînci la prînz, se păstrează in stomahul d-tale. ca vițelul cu doua capete in boca). De aceea te doare stomahul. Şi din nenorocire eşti ji gelos : izvorul ce[mai sigur ai dispepsiei.

NIEMENE

Protestez. Nu ştiu ce înseamnează gelozie.

VOICHIȚA

Vorbe. Eşti gelos. De altfel, ca toată lumea.

NIEMENE

Doamne fereşte !

VOICHIȚA
(uklndu-se lung la dînsul)

Eşti iigur ?

NIEMENE

Foarte sigur.

V OICHIȚA

N-ai bănuit niciodată pe femela d-tale ?

NIEMENE

Niciodată.

VOICHIȚA

Nici chiar în gînd *t*

NIEMENE

Cum adică ?

VOICHIȚA

Aşa. Să te gîndeşti că s-ar putea să-i placă un alt bărbat.

MPMENE

Asta nu admit.

VOICHIȚA

Cu toate astea d-Ut[e îți plac şi alte femei.

NIEMENE

E altceva.

VOICHIȚA

Cunosc teoria. Bărbatul gelos de femeia Iui şi alergmd după toate femeile altor::..

NIEMENE
(i'.îy'id)

Vezi, asta-i asta !... D-ta care eşti doctor, spune-mi ce să fac. Aşa este : îmi plac toate femeile.

VOICHIȚA

Şi eşti gelos de-a dumitale.

NIEMENE

De femeia mea sunt sigur.

VOICHIȚA

Eşti iigur, dar tot îi cauți .prin saltare.

NIEMENE

De unde ştii ?

VOICHIȚA

Se vede.

NIEMENE

Cum se poate 1...

VOICHIȚA

Ba o şi urmăreşti.

NIEMENE

O urmăresc.

VOICHIȚA

Va să zică eşti gelos.

NIEMENE

Nu sunt gelos, domnişoară. Vreau numai să nu port, ştii, marca Moldovei în frunte.

VOICHIȚA

E»ti gelos, domnule. Şi cu asta îți măreşti dispepsia.

NIEMENE

Ce mă-nveți să fac ?

VOICHIȚA

Gimnastică suedeză.

NIEMENE

Ca să-mi treacă gelozia ?

VOICHIȚA

Da.

NIEMENE

Nu pricep.

VOICHIȚA

Foarte simplu. Toate boalele omului vin dintr-o rea circulație a sîngelui.

NIEMENE

Care va să zică dacă mă înşeală nevasta, vina e a circulației sîngelui meu...

VOICHIȚA

Pozitiv.

NIEMENE

Mai las-o, domnişoară. Astea sunt de-ale doctorului d-tale.

VOICHIȚA

Deloc. Să-ți explic : Dacă sîngele ar circula liber in vinele d-tale, ar fi un echilibru perfect în funcționarea organelor. Atunci stomacul ar secreta cantitatea de acid clorhidric necesar, iar biftecul s-ar digera fără greutate, prin urmare n-ai fi hursuz şi plicticos.

NIEMENE

Eu, hursuz ?

VOICHIȚA

Mă rog !... Dacă sîngele ar circula liber, n-ai avea dureri la încheieturi, n-ai avea zbîrcituri pe obraz, n-ai fi nervos si ostenit...

NIEMENE

Eu ostenit ?...

VOICHIȚA

Fireşte... Ai umbla voios, ai vedea lumea cu ochi senin, cu libertatea sufletească a tinereții... Şi atunci ai trage, în loc de a respinge...

NIEMENE

Sunt şi respingător ?...

VOICHIȚA

Nu zic tocmai asta...

NIEMENE

Dar cam pe-acolea...

VOICHIȚA

Ai fi plăcut soției d-tale... care, între noi, e adorabilă... Mi se pare că vine împreună cu doctorul.

NIEMENE
(grăbit)

Ce să fac ?

VOICHIȚA

Să te ascunzi cu mine în odaia asta, ca să te încredințezi ce fel de om este doctorul.

NIEMENE

Eşti sigură ?

VOICHIȚA

E cea mai nobilă natură... Vino ! *(Dispar.)*

SCENA VII

DOCTORUL, D-na NIEMENE

DOCTORUL

Sper că n-ați aşteptat.

D-na NIEMENE

Foarte puțin.

DOCTORUL

Luați loc. *(Se spală pe mîini.)* Merge mai bine?

D-na NIEMENE

Ştiu eu... N-am înțeles ce trebuie să meargă mai bine...

DOCTORUL

Toate. Trupul şi sufletul. E un cerc vițios. Trupul să fie într-un echilibru perfect, pentru a ține sufletul în făgaşul datoriei.

D-na NIEMENE

Aşa se numeşte plictiseala în medicină ?

DOCTORUL
(uitîndu-se lung la dînsa)

Vă plictisiți ?

D-na NIEMENE

Grozav. Şi nu e numai plictiseala, ci dorinţa de necunoscut şi de primejdie. De cînd am aflat ca bărbatu-meu mă înşală, îmi face aproape plăcere.

DOCTORUL

Atunci puteţi fi mulţumită.

D-na NIEMENE

Ma înşală, nu-i aşa ?

DOCTORUL

Nu zic eu ; dv. o spuneţi.

D-na NIEMENB

Atît de mult, încît era să mă înşele cu mine însămi, numai fiindcă mă lua drept alta.

DOCTORUL

E poate omagiul cel mai nepretacut ce un bărbat aduce soţiei sale.

D-na N3EMENE

înşelăciunea ?

DOCTORUL

Cu nevasta-sa.

D-na NiEMENB

In gînd.

DOCTORUL

pla/dv"31""'" ^ "USCaC- SaU CU'" « s-a întîm-

D-na NIEMENE

Infamul **1**

DOCTORUL

Vă rog să luaţi loc. ***(D-na Niemene se aşează pe un scaun, cu spatele la public.)*** Trebuie să urmaţi cura cu credinţă şi veţi vedea că are să vă meargă bine.

D-na NIEMENE

Ştiu eu ! Parcă ceva mai bine. Femeia care m-a masat are mîna destul de uşoară. Dar nu se apropie nici pe departe de modul cum m-aţi masat dv. ...mai cu seamă pe vinele gîtului. Toată ziua m-am simţit uşoară ieri.

DOCTORUL

Să reîncepem. Desfaceri-vă la haină.

D-na NIEMENE
(desfăcîndu-se)

N-am crezut sa fie o artă aşa de mare, masagiul.

DOCTORUL

(luind un icaim* fi *aţexindu-se în spanie ei, după ce ii acoperă buslul cu o haină uşoara de maiasc)

Cîteodată şi plăcută.

D-na NIEMENE.

Credeţi ?

DOCTORUL

Cînd e gîtul aşa de frumos.

D-na NIEMENE

Pentru medici gîtul e un simplu organ.

DOCTORUL

Care poate să fie frumos sau urît.

D-na NIEMENE

Mai gras sau mai slab.

DOCTORUL

(muindu-şi degetele in apă de colonie şi hicepind masagiul)

Sunt atîtea condiţîuni, pentru ca un gît să fie frumos .'

D-na NIEMENE
(în *extat)*

Ah ! ce bine mă simt !...

DOCTORUL
(după **o** *pauză)*

Se restabileşte echilibrul in circulaţie.

D-na NIEMENE
(pantă)

E o senzaţie de întinerire..

DOCTORUL

Da, o uşurare a vieţei.

D-na NIEMENE
{ptuiz.)

Parcă m-atn născut ieri.

DOCTORUL

Ar trebui să descoperim umerii mai mult, ca să pot urmări nervii.

D-na NIEMENE

Descoperiţi tot ce decenţa permite... Decenţa si estetica.

DOCTORUL

Cu estetica am ajunge departe.

D-na NIEMENE

Pentru ce ?

DOCTORUL

Pentru că rai se pare că totul e frumos.

Dna NIEMENE

Un medic e ca un duhovnic, care poate cunoaşte tot.

DOCT ORUL

Cu măsură, doamnă, cu măsură.

D-na NIEMENE

Cu măsură, fireşte. *(Pauză.)* Ah ! ce delicios sîm-**ţămmt**

DOCTORUL

Medicul e om, şi poate găsi şi el că e foarte dulce să jjiiiigîie umerii calzi şi albi ai unei statui.

D-**na** NIEMENt
*(intordndu-**se)***

Serios ?... Va plac atît de mult ?

DOCTORUL

Sunt adorabili.

D-**na** NIEMENE

Atunci să-i învelim.

DOCTORUL

Foarte logic. După ce vom isprăvi. ***(O sărută uşor pe umeri.)***

D-r>» NIEMENE
(ca *in vis)*

E o fericire nețărmurită, o întindere a înțelegerei pînă dincolo de margmele fireşti ale lucrurilor De ce nu-mi dă aceeaşi senzație femeia care mă masează ?

DOCTORUL

E un alt punct de vedere. Probabil că nu e **bine** pregătită. Trimiteți-o Ia mine — sau să viu eu la dv. ...Am terminat.

D-na NIEMENE

Păcat!... Dar daca veniți la mine, vom urma.. *(Se scoală, se incite te la gît încet.)* La cîte puteți veni ?

DOCTORUL

Cînd vine femeia care vă masează ?

D-na NIEMENE

La 5. Ați putea veni la 4.

DOCTORUL

E logic.

D-na NIEMENE

Vot informa-o şi pe dînsa... *(Punîndu-si mănusele.)* La ora asta bărbatul meu are curs... de mecanică... cereasca. *(Gahndu-sc.i* Dar, doctore. îmi dai voie să-ți vorbesc Ia singular şi să le întreb un lucru... Mi s-a părut, la urmă ca masagiul era mai uşor şi mai cald... p. umărul sting .' L vreun sistem nou ?

DOC TORUL

Nu e nou, dar e sigur.

SCENA VIII

Aceiaşi, FECIORUL

FECIORUL

A venii d-l Munteanu. Zice că are ceasul fixat la la ora asta.

DOCTORUL

Pofteşie-1 în salonul albastru. Viu.

FECIORUL

Am înțeles, *(lese.)*

SCENA IX

D-na NIEMENE

La revedere, doctore. *(H ține mîna.)* E domnul Munteanu ? sau doamna Munteanu ?

DOCTORUL

Domnu, domnu.

D-n» NIEMENE

Este o doamnă Munteanu tare drăguță.

DOCTORUL

Se vede că stă bine cu nervii.

D-na NIEMENE

De aia stă rău el.

DOCTORUL

Se poate. La revedere. *(Ies amîndoi.)*

SCENA X

VOICHIȚA. NIEMENE

NIEMENE

(deschide uşa prelung şi apare în scena, umflai de rîs şi indignat; urmează Voicbiţa)

Ei, păi, domnişoară, ce mai zici ?...

VOICHIȚA

Nimic.

NIEMENE

Trebuie să zici ceva, că doar ăsta e maestrul d-tale. omul adorabil, doctorul de suflet, cari îndreaptă cocoaşele şi conştiinţele... Ei, nu zici nimic ?

VOICHIȚA

Nu.

NIEMENE

Asta e apostolul medicinci viitorului, hahamul cucoanelor cu nervi, bărbatul cinstit care aduce pace în familii... Nu zici nimic ?

VOICHIȚA

Nu.

NIEMENE

Zi ceva, că eşti doctoreasă !... ***(Se plimbă furios.)*** **Am să-1 împuşc !... Uite, mă duc la armurărie să-mi cumpăr un revolver, calibru mare, ca să-1 fac ferfeniță. Cînd l-oi plesni o dată, acolo să încremenească... La orele 4, ha ? că tocmai am curs eu, de mecanica cerească... Ruşine !...**

VOICHIȚA

Cine a spus asta ?

NIEMENE

Ai dreptate... Ea a spus. Am s-o împuşc şi pe ea.

VOICHIȚA

împuşc-o.

NIEMENE

Auzi ! auzi ! curs de mecanică cerească !...

VOICHIȚA

E revoltător.

NIEMENE

li împuşc pe amîndoi. La revedere, domnişoară.

SCENA XI

VOICHIȚA, singură

VOICHIȚA

E o adevărată mizerie !... în cine să mai crezi ?... Dacă un om ca doctorul e în stare să-şi piardă minţile pentru umerii unei femei — atunci adio !... ***(Se uită hi oglindă.)*** **Umerii !... Ai mei sunt strîmbi...** ***(Se desface la gît.)*** **Umărul drept, mai cu seamă !... Umărul drept e strîmb... Atunci şi umărul strîmb e drept... Are haz să fac joc de cuvinte. Mizerie a sufletului nostru !...** ***(Şade pe scaunul liber, cu coatele pe genunchi şl cu capul pe mîini.)*** **E oare cu putinţa ca doctorul să mintă !...** ***(Se duce la maşina electrică, ia un miner de lemn şi-l trece în sus şi în jos pe umărul drept.)*** **Cel puţin maşinele nu mint, ca oamenii.**

SCENA XII

VOICHIȚA, DOCTORUL

DOCTORUL
(intra repede)

Da' ce faci, Voichițo ?

VOICHIȚA
(rece)

Electricitate.

DOCTORUL

Minunat. Ia să văd cum mai merge umărul. Șezi, să-ți fac un masagiu strașnic. Sunt bine dispus.

VOICHIȚA
(șezînd)

Spală-ți mîinele.

DOCTORUL

N-am lucrat cu mîinele. Am dat o consultație unui domn, Munteanu.

VOICHIȚA

Dar mai înainte ?

DOCTORUL

A mai înainte am masat niște umeri frumoși și parfumați. Ia miroase. ***(îi apropie mîna de obraz. Voichița îl mușcă.)*** Ai !... Ce faci, femeie ?... Bine, da' ești nebună în toată puterea cuvîntului... Muști ca un cîine. ***(Se uită la mină.)*** Dă sîngele...

VOICHIȚA
(sculîndu-se își ia pălăria)

Nu îndestul.

DOCTORUL
(se uită lung la dînsa)

Ești țicnită.

VOICHIȚA

Adevărat. Sunt o proastă, care de zece ani cred în d-ta, și d-ta de zece ani mă înșeli.

DOCTORUL
(rar)

De zece ani te înșel ?... Cum asta ?

VOICHIȚA

îmbătîndu-mă cu vorbe sforăitoare, onoare, echilibru intelectual, farmecul datoriei împlinite...

DOCTORUL

Ei, și ?...

VOICHIȚA

Și d-ta ești un comediant.

DOCTORUL

Eu sunt un comediant... Ia ascultă, Voichițo, visezi sau ai înnebunit ?

VOICHIȚA

Nici una, nici a'lta.

DOCIORUL

Atunci cine-ți dă dreptul sa-mi spui asemenea cuvinte ?

VOICHIȚA

Adevărul... Și, mai întîi, eu nu mai pot crede in știința și filozofia d-tale.

DOCTORUL

Liberă... da' de ce nu mai crezi ?

VOICHIȚA

Fiindcă nu se poate să existe în om numai „circulația sângelui". Circulația sîngelui există și la animale, la tigrul care mănîncă un vițel, la hiena care dezgroapă cadavre...

DOCTORUL

La cîinii care mușcă...

VOICHIȚA

Da, Ia cîinii care mușcă... Pe cită vreme eu am suflet, am cuget curat, am aici, sub cocoașa asta, o biată inimă care bate și care vrea să creadă în ceva... *(izbucnește în plîns)* și nu mai pot crede.

DOCTORUL
(mişcat, ducindu-se spre dînsa)

Ce ai, femeia lui Dumnezeu ?

VOICHIȚA

Ură și silă de lume.

DOCTORUL

Ce ai tu cu lumea ?

VOICHIȚA

O urăsc.

DOCTORUL

Da' cine-i lumea pentru tine ? și pentru mine ?... Adevărul și știința.

VOICHIȚA

Și umerii cucoanelor cu istericale...

DOCTORUL

Fiindcă ți-am spus că am masat niște umeri parfumați ?... ***(Pauză.)*** Cît ești tu de minunată, Voichițo, și tot ai slăbiciuni femeiești... Ești geloasă.

VOICHIȚA

Eu geloasă ?

DOCTORUL

Se vede...

VOICHIȚA

Poate... Dar nu e gelozie, e scîrbă de murdărie, de batjocura sufletească. Mi-e groază de a descoperi, în oamenii cei mai de treabă, ticăloșie și prefacere.

DOCTORUL
(uîttndu-st lung la ej)

Și dacă ar fi așa, Voichițo ?

VOICHIȚA

Dacă ar fi așa, ar fi foarte urît...

DOCTORUL

Ar fi urît... *(Merge la masa de scris și se așează în fotoliu.)* Ai dreptate. Ar fi foarte urît. *(Se uită la rană.)* Fii bună și dă-mi sticluța cu sublimat.

VOICHIȚA
(st uită, dt dtparte și cu sfiala, la rana. Aduce sticla și st apropie ***Cu*** *ttamS.)*

A dat sîngele...

i

DOC'iORUL

A dat. Ai muşcat cu credinţă.

VOICHIŢA

(cade în genunchi înaintea doctorului, şl-i acoperă mina cu sârutări)

Cer... iertare... de o mie de ori iertare.

DOCTORUL

Fireşte că te iert...

VOICHIŢA

Trebuie să mă ierţi, că n-am făcut din răutate, ci din durere şi din neştiinţă.

DOCTORUL

Te iert. Pace între noi, îngere ! Tu eşti îngerul meu...

VOICHIŢA

Fără aripi fi cam ghebos...

DOCTORUL

îngerul păzitor, care mă întoarce Ja calea adevărului.

VOICHIŢA

Şi «are are să-ţi facă o rugăminte...

DOCTORUL

Scoală-te.

VOICHIŢA

Lasă-mă aici, că mi-i bine.

DOCTORUL

Ce rugăminte ?

VOICHIŢA

Să mergi să vezi un bolnav.

DOCTORUL

Merg.

VOICHIŢA

In consultaţie.

DOCTORUL

»;. Da.

VOICHIŢA

îmi făgăduieşti ?

DOCTORUL

Mai încape îndoială ? Mă duc să văd cine ni^i aştcaptă in salon, şi sunt la dispoziţie...

VOICHIŢA

Consultaţia e fixată pentru orele **4.** Dr la **4** la **5.**

DOCTORUL

Cu plăcere... Adică nu. De l,i i ia j am treabă-

VOICHIŢA

De la **4...** la **5...** ai treabă... Şi dacă te-aş ruga eu să nu te duci acolo unde ai treabă ?

DOCTORUL

Te-aş întreba ; pentru ce ?

VOICHIȚA

Pentru a veni la bolnavul meu.

DOCTORUL

Cu plăcere : înainte de 4 sau după 5.

VOICHIȚA

Nu. De la 4 Ia 5.

DOCTORUL

Nu se poate.

VOICHIȚA

Trebuie să se poată.

DOCTORUL
(se oprește)

Iar iei tonul poruncitor *(Bate ta use.)*

SCENA XIII

Aceiați, MĂRIA CÂNTA

MĂRIA

Ce furnicar de lume !...

DOCTORUL

Bine că ai venit, să convingi pe fata asta.

MĂRIA

Ce este ?

DOCTORUL

Vrea să mă duc la consultații cu de-a sila. ***(Iese.)***

SCENA XIV

MARI* COTA. VOICHIȚA

MĂRIA

Ce consultație ?

VOICHIȚA
(așteaptă sa se asigure că doctorul nu se întoarce)

Nu vreau să-I duc la consultații cu de-a sila, ci vreau să-1 împiedic de-a merge la o consultație... primejdioasă...

MĂRIA

Ce mister !

VOICHIȚA

Nici un mister.

MĂRIA

E boală molipsitoare ?

VOICHIȚA

Foarte molipsitoare !

MĂRIA

Glumești !

VOICHIȚA

INfu glumesc deloc.

MĂRIA

în zilele noastre nu mai sunt asemenea boli.

VOICHIȚA

Sunt. **E** pericol de moarte.

MĂRIA

Linişte5te-te.

VOICHIŢA

Eu îţi spun că e pericol de moarte.

MĂRIA

Spune ce este !

VOICHIŢA

îţi repet.

MĂRIA

Mă sperii. Voichiţo !

VOICHIŢA

Astăzi între **4** şi **5.** Doctorul trebuie să stea acasă... sau în toate cazurile să nu meargă la doamna Niemene.

MĂRIA

Doctorul vrea să meargă la... d-na Niemene ?

VOICHIŢA

Da.

MĂRIA

De unde ştii ?

VOICIIIŢA

Ştiu.

MĂRIA

Şi ce i se poate întîmpla la d-na... Niemene ?

VOICHIŢA

Poate fi împuşcat.

MAR IA

Doctorul împuşcat ?

VOICHIŢA

Da.

MĂRIA

De cine ?

VOICHIŢA

De domnul Niemene.

MĂRIA

Pentru ce ?

VOICHIŢA

Pentru că... domnul Niemene e gelos.

MĂRIA

Ce cuvînt are să fie gelos ?

VOICHIŢA

Umerii d-nei Niemene !...

MĂRIA

Umerii d-nei Niemene ?...

VOICHIŢA

Da

MĂRIA

Atunci toţi bărbaţii a căror soţii vin aici ar fi în drept să împuşte pe doctor.

VOICHIŢA

Mai mult sau mai puţin. Doctorul nu sărută umerii tutulor doamnelor de aci.

MĂRIA

Şi pe ai doamnei Niemene îi sărută ?

VOICHIŢA

Da.

MĂRIA

De unde ştii ?

VOICHIŢA

E treaba mea.

MĂRIA
(luindu-î întinde)

Te rog, Voichiţo ?

VOICHIŢA

Iţi spun că-i sărută.

MAR IA
(încredinţata)

Nu se poate !

VOICHIŢA

Se poate.

MARI A
(rar)

Doctorul... sărută... umerii... d-nei Niemene ?

VOICHIŢA

Şi ce ar fi aşa de extraordinar ?

MĂRIA

Ar fi monstruos, infam şi mizerabil.

VOICHIŢA
(rece)

Eşti sigură ?

MĂRIA

Mi-ze-ra-bil !

VOICHIŢA
(ironic)

Credeam pînă acuma că doctorul e liber, nefiind însurat...

MĂRIA
(uitîndu-se lun% la dînsa)

Fireşte că e liber... Fireşte. E liber să sărute umerii cui o vrea, poate şi pe ai d-tale...

VOICHIŢA

Ai mei nu meriiă o asemenea onoare.

MĂRIA

Umerii noştri sunt publici — cum să nu-i sărute !... Ii decoltăm seara, îi arătăm ziua prin stofe străvezii, îi dezbrăcăm la masă, la croitoreasă, la fotograf — şi prin toate alcovurile... E îneîntător şî foarte moral... De ce ne-a lăsat Dumnezeu cu umeri ?,.. Umeri albi şi rotunzi ?... *(Se apropie de Voichiţa, care se retrage.)* Ca să-i arătăm. Ştii ce sunt umerii ? Reclama... vitrina magazinului... Poate că n-o ştii.

VOICHIȚA

Nu la mine.

MĂRIA

S-o ştii.

VOICHIȚA

Iţi repet că eu sunt magazin fără vitrină. ***(Măria Căntă sc întoarce de la Voickiţa şi rămîne pe gînduri. Voichiţa se duce către ca, vorbindu-i blajin.)*** Cumnată, ajută-mă >ă scăpăm pe doctor.

MĂRIA
(iMordnd'i-se către Voicbiţa)

E adevărat... Eu uitasem că tu eşti cumnata mea...

VOICHIȚA

Cumnată şi soră...

MĂRIA

Da... omul îşi pierde sărita pentru toate nimicurile...

VOICHIȚA

Ajută-mă.

MĂRIA

Cc să fac ?

VOICHIȚA

Să împiedicăm pe doctor de a merge Ia d-na Nic-

MARIA

Lasă-l să meargă !

VOICHIȚA

II împuşca.

MĂRIA

Lasă să-I împuşte.

VOICHIȚA

Va să zică e mai grav decît credeam.

MĂRIA

Ce credeai ?

VOICHIȚA

Că ai încurcături cu doctorul.

AURIA

Nu e adevărat.

VOICHIȚA

Acum văd că-1 iubeşti.

MĂRIA

Absolut fals.

VOICHIȚA

Ei, eu îl Iubesc — şi vreau **cu** orice preţ să-I împiedic de a merge la d-na Niemene.

MĂRIA

împiedică-1.

VOICHIȚA

Eu nu pot. D-ta poţi.

MAR IA

Eu nu pot nimic.

VOICHIȚA

Poți. Vino la 4 şi instalcază-te aici.

MĂRIA

Viu şi mă instalez — iar el pleacă. ***(După o pauza.)*** Dacă te interesezi aşa de mult de doctor, e un alt mijloc...

VOICHIȚA

Care ?

MĂRIA

Du-te la d-na Niemene şi spune-i să-i scrie dînsa...

VOICHIȚA

Să nu mai vină ?...

MĂRIA

Fireşte.

VOICHIȚA

Atunci trădez pe Niemene.

MĂRIA

Da, trădează pe Niemene !... Mare lucru e Niemene.

VOICHIȚA

E un om înşelat.

MĂRIA

Unul mai mult. umil mai puțin...

VOICHIȚA

(uillndu-se lung la dînsa)

Cumnata dragă — unul mai puțin e mai bine.

MĂRIA

[fără a auzi. Vine către dînsa încet)

Te interesează doctorul... Inima fecioarei se rătăceşte repede... Vorbeşte-mi cu încredere... îl iubeşti.

VOICHIȚA

li iubesc... Cum îl iubeşti şi d-ta... şi d-na Niemene.

MĂRIA

Asta face parte din tratament... Masagiul şi cataplasmele. ***(Se aude zgomot la uşe.)*** Du-te mai repede.

VOICHIȚA

Mă duc.

SCENA XV

DOCTORUL, MĂRIA

DOCTORUL

(intrînd)

Cine a ieşit ?

MĂRIA

O pereebe de umeri.

DOCTORUL

{liniştit)

Cei nevinovaţi ?...

MĂRIA

Cei strimbi.

DOCTORUL

?.H fT* 55 aiU 103îă lumea «**ri de marmură.. ca ai d-tale.

MĂRIA

Reci...

DOCTORUL

Şi frumoşi.

MĂRIA

„Şi" e de prisos.

DOCTORUL

Adevărat. Frumoşi, calzi...

MĂRIA

Eşti siirur ?

DOCTORUL

Cred că da.

MĂRIA

Cu oarecare aproximaţie...

DOCTORUL

de apropie de ea. îi ia mina)

Frumoşi şi calzi, Mărio. îmi dai voie să-i sărut. ***(Vrea*** *o sărute pe gtt.)*

MĂRIA

(dîndu-se la o parte)

Astăzi nu sunt disponibili...

DOCTORUL

(mirat)

Legitima ?

MĂRIA

Ar mai fi partea sufletului. Dar nici aceea nu-i pentru d-ta.

DOCTORUL

Ţi-ai schimbat testamentul ?

MĂRIA

Nu. Sunt bunuri între vii.

DOCTORUL

Bunuri... cu o credeam o comoară...

MĂRIA

(ilhid din cap)

Eşti ceva care n-are nume... Un monstru, o aberaţie a naturei... Fiindcă eşti sigur că Voichiţa nu se întoarce, te agăţi de mine...

DOCTORUL

Ce vorbă urită !...

MĂRIA

Iar eu sunt destul de slabă, ca sa-mi facă plăcere cuvintele asica viclene, pe care le spui la toate femeile !...

DOCTORUL

îţi jur, Mărio, ca te înşeli...

MĂRIA

Jură-mi, convinge-mă !... Spune-mi că nu cunoşti pe nici o femeie decît pe mine ; că nu m-ai înşelat niciodată, că eşti un copil nevinovat...

DOCTORUL

îţi jur că sunt nevinovat...

MĂRIA

Eşti în stare !... Ai atîta îndrăzneală şi eu atîta slăbiciune, încît mi-ar trebui foarte puţin ca sa te cred.

DOCTORUL

Sunt gata să-ţi dau orice dovadă...

MĂRIA

Va să zică... nu mai doreşti să ne lăsăm — cum ziceai acum cîteva minute.

DOCTORUL

A !... asta-i altceva...

MĂRIA
(încremenită)

Cum se poate !... Pe de o parte mă chemi, iar pe de alta mă goneşti ?

DOCTORUL

Nu... Viaţa e mult mai complicată decît atît. Pentru fiinţe ca noi, minciuna este o adevărată suferinţă. A înşela pe un om cu care te întîlneşti în toate zilele e monstruos...

Ceri nişte definiţii !...

MĂRIA

Nu, mă rog. A înşela însemnează a făgădui şi a nu tc ţine de cuvînt. Cui ai făgăduit d-ta să nu mă iubeşti ?

DOCTORUL

Dacă pui aşa chestiunea...

MĂRIA

Sau poate... ai făgăduit Voichiţei...

DOCTORUL

Lasă pe Voichiţa în pace.

MĂRIA

E mai presus de noi, pămîntenii.

DOCTORUL

Nici mai presus, nici mai prejos...

MĂRIA

Atunci ?

DOCTORUL

Las-o în pace.

MĂRIA

O aperi.

DOCTORUL

Nici n-o apăr, nici n-o acuz... *(Enervat.)* Dar vezi ce lipsă de odihnă are spiritul d-tale. Vrei sa pătrunzi în toate tainele cugetului meu, în care nu pot pătrunde nici eu...

MĂRIA

Va să zică recunoşti că Voichiţa te interesează...

DOCTORUL

Recunosc.,. Voichiţa şi alte femei...

MĂRIA

Vezi cc infam eşti...

DOCTORUL

Dă-nu voie... în fundul sufletului d-tale, nu-ţi pare rău că-ţi înşeli bărbatul ?

MĂRIA

Iar acolo !

DOCTORUL

Nu Mano... ***(Şade pe un scaun fi o atrage pe braţele •sale.)*** Nu se poate sa nu-ţi pară rău... Că doar în asta suntem noi mai presus de toate făpturile Iui Dumnezeu — în puterea asta lăuntrică, ce nu ne dă pace, ne mustră ne trudeşte, atunci cînd trudim pe alţii... ***(O atrage către sine.)***

MĂRIA
(îl ia de gir *si-/ sărută lung)*

Cît e de adevărată o sărutare !...

(Cortina)

ACTUL III

La Doamna Niemene. Un salon obicinuit.

SCENA I

VOICHIŢA, D-na NIEMENE

La ridicarea cortinei, Voichiţa priveşte îndelung un portret **al** d-nei Niemene.

D-na NIEMENE
(intrtnd dintr-o cameră laterală, se opreşte o clipă)

Vă interesează ?

VOICHIŢA
(tntorc'tndu-sc repede)

Sărut mîna, doamnă, mă interesează foarte mult. ***(Vrea să-i sărute mîna, d-na Niemene** sc **opune.)*** E greu de găsit ceva mai frumos...

D-na NIEMENE

Şedeţi, vă rog... ***(Privind-o.)*** Are dreptate lumea să zică că sunteţi îneîntătoare.

VOICHIŢA

Lumea e totdeauna lipsită de măsuia... O diată gheboasă !

D-na NIEMENE

Eu aş zke că lumea e întotdeauna dreapt!î în judecat**.i** sa anonimă... ***(Pauză.)*** Aţi dorit să mă vedeţi...

VOICHIȚA
(jenată)

Da... o însărcinare foarte delicată... pe care nu știu cum s-o împlinesc. Mă gîndeam să vă scriu... Mi s-a părut că e mai prudent să vorbesc... Iar acum vad că e foarte greu...

D-na NIEMENE
(Îngrijorată)

Din partea cui ?

VOICHIȚA

Din partea mea.

D-na NIEMENE

Vorbiți...

VOICHIȚA

Dv. o să vedeți astăzi — acum — pe doctor.

D-na NIEMENE

Da...

VOICHIȚA

Eu vă rog să nu-l primiți...

D-na NIEMENE
(mirată)

Să nu primesc pe doctor ?

VOICHIȚA

Da.

D-na NIEMENE
(fi *mtii mirată)*

Să nu primesc... pe doctor... la mine acasă ?

VOICHIȚA
(sfioasă)

Da... Vedeți ce greu e...

D-n» NIEMENE

E imposibil.

VOICHIȚA

Vedeți ?

D-na NIEMENE

Fiindcă e injurios.

VOICHIȚA

Vă rog, doamnă ! Nu am venit cu asemenea gîndun.. Sunt gata să mă umilesc înaintea dv. ...

D-na NIEMENE
(privind-o)

Il iubiți.

VOICHIȚA

Nu eu.

D-na NIEMENE

Altcineva...

VOICHIȚA

Da.

D-na NIEMENE

Și dv. ați primit misiunea asta apostolică romana.

VOICHIȚA

Ortodoxă... Văd truda omenească sub atîtea forme !...

D-na NIEMENE

E... o persoană geloasă ?

VOICHIȚA

O femeie.

D-na NIEMENE

Atunci ar trebui să fie geloasă de toate celelalte femei care vin la doctor.

VOICHIȚA

Nu au toate umerii si farmecul dv. ...

D-na NIEMENE

Gentil... îmi cereți însă un lucru foarte greu...

VOICHIȚA

A... îl iubiți și dumneavoastră ?

D-na NIEMENE

Nu. Dar mi-e foarte simpatic. Și după aceea e foarte bun doctor. E medicul ideal al femeii nepricepute... îmi pune nervii în liniște. *(Voichița tace.)* Dv. poate nu înțelegeți ce este nervul neliniștit...

VOICHIȚA

Adevărat. Nu înțeleg.

D-na NIEMENE

Vezi, asta-i !

VOICHIȚA

Pe mine, Dumnezeu m-a făcut slrîmbă... Pentru mine, idealul eite ***o*** persoană dreaptă. A fi întreg și sănătos — a nu avea ghebă — mi se pare o fericire atît de mare, încît nu pot pricepe pe cei ce doresc altceva... Cît despre nervi...

D-na NIEMENE

Nu credeți în nervi ?

VOICHIȚA

Cred in nervii adevărați ai trupului nostru, dar JIU depravarea cugetului, ce se confundă cu nervii.

D-na NIEMENE

Nu se poate vorbi cu o fată despre asemenea lucruri...

VOICHIȚA

Doamnă, sunt doctor în medicină. Știu tot și cunosc tot.

D-na NIEMENE

Din cărți...

VOICHIȚA

Am disecat viața în toate felurile.

D-na NIEMENE

Pe cadavre.

VOICHIȚA

Pe cadavre și pe oameni vii.

D-na NIEMENE

Ați iubit ?

VOICHIȚA
(tresare)

Nu... cred.

D-na NIEMENE

Atunci nu se poate vorbi cu d-voastră.

VOICHIȚA

încercați, doamnă... în toate cazurile, ați spus că dv. nu iubiți pe doctor...

D-na NIEMENE

Nu. E așa de greu de a iubi !... Poate de aceea e și foarte rară o iubire adevărată.

VOICHIȚA

Dacă nu-l iubiți, lăsați pe femeia care-l iubește cu o rană mai puțin.

D-na NIEMENE

Nu-l iubesc, dar mă interesează... Sunt pe puntea trecătoare de la glumă la aventură !

VOICHIȚA

Atunci, doamnă, trebuie să vă spun că dacă doctorul intră aici, viața lui e în primejdie !

D-na NIEMENE
(sărind)

Aici ? !

VOICHIȚA

Da

D-na NIEMENE

în casă la mine, doctorul e în primejdie ?

VOICHIȚA

Da.

D-na NIEMENE

Alergați la sperieturi de copil...

VOICHIȚA

Doamna e prea grea situația mea, ca să vreau s-o prelungesc cu glume...

D-na NIEMENE

Și de unde vine primejdia ?

VOICHIȚA

De la soțul dv.

D-na NIEMENE

De la bărbatul meu ?...

VOICHIȚA

Da.

D-na NIEMENE

Dar dv. de unde știți ?

VOICHIȚA

Din întîmplare. Cînd ați fost astăzi la doctor, soțul dv. și cu mine eram în camera de alături.

D-na NIEMENE

Ei, şi?

VOICHIŢA

Şi am auzit tot. ***(Cu sfială, încet.)*** Domnul Niemene trebuie să fie pe undeva pe aici... hotărît să împuşte pe doctor, dacă va veni.

D-na NIEMENE

Bărbatul meu sa împuşte pc doctor!... ***(Rîzînd fals.)*** O dramă zguduitoare pentru ***Universul.***

(Se aude sitrund.)

VOICHIŢA

Doctorul !

D-na NIEMENE

Probabil doctorul. D-ta, domnişoară, treci în odaia mea şi lasă uşa întredeschisă, ca să auzi tot şi la nevoie să vii în ajutorul doctorului.

(Voichiţa trece in camei a de alături.)

SCENA II

D-na NIEMENE, DOCTORUL

DOCTORUL

(Jiitrind)

A ! credeam că n-o să mai ajung ceasul consultaţiei !.. ***(li sărută mîna.)*** Toata lumea contra mea !

D-na NIEMENE

Şi contra mea.

DOCTORUL

Da, contra d-tale. ***(Se învîrteste prin cameră.)*** Ce primejdie e în casa asta ? ***(Se duce către <uşa întredeschisă.)***

D-na NIEMENE

Nu ! Acolo nu se intră.

DOCIORUL

Nu intru, ci numai întreb. E primejdie ? ***(Arătînd camera.)***

D-na NIEMENE

Da.

DOCTORUL

Atunci aş vrea să intru.

D-na NIEMENE

E camera mea dc culcare.

DOCTORUL

A ! Cuibul poeziei.

D-na NIEMENE

Şi al halatelor...

DOCTORUL

O !

D-na NIEMENE

...femeieşti.

DOCTORUL

Aşa mai merge.

D-na NIEMENE

Soţi:! meu locuieşte peste drum.

DOCTORUL

Cu cit mai departe, cu atît mai bine.

D-na NIEMENE

Eternul egoism bărbătesc. Da' de unde ştiai că e pericol să vii la mine ?

DOCTORUL

De la mine.

D-na NIEMENE

De la congresul femeiesc cc face anticameră la d-ta?

DOCTORUL

Doan)JM, dă-mi voie ^ă-ţi spun un aforism : cînd cinci bărbaţi se adună la un loc, vorbesc totdeauna de femei ; cînd cinci femei se adună, nu vorbesc niciodată de bărbaţi.

D-na NIEMENE

E adevărat. Pentru ce '

DOCTORUL

Pentiu că bărbaţii **sunt** lăudăroşi, iar femeile practice.

E>-ni NIEMENE

Calomnii. Dacă am scrie noi istoria *(Ia un scaun şi-l aşează în mijlocul scci'-ti.)* Mă .simt atît de bine după fiecare masaj !

DOCTORUL

Fireşte. Sîngele circula mai liber, inima pompează mai uşor...

D-na NIEMENE

Toată ziua astăzi am fost mulţumită. Şi dacă n-ar f: fost vorba de a arăta femeii mele cum să maseze aş fi putut sa nu te mai deranjez...

DOCTORUL

Mi-ar fi părut rău.

D-na NIEMENE

Sigur ?

DOCTORUL

N-am nici un cuvînt să mint.

D-na NIEMENE

Eşti sigur ?

DOCIORUL

Foarte sigur.

D-na NIEMENE

Eu nu mai înţeleg nimic. D-ta nu ai nici o legătură serioasă in viaţă ?... *(Apropiindu-se de el.)* Pînă va veni femeia mea, dă-mi o lecţie de psihologie.

DOCTORUL
(luîndu-i mîna)

Doamna, toată filozofia se rezumă in asta. *(ti sărută mina.)*

D-na NIEMENE

Cam puţin...

DOCTORUL

Cu toate astea dacă ai şti cum îmi bate inima acum ; cum văd departe şi poetic ; adine şi albastru ca în fundul cerului de toamnă.

D-na NIEMENE
(retrăgitidu-ji mîna)

Ştiu. Dar asta ji se întîmpla ori de cîte ori îţi place o femeie. Cazul e totdeauna nou ; pentru dv. bărbaţii.

DOCTORUL

Ce să fac ?... E aşa şi nu pot schimba nimic din ceea ce este.

D-na NIEMENE

Dă-mi voie... D-ta ai reputaţia unui om plin de succes pe lîngă femei. Nu iubeşti pe nici una din ele ?

DOCTORUL

Asta e altceva...

D-na NIEMENE

Nu vreau să fiu indiscretă — dar aş putea cita nume... D-na Cântă... Se zice că este o veche pasiune... D-na Pruncu... D-na Lazu... Fără a mai vorbi de o tînără care mî se pare pierdută de dragoste...

DOCTORUL

Vorbe de-ale lumei.

D-na NIEMENE

Vorbe... Dar unele din ele pot suferi...

DOCTORUL

Vorbele ?

D-na NIEMENE

Ce libertate de spirit sălbatecă !... Nu vorbele — femeile.

DOCTORUL

îmi pare rău pentru cele care suferă. Mai cu seama de una îmi pare rău...

D-na NIEMENE

S-o ghicesc ?

DOCTORUL

N-ai nevoie s-o ghiceşti. Ţi-o spun eu.

D-na NIEMENE

D-ra Voichiţa ?

DOCTORUL

Voichiţa. Multe femei m-au interesat în viaţă —- dar ceva mai cald, mai nobil, mai demn nu cred să existe în lume... Dar s-o lăsăm.

D-na NIEMENE

De ce s-o lăsăm ?

DOCTORUL

Fiindcă nu e momentul să vorbim despre asta.

D-na NIEMENE

De ce nu e momentul să vorbim despre asta ? Ţi-am spus că astăzi doresc o consultaţie teoretică iar nu practică...

DOCTORUL

Atunci să vorbim despre circulaţia sîngelui.

D-na NIEMENE

Despre a sufletului dacă se poate.

D-na NIEMENE

D-ta...

DOCTORUL
(sculîndu-se)

Eu n-am pătruns nimic. *(Venind din nou către dînsa.)* Iată doamnă : sufletul penlru mine eşti d-ta ; pentru d-ta sunt eu ; iar pentru amîndoi e pornirea asta de afecţiune...

D-na NIEMENE
(negind)

Pentru d-ta sufletul e Voichiţa-

DOCTORUL
(rămas locului)

Poate să fie adevărat...

D-na NIEMENE

Şezi şi vorbeştc-mi de Voichiţa.

DOCTORUL

Ce să spun despre Voichiţa ?... E sau foarte lung — sau foarte scurt. Ea e pentru mine ceva nou şi aparte. E îngerul meu păzitor, conştiinţa mea, mîngîierea şi oarecum întristarea mea... Dacă n-ar fi gheboasă, mîine aş lua-o.

D-na NIEMENE

Ce are a face !—

DOCTORUL

Mă tem de ridicol... *(în acest moment, se aude un ţipăt şi un corp care cade în odaia de alături.)*

D-na NIEMENE
{sărind)

S-a întimplat ceva *(Aleargă în camera de alături.)* Ajutor, doctore *(Doctorul aleargă.)* Apă. A leşinat.

{Scena rămîne un moment goală. După puţin timp apare Voichiţa susţinută de doctor si d-na Niemene, Voichiţa pe jumătate leşinată, cu o rana In jrunte.)

D-na NIEMENE

Fetiţa mea dragă !... *(Către doctor.)* S-o aşezăm pe canapea.

DOCTORUL

E rănită la frunte.

D-na NIEMENE

Rănită... *(O aşează pe canapea.)*

DOCTORUL
{in genunchi)

Voichiţo Sunt eu... doctorul... Amicul tău... *(Către d-na Niemene.)* S-a lovit tare... Puţină vată şi sublimat.

D-na NIEMENE

Numai dacă o fi în casă...

DOCTORUL

Să se ducă repede cineva... Mă duc eu.

D-na NIEMENE

Mai bine. Farmacia e în faţă.

(Doctorul iese în dezordine.)

SCENA III

VOICHIŢA, D-na NIEMENE

D-na NIEMENE
(în genunchi, Ungă canapea)

Fetiţă dragă ! Domnişoară Voichiţo !

VOICHIŢA
(deschizînd ochii)

Doamnă...

D-na NIEMENE

Te simţi mai bine...

VOICHIŢA

Mă simt... bine. Dar îmi pare râu că nu pot muri. ***(Duce mîna la frunte.)*** Am căzut... şi... m-am lovit.

D-aa NIEMENE

Ai căzut, dragă...

VOICHIŢA
(luîndu-t mîna)

Dv. sunteţi atît de fină !...

D-na NIEMENE

De ce vrei să **mori ?**

VOICHIŢA

Pentru că sunt o nefericită.

D-ru NIEMENE

E aşa de uşor să mori !... **E** mai greu să trăieşti.

VOICHIŢA

E foarte greu să trăieşti ! Unde-i doctorul ?

D-na NIEMENE

Vine numaidecît. Ai auzit ?

VOICHIŢA

Am auzit.

D-na NIEMENE
(încet)

Te iubeşte, dragă.

VOICHIŢA
(dînd trist din cap)

Nu mă poate iubi !...

D-na NIEMENE

Cu toate astea ai auzit. Vorbea ca pentru sine, fără să ştie că erai acolo.

VOICHIŢA

Nu mă poate iubi. *(Izbucnind.)* Sunt gheboasă... Cine ia pe o gheboasă ?... Ai auzit.

D-na NIEMENE

Te rog, fetiţo

VOICHIȚA

I] acopăr de ridicol...

D-na NIEMENE

Linişteşte-te.

VOICHIȚA

Ridicolul.,. Sau înşelăciunea... Asta mă aşteaptă.

D-na NIEMENE

Deocamdată te rog să te linişteşti...

VOICHIȚA
(după o pauză)

Unde-i doctorul ?

D-na NIEMENE

Vine, dragă...

VOICHIȚA

De ce a plecat ?

D-na NIEMENE

S-a dus la farmacie.

VOICHIȚA

Am leşinat... ca orce femeie care se respectă.

D-na NIEMENE

Ca orce fiinţă.

VOICHIȚA

...cu nervi. Ce mi-a fost mai urit pe lume. ***(Se ridică pe un cot.)*** D-ta înțelegi ce grozav e ! Să ştii că ai putea fi fericită şi cu toatea astea să vezi bine că nu e cu putință... ***(Privindu-şi batista plină de sînge.)*** Un fel de dramă... cu leşin şi sînge... E o ruşine pentru mine atîta slăbiciune sufletească !...

D-**na** NIEMENE

Linişteşte-te, dragă !... ***(Se aude sunînd.)*** Iată doctorul.

SCENA IV

Aceiaşi, DOCTORUL

DOCTORUL
(intrhid)

S-a deşteptat ?

D-na NIEMENE

Da...

DOCTORUL

O farfurioară. ***(Desface pachetul de vată. D-na Niemene dispare. Doctorul se pleacă în genunchi lîngă canapea şi se uită lung la ochii închişi ai fetei)*** : Voichițo, sunt eu. ***(Brațele fetei îl cuprind dc gît. Se întoarce d-na Niemene. Brațele se desfac.)***

D-**na** NIEMENE

Iată farfurioara.

DOCTORUL
(spăl'md rana)

S-a lovit de colţul vreunei mobile.

D-na NIEMENE

Să vede...

DOCTORUL

De nu i-ar râmînea semn.

VOICHIȚA
(ca *ochii inchiji)*

Atîta îmi mai lipseşte : o cocoaşă în spate şi un corn în frunte...

DOCTORUL
(voiai)

A Va să zică ața stau lucrurile : nu vrei corn în frunte...

VOICHIȚA
(dtschizind ochii)

Cu nici un preț.

DOCTORUL

Vom îngriji să nu-ți crească.

D-na NIEMENE

Dacă ai nevoie de mine, doctore, bate la uşe. ***(Trece** in **odaia de alături.)***

SCENA V

DOCTORUL, VOICHIȚA

VOICHIȚA
(deichizind ochii ți arătind spre d-na Niemene)

Ce adorabilă creatură !...

DOCTORUL

Da.

VOICHIȚA

Recunosc că ştii să alegi.

DOCTORUL

Te simți bine ?...

VOICHIȚA

Ostenită... De ce ai plecat ?

DOCTORUL

Ca să aduc sublimat. Nu vrei să rămîi cu semn... în frunte.

VOICHIȚA

Nu... O cocoaşe e prea de ajuns.

DOCTORUL

Nu se cunoaşte...

VOICHIȚA

Îndestul ca să facă pe cineva ridicol.

DOCTORUL

Vorbe...

VOICHIȚA

Vorbele d-tale.

DOCTORUL
imirat)

Vorbele mele ?

T

VOICHIȚA

N-ai zis ca... m-ai lua... dacă nu ți-ar fi teamă de ridicol...

DOCTORUL

Voichițo dragă, n-am zis nimic care să nu fie icoana adevărului, a adevărului din sufletul meu, a iubirei celei mai curate,.. Vrei să fii femeia mea ?

VOICHIȚA
(incercind să se icoale)

Aş vrea... dacă s-ar putea...

DOCTORUL
(iiiind-o să se culce)

Nu-i voie. De ce nu se poate ?

VOICHIȚA

Fiindcă mi se poale.

DOCTORUL

Nu ai pentru mine nici un fel de simpatie ?

VOICHIȚA
(lulndu-i mina **j;** *seringindu-i-o la piept)*

Imensă !... Simpatie e prea puțin... Devotament, credință, adorațiune...

DOCTORUL

Atunci ?

VOICHIȚA

Mi-ai făcut cel mai marc bine cînd ai spus că m-ai lua de soție dacă n-aş fî gheboasă...

DOCTORUL

Nu eşti.

VOICHIȚA
(oprindu-l cu un gest)

Zadarnic !...

DOCTORUL

La urma urmei e treaba mea.

VOICHIȚA

E mai cu seamă a mea. Nu pot primi rolul de soție părăsită...

DOCTORUL

Voichițo, îți jur...

VOICHIȚA

Nu jura... Ai atîtea încurcături... Chiar dacă ai vrea să fii om de treabă n-ai putea...

DOCTORUL

Sunt calomnii...

VOICHIȚA

De ce vrei să dovedeşti imposibilul ? Aşa cum eşti acuma te iubesc ca pe o plăsmuire a închipuire! mele fără să cercetez mai departe... Dacă ai deveni bărbatul meu aş avea dreptul să cercetez...

DOCTORUL

N-ai găsi nimic...

VOICHIȚA

Ascultă, doctore... D-ta ești amantul cumnatei mele, care înșală pe fratele meu mințîndu-1 în toate zilele, de dimineață pînă seara, Nu protesta... Pe ea o înșeli d-ta cu d-na Pruncu. Pe d-ta te înșală d-na Pruncu cu prefectul de Vlașca ; pe acesta îl înșală nevasta cu locotenentul de jandarmi... E o turpitudine nesfîrsită, un lanț de minciuni care mă dezgustă pînă în fundul sufletului...

DOCTORUL

Exagerezi...

VOICHIȚA

Or nu-i asa ?

DOCTORUL

Nu. A înșela în amor e o prostie.

VOICHIȚA

Nu pricep.

DOCTORUL

Omul sau femeia care iubește cu adevărat nu înșală —- sau dacă înșală nu mai iubește : nu e loc pentru două iubiri într-o singură inimă...

VOICHIȚA

Așa zic și eu...

DOCTORUL

Atunci ?

VOICHIȚA

M a încurci...

DOCTORUL

Nu vreau sa te încurc — vreau sa te descurc, dimpotrivă. Tu crezi că eu iubesc pe toate femeile care se uită la mine ?

VOICHIȚA

Nu știu...

DOCTORUL

Pentru nune a=tăzi exiști numai tu... Tu ești Voichița mea, îngerul meu, lumina și viața mea...

VOICHIȚA

Ce dulce vorbești !...

DOCTORUL

Femeia mea...

VOICHIȚA
(repede)

Asta nu !... Nu — cu nici un preț !

DOCTORUL

Cu nici un preț... E oare o necinste să porți numele meu *i*

VOICHIȚA
(xînd'imtj

Fingal... Ce frumos !... Ca in poemele lui Ossian... Doamna Fingal... Voichița Fingal... Cam nepotrivit... ***(Gmdinduse.)*** Nu, doctore, nu !... Ia să chemăm pe d-na Niemene...

(7n momentul acesta se deschide o u;e din camera din stingă, iar Niemene apare, cu un revolver in mină, "îndreptat asupra doctorului ; dinlr-o săritură, Voichița il acoper'i cu persoana sa.)

SCENA VI

DOCTORUL. VOICHIŢA, NIEMENE, D-na NIEMENE

VOICHIŢA
(ca un răcnet de indignare)

înapoi, mizerabile !...

NIEMENE
(încremenit)

Voichiţa... şi doctorul... la mine !

D-r.a NIEMENE
(alergînd)

Ce este ?... Ce găseşti aşa de extraordinar ?

NIEMENE

Nu... Dar era vorba să vă împuşc pe amîndoi. ***(Arătînd către doctor şi către d-na Niemene.)*** Cum sa explică teatrul ăsta ?

U-iw NIEMENE

Foarte simplu... Doctorul fiind ocupat a trimis pe d-ra Voichiţa în locul său...

NIEMENE

Şj după aceea s-a răzgindit şi a venit şi el...

D-na NIEMENE

Deloc. Pe cînd d-ra Voichiţa mă masa, a alunecat şi a căzut — dovadă rana din frunte. Atunci am trimis să cheme pe doctor.

NIEMENE

Va să zică se explică...

D-na NIEMENE

Totul se explică în lume.

Cortina

NOTE ŞI VARIANTE

L Y D D A
SCRISORI ROMANE

Conv, Ut., XXXII, 10—12, oct.-dec. 1898; XXXIII, 1—2, im. **fVbr.** 1899; XXXIV, 1, ian. 1900; XXXVII, 10—12, oct.-dec. 1903; XXXVIII, 1—4, ian.-apr. 1904.

In volum: i'd. I, col. „Biblioteca pentru toți", nr. 678—679, Ed. .AlcaUy*, 1911.

Variante

p- 3, r. 3—4 — Națiunile cresc, cu brutalitatea... *(Conv. Ut,* îi voi.).
p- 6, r. 10—11 — sa încep cu Italia, ca să leg inelele... *(Conv. lit.* si voi.).
p- 15, r. 3 — dreapla sau la siinga; închipuiți-vi... (voi.).
p- 16, r. 5 — pace. Atunci se supără; (voi).
p- 16, i. 30 — zîmbi, poate de mulțumire... (voi).
P' 22, r. 24 — au dovedit că nu produce nimic (voi.).
P' 33, r. 8 — ceea ce-l pune mai presus chiar decît Goethe... (voi).
p- 37, r. 2 — ce spui ; Deprinde-ți spiritul... (voi.).
p- 44. r. 26 — de 2000 de ani... (vul.).
p- 48, r. 7—8 — țoala *sinceritatea* dr mai înainte... (voi.).
p- 56, r. U --12 — un om atît de sigur ta d-nuL. *(COIUL-, IU.).*
p- 37, r. 17 — fals pentru astronomie... (voi.).
p. 87. ,. 21--22 — sl-i crești în lumina, w te arăți lor... (voi).
p- 95, r. 13--14 — incomparabilă poezie ; o spunea înfățișarea... (voi.).
p 103, r. 1 — si pentru noi toți. (voi.).

p. 109, r. 19—20	— să ai o femeii: *care ,â ie ţină la o pane de mărirea ta ;* 4) să cunoşti (voi.).
p. 109, r. *26*	— Naturile *alese* izbutesc mai lesne... (voi.).
p. 110, r. I>	— desface de pămînt (în voi. urmează aforismul VIII). Egoismul este legea...
p. U8, r. 10	— însujiri pătimaşe şi vor încălzi... (voi.).
p. 144, r. 3	— Sau mai bine sunt; dar ca să poţi gîndi (voi.).
p. 149, r. 10—11	— bine înţelesul. — Cu toate astea (voi.).

Cea mai veche menţiune care poate fi pusă în legătura cu romanul *lydda* e din 25 iunie/7 iulie 1898. Pregătindu-se de plecare către frumoasa localitate Tivoii din împrejurimile Romei, Duiliu Zamfirescu scria semnificativ următoarele către Titu Maiorescu : „Noi, la Tivoli, ca ii anul trecut. Sa vedem ce o mai aduce Anienul." Se vede că Maiorescu ştia limbajul de acest fel şi că-l ceruse detalii, căci poetul revine, la 5/17 septembrie, cu explicaţii: „Ce am făcut la Tivoli... O să vedeţi în curînd : o comedie pe perete, un fel de zaharisealǎ pesîmistro-optimisiă, din care nu se înţelege decît că Lydda e femeie, iar nu cetate, şi că romanul ,ir vrea să fie scris în formă epistolară. Sper sa vă pot trimite pe la sfirjiiul luneî partea l-a pentru *Convorbiri...* Lucrarea se cheamă ;

LYDDA

(Scrisori romane),

ceva cu două titluri, A la *Ştefan ce! Mare sau jwtuna marelui >ău,* nagodie de dl. Ardel-anu."

Trei sapiămim mai tîrziu trimitea criticului începutul lucrării : „Vă trimit aci alăturat 64 pagini din viitorul roman. Nu ştiu de veţi putea înţelege ceva din. ceea ce e scris pînă acum. Gîndurile mele sunt multe şi sucite, si numai cînd lucrarea va fi întreaga se va vedea ce am vrut să fac şi ce pornie morale va avea.

V-aş ruga deocamdată să nu schimhaţi nimic - decît numai erori de date si de fapte, dacă veţi găsi. încolo, toate curiozităţile mele să rămină cum sunt. Ce spun eu acolo, şi mai cu seama ce voi spune în urmarea scrisorilor romane ale tînărului, este o convingere a mea, puternică şi definitivă, ca *Indreptariu* al vieţii.

iPaneaa. II_-a,__careje va prezenta sub forma unor însemnări zilnice ale batrînului de la Costîeni, va fi urmarea logică, în fapte, a celor eniinciate în partea *1-3.*

Deocamdată atît, aşteptînd să vină vremea congediului" (Scris, din 28 sept/10 oct. 1898).

Şi numaidecît, ca un memento cu sens de imputare, deşi anunţată ca o veste oarecare, informaţia ca .vara asta am prefăcut încercarea de piesă de acum 5 ani, *Tbargelia.* si MI trimis-o Iui Gradişteanu, prin Ollanescu. Vom vedea de se poate juca."

Tbargelia fusese, în 1894, la *Convorbiri,* se citise — sau urma să se citească -- într-o .junime", după cum reiese dlntr-o scrisoare a Anei Maiorescu către scriitor (din sept. 1894) — ţi nu întrunise aprobarea de publicare. Dacă îi aduce acum aminte de piesă, fără îndoială e numai penlru a-i atrage criticului atenţia că nu mai acceptă si pentru noul roman tratamentul piesei. De altfel, începutul scrisorii din 28 Sept./10 oct. are caracterul unei notificări fără a se lăsa putinţa refuzului: .Toate curiozităţile mele să rămînă cum sunt" — deci sa se publice si alt nimic !

O lună mai tîrziu, la 30 oct./ll nov., p nouă scrisoare către critic, de data aceasta cu *a* solemnitate festivă : scriitorul împlinea 40 de ani vi simţea nevoia unei declaraţii oarecum programatice, pe care o şi face, fixînd pentru Maiorescu şi penlru posteritate citev.i fraze memorabile despre viaţă, vîrslă matură, familie, copii, rasa latina, împlinirea datoriei de a fi lăsat urmaşi, cultul tradiţiei, aprecierea drumului parcurs etc. Scriitorul simte nevoia să se adreseze lui Maiorescu şi nu altcuiva „în ziua aceasta solemnă pentru mine*, pentru a-şî afirma încă o dată stima pentru critic — de fapt pentru a netezi asperităţile începutului de roman, în care era cu neputinţă să nu se fi recunoscut modelele. După introducerea cu ziua „solemnă înire toate", numai omagii lui Maiorescu şi judecăţi apodictice despre sine însuşi: „am rămas acelaşi, cu fondul sufletesc moştenit de la părinţii mei, români* ; acest fond sufletesc „cred, hotărît, că a fost bun, fiindcă m-a păzit de greşeli care mînjesc bolta lăuntrică a conştiinţei ; ...a fost violent în unele năzuinţi, iubitor de sine şi vano-glorios" etc. — dar nici o menţiune despre roman. Insă formulele în care se autodefineşte sînt, vizibil, anticipări că nu va modifica si nu va retra.ua nimic din ceea ce era scrii în roman, aşa cum fusese nevoit să consimtă la *tn război.*

Omagiul se asociază şi cu o nedelicateţe faţă de critic — atît de rară la Duiliu Zamfirescu, încît nu ne-o putem explica decît ca pe un supliment cinic la pilula amară administrată prin trimiterea începutului de roman. Anume, îl roagă pe Maiorescu să nu se opună la numirea lui Nicolae Petrascu la Universitate.

Situaţia in care se afla criticul era de mai multe od grea. Mai întîi. era nevoit să publice romanul, deşi era indiscutabil polemic faţă de sine ; apoi, Petraşcu fusese de-i dreptul ostil lui Maiorescu începînd din 1S92, scrisese despre el un articol negativ in volumul *Figuri Intrare contemporane* (1B94), scosese revista *literatură ji artă română* (nov. 1896), unde se consiimîse, chiar din primul număr, în opoziţie amimaioresciana şi antijunimistă, avusese polemică aspră cu *Convorbirile* şi chiar alimentase cu iscusinţă o supărare a lui Duiliu Zamfirescu în ianuarie 1897 împotriva Junimii fi a lui Maiorescu. Criticul le ştia toate acestea, iar scriitorul avea cunoştinţă si el de opinia lui Maiorescu, care vorbea despre „mişelul de Petraşcu".

Dar el mai ştia că Maiorescu avea cîteva principii intangibile, între r.ire o corectitudine excesivă, si mai era convins că, aflat într-o situaţie de incompatibilitate morală, criticul va da urmare solicitării — ceea ce a ţi făcut, si adversarul său declarat, iPetraşcu, a fost numit la catedra de Istoria literaturii române moderne !

în alre momente, anterioare, ale relaţiilor dintre ei, este clar că Duiliu Zamfirescu ar fi evitat să-i creeze lui Maiorescu atare imposibilitate de a refuza. Intr-un fel e o supralicitare maliţioasă a neplăcerii pe care urma să i-o pricinuiască, tot atunci, criticului romanul *Lydda.*

De aîci în continuare se desfăşoară o lungă corespondenţă despre jornan, din care nu avem decît partea care-i aparţine scriitorului si din tare vom consemna doar fazele mai importante.

Maiorescu citeşte cele *$4* pagini pe la jumătatea lui noiembrie si notează cîteva observaţii, din care o cunoaştem numai pe aceea privind-o pe Catenna Il-a, a cărei menţionare în roman îi crea acesteia o situaţie dezavantajoasă faţă de alte figuri feminine (Hisabeta, Debora, Jeannc d'Arc). Scriitorul acceptă observaţia, dar nu si modificatea! — şi, în continuare, cere „să nu se publice deodată prea multa materie din *Scrisori",* pentru că autorul lor nu e prea avansat cu lucrul la restul romanului, tniî la îfirsitul anului (de „Crăciunul nemţesc 1898"), partea *1-t* eia gala toată si era anunţată ţi partea a 11-a. unde „se va desfăşura adevăratul roman", la care scria neîntrerupt.

începutul de an 1899 fl petrece în ţară, pînă Ia jumătatea lui marlie, deci lucrul la roman se întrerupe, şi se întrerupe si apariţia lui în *Convorbiri,* odată cu numărul pe februarie, după ce întreaga parte primă apăruse timp de 5 numere, începînd cu octombrie 1898.

Nu e clar dacă partea a II-a, *Însemnările bătrlnului,* a fost predată acum, nici dacă aceasta era încheiată. Din tabăra convorhiristă nu răzbate nici un ecou, decît o negare globală din partea lut Maiorescu,

Sţhiat la sosirea scriitorului in concediu la Bucureşti : „Eu credeam, la , început, că erau bune. D-voastră mi-aţi spus astă-iarnă, la Bucureşti, că (iu va plac; ji, cum eu am încredere în judecata d-voastră personală. I n-aţi pus la grea încercare, cu atît mai muli că mă şi osteniseră prin încordarea minţii la lucru" (Scris, din 21 iul.'Z aug. 1899).

Insă, la sfîrşilul Ini iulie 1899, „generaţia tînătă" de la *Convorbiri* — de fapt numai 1. A. Rădulescu (Pogoneanu) — trimite iui Maiorescu —- dîn Leipzig, unde era plecat să-şi pregătească doctoratul — o scrisoare foarte prielnică romanului. Criticul o transmite scriitorului la Roma, pricinuindu-i acestuia o vie satisfacţie („Crîmpeiul din scrisoarea lui Rădulescu e foarte bine venit, pentru a mă scoate dîn îndoiala în care mă aflu cu *Scrisorile romane")* si prilej uindu-î o interesanta explicaţie cu privire Ia esenţa unora din referirile filozofice. Duiliu Zamfitescu declari romanul drept o dezbatere originală de morală, avînd la bază .etilica.", lui. Spinoza. .Inchipuiţi-vă că eu credeam, nici mat mult, nici mai puţin, că am scos o umbră de idee nouă cu privire la ştiinţa moţalei. umbra numai, nebuloasă, încurcată, dar care, cu timpul, s-ar li luminat. Temelia ei este în ethica lui Spinoza, pe care eu o văzusem I. atît de apropiată de datele ştiinţei moderne. In aceasta ţi stă umbra dc idee nouă, în expunerea unor noţiuni morale, de cel mai pur oprimism, care să se lege de o parte cu intuiţiunile lui Spinoza, iar de alta cu dovezile experimentale moderne. Dar ce-i faci omului prost si nervos !... Observaţia d-voastre era ca ecoul propriei mele îndoieli : ce le apuci iu. scriitor de poezele si romane, să plicliseşii lumea cu necazuri de astea!... Este adevărat că întreaga mea viaţa aciuală este guvernată de ideile expuse în prima parte a *Scrisorilor romane,* şi că acest fel de *îndreptar* m-a liniştit şi m-a aşezat în scaunul de a trăi pentru tot restul zilelor. Aşa cred, cel puţin" (Scris, din 21 iul./2 aug. 1899).

Cîteva adaosuri lămuritoare la rindurile de mai sus sînt absolut necesare.

In adevăr, există în prima parte a romanului, mai exact : în ultima scrisoare a lui Mircea M., care e şi ultima a primei păru, trimiwre largă la *Etka* lui Spinoza, care ar consta. în esenţă, in ideea că divinitatea e în fiecare om, o convingere umană despre existenţa unei forţe, însă departe de Dumnezeiil creştin, pe care-1 admite Lydda, într-o formă | simplă, neintelectuală. Insă ideea ca Dumnezeu e o proiecţie a omului, [• o creaţie a lui, Duiliu Zamfirescu o afirmase încă în anul 1880. înainti I' de plecarea la Hîrsovi. Intr-o scrisoare datată 16 august îi explica prietenului Duiliu loanin, cu vădite împrumuturi chiar din Spinoza, însă tălmăcite copilăreşte, amestecate — ca şi în *Lydda* — cu darwinism,

că „un Dumnezeu care nu poate să fie perfect nici înaintea creaţiunilor sale nu mai este un Dumnezeu. Dumnezeu sufere! sufere de cea mai mare boală a omenirii, sufere de egoism !* In continuare, sînt negare atotputernicia, eternitatea divinităţii, puritatea ei, seninătatea ei perfectă. „Este un Dumnezeu sfiiţii, supus la aceleaşi legi dureroase ca si omenirea, este o fiinţă neper/ectă. Tu vrei să crezi că Dumnezeu a făcut pe om după chipul 51 asemănarea sa; eu cred tocmai dimpotrivă, că omul a făcut pe Dumnezeu după asemănarea ţi chipul sau, deci l-a făcut imperfect, precum însuşi este.

Cu religiunea mea, mi se pare că poţi mai lesne ţi mai bine să-ţi explici si pe om ţi puterea creatoare... Sper să ie fac ateu."

Evident, intre Duiliu Zamfirescu din 1880 ţi între Mir/cea M. din 1898 e o deosebire mare, însă nici Mircea nu c un credincios din seria Lyddet, care e creştină, ci un liber cugetător spinozian sau cartezian, un raţionalisi.

Oare Duiliu Zamfirescu se iluziona, în adevăr, că descoperise *a* umbră de idee noua cu privire la „ştiinţa moralei", cum afirma, sau e numai o formulă pentru a atenua senzaţia neplăcută ce o va fi avut Maiorescu, descoperind cum i se contestă afirmaţiile, abil puse în scrisorile lui Mircea, in răspunsurile bătrînului, cum se dau la iveală controverse rămase pînă atunci doar în corespondenţa, se fac aluzii la situaţii cunoscute numai de el şi de scriitor etc. ?

Tezele pe care le expune Mircea in scrisoarea sa ultimă aparţin părţii a cincea din *Etica* lui Spinoza. Acolo se vorbeşte despre ,imposibilitatea pesimismului, argumentată prin faptul că orice idee care se raportează la ideea de Dumnezeu, se leagă în ultima instanţa de capacitatea umană de a acţiona, iar acţiunea esle dovada libertăţii omului, deci a ne-dependenţei de divinitate. Bat rinul Filip, om al rigidităţii geometrice, logice, e combătut în roman pe propriul lui rcren, de o etici lot spinoziană (cea a lui Spinoza era *„ordine geometrica demonstrata'* — demonstrată după ordinea geometrică, deci rigidă, mecanică, însă dinamică, o etică optimista, a acţiunii, a dragostei). Aici ar apărea „umbra" de inovaţie la care face aluzie Duiliu Zamfirescu, dar de fapt totul e o întorsătură subtila pentru a sugera lui Maiorescu închistarea sa de gîndire într-un cartezianism nu teoretic, ci rigid, diformat — căci ţi Spinoza se depărtează de cartezianism, o spune ţi Mircea M. !

Scrisorile lui Duiliu Zamfirescu către Maiorescu — cele veritabile, nu ale lui Mircea către Filip — par să declare o totală dragoste ţi admiraţie, neştirbită de nimic, ncumbrită de vreun nor. In fapt, scriitorul se emancipa net de modelul său, de turela intelectuala a criticului, ţi

toate faptele din această serie, atît din roman, cît ţi din corespondenţa propriu-zisă, sînt, în forme diverse, manifestările unei preocupări unice. Atunci cînd îi declara lui Maiorescu că el, scriitorul, se conduce după „îndreptarul" din *Scrisorile romane,* e clar că atesiă încă o dată ruperea definitivă de catehismul criticului. O spune indirect în aceeaţi scrisoare din 21 iul./2 aug. 1899: „Ce te apuci, tu, scriitor de poezele ţi romane, să plictiseşti lumea cu necazuri de astea!..." Merită să notăm că finalul discursului de răspuns al lui Maiorescu, la primirea scriitorului Ia Academie, în 19C9, se compunea dintr-o dezvoltare chiar a acestei idei a lui Duiliu Zamfirescu, ea însăşi preluată din articolul lui Maiorescu, *Poeţi si critici* (1886): ca scriitorii să rămînă la locul lor, scriind literatură, lăsînd criticilor sarcina de a judeca şi aprecia creaţia. Este neîndoios că disputa aceasta avusese loc de multe ori între scriitor şi critic, de vreme ce ea apare ţi în corespondenţa lor, ţi în roman, şi în răspunsul la discursul de recepţie.

Odată clarificat, în sfîrţir, faptul că romanul are audienţă la mai tinerii cărturari, deci poate interesa publicul literar al epocii, in timp ce~îui Maiorescu, personal, îi displăcuse — Duiliu Zamfirescu reia partea a Il-a, la care îl îndemna şi o scrisoare ncsemnată. pe care el o atribuie aceluiaşi I. A. Rădulescu : „Am primit de Ia dl. Rădulescu (îmi închipuiesc) o foane gentila rugăminte de a continua *Scrisorile romane.* Vă rog să-mi daţi adresa sa la Lipsea." (Adaos din 8/20 septembrie 1899, pe scrisoarea din 21 iu!./2 aug., care fusese remrnată, destinatarul Maiorescu fiind intre timp plecat de la adresă.)

De aici începe o ciudată tăcere în jurul romanului şi interesul scriitorului pentru el paie a fi scăzut de tot. Tncepuml părţii a Il-a se publică în *Convorbirile* pe ianuarie 1900, apoi continuarea nu o mai înrîlnim decît după aproape patru ani, în octombrie 1903, cînd publicarea urmează iar, în porţiuni mici, timp de 7 luni. între timp, se scriu *Îndreptările,* de asemenea articolul — care a luat autorului destul timp de documentare ţi elaborare — *Literatura româneasca si scriitorii transilvăneni (Revista idealistă,* sept. 1903), alie nuvele ţi poezii. Deci, *Lydda* nu prezenta atracţie, detî rămînea o piesă de suflet pentru scriitor, un strat spiritual superior, faţă de care *îndreptările* erau de o tensiune diferită. „Noul meu roman este altceva decît *Lydda',* îi va scrie el criticului la 10 dec. 1901. Era expresia unui program *naţional,* în timp ce *Lydda* era traducţia unei chestiuni *intime,* de etică.

La această dată, din romanul început nu mai avea scrise decît puţine rînduri („Din *Lydda* am vreo zece pagini rămase în canoane"),

dar lucrul mergea greu, din motive pe care azi le putem aproxima — dacă urmăm explicaţia pe care am propus-o în rindurile de mai sus, cu privire la substratul romanului — ca fiind determinate in primul rind de preocuparea de a compensa si recompune (prin *Îndreptări)* ceea ce se deteriora prin celălalt roman, în planul relaţiilor cu criticul. *Îndreptările* aduceau un elogiu nelimitat lui Maiorescu, numindu-1 „cel mai frumos produs al renaşterii vieţii noastre româneşti". .De la începutul veacului pînă astăzi, România nu a avut un bărbat care să reunească toate calităţile fondamentale ale rasei la un mai înalt grad" — afirmă preotul Moisc Lupu, erou al *Îndreptărilor.*

Contradicţia între cele două romane e numai aparentă ; *îndreptările* creau portrete ideale, ca efect al unei încercări de pedagogie socială, un deziderat de viitor, în timp ce *Lydda* era o expresie mult mai directă *a* unor convingeri proprii.

Ca si lui Maiorescu, i se face un foarte favorabil poitret lui D. A. Siurdza în *Îndreptări* („D-nîî Sturdza şl Carp sunt două adevărate caractere, cel dintîi prin patriotismul său ridicat la cea mai înaltă expresie, prin munca sa fără preget, prin puritatea vieţii sale..." etc), însă Duiliu Zamfirescu îl detesta pe jefui partidului liberal („un român născut boier, cu instincte de ţîrcovnic, făţarnic, înzestrat de la natură cu o încăpăţinare de măgar, neavînd nimic din calităţile ji cusururile rasei, fără nici un fel de talent„" etc, etc). Deci, iestul romanului *Îndreptări* nu exprimă totdeauna ţi exact opinia intima a scriitorului. El vedea perfect cu putinţă să ridice pe soclu înlr-un roman pe critic, ţi în alt roman, scris concomitent, să-I arate eşuînd în formula proprie de viaţă. Dacă trebuie să admitem că numai una din cele două păreri e cea cu adevărat proprie scriitorului, alunei e clar că numai cea din *Lydda* poate exprima convingerea lui. Totodată, însă, trebuie să privim cu relativă circumspecţie fi preţuirea pe care el o acordă acestui roman ; criticul îi comunicase despre partea I-a că nu-i place ; era deci de resort ca autorul să-i sporească importanţa, pentru a atrage ji pe această cale Iui Maiorescu atenţia că trebuiesc căutate semnificaţii mai adînci în *Lydda,* decît ale unei istorii complicate de dragoste. „Mă tem însă că nu voi fi în stare a urma deocamdată proza atît de îngrijită (din punctul meu de vedere, adică al migălkurii) a acestei *Lydda.'* Că scriitorul îi traduce criticului, pe diferite căi, coordonatele romanului, faptul că acesta conţine o poveste cifrată ai cărei eroi sînt lesne de identificat, rezultă chiar din scrisoarea datată 10 dec 1901, de unde sînt extrase ultimele citate de mai sus. Căci, ştirile despre mersul celor două romane *(îndreptări* şi *Lydda)* sînt amestecate cu imputări ţi chiar acuze

grave: „Despre politica făcută de alţii sunt dezgustat... Ca să prind interes de dînsa, ar trebui s-o fac eu... Acum doi ani, cînd eraţi La guvern, cînd prin urmare pmeaţi şi trebuia sa mă numiţi ministru, nu m-aţi numit." Bănuind o supărare a criticului, ţi pentru reproşurile din scrisori, şi pentru ce se aşternuse în *Lydda,* scriitorul îi cere un cuvînt de răspuns, mirindu-se asupra cauzelor care ar fi putut produce tăcerea lui Maiorescu r „Sunteţi rănit în ceva de mine ? Este iar vreo zînzanic literaro-socialo-funcţionărească la mijloc?"

Zînzanîe nu era, ci doar o dispută pentru felurite necazuri mai vechi. Criticul avea să nege şi „rănirile" presupuse de scriitor şi orice alte umbre în raporturile lor — act de mărinimie şi dc superioară trecere peste convulsiile cîmpului literar. Scrisoarea lui, din 29 aprV12 mai 1902. s-a pierdut, dar conţinutul ei îl cunoaştem din răspunsul lui Duiliu Zamfirescu, care-şi reafirmă cu acest prilej asiguraiea despre „încrederea ce trebuie să aveţi în calda mea prietenie pentru d-voastră, în care se confundă admiraţiunea pentru scriitor, respectul pentru caracterul omului, simpatia de persoana morală în tot complexul ei" (Scris, din 28 mal/10 iun. 1902). Sînt declaraţii din seria celor cuprinse în romanul *îndreptări,* si nu se poate spune că scriitorul nu credea în ele, dar în acelaji timp el construia şi un edificiu contrar de argumente, cu privire la care il cerceta mereu pe critic, iar acesta se prefăcea că nu observă adresa, întrucît totul se petrecea în planul literaturii- Cînd însă polemica a devenit publică în articole (cel din *Revista idealistă,* 1903), în *Discursul de recepţie* (1909), abia atunci Maiorescu s-a formalizat şi a luat act, dînd o replica severă, în care avea să implice, deşi fără să le numească, şi antecedentele din *Lydda.*

Nu mai puţin, corespondenţa care urmează este calmă, chiar mărturisind o adîncă afecţiune reciprocă, scene de mare şl delicată prietenie (scrisori din 9 aug. şi 14/27 nov. 1902), o vacanţă în patru a celor două familii — şi *Lydda* din ianuarie 19C0 rămîne mereu întrerupta, aproape şi uitată, cu tot ceea ce o astfel de carte putea scormoni între doi oameni, fiecare cu un accentuai amor-propriu. Totul durează pina în toamna şi iarna 1902, dnd scriitorul prrzinlă romanul *In război* la Academie şi un nou diferend izbucneşte, caii Maiorescu era hotărît să voteze pentru povestirea istorică *Din bătrîm,* a lui Slavici. Oricum, momentul era al transilvănenilor, chestiunea provinciei de peste munţi era acută, întregul semănatorism alimenta oficial mişcarea şi povestirea lui Slavici merita fără discuţie premiul, ca si *In război,* dar Duiliu Zamfirescu nu socotea la fel şi, în *Revista idealistă,* execută lucrarea cu o violenţă care ar dovodi opacitate literara, dacă n-am şti că e de-

terminală de un moment de mînie cu lotul personal. Aceasta în sep-. terabrie 1903; iar în octombrie reîncepe *Lydda,* cu continuarea *Însemna/dor bâtrinului,* cate, putem deci presupune, a fost scrisă sub influența mînici declanșate de concrovena epistolară iu criticul, ca si articolul *Xiteratura româneasca fi scriitorii transilvăneni.*

Ca scriitorul **să** fi scris urmarea romanului *numai* sub impresia supărații din iarnă — cum s-a întâmplat evident cu articolul — c o ipoteză pe care nu o putem accepta ; el o scria oricum. Dar că o **aci**dulare de substanța a intervenit, aceasta este lesne de presupus, și bătrînkll Filip a fost pus să expieze ruai acut, sa duca la un mai evident eșec direcțiile maioie^ciene de gindire. Maiorescj a votat la Academie *penvu* romanul *In război,* prilejuindu-**i** scriitorului cileva cuvinte protocolar-recunoscătoare („Sunt mișcat de cuvintele ce ați **rostii** în Academie pentru mine"... ; „intervenirei d-voastră în discuțiune încălzise atmosfera **și** ridicase dezbaterile la înălțimea cuvenită" (Scris, din] 1/2+ mai 1903), dar o distanță, o răceală stăruie mereu, cînd subteran, cînd în lumină, demorrstrînd iminența un<i **rupturi,** pe care o si vestește către finele lui 1903 : „Am încă doi ani **pînă** ce afacerile mele se var pune la cale, așa ca să pot părăsi cariera in orce moment. De acolo înainte n-**g** să vă mai ascult în toate, dar o să **vă** iubesc poate **;i** mai mult" (Sens. din 25 oct./7nov. 1903). „Afacerile* nu erau altceva decît marca **ÎTiiiepimileie** viticolă **de** U Faiaoant : **plantate** cu doi ani înainit, viile intrau din plin pe rod abia peste alți doi ani, permîțindu-**i** scriitorului să poală renunța, eventual, la salariul de diplomat, pe oare **să**-1 înlocuiască lesne cu. veniturile viei **;i** pivnițelor. Adică exact aia cuin condiționa de două ori în *Lydda,* in secvența a 4-a din *Măsura dreaptă a vieții,* **dar** și in prima scrisoare a lui Filip, care inaugurează romanul ; ,Ca să ajungi la vreo ispravă în politică se cere: ... 2) **să** ai sau să-**ți** ag<jnis^)**ii** stare" — deci să **ai** independență materială, si nu fii redus **la** condiția de funcționar salariat. Momentul e al elaborării ultimei părți din *Lydda,* lucrul îl atestă chiar Duiliu Zamfirescu într-o scrisoare tri. misă criticului la 6/19 dec. 1903, cînd apărem în *Convorbiri* capitolele de la mijlocul piftii **a** 11-a **a** romanului

Scriitorul alcătuise o lungă epistolă, în care-și fixa opiniile despre rege, despre partidul conservator, care acceptase „integrarea" — reuni-, fioarea •— cu junimiștii, despre Carp, Sturdza etc, iar la sfii"șir îl prevenea pe critic că scrisese nu pe o hîrtic specială, ci pe aceeași pe care se elabora, în chiar acel timp, romanul : „Forma acestei scrisori se explică prin trecerea de la manuscrisul *Lyddei* Ia răspunsul scrisorii d-voastre. E bine înțeles că lom! csie personal. După ce veți citi pe *Lydda.* vă rog să-mi scrieți ce credeți."

Așadar. în decembrie, romanul Încă nu era gata, ci înainta deMuI de greu și, pe măsura ce se scria, era trimis și se tipărea în revistă. Finalul avea să se amîne pînă în februarie 1904, cînd scriitorul îl vestește pe critic : „Eu sper să sfîrșesc zilele astea pe *Lydda"* (Scris, din 11/24 febr. 1°04) — dar textul a fost trimis revistei peste cel puțin o lună, căci iată ce-i scria lui Maiorescu la 5/18 aprilie 1904 :

„Cu numărul din aprilie al *Convorbirilor* se sfîrșește partea a Il-a din *Lydda.* începe cu no. 1 al anului 34, apoi sare Ia no. 10 al anului 37, și de acolo urmeară neîntrerupt pînă astăzi. Aștept cu nerăbdare să cunosc părerea d-vo^sire asupra ei, cu acit mai mutr că, a-priori, ai trebui să nu vă placă, din cauza prea multor lungimi și teorii. Si e probabil ca nu va va plăcea. Eu socotesc însă că dezvoltarea logica a caracterelor admite ca demonstrate și posibile toate teoriile și toate extravaganțele, dacă ele sunt în nora indivizilor. Aș dori mai cu seama să-mi spuneți daca, închisa cartea la ultima filă, aveți impresia unei opere de artă sau nu, precum și dacă se simte suflul de idealitate ce a hrănit șîndurile mele de atunci."

Pe colțul acestei scrisori, Maiorescu a nour : „Răspuns la 24 mai/6 iunie, ia discutăm oral" — despre ce? se pare că nu despre roman, ci despre complicatele probleme politice abordate de scriitor, privind în continuare dificila reunificare a conservatorilor „bătrîni" cu junimiștii, acum **SJ** ei sosiți bine Ia pragul băuîneții (criticul avea 64 de ani, Carp 67 !).

Despre *Lydda* criticul a trimis o scrisoare, pierdută din păcate, însă lesne de reconstituit în sensul ei principal din răspunsul scriitorului, în care se face o interesantă preciiare a substanței romanului. Interesanta de două ori — o dată pentru că, ;n adevăr, traduce unele din intențiile lui Duiliu Zamfirescu, dar a doua oară pentru ca scrisoarea uzează mereu de ambiguități și perifraze, care îndreaptă pe cititor — de fapt pe critic ! — spte înțelegerea cărții cînd ca o pura fantezie, fără legătură cu raporturile cu Maiorescu. cînd ca o interpretare și stilizare a acestora.

„Îmi vine sa zîmbesc văzîndu-ma obligat a vă asigura că nimic — nici cineva, nici ceva — *heterogen* nu m» stăpînește. Omogeneitatea între felul d-voastre de simțire artistică și felul meu de simțire artistică urmează și mai departe •— neapărat, cu diversificarea ce derivă din *inșii* noștri, cari sunt doi, iar nu unul. Eu, cel puțin, mă onorez a crede

ca sunt — artisiicamcnte — omul cel mai apropiat de d-voastră din toate milioanele de români ce trăiesc pe glob.

Aş fi gata să fac o prinsoare : că aş putea adnota, acasă la mine, *Convorbirile,* întocmai cum le-aţi adnotat d-voastră.

De atunci nu am lăsat la o pane ceea ce ştiam că nu place ? Pentru că unitatea concepţiunii romanului meu cerea ca el să se desfăşoare aşa şi nu altfel — şi aici intervine *insul,* cu acea parte endocardiaca (cuvînt pretenţios, dar just), care trebuie să rămînă a lui şi să nu o schimbe pentru batirul nimănui. Aşa, bunăoară, platoniada şi observările asupra lui Shelley vă par d-voastre imposibile pe cînd ele stau acolo tocmai ca să facă posibilă idealitatea Lyddei. Cine sufere devine posac şi hănăgos în practica zilnică, iar în teoria vieţii pesimist, chiar dacă este equilibrat de natură în facultăţile sale sufleteşti. Pentru a nu murmura în contra soartei, credincioşii au religia, iar minţile superioare au refugiul în ideal. .Pentru asta însă se cere mai cu seamă o deprindere a facultăţii noastre abstr active de a lucra cu materialul sufletesc în aţa chip, încît acesta să se simtă într-o continuă devenire către mai bine.

Acum, că lucrarea e terminală ţi nu mă mai interesează, *Lydda îmi* pare *une bonne action,* în înţeles că poate rectifica unele conştiinţe femeieşti şi ajuta pe altele să se ridice şi sa se consoleze.

Şi, pentru Lydda, Platon si Shelley erau condiţionarea absolută a binelui abstract* {Scris, din 28 mai/IO iunie 1904).

„Rectificarea conştiinţelor* era o preocupare a scriitorului încă dc la romanele anterioare, *In război* şi *Îndreptări,* un program în ordinea gheristă cea mai autentică, nu în cea maioresciană. Totuşi, în cazul *Lyddei,* această intenţie de asanare a conştiinţelor femeieşti e atît de slab slujită de substanţa romanului, încît afirmaţia scriitorului ne apare doar ca o încercare de a abate atenţia criticului spre zone mărginaşe, în interpretarea simbolurilor sau fabulelor utilizate.

Testul scrisorii citat mai sus e plin de atari simboluri ţi fabule, aluzii când mai străvezii, rind mai învăluite. Astfel, cind scriitorul se preface că nu a înţeles ce vrea să spună criticul prin „cineva" sau „ceva" *beterogen* care-! „stăpîneste" pe Duiliu Zamfirescu, aceasta e mai puţin decît o cochetărie : e o încercare destul de ostentativă de a-l provoca pe Maiorescu să declare el însuţi ca s-a recunoscut în roman. Elementul *beterogen* este distanţa intervenită intre eî, diferenţa dintte ei, modul diferit de a gîndi in probleme diferite, de la cele politice pînă la cele literare, şi chiar modul deosebit de a se comporta a[scriitorului taţă de fostul său magistru **ÎI** model. Maiorescu ie recunoscuse *o* vreme în discipolul său, poetul şi romancierul ; de la o vreme nu se mai recunoaşte — in cauza lui Duiliu Zamfirescu, desigur. A face din asta o vină unuia din ei ar fi greşit, şi disocierea aparţine chiar scriitorului, atunci cînd vorbeşte despre *Jnfii* noştri, care sunt doi, iar nu unul", despre „acea parte endocardiacă" a *insului,* .care trebuie să rămînă a lui şi s'i nu o schimbe pentru hatîrul nimănui". Acest *nimănui* îl vizează voalat pe critic : al lui e „hatîrul" ! In fond, la cei patruzeci de ani cînd se zămisleşte ideea romanului şi apare chiar începutul lui, scriitorul declară că îşi dobindise clar *insul,* personalitatea, ca pe critic avea s5-'l asculte mai puţin şi să-l iubească - poate — mai mult etc. Procesul e firesc, numai procedura e neobişnuita şi, întrucîtva, neloială faţă de critic. înttucîtva, dar nu de tot, căci şi acesta îşi manifestase !n diferite forme iritarea în faţa emancipării fostului discipol, voise să o oprească, îi lovise prietenii, ii negase unele activităţi liierare sau manifestări -din sfera vieţii literare.

Răspunderea pentru „diversificarea ce derivă din *in/u* noştri" era astfel împărţită şi, cum spuneam, de aşteptat să se producă. Scriitorul îl regreta pe Don Padil, înăbuşii în el odată cu inirarea definitiva în Junimea, poate chiar la sugestia criticului. în orice caz după modelul lui. încît, trebuie să ne întrebăm daca afirmaţia despre cei ce devine, „în practica vieţii", posac şi arţăgos cînd sufere, iar ,<în teoria vieţii pesimist, chiar daca este equilibrat" interior - se referă la critic, sau Ia scriitor însuşi ? Ambii îndeplineau toate condiţiile de mai sus — erau deopoirivă „equilibiaţi" sufleteşte, amîndoi se iritau şi deveneau posaci şi arţăgoşi în relaţiile reciproce, mimai că Filip A. este singurul pesimist, pe cită vreme Mircea M. este optimist chiar în pragul morţii.

Că loată desfăşurarea romanului era descrierea stilizată a raporturilor cu ori ticul, pe care Maiorescu se prefăcea că nu o observă, rezultă şi din textul aceleiaşi scrisori din 28 mai/10 iunie 1904 : „E curios cum noi ne înţelegem, în fond, asupra mai tutulor impresiilor literare, şi cum în formă adesea ne despărţim" - si aduce *a* foarte severa, contestare a unor opinii ale criticului, nu formulate dc acesta, ci presupuse de scriitor. I le atribuie, deci, şi apoi i le neagă, atribuindu-şi sie o dreptaie pe care, la urma urmei, putea sa n-o aibă, opinia reală a criticului fiind eventual diferită de cea presupusă de Duîliu Zamfirescu.

Lydda continua să-i preocupe însă pe amîndoi. O scrisoare a criticului, probabil din 24 nov./7 dec. 1904 (după cum se deduce dinlr-o adnotaţie a lui Maiorescu pe scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu din 18 *navJl* dec. acelaşi an), formula întrebarea dacă scriitorul nu simte cumva nevoia .să se dezbare" de *Lydda.* (Lydda-croi na, sau *Lydda-*

romanul ? După sensul ulterior al frazei, pare că e vorba de *Lydda*-romanul.) Ce anume trebuia părăsit din seria de atitudini ți procedări din roman, pe care criticul le vedea reluate în nuvela *Petrică* ? Poate o anumită admira]ie a scriitorului pentru bor mii ? Poate motivul dragostei unui artist pentru o femeie, sau a mai multor bărbați pentru aceeași femeie ?

„D-voastră mă întrebați dacă nu mă dezbar de *Lydda.* Eu primesc scrisori din țară, în cari mi se spune (negreșit, cu multă exagerare) că literarurile tuturor țărilor nu au creat un tip ideal mai frumos ca acesta. E o -vorbă umflată, si nu v-aș cita-o, dacă n-ar dovedi diversitatea judecății omenesli. E imltil si adaug eu pun pe a d-voaslre mai presus de toate."

Ce va fi fost în continuare intre scriitor si critic după aceasta scrisoare, privitor la *Lydda,* nu mai avem mărturii, decît în violenta ciocnire directă, publică, din incinta Academiei, în 1909, apoi, tot acolo, în 1911, cu prilejul discursului *Metafizica cuvintelor ji estetica literară.* Chiar în aceste prilejuri, ecoul înfruntărilor determinate de roman nu e direct, dar drojdiile lor sînt implicate.

Vom consemna, în continuare, deși ele s-au consumat *înaintea* acestui final epistolar cu criticul, mărturiile scriitorului către I. A. Răclulescu-Pogoneanu, acela care, mai întîi din București, apoi din Leipzig, transmisese o bună părere despre *Lydda.* Pedagogul și filologul, care debnia la 1904 cu un volum despre *Problemele culturii românești,* era un om de vaste cunoștințe, deși îndeletnicirea lui la *Convorbiri,* în ultimul deceniu al veacului, era să execute corectura paginilor tipografice, *ta* Junimea era însă membru activ și publica în revistă, din al cărei țomitet — tînăr — făcea pane, alături de P. P. Negulescu, D. Evolccanu, Mihail Dragomirescu și alții.

Maiorescu îl vestise pe scriitor, Ia Roma, de buna impresie ce avusese I. A. Rădulescu privitor la *Lydda,* apoi cei doi luaseră legătură directă pentru a discuta despre felul cum va arăta partea Il-a a romanului. Deși scrisoarea de răspuns lui I. A. Rădulescu e relativ lungă, despre substanța prnpriu-zisă a ceea ce urma îă cantină această a doua pane din *Lydda,* practic nu se spune nimic. Amabilitățile sau maximele introductive („discreta dar foarie gentila atențiune de la Lipsea" ; »vă mulțumesc de sprijinul sufletesc ce dați încercării mele" ,- „pe mine. landele mă supără, după rum mă supăra tăcerea" — în jurul literaturii șale) mărturisesc încă o dată sensibilitatea scriitorului faiă de tot ceea ce se spunea pe seama cărților ce publica. Maiorescu declarase, cu franchețea lui severă, că *Lydda* nu-i place, și poate că această exprimate, nelă a opiniei, poate chiar *o* anumită rczeiva sau îndoială proprie asupra a ceea ce trebuia să conțină mai departe romanul, i-a înttetupt scriitorului lucrul la carte. Acestea se simt deopotrivă din scrisoarea către I. A. Rădulescu, dar nici un element epic nu se comunică; .Partea a H-a din *Lydda* e începută și vă făgăduiesc s-o urmez mai departe, îmi veți spune, personal, ce credeți despre dînsa, după cum vă rog să-mi spuneți ce ați găsit nepotrivit în partea I-a. In general eu nu prea schimb ușor,- aceasta nu din amor-propriu prostesc, ci din nevoia de a lăsa lucrării unitatea sa integrală..." Si tot așa despre rolul fiecărui cuvînt pe cate-l scrie, despre faptul că romanele sale se publica în revistă, pe măsură ce se scriu, că la apariția lor în volum e dispus să facă „toate schimbările ce mi se cer" — dar făcea extrem de puține astfel de schimbări (Scris, din 30 octi11 nov. 1899).

Nici următoarea scrisoare, din 11/25 dec. același an, nu e mai explicită. Dincolo de afirmația că .ji aici (adică în *Lydda, n.n.)* năzuința rămîne mai prejos de ținu, ca si cum *a* licărire cerească ar tremura pe orizontul himeric al vieții..." etc, sau de promisiunea că .oreum, am să încerc a-l sfîrji (romanul, n.n.), cu această adaogăre, că d-voastră ați contribuit a mă reînsufleți la lucru..." — nu avem nici de astă dată vreo precizare despre ce putea fi partea a doua a cărții.

Trebuie $5 admitem că nici scriitorul nu avea foarte clare coordonatele noii desfășurări, de după moartea lui Mircea M. Poate că, inițial, epica trebuia să aibă ah curs — singurul luciu pe care-l putem afirma cu certitudine t că unde episoade cu rol esențial erau rodul chiar al momentului dnd se scria cartea, nu transcripții ale unei elaborări mentale mai vechi. E cazul capitolului despre *Faust.*

Bătrinul Filip A. vede, împreună cu *Lydda,* la Operă, transpunerea celebrei lucrări a lui Goethe, **si** înțelegem, arit din telaiările lui, cît și dincr-o scrisoare a Iui Duiliu Zamfirescu către Mihail Dragomirescu, că nu e vorba de opera lui Gounod, ci de *Mephistopbelles* al lui Arrigo Boito : „Asistam mai zilele trecute la reprezentarea operei *Mepbisto* de Boiio" (Scris, din 2/14 dec. 1899). Se confirmă existența celor 11 pagini din roman, declarate și lui Maiorescu. (.Cele 11 pagine ce sunt scrise de mult mă emoționează încă și acum"), dar își constată dificultatea de a reintra în atmosfera lor (.Nu știu de voi mai regăsi atmosfera caldă din trecui, spre a le continua"). După cît însă cunoașiem modul de lucru al scriitorului, putem spune mai curînd că nu chestiunea reintrării în atmosferă îl împiedica la lucru, ci neprecizíunile epicii ce trebuia dezvoltată în continuare. Dovadă că, după cele U pagini, pe

care Ie avea scrise ţi care conţin întilnirea lui Filip cu Lydda si apoi dramul lor împreuna la cimitirul Tesiaccio — reluarea romanului are loc chiar cu descrierea serii în care Duiliu Zamfirescu însuţi vede pe *Mephistophelles* al lui Boiia. Aici se clarifică pentru personalul romanului ideea că unica realitate în viaţă, neînfrîntă, este poezia, deci ana, aia cum ea fusese pentru Mircea M.. nu ţi pentru Filip. Acesta se rătăcise în filozofie. însă Faust descoperă, odată cu Goethe — în versurile operei lui Boito, şi Duiliu Zamfir«cu citează amplu — că idealul suprem posibil este „la » n » poesia" * :

Giunto sul passo estremo
Deliu piu estrema eta
In un sogna suprema
Si bea l'anmia gea.

Volio cbe ijuesto sogno
Hia ia sânta poesia.
E l'uhimo bisogno
Dell esisten-a mia. "

Turburarea lui Filip (.Eram bolnav de emoţiune") trebuie să fie aceea a lui Duiliu Zamfirescu însuţi, care descoperise axul părţii a Il-a a romanului. Io adevăr, Filip va ajunge apoi să scrie el însuţi o poezie. „La urma urmelor — va exclama el, cu fiorul din «ara operei *Mephistophelles* — cînd toate cad, totul te înţila, rămîne, voiba lui Faust: poezia."

Concluzia e a lui Duiliu Zamfirescu, nu a lui Maiorescu, dar efectul scontat e din seria „îndreptărilor" dorite de scriitor, în acest moment al evoluţiei sale, î pe care le propune nu doar publicului, ci ţi fostului său magistru N-ar fi exclus ca această poezie să fie dintre jcrlea trimise anterior *Convorbirilor* ţi refuzate de critic cu sentinţe de felul: „M-ai făcut arbitru, am hotărît; alăturata trimite-o la *Ateneu* sau la orice altă colecţie de maculatură" (Scris, din 13/25 mai 1894).

Un alt corespondent, in epoca, al scriitorului, căruia putea -ă-i comunice dale despre roman, este Mihail Dragomirescu, acum înlocuitorul lui lacob Negruzzi Ia redacţia *Convorbirilor,* dar nici în scrisorile către el nu aflăm mai mult decît în ce'e trimise lui I. A. Rădulescu-Pogoneanu. O acceptare de a figura într-un număr festiv al revistei (Scris, din 17/29 nov. 1S9<>), o oieriă de a trimite cele It pagini din

* „Ajuns Ia ultimul pas / Al celei mai din urmă vîrste, / Intr-un vis suprem / Se strînge sufletul acum. //
Vreau ca «cest vis / Să fie sfînta poezie. / Este cea din urmă nevoie / A existenţei mele."

Lydda, pe care le avea scrise, ţi mereu promisiunea că „ceea ce am voit să fac din acest roman se va vedea numai cînd va fi sfîrsit" (Scris, din 2/14 dec. 1899), ne spun toate ca proiectul părţii a Il-a era corvfigiliat în general, dai \t concretiza greu in scene propriu-zise.

O interesantă apreciere a eroinei din *Lydda* o face scriitorul într-o scrisoare ulterioara către Simkm Mehedinţi. Mu!ţumindu-i acestuia că-i oferise soţiei la 'lectură romanul mai vechi *hi război.* Duiliu Zamfirescu recomandă ţi celălalt roman, *Lydda,* apărut recent. „E acolo multă încurcătură filozofică. Dar aţa cum e, tot merită să fie citită de femeile tinere. Nu ştiu nimic de 'la publicul cel mare — ţi e firesc sa doresc a ivea o impresie sinceră, de cititor neprihănit, fără patimă ţi fara ticuri literare — fiindcă eu pusesem multe năzuinţe de suflet curai în creaţiunea acestui chip de femeie.

A idealiza în lumea reala, creînd tipuri .vii ţi posibile, mi se pare scopul cel mai înalt al artei.

Ceea ce era Milescu, sub învelitoarea Iui scorţoasa de bărbat, este Lydda, în haina delicată a adevărului feminilităţii " (Scris, din 20 mart.'2 april. 1905).

în ce se puleau compara şi apropia delicata Lydda, întruchiparea discreţiei ji „feminilităţii", cum spune scriitorul, mereu interiorizată, mereu leprirnindu-se, retezîndu-şi elanurile, şi furtunosul Niculae Milescu, de o impetuozitate debordantă, trăind mai ales exterior, în evplozil spectaculoase, mereu neaşteptate ? Probabil că nuraai în latura purităţii ideale, pilduitoare prin sinceritate şi dăruire totală unei pasiuni — ea dragostei maritale ţi materne, nevoii de familie ţi de copii, el familiei constituite şi patriei, Deosebirea lor totală în latura temperamentală, situarea lor la poli absolut opuşi, îî aseamănă însă, îi unifică, în ronsiimţa scriitorului, atunci cînd ei sini examinaţi in perspectivă *idetdă,* adică, asa cum spune Duiliu Zamfirescu, îub raportul preocupării de ^,a idealiza în lumea reală, creînd tipuri vii şi posibile".

Mcrgînd în direcţia comparaţiilor stabilite de scriitor, vom puica descoperi, la rîndul nostru, apropieri între Lydda ţi dinamicul John James, acesta de un temperament Ia fel de vulcanic ca al lui Milescu. John James, eroul a două schiţe din volumul O *muţi* (prima intitulată chiar cu numele lui. iar a douj : O *partidă în trei;* a se vedea volumul III al prezentei ediţii), este, ca ţi Lydda, pictor, corespondent al unor ^ziare. de o „idealitate" — ca să păstrăm terminologia Iui Duiliu Zamfirescu •— la fel de pură ca şi eroina romanului. Şi dacă e neîndoios că Milescu are mult din comportamentul 'lui John Jjmeţ — care însă

e mai rafinai, chiar întrucâtva mai iezuit decît Milescu — atunci admitem că si Lydda, replica feminină a acestuia, îşi trage oarecare componente din originalul american, coleg de diplomaţie al scriitorului li începutul stagiului său roman.

Ceea ce n-a reieşit din înşiruirea de date istorico-literare de pînă aici, e încercarea de a determina, pe cît e posibil un asemenea lucru, momentul propriu-zis al genezei romaniilui, faptul concret care a declanşat punctul de plecare. Raporturile cu criticul sînt numai magma din care s-a extras substanţa cărţii ; care poate fi, insa, impulsul iniţial, de la care s-a ajuns apoi la roman ?

împrejurările legate de prima variantă a piesei *Lumină nouă,* scrisă în 1895—1896 şi apoi refăcută în 1897, în primele luni, par să fie acest punct de plecare.

In forma primă a piesei, ***Hypnoticii,*** scriitorul avea mai multe incursiuni ale sale în domeniul filozofiei, care, la lectură, au fost, se vede, aspru cenzurate de critic. Momentul era al unei vii încordări între ei, în principal din cauza insistenţei cu care se preciza noua grupare, „Amicii literaturii şi artei române", organizată de doi dizidenţi junimişti : N. Petraşcu şi D. Ollănescu-Ascanio şi care atrăgeau tot mal mulţi participanţi aj Junimii şi colaboratori ai ***Convorbirilor,*** între ei şi Duiliu Zamfirescu. Scriitorul era prieten apropiat cu amîndoi, numele său figura în scriptele noii grupări, dar în ***Convorbiri îi*** apăreau ***Tănase Scatiu*** sau poezii. Maiorescu prevedea o nouă dezeriţie posibilă, căuta s-o oprească, dar nu-şi călca peste principii şi, cu toate că lăsa colaboratorilor revisiei o largă libertate, în acelaşi timp nu lăsa fără aprecieri producţiile sau atitudinile lor. Astfel, piesa ***Hypnoticii*** avea, în actul I, felurite consideraţii teoretice, reziduuri de lectură, disocieri ale scriitorului faţa de literatura şi filozofia citita, încercări chiar de consemnare a unor meditaţii şi teoretizări proprii în domeniu. Criticul nu le-a acceptat, aşa cum, câteva luni mai tîrziu, avea să amputeze în romanul ***In război*** două ordine de zi şi câteva poezii — documente pe care scriitorul le învestea cu un rdl notărilor in crearea de atmosferă. Pasajele de speculaţii filozofice aveau acelaşi rol în piesă, ele sînt ***anterioare*** disputei prilq'uite de romanul ***In război,*** de fapt o preludează, fac parte din aceeaşi serie de controverse între scriitor ji critic, mareînd două poziţii ce începeau să se diferenţieze în privinţa procedeelor ***moderne*** din proză şi din teatru. Romanul „dc idei", piesa „de idei" începeau a fi la ordinea zilei în Europa, în timp ce Maiorescu era adeptul unei estetici clasice, pe care poezia ***filozofică*** a lui Eminescu nu o

zdruncinase. El cerea literaturii în continuare „idei în materie sensibilă", nu simple „idei* nude, cum erau cele care umpleau piesa ***Hypnoticii*** O împrejurare i-a dat criticului cîştig de cauză mai lesnicios — apariţia pe scenă, la Roma, a unei comedii de Victorien Sardou, ***Spiritismul,*** care l-a determinat pe Duiliu Zamfirescu să elimine din drama sa speculaţiile teoretice — destul de puţine, totuşi, prin raport cu ceea ce va fi în ***Lydda*** — şi aceasta numai ca să nu se poată stahili paralelisme, pe calea acestor consideraţii voi le filozofice, cu piesa francezului. Insă şi-a propus, totodată, să nu renunţe la materia însăşi **i** meditaţiilor, de vreme ce, aşa cum s-a văzut, îşi presupunea, prin intermediul lor, conjribuiţii originale de ordinul eticii si, desigur, pătrunderea în domeniul filozofiei. De aici a pornit, putem fi încredinţaţi, ideea de a scrie un roman „filozofic". Forma epistolară şi cea de jurnal, combinate, permiteau ca epica să fie un pretext de conexiune neforţată a unor componente, de fapt foarte eterocLte -. note de călătorie, descripţii de peisaj roman, consideraţii despre probleme liierare, sociale, morale, filozofice, întîmplări de dragoste, comentarii la cărţi etc, etc. Intr-un fel, deci, ideea romanului a rezultat şi — sau în primul rînd — din discuţiile cu Maiorescu, din opoziţia sa la o formulă de teatru, sau de lteraiură în general, în care epica, istoria evoluţiei personajelor e inlocuită cu comentariul „de omni re scibile", cum e ***Lydda, Scrisori romane.***

Plasăm, aşadar, momeniul genezei romanului propriu-zis, al invenţiei subiectului şi a suitei de materii teoretice, în lunile ianuarie-aprilie 1897, cînd are loc discuţia capitală cu criticul despre piesa ***Hypnoticii*** **M** cînd se elimină din cuprinsul ei majoritatea elementelor din ordinea comentariului teoretic, care vor intra apoi, în forme diferite, în scrisorile celor doi protagonişti din roman.

întrucît detaliile asupra acestei chestiuni sînt mai legitime în legătura cu lucrarea care le-a generat, le dăm o singură dată, în cadru! notei la piesa ***Lumină nouă*** (iniţial: ***Hypnoticii),*** în volumul de faţă, p. 600—62C.

Neîndoios, substanţa romanului păstrează o totală autonomie faţă dc a piesei, de aceea o si discutăm separat; însă doritorul de a cunoaşte mai apropiat modalităţile de convertire în materie de roman a paragrafelor la care s-a renunţat în piesă, poate găsi aceste semnalări in nota menţionată la ***Lumina nouă.***

1 — Cînd a văzut prima oară Italia şi Roma, Duiliu Zamfirescu avea, în adevăr, ca îi eroul din ***Lydda,*** 30 de ani — era în 1888.

2 — Convingerea ca Maiorescu îmbatrinea — în sensul că nu mai era un om modern, în ritm cu cerinţele epocii — e dcsăvirşită acum W Duiliu Zamfirescu. Ideea fusese dezbătută în corespondenţa sa cu iPeirascu, preludîdd apariţia revistei *Literatură si artă română;* criticul, mai tînăr decît Maiorescu cu aproape două decenii, îl socotea definitiv depăşit pe corifeul *Convorbirilor* : „Bine, omule, crede-mă, e cu totul altceva în aer, nu mai e ce a învăţat X ţi Y la Teresian, acum 40 de ani. X şi Y au o poetică veche, au dogme răsuflate, au pateri adeverite pînă în capăt [deci epuizate, terminate — înţelegem noi]. Trcbuiesie ceva nou" (Scris, din 1 april. 1896).

Că Duiliu Zamfirescu împărtăşea — chiar dacă în altă măsură — această opinie, lucru! e clar încă mai demult. In formele unei perfecte mondenităţi, i-o spusese el însuşi lui Maiorescu, în 1893, cu prilejul unei controverse epistolare în legătura cu poezia *Pe Acropole,* Criticul fusese nemulţumit aici de o anumită construcţie sintactică, pe care scriitorul ţi-a aparat-o, adueîndu-i ocolit aminte că o face în numele unui spirit modern, reprezentat de tinereţe. „E minunat că tinerii intră la *Convorbiri* — exclamă el, referindu-se la noua echipă adusa la conducerea revistei. ...Bat-o pustia de tinerime şi tinereţe, ea singură este izvorul a orice poezie, prin chiar aceea că este." In continuarea scrisorii este executat Tli. Serbănescu pentru o poezie recentă din *Convorbiri* („Ia vedeţi pe Todiriţă Şerbăneseu...") si se sugerează că Maiorescu nu mai e la curent cu progresele recente în artă, care sînt, numai ele, măsura tinereţii artistice. .Cultura şi arta este singura scăpare în contra matufîrii, asta mai cu seamă, arta altora..." - deci, doar ele menţin prospeţimea gustului. După care ocoluri, problema .învechirii" criticului e formulată direct, pentru a nu se lăsa nici o îndoială asupra substratului spuselor de pînă acum : „îmi vine să rîd de vorba *matufire,* fiindcă d-voastră o întrebuinţaţi cu atîta haz (criticul îi scrisese, Ja 7/19 martie 1S93 astfel, tocmai în legătură cu amintita construcţie din poezia *Pe Acropole :* «...Poate mă matufesc şi eu. Doamne, de as simţi-o din vreme, ca să nu ajung ca balerinele cele bărrîne, care tot mai ambetează publicul stăruind a se prezenta pe scena cu fustele scurte !»). Fiţi pe pace. Afecţiunea mea pentru d-voastră merge foarte departe şi ar putea să mă orbească asupra unui declin eventual" (Scris, din 14/26 martie 1893).

Criticul cocheta cu cuvintele, aşteptiînd o dezminţire din partea scriitorului, în privinţa îmbătrînirii, dar acesta, cum se vede, accepta deschis alternativ* „eventualului declin" al lui Maioreţru.

Din astfel de drojdii se aduna concluzia sa că pontiful Junimii era un om *bătrîn* şi *vechi* — artisticeşte vorbind — concluzie pe care, în roman, o pune chiar în gura personajului care-1 încorporează, stilizat, pe Maiorescu.

3 — In *Histoire de la Utterature anglaise* (tome II-eme, ehapitre IV), Taine vorbea, chiar în preambul, despre „la folie clairvoyante" a lui Shakespeare şi adăuga că, în acelaşi timp, .sa vie est ordinaire, et Ies irregularites, Ies traverses, Ies passions. Ies succes qu'on y rencontre, sont ă peu preş ceux qu'on trouve partout ailleurs", ca „tout vient du dedans de chez lui" etc.

Ideea, în forma ei nudă, din roman, o va formula însă mai tîrziu chiar cu textul Iui Taine, într-o scrisoare către Maiorescu : „A proprement par Ier, lliomme est fou, comme Ie corps est malade, par nature : la ralson comme la sânte n'est en nous qu'une reussite momenranee et un bel accident. E vorba despre Shakespeare şi despre genii in general" (Scris, din *22* febr. 1693).

Taine era între lecturile preferate ale scriitorului, îndeosebi în *Philosophie de l'art* (şi, respectiv, *Philosophie de l'art en Grece* şi *Philosophie de l'art en Italie),* dar la sugestia criticului. Drumul lui Duiliu Zamfirescu către Taine este călăuzit clar de Maiorescu.

4 — Paragraful acesla făcea iniţia! pane din ciclul de maxime şi aforisme *Măsura dreaptă a vieţii,* adunate de scriitor într-o condică speciala, pe care o inaugurase odată cu sosirea la Roma. A intitulat-o *Varia.* Cuprinse în acest ciclu şi în condica *Varia,* cele patru condiţii ale reuşitei în politică se referă mai curînd la scriitor însuşi decît la Filip A.

In forma din *Varia* apăreau însă şi cîleva nuanţe în plus : „prostiile" de la punctul *a* erau acolo specificate ca .greşeli în viaţa publică", condiţia celibatului avea şi o alternativă : „sa aibi o femeie nulă"; punctul *d* era socotii „cel mai greu", ceea ce explică mai bine concluzia din roman, că „nimeni sau foarte puţini" ajung să corespundă tuturor condiţiilor, concluzie pe care forma din *Varia* nu o menţionează.

Nu este exclus ca teiralogul acesta să fi rezultat în vreo discuţie cu Maiorescu — şi putem chiar aproxima cînd : în octombrie 1885, cînd se împăcase cu Maiorescu, după răceala intervenita intre ei în iunie 1884, cînd Duiliu Zamfirescu publicase în *L'Indipendance roumaine* ^eria de trei articole *Le Domaine de ia Couronne,* condamnînd legea prin cate se atribuiau casei regale pămîntuii şi proprietate veşnică, lege susţinută în Parlament de Maiorescu, deşi împotriva propriei convingeri. Că discuţia aceasta lămurise problema „greşelii în viaţa publică" a cdlui ce vrea să facă politică, e clar. împrejurarea declan-

şase împotriva scriitorului ostilitatea factorilor liberali supremi (I. C. Brătianu, D. A. Siurdza), care i-au si făcut imposibilă ascensiunea politică intenţionată.

Ciudat e că acest cvadruplu aforism figurează şi în .îndreptarul moral", *Măsura dreaptă a vieţii,* din partea a Il-a a romanului, *însemnările bătrînului,* acolo cuprinzînd si frînturile de fraze pe care le omisese atunci cînd transcrisese textul în prima scrisoare a lui Filip către tînărul Mircea. Nu este exclus ca scriitorul să fi uitat, pur si simplu, că-**1** utilizase mai înainte, astfel încit l-a reprodus în suita unde-i era locul firesc, din partea a II-a — căci care poate fi explicaţia testării lui Filip, către Mircea, a unui învăţămînt în ordinea politică, de vreme ce tînărul nici nu se gîndea să apuce pe drumul politicii ! Se gîndisc însă Duiliu Zamfirescu — şi cel care-i va fi explicat acestuia că greşise în cele patru privinţe, ratîndu-şi, probabil definitiv, după opinia lui, perspectivele unei afirmări în acest domeniu, era criticul ; lucrul se petrecuse, pentru prima oară, în toamna **1885.** Poate că *v-* de aceea aforismul cu pricina e pus de scriitor încă în primele pagini ale romanului, ca să traducă exact pentru Maiorescu sensul a ceea ce avea să urmeze. In tot începutul de an **1897,** cînd presupunem că a fost generată ideea acestui roman, în cursul discuţiilor despre piesa *Hypnoticii,* sau curînd după aceea, va fi venit vorba încă o dată şi de „erorile" lui Duiliu Zamfirescu. Scriirorul stătuse aproape trei luni în ţară, ca să încerce plecarea din diplomaţie şi intrarea în politică. Nu reuşise, exact din cauza adversităţii iui Sturdza, şi Maiorescu îi va fi adus aminte concluzia lui din **1885,** obsedantă pentru scriitor. Romanul debuta, prin urmare, chiar cu aluzii directe Ia raporturile cu criticul. (A se vedea şi *nota* la piesa *Lumină nouă,* volumul de faţă.)

5 — iPrincîpiul e reprodus aproape aidoma din *Logica* lui Maiorescu, tipărită în **1876,** pe baza cursului ţinut la Universitatea din Iaşi.

6 — Filip A. este un filozof schopenhauerian, iar Maiorescu prezentase publicului intelectual român lucrarea lui Scbopenhauer despre lume ca „voinţă şi reprezentare" *(Die Welt als Wille unâ VorsteUung)* — acestei concepţii idealiste tînărul Mircea M. îi opune viziunea realistă despre lumea „cum este", bază de la care porneşte controversa w cu bătrinul filozof. Duiliu Zamfirescu urmărea să dea disputei întreprinse prin roman o temelie filozofică foarte adîncă şi solidă. Faptul că nu dezvoltă acest punct de plecare va fi avut raţiunile sale: criticul contesta altora, deci şi lui Duiliu Zamfirescu, licenţiat numai în Drept, competenţa în filozofie ! E cu neputinţă ca, în discuţii anterioare, tînătul

Zamfirescu să nu se fi aventurai in dezbateri de filozofie — EmmrKii lipsea din Junimea, bolnav, cînd intra aici scriiiorol nostru, oricum dmtre cei mai cultivaţi pînă la ivirea generaţiei tinere — şi e tot atit de cu neputinţă să nu fi căzut în inexactităţi sau simplificări, pe care Maiorescu nu le îngăduia. De unde, în roman, reţinerea ironică a tînărului Mircea de la discuţii, sub pretextul formulat înadins — probabil — agramat, că nu va putea găsi „o formă destul de magistrală". Destul de magistrala '•

7 — Această stare se concretizează în poezia *De Sa Vilta Tusculana,* prima poezie .romană" a lui Duiliu Zamfirescu, publicaia în *Convorbiri literare :*

Plin de un dor fără seamăn de lumea vremilor duse,
Timpul şi forma de astăzi mă lasă rece ca gheaţa,
loate sunt încă-n fiinţă şi totuşi toate sunt moarte.

Lui Maiorescu îi comunicase la puţin timp după sosirea Ia Roma : „La **mine,** înnurirea culorilor, a liniilor arhitectonice... s-a preschimbat in linişte, în citeva crîmpeiuri de idei senine, în nişte arcuri lungi ca de curcubeu..." etc. (Scris, din **20** ian. **1889).**

8 — E clar că, începînd cu plecarea din Napoli, drumul descris e chiar acela străbătut de Duiliu Zamfirescu însuţi, în vara lui **1892,** cînd **era** mutat Ia legaţia din Atena. Parisul, întoarcerea de la Paris Ia Napoli, sînt doar consemnate, ca etape ale călătoriei; odată cu debarcarea pe pămîntul Eladei, încep descrierile care dau o puternică impresie de „văzut".

9 — O geografie ji o istoric care apăruseră în lirica lui Duiliu Zamfirescu inca din primii săi ani, fascinaţi de minunile pămîntului grec. Mai întîi, poemul *Levante si Calavryta* îşi plasa acţiunea în Missolonghi, pentru care se va evoca nomenclatura aferentă : „Missclonghi, unde-i timpul cînd pe zidurile tale / Surîzînd mureau toţi grecii ca eroii din poveşti ?" ; .Spune, Zante, unde-î timpul cînd Byron, în liniştire / Pe-ale marei tale valuri dorul Un şi-l legăna.. ?" ; „Unde-i Botzaris «oul ?" etc.

Insă Golful dc Corint, Jocurile olimpice (.Primele Olimpiade de prin anii şapte sute"), imaginile clasicismului — amic — acestea apaiţineau noii poezii a scriitorului (Pe *Acropole, Către Cleobul* etc). Romanul sintetizează un decor preferat, recreînd atmosfera poeziei lui Duiliu Zamfirescu, care va fi argumentul artistic al lui Mircea M. în controversa cu bătrinul filozof.

10 — Penlru legătura directă a romanului cu lirica lui Duiliu Zamfirescu, iată o «rulă. anterioară cu un deceniu :

Ah! ajută-mă acuma, iu, Minervă înţeleaptă,
Să găsesc printre atîtea lucruri nouă ce mă mint,
Drumul către Salamina ţi navarcul ce asleaptă
Să mă-ntoarcă la Megara, Eleusis şi Corint.

(Către Cleobul)

11 — Ca şi în poezii, scriitorul utilizează adesea nomenclatura *latină* a zeilor, chiar in peisaj elen ; aici era vorba, normal, de templul lui Poseidon.

12 - în *Ph'âoiopb'ie dr l'art en Grece* (1869).

13 - Demeter (la roman '• Ceres) era zeiţa pămîntului, a roadelor lui ; fiica ei, Persetona (numită si Core la greci, iar la romani Proserpma], fusese răpită de H.idei, zeul Infernului, şi dusă sub pămînt. Manii sa o căuiă ;i. găsind-o, izbuti să o aducă iar pe pănunl, dar, fiind soţie a hu Hades şi devenind astfel zeiţa Infernului, ea trebuia să se ducă periodic şi la soţul ei, stăpînul Infernului „de dedesubt" („apud inferos", cum spuneau latinii). Cum zeiţa, fiică a Iui Zeus, era stăpina culturii pămîntului, şederea ei in Infern echivala cu iarna, cînd ogoarele se odihnesc şi culturile stau îngropate aşleplînd revenirea în lumină. Misterele Eleusine —. la Eleusis erau templele Demetrei — erau deci iniţierile tainice în cultura pămîntului.

Alăturarea făcută de scriitor între *Demeter,* zeiţa pămîntului, şi *Gbi-mitir* (cimitir) este, desigur, interesantă. Chestiunea îl preocupase şi in finalul lui *Tănase Scatiu,* unde moşierul legat de satul strămoşesc, Dinu Murguleț, rîmînea să gîndeasca, după năprasnica moarte a parvenitului Scatiu, Li pamîntul „care-i fusese atît de drag, în care se nî>tU5r. pe care iräise ş> '·ⁿ ᶜ ˡ · ᶜ avrj să se odihnească pe veci, cu credinţa că acolo îi va fi bine, că în aieaslă *gbi-mitir* va găsi, ca cei vechi, nemurire, răsplată şi pedeapsă".

In *Tănase Scatiu,* cuvîntul *gbi-mitir* fusese transcris de Duiliu Zamfirescu direct cu litere greceşti, pentru a sugera mai direct legătura cu Demeter=Ghe-meter=pămînt-mamă.

1* — Cybele era zeiţa fecundităţii ; aici scriitorul o suprapune Demetrei şi Persefonei (Proserpina) în acelaşi timp.

\i —• Din nou ne aflăm în geomeiria liricii lui Duiliu Zamfirescu; muntele Hymetta decorează graţioasa idila *Glyceria* (1893), iar Penielicu! apare în *Pe Acropole* (Partenonul era, pentru poet, „...toată poezia

Tomenirii gîndiioarc / Scrisă init-un bloc de albă marmoră de Pentelic") lacob Negruzzi obiectase că Pentelicul prea seamănă cu Penieleui nostru, iar scriitorul explicase cu răbdare ironică de ce are nevoie de acest decor : „Pentelicul (în greceşte Pentelikon, explică Duiliu Zamfiresui) a dat marmura carierelor sale tuturur monumentelor clasice din Atena... e muntele cel mai important al Ancei, pe care o apară despre nord. tu Hymeua despre răsărit, Parnasul despre apus...' Meniicoaiea .icestor ***nvmt*** are in roman subtile rosturi polemice : să aducă aminte criticului de nefericitele discuiţii iscate de literatura sa la Junimea.

16 — E vorba de D. C. Ollănescu-Ascanio, Ia 1892 ministrul român la Atena, prieten apropiat scriitorului. Despre acelaşi moment, al zilelor petrecute cu Ascanio în peisajul elin, ivea să scrie in 1914; „Trăiam în cea mai delicioasă prietenie cu încîntărorul Dimitrie Ollănescu ji cu soţia sa" *(Prefaţa la ediţia a patra* a romanului *Viaţa la ţară).*

17 − O nouă ironie la adresa lui Maiorescu care JIM exan cil de .fericit" fusese scriitorul de mutarea intempestivi — punitivă ! — la Atena. Duiliu Zamfirescu ii reproşase în 1892 că nu-l sprijinise de=ul ca transferul să nu se producă, iar criticul îl „consolase", cu prileiul poeziei *Pe Acropole,* de necazurile episodului : „Asta într-un fel, ii Partenonul îniwh fel sunt efectul cel mare ce ţi 1-an făcut cele doui priviri adînci în lumea antică, din Roma şi din Atena., şi iacă Ia ce a fost buna greaoa strămutare vremelnică în căldura Aticei (Duiliu Zamfirescu se plînsese şi de zăpuşeala verii eline!). Dar în definitiv, ce e mai bine : să răneşti scoica pentru a avea mărgăritarul ? sau să ie lipseşti de mărgăritar, dar sâ fii lipsit şi de răniri '. După ce J trecut rana, e bun mărgăritarul" (Scris, din 1/13. iunie 1893) − adică poeziile de inspiraţie ateniană.

Paragraful acesla din *Lydda* are deci şi rolul unui nou .mărgăritar' — aciu prin ironia lui — in sensul replicii maiorescienr din 1892.

18 — Din nou un transfer de terminologie : Templul avut aici in vedere era al Iui *Zeus —* nu Jupiter Olimpicul. Nu e mai puţin adevărat că suprapunerea aceasta nu e daioriiă unei erori propriu-zise, ci inei practici mai frecvente în epocă.

19 — E aceeaşi idee, dezvoltată însă, din poemul *Către Cleobul,* unde spunea :

Căci Atena cum e astăzi prin nimica nu răspunde
Celeia ce-o am în minte.

20 — Scriitorul se referi la faptul că Stuart Mill e cel care a ridicat in Camera Comunelor problema dreptului de vot al femeilor, demonstrat şi In lucrare-* sa *The Subieaion of Wetmen (Suputitrea femeilor),* din 1869.

21 —. Scena e imntciiva livresca, o stilizare după o strofă de Carducci, a cărei traducere a încercat-o Duiliu Zamfirescu, chiar in versuri cu ritm şi rimă. cum nu e poezia italianului. De fapt. manuscrisul are două strofe, dar numai a doua dintre ele e cea adaptată de scriitor, lată-le :

între Aventin ii Celiu, norii negri fug grămadă,
Din Campania uitata de atîţia mari de ani
Vîntul umed se-mlldie ; iar în fund, albi de zăpadă,
Străjuiesc munţii Albani.

l'urtind \3lul sus pe limple şi c-un deget dus la guiă.
O străină într-o carte [cuvinte lipsa] mister
Cc-s aciste vii ruine te cu spata lor cea sura
Amenința timp şi cer ?

Originalul e încă mai apropiat de scena lui Duiliu Zamfirescu. Carducci spune ; .nel libro una brirana cerca...", iar Lydda era „britani" dc origine.

12 •— E o aluzie : Maiorescu nu admitea „o egalitate de inteligenţă şi de voinţa intre bărbat si femeie". Cu două decenii mai înainte, cînd Dmlîu Zamfirescu incă nu debutase în Convorbiri, în 1882, criticul ţinuse o conferirfiă la Ateneu, în rare afirmase ca nu pot fi încredinţate roluri politice femeii, nu li se por da funcţii în stat, întrucît capacitatea lor craniană este mai mica decît a bărbaţilor. Sofia Nădejde îi dăduse o amplă replică în *Contimporanul,* dovedind între altele că, proporţional cu greutatea corpului lor, femeile au o cantitate de creier superioară bărbaţilor. Polemica ne apare azi destul de hazlie, cu întreaga ei argumentare — dar în epocă a ţinut cîteva luni la rînd afişul. Duiliu Zamfirescu Ii aduce aminte semnificativ Iui Maiorescu de această pagină jenantă dîn activitatea si. Tot do aceea ţi referirea anterioară la Stuart Mill, apărător al drepturilor femeilor.

23 -— De data aceasta, referirea e directă, reproşul e cu adresă clară la vechea poziţie a Ivii Maiorescu in privinţa femeii.

24 — Sînt, după cum rezultă din polemica Sofiei Nădejde din *Contemporanul,* prelungiri ale punctelor de vedere ale lui Maiorescu, «puse în conferinţa de la Ateneu (nota nr. 22), insă caricaturizate in acelaşi timp.

25 — Ideile lui Mill despre femeie sînt expuse în lucrarea sa *The Sub)ectit>n of Women ;* pe acesta Sofia Nădejde, în polemica aminiilă, i) invocă mereu in sprijin, cu argumentele lui. Expunerea lui Filip A., din acest punct al romanului, urmează în mare pane suiia demonstraţiei făcute de Sofia Nădejde, desigur însă în chip polemic nu pe a lui Maiorescu !

26 — Poezia întreagă, şi nu numai expresia semnalată în nota de subsol de către Duiliu Zamfirescu însuşi, aşa cum poate s-ar înţelege, aparţine lui Leopardi : *Sopra il ritratto di una belia donna,* dar poetul nostru n-a tradus din ea — şi fără să Ie publice în altă parte — decît cele 20 de versuri citare aici. A făcut-o însă cu destul de mult înainte de romanul *Lydda,* căci le găsim în caietul *Varia,* alături de notele din care va reproduce mai multe în partea a doua. ditpi cugetările bătrînului Filip. Destinatara acestui *Cint* al lui Leopardi este Paollna Ranieri, pe al cărei mormînt se află săpate versurile indicate de Duiliu Zamfirescu. Frumoasa poezie face parte dintre *Ctmur'de funerare* ale lui Leo pardi.

27 — Antonio Ranieri era istoric, prieten apropiat al lui Leopardi — de sora sa, Paolina, poetul se va îndrăgosti ^i-i va dedica versuri. Insă, în acelaşi timp. femela îubită de Leopardi şi cîntată sub numele Aspasia (pe numele adevărat Fanny Targioni Tozzetti) era în secret legată de Ranieri — care a publicat, în 1880. o biografie foarte controversată despre prietenul său *(Sette anni di sodalizio con G, Leopardi),* însă plină de date necunoscute despre poet. Acelaşi Ranieri publicase, în 1845, Ia opt ani după moartea lui Leopardi. o ediţie lărgită şi corectată (de poet şi de el însuşi) a *Ciuturilor,* dar păstrase numeroase manuscrise, parte din ele Ieşite la iveală numai după ce autorul lor murise.

28 — Putem cita data cînd a început să se scrie *Lydda ;* cel mai tîrziu 1897, deci aproximativ cînd se scria şi articolul *Romanul* si *limba româna* (destinat să fie prefaţă la romanul *In război),* în care se pun pentru prima oară jaloanele teoretice ale disputei publice cu Maiorescu. adică ale emancipării scriiiorului de tutela inielectuală exercitată de ctitîc.

29 — *Pesimismul* lui Leopardi e manifestat mal ales în dialogurile din *Operette morali* (1826—27), primele cunoscute de Duiliu Zamfirescu din opera italianului jî rămase departe de inima sa : „Eu, din *Dialoghi* nu eram entuziasmat deloc pentru Leopardi,,." (Scris, către Titu Maiorescu din 18 mal 1889). Leopardi însuşi spusese despre sine, în perioada

cînd compune *Dialoghi:* „Sînt un mormînt ambulant si port în mine un cadavru". *Optimismul* este al *Ciuturilor (Canti),* scrise după plecarea din Italia, dar, după cum nicî pesimismul anterior nu este total, tot astfel nici optimismul ulterior nu este integral. In această cîntărire a pesimismului si optimismului lui Leopardi stătea miezul controversei semnalate de Duiliu Zamfirescu.

30 — Celebrul creator al şcolii „lombroziene" — studiul antropologiei, influenţa fizicului asupra psihicului, rolul mediului în formarea caracterului, toate cu aplicaţie la criminali — Cesare Lombroso (1835 — 1909) fusese preocupat larg şi de oamenii de geniu *(La pazzia del Cardano,* 1855 ; *Genio e foilia* sau *L'uomo di genio,* 1864), la care descoperise deformări şi degenerescente de aceeaşi natură ca şi la asasini (figurile „lombroziene"). Ostilitatea lui Duiliu Zamfirescu faţă de Lombroso venea după un întreg congres, cel de la Bruxelles, din 1892 (cu puţin timp înainte de a veni el însuşi ca diplomat acolo), şi unde se condamnaseră vehement teoriile medicului italian. Nu mai puţin însă. teoriile lui intraseră adînc în public, care le acceptase cu uşurinţă —• cum se va întîrnpla curînd cu alte teorii celebre, ale lui Freud — după cum constatăm, de exemplu, din O *făclie de Paşte* (1888), unde cei doi studenţi sosiţi la hanul lui Leîba Zibal îl îngrozesc pe hangiu discutind Intre ei despre tipurile de criminali descrise de Lombroso.

31 - în lucrarea sa *Entenung (Degenerescentă),* Max Nordau se dovedea un succesor al lui Lombroso, explicînd la fel geniul, ca o malformaţie sub raport antropologic. Problema preocupa intens epoca, mai ales după romantism — şi Eminescu dădea o altă interpretare, artistică, în materie, în *Luceafărul,* făcînd din Hyperion simbolul nefericim geniului, a unei sublimări a condiţiei umane supreme, nu degenerate, ci desăvîrşite. Teoria maioresclană a geniului nu se întîlnea cu aceea eminesciană, ci, mai curînd, naviga în aceleaşi ape cu ale celor doi savanţi. Maiorescu însă nu era un artist, ca Duiliu Zamfirescu !

O subtilă polemică apare şi aici, cu materia gîndirii lui Maiorescu. cu logica lui, cu principiile lui „geometrice".

12 — Polemica întreprinsă aici de Duiliu Zamfirescu e întemeiată pe lecturile sale filozofice, citate anterior de Mircea sau de bătn'n ; examinate însă minuţios, frazele apar ce sînt: parafraze, menite să contrarieze de fapt tot pe Maiorescu, deoarece evoca subtil expunerile sale, vorbite sau tipărite, despre filozofii pesimişti germani.

33 — Primele cuvinte ale poemului *Canto notturno di un pastor errante dell'Asia* (1831). tradus şi de Duiliu Zamfirescu *(Cîntecul de noapte al unui păstor rătăcitor din Asia),* publicat în *Convorbiri literare* (XXVI, 12, apr. 1892).

34 — Multe din datele biografice ale Iui Leopardi, folosite de Duiliu Zamfirescu, se datorează cărţii lui Ranieri (vezi nota *27* de mai sus) şi propriilor afirmaţii ale poetului italian, acceptate in epocă, dar corectate în pane ulterior.

Astfel, Monaldo Leopardi, tatăl, pare să fi fost numai nepriceput, nu >i într-aiît de zgîrcit, dar în schimb un scriitor orgolios, deşi mijlociu, un nobil plin de el, dar tot mijlociu, atitudini greu acceptabile pentru firea sensibilă a viitorului poet. Mama Iui. pictată acid de Leopardi cînd avea numai 23 ani *(Zibaldona,* 1820), era mai curînd energică decit bigotă, ea a decis cu mai muhă energie decît era necesară asupra destinului copilului, care ajunsese matur în gînduri înainte de a avea vîrsta adolescenţei, însă penlru polemica împotriva maiorescianului Filip A., tiranizarea lui Leopardi de către părinţi (iar Filip A. se va dovedi că este chiar tatăl tînărului Mircea) legitima propria lui insurecţie faţă de tutela bătrinului.

35 — La Recanati era domeniul familiei Leopardi, unde poetul şi-a trăit copilăria, pînă la 1822, după ce în 1819. cind avea 21 de ani, încercase zadarnic să fugă de acasă.

36 — Că Leopardi nu a fost iubit, o spune el însuşi. Cu toate acestea, cele patru mari iubiri ale lui : Gertruda Cassi-Lazzari (1817), Teresa Fattorini (aceeaşi epocă), Fanny Targioni Tozzetti (1830) şi Paolina Ranieri (1833) i-au împărtăşit cel puţin în parte sentimentele, dar l-au părăsit ori au fost părăsite. Strigătul personajului Mircea e prea patetic, însă, ca să nu cuprindă ceva din obida scriitorului însuşi — afirmaţie care nu e adevărată, ca şi cea asemănătoare despre Leopardi.

37 — Intr-o scrisoare către Maiorescu (din 18 nov. 1889), Duiliu Zamfirescu era cu mult mai entuziast : „E între Leopardi şi Eminescu o afinitate atît de extraordinară, încît se pare că simplitatea durerii unuia a fost izvorul pe sub pămînt, care în vadul străin a lui Eminescu a ieşit la lumină... La amîndoi, cînd ne vorbesc, cuminţi şi senini, de durerile lor, accentele au o putere sfîşietoarc. Care este misterul acestei înrîuriri ?"

Maiorescu avea în mare stimă pe Leopardi — o dovedeşte scrisoarea trimisă lui Duiliu Zamfirescu la Roma (la 16/28 nov. 1889), după ce acesta îl vestise că s-a hotărît să traducă un număr de *Cinturi.* („...Bucuria ce o am că te-ai gîndit să iraduci din poeziile Iui leopardi. E o veche dorinţă a mea, dar greu de realizat.") Totodată se

îndoieşte de posibilitatea reproducerii îa româneşte a nuanţelor originalului italian — căci, spune el, în limba noastră **„nu e** rafinerie, **51** simplicitatea **e** in pericol de a deveni prea trivială". **La** această îndoială cue se va fi manifestat si mai concret, să dea replica oare tinirul Mircea M.[1]

38 — O admirabilă pagini de parodie, puţin înţeleasă dacă nu o raportăm la substratul polemic antimajorescian. Criticul avea această pasiune **sau** manieră : adesea, **în** controversele cu preopinenţii, el omitea fondul chestiunii, pentru a-1 desfiinţa pe adversar prin raportarea U o formulare **a** Iui, mai puţin fericită, la o confuzie **de** termeni consideraţi în semantica lor originară (refuzînd din principiu să admită că unele cuvinte sînt acceptate şi citeuii într**-o** limtă cu sensuri diîerite dc cele avute în limba din **cate** provin), la o eroare de dată istorică.

Articolele de răspuns la riposta ***Revistei Contemporane,*** **în** urma pamfletului maiorescian ***Beiia de cuvinte,*** sînt susţinute aproape numai în acest mod.

Este exact **ce** face aici Filip A. cu tînărul Mircea M., chiat anunţîndu-I r „Dă-mi voie să-ţi fac două observat iun i: una de forma şi alta de metodă de a discuta" - după care urmează aceea dizertaţie despre neologisme (.cuvinte nouă") şi semantica termenului ***autotelistică,*** apoi despic „expunerea metodică **a** chestiunilor". Aluzia la ***Logica*** lui Maiorescu este absolut certă si, probabil, chiar la unele întâmplări de acesr fel, petrecute la Junimea.

39 — Formula **e** apropiată **de** a Iui Maiorescu, după care .răul lui Eminescu" — deci pesimismul lui — era **de** natură morală. Deosebirea de textul criticului **e** pentru necesităţi de parodiere, nu pentru a ascunde analogia.

40 — Această leza a inexistenţei unor modele reale pentru femeile adorate şi cîntate de poeţi e împărtăşită parţial — dar numai parţial — de Duiliu Zamfirescu, în sensul că atari modele pot să fi existat, dar că ***revelarea lot*** rămîne inexpresiva pentru cititor, astfel **ca** nici nu mai ttebuie să preocupe istoria literară,

Intr-o scrisoare din 1905 adresată revistei ***Luceajarul,*** care ceruse djte biografice, scriitorul spunea : „Admirând în literatură inriueirea htjiiriioarc a motivelor, cu alte cuvinte determinismul — ceea **ce** nu **e** totdeauna probat - - aş vrea să ştiu **ce** câştigă omenirea prin raportarea lucrărilor literare la motivele lor* — şi **urma** referirea chiar la exemplul Teresei **Fat**'orinî şi Ia Leopardi.

m

41 — Despre ^pesimismul literar* scrisese Gherea sub titlul ***Decepţionismul ;i literatura,*** iar în studiul consacra: de el lui Eminescu problema revine. Atunci cînd Gherea scrie .unii cred", „alţii sint de părere", aceşti ***unii* sau *aljii*** se întîmpla a fi şi Maiorescu. De ex. : ,.Alţii, cu mult mai mare aparenţă de adevăr, dau următoarea explicaţie cauzei pesimismului lui Eminescu. Această cauză **ar** fi caracterul intim al poetului*. ***(Studii critice,*** 1, ed. 4-a, p. 114).

In primul dintre cele două articole, Gherea se referise pe Urg şi la Leopardi. Lucrurile se vor fi discutat la Junimea. Duiliu Zamfirescu nu c de acord cu determinismul lui Gherea. dar nici nu acceptă tezele maioresciene şi, în orice **caz,** în problema pesimismului eminescian. **Ma**iorescu fusese departe de a fi avut o victorie în controversa cu Gherea. Amintirea acestei dispute, în roman, nu putea face plăcere criticului !

42 – **Anna**-Isabella Milbanke a fost soţia lui Byron timp de **un** an, între 2 ianuarie 1815 şi 24 aprilie 1816. — dar încă de la jumă**tatea** lui ianuarie 1816, lînlra femeie, care **avea** acum si un copii, îşi părăseşte soţul, pentru că acesta răipîndise el însuşi zvonul că ar avea relaţii incestuoase cu Augusta Leigh, fiica din prima căsătorie a tatălui poetului. După divorţ, care l-a înstrăinat de toată lumea lui, Eyron a părăsit Anglia pentru totdeauna.

43 — Este soţul Fannyel, modelul Aspasiei.

44 — Poezia lui Duiliu Zamfirescu ***La mormîntul lui Shelley*** apăruse in ***Literatura fi artă romană*** (III, Iun-, 1898] **— nu** în ***Convorbiri.*** Să o fi prezentat criticului, şi acestuia să nu-i fl plăvut ? Nu e exclus, dată fiind colecţia de aluzii din această parte **a** romanului.

45 — Volumul III din ***Siudidt critice*** ale lui Gherei apăruse în 1897. ?i după alte indicii, partea întîii a romanului ***Lydda*** a fost scrisă în 1897, iar continuarea ei, deci restul scrisorilor lui Mircea şi Filip, prin 1898. Probabil ca, in adevăr, Duiliu Zamfirescu primise chiar aiunci volumul lui Gherea.

46 — încă o aluzie : Maiorescu respinsese de la publicare graţioasa poezie ***Glyceria,*** pentru motive pe care le ironizează atei Duiliu Zamfirescu (vezi poezia ţi nota, voi. I al prezentei ediţii, p. 359. respectiv 6C2).

47 — Pe Ferdinand Brunetiere, scriitorul nostru il cunoscuse în 1900. cu care prilej i-1 categorisise lui Maiorescu drept .marele om... în fond sceptic ca toţi latinii etudi(i, devenit apostolul catolicismului" (Scris, din **18**/30 Un. 1900).

48 − in scrisoarea lui Duiliu 7amtircscu către Nicolae Petrecu, din 18 sept. 1888, e*isiă materia primă a tuturor acestor consideraţii despre împăraţii romani, adesea cu aceeaşi tonalitate din roman. Transcriem ciieva din numeroasele formulări echivalente : „Iată-1 (pe Trăiau, n n.) în siînga. sus. intre Cocciu Nerva, **si** femeia sa Plotina. cuminte ca peste toi, dar aici cu o rară espresit de blîndeţe" ; „expresia figurei e mai tînără. trăsăturile sunt mai melancolice şî de o simplitate severă".

49 — La un an după plecarea la Roma. Duiliu Zamlircscn începuse o acţiune în chiar acest sens : propusese Ministerului de Externe, deci lui Maioiescu — atunci ministru — să creeze cîtcva burse pentru studenţii in iSloric, care „sa siudieze cu degetu pe rană vremea de colonizare a Daciei — şi mai puţin ; să înveţe istorie romană la faţa locului. ...Coloana traiană, arcul de triumf al iui Seplim Sever, siita lui Adrian de la Tivoli, statuele marelui nostru împărat, busturile. pietrele de la Capiiol cu mulţimea inscripţiilor etc, etc. suni atîtea lucruri, care dacă nu pot da o lumină particulară în discuţiunile ştiinţifice, pun însă ian razia istoricului în coloarea timpului..." Şi mai departe : „Pe scurt, lată ce vream (ă vă spun : n-ar fi bine, aţieptînd timpuri mai fericite in care să putem comanda copii îft gips ori marmură, si **foto**grafiem busiurile împăraţilor de Ia Capitol, de Ia Traîan pînă la Aurelian. cu alte cuvinte epoca dominaţiunii romane în Dacia (1C4—274) ? Parcă e o datorie pentru Academie, ori pentru ministerul nostru, să aibă deocamdată arita lucru" (Scris, din 8 apr. li

50 — Dion Cassius a lăsat în capitolele *67* ii 68 ale *Isutiri* sale *romane* o amplă relaiaie **a** războaielor lui Ţraian in Dacia, păstrată însă nu în original, ci în povestirea unui urmaş, loan Xiphilinos.

51 —• Dintre cei doi Erotier — unchiul şî nepotul -— este vorba de prmml. Gahriel Brotier [1723—1789), savant, membru **al** Academiei de inscripţii şi de literaiurâ, ccrceiămr al numismaticii antice — căci el e cel ce a editat pe Tacitus, mai îniii în 4 volume (1771), apoi l-a „completat* — deci i-a întregit ediţia, în 7 volume *(U7&).*

Nepotul, Ahatele Andre-Charles Brot'er (1751 — 1798) l-a continuat :n editarea lui Plutarh. a lui Epiclet. Aristofan, nu insă şi **a** lui Tacitus.

52 —. Homer în *Odiseea* aşează locuinţa nimfei Calipso în insula Ogşgia din Marea loiuartâ; aici a rămjs L'Use zece ani, reţinut d: pătimaşa nimfă.

53 — Wilhelm Wundt (1832-192C), filozof şi fondator a] psihologiei experimentale,

54 — Sint doi astronomi britanici Herschel. tată şi fiu, cnre s-**au** continuat unul pe altui în cercetări : Sir William H. (17)S — IS22) si John H. (1792—18?]).

55 — Intre altele, tifaise Pascal *(162}—16b?)* a studi.**it** şi legile presiunii atmosferice, deci şi ale căderii corpurilor.

56 — Poemul lui Shelley **cu acest** titlu, compus in IS21. i;i revelează substanţa prin traducerea litlului — cuvint compus, pare-**se.** de poet însuşi. „EpjpsychidiOn" ar însemna aproxîmaliv ; „suflet pe suflet", deci o suprapunere, a fuziune a două suflete. Poemul are o geneză cu multe semnificaţii în substanţa romanului *Lydda* şi se leagă de biografia lui Shelley însuşi: el a vizitat-o la pensionul din Pisa, undi; era ţinută de talii ei, pe frumoasa **Teresa** (în poem: Emilia] Vriiani **şi s-a** îndrăgostit de ea, închinîndu-i veisunle din *Eptpsycbidlon,* care celebrau frumuseţea eternă **a** femeii şi clamau dorinţa unei vieţi în umbra ei. într-**o** insulă din arhipelagul grecesc, deci în cadru feeric n-itural ji legendar. Gîndindu-se la poemul englez, Filip A. trăia primul impuls al dragostei pentru lydda. în **care va** eşua — sau **va** triumfa —• in cele din urmă.

57 —- Duilîu Zamfirescu are în vedere opera compozitorului Arrigo Boilo (1S42—1918), *Mepbistophelles* (1867), **in** p.**uru** acte, cu tui prolog şi **un** epilog. Libretul, care **se** îndepărtează mult de textul lui Goetlle, deşi ii păstrează epica, aparţine tot compozitorului. Ceea **ce** atrage pe spectator în această operă — **cu** care italienii l-au concurat mereu pe Charles Gounod — este marele număr de arii, între ele cea pe care o ciiează prima Duiliu Zamfirescu, e de o admirabilă poezie. El o utilizează >i mult mai tînm, într-o **scrisoare** cure fiul său Alexandru-Duiliu, în legătură **cu** volumul de versuri *Pe Marea Nejgră* („Cest unc paiivre pocsie loinlaine, des bords de l'ocean. comme dit **P.nist :**

Lantano, lontano, lontano
Sui flutti d'**un** ampio occeanc..."
(Seri-., din 2S iulie 1918).

Era, de fapt, \-orba de culegerea de poezii care conţinea şi actul poeiic pe care l-am numii „episodul Malvina", ciclu de dragoste.

58 — E vorba de valea unde se întinde **azi** localitatea Schirke din Munţii **Harz,** la poalele vîrfului Hrocken. Acesta e „muntele stafiilor", locul dr intîlnire al vrăjitoarelor iu nopţile valpiirgice.

59 — Cu acelaşi titlu — *Măsura dreapta a vieții* — **ți** de o compoziție foarte apropiată, grupajul de maxime si cugetări din roman se află într-o condică a scriitorului, de format mare, ca de arhivă sau regisuaiură, **ți** purtînd pe coperta specificația : *Varia.* In condica *Vana* se află **mai** nuilte texte, între care, de exemplu, si o mare parte **a** capitolului din *Symposionul* lui Platon — plasat **mai** departe în romanul *Lydda* — anume expunerea Diotimei.

Secvențele **din** condica amintita sînt si ele ncti urne rotate. I—XLV, însă unele din ele lipsesc, necompletate de scriitor, anume cele care ar fi trebuii să poarte numerele II, IX, XXIX, XXX XXXI, XXXVIU. In afară de acestea, una a fost decupată de fiul scriitorului, Alexandtu-Duiliu, si dăruita cuiva.

Sub nr. XXVI figurează încă o secvența, referitoare la Nîetzsche, de proporțiile unei pagini, neterminată si intercalată apoi de autor in textul piopriu-zis aî romanului.

Cîteva secvențe, existente în condica *Varia,* au fost lăsate Ia o pane atunci cînd ciclul a fost introdus in roman.; în schimb, sînt adăugate altele irei; ordinea este pe alocuti schimbată, față de forma **din** l-'a>**iij,** există si cîteva modificări de text, de mai mică însemnătate, iar la **Trei** (VI, XXII ți XXXIV) în *Varia* există si cîte o completare, la care scriitorul a renunțat în forma din roman.

Deosebirile esențiale intre aforismele din roman şî forma lor primi din condica *Varia* sînt următoarele :

a) Secvențele care nu figurează în condica *Varia,* ci au fost introduse direct în roman sînt următoarele trei : II, XXII, XXIII.

Celelalte figurează toate, în majoritate **tu** numere îi locuri diferite 5: anume (între paranteze se notează numărul avut de secvența respectivă în condica *Varia):*

I (I); III **(III);** IV (IV); V (V); VI (VI); VII (VI1T); VII] (XII); IX (XI1l) ; X (XVI); XI (XVII) ; XII (XIX); XIII (XX); XIV (XXI) ; XV (XXII) ; XVI (XXIV) ; XVII .(XXV) ; XVIII (XXVI) j XIX (XXIII) ; XX (XVII) ; XXI (XXVIII) ; XXIV (XXXII); XXV (XXXVI); XXVI (XXXVII); XXVII (XXXIX); XXVIII (XLI); XXIX (XLIII); XXX (XLII); XXXI (XLIV); XXXII (XLV).

La ultima secvență, finalul : .induşi a tiede că unele senzații ." etc. nu figurează în condica *Varia.*

b) Secvențe figurind în condica *Varia* ți nefolosite de scriitor în ciclul din roman {numerotația este cea din condica *Varia) :*

— secv. VII : „Lin om de geniu are rareori spirit; un om de spirit niciodată geniu. S.e. Taine si Taîleyrand : amîndoi explică cauzele Revoluțiunii, unul în *Les oti%ines de la France cont.* [emporaine], celălalt in *Mimoires* (voi. I). Dar Talleyrand se citeşte mai uşor decît Taine. Concluziune ?... Trista pentru cititori.'

— secv. X : .Unul dintre puținele idealuri ale românilor este *Dacia* Viitoare. Cu toate astea nici un român pînă astăzi nu-l incarnează Într-Insul. Asta dovedeşte că ideea nu are încă puterea fenomenalității — ceea ce c grozav de trist."

— secv. XI : .Ceea ce se poate învăța cu prisos din Istorie este faptul sufletesc că obiectivi rate absolută nu există : toți istoricii omenirei sunt părtinitori".

— secv. XIV: „O caracteristică în straiele de sus ale societății româneşti este lipsa totală de naiviute sufleteaica. Lucru comun tututor popoarelor de vița latina, şi mai comun încă colonielor greceşti. Această mare calitate se întilnejie numai la popoarele noi, în special la germani şi la ruşi şi, din fericire, si la poporul nostru. Ceea ce face că societatea românească e foarre banală, iat poporul foarte original."

— secv. XV : „Un roman boier în străinătate este omul cel mai închipuit de sine şi mai sceptic. Am văzut airmenca ființe disprejui'nd monumente şi locuri faimoase. ciuRui din secreta pornire de a nu se recunoaşte că sunt lucruri p; care mica sa persoană nu 1» cunoscuse."

— secv. XVIII : .Omenirea dă o înlănțuire continuă de fapte atît de extravagante, incit nota dominantă a Istoriei e nebunia şi nestatornicia. Ceea ce te şi face să crezi că paginele prin care Taine explică complexitatea geniului lui Shakespeare, indicând nebunia ca stare firească a omului, nu sunt atît de exigente pe cît par."

— secv, XXXIII : „O observațiune în treacăt : Limba franceză este astfel făcută, încît exprimă imaginele sensibile cu mai mare uşurința decît gîndirea abstractă. Sa fie acesta o cauză ca în Ftancia literatura propriu-ziiă şi eloquen(a au **fost** totdeauna superioare filozofiei î"

— secv. XXXIV : „E mai greu să **fii** om cunisseade cînd eşti fericit, decît cînd eşti nenorocit.

Cînd **ai** cunoscut pe înțelepții şi pe nebunii dintr-un oraş. nu ai cunoscut pe toți cetățenii. Rămîne o clasă mijlocie, cea mai nu-

meraasă, in **care** intră **aceia** cari, fiind nebuni, nu vorbesc ţi nu se ocupă decit de lucruri ce-ar trebui să fie lăsate înţelepţilor.

(Pl a ton, *Cri ton"*

- **secv.** XXXV: „Sufletelor entuziaste li se întîmplă cîtcodată să fie Izbite de realitatea vieţii cu atîta putere, incit să devie deodată sceptice. Orice deziluziune aduce după sine amărăciuni... dar şi bu n-simţ."

- secv. XI. : „In dorinţa mea de **a** face cunoscute românilor operile Iui Machiavelli, m-am hotărît a le ceri pe toate şi a le traduce direct din original (mai cu seamă *// Principe.)* Le-**am** cetit — pe unele le-am recitit. Socotesc însă că viaţa e prea scurta pentru a pierde un an cu o astfe! de lucrare.

// Principe mi-a lăsat o impresie de imoralitate atît de mare, încît a stins în mine dorinţa de a pune în lumină celelalte calităţi ale lui Machiavelli.

Desigur, lumea modernă e îmbunătăţită. Eroul lui Machiavelli (Cezar Borgia, numit curent Duca Valentino) era un bandit ordinar, care, dacă ar fi trăit in popor (sau daca, acolo unde a trăit, nu ar fi avut de tată pe Papa Alex. VI Borgia), ar fi murit în spînzurătoare. In descrierea Iui Machiavelli, *De! modo tenul o dai Duca Valentino nell'ammazzare Vitelhzzo Vitelli, Oliverotto da Fermo* etc, nu ştii de ce să te revoltezi mai mult : de infamia cu care Valentino atrage în cursă şi omoară pe Vitellozzo, Oliverotto, Gravina Orsini şi Pagolo, **sau** admiraţia ce se simte în scrisoarea lui Machiavelli către magistratul Florenţei (Machiavelli fusese trimis ca Legat pe lingă Duca Valentino).

Lipsa de or ce fel de onorabilitate a acelor timpuri pline de oameni de geniu te izbeşte ca *a* contrazicere sufletească ţi o degradare a speciei.

S-a zis de Fismarch că nu era cu totul străin, în procedeurile sale politice, de metoda lui Machiavelli. E o calomnie."

c) Părţi din secvenţe care figurează în condica *Varia* ţi nefolosite de scriitor în ciclul din roman :

secv. VI (în roman secv. VI), ultim paragraf ;

„Poate de aceea francezii Republicii sunt aşa de rău prezentaţi", secv, XXII (în roman secv. XV), ultim paragraf :

„Noi vorbim de anatomie mai în toate zilele, ţi inima unui om care a încetat de a mai bate e un lucru firesc. Dar cînd, din întîmplarc. ne culcăm noi înşine cu in im a pe o mînă şî o simţim batînd, mişcarea ei ne lasă o nelinişte vagă şi parcă oarecum un

regret că individualitatea noastră alîrnă de un muşchi, care din nefericire nu se poate schimba şi care e pedepsit si bată de 70 dc **ori** pe minut, de la naştere pină Ia moarte."

în manuscrisul iniţial, din condica *Varia,* secvenţele XXIII. XXV—XXVIII, apoi secvenţa XXXIX sînt datate — primele : *Atheiia, $2.* ultima : *Roma, 1902 febr.* ; la secvenţa XXIV se specifică numai: *Roma,* nu şi data.

Intercalarea celei **scrise** la *Roma* între cele daiate şi localizate *Athena. 92* poate sa sugereze că au fost numai *transcrise* în condica *Varia,* iar prima lor formulare s-a pierdut.

In orice caz, ţinind seama de faplul că această condică a început a fi ţinută odată cu sosirea scriitorului la Roma, ne dăm seama cu cîtă parcimonie introducea Duiliu Zamfirescu, intre meditaţiile sale de suflet, mici texte trudnic elaborate.

C<im se vede in ultimul paragraf, care precede în roman ciclul de cugetări *Măsura dreaptă a vieţii,* autorul le atribuie bătrînului Filip deci indirect lui Maiorescu, care în adevăr publicase — îu *Convorbiri,* mai întîi — aforisme ji maxime. După modelul lui, alţi convorbiri'sti practicaseră genul, coborîtor din clasicism — între ei şi Duiliu Zamfirescu. care, sub titlul *Unde de vară,* introduce o parte a celor publicate în *România liberă* chiar in primul său volum, *Fără titlu, poeme* şi *nw.rle {mi).*

Textele din condica *Varia* neintroduse în roman au. cel mai adesea, referiri la chestiuni istorice sau politice ; în *Lydda,* ciclul cuprinde numai observaţii din seria psihologiei sociale, a comportamentului în vla'ţă etc.

60 — Este, probabil, meditaţia cea mai direct legată de situaţia proprie a autorului (de aceea o reproduce şi la începutul romanului şi aici). El însuşi făcuse „în viaţa publica" greşeala de a-l ataca pe rege ţi legea liberală a „doiaţiei" (183+), faptă care i-a consolidat adversiratea partidului liberal pe toată viaţa. A fost probabil principala cauză, dacă nu unica, pentru care scriitorul s-a văzut nevoit să renunţe Ia planurile prime de a intra în viaţa politică şi s-a resemnat sau s-a retras în corpul diplomatic.

Apoi, condiţia a doua, a averii, era tot atît de îndepărtată : familia scriitorului nu poseda avere; tind, în jurul .inului 190C, el îşi cumpără via de la Faraoane, (acea primul act pentru crearea independenţei materiale; Duiliu Zamfirescu intenţiona să se lanseze în politică, a,a cum îi şi comunică într-o scrisoare lui Maiorescu : „Am încă doi ani. pînă ^e afacerile mele se \or pune la cale. aşa ca să pot părăsi

cariera în **orice** moment" (Scris, din 25 oct./7 nov. 1903). Prezența în diplomație însemna continuarea condiției de salariat, care-I făcea dependent si de partidele politice adversare, restrîngîndu-i capacitatea de mişcare politică.

Condiția a treia, a celibatului sau a soției .nule" (într-o altă versiune : „o femeie care să se țină la o parte de mărirea ta*), a fost rezolvată de scriitor piin căsătoria cu o italiancă, fără nici o legătură, prin rudenie, cu viața politica si cu oamenii politici de la noi. O soție din familiile cu încrengături între politicieni îngrădea, ca ți lipsa averii, libertatea de mişcare în arena politică.

.Enorma vanitate" e ambiția politică, de a participa la guvernate, sau c chiar vanitatea proprie a scriitorului 1

fii — Din nou aluzii autobiografice, referiri directe la propria situație : Duiliu Zamfirescu sfîrşise Dreptul (începuse ți Literele dar **cu** lipsuri destule, căci, de exemplu, la 1880 cerea să fie scutit dc plata taxei de licență, motivînd cu lipsa mijloacelor materiale), apoi fusese magistrat timp de nouă luni (substitut de procuror la Hîrşova ți la Tîrgovijte), avusese un timp ii post de profesor suplinitor la Focşani, (1882) **51** Bucureşti (1883—1885); umilințele sînt cele inerente, si corespondența cu Duiliu Ioanin, cu Macedonski, atestă nemulțumirile care **au** ecou în această meditație.

62 — Simmias se folosise de comparația cu sunetele unei lire. In argumentarea lui, sufletul era ca un acord armonic, țlnînd de domeniul inteligibilului (abstractului), căci el nu poate fi nici văzut, nici pipăit; dacă lira e sfărîmată, atunci ți acordul, armonia se sfîrşeşte. Prelungîndu-şi comparația, Simmias stabileşte corespondențele ; suflet-acord armonic (putem spune chiar: melodic), corpul omenesc-lira.

63 — Să nu fi gîndit scriitorul la operele cu o durabilitate care să depăşească existența materială a creatorului lor ? Cu neputință ! In acest caz, demonstrația făcută de Socrate e acceptată de Duiliu Zamfirescu numai în mod ironic, poate chiar gîndindu-se Ia ecoul propriei opere.

64 — Filip A. îl copiază tot mai mult pe Maiorescu, căci ți criticul era avocat. Totuşi, e neverosimil ca un astfel de om al barei să-ți exercite meseria de la Costieni — care, după cît înțelegem, e un orăşel neînsemnat — ți să fie un atît de fervent schopenhauerian, retras ți sceptic. Avocatura cerea prezența zilnică .în cetate" !

65 — Iubit de Selene (zeul nopții, identificat cu luna), ciobanul Endimion a fost cufundai de Zeus într-un somn etern, pentru a-I păstra veşnic tînăr si frumos. El simbolizează tragedia morții în floarea vîrstei.

66 — Aici se parafrazează ironic afirmațiile lui Maiorescu despre „emoțiunilc impersonale", caricaturizate ți de Caragiale In articolul O ironie, consacrat lui Eminescu.

67 − In literatura lui Duiliu Zamfirescu exista pagini de neascunsă ostilitate față de grupul socialist din epoca sa, în special Gherea-Nădeide-Morțun-Sofia Nădejde — c vorba de romanul *Lume IK>U5 fi lume veche...* (1892) − datorite ți faptului că Gherea îi criticase pînă la desființare romanul *In fața vieții* (1884). Insă, în acelați timp, în corespondența scriitorului avem o impresionantă mărturie. „...Si je pouvais renailre, je deviendrais 1'spoire du socialisme le plus effrene. Car le motide est mal fait" (Scris, către Margareta Miller-Verțhy, din 5 ìan. 1900, — aşadar chiar din perioada cînd se scria romanul *Lydda); e* drept că partea a doua, cu profesiunea de credință despre zădărnicia proprietății şi legile comunităților omeneşti înlocuite cu perfecția conştiinței, se scria ceva mai tîrziu, prin 1903.

Insă, în scrisoarea din 1 aprilie 1890, el îi scria următoarele lui Maiorescu, despre „socialismul radical", identificat de el cu comunismul: „In socialismul radical, în comunism, există o idee sublimă : ştergerea noțiunii de proprietate, care va ridici de pe capetele omeneşti pîcla preocupațiunii celei mai meschine şi, ca un Imens sac de lest aruncat dintr-un balon, va sălta inteligența omenească cu trei mii de metri în văzduhul înalt".

Continuitatea între acest text şi cel din roman, ulterior cu peste un deceniu, este evidentă. Încă din 1891, Duiliu Zamfirescu îi vorbea cu interes lui Maiorescu despre socialismul economic al italianului Loria, pe care el îl opunea lui Gherea, adversar literar, în principal, nu social-politic. Chiar față de grupul de la *Contemporanul* el îți manifesta rezerva, din punctul de vedere al formulei lor umane, îi socotea .falşi" — şi, peste mai puțin de un deceniu, ei abandonau mişcarea socialistă, erau „generoşii" din 1899.

68 — Şi Maiorescu credea în spiritism şi, la un moment dat, se adresa unui spiriiist englez, cerîndu-i relații.

69 — Motivul acesta e urmărit de Fenelon în Dialoguri *des morls* (1712). Ingenioasă prezentare a personajelor mari ale istoriei, filozofiei (Aristotel, Socrate, Platon), a unor mari conducători (Corioîan. Camillus, Bayard) etc, cartea ii întîlneşte pe toţi aceştia —• spiritele lor — în „regatul umbrelor", care e acela al cîmpiilor Elizee. Duiliu Zamfirescu va popula visul Lyddei cu o lume încă mai amestecată, ulterioară lui Fenelon.

7C — Citeva explicaţii ale unora din viziunile cu care se populează visul Lyddei, versiune nouă a *Dialogurilor* lui Fenelon. Prezenţa frumoasei *Brheis,* cea răpită lui Aliile de către Agamemnon, la începutul *lliadei,* înseamnă concilierea celor doi, în lumea „de dincolo"; *Aspazia* fusese apărată de Penele împotriva acuzaţiei de curtezană, ji adusese şi asupra marelui atenian adversitatea bărbaţilor ceiăţii ; frumosul *Alcibiade* fusese mare comandant atenian, discipol iubit al Iui Socrate; curtezana *Thais* fusese iubită de Alexandru cel Mare ; *Mary Godtvin* este fiica scriitorului William Godwin, de ea se va îndrăgosti Shelley pe cînd era căsătorit fi cu ea va fugi în Europa, casătorindu-se în cele din urmă ; *Clara Clairxnont,* sora vitregă a Maryei Godwin, a fost un timp iubita lui Byron şi a avut cu el o dică, stinsă din viaţa la cîţiva ani.

71 — Cu numele Malvinei din poemele lui Ossian —— sub acest nume legendar publicase poetul scoţian Macpherson, în 1760, o culegere de *Poeme* — Duiliu Zamfirescu avea să numească în 1918 pe o tînără de 18 ani, Corina Gărdescu, de care se îndrăgostise la Odessa în timpul refugiului, Episodul va fi ulterior cu aproape două decenii momentului în care se scria finalul romanului *Lydda* (vezi voi. 1 al prezentei ediţii, p. 521 şi 529), Dacă există insă un paralelism, acesta e, în adevăr, intre situaţia lui Ossian, din poemul scoţian si între aceea a lui Filip A. dîn roman ; bătrinul filozof rămîne ţi el sa se îndrăgostească de nota sa, care moaie în cele din urmă. Este clar *ci* Duiliu Zamfirescu a integrat acestui motiv ossianic, susţinător al epicii romanului, raporturile sale. adesea expuse polemic, cu Tiiu Maiorescu.

72 — După amintirile păstrate în familie, se poate afirma că scena are temei de autenticitate ; Duiliu Zamfirescu însuţi a trebuit sa-şi poarte o noapte întreaga în braţe fiul — pe Lascăr, mezinul, cel ce avea să imuri în 1921 în urma unui duel — pentru a-l salva de la moarte. Deci, ii gîndurile băirînului Filîp sînt aici ale scriitorului însuţi. Această pane .1 cărţii are multe eltmente autobiografice.

T

P. 157 O SUFERINŢA

lir., *111,* 4, ap-. 1882.

„Am trimis mai zilele liecuie Comitetului teatral piesa mea in versuri, pe care o cunoşti ţi tu pe jumătate. Dacă poţi, inieresează-tc, dragă Cocubus, şi vezi ce se face cu ca" — aceasta e cea mai veche menţiune pe cate o avem despre O *ju)ertnţ\,* oricum înainte de mijlocul lui noiembrie 1881, a*a cum se poate deduce din cîteva scrisuri (uncie nedatate) cătie Duiliu Ioanin. La *27* noiembrie, deci tot 1881, ii aducea aminte aceluiaşi, şi tot din Focşani, de rugămintea anterioară, de a tatona la teatru, dacă „se admite" —. probabil e vorba de Concursul anual al Teatrului Nstţional pentru piese de teatru in unul sau mai multe acte. „Ţi-a scris nen-iu că ara trimis Comitetului o piesă într-un act ţin versuri. Nu mi-ai răspuns daca ai terceial ctva."

Rezultatul a fost, desigur, negativ, fără să ştim dată amicul i 1-a transmis ori a aflat el însuşi pe căile obişnuite. Duiliu Zamfirescu încercase, deci. prin intermediul prietenului Ioanin, să. determine un rezultat în favoarea piesei, fără suttcs, şi căutase chiar să forţeze votul juriului, prin publicarea ei în *Literatoiul,* unde *i* lăsase de la începutul lui decembrie, cînd venise el însuşi in Bucureşti. Se vede ca Macedonski promisese, dai nu se ţinuse dc cuvînt, în (Jiimb ii publicase in această perioadă cîteva versificări nesemnificative : *Glasul unui bâtnn* ţi *Dorinţa* (dec. 1881), *El fi ea* — satiră submediocră, dc spectacol revuistic — şi *Improvizaţie* (ian, 1882), *Plec'md* ţi *Luna lui m.ii* (febr. 1882) ; de asemenea ii reprodusese din *România libera* (24 dec. 1881) articolul: *Poezii de .Alexandru A. Maccdanski.* De cultiva,:, aşadar, il cultiva, dar cu lucruri stunc sau plăcuic directorului — nu cu ceea ce dorea nerăbdătorul dramaturg debutant, care îi scrie lui Macedonski :n această perioadă : ‚N-ai publicat pifsa ce lăsasem la redacţie. Aş dot: să mi se facă cit mai curînd dreptate contra Comitatului teatral, tare a cerut schimbări imposibile ţi absurde." La data cînd scrie aceste rînduri piesa era, deci, respinsă de la premiere, iar pentru eventuala reprezentare — totuşi — i se cercau transformări. Publicarea in *Literatorul* trebuia deci sa însemne o revanşă faţă de juriu şi o reparaţie... literari, Macedonski sc execută — nu ne dăm Seama cu cită întîrziere, căci scrisoarea citată nu poarrft indicarea datei, însă *dc* "bteci o făcea cu promptitudine, ca în cazul poeziei *Un trandafir,* trimisă la 30 oct. 1881 li revistă si apărută in *Literatorul* din chiar acea lună. flPoate existase jocul de J2 *zile* iniie daiaiea după srilul wu şi cel vechi, poale revista întîrziase si apară citeva zile, fapt e ca atenţia dală de Macedonski colaboratorului locţănean era marc.)

Piesa **a** rămas nepremiată şi nereprezentată ; în bibliografia lui Duiliu Zamfirescu ea n-**a** figurat nicăieri, pînă în prezenta ediţi* — şi întrucîtva pe nedrept, câci situaţia *dramatică* dezvoltată în subiect, suprapunerea pînă la confuziune **a** celor două planuri, ambele reale şi ambele avînd o doză de farsă, de *qui-pro-quo* : intenţia Măriei de a-şi verifica fiul cit e de talentat şl iubirea tatălui şi a fiului pentru frumoasa Bella-Roza — dau tragism acţiunii şi integrează piesa în suita motivului *viaţa 'tală e teatru, teatrul e viafa reala,* vechi încă din clasicism.

Putem încerca o Ipoteză despre geneza piesei, legînd-o chiar de biografia scriitorului. O actriţă a existat în viaţa lui, chiar în această perioadă, cînd se scria piesa şi se depunea Ia Concursul teatral. Corespondenţa cu Duiliu loanin ne-o atestă şi ne dă chiar detalii interesante.

A doua parte a lui 1881, cînd Duiliu Zamfirescu e la Focşani, făcînd avocatură, după cum înştiinţează *România liberă* din iulie acel **an,** e **un** moment cînd dragostea sa pentru Eliza loanid se afla definitiv spulberată. **Fata** se căsătorise cu Io an Dănescu în iarna ce trecuse şi nefericitului poet **nu**-i rămînea decît s-o contemple dezolat, în postura de doamnă rînără, Ia Şosea, Ia un local, să-i dedice poezii fi nuvele în *România liberă* — dar atît, in rest trimiţînd scrisori disperate către prietenul Ioanîn, confidentul acestei perioade.

Consolarea se produce totuşi — nu totală, dar oportună şi. pe **Ia** sfirşicul lui septembrie sau octombrie, o actriţă, Anicuţa, foarte apreciată şi la Bucureşti şi la Iaşi, face popasuri dese şi deloc scurte în Focşanii proaspătului avocat (demisionat din magistratură în iulie 1881). Eliza continua să **fie** rana deschisă permanent în sufletul poetului, reînviată mereu, dar Anicuţa e un interludiu de cîteva luni.

Iată cea mai veche menţionare a plăcutului balsam — noua suferinţă, peste suferinţa încercată **cu** pierderea Elizei: „Anicuţa îmi scrie că poate să vie la-nceputu aceleiaşi luni (probabil noiembrie 1881, n.n.) pentru 24 ore. Eu sper s-o ţiu vreo două, trei zile. îmi scrie la fiecare două zile şi se pare că mă iubeşte ca şi la-nceput, sau, dacă **nu** mi-ar fi frică să zic prea mult, mai mult chiar decît înainte. Dacă însă aceste lucruri le-o fi punînd mai mult pe hârtie decît Ie-o fi avînd în inimă, face rău, căci eu am o adevărată şi sinceră afecţiune pentru d^nsa. Sunt momente, dragă Cocobus, în care mă revolt contra mea însumi şi contra acestei afecţiuni, care mi se pare adesea atît de rău pusă, încît **nu** mă pac stăpini de a-**i** seri şi ei, în cuvinte foarte vagi, amărăciunea acestor momente. O femeie care a pasionat alîţia oameni după dînsa, care a zîmbit la **atiţia** oameni pe **cari** poate ^i ura ; o femeie care a scris **Ia** atiţia desigur lucrurile pe care mi le scrie mie astăzi ; o femeie care trăieşte singură, departe de mine, în mijlocul autor tentaţiutii, e cu greu să presupui că mat are şi mai poate păstra în suflet o rază originală de credinţă. Şi, cu toate astea, eu cred şi ştiu că nimic nu-i mai adînc şi mai nepătruns decît inima unei femei, şi că e cu putinţă ca prin cutele acestei inimi uzate să fi rămas ascuns amorul cel din urma, cea din urmă lumină de tinereţe, asupra căreia toată fiinţa si tot traiul ei să concentreze pentru veşnicie. Vezi, amorul propriu, acel laş cam ne stăpîneşte pe toţi, roa face a crede că ea poate iubi încă,"

Chiar în continuarea acestei confesiuni apare ştirea, citată mai sus, despre trimiterea lucrării („piesa mea în versuri") la concurs.

Duiliu Zamfirescu obişnuia adesea să descrie în scrisori — fără să menţioneze explicit acest lucru — paginile de .literatură la care lucra în acel moment, sau pe care le încheiase recent. O dovedeşte corespondenţa sa cu Maiorescu, Iacob Negruzzi, N. Petraşcu, Elena Miller-Verghi. E una din căile pe care se realizează farmecul scrisorilor sale, pentru noi instructiv şi fiindcă ne traduce adesea straturile, altfel necunoscute, care au declanşat substanţa respectivelor opere.

Tot comentariul din misiva de mai sus, srimisă lui loanin, e foarte apropiat de materia piesei : ideea duplicităţii — nu a femeii în genere ci a femeii-actrrţe în special, însă o duplicitate sui-genetis, falsificarea în limitele sincerităţii Artei (cu majuscula, în piesăţ si adevărului — convenţional - al Anei ; ideea fluxului şi refluxului propriei dragosie pentmi actriţă, identica aceleia a eroului piesei; revolta împotriva sa însuşi, repetînd-o sau antictpînd-o pe a lui Emil; profunzimea **si** surpriza — necunoscutul, nepătrunsul — „inimii de femeie", uzată, dar care mai poaie iubi cu „amorul cel din urmă, cea din uimă lumină de tinereţe" etc.

în forme stilizate, avem, parcă, traducţia motivelor piesei. Verificarea cerută de Măria în planul artei — a talentului lui Emil — va duce la verificarea, în planul vieţii reale, a rătăcirii Iui — cînd măsoară nestatornicia dragostei pe care i-o poartă Bella-Roza, dăruită deopotrivă tatălui şi fiului, ambii artişti. Deci, frumoasa actriţă e însăşi Arta, într-o accepţie foarte terestră, ea îi poate iubi real pe amindoi, fără să-1 înşele - in planul iubirii actoriceşti — pe nici unul.

Alegoria e clară şi, dacă trebuie să-I alăturăm pe Emil lui Duiliu Zamfirescu însuşi, în acelaşi timp nu trebuie să gîndim la vreo întîlnire a tinărului poet cu părintele său într-o istorie de dragoste similară în vreun fel celei din piesă. Putem însă presupune că familia focşăneană, care ştim că acorda libertăţi de tot felul primului ei copil, care era

poetul nostru, era de o mare austeritate în latura vieţii familiale, si aventurile de felul celei cu Bella-Roza (sau Anicuţa) nu puteau provoca satisfacţie, mai ales ca oraşul, deloc întins, va fi aflat destul de repede escapadele anistei, poposită în Focşani fără treburi teatrale! Vor fr fost, aşadar, intervenţii care să încerce a curma legătura şi de aici sublimarea împrejurărilor în piesă, totul fiind atribuit mamei, adică Marieî.

Cine să fie însă această actriţă, Anicilţa ? Avem temei să credem că e Ana (Anica, Anicuţa) Popescu, debutanta foarte promiţătoare din trupa lui Pascali Ia 1873—74, ingenua de mai tîrziu din *Scinteia* lui Edouard Pailleron sau din *Bucuria casei.*

Cam de-o vîrsta cu Grigore Manolescu (debutant în acelaşi an, însă Ia sala „Bosell", în trupa lui Millo), se va căsători cu el după episodul — pe care i-1 atribuim ei — cu Duiliu Zamfirescu. Se născuse în 1854, deci era cu patru ani mai vîrstnică decît Duiliu Zamfirescu şi cu trei decît Manolescu — ceea ce, pentru sufletul îndrăgostit al actriţei nu fusese o diferenţă !

Tn momentul de care vorbim, ea avea un bun nume, dat şi defaptul că, la 1877, fusese între membrii fondatori ai „Societăţii dramatice" şi, în orice caz, deţinea destule din rolurile principale ale pieselor epocii.

Dacă înţelegem printre rînduri piesa O *suferinţă,* Bella-Roza nu poate fi decît mai vîrstnică decît Emil, şi, în orice caz, o actriţă de prima mînă, bucurîndu-se de faimă în lumea scenei, cam ca Anicuţa Popescu aşadar, care în această perioadă va alcătui cu Manolescu Compania teatrală care va juca în sala „Dacia", curînd după întoarcerea acestuia de la Paris, unde studiase cu Delaunay. La acesta avea să vînă, în 1880, şi actriţa noastră, trimisă de ministrul V. A. Ureche Ia studii, şi tot la el se afla şl Aristizza Romanescu. Intre cele două actriţe ia naştere acum o concurenţă care va continua ani la rînd. Duiliu Zamfirescu va cultiva pe marea Aristizza, care va juca în viitoarea sa piesă *Prea tîrziu,* va recita *Harpista* în festivaluri publice ; ei îi va dedica versuri. Faţă de Anicuţa va păstra discreţie — şi începem să înţelegem pentru ce. Talentatele artiste îşi dispută întîietatea, au pentru roluri dese şi mari conflicte (pe care Aristizza le va nota în amintirile ei : *30 de ani),* şi chiar şi-1 smulg una alteia pe Grigore Manolescu, care le e soţ, pe rînd, la amîndouă — mai întîi însă Aristizzei; de cealaltă se va despărţi în 1888 şi, după patru ani, va muri. Obiectivitatea memorialistei în istorisirea evenimentelor din viaţa rivalei poate fi pusă, desigur, Ia îndoială, căci iată ce făcea ea chiar în perioada cînd au loc împrejurările descrise în scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu :

„Anica Popescu cere să se deschidă stagiunea (81—82) cu *D-ra de Belle-Isle* (de Al. Dumas-fils, n.n.), pe care o studiase ea Ia Paris; eu, •cu *Marion Dclorme.* Directorul Cornescu preferă pe aceasta. Supărări, ţipete, leşinuri inutile !... încă un rol care m-a făcut să sufăr ! Toate actriţele din jurul meu, toate, voiau să-1 joace. Pină şi Frosa Popescu (Efrosis a lui Eminescu, n.n.), care trecuse de 60 de ani !...

La reprezentaţie, succes indiscutabil pentru piesă, relativ pentru mine. Prin «relativ» înţeleg că publicul şi o parte din presă mă găseau bine, pe cînd cealaltă parte a presei — citez *România liberă* — aprecia ca sînt insuficientă pentru acest rol, şl avea dreptate. E adevărat că-1 jucam aşa cum trebuie: mă dobora însă fizicul. N-aveam nici frumuseţea, nici «demersul» unei curtizane ; într-un cuvînt, aveam numai vocea uneî Marion Delorme, într-un alt corp decît al ei" (,Î3 *de ani ;* E.S.P.I..A, 1960, p. 43).

Criticii de la *România liberă* care au această opinie şi care laudă corpul de interpreţi principali ai piesei, minus pe eroina însăşi, sînt arătaţi -de memorialistă : D. A. Laurian, directorul ziarului. Ştefan C. Mihăilesou-Stemill, şeful redactor, lonescu-Glon şi Racovilză-Sphinx, .adică, •de fapt, ţoală redacţia salariata, nu şî Duiliu Zamfirescu, care încă nu intrase acolo, ci colabora numai de la distanţă — Focşani — cu articole puţine şi cu mai multe nuvele.

Redusă la atît, chestiunea încă nu explică toate substraturile întîmplării; finalul exploziv ne apropie de ele. „S-a anunţat apoi — •continuă Aristizza — reluarea piesei *Moştenitorii,* cu Millo, reluare memorabili printr-un scandal : Anica Popescu, nevrînd să joace nimic înainte de *D-ra de Belle-Isle,* refuză rolul Polinei. Directorul atunci îl de le Mari'ţei Constantinescu. Anica, nemulţumită în nici un fel, vine la teatru, în seara primei reprezentaţii, şi, însoţită de mai mulţi prieteni, printre care un procuror, azi membru la Curte — fluieră pe Constantineasca. Apoi, într-un antract, în fumător, se suie pe un scaun şi lansează un discurs-pamflet contra direcţiei. A doua zi, comitetul, în unanimitate, •o exclude din societate pentru un an."

Cîteva lucruri trebuiesc subliniate din relatările de mai sus : mai întîi, coincidenţa din titlul piesei: *D-ra de Belle-Isle,* şi numele eroinei din O *suferinţă: Bella-Roza;* apoi, excluderea Anicii-Anicuţa din trupă, •deci obligaţia ei de a-şi căuta plasament şi anume in oraşele unde existau teatre stabile: Iaşii, în primul rînd, iar în drtim spre Iaşi — Focşanii, unde actorul Ion Lupescu construise relativ recent (in 1873) sala teatrului său de 150 locuri.

i

Căci, iată ce se întîmpla mai departe între Anicuța „de Belle-lsle". exclusa din trupă, șt Duiliu Zamfirescu, după cum rezultă din corespondenta acestuia cu Duiliu loanin — și lucrurile le urmărim de data aceasta cronologic :

,Imi scrii despre *dinsa* că vrea să treacă Ia Iași să **se** angajez* pentru nu știu cîte mii de fr. pe Lună. Tu ai uitat se vede că la Iași e d. Pruncu prefect și că se poate propunerea să vie din pirte-i pe sub decoru teatrului. **Se** poate ca Pruncu s-o iubească încă, căci, îți mărturisesc, **e** o femeie pe care după ce vei cunoaște-o cu greu o uiți. $i în cazul cînd domnu de mai sus ar intra pe ușa cea mare, eu n-aș primi un singur moment să intru pe cea mică. Tu îmi repeți că m-a iubit **10** zile. Și eu îți zic : da, **m**-a iubit **10** zile. Dar când o femeie te iubește **10** zile, când te iubește în adevăr, nu rămîne din această bogăție de simțire nimic care să se reverse și asupra zilelor ce urmează î **Orcum.** ea își va aduce aminte de **mine** ca de una din acele flori pe care ai pus-o aproape fără să-ți dai socoteală într-o carte. Când mai iei volumul în m'nă, floarea o găsești uscată, dar paginele care au păstrat-o sunt parfumate.

Tu spune-i aceste lucruri și ei, spune-i-le..." etc. (Scris, din **3Q oct. 1881).**

Echivalențe între artista din piesă și cea de care e vorba în scrisoare există — sub raportul biografiei agitate. Plecarea celei reale la Iași e, desigur, determinată de excluderea amintită mai sus, despre care cei doi prieteni discutaseră de curînd, nu prin scrisori, ci prin viu grai, căci Duiliu Zamfirescu venise în Focșani cu câteva zile înainte de **30** octombrie.

Dar imaginea finală cu floarea *(Bella-Roza* — .Frumosul trandafir" !) pusă .într-o cane" să se **tefere** chiar Ia piesă ?

Avînd în vedere și alte „încifrări" asemănătoare din scrisorile lui Duiliu Zamfirescu, lucrul e foarte cu putință. Fapt e că, pe la **10** noiembrie, trimite piesa **O** *suferință* la Concursul teatral, după cum s-a arătat mai sus, anunțîndu-1 citeva zile mai tîrziu pe Ioanin despre acest lucru și solicitîndu-**1** să se intereseze, prilej cu care îi face și lunga confesiune despre Anicuța, despre sufletul femeilor, anunțîndu-i vizita de **24** de ore în Focșani si declarindu-și credința că actrița îl iubește totuși („amorul cel din urmă"), deși a iubit și iubește în același timp pe mulți alții.

La *27* noiembrie promisiunile sint realizate întocmai : Anicuța e de câtva timp în Focșani, întîlniri au avut loc între ei ji urmează altele. Ciudățenia e că cei doi locuiesc împreună, intr-o conviețuire... maritală ;

„înainte de 5, Anicuța vine la mine. Mi se plânge că nu-i scriL îmi spune să te rog ceva în privința jurnalului ei. Citește tu însuți pliisgerea. (Probabil e reclamația către vreun ministru, a actriței, cu privire la incidentul de la teatru, și Ioanin, care lucra ca funcționar la Camera Deputaților, putea sa îndrume lesne *O* astfel de hîrtie la cei în drept, ba chiar cu promisiuni de rezolvare favorabilă, n.n.). O aștept cu multă nerăbdare. Avem o odaie cu un pat și o canapea pe care ne jurăm iuhirea cea mai dulce. îmi aduc aminte de rindu trecut cum, așteptîndu-mă, adormise. Eu intram încet, încet, și o sărutam pe ochi ca să nu se deștepte. Două brațe mă luau de gît ți mă lipeau de un sîn cald, iar un glas somnoros cerea : dă-mi o țigară. Această eternă : dă-mi o țigară, vine în vorbirea cea dulce a iubirii ca Pilat din Pont în Crez. Când i-o spui, ea îmi făgăduiește cu jurăminte că n-o s-o mai zică, ceea ce n-o împiedică ca peste un ceas să repete iarăși : Dă-mi o țigară."

Scena întîlnirii „de rindu trecut" seamănă bine cu cea din piesă, dar. de data aceasta (27 nov.), O *suferință* era de mult predată Comitetului teatral.

Notăm, ca un final, că, patru sau cinci luni mai târziu, la **9** mai, „noaptea", il întreba pe Ioanin daca „ai fost sau ai •văzut vreodată pe Anicuța", iar câteva zile sau poate câteva săptămîni mai tîrziu —• nu insă mult dincolo de iunie **1882** — la București, îl vestea — cu indiferență acum — pe același cum un prieten comun, numit mereu „Colega", aștepta niște bani ca să plece la Cîmpulung după o femeie măritată și, „așteptând, se ține după Anicuța".

La data aceasta situația piesei e<a clară : nepremiată la concurs, neacceptată pentru scena Teatrului Național, după refuzul scriitorului de a efectua acele .schimbări imposibile și absurde" care i se ceruseră — dar publicată în *Literatorul* din aprilie, aceasta era singuta formă în care spera .să mi se facă cit mai curînd dreptate contra Comitetului teatral" (cum îi scria lui Macedonski) — adică sa-șî atragă adeziunea publicului literar pe această cale, dacă aceea a scenei îi fusese interzisă.

Piesa are un oarecare caracter programatic, e un manifest literar intim în materie de iubire, ca poema /«an. sau ca nuvela O *pagină din viața lui jobann Strauss (Bîaue Donau],* ambele anterioare. In aceasta din urmă e vorba de iubirea trădată a artistului, care însă a hotărît să-și dedice artei toată viața sa. Nuvela e dedicată Elizei loanid-Dănescu (Doamna E. D.) ; *juan,* profesie de credință antiromantică, dedicată lui Duiliu Ioanin, e mărturisirea triumfului artei prin dragostea împlinită • „Juan e astăzi mare, căci astăzi e iubit'.' ; O *suferință* — căreia fi

putem ghici destinatara: pe Anicuța — măsoară prioritaiea Artei, prin dragoste, asupra îndeletnicirilor practice (Dreptul !) ți în același timp afirmă supremația absolută a Artei. Decizia scriiiorului e luată ți e definitivă: lipsii de Eliza (iubirea pută), pe care Anicuța (iubirea carnală), cu toate farmecele ei, n-o poate înlocui, decepționat de magistratură („Hotărîtor, nu sunt făcut să fiu procuror", îi scria lui Duiliu loanin, la **11** oct. 1880) dar neputîtidu-se adapta nici avocaturii, Duiliu Zamfirescu iți vede un singur drum înainte — acela al Artei, pe care-1 alege Emil din O *suferință.* Interpretarea în acest fel a piesei nu ni se pare forțată: Duiliu Zamfirescu închidea adesea în literatura sa atari mesaje intime, pe cate exegetții ulteriori nu i le-au descoperit decît rar, deși erau vizibile. In orice caz, sensurile biografice ale multora din scrierile sale, mai cu seamă din prima perioadă, sînt indiscutabile,

începutul pateric trebuie luat în accepție ceva mai .proprie", mai terestră: „Din pragul vieței mele zăresc în depărtare...", si luntrea „clătinată de valuri si de vînt", luntre care e viața, valurile fiind „lumea asta mare", în care eroul, „se avîntă* odată cu scriitorul — acestea sînt considerații în primul rînd intime.

Opinia mamei că „la noi, advocatura e drumul ce conduce / Ea totul", sau ofertele ei succesive : medicină, inginerie — sînt tot aiîtea alternative ale vieții practice, cărora Emil Ie opune ipostaza unica a Artei — comparate de el cu lumina, cu rațiunea supremă a vieții, deoarece învață omenirea să-si trăiască intens, total, sentimentele, deci să-ți valorifice plenar latențele ignorate. Convenția Artei care, de Ia un nwmtnț daț. se substisuit vieții leale pîna \» identificarea cu ea, nu ucide totuși dragoste» reala, căci Bella-Roza îi declară în final cu ingenuitate eroului: „Emil, eu te iubesc", ceea ce e totuna sau cu negarea convenției, sau cu triumful ei desăvirșit. In seria lucrărilor Iui Duiliu Zamfirescu, care-I plasează în rîndurile primei generații simboliste, piesa O *suferință c* una dintre cele **mai** reprezentative, mai originale, cum vor fi, peste aproape trei decenii, nuvelele lui Minulescu din *Caia cu geamuri portocalii* (1908), care fac să dispară granițele dintre viața reală și iluzia artistică. N-a fost însă tipărită în volum, ci a murit în pagini de revistă.

1 — Filozofări ca acestea exista rmilte în scrisul autorului din perioada scenetei O *suferință.* Iată un paragraf dintr-o scrisoare către prietenul Duiliu loanin : „Dacă Ia această masă cu mine ai putea fi cel puțin tu, **am** uni dorurile noastre intr-unul singur și am suporta cu mai puțină greutate sarcina care ne apasă pieptu. Vezi **tu,** inima omenească e întocmai ca un izvor pe care copiii se-ncearcă adesea să-l Oprească. Izvorul însă trebuie să curgă, inima trebuie să sufere și apa grămădită prea multă la zăgazul copiilor trebuie să treacă pe deasupra. Astfel **c** și cu noi: am simțit prea mult, simțim încă piea mult, și trebuie, dacă nu să strigăm și să țipăm ca-n romanuri, cel puțin să lăsăm curs liber pasiunei de care suntem cuprinși..." (Scris, din 31 oct. 1880 — „seara")

Deci, textul piesei Jiu era o poză romantică, ci un mod real de existență, care &e concretiza, dacă nu „în. **.romanuri",** atunci în poezia aceluiași moment și în piesă. între Emil și autor însuși sînt astfel numeroase comunicări interioare.

2 — „Dacă nu mi se va da un loc care să-mi convie (în magistratură, n.n.), mă-nscriu ca advocat in București. Această botărîre o am definitivă. Mă mîngîi cel puțin că (ați oamenii care au ajuns departe au început ca simpli advocați și **au** plecat de jos" •— acestea le scrie lui Duiliu loanin la *26* nov. 1880, de la Hîrșova. Piesa e ulterioară cu puțin, dar convingerea că Dreptul era facultatea care oferea cele mai multe perspective de **a** ajunge „departe", e a întregii perioade de la 22—25 de ani, cînd își alterna, în adevăr, literatura cu avocatura. Probabil **ca au** existat diituții acasă, dacă e bine să renunțe la postul de magistrat (procuror) și la locul în baroul focșănean, sau in cel bucureștean — unde figura deopotrivă pînă în 1886 — în favoarea celui de redactor la *România liberă,* unde intră efectiv prin vara anului 1882, dar unde se desemna ca virtual component de la începutul lui 1881,

-* 3 — lata cîteva tezie din epocî ale lui Duiliu Zamfirescu anterioare cu puțin piesei O *suferință :*

Iară noi... stratul de astăzi, vom lăsa ca orice strat,
Geologilor de dînșii, un dezgust nemăsurat.

(Dezgust, aug. !B80)

„Spiritul și inima omului se vede **că** e asifel făcui, încît numai o luptă veșnică, o altcrnație de mulțumire șî de nemulțumw-e, de fericire și de dezgust îl mai poate mulțumi, cu condițiune **ca** peste toate acestea să împărătească simțul ce| atît de bătrîn și încă atit de tînăr : iubirea" (Scris. cSore Duiliu loanin, din 27 nov. 1881).

Componentele se reiau, în liiriatura (poezii, piesă, la fel in nuvele) ca și în corespondență, deci tînărul scriitor avea un număr de motive care-l stapîneau și cărora le căuta merou expresia. Ele il vor urmări la fel toată perioada debutului, adică încă doi ani sau trei, pînă către sfîrșitul lui 1884, cînd începe marea sa prefacere, dar după ce torul trece prin filtrul lui Don Padil ji al purgatoriului *De las palal/ras.*

P. 181 LUMINĂ NOUĂ

Con-.: Ut., XLVI, 4—6, apr.—iun. 1912.

Variante

p. 185, r. 16 — Domnița *(uitîndu-se lung la dinsa)* : Parca nu prea... *(Hypnoticii).*

p. 188, r. *6-7* — Eu mă duc la oraş. Ai ceva *f (Hypn.).*

p. 188, *t.* 9—10 — Indicați* scenică lipseşte în *Hypn.*

p. 188, r. 10—11 — Nimic, mulțumesc. *(Intră Sylvia...) (Hypn.).*

p. 189, r. 22—23 — Domnița s-a dus la *Fauni.* Ia şezi (ms.)... !i Faurei. la şezi. *Am rămas numai cu* ***şi*** *cumnata-mea. (Preotul sade.)* Ai pui *oalele* cu flori... *(Hypn.).*

p. 190, r. 4 — manuscrisul, re *>og. (Sylvia vine...) (Hypn.).*

p. 191, r. 14 — tace semn *din cap* că au *(Hypn.).*

p. 192, r. 29 — cu credința: cu ***Credința in*** *Dumnezeu* ;j noi ji *lui îi va* ***fi*** *mda de oameni.* Prea bine... *(Hypn.).*

p. 194, r. 15 — lumea-i proastă. *Mai răminefi sănătoşi. (Iese.)* In continuare urinează scena IV *(Hypn.).*

p. 197, r. 2 — *Ba* ***nu.*** Acum soră-mea a murit *(Hypn.).*

p. 197, r. fi — Sylvia *(cu răutate):* Te rog...

p. 197, r. J2—**13** — **soia** ta moartă?... de tovarăşul *(Hypn.).*

p. 197, r. 13 — Mărie ? *(Sylvia ifi duce batista la ochi.)* Ai cunoscut tu... *(Hypn.).*

p. 197, r. 19 — mila de dînsa *? A murit, Sylvio, ştii ca a murit (Hypn.).*

p. 197, ,. ***21*** — aş fi mkirit fără părere de rău *(Hypn.).*

p. 199, r. 25 ți p. 200 r. 1-20 — lipsesc în *Hypn.*

p. 200, r. 22 — *Bine, dragă:* ce ro-ai întrebat *(Hypn.).*

p. 202, r. S—11 — să vorbeşti S' cu mine ? Mărie era altceva.

p. 202, r. 14 — aceeaşi *esență* cu mine *(Hypn.).*

p. 202, r. 16 — Tu ai *aproape* o îndatorire morală față de mine *(Hypn.).*

p. 203, r. 11—12 — **eia** atunci un *fenomen.* Astăzi e o idee *(Hypn).*

p. 201, r. 20 — pe apucate, *fragmentar,* cu temere *(Hypn.).*

p. 2D3, r. 26—27 — Sylvia tace, *uitîndu se lung înaintea ochilor.* lti spun... *(Hypn.).*

p. 204, r. 10-11 — lumea *fenomenală* simpatici... *(Hypn).*

p. 204, r. 17 — lipseşte întreaga replică în *Hypn.*

p. 204, r. 20 — să se păstreze *credința în stafii > Ce este acest student şi ce găseşti în spiritism (Hypn.).*

p. 204, r. 23 — Replica lipseşte îi\ *Hypn.* Este înlocuită ascfel:
D o c t o r u l : A !
S y l v i a : Nu rîde şi tăspunde-mi. In ce crezi şi ce este *ideea*

p. 206, r. 3 — să ne hotărîm. *(feciorul iese.)*
De ald pînă la scena VI (extul lipseşte din *Hypn.* Scena VI în *Hypnoticii* este următoarea :

DOCTORUL. SYLVIA

S y l v i a : Trebuie să merg ?

D o c t o r u l : Se-nțdcge.

S y l v i a : Merg -— dar numai fiindca-mi rid. Mergi si dumneata ?

D o c t o r u l : A !... *şi dumneata* Mergem ți noi, da.

S y l v i a *(xitîndu-se în jos)* : Eşti crud... Ironia face ața de rău cîteodată !

D o c t o r u l : Nu vreau să-ți fac rău, Sylvio. Dar de ce solemnitatea asta ?

S y l v i a : Nici o solemnitate: ața îmi vine cîteodată «-ți zic, ji aja zic. Dumneata nu înțelegi că nu putem fl totdeauna aceiaşi, decît în mişcări... reflexe.

D o c t o r u l : *Miicâri reflexe '.*

S y l v i a *(se scoată şi vrea să se ducă) :* Dacă urmeii astfel, mă duc.

D o c t o r u l : Sylvio, nu te supăra. Vino să vorbim. Şezi. *(Sylvia şade din nou.)* Mă surprinzi cîteodată şi asta ma face să ml mir. *(După o paulă.)* Va să zică vrei să vorbim de lucruri grozave. Ce vrei să-ți spun ? M-ai întrebat de ce nu ored în Dumnezeu.... în care Dumnezeu?

S y l v i a : In care cred toți oamenii.

D o c t o r u l : în acesta nu pot să cred. Dacă un asemenea Dumne/ru ar trista, acesta ar fi cel

mai nedrept si mai tiran stăpîniior al lumei; ar fi mai mic decît **mine,** fiindcă eu am noțiuni morale limpezi, pe cită vreme el **fiu** are ; el hotărăşte lucruri revoltătoare: dă fericire unora, lacrimi altora; lasă pe pămînt băcrînî în mizerie ; ucide tineri plini de viața ; zbuciumă omenirea fără cauză ; ploua unde nu trebuie; trăsneşte pe un muncitor ostenit... Un asemenea Dumnezeu ar fi monstruozitate. O fiinţă de asemenea natură, daca ar exista, ar trebui să fie, pentru noi, oamenii morali, un aspect absiract al acestui fapt concret ce se numeşte Univers, ou alte cuvinte o pură entitate, condiționată de idei morale. Şi atunci ar fi deopotrivă egal pentru toți în bunuri, toți oamenii lui s-ar asemăna în tot. Şi asta vezi bine că nu este.

S y l v i a : No crezi ca dai un rol mărginit unei fiinţe aşa de mari, punînd-o să se ocupe de toate creaturile de pe planetă. Universul e infinit, şi cu toate astea e guvernat de legi în veci neschimbătcure.

D o c t o r u l : Mie, fiinţă cu sutlot, puțin îmi pasă de dreptaie şi legile lui statornice în lumea neorganică si chiar în cea organică : eu vreau să Ie am în lumea mea morală.

S y l v i a : Bine. Atunci de ce îndemni pe alții să creadă ?

D o c i o r u l : Aici e cu totul altceva. Mai întâi depinde cine sînt acei *alții.*

S y l v i a : Preotul şi oamenii din sat.

D o c t o r u l : Vezi, Sylvio, ar trebui să-ți spun atîcea alte lucruri, ca să mă poți înțelege...

S y l v i a : Spune. De ce **M** temi mareu că n-o să **te** înțeleg ?...

D o c t o r u l : E cam lung... E greu de spus limpede. Nu e decît o singură religiune adevărată : aceea a ideii.

S y l v i a : Cura ?

D o c t o r u l : Da. Nu a ideilor din sisteme filozofice de astăzi, a căror obîrşie se găseşte, mai

la urma urmei, tot în iritările externe, cari atîrnă de Timp, adevăratul element al morții; nu. In facultățile moastsre morale, noi avem un criteriu a! nostru : sensul adevărului, un element neatîrnat de Timp, care element este astăzi şi va fi cînd **nu** va mai fi Timp.

S y l v i a : Kant şi Plaion.

D o c t o r u l : A! Cunoşti pe Kant !.„

S y l v i a *(dînd dat cap) :* Atunci iar dumnezeire : omul în centrul universului față cu *Ființa în sine.*

D o c l o r u J : Sylvio. ce ciudată convorbire între noi *(Se glndeşie.)* Violenta năzuință a idealismului moral din **om** spre a pune în armonie natura şi pe sine a dat naştere *Ființei în sine* a Iui Kant. Ea **nu** e crudă, nu e nedreaptă, **nu** plăteşte şi pedepseşte, **nu** se agită, ca Dumnezeul celălalt, ci stă de srine, ca o perfecțiune absolulă, căire care tinde scopul real al întregii existențe. **In** juxtapunerea trecătoare a puterilor cari constituie cosmosul, omul individual trece şi el. Mîngîierea religiunei mele, Sylvio, constă în aceea că pentru **mine nu** trece Întreg, că rămîne o pane, car; revine înlre vii,

S y l v i a : Atunci Phedon al lui Platon.

D o c t o r u l : **Nu,** Doamne fereşte.

S y l v i a : Atunci spiritism.

D o c t o r u l : Nu. Tu cunoşti puterea în virtutea căreia orice dorință **mare,** orice adevărată vibrare sufletească tinde să iasă din lumea ideală şi să **se** manifeste în cea reali, cum se transformă, bunăoară, lumina în energie,

S y l v i a : Da.

D o c t o r u l ; Tocmai aşa este o putere contrarie, care face că orice realitate puternică să se reintegreze, să se transpună în lumea ideală : orice ființă **cu** mare energie morală, cu puternice facultăți armonice, nu moare, ci se transformă în idee, se proiectează în generat lunile viitoare, într-**un** om, în mai mulți sau în toți oamenii, după cum

idealismul sau moral a fost mai mic sau mai **mare.** Aceasta **este** adevărata parte de nemurire în noi. Mărie, sora ta, a fost fenomenul incîntăior pe care-1 îtim : ea a murit cu o pairte dintr-însa, iar cu alta **s**-a transpus în lumea ideală — în sufletul tău, în al Domniţei, în sufletul meu...

S y l v i a : **Pe** mine, moartea Măriei mă doare, mă doare în mod fizic — mă înspăimântă.

D o c t o r u l : Foarte bine : va să zică **ea** nu s-a idealizat în tine. **Se** poate. Nu vă iubeaţi îndestul.

S y l v i a : Noi î !

D o c t o r u l : **Ea** nu **te** iubea, sau tu nu o iubeai.

S y l v i a : **Da... Ea** mă iubea... Si eu am iubit-o, dar nu îndestul si - "u întotdeauna.

D o c t o r u l *(cu putere) :* In mintea mea ea slă întreagă, limpede. **De** altminteri ţi cînd era alături de mine, tot mai limpede o aveam în suflet deal în fiinţă. îmi închipuiesc, Sylvio, că voi vă iubeaţi cum se iubesc mal toţi fraţii si surorile, cum se iubesc părinţii si copiii, cum se iubeşte în general în lume.

S y l v i a : **Ce** vrei să zici ?

D o c t o r u l : Vreau să zic că iubirea voastră s-a manifestat probabilmenie cu legături fizice de la un suflet la altul, cu strîngeri de mînă, cu daruri, cu sărutări — cari au brutalizat ideea. cum face totdeauna fenomenul. Asta şi este **cauza** cea **maire** de nefericire a lumei : înlesnirea cu care ideile **se** transformă în fenomene ţi inferioritatea acestora faţă cu acelea.

S y l v i a : Atunci **ce e** de făcut ?

D o c t o r u l : Să lupţi cît s-o putea *contra* năzuinţei ideii către fenomen si *pentru* năzuinţa fenomenului către idee. *(Se uită la dinsa lung. Cam încurcat.)...* Ce să-ţi fac î... Acuma, dacă vrei, să legăm ceea **ce** ţi-am spus cu religia popri şi cu stafiele. Vrei ?

S y l v i a : Atunci, dumneata ai iubit pe Mărie în felul acesta ?

D o c t o r u l : Da.

S y l v i a : Dar ea ?

D o c t o r u l : Şi ea tot astfel. De aceea a şi rămas aşa de curată, asa de vie în sufletul meu.

S y l v i a : Şi nu te înspăimîntă moartea ei, nj te doare, nu ţi-e milă că a murit, cum îmi ziceai mie >

D o c t o r u l *(mişcat) :* Ba da, mi-c milă, fiindcă persoana ei fizică era un altar al ideii, era cel mai armonic fenomen ce s-a văzut. Cine a avut vreodată asemenea ochi! Cine a avut o mîna ca a ei, cu atît de perfecte si de diafane degete, că păreau închipuite, nu reale !...

S y l v i a *(uitîndu-se la mîna ti, o pune pe masă, sub ochii doctorului):* Asa (

D o c t o r u l *(lutndu-i mîna)-.* Asa. (O *pune bimfor pe masă şi se scoală.)* Dar n-a venit vremea să mergem la gară ?

S y l v i a *(uitîndu-se după dînsul)* : Trebuie să mergem ?

D o c t o r u l : Negreţit.

S y l v i a : Atunci vom merge. Isprăveşte ceea c: aveai de spus.

D o c t o r u l *(primblîndu-se neliniştit)*; Da. *(Revine din nou şi îi ia mina.)* Vorbeam despre Mărie...

S y l v i a *(zîmbind)* : Nu. Voiai să legi cele ce mi-ai spus cu religia şi stafiele.

D o c t o r u l *(lăsînd mîna):* Da. Preotul este mai departe de tine şi de mine decit suntem noi in *Fiinţa in sine* a lui Kant. Nobleţea ta nu est; un cuvînt gol, fiind dat că adevărata cauză a lucrurilor trebuie căutată in efect — tu te cobori din generaţii în cari ideile au predominat întotdeauna. Şi în preot se găsejte un criteriu moral, dar la dînsul puterea de abstracţiune e nulă, idealitatea, de asemeni. Pentru el, eu cred, orce re-

iîgiune este bună, fiindcă în practica ei găseşte singurul prilej de a trece ceva din lumea fenomenelor în a ideilor, fie modul orcîi de grosolan : sfinţi, arhangheli etc.

S y l v i a : Eu credeam că se întimptă tocmai contrariul cu sfinţii : trecerea ideii în fenomen.

D o c t o r u l : Da, la zugravul de icoane. Dar la orcine vine la biserică, nepăsător, spre a împlini un obicei, se petrece **o** reintegrare ideală, în felul ei, prin aceea că individul iese cu imaginea concretă — **icoana** — a unui lucru abstract (Dumnezeu), care imagină, prin chiar faptul că e nematerîală, e superioară. Tot asemenea cu stafiele ; toate popoarele le au si. din punctul nostru de vedere, stafiele fac peste tot acelaşi serviciu: nimeni nu a văzut o stafie, fiindcă stafie nu există, dar a crede cu putere într-un lucru care nu există e o forţă.

S y l v i a : Atunci concluzia ar fi că popoarele care au mai multe ireiuri, mai multe legende, mai multe credinţe false, sunt mai puternice decît popoarele culte.

D o c t o r u l : Desigur: popor cult, în înţelesul unei mulţimi ajunsă Ja înălţimea de cultură a celui mai cult individ dintr-însa, nu există. Un singur tip de om este cu adevărat inferior : acela în care, pe nici o cale, fenomenele nu se întorc în idei, omul de acţiune brutală... Dar cred că e vremea să mergem.

S y l v i a *(tculîndu-se greoi)* : Să mergem. Mă duc să-mi iau o haina şi sunt gata. *(Se îndreaptă spre uşe.)*

D o c t o r u l : Sylvio... *(se apropie de dînsa)* dă-mi voie ! *(iarăşi ti ia 'râ'ia.)* Cît seamănă de mult !...

S y l v i a : Seamănă ?

D o c t o r u l : Foarte mult.

S y l v i a : Vrei să nu pun mănuşi ?

D o c t o r u l : Da, **te** rOg.

S y l v i a : N-am să pun. *(Iese.)*

p. 220, i. M

Scena VIII a ms.-ului *Hypnoiicu,* deşi are unele idei şi replici din Scena X din *Lumină nouă,* totuşi formulările sînt diferite, e alt dialog :

S c e n a V I I I

DOCTORUL, SYLVIA

Sylvia se iveşte în uşe, cu o haină pe braţ şi cu pălăria în cap. Văzându-l se opreşte. Apoi înaintează încet pînă se apropie de el. Ii pune mina binişor pe umăr.

D o c t o r u l *(uilindu-se lung la dînsa):* A ! ... Eşti tu, Sylvio ?

S y l v i a : Da.

(Doctorul îi ia nuna de pe umăr fi ţi-o lipeşte de obraz., apoi o sărută.)

S y l v i a *(retrăgîndu-**fi** nuna)* : Doctore *(Ifi pune haina pe masă **fi ia** un scaun.)* Ce **mi**-ai spus, doctore

*(Doctorul se uită lung la dînsa, **fără** s-o* **iW**.î.)

S y l v i a *(atingindu-l **Ufor)*** : Doctore, unde-i lumea ideală

D o c t o r u l *(privind fix):* Aici. *(Atingindu-şi fruntea.)* Aici, Sylvio.

S y l v i a : Ce mi-ai spus ?

D o c t o r u l *(gindindu-se) :* Ce ?

S y l v i a *(pleclndu-se spre el)* : Că am b:utahzat ideea...

D o c t o r u l : Ah, Sylvio, cît de mult îi **semeni !...** Aşa de mult, încît mă-ntreb citeadati dacă nu eşti iu Mărie, dacă jdeea nu s-a făcut din nou fenomen... (O *apucă cu putere de mină.)* Eşii tu, Sylvio ? Spune-mi! răspunde !

(Sylvia se retrage binişor pe sidun. El îfi ascunde privirile.)

D o c t o r u l *(ridicind ochii spre d'snsa)* : lanâ-mă. S; lvio. îţi par nebun — şi nu sunt decît **nefericii.** Ah, cît sunt de nefericit !...

S y l v i a : Doctore, atunci... ce să cred ?...

D o c t o r u l : Să crezi ce ţi-am spus înainte. Acela este adevărul, numai acela ! Dar sunt om

şi am iubit-o asa de multCîteodată, cînd slăbiciunea ființei mele materiale mă biruie, tu, Sylvio, tu, care atîta semeni cu dînsa. îmi esti mai dragă decît aceea din mine — dar numai cîteodată... A trecut, Sylvio. *(Sculîndu-se.)* A trecut, putem să mergem — pune-ți mănuşile.

'Sylvia rămîne nemişcată.)

S y l v i a : Să-mi pun mănusHe ?... **Mi**-ai zis să nu le pun.

D o c t o r u l : Atunci nu le pune.

S y l v i a *(întinzîndu-i mîna) :* Uite, doctore : dă-mi mîna. *{El i-a ia.)* Eşti liniştit acuma. Ceea ce mi-ai spus înainte e adevărat, nu-i ața ?

D o c t o r u l : iPentru mine.

S y l v i a : Cred că si pentru mine. E' adevărat si plin de mîngiiere. De aceea aş vrea să-ți spun ții eu ceva...

D o c t o r u l : Te rog. *(Sylvia tace.)* Te rog. Orce-ar fi — spune cu încredere.

S y l v i a : Orce-ar fi ? Lucrul cel mai trist, cel mai dulce şi mai dureros ?

D o c t o r u l : Orce,

S y l v i a : Un lucru care porneşte de la mîne si **te** priveşte ?

D o c t o r u l : Un lucru care porneşte de la tine ți mă priveşte... ?

S y l v i a : Da.

D o c t o r u l : Ce poate fi acest lucru?

S y l v i a *(luptîndu-se să* je *scoale de pe scaun):* Plec în străinătate.

D o c t o r u l *(uitîndu-se după dînsa):* A

S y l v i a *(glumind) :* Plec; dar tu dacă mă iubeşti — vreau să zic dacă iubeşti pe Mărie în mine — n-o să suferi; mă ai aici *{atingîndu-si fruntea)* acolo *(arătînd spre fruntea lui).* Acuma nici eu n-o să sufăr : o să te am aici fiindcă si cu te iubesc, dar te iubesc ața de transparent, ața de limpede, undeva departe, într-o altă lume din mine, ața cum vrei tu. Nu te superi. îmi pare că sunt deja o idee, ideea ta...

D o c t o r u l : Ce copilării spui !

S y l v i a : Te asigur.

D o c t o r u l : Mă asiguri. Ce, vrei să pleci ?

S y l v i a : Ți-ar părea rău ?... Dar dacă aş muri şi eu, ți-ar părea rău ?...

D o c t o r u l : Nu mai spune copilării! la sa mergem. *(Se Indrumează spre use.)*

S y l v i a : Zău, Mitică. îmi pare că simt şi înțeleg tot cc simțea si înțelegea Mărie. O putere nouă mă face să trăiesc parcă din viața ta, ca Mărie. Eu nu sunt eu, ci sunt ea.

D o c t o r u l *(oprindu-se fi uitindu-se la ea):* Sylvio, glumeşti ? Dă-mi brațul ți să mergem.

S y l v i a : Brațul!... *(Cu formă glumeață.)* Nu ți-am spus că ie iubesc, doctore : brutalizăm ideea.

D o c t o r u l : Da, dar eu nu te iubesc — prin urmare pot să ți-I dau.

S y l v i a *(luîndu-i brațul, se reazămă de el):* Eu da.

(Doctorul se uită la dinsa mirat.)

S y l v i a : Da, da. **Asta** voiam să-ți spun si nu îndrăzneam.

D o c t o r u l : Bine, bine. la să mergem **i** ă se-ntîme.

(lesă.)

p 229, r. 9 — retrage-te, *nu sta (Hypn.).*

p. 232, r. 3 — cuvintele astea *sîbilkef...* Ce vrei... *(Hypn.).*

p. 235, întie r. 19 şi 20— Svlv. *(repede) :* Şi iubesc pe altui... *(Hypn).*

p. 236, r. 2 — natura, *sfînta natură* nu ni le-a dat *(Hypn).*

p. 239, r. 17 — la moarte *cu bucurie.* Un glonț... *(Hypn.).*

p. 239, r. 21 — El o *bate* ; ea plînge *(Hypn.).*

p. 243, r. 5—7 — iau loc împrejur. Vă rog... *(Hypn).*

p. 244, r. 31 — *pînă la* uje) : *Ăsta e necuratul. Să nu-l **mai** văd.* (Sylvia iese *cu Domnița.) (Hypn.).*

p. 248, r. 28—29 — numai fiindcă *Charcot le spusese* că era cangrenat *(Hypn.).*

p. 251, r. 29 — drept. *Asta mă ți făcea să găsesc toate romanele false.* De cînd, însă... *(Hypn.),*

p. 252. r. 8 — **altele nu.** *In general, somnul hipnotic în sine e primejdios, slăbeşte resorturile sufleteşti, demoralizează ; cînd nu e întrebuinţat ca mijloc, cind, cu alte cuvinte, nu se aplică unui pacient spre a-l sugestiona în sens favorabil firei sale.* **Pînă astăzi...** *(Hypn,).*

p. 252, r. I* — **căpitan să** *renunţe* **la mine** *(Hypn.).*

p. 252, r. 15 — **(sculîndu-se ţi** *frlngindu-si miinile.)*
Cu ce am greşit eu, ca să fiu astfel pedepsită *{Hypn.).*

p. 253, r. 27 — **să-1 adormi si să-i** *porunceşti* **să nu se...** *(Hypn.).*

p. 254, r. 27 — *Sunt un nenorocit, n-am dreptul să-mi ridic ochii pînă la d-voastră, dar am dreptul să sufăr... Am greşit... (Hypn.),*

p. 255, r. 1-9 — **tot textul, pină Ia Actul III lipseşte in ms.** *Hypn.*

p. 255, r. 13 — **în ms.** *Hypn. Stariţa* **lipseşte din indicaţia scenică.**

p. 256, intre r. 20—21 — *(doctorul înainte de a ieşi se uită lung la ele) (Hypn.)*
In continuare, lipseşte tot textul pină la Scena II.

p- 260, r. 29 — **rătăcit** *pe la noi* **cu ostile ruseşti** *(Hypn.).*

p- 261, r. 12 — **ţi plînge : Domniţa reia** *(Hypn.).*

p. 261, r. 12 — **doi copii,** *amîndoi prinşi de aceeaşi putere ascunsă* **a** *misterului naşterii.* **Am luptat...** *(Hypn.).*

p. 261, r. 16 — **primejdioasă** *a abstractului cum o chema tatăl său.* **Fugi...** *(Hypn.).*

p. 275, r. 19 — *o canapea) : Are dreptate Platon. (Către Sylvia.) (Hypn.).*

p. 2?7, r. 14 — **privesc toate** *faptele* **omeneşti...** *(Hypn.).*

p. 27S, r. 19 — **singura mea** *preocupare:* **că nu-ţi...** *(Hypn,).*

p. 280, i. 9 — **un cuvînt...** *Ce-i de făcut***Pot eu...** *(Hypn.).*

p. 281, r. 8 — *(vorbeşte repede, cu interes prefăcut)* **: Ce impresii...** *(Hypn.).*

p. 231, r. 19—20 — **Parcă o** *voinţă* **nouă a luat locul** *voinţei* **mele vechi** *(Hypn.).*

p. 281, r. 31 — **11 iau.** *Să vie căpitanul.*
Doct. *(vesel) (Hypn.).*

p. 282, r. 7 — **mînile lui. Mă duc să văd** *tllypn.).*

p. 2S2, r. 1 + — **nu te merită.** *(Cade pe <anapea.)* **D.ir iulonr-** *ce-te, că am de vorbit cu d-;a {Hypn.).*

p. 282, r. ÎS — **(lingură).** *SS vie.* **O adevărată...** *(Hypn.).*

p. 283, *i.* 13 — *pe braţele lui.)* **Te rog...** *(Hypn.).*

p. 284, r. 7 — **să mă iai ?**
Dr, *Nu ştiu.*
Sylv. *Dar dacă s-ar putea m-ai lua}*
(Ii acopere.,.) **(ms.** *Lumină nouă).*

p. 285, *i.* 4 — **Pe căpitan, nu.** *El este om ca toţi oamenii, care vrea să se însoare cu o jemeie şi cu o zestre. (Se apropie de dînsul.)* **Pe d-ta, nu ştiu...** *(Hypn.).*

p. 2S5, r. 25 — **degeaba,** *fetiţa.* **Am zis...** *(Hypn.).*

p. 286. *i.* 3 — *(încurcată)* **: Să-ţi fac plăcere.** *(Hypn.).*

p. 286, r. 16—19 — **„zi de toamnă"...** *Nu ziceai toate astea:*
Cc ziceam... *(Hypn.).*

p. 286, r. 21 • **nedumerirea mea.** *Poate nevoile mele.* **Poate chiar slăbiciunile...** *(Hypn.).*

p. 2S6, r. 25 — **formă bizară, înaltă...** *(Hypn.).*

p. 287, r. 3 — **mai departe. — De aici pină Ia pag. 288, rînd 7** *(Se aude zgomot de trăsură),* **textul este eliminat în** *Hypn.*

p. 288, r. 14 — **Intră căpitanul şi Domnita** *(Hypn.).*

p. 2S8, r. 17 — doctore, *dacă a venit cineva ? Eşti bun să-nu dai jurnalele.*

p. 288, r. 24 - **Doctorul:** *Cu plăcere. N-a venit nimeni.*
Domniţa: (*nde-i Sylvia ?*
Doctorul: *M:-a spus că vine mtma'.decit. \Catre căpitan.)* **Cum ţi se par...** *(H\pn.)*
— **Domniţa:** *Efti bun să-mi dai jurnalele.*
Doctorul: *Cu plăcere.*
Domniţa: *Vnde-i Sylvia ? (Citeşte.)*
Doctorul: *Mi-a spus că vine numaidecît. (Către căpitan.)* **(ms.** *Lumină nouă).*

p. 210, r- 19 — **iubesc ipe Măria... (ms. Luminii** *noua).*
Urmează Scena X *(Hypn.).*

p. **29C.** p. **12—15** — una e Sylvia. ***(Inaintînd încet...)*** ***(Hypn.*** si rai. ***Lumină nouă).***

p. **291. t. 9** — în suflet o ***rană*** care este mîngîierea mea ***(Hypn.).***

p. **291,** r. 17 — in munți ca o pasăre? f/ere.)
Aici se încheie testul în ms. ***Hypn.***

Reprezentată prima oara luni 5 martie 1912, împreună cu O ***amică,*** si aceasta în premieră, piesa, numită de autor — desigur prin contrast — comedie, în realitate dramă de cea mai autentică speță, are una dintre cele mai lungi perioade de elaborare din toată opera lui Duiliu Zamfirescu, de fapt, chiar cea **mat** lungă: aproximativ 15 ani! E probabil chiar că, la un moment dat, scriitorul a fost ispitit să renunțe de tot la ea, să o lase, descurajat, senarului, nu din cauza vreunei adversități cu care ar fi fost întimpinată — cum se întâmplase mai demult cu O ***suferință. Prea tîrziu*** $i ulterior cu ***Tbargelia din Milet*** — ci din impuls propriu. Dacă totuși a făcut-o să urce pe scenă, aceasta s-a petrecut tîrziu, cînd a măsurat direct, în cadrul Comitetului teatral de la Național, după **1910,** un repertoriu slab, o năvală de mediocritate, p; care între **1888,** cînd plecase din țară, si 1895, cînd scrie prima **formă** a piesei, nu le mai putuse aprecia cu exactitate. Față însă cu piesele pe care era nevoit să le accepre pentru prima scenă a (arii, a aiuns la părerea că încercarea sa dramatică, veche de peste un deceniu şi iumătate, merită oricînd să înfrunte luminile rampei.

Prima variantă a pîesei se precipită în timp ce se definea romanul ***Tănase Scatiu,*** capitolele inaugurale ale acestuia fiind probabil scrise. „Am să judec pe pîrliții de arendășei..." spunea scriitorul la începutul verii anului **1895,** indicativul viitor „am să" semnificînd desigur că abia din acel moment încolo urma să se constituie propriu-zis romanul, ceea ce se confirmă ;i în formula care urmează numaidecît: .Pe ***Tă. 'use Scatiu (t*** vorba de roman şi nu dc personaj, n.n.) l-am împînzuit deja" — ceea ce înseamnă ca detașase acum partea epică a acestui roman de celălalt, care trebuia să-I continue, ***In război,*** numit acum abia ***Poetul*** si trebuind să-I aibă în centru pc Baciul Micu, nu pe **Mi**hai Comăneşteanu. Dar, îi comunica scriitorul lui Titu Maiorescu, căruia îi dezvăluie toate aceste proiecte (Scris, din 9/21 iunie **1895),** „in mijlocul vieții de provincie a junelui Tănase a căzut din văzduh ***Doctorul Vera,*** un fel de nebun foarte interesant, care m-a chinuit vreo zece nopți, de mă dure* șira spinării, stînd pe scaun cîte IS ceasuri din 2*. Acest doctor ar năzuj să iasă la iveală inir-o tragodie în 4 acte,

din care unul şi jumătate sunt deja scrise. Dar şi tragodia închipuită — a doctorului Vera, n.n. — a fost întreruptă de o alta, reală, petrecută la Napoli, cu nenorocita d-nă Hagi Theodoraki (despre care veți fi cetit prin jurnalele noastre). Am lăsat toiul la pămint şi am alergat la Napolî." „Tragedia reală" era înecul Elenei Hagi-Thudoraky (așa își ortografia numele ea însăși), sora soției lui Protopopescu-Pake, celebrul fost fruntaş conservator, primar al capitalei, care a dărimat Turnul Colței, a tăiat marile bulevarde etc.

Prima ştire despre viitoarea ***Lumină nouă*** e aceasta. Următoarea, șî comunicată tot lui Maiorescu, e ulterioară cu un an şi aproape jumătate. Piesa nu e numită, dar nu poate fi alea decît ***Lumină nouă*** — la acea dată numită ***Hypnoticii:*** „Vă trimit comedia de față, cu rugămintea de a o cili înainte de venirea mea. Aş avea să vă spun aiîtea lucruri asupra acestei încercări, însă socotesc că e mai bine s-o ciuți înlîi ji apoi să vorbim. Eu nu voi veni în țară decît peste o lună... Vă rog. prin urmare, să-mi răspundeți. (Scris, din **28** ***oaJ9*** nov. 1896).

Timp de o luna, criticul nu confirmă primirea piesei, astfel că, la **24** nov./6 dec. scriitorul revine, îawdjînd cu oarecare nelinişte despre soarta ei : .Dacă nu viu la nevreme cu întrebarea mea, în mijlocul agitațiilor prin care treceți în Bucureşti, aş vrea să ştiu de ați primit piesa mea si ce se face cu dînsa. Nu de alta, dar văd prin jurnale că Sardou a scris pentru Sarah. Bernard o comedie intitulată tot caro. ca a mea : ***Spiritismul,*** care se va juca peste două luni. Să nu-mi găsesc beleaua din senin... Noroc numai că încacarea mea e urzită de vreun an şi jumătate."

„Ce se face" cu piesa — adică : se publică sau nu în ***Convorbiri.*** Iar precizarea că ***Hypnoticii*** e anterioară cU un an comediei lui Sardou e o trimitere la propria scrisoare, în care Duiliu Zamfirescu îl vejtia pe Maiorescu despre .tragodia" cu doctorul Vera.

Venirea in țară se amînă iar pentru **25** ian.**.'6** febr. **1897** şi doar spre sfirşuul lui februarie (stil nou) va avea lac convorbirea cu criticul despre piesă.

Conținutul convorbirii nu-ı ştim, însă urmările ei sînt ujor de presupus din următoarea scrisoare trimisă din Focșani criticului, la ***26*** martie **1897:** „Vream să vă spun că, dacă ați avut vreme să revedeți ***Hypnoticii,*** e bine să nu-i trimiteți la Roma, deoarece vot reveni eu în Bucureşti, de îndată ce se va numi titularul Departamentului nostru."

La această dată scriitorul era încă în țară, într-un concediu prelungit cu o lună, invocind un motiv strict intim : „Ca să pot petrece sărbătorii- de Paşti în țaiă" — în realitate, ca să fie de față în mo-

meniul politic cart **se** decl-uiiase acut. prin revenirea UbeiaWot la cÎTmă si la **extetnc** a lui iiurdza, ceea ce promitea că **„e** vorba de schimbări si permutări in cariera noastră..." Duiliu Zamfirescu urmărea să vadă dată nu era posibilă întoarcerea în (ară într-o funcţie politică, dar, **concoaiiienT.** se ocupa si de tipărirea cărţilor sale — acum îi apare, în rîteva săptămîni, **volumul** de poezii *Imnuri păgine,* sub directa **sa** supraveghere (martie 1897).

Dacă Maiorescu urma „să revadă" *Hypnoticii,* aceasta înseamnă că în spaţiul primei jumătăţi a lunii martie autorul adusese piesei transformări si adaosuri — ceea ce manuscrisele păstrate ne confirmă cu prisosinţă. Acum are loc o importantă prefacere a piesei, mai puţin prin reformulări şi mai mult prin adaosuri, asupra cărora se vor da lămuriri mai jos. Fapt *e* că. !a 18'30 marţi», cînd **ii** inunţă prima oară — tot din Focşani — lui Maiorescu, plecarea spre Roma, piesa, **în** noua formă, ii era predată acestuia **de rîteva** zile.

Cum Duiliu Zamfirescu ajunge la post abia la Î/H mai 1897. iar marea majoritate a lunii aprilie stă la Bucureşti, este sigur că „revederea" piesei de către critic a avut acum Ioc. de asemenea discuţia cu autorul, care si aceasta n-a fost prea favorabilă *Doctorului Vera,* de vreme ce lucrarea nu **ia** nici drumul *Convorbirilor,* nici al Teatrului Naţional.

La distanţa la care ne aflam de acel moment, cunosetnd acum şi variantele piesei, ca şi forma ei definitivă, putem aprecia că Maipiescn **n**-a avut suficientă dreptate conciliindu-1 pe dramaturg să renunţe sau să amine darea în lumină a piesei. Epoca nu prezenta multe lucrări mai bune **decît** aceasta a **lui** Duiliu Zamfirescu. **Din** spaţiul ultimului deceniu al secolului **trecut,** cind a fost scrisă *Hypnoticii—Lumină notă,* aproape ca nu avem ce reţine din domeniul dramaturgiei. Fie şi din acest motiv, lucrarea **ţintei** să **se** publice.

însă nu putem să nu facem oarecare legături cu cîteva situaţii crrate :n această perioadă, care **vor** fi influenţat nil puţin severitatea criticului, în acelaşi imeival de timp, el îi criticase cu asprime pe *Tânase Scatiu,* sens acum, il determinase pe scriitor să amîne, dacă **nu** chiar să renunţe la nuvela *Două case potrivite,* care avea să apară — nesemnală - abia in 1899, nu-1 susţinuse timp de 3 ani la Academie, SI lăsase mult limp fără răspunsuri etc. Duiliu Zamfirescu, la rîndul său, criticase aprig *Convorbirile* (Scris, către Titu Maiorescu, dici 9/21 febr. 1896), ceea **ce** ar putea explica tăcerea criticului luni de zile la rînd, însă adevărul e că tocmai acum gruparea „Amicii literaturii şi artei române", cu Ollănescu şi Petraşcu în frunte, desfăşurau acţiunea de sustragere a convorbinştilor de Ia matca Junimii **ii, Sprijiniţi** de Palat, prin Carmen Syiva,

puneau la cale noua revistă anbconvorbiristă. care avea să apară in. noiembrie **1896,** *Literaturi „ artă romJnă ;* **ziarele** anunţau cu zel pe membrii noii grupări, între care fusese trecut şi Duiliu Zamfirescu — fără ştirea **sa, îi** explică el criticului (Scris, din 1/13 martie 189b), dar in sumarul revistei îl găsim chiar de **Ia** numărul prim. *Hypnoticii* ajungeau la Maiorescu exact odată cu apariţia noii reviste, care debuta cu o manifestă, violentă detaşare de Junimea şi de maiorescianism. Replica în Con*vorbiri* vine prin Mihail Dragom'rescu, care **lasă** în articolul său cîteva formulări acide la adresa întregului grup şi Duiliu Zamfirescu, înfuriat, e gata să-1 provoace la duel. Lucrurile se aplanează în timpul prezenţei scriitorului în **ţară,** în ianuarie—aprilie, cînd au loc **şi** discuţiile în jurul *Hypnoticilor.* Pe un astfel de fond, e **de** presupus că nesfjrşita obiectivitate critică a lui Maiorescu nu putea lămîne iară explicabile adieri gheţoase dinspre amintirea deierţiei vechiului convorbirist în tabăra adversă. Calmarea totală a disputei se va perfecta mai tîrziu, în toamnă, iar preţul va **fi** trimiterea romanului *In război* la *Convorbiri,* in loc de *Literatură ji artă română,* unde fusese promis. Insă toiul s-produce şi cu preţul sacrificării *Hypnoticilor* care, aşa cum va rezulta din scrisoarea lui Duiliu 2amfirescu din 2/14 mai 1897, trimisă criticului, rămîneau **„să** doarmă". 5criitoml avea astfel de comportări **faţă** de unele opinii ale lui Maiorescu, adică lăsa cu totul nepublicată cite o lucrare, contestată de critic. Aşa se întîmplase, de exemplu, ou graţioasa poezie *Glyctria* (1893), de atmosferă grecească antica, şi **iată** că nona piesă trebuia să aibă aceeaşi soartă : „Revenind acum la *Hypnoticii* — eu vă propun să-**i** lăsăm să doarmă. Ce-a fost, s-a dus. Un scriitor sincer îşi poate zice sieşi : non val cosa **Jiessuna** **l'**emozione tua (nu preţuieşte nimic emoţia **ca** însuţi ; sensul e că nu contează propria părere, sau emoţie, legată dc o acţiune sau, în cazul nostru, dc o operă de artă, dacă altul nu probează o părere apropiată, sau o emoţie identică, n.n), O lucrare poate să iasă mai bună sau **mai tea:** asta priveşte **pe alţii.** Răsplata lui stă în însuşi faplul scrierii."

Supărare există în **fraza** de mai sus. dovadă vorbirea în aforisme **şi** proverbe, întărită cu citate celebre. Că **este,** ne-o va dovedi următoarea scrisoare către critic, din **6**/18 sept. 1897 — aşadar **Ia** peste patru luni distanţă : „Se pare că o umbri de nor s-a lăsat **peste** noi în vremurile din urmă, nor de neînţelegere, de amor propriu — poate esagerat — din partea mea." Se fac apoi **rîteva** afirmaţii sentenţioase despre firea proprie, **se** invocă prezenţa Anei Maiorescu („carte deschisă. în care se citesc toate "impresiile") si se exprimă speranţa că „la o nouă **revedere,** patina să

T

fie întoarsă, paragraful norilor să fie sfişiat ţi un altul, senin, ca cele din trecui, sa «înceapă".

Dacă de la noua revedere se aşteaptă atît de mult, înseamnă că *ultima* sau *ultimele* — deci în aprilie, cînd se va fi discutat şi varianta transformată a piesei — n-au fost prea liniştite.

„Va spun cu sinceritate toate acestea, fiindcă am prins din nou firul scrisului, care mă ridică deasupra nimicurilor vieţii, mă face să văd şi sa recunosc greşelile mele şi să iert pe ale altora." „Firul scrisului" se rup-<ese si prin .respingerea *Hypnotiulor!*

Totuşi, se pare că, măcar parţial, scriitorul îi dădea lui Maiorescu dreptate cu privire la neajunsurile piesei, semnalate de critic, căci iată premisele care determină „somnul" — de 15 ani — al piesei: în aceeaşi lungă scrisoare din 2/14 mai, un întreg capitol este consacrat *Hypnotici-ior*, cu prilejul vizionării la Roma a piesei lui Sardou, *Spiritismul';* e semnificativă întreaga demonstraţie a scriitorului, elocventă pentru sinceritatea cu care îşi examina literatura, dar şi pentru subieciivitatea, amorul propriu în considerarea comparativă a operei sale si operelor altora — nu deosebită însă de a multor scriitori!

„*Hypnoticii* — începe scriitorul. închipuiţi-vă că tocmai la sosirea mea aici. se da piesa lu: Sardou. Am alergat s-o văd, cu o nelinişte si o temere cum nu vă puteţi face idee — si ra-am întors triumfător, un inumf *da una solo,* dar ţi cam plouat, gîndindu-mă, pe de o parte, ce falsă, goală si învechită e tema lui Sardou şi cu toaie astea cum a ştiut să scoată din ea scene frumoase - iar, pe de alta, ce bună este tema la mine, cu firea interesantă a doctorului meu, şi totuşi cum nu e nici o scenă de teatru !"

Afirmaţia lipsei de teairalitate poate să aibă si o doză de ironie în ca : e cu neputinţă ca Duiliu Zamfirescu să fi crezul că, în adevăr, lucrarea sa nu arc „nici o scenă de teatru". Mai probabil e că se reproduce aici spiritul unei afirmaţii a altcuiva — şi a cui, dacă nu a lui Maiorescu >

Rezumatul piesei franceze („Voiţi să ştiţi ce se petrece în *Spiritismul hi:* Sardou?") e făcut cu abilitate, pentru a rezulta *comedia,* şi anume, mtr-o manieră care o apropie de quî-pro-quo-ul caragîalesc din *Noaptea furtunoasa* si *Scrisoarea pierdută,* acolo unde soţul înşelat crede în absoluta cinste a nevestei aduliere. La un moment dat, chiar, numele eroinei respective e dat direct din Caragiale („Coana Veta — după numele consoartei lui Jupin Dumitrache, n.n. — cu ambîţ, nu vrea să se mai întoarcă acasă şi propune amantului să fugă în lume" — ceea ce în *Scrisoarea pierdută* c partea lui Tipătescu).

In piesă, socotită dintre cele mai slabe ale dramaturgului, e vorba - după cum arată Duiliu Zamfirescu - de un medic mai vîrstntc. pasionat de spiritism şi cu o soţie care-J înşală iară scrupule („îi pune nişte coarne cu ramuri"). într-o zi, ea declară soţului spiritist ca pleacă la ţară („sau aşa ceva"), de fapt ea e cu un amant, in cu totul alt loc. Trenul în care trebuia să se afle are însă un accident groaznic şi, între morţii carbonizaţi, doctorul socoate că e şi iubita soţie, al cărei spirit el începe sa-1 cheme în şedinţele Iui de spiritism. Anunţată de un amic în ce situaţie se află. necredincioasa îi propune mai întîi amantului să fugă împreună în lume, ceea ce el refuza, astfel că soţia începe să răspundă, ca spirit, chemărilor doctorului, pînă cînd se întoarce de iot acasă, spre satisfacţia soţului, încredinţat că spiritismul e cel care a săvvrsît minunea.

„Asta-i, încheie Duiliu Zamfirescu. Toată bazaconia asta e spusă cu gravitate, cu ştiinţă oculta primprejur. Un alt franţuz ar fi făcut o farsă enormă, să te tăvăleşti de rî-s. D-1 Sardou a făcut o piesă serio.isă." De unde concluzia, în ce priveşte *Hypnoticii:* „Eu vă propun să-i lăsăm să doarmă". Probabil, Maiorescu sugerase, în discuţiile din aprilie 1897, noî transformări şi adăugiri, de care scriitorul nu se mai simţea în stare, sau nici nu era de acord cu ele. împăcarea cu Maiorescu survenind — si *Hypnoticii* fiind una dintre pricinile controversei cu acesta — scriitorul nu a mai considerat potrivit să dea piesa nici prietenilor de la *Literatură ii artă română.* Insă poate le-a vorbit de ea — şi poate la *Hypnoticii,* nu la *Tbargelia,* se referă Ollănescu în scrisoarea sa dinw-un 22 nov., probabil chiar 1897, cind il chestiona pe scriitor : „Cum merge cu dramaturgia de care-mi vorbeai ? Ad-o la noi, că ne trebuie şi la teatru şi la revistă." Dacă de *Hypnoticii* fusese vorba, atunci e o dovadă de consecvenţă faţă de înţelegerea cu Maiorescu, faptul că nu pe aceasta o trimite lui Ascanio, ci pe aceea cu frumoasa milesiană, oricum, mai veche cu trei ani.

După 1897, cind piesa intră în senare, şi pînă în 1911, când e predată la Teatrul Naţional, nu se întîmpla mare lucru cu manuscrisul ei. Dimpotrivă, deosebirile dintre acesta — păstrat în transcrierea ordonată a lui Duiliu Zamfirescu — şi forma publicată în 1912 şi jucată smt relativ neînsemnate. E, deci, forma realizată — *după prima lectură* a lui Maiorescu — in aprilie 1897 ; deosebirile dintre acesta şi cea anterioară, păstrată de asemenea, sub titlul *Hypnoticii,* sînt foane mar'. In afara numeroaselor modificări de replici, unele de natură să dea alt curs scenelor respective şi atitudinii personajelor, există cel puţin două scene mari, ale primei versiuni, la care autorul a renunţat, adăugind în locul lor altele, care efectiv schimbă substanţa piesei. Nu este exclus

nici *ca* înlocuire.» respectivă să fi fost deierroinată de vizionarea piesei lui Sardou, din neccsiuiea de a îndepăiu cil mai mult ideea inspirării dc acolo. Aşadar, diminuînd in corpul *Hypnoticilor* dezbaterea despre hipnotism, evident că lucrarea îşi elimina posibilitatea punerii în paralel cu textul lui Sardou, lucru care i se mai întâmplase, destul de neplăcut, lui Duiliu Zamfirescu, cînd cu scrisoarea trimisă de Borel, amicul parizian al Jui Eugeniu Soleanu *(In faţa vieţii),* si care era o parafrază destul de apropiată a prefeţei lui J. Bourdeau la volumul *Pensees, maximei et fragment;* de Schopenhauer. Acuzaţia şi punerea în paralel fusesoră lansate de OIlănescu-Ascanîo în *Voinţa naţionala,* cu prilejul apariţiei romanului. Desi Duiliu Zamfirescu procedase si acolo în limitele practicilor literare obişnuite, el s-a ferit desigur să mai reediteze împrejurarea, mai ales că lui Ollănescu însuşi i se întâmplase, la 1890, să fie învinuit de plagiat, pentru un fapt asemănător aceluia al lui Duiliu Zamfirescu din romanul *In faţa vieţii.*

Se explică acum, pe de o parte grija lui Duiliu Zamfirescu de a-l preveni pe Maiorescu că îşi scrisese piesa înainte de a fi auzit de cea a lui Sardou ţi cu atît mai mult înainte de a o fi văzut, iar. pe d* altă parte, de a diminua sau chiar şterge urmele apropierii, înlocuind scenele. Examinînd comparativ textele variantelor, şi mai de aproape, se va vedea că ipoteza trebuie luată serios în seamă, anume ca înlocuirile de scene întregi să se fi făcut pentru evitarea punerii în paralel a *Hypnoticilor* cu *Spiritismul* lui Sardou.

Precizăm aici că titlul *Doctorul Vera* din scrisoarea primă către Maiorescu nu mai apare nicăieri pe parcurs, semn că, în vara lui 1895, cînd scrisese primul act şi o jumătate din a] doilea, în zece zile, scriitorul nu avea încă titlu pentru piesă, ci o numea după eroul principal.

Aşadar, între 189? şi 1911 nu se întîmpla nimic sau aproape nimic cu piesa. In 1911, simţîndu-se dezlegat de vechea convenţie cu Maiorescu, de a o lăsa ,să doarmă", o scoate din sertar, o transcrie — a existat, se pare, şi un manuscris al Teatrului, care e pierdut de prin 1944 — ţi o prezintă la Naţional sub titlul *Lumină nouă.* Acceptată în şedinţa din 27 august 1911, piesa e citită încă o dată în Comitet, la 30 septembrie, prezenţi fiind : Ion C. Bacalbaşa, directorul Teatrului Naţional, D. Evolceanu, junimist extrem de activ si favorabil scriitorului încă în cadrul polemicii care a urmat discursului de recepţie, actorii **V.** Leonescu şi Ion Brezeanu, şi I. procopiu, ziaristul de la *Independance roumaine,* fost preşedinte al sindicatului ziariştilor, delegatul din 1908 la Congresul internaţional al Presei de la Berlin.

în aceeaşi şedinţă a Comitetului, din 3C septembrie, se hotărăşte corpul principal de interpreţi : Doctorul Vera —• N. Soreanu ; Sylvia — Tina Barbu; Căp. Cântă — Aristide Demetriade ; Domniţa Zoe — Constanţa Demetriade.

Erau capetele de afiş ale teatrului în acel moment. Distribuţia se completează cu A. Barelian (Picatul), C. Nedelcovicî (Studentul Grigoriu), G. Ciprian (Primarul), N. Grigorescu (Moşneagul Stoica], A. Liver-Gusti (Stareţa) şi J. Mitrofan (Un fecior) — cel mai important dintre aceştia, indicat şi de «ol, fiind G. Cipiian, scriitorul dc mai tîrziu şi marele actor dramatic.

Premiera a avut loc la 5 martie 1912, spectacolul întregindu-se cu **O** *amică.* împreună, au ţinut afişul pînă la 19 martie, cind seria spectacolelor s-a întrerupt — se pate că nu atît din cauza scădem numărului de spectatori, cît din cauza conflictului iscat între conducerea Teatrului ţi protagonista feminină, Tina Barbu, care demisionează şi, cu toată insistenţa Comitetului teatral — din care făcea parte ji Duiliu Zamfirescu — diferendul nu se aplanează pînă li stirţitul stagiunii, (n toamnă, scriilorul prezenta noua **Sa** piesă, *Poezia depărtării, ii Lumină nouă* rămîne îngropată în manuscris. în repertoriul inactiv şi in *Convorbiri,* pînă la prezenta ediţie. Din ea, deci din forma apărută în *Convorbiri literare,* scriitorul include numai una din poeziile moartei Măria, sub titlul *Lumina nouă. Domniţa Albă,* în volumul *Pe Marea Neagră* (1919).

Critica a fost rezervată — .succes de stimă" — deferentă pentru scriitorul academician ; însă presa de la Sibiu, activă încă după polemica declanşată de discursul de recepţie, in 1909, si apoi sensibilizară acut de comunicarea academică *Metafizica cuvintelor* **fi** *estetica literară,* a tratat-o fără cruţare, în foimulări care nu se sfiau să folosească toate armele polemice, inclusiv jocul de cuvinte: „Din *Lume nouă* (sic! — poate eroare intenţionată, aluzie şi la vechiul roman *Lume nouă şi lume veche...,* pentru a sugera o lucrare anacronică) a d-lui D. Zamfirescu, dacă îi scoţi limba, în adevăr distinsă, nu mai rămîne decît un fond grozav de copilăresc, pe care — s-a văzut — nu se poate broda o dramă. A căzut ţi asta" — ca şi *hinel* a lui Delavrancea. unde autorul .a dovedit incă o dau că nu cunoaşte deloc tehnica teatrală" *(Luceafărul,* XI, 24, iunie 1912). Un *Nikkurcă,* semnind o presupusă anchetă versificată din *Scena* (15, dec. 1914). se referea, desigur, cu întrebarea : *Ce e viaţa ?,* pusă mai multor scriitori. ,i la *Lumină nouă* arunci cînd nota următoarele .răspunsuri", intre care acela al lui Duiliu

Zamfirescu e direct negativ :

Vlahuţă ; Grigorescu !
Cosbuc : Şir de balade.
Duiliu Zamfirescu ; **O** piesă care cade.

In adevăr, piesa cădea, dar existau — sau existaseră — în **ea,** sădite de scriitor, cîteva lucruri, pe care comparaţia celoc două variante de bază : forma iniţială, *Hypnoticii,* si forma a doua, *Lumină nouă,* le pune foarte clar in evidenţă. Ajungem **51** de astă data la una din coordonatele gîndirii lui Duiliu Zamfirescu, care a scăpat criticîi de pînă acum si pe care lucrarea noastră monografică, apărută în 1969, o abordează numai în treacăt, în partea referitoare la piesa *Hypnoticii — Lu~ mină nouă.*

Vom sublinia din nou că, între varianta *a doua* manuscrisă, intitulată *Lumină nouă, şi* între forma din *Convorbiri* — aşadar şi cea prezentată pe scenă — nu sînt deosebiri esenţiale şi chiar cele de amănunt sînt de mică importanţă. Trecerea efectivă de la o formă a piesei, la alta, substanţial schimbată, se petrece de la *Hypnoticii* la *Lumină nouă.*

Mai întîi cadrul social-geografic al acţiunii.

Chiar din prima scenă, in *Hypnoticii* se dădea un reper al locului unde se află conacul Domniţei Zoe, în apropierea unui oraş. Fă**ut**ei. Faptul că în **versiunea** următoare numele oraşului e tăiat şi localizarea rămîne incertă, e un indiciu ca prima idee a scriitorului fusese Făureii autentici din Bărăgan, deci conacul se afla într-un punct echivalent cu al CiulniţeîloT sau Comăoeştilor din *Viaţa la [ară.* Insă, în final, remită că prin apropiere irece Şiretul — prezent !n poezia *Curgea Şiretul liniştit (Alte orizonturi)* — **ceea** ce confirmă în alt chip echivalenţa de peisaj — în mintea autorului — între romane şi piesă : tradiţia orală din familia scriitorului alcătuia Ciulniţeii din moşia BăIeşti, în apropiere de Rîronicul-Sărat, plasată in peisajul Drăgeştilor de pe Şiret, înlocuit cu Ialomiţa. E util să se menţioneze existenţa unor Făurei şi în Vrancea.

Personajele propriu-zise ale piesei sînt cele 5 — Domniţa Zoe şi Sylvia, apoi doctorul Vera, Căpitanul Cântă şi studentul Grigoriu. De subliniat numele Cânta, pe care-l vom întâlni şi în romanul *In război :* Natalia Cântă. Romanul se pregătea în timp ce aveau loc primele mari transformări ale piesei.

Numele comun al unor personaje, sau unele elemente ale decorului, spun şi **nu** spun mare lucru despre doua lucrări diferite, care se scriu

aproximativ concomitent. Insă mai multe ne comunică episoadele de substanţă socială care trec dîntr-un roman în altul. Trebuie precizat că nimic din preocupările ciclului Comăncştenilor nu se reflectă în piesă — cu excepţia unuia: apariţia unui personaj care-l reproduce pe Scatiu, însă într-o ipostază mult mai rudimentară, anume într-un primar care jefuieşte pe ţărani ca şi modelul său din romane. Prima versiune, *Hypnoticti,* nu cunoştea acest intermezzo social, efluviu dinspre *Viaţa Ia ţară* ţi *Tanase Scatiu.* Aceasta în scena a treia a formei finale. In *Hypnoticii,* preotul era numai un ignorant, din speţa lui jupîn Dumitrache sau a lui Ipingescu, **care** nu ştia sa citească *Psaltirea* decîi în literă, nu în sensuri — aşa cum personajele lut Caragiale o făceau **cu** gazeta. In *Lumină nouă,* preotul **e** aidoma primarului, atît în ce priveşte spiritul cerjetoresc, **cit** şi firea acaparatoare **(cere** hainele moartei Măria, vrea să puna mina pe locul din grind). în *Hypnoticii,* era un om *simplu,* eventual compătimit de cei din jur; în versiunea finală, e o ţintă a criticii sociale.

Episodul venirii primarului tot pentru pămînt şi pentru hainele moartei (scena a IH-a), apoi a ţăranilor pentru pămînt (scena **a** V-a), **este,** aşadar, exclusiv al *Luminii noi,* el nu apărea în *Hypnoticii.* E introdus în varianta finala pentru a înlocui tentaţia iniţială de filozofie superioară, din *Hypnoticii,* consumată într-un amplu dialog dintre Doctorul Vera şi Sylvia, asupra căruia trebuie discutat mai larg.

înlocuirea s-a făcut, fără îndoială, la argumentaţia lui Maiorescu; nu ştim dacă numai eliminarea incursiunii filozofice amintite, sau şi adăugarea episodului social. Putem spune, în prealabil, că, dacă ne străduim să găsim acestuia din urma o legitimare artistică — si aici nu este exclus să fi operat sugestia criticului — este de a dota piesa cu un fond de realitate frustă, de un prozaism oswnlativ, compensaior, care să echilibreze conflictul, prea spiritual, şi acţiunea mereu ancorată înir-un exces de speculaţie şi convenţie intelectuală, cu tot lustrul ei metafizic si mistic.

Adăugată e şi scena lecturii celor două poezii, cu semnificaţii mai puţin certe decât le-ar vrea personajele în cadrul piesei, dar frumoase ambele, şi în special **3** doua, pe care scriitorul o şi introduce în volumul *Pe Marea Neagră.*

O modificare de mică importanţă, dar meritînd semnalau, pentru alte raţiuni, e aceea a felului cum îl numeau **Domniţa** Zoe ţi Sylvia pe doctor, cînd i se adresau în *Hypnoticii.*- prima îi spunea Demitre, **firesc** pentru categoria lor şi pentru Domniţa îndeosebi, fiică de domn; Sylvia, însă, mai familiară, după natura relaţiilor dintre **ei.** îi spunea

Mitică. Apelativul era frecvent pînă pe la 1900, indicînd Familiaritatea. Dar odată cu *Momentele* din Caragiale, cu *Moftul român,* diminutivul Mitica s-a... caiagealizat, adică a fost discreditat în aţa măsura. încît, după un deceniu ţi jumăiatc, el a trebuit înlocuit. La 1896, procesul era abia la început; la 1912, Mitică nu mai putea urca pe scena decit în postură comică.

Acum sa examinăm de aproape suit» *it* momente la care *Lumină nouă* a renunţai faţă de *Hypnoticii,* ţi să deducem cîteva din consecinţele ulterioare ale operaţiei.

In actuala scenă a IV-a exista un prim enunţ al problemei care va alcătui substanţa piesei, anume spiritismul prin intermediul *sugestiei.* Cam brutal ţi fără pregătire prin alte elemente dramatice, doctorul vrea si o convingă pe Sylvia despre *relativitatea fenomenală* (mal corect ar fi : fenomenologică — „nimic nu-i personal al fiecăruia din noi", chiar inima „este a ta, şî este a mea, sau a oricui ar putea sa o mişte"], în schimb despre *realitatea iluziei* sau *sugestiei.* Disputa conlinuă l.i fel în ambele variante ale piesei, însă, din cau2ă că lipseşte premisa din *Hypnoticii,* referitoare la puterea sugestiei, nu se clarifică atît de bine ideea (asupra căreia vom reveni mai jos, cu privire la apatenţul apolog ai metempsihozei). Spiritismul din piesa lui Duiliu Zamfirescu se întemeiază cînd pe hipnoză, cînd pe .ir castă reîncarnare sui-generis, care nu are nimic de-a face cu antica metempsihoză, de aceea o ţi ironiza în epocă o secvenţă din *Moftul român :* Lache, se spunea acolo — şi scena aparţine probabil lui Caragiale - Lache se nalte, trăieşte şi moare ; sufletul lui se reîntrupează în Mache, care se apucă să facă spiritism ţi, Iară să ştie că în el e spiritul lui Lache, îl cheamă chiar pe acesta. întrebarea e — se spune în *Moftul român* — dacă va răspunde spiritul lui Lache, si pe unde anume o va face ? Aceasta e concepţia unui umor popular, care respinge mixturile mediocre ca sinteza metempsihoză-spiritism.

Teoria spiritista pe care se întemeiază doctorul Vera şi mai ales tînărul Grigoriu vine dinspre Allan Kardec (Hyppolyte Rivail), autorul celebrelor studii : *Livre des esprits* şi *Livre des mediums,* foarte răspîndite în Europa, acceptate >i de Maiorescu, la rîndul său interesat de spiritism ceva mai înaintea *Hypnoticilor.* Insă, alt autor citat de scriitor în piesa de la 1896, neurologul francez Jean Martin Charcot, profesor la SalpStriete, care trata afecţiunile nervoase cu ajutorul hipnozei si sugestiei, nu mii e pomenit in *Lumina nouă,* deşi sugestia şi hipnoza riimîn Să domine piesa în locul speculaţiei teoretice despre fenomenologie, caracter ideal, raportul real-ideal etc.

Frcud fusese elevul lui Charcol, dar luciările lui, deşi se efeclnează de pe acum, şi chiar în domeniul sugestiei, nu sînt inia publice. Lumea îl cunoştea încă pe dascăl; ucenicul era anonim. Duiliu Zamfirescu era informat mai ales asupra *legendelor* domeniului şi asupra liniilor mari ale problemelor, încă puţin răspîndite şi ele în public ; dar Maiorescu era aici la el acasă (nu ca Haideu, care ficea spiritism cu insistenţi, dar ca un lei de dileianl). De unde neacceptarea de către erme a felului cum se discutau problemele în prima variantă a piesei.

Hypnoticii, cu toate că apelează pe larg Ia scene de spiritism, ca şi *Lumină nouă, e* o piesă despre sugestie şi despre hipnoză ; spiritismul e lăsat în suspensie, dacă e real sau iluzoriu, asupra lui Grigoriu lămînînd să plutească o aură de dulce discreditare, chiar de ridicol. Accentul cade mereu asupra capacităţii de autosugestie, care e » ipostază artistică, se rezuma în iluzia — sau convenţia — anei, iluzia dragostei, relativitatea adevărului. Iniţial însi nu era aşa. *Hypnotkii* fundamentau filozofic ideea. Poziţiile erau mult mai tranşant opuse decît în *Lumină nouă.* Mai întii, doctorul Vera se lansa într-o diatribă blesfematorie împotriva divinitiţii :

„DOCTORUL: M-ai întrebat de ce nu cred în Dumnezeu... In care Dumnezeu ?

SYLVIA : în care cred toţi oamenii.

DOCTORUL : în acesta nu pot să cred. Dacă un asemenea Dumnezeu ar exista, acesta ar fi cel mai nedrept şi mai tiran stăpînitor al lumei, ar li mai mic decit mine, fiindcă eu am noţiuni morale limpezi, pe cită vreme el nu ate ; el hotărăşti lucruri revoltătoare : dă fericire unora, lacrămi altora, lasă pe pămînt bâtnni în mizerie ; ucide tineri plini de viaţă; zbuciumă omenirea fără cauza; plouă unde nu trebuie ; trăsneşte pe un muncitor ostenit... Un asemenea Dumnezeu ar fi o monstruoziiate..." etc.

Termenii şi mai ales viziunea, argumentele sint. surprinzător, ale unei atitudini din prima tinereţe, cînd îi făcea lui Duiliu loanin o profesie de credinţă atee, urmată de un veritabil blestem in versuri. *Indignare,* risipii prin foiletoanele *Palabra,* doi ani mai IÎTTIU (vezi nota la poezia *Dezgust,* ed. prezentă, voi. I, p. 404).

Singura religiune adevărată pentru Vera e „aceea a ideii" *(Hypnoticii),* dar el profesează *pentru alţii* credinţa in Dumnezeu, pentru ca şi aceştia să aibă un reazem spiritual, în lipsa capacităţii speculative a ideilor. *Hypnoticii* vehiculau conceptul *esenţă* (parării in *Lumină nouă),* pe acela de *fenomen,* deci intrau în plin kanlianism, căruia, după dărîmarea ideii de Dumnezeu, ii dădeau o mare extensie, începînd de la

„sensul adevărului" ca element absolut, „neatîrnat de Timp", şi pînă la •omul în centrul universului faţă cu Fiinţa în sine". Peroraţia doctorului despre .idealismul motal din om", care aspiră la armonia dintre natura **Si** om si care a generat „Fiinţa in sine" (.Das Ding an sich" ?), **e** decretată drept „scopul real al întregei existenţe".

O referire ambiguă a Sylviei Ia *Phedon* al lui Platon şi apoi, prin opoziţie, alea Ia spiritism. îl determina pe doctor să afirme ci există o forţă prin cure „orce dorinţă mare, orce adevărată vibrare sufletească tinde să iasă din lumea ideala si sa **se** manifeste în cea reală, cum se transformă bunăoară lumina în enefgie". Şi. inveis, .orce realitate puternica", tinde „să **se** reintegreze, să se transpună în lumea ideală". Mai clar, „orce fiinţă cu mare energie morală, cu puternice facultăţi armonice, nu moare, ci se transformă în idee, se proiectează în generaţiunîle viitoare, într-un om, in **mai** mulţi sau în toţi oamenii, după cum idealismul său moral a fost mai mic sau mai marc. Aceasta e adevărata parte de nemurire din noi."

Dat acciză teza infirmă şi ideea de Dumnezeu, pe care îl transforma în creaţie a minţii umane, anulează şi iluzia spiritismului — pe care, în itle din urmă, ambele piese îl contestă, afirmînd însă sugestia si hipnoza.

Doctorul Vera vrea să spună, în termenii lui Horaţiu (Non omnis moriar), că nici o făptură umană cu o înaltă capacitate de iradiere spirituală („energie morală*) nu moare decît ou o parte a sa, cealaltă rămînînd să fie dusă mai departe de uimaşi. „Măria, sora ta, a fost fenomenul îneîntător pe care-1 ştim : ea a murit cu o parte dintr-însa, iar cu alta s-a transpus în lumea ideală — în sufletul tău, în al Domniţei, in sufletul meu..." *(Hypnoticii).*

De la astfel de afirmaţii se ajunge la teza exact contrarie, după tare singura soluţie **în** faţa tendinţei ideilor de a se transforma în fenomene, care sînt inferioaie faţă de idei, e „să lupţi cît s-o putea *contra* năzuinţei ideii către fenomen şi *pentru* năzuinţa fenomenului către idee". Tradus, ar însemna că ideea trebuie sa tămînă în sfeca ei abstractă, să nu devină maicîe umană, iar fenomenul să se despoaie de particularitatea sa fenomenală, pentru a rămîne în planul generalităţii abstracte, a ideilor pure — sau, cum zice Duiliu Zamfirescu, în „idealitate".

.fiinţa in sine" a lui Kant îl obsedează pe scriitor, in diferite forme. .Adevărata cauză a lucrurilor trebuie căutată în efect", spune doctorul; religia e, pentiu oamenii simpli. neM>işnuiţi cu generalitatea — în speţă pentru preot — nu un narcotic, nici o nevoie mistică, ri .singurul prilej de a trece ceva din lumea fenomenelor în a ideilor",

adita a explicării faptelor reale prin mistică, din necunoaşterea raportului cauză-efect. Invers, la zugravul de icoane — deci la artist, care operează cu imagini, concretizări ale generalităţii în particularitatea tabloului — esenţială este „trecerea ideii în fenomen".

Sylvia începe să dialogheze de la egal la egal cu doctorul despre psihologia individului şi a popoarelor. „Un singur tip de om este cu adevărat inferior ; acela în care, pe nici o cale, fenomenele nu se întorc în idei."

Toate acestea figurau in *Hypnoticii.* exprimînd o poliţie - oricit de confuz formulată — materialistă, gnostica, aspiraţia fund către omul capabil de abstractizare şi generalizare, de cunoaştere prin legi, nu doar empiric, prin senzaţii (fenomene).

Nemulţumirea lui Maiorescu nu de aici trebuie să fi pornit, ci de la faptul că sr vehiculau in piesă, în citeva dialoguri ale unei singure scene, între doctor şi Sylvia, atâtea idei numai aproximativ intuite, dar cu aplomb exprimate, atitea concepte filozofice în scheme comune, arltea referiri la domenii fundamentale din gîndirea teoretică (Platon, Kant) — pe baza **unt»** lecturi de amator.

Ne putem imagina scena sau scenele discuţiei criticului cu scriitorul, la sfîrţitul lui martie 1897, în care acesta a fost nevoit sa recunoască slăbiciunile de principiu ale micii sale încercări de filozofie — destul de nepotrivită în piesă de altfel — pe acelea ţinînd de exactitatea receptării unor concepte si teze, sau numai de exactitatea formulării tor. *De* vreme ce atît de categoric a renunţat la tot, e de presupus că situaţia autorului piesei a fost penibilă — şi în acelaşi timp s-a născut la el ideea sau nevoia demonstraţiei contrarii, a revanşei. Aceasta avea să **fie** romanul *Lydda. Scrisori* ***romane.*** Ciudăţenia e ca intîlnim numeroase aluzii in roman, ulterior **cu** cîţiva ani *Hypnotuilor,* cire-şi trag sursa de aici. Mai întîi, toate tezele principale aflate in cele cîteva pagini eliminate din piesă, reapar în *Lydda.* in scrisorile tînărului Mircea M., care-1 prefigurează pe scriitor însuşi — şi cea cu Dumnezeu, cu psihologia popoarelor, referirile la Platon şi Kant, elogiul forţei de sugestie a artei, toate însă cu extensii ample, cu lux de amănunte, cu mari demonstraţii, **care-1** zdruncină pe bătrinul şi scepticul filozof schopenhauerian Filip A. Duelul filozofic din roman, în schimbul epistolar ai celor dai, apoi însemnările finale ale batrînului •— care ocupă toată jumătatea a doua a romanului — sînt sortite sa demonstreze eşecul filozofului, bătrin şi însingurat, in faţa impetuosului asalt al tînătului artist. Problema romanului e mult mai complexă, fireşte, insă nucleul — sau geneza — pare a **se** afla iu controversa în jurul piesei *Hypnoticii,* nu asupra întregii piese, o cu

privire la *filozofia* eliminată din actul I. Cum apar lucrurile transformate ? De exemplu, in piesă e menţionat la un moment dat că .Dumnezeu trăsneşte — fără motiv — pe „ muncitor ostenit" ; î„ roman, scena e dală pe larg, cum nu putea încăpea în piesă, si tot pentru a demonstra arbitrarrul. răutatea sau indiferenţa lui Dumnezeu în faţa faptelor naturale sau omeneşti care se produc, dacă ele se produc cu Ştiinţa sau din puterea sa — în toate cazurile rezultnnd sau inexistenţa Iui Dumnezeu, sau neputinţa luî, deci tot inexistenţa. Iată cum e extinsă în roman, prin fapte (fenomene '), ideea cu trăsnîrea muncitorului : .Un muncitor venea de Ja cîmp, ostenit, necăjit, cind, lîngă ***ponte molie*** cade trăsnetul dintr-un bleg de nour si-I carbonizează. Ziarul spune că muncitorul lasă 5 copii orfani, că bietul om era cinstit, bun, ba mai adaogă ţi această împrejurare mişcătoare, că de cîteva zile îi murise o soră văduă si lăsase alţi doi copii, pe care îi luase ţăranul să-i crească. Nu înţelegi ce revoltătoare şi cinică esle fiinţa aceea supremă care stăpîneşte vlnturile ;i permite unui vagabond de nour să ucidă un astfel de om

Modul de lucru e acesta. Amănuntele piesei reapar în roman mai toate, într-un fel sau într-altul, cu vădită intenţie polemică, atît prin modul tratării, cît şi prin simplul fapt că ele sînt reluate în roman, după ce scriitorul acceptase ideea eliminării lor din piesă. Romanul, fireşte, se extinde şi se complică enorm cu mulţimea de referiri de lectură - unele din ele adevărate pagini de istoria artei, istoria literaturii, arheologie, reportaj, eseu etc. - ţi cu apeluri la corespondenţa scriiloiului cu criticul, necunoscută publicului la data scrierii romanului *Lydda.*

Astfel, între cele mai importante semnificaţii ale piesei *Hypnoticii* este, că a fost, aproape fără îndoiala, punctul de plecare, fenomenul care a coagulat o lungă perioadă de controverse între Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu, precipitînd deznodământul în această amplă şt stilizata ripostă, care Înglobează gîndirea criticului, esenţa filozofiei iui si toată fiinţa scriitorului.

Duiliu Zamfirescu n-avea desigur intenţia sa facă vreodată publică geneza romanului ; numai existenţa primei variante a piesei şi a celor citorva scrisori păstrate de la scriitor, cu privire la piesă — mai apoi cu privire la roman — ne relevă filiaţia, mai cu seamă proiectînd totul pe fundalul ansamblului raporturilor dintre critic ţi scriitor, ţi îndeosebi ale momentului de după *Hypnoticii* (martie-aprilie 1897) si începutul *Lyddei* din vara anului următor (primele capitole-scrisori dirt *Lydda* se publică în *Convorbiri* în oct, 1898). Urmărirea în paralel a textului eliminat din piesă ţi a romanului relevă multe alte dale doveditoare. Să notăm şi aici că trimiterea romanului în grupe mici de pagini. pe rînd, se datora, probabil, nu aut faptului că scriitorul nu ar fi avut text mai mult scris, cît preocupării ca Maiorescu să nu ştie cc va urma. Poate că, prezentind întregul roman)a *Convorbiri* dintr-o dată, el ar fi avut soarta *Hypnoticilor.* Expediat pe porţiuni, el a putut să apară, căci se crease obligaţia continuităţii şi apoi. de la un moment dat, iniţiaţii observaseră direcţia polemică a lomamilui. ceea ce iăcea obligatorie pentru revistă publicarea lui.

1 — De comparat fraza din piesă : -Aici, tot ce ne înconjoară ne aduce aminte de dînsa" — e vorba de Măria, fiica Domniţei Zoc, recent decedată — cu următoarea frază dintr-o scrisoare a lui Duiliu Zamfirescu către prietenul sau, Duiliu Ioanin : „Ori dc cîte ori ating sin lucru care a fost al ei, şi care aici sunt păstrate cu sfinţenie datorită unui dulce suvenir..."

Şi la Băleşti, la famdia Dumitru Simionescu-Rimniceanu, de unde scrie Duiliu Zamfirescu, .portretul Mariii (ţe] inconjuiat de foi de stelar care deja s-au uscat..."

In *Amintiri din vremuri* exista un fel de altar identic, închinat celei decedate — în piesă e o criptă. *Hypnoticii* se constituiau, deci, din elemente familiare scriitorului.

2 — Participanţii la războiul din 1877 primeau în proprietate de veci clic 5 hectare în Dobrogea, recent revenită României în 1878, după tratatul de la Berlin. Populaţia provinciei fusese rară şi pînă atunci, dar. odată cu plecarea definitiva a administraţiei otomane, se transmutaseră şi alţi locuitori ai ei, trăitori acolo : turci in special, tauri şi greci, care se bizuiseiâ pe puterea ocupanţilor.

3 — Aici apare prima oară sugestia viitorului titlu, care apoî se va Mitări în final, cu alt sens, acela ai revelaţiei vieţii pure din cla-iistm, nu neapărat întru divinitate — Sylvia nu e credincioasă, de fapt — ci întru spirit. „Lumina nouă" este cea de cate vorbea doctorul Vera : a •cunoaşterii, a adevărului, a regăsirii, relegării de cei duşi, aşadar totul e o trăire spirituală, nu mistică, nici religioasă, ci elevată.

4 — E una dintre „contrazicerile" aparente ale piesei, în orice caz dintre alunecările în afara ideologiei ci de bază. Soluţia vieţii în iubire apare şi în *Fiica Haosului* ţi în alte poezii ale lui Duiliu Zamfirescu. Aici însă ea nu s-ar potrivi cu sensul general din piesă, unde, dimpotrivă, eroii se împărtăşesc în spirit, si tot spiritismul eroilor efevaţi consta în a regăsi drumul adevărului moartei Măria, făptură pură. Insă doctorul o îndeamnă peste tot pe Sylvia sâ-şi trăiască deplin viaţa, să refuze

iluzia imediată, în favoarea marilor adevăruri. .Piesa, nu lipsită de obscurități, e im elogiu al vieții trăite plenar, nu însă așa cum înțelege Grigoriu, care alege latura spectaculoasă, de iluzie sau farsă, a spiritismului, iar Căpitanul Cântă pe cea vulgar-materială a vieții, preferabilă celeilalte, totuși, deși coborîtă.

Nu pentru spiritism pledează piesa, ci pentru... *spiritualitate'.*

5 — Poezia îl reprezintă bine pe Duiliu Zamfirescu, mai mult decît pe moarta Măria. E un crez poetic, exprimat în atmosfera si în formele simbolismului contemporan momentului cînd se scrie piesa. Și alte cîteva poezii ale momentului 1910 - *Primăvara, Către Domnul* — sînt expresia încercării de regăsire a unui drum către simbolism, părăsit de mult, la 1882, atunci spre simbolismul maccdonskian, acum spre acela minulescian.

6 — Elogiul lui Edison, făcut de entuziastul Căpitan, exprimă pozitivismul epocii, dar în formă plată, e fascinația tehnicii la oameni fără orizont mai larg, nu însă ireala, nici iluzorie, dovadă că doctorul accepta acest elogiu, cu mai puțină exuberanță, dar convins. Ce secrete „furase" Edison naturii la acea dată ? In principal, folosirea electricității, care, în cele mai generale si exterioare manifestări (sensibilizarea și activarea capacităților necunoscute ale metalului în 'lampa cu incandescență, crearea cimpurilor magnetice artificiale, electromagnetice etc), părea să se asemene unui .duh" al naturii, asemănător sufletului omenesc. „Pasele magnetice" din spiritism si din hipnoză (Grigoriu face spiritism cu un magnet în mînă, pentru a declanșa sau capta „duhul" naturii sau spiritul moartei Măria) erau asemănătoare — pentru lumea mijlocie a epocii și mai puțin la curent cu descoperirile tehnice — cu curentul electric, deci cu „fluxul" de electricitate, cu electricitatea în mișcare. „Negreșit, va spune numaidecît Căpitanul, că dacă-mi ceri să explic ce este magnetismul, îmi ceri un lucru imposibil."

7 — Sînt exact relatările lui Allan Kardec, scriitorul le va declara proveniența — prin Căpitan, care nici nu credea în ele ; soldații lui vor dovedi că stafia, pe care roți o cred a Măriei moarte, e un om real ; ei înșuși, Căpitanul, dă ordin să nu se mai pună mîncare pentru stafie, convins de mistificare. De ce prin Căpitan se denunță teoria spiritistă si procedeul ? Pentru că era cel mai lucid dintre ei, mai practic, mai plat, în accepțiile piesei, neîncrezător în valorile spiritului.

Dar esențial e că și lumea Căpitanului se preocupa de spiritism în epocă — de fapt de întreaga problemă a studiului „misterului" uman, nesondat decît superficial pînă atunci. Piesa lui Duiliu Zamfirescu este

între primele lucrări de la noi care încearcă acest lucru. In fond, experiențele spiritiste erau forma vulgară a unei preocupări superioare de psihologie, de valori spirituale. Este climatul în care, mai întîi Charcot, șeful țcoalei de la SalpStriere (menționat în piesă la stadiul *Hypnoticilor),* apoi Freud, elevul lui, au fundat psihologia modernă și psihanaliza, care au revoluționat cercetarea vieții umane, fundamentând în alt chip chiar literatura nouă. Adevărata „lumină nouă* aici se afla, și Duiliu Zamfirescu o sesizează cu exactitate.

8 — Nu e exagerat să se compare scenele „aparițiilor" Marîei — apariții *spirituale* — cu scenele în care lui Hamlet i se arată fantoma tatălui său. Sînt de aceeași esență și au aceleași mobiluri: să acrediteze „adevărul vieții" •— în *Lumină nouă,* necesitatea trăirii plenare a vieții.

9 — în *Hypnoticii* se menționa aici numele lui Charcot : „...Hysterici hotărîți să-și taie un deget numai fiindcă *Charcot **le** spusese* că era cangrenat'. (La Salpetriere — era numele așezării cu spitalul unde lucra Charcot.) De ce a renunțat scriitorul la precizarea: „Charcot le spusese" ? Maiorescu să-**1 fi** îndemnat ? Probabil! El avea o informație mult mai largă în materie și va fi știui că experiența respectivă aparținea, poate, altcuiva. Pentru lumea mijlocie din epocă, însă, legenda voia ca toate marile descoperiri în materie de „spirit" (hipnoză, spiritism) să se atribuie Iui Charcot, iar cele tehnice lui Edison ! Maiorescu va fi corectat eroarea făcută, cu sau fără intenție, de Duiliu Zamfirescu. Dar scriitorul nu putea să nu cunoască și alte lucrări ale celebrului medic, legate de artă: *Iconographie Photographiqut de la Salpetriere* (1881), *Les Demomaques dans **l'**Art* (1887), *Les Di/formes et Ies malades dans l'Art* (1889), care constituiau o hrană preferată pentru curiozitatea lumii culte a epocii.

10 — Terapeutica somnului hipnotic era Ia început aplicată de Charcot, și ea dăduse curs larg legendei despre transele spiritiste. Grigoriu e avizat în spiritismul de acest fel: el SI comunică aici direct pe autor, care va fi fost interesat de problemă, însă echilibrul funciar al lui Duiliu Zamfirescu, rezerva sa intelectuală îl făceau să tempereze prin doctorul Vera excesele de neofit ale tânărului Grigoriu.

11 — In acest punct, Grigoriu declara intempestiv în *Hypnoticii:* „Asta mă și făcea să găsesc toate romanele false" — deci pentru că sondajul lor psihologic nu ajungea pînă Ia zonele unde acționau sugestiile de tip hipnotic („In realitatea de toate zilele, noi nu facera decît să ne .sugestionăm unii pe alții", spune el). Duiliu Zamfirescu însuși își afla

carențe în ce privește studiul psihologic al eroilor, în romanele sale. Probabil că mai ales la acest soi de psihologic se gîndea. In *Lydda,* el va aborda problema din unghiul lui Lombroso, care aplica un altfel de studiu al sugestiei, în excesele maladive ale acesteia, care duc la crima. Nenumit direct, Dostoievski, admirat de Duiliu Zamfirescu, îți plasa pentru scriitorul nostru psihologia eroilor în această zonă.

12 — O problema absolut nouă pentru opera Iui Duiliu Zamfirescu : obsesia eredității, Ia el de origine dostoicvskiană, probabil, însă foarte Ia modă ți aceasta în epocă, mendelismul (Morgan încă nu se relevase) fund una dintre curiozitățile epocii.

13 − Nesiguranța doctorului, alternativa daca „suntem noi o generație zdruncinară pînă în temelia vieții noastre fizice" (se înțelege oare; psihice ? — sau e vorba de viața *materială,* deci existența reală a omului) — sau dacă „o *lumină noua* si misterioasă arde în fundul sufletului omenesc", este de fapt alternativa lui Duiliu Zamfirescu, ți era a epocii lui. Sensul elevat al *Hypnoticilor* stă în astfel de întrebări, cate nu se prea puneau în literatura de la 1896"—1897, cînd a fost scrisă piesa.

14 — încă o modificare importantă, făcută probabil la sugestia lui Maiorescu : inițial, în *Hypnoticii,* era *voință,* nu *viață* •— „parcă o voință nouă a luat locul voinței mele vechi...", ceea ce are cu totul alt sens, mult mai apropiat de capacitățile ce derivau din folosirea hipnozei. Se schimba o *voință,* se impunea *altă voință,* se *modifica* viața — dar nu putea fi vorba de o *viață nouă.* Nu putem crede că Maiorescu obiectase în legătură cu vreo apropiere posibilă de *voința* în sens schopenhauerian *(Dit Welt als Wille und Vorsteliung — Lumea ca voință și reprezentare)* deoarece e vorba de altă serie de probleme.

Insă modificarea textului s-a făcut parțial: numaidecît mai jos, conceptul de voință este păsirat. In replica următoare, cea a doctorului, se spune : „Să fie oare ața de puternică trecerea *voinței* de Ia o persoană la alta..." etc.

15 — Abia aîci are loc mutația de sensuri — de la *lumina nouă* a doctorului, care constă în cultivarea valorilor spiritului („Eu cred într-o evidența lăuntrica a mea"), se face trecerea la *lumina nouă* a Sylviei, revelată atunci, care este reculegerea de tip monahal, nu însă întru Dumnezeu, ci întru iubirea *de oameni,* ața cum va si spune eroina în ultimele replici ale piesei : „Mă duc să mă închin Mîntuitorului, aceluia ce este numai îndurare si iubire, aceluia ce înțelege ți iartă".

Această legătură cu titlul **nu** există în *Hypnoticii.* Trecerea Sylviei în ckustru se realiza prin *găsirea* revelației pure, aceasta era „lumina nouă" ; în forma definitivă a piesei se face prin *părăsirea* „luminii noi", anume descoperind iubirea pentru bărbat, iuhire la care-o îndemna pe eroină moarta Măria în prima dintre poezii :

Iubeşte dar, iubirea-i pururi nouă,
Ca pasărea ce tremură în cring etc,

căci toi acolo se definea clar iubirea femeii ți a bărbatului, deci viața normală, drept scop suprem al vieții :

Tu nu-ți închipuiețti că fericirea
E numai în speranța de a fi,
Că doară tu pricepi că te<i *scris firea*
Spre-a fi cu-adevărat }i a iubi (subl. n.).

In opoziție cu această atitudine **sau** prin extensia ți trecerea *fenomenului* în *idee,* cum s-ar fi exprimat doctorul Vera în dialogul eliminai din actul I, Sylvia trece de la iubirea *unui* om Ia iubirea *tuturor* oamenilor. O va face chiar în termenii poeziei: lumina *mra.* spune eroina, „e reînvierea mea sufletească". E „înşelăciune, veche ca lumea", replica doctorul; „ți, ca dînsa, pururi nouă", zice Sylvia, adică exact cum formulase moarta Măria : „iubețte dar, iubirea-i pururi nouă" — numai că extinsă de la om Ia umanitate, abstractizam deci idealizată. *Fiica Haosului,* contemporană cu *Hypnoticii,* realiza aceeași idee: de la iubirea zînci, la iubirea în genere, la difuzarea principiului iubirii în natură.

16 -- Şi mai tîrziu, poetul Hugo delta Rbvere (O *muză)* străbătea o situație identica, legata de Mariana d'Astuni, mai tînară decît el, care voise să se căsătorească cu el. Ca ți Sylvia, ea i se arunca in brațe, ca **un** copil, şi-i cerea uniunea supremă, pe care della Rbvere o respingea cu delicatețe, ca ***şi*** doctorul Vera. „Atît **numai,** că o doresc în continuare, de cîte ori mă simt singur, sau cînd lumea mă răneşte, **sau** cînd sunt nedrept — din fundul sufletului ostenit, răsare domnişoara d'Astuni." La fel, doctorul Vera: „De eîte ori o văd pe Sylvia, eu mă simt mai bun şi mă liniştesc."

Vom mai menționa că, in mod Firesc, Sylvia primea în *Hypnoticii* revelația claustrului (iubirea pentru umanitate în locul aceleia pentru om), ca rezultatul unei *răni* („Eu port in suflet o rană care este mlngiierea mea"), ceea ce a devenii în ultima formă a piesei: .eu pori în suflet o lumină, care este suferința ji mîngiicrea mea".

Rana care e mîngîiere — e o ipostază indicînd resemnarea, consolarea ; lumina care e suferinţă si mîngîtere — e revelaţie, deci cu totul altceva. In *Lumină nouă,* eroina se purifică prin părăsirea iubirii, prin *revelaţia abstracţiei iubirii,* a *sublimării* ei, ea trece cu totul în „idealitate", cum ar fi spus scriitorul; în *Hypnoticii,* ea se retrăgea căutîndu-şi alinarea suferinţei de a nu putea iubi, ducea cu dînsa noslalgia vieţii plenare. In *Lumină nouă,* ea o părăseşte definitiv pe moarta Măria, cu îndemnurile ci realiste; în anterioara versiune, *Hypnoticii,* ea o căuta.

P. 293 O AMICA

Corn: hi., XLVI, 3, mart. 1912.

Graţioasă „charge d'atelier", O *amică* a însoţit în spectacol toate celelalte trei piese ale lui Duiliu Zamfirescu, din perioada 1912—1915. Premiera scenică a avut-o cu prima dintre ele, *Lumină nouă,* luni, 5 martie 1912, la Teatrul Naţional. Fusese acceptată după lectura în Comitetul teatral, la 21 ianuarie al aceluiaşi an, cu uimatorti membri prezenţi : Ion C. Bacalbaţa, directorul Teatrului, Iacob Negruzzi, patriarhul *Convorbirilor,* Dimitrie Evolceanu, critic en titre al *Convorbirilor,* actorii V. Leonescu si Ion Brezeanu, I. AI. Brătescu-Voineşti, — aproape aceraşi ca la *Lumină nouă.* Rolurile principale: *Bărbatul, Femeia* si *Fratele* au fost atunci interpretate de trei dintre marii actori ai scenei româneşti, deşi tineri în acel moment; N. Soreanu, Tina Barbu şi Cazimir Belcot — al patrulea, apariţie sumara. *Doctorul,* fiind jucat de Cristian Duţulescu.

N. Soreanu *şi* Tina Barbu deţineau rolurile prime şi în piesa de bază a spectacolului *Lumină nouă* — Doctorul Dimitrie Vera şi, respectiv, Sylvia.

Ulterior, în spectacolele cînd O *amică* a însoţit *Poezia depărtării* şi *Voichiţa,* rolul era pe rind interpretat de Tina Barbu si de Măria Fdotti, altă mare figură a scenei naţionale, ceilalţi actori păstrîndu-şi rolurile de la premieră. Deci, comedioara mai mică decît un act propriu-zis al unei piese obişnuite, avea succes, omagiind, deopotrivă, femeia - *soţia* — caricaturizînd cu năduf excesul de amor, care-l împiedică pe bărbat de la lucru sau *îl* copleşeşte intempestiv cu dragoste. In total, lucrarea e un omagiu adus căsniciei, arzînd destulă tămîie polului masculin, care-ţi păstrează ponderea şi importanţa primă în familie, dar înconjurând ţi polul feminin cu o aură întru totul avantajoasă.

Sînt câteva lucruri care merită menţionate.

Scriitorul dezvoltă cu succes motivul gînganiei care-l exasperează pe un om ce se vrea liniştit la lucrul său, motiv tratat cu mare succes in schiţa lui D. D. Păirîşcanu, intrară maj tîrziu în manuale şcolare, *Decoraţia lui Vartolomeu.* Deosebirea e netă **i** la Pătrăşcanu musca nu avea alt rol decât de a turbura — comic — pînă la obsesie pe nefericitul erou, defoimîndu-1, pe diă vreme viespea lui Duiliu Zamfirescu dobândeşte dimensiuni simbolice, ea e factorul care declanşează sau precipită revelarea adevăratelor raporturi **si** sentimentelor dintre cei doi soţi, îi forţează *să se cunoască* pe ei înşişi.

Drept sursă de mare literatură, motivul nu poate fi socotit; dar generator al unui spectacol agreabil este fără îndoială. Cezar Petrescu îl va încerca si el după primul război mondial, într-o schiţă, al cărei erou e un copil, ji in romanul *Simfonia fantastică.*

Există însă o filiaţie de altă nalură aici, care e util să fie consemnată, din chiar literatura anterioară a lui Duiliu Zamfirescu. E vorba dc cel puţin două scene, datînd ambele din 1885 şi preludînd evident schiţa teatrală O *amică.* In rubrica „Salon" a revistei *Familia* de la Oradea — unde i se reproduceau scriitorului periodic lucrări apărute anterior în volum sau în *România liberă,* ca romanul *In faţa **vieţii*** etc. sau mai multe poezii şi schiţe, dar unde el trimitea si lucrări în primă apariţie — i se publică schiţa mixtă, jumătate poem în proză şi jumătate moment dramatic, Cr *ne-aduce iarna (Familia,* XXI, 45, 10/22 nov. 1885). Este o construcţie de tipul foiietoanelor *Palabras* — anterioare, din *România liberă* — aşa cum, tot în tiparele foîleloanelor *Palabras,* urmează un fragment din ciclul intitulat *Nebunii* (cum fwscseră două Ia fel în *România liberă* în 1883), fără un titlu proprio *(Familia,* XXI, 50, 15/27 dec. 1885).

In primul text, *Ce ne-aduce iarna,* o evocare ironic-poematica » sobei, pe timp de iarnă, într-un decor de sugestia pastelurilor Iui Alecsandri (-Aşezat Ia gura sobei, noaptea, pe cînd viscoleşte, / Privesc focul, scump tovarăş, care vesel pîlpîieste...") prilejuieşte în finalul părţii de proză următoarea aluzie : „Astfel, o mişcare naturală a omului, cînd e supărat sau contrazis de cineva, e de-a veni înaintea sobei şi a se uita la foc cu capul în mîini, ameninţător ca şi cum flacăra ar fi vinovată de toate nenorocirile ce se întîmpla. Iacă o scenă" — şi urmează un scurt dialog, premergător primei scene din comedia O *amică* -•

„Suni şapte ceasuri seara. Domnul a dormit puţin. Doamna a cetit. Stilpul familiei umblă prin casă fluierind vesel şi prinzhidu-si cozondroacele de ***umeri-***

i

1

DOMNUL: Va să zică, draga mea, **TU** astă-seară te duci la d-na Roş-coveanu ?...

DOAMNA: Ba nicidecum. Mă duc la Operă cu bărbatul meu. *(Se scoală şî-l apucă de braţ, aruninđu-se de el ca un scai.)* Cînd ai ţti. Coste l... se joacă *Aida,* acea superbă alcătuire de Verdi... e aşa de frumos aclul al IV-lea... N-ai auzit finalul, scena de adio ?...

DOMNUL: **Ba** am auzit, dar astă-seară nu se poate... Uite, puiule dragă, am întrunire la Senat... să alegem un preşedinte... si nu se poate sa lipsesc.

DOAMNA: Ce preşedinte !... Aţi ales pînă acum vreo patru, tot nu v-ajunge ? Ia lasă, Costel, mă minţi ca pe un copil. **Mai** bine spune-mi verde că nu vrei să mă duci... ji pace.

DOMNUL: Parole d'honneur, mă chere!... Avem preşedintele care ne aşteaptă. Se poate să nu te ţii de cuvînt cătră un prejedinte ?...

DOAMNA: Nu se poate, dar către femeia ta se poate. *(Se duce supă-rată fi se afeaxă în fotoliul din faţa sobii.)* Aşa viaţă să nu dea Dumnezeu nici la duşmani !

DOMNUL *(periindu-fi mustăţile) :* A ! a! te superi acuma! Eu te credeam mai inteligentă... Speram că o să Înţelegi ce înseamnă o raţiune de stat...

DOAMNA *(scormonind un tăciune):* Nu înţeleg raţiunile de stat si nu sunt inteligentă !... M-ai văzut cînd m-ai luat.

DOMNUL: Ei bine!... Dar ce-ai cu bietul tăciune din sobă ? El nu alege [pe] nimeni. *(Tăcere.)*

DOAMNA•: Şi de asta te superi ?

DOMNUL: Eu nu mă supăr. *(Sună. Vine Ion.)* Ioane, ei, adu puţine lemne să facem cărbuni mai mulţi. *(Ion iese.)*

DOAMNA: Destul de frumos! Numai servitorul nu ştia că ne certăm.

DOMNUL: La revedere, scumpa mea. *(Doamna tace.)* La revedere. *(lese cu oarecare părere de râu. După vreo zece minute se Întoarce fi o găsefte tot acolo, cufundată în glnduri. Ia un scaun fi s-apropia de foc.)* M-am întors...

DOAMNA; Ce rău ai făcut!... eram tocmai la actul al patrulea.

DOMNUL: Bine, ce vezi tu în soba ?

DOAMNA: Ceea ce tu nu vezi. Dacă am avea aceiaşi ochi, m-ai iubi mai mult şi ai alege mai rat preşedinţi.

DOMNLfL *(rtzînd)* : Arată-ttni şi mie, în care colţ se joacă actul al patrulea ? *(Ii ia mina într-a lui.)*

DOAMNA (se *întoarce u}or si îl atinge eu palma peste frunte)* : Se joacă aici, nu se joacă acolo.

DOMNUL: Din fericire pentru alegătorii mei, aici nu se joacă teatru. *(li ia capul in mîini fi o sărută pe frunte.)* Dar dacă aici se joacă, e atât mai bine. Vom asista amîndoi la reprezentaţie.

(Cortina cade.)"

Culpa e aici in principal a bărbatului — în timp ce O *amică* va da acestuia iniţial cîştig de cauză, în scena declanşată între cei doi — o culpă aut de mare, încît pare să ameninţe chiar unitatea conjugală. In cale din urmă, în ambele comedioare, totul se rezolvă prin tactul femeii, care trece generoasă peste mici sau mari erori ale .stâlpului" familiei, restabilind echilibrul primejduit de el.

O compensaţie acordă scriitorul in cea de-a doua scenă din *Familia,* unde însă iniţiativa, chiar decizia rupturii definitive, aparţine *Doamnei :*

„Scena reprezintă o cameră de toaleta.

(Domnul fumează. Doamna se găteşte la oglindă.)

DOAMNA: Şi... cum ziceai că ne compari?...

DOMNUL: Ştii, draga mea, metaforele cele mai bune le găseşti în lumea în care trăieşti. Eu fumez mult şi deci...

DOAMNA (inroarce *capul de la oglindă) :* Deci ?

DOMNUL: Deci... zic că femeile sunt ca havanele cele bune, pe care le fumezi pînă ajung să-ţi arza musieţile.

DOAMNA: Şi atunci le arunci, nu-i aşa

DOMNUL: Nu; Ie pui în ţigaretă. Le fumezi mai departe, ca să nu te frigă.

DOAMNA: Dar Ie fumezi întregi ?...

DOMNUL: Dacă sunt bune...

DOAMNA: Foarte bine. Ia fii bun şi întreabă-mă, cu ce vă comparăm noi ***'i***

DOMNUL: Eu nu-ntreb nimic.

DOAMNA: Am să spui neîntrebată atunci. Noi vă comparăm cu nişte pufuri de pudră. Pe cît sunteţi in stare să ne faceţi mai frumoase şi deci mai fericite, vă păstrăm.

DOMNUL *(sărind ca un cocof)* : Şi după aceea ne aruncaţi, aşa-i ?

DOAMNA *(cu patos)* : Nu... vă schimbăm.

In scena care vine, urmează un divorţ, iar în cea care vine după divorţ, urmează o rîrguiaiă de pufuri. In tot timpul acesta, domnul nu mai fumează havanele decît pînă Ia Jumătate, căci i s-au pîrlit grozav muşteţi le."

Totuşi, crimpeiul dialogat de mai sus îl reprezintă mult mai puţin pe Duiliu Zamfirescu, în ceea ce priveşte gindirea Iui în materie de

relații conjugale. Căci scriitorul a avut aici o gîndire foarte precisa, pe care criticul Nicolae Petrașcu o considera, pentru perioada 1910 — adică tocmai pe cînd scria O *amică* — drept misoginism curat. Chiar în această perioadă, Duiliu Zamfirescu ținea o conferință în fața. unui cerc de femei, dezvoltînd o pedagogie de dictat masculin în familie (cam aceea din O *amică).* Problema conjugală — și a femeii în primul rind — pare sa fie, pentru întreaga perioadă antebelică, cea mai pasionantă pentru scriitor, dintre toace problemele intime. Lucrul îl preocupă în toate cele trei piese care vor urma, și din unghiurile cele mai diferite. Dar chestiunea nu e nouă, ea apărea cu intensitate și în poezia sa anterioară, în proză, dînd mereu prioritate *bărbatului,* cam în termenii din *O amică* și din fragmentul Ce *ne-aduce iarna.*

In fond, așteptarea atît de cuminte a Sașei Comăneșteanu e un omagiu adus lui Matei Damian — bărbatului — dar ji consimțămîntu! la o subordonare; peregrinările erotice ale lui Mihai Comăneșteanu, mai cu seamă din *In război,* apoi ale lui Alexandru Comăneșteanu, din *Îndreptări* și *Anna,* sînt triumful, în toate planurile, al principiului masculin, cu drept absolut de alegere. Ideea va fi teoretizată și generalizată în *Fiica Haosului,* unde formula pe care o lansează autorul e aceea a conștientei feminine despre nestatornicia legică a bărbatului.

Aici, zâna părăsită în cele din urmă de către bărbatul iubit, ii spune acestuia:

Tu ai venit dar vei pleca,
Mă vei lăsa pe veci în jale.
Eu nu te pot împiedica,
De-a te supune firii tale.

Tot de aceea, poetul îi acordă fluturelui — eternul îndrăgostit de mereu altă floare — dreptul suprem de a întruchipa simbolul masculinității nestatornice :

Dau pentru clipa-ți ușarnică
Toată viața mea harnică ;
Dau pentru leagănul vîntului
Tronul pămîntului.
(Fluture)

Această atitudine nu e misoginism, cum afirmă Petrașcu, ci ține de o filozofie antică, derivată din cultul lui Dyonisos.

Mai e nevoie să se precizeze, în încheiere, că această discuție nu e o fastidioasă extensie a semnificațiilor, la urma urmei reduse, ale unei mici jucării grațioase — O *amică* — nu, căci Duiliu Zamfirescu ambiționa să dea sensuri multiple tuturor lucrărilor sale, de dimensiuni mai ample sau mai restrânse.

P. 317 POEZIA DEPĂRTĂRII

Conv. Ut., XLVII, 4—7, apr.—iul. 1913.

Variante

p. 319, r. 2 — La actul I — indicația scenică lipsește în ms. 1.
p. 319, r. 4 — In ms. 1, Scena I are următoarea indicație scenică :

BĂRBATUL 51 FEMEIA

îmbrăcați de iarnă, intră.

p. 321, r. 4 — eu aveam *știință* și toată pofta (ms. 1).
p. 323, r. 6 — Dar la tine *nu mă miră și* nu mă surprinde (ms. 1).
p, 323, r. 7 — ești născut să fii *mare,* să stăpinești (ms. 1).
p. 324, r. 5 — replica e alta : *Totul e cu putință* (ms. 1).
p. 326, r. 8 — ai dat chitanță *la despărțire* că administrai.. (ms. 1).
p. 328, r. 2 •— Scena II — indicația scenică :

FEMEIA, O SLUGA, D-na HANKE (ms. 1)

p. 329, r. 10 — lipsă indicația scenică (ms. I).
p. 330, r. 9—10 — vă retrageri *de la mine, ci de la el;* să fugiți... (ms. 1).
p. 333, r. 2! — sau mai bine pe *pasiuni* omenești (ms. 1).
p. 334, r. 6 — cumpătul de bucurie... Apropos... (ms. 1).
p. 338, r. 24 — (aruneînd actul, *îi cade in genunchi) :* Nu vreau... (ms. 1 și ms. 2.)
p. 339, r. 5 — Aceleași lucruri! - Dar lucrurile... (ms. 1 și 2).
p. 346, r. 24—25 — rog *să-l remită* în mîna... (ms. 1).
p. 359, r. 3 — Unde-i Margareta ? *Doream s-o văd* (ms. 1).
p. 362, r. 2 — indicația scenică la Scena V este următoarea : Aceeași, mai puțin D-1 Hanke (ms. 1).
p. 365, r. 9—12 — trudă și chin.
D-1 V. : *Cu toate astea, femeia mea este a*

1

mea — am drept s-o iubesc, legitim fi nelegitim, fără a face pe alții să sufere.

D-na H. : *Dacă voi putea î(i voi da trudă fi chin.*

D-l V. : (privind-o lung)... (ms. I).

p. 377. r. 17 — **neonestă** *pornire* **ajunge... (ms. 1),**

p. 378, ,r. 17 — **Alunei** *du-te.* **Fii generos** *cu adevărat* **(ms. 1).**

p. 378, r. 18—20 — **lipsesc din ms. 1.**

p. 380. r. + — **replica lipseşte in întregime în ms. 1.**

p. 380, r. 8 — **Decorul din actul I — ți urmează scena I (ms. 1).**

p. 380, r. 18 — **lor proprie** — *acestea sunt stele* **(ms. 1).**

p. 38C, r. 19 — **lumină împrumutată,** *acestea sunt* — **planetele (ms. 1).**

p. 3»7—400 **Scena VIII lipseşte în întregime în ms. 1.**

p. 405, r. 21—23 — **In ms. 1 versurile respective au pe margine următoarea varianta :**

Vin de vineri pînă luni
La priveghi ți rugăciuni
Si de luni şi pînă vineri.

p. 405, după r. 27 — *Totul fuge* — **în ms. 1.**

p. 414, r. 9 **In ms. 1 textul final al piesei se opreşte la : pe pragul unei alte lumi [şi pare neterminatj. In ms. 2 se opreşte Ia r. 3 :**
D-voastră, doamna, averi "n fiu...

Scrisoarea cu care însoțea Duiliu Zamfirescu piesa, oferind-o Teatrului Național, plasează, curios. *Poezia depărtării* **— piesă a „eternului feminin" — în planul unei spiritualități naționale specifice. „Oricît d; prozaic curge existența celor mai mulți muritori, pentru toți licăreşte, departe, lumina unui luceafăr, ce pare a se oglindi în fundul sufletelor lor ca într-o apă de pe pustiuri : este idealitatea rasei, în funcțiune de poezie."**

Duiliu Zamfirescu combătuse mai demult, la începutul secolului *(Literatura românească si scriitorii transilvăneni,* **in** *Revină idealistă.* **sept. 1903 ;** *Poporanismul in literatură,* **discuts de recepție, 1909], ideea că rasa latină e visătoare, predispusă la poezie; el o voia dinamica, războinică, aptă să-ți recucerească teritoriul înstrăinat de peste munți, de unde ți filozofia sa despre caracterul activ a] rasei. Iată însă ca la 1912 se vorbeşte numai de „fata mo»gana" a poeziei („aipă de pe pustiuri"), care defineşte, ca trăsături chiar principală, „idealitatea rasei". Nu ar fi însă la scriitorul nostru primul caz de corectare a opiniei.**

Citită în Comitetul Teatrului Național la 1 sept. 1912, piesa e admisă pe loc. Prezenți fuseseră ; Ion C. Bacalbaşa. directorul teatrului, D. Evolceanu, Brătescu-Voineşti, actorii V. Leonescu şi Ion Brezeanu şi I. G. Saita, aşadar, cu excepția ultimului, in locul căruia fusese Iacob Negruzzi, acelaşi Comitet care aprobase, tot în 1912. dar in ianuarie, O *amică.*

Premiera are loc, aşa cum se specifică şi în *Convorbiri,* **vineri, 25 ianuarie 1913, cu o distribuție din care aveau să se afirme cu strălucire, ulterior, două nume : Lucia Sturdza Bulandra (d-na Văleanu) şi Tony Bulandra (Hanke-tinărui). In afara lor, restul rolurilor erau distribuite astfel : d-nul Văleanu — Constantin Radovici, aclot mare, dar atunci aflat în ultimii ani ai vieții ; Wilhelm Hanke — G. Achille ; d-rul Văleanu, fratele eroului principal — Zahatia Bîrsan ; d-na Hanke - Constanța Demetriade, prezentă şi în** *LumiiiJ nouă;* **dublîndu-1 pe Tony Bulandra în tînărul Hanke, juca M. Cosmin.**

Corp de actori buni şi foarte buni, asigurind un nivel ridicat spectacolului. Radovici a şi fost premiat „pentru frumoasa creație din piesa *Poezia depărtării".*

Cum piesa e scurta, reprezentația cuprindea şi sceneta O *amică,* **unde spectatorii n-au putut să nu vadă o replică a celeilalte.**

Succesul, mai frumos decît Ut piesa *Lumină nouă,* **a fost datorit jocului „compus" — cum scria critica — al d-nei Văleanu, plin de jn toarceri spectaculoase, măsurând eternul feminin si mai ales abisul interior al omului. Drama lui Văleanu, nu mai puțin, era atracțioasă, mărturia unei pasiuni curate. Deci, elemente care puteau atrage publicul, totuşi nu arit cil să țină afişul mai mult timp.**

• Spre deosebire de viitoarea *Voicbița,* **introdusă ;i ea în 1915 în repertoriul permanent al Teatrului Național, dar nemaireluală ulterior.** *Poezia depărtării* **a urcat din nou pe scenă în 1920, într-o distribuție rotai schimbată : d-nul Văleanu — Romald Bulfinschi ; d-na Văleanu — Doina Fuduleseu; Hanke-băt rinul — Aurică Babelian, care mai jucase in** *Lumină nouă;* **d-na Hanke — Ana Luca-Moldovanu; d-iul Văleanu — G. Melişanu ; Hanke-fiul — Mihail Cosmin, cel care alterna**

in **1913,** cu Tony Bulandra, în acest rol; în rest, erau .servitorii" din cele doua case.

Noua premieră a avut loc **joi, 15** aprilie **1920,** si ea era mai mult un omagiu adus scriiioruiui, la acea data mare figură politică în formația averescană (Partidul poporului) aflată la putere — era ministru de externe. Era însă, totodată, ultimul de largă popularitate, dintre **cei** aflați în viață din marea generație **a** scriitorilor de la **1880** ; Iacob Negruzzi **era** o mare figură culturală, nu ți scriitor propriu-zis, iar asupta lui Slavici incă plana oprobriul atitudinii sale prohabsburgice din timpul războiului.

însă piesa avea si certe valori scenice, care justificau reluarea ei la Teatrul Național, mai ales în seceta de piese din acel moment.

1 — E vorba de o agricultura mecanizata, de întreprinderile agricole, nu de pkigăria tradițională a lui Dinu Mutguleț din *Viața la* fără, Duiliu Zamfirescu însuși avea o astfel de întreprindere agricolă, mai e\aet viticolă, care putea fi numită și moșie, deși numai de vreo **50** de hectare — care se .dovedea foarte rentabilă. Hanke pune mai mare preț pe industrie, iar fabrica o organizase tot Văleanu; el era omul modern, celălalt era numai speculantul financiar. Conflictul celor doi **era** conflictul epocii: România se va îndruma pe calea industrializării, **sai;** pe aceea a unei țări „eminamente agricoli" : Realitatea era că ambele direcții se dezvoltau, mai mult însă agricultura, de aceea si Văleanu — are fabrici, dar vrea si moșie.

2 — Scena seamănă, în dialogul sprinten și în schimbul de cochetării ironice, cu O *amică,* iar unele scene duc mai departe, la fragmentul **Ce** *ne-aduce iarna* din *Familia* (1885), unde tachinătile se făceau tot în fotoliu, la gura sobei.

3 — O ciudățenie, care putea fi relevată mai înainte, dar pe care o consemnăm aici, unde ea e foarte clar vizibilă în replica Iui Văleanu : de ce d-na Văleanu a rămas necăsătorită pînă la **30** de ani ? **Ce** s-a petrecut în viața ei ? L-a așteptat pe Văleanu ? A dorit să fie observată de el și atunci nu s-a mai căsătorit, deși el **a** întîrziat zece ani ? Așa rezultă .în scena VI din actul I : „La **10** ani, cînd veneai Ia noi, te iubeam rpe ascuns *ii* Ia nebunie...; ...la **20** de ani, doream să mă iai... ; ...la **30,** cînd m-ai luat, socoteam că ești un naiv". **„De** ce ?", întreabă Văleanu. „Pentru că puteai să mă iai cu zece ani mai înainte." **Ceea** ce înseamnă că dacă Văleanu abia Ia **50** de ani a descoperit-o pe soția sa. **care-1** iubea de **20** de ani — in schimb ea a ostenit iublndu-l fără

speranța, în ascuns. Iar cînd l-a refuzat pe Hanke rinărul și s-a căsătorit cu Văleanu, a constatat că făcuse gestul numai din obișnuința vechii iubiri, ca o datorie pentru o dragoste purtată zadarnic vreme de **20** de ani. dar că pe soțul ei ea **nu-1** mai iubește, semn că lunga dragoste care nu se împlinește — moare. Scriitorul vorbea, în sensurile cele mai adinei ale situației, despre el însuși. Lucrul i se întîmplase la tinerețe și se repetase pe parcurs. în căsnicie nu se simțise fericit — fără a fi fost însă nefericit, „in sensul strict al cuvîntului". Dorea altceva. O spune foane clar într-o scrisoare către Elena .Mjller-Verghy (din *27* mart./S april. **1896).** Deci dorea, aștepta altceva de la căsătorie — pe care o făcuse la peste **30** de ani, cam ca d-na Văleanu.

4 — Una din scăpările obișnuite la Duiliu Zamlirescu : adresîndu-se soțului său cu formula „Comte Oscar", d-na Văleanu pare a se referi la Oscar Wilde, despre care Văleanu vorbise mai inainte — cînd însă soția nu se afla în cameră, deci nu avea de unde ști eă el se referise la Wilde. E adevărat că ea căuta o cane tocmai a lui Wilde, insă acesta nu era un motiv să-i zică soțului său pe numele scriitorului englez.

5 _ Acest roman al lui Balzac l-a interesat mult pe Duiliu Zamfirescu, îl aflăm menționat și în *Lydda. Scrisori romane.* Probabil ideea însăși a căutării „absolutului" îl atrăgea, nu epica romanului.

6 —Volumul respectiv, intitulat *Prințul jenat,* apăruse în **1R88** și conținea și nuvela dorită de d-na Văleanu.

p. 415 VOICHIȚA

Conv. Ut., XLVIII, **5—8,** mai—aug. **1914.**

Variante

p. **423,** r. **S—9**	— Ești ceva mai *înaltă* ca mine *(Corni. Ut.).*
p. **427,** r. ÎS	— *Parcă eu n-am o ghindă pe... (Conv. lit.).*
p. **437,** r. **9**	— Indicația scenică lipsește în *Conv. Ut.*
p. **443,** r. **2**	— Uite-o. Vorbește cu... *(COlK: Ut-)-*
p. **447,** r. **10**	— *Potrivit" (Conv. ht.).*
p. **4=8.** r. **13**	— Să-mi dai voie. în continuare. In *Conv. ht.* urmează o indicație scenică : *(se întinde jos, pe un cotor si face gimnastică. Scenă mută. Măria Cântă, de la o use, se uită la ei. Doctorul citește);* De *6* ori...

I

p. 459, r. 4 — Voichiţa se uită lung Ia el.

In *Corn: Ut.* textul se continuă tocmai Ia p. 462, r. 34, cu replica :

V o i c h i ţ a : Şi crezi oare, doctore, că o să se îndrepte vreodată cocoaşa **asta** infamă ?!...

p. 462, r. 8 -— Ca pe-o floare de pe plai.

in *Corni. lit.* poezia nu se continuă. Urmează replica (r. 32) :

— Ce frumos spui.

p. 501, r. 15 —• In *Conv. lit.* indicaţia scenică lipseşte.

p. !>03, r. 6— — Va să zică e mai grav. Ce credeai *(Cam. lit.).*

Singura dintre piesele perioadei finale, publicată *înainte* de reprezen**tarea** pe scenă, *Voichiţa* **a** fost prezentată la Teatrul Naţional cu mai mult de **un** an înainte de a fi publicată. De ce această distanţă, e greu de spus astăzi. Momentul politic mai dificil — izbucnise în Europa războiul, în august 1914 — nu pare să aibă vreo legătură cu piesa, căci aceasta este o jucărie amuzantă, cu multă farsă, multă frivolitate si cochetărie, resimţindu-se de ceea ce va spune criticul N. Petraşcu că era misoginismul scriitorului — în realitate fiind numai o uşoară zeflemea la adresa feminismului tot mai accentuat, explicabilă Ia tradiţionalistul diplomat.

Piesa o cîtcste autorul însuşi în şedinţa Comitetului teatral, la 23 ianuarie 1914. Prezenţi : I. Al. Brătescu-Voineşti, director delegat al teatrului, D. Evolceanu sî actorul V. Leonescu. Hotărîrea se amină — trebuie să presupunem că dm cauza lipsei unei majorităţi necesare — şi abia la 1 februarie se decide jucărea, prezenţi fiind, în plus, Iacob Negruzzi, Ion Brezeanu si I. Saita.

Ceva însă va fi fost de altă natură decît numărul membrilor prezenţi, îmrucît la 28 ianuarie, acelaşi an. deci cu numai 5 zile mai tîrziu, aceeaşi componenţă a Comitetului, avindu-1 în plus doar pe Iacob Negruzzi. acceptă in unanimitate : pe loc piesa *Cuceritorul* de A. de Herz. Sau numai prezenţa lui Iacob Negruzzi asigura majoritatea necesară — Duiliu **Zamfirescu** însuşi, membru în Comitetul teatral, neputînd intra în număr, fund parte interesată ?

Fapt e că **1** *oichţa* **e** acceptată şi mult mai tîrziu intră în repetiţie, abia toamna.

La premieră, care a avut loc vineri 9 ianuarie 1915, distribuţia avea în rolurile principale : doctorul Fingal si Voîchiţa — pe Ion Livescu si pe Tina Barbu, **aceasta** fund şi protagonista *Luminii noi.*

In celelalte roluri : dl. Costoiu —- G. Cipnan ; dl. Niemene — Cazimir Belcot ; dl. Guţâ Pruncu — I. Sîrbul ; Măria Cântă — Ana Luca ; d-na Niemene — Măria Filotti ; d-na Verulescu — A. Liniver-Gusty ; d-na Pruncu — Nelly Santa ; cei doi „servitori" : Getta Dimitriu şi N. Săvulescu. O distribuţie — prin cele dimii şapte roluri — de zile mari si de piese de prim rang. Actorii, deşi tineri, trecuţi totuşi **fie**care prin multe roluri şi grele, apreciaţi de public — îndeosebi Livescu, Tina Barbu si Belcot (comic cu reputaţie).

Deschis mereu cu O *amica,* spectacolul era programai de la început (10, II. 14/27 ianuarie), după care îşi rărea seria reprezentaţiilor. In ianuarie se mai juca o dată (23 ian.), iar în februarie de două ori (1 si 23 febi). Succesul era .de stimă", **cum** avea să noteze Ion Livescu, adică apreciat de presă, de spectatorii statornici, dar neaducînd publicul mare, care prefera comedia bufă, plină de haz uşor. Lucrul îl constatăm şi după suma cuvenită scriitorului, din totalul încasărilor la biletele de intrare.

Trebuie spus că publicul acestui gen de teatru nu **era** prea mare **51,** de-a rîndul, piesele aulohione, ca şi cele străine, nu treceau decît rar de **zece** reprezentaţii apropiate. Ele se reluau apoi numai din cînd în cînd — dacă se mai reluau.

Voichiţa a **urmat** vi ea soarta altora. Nu *c* **mai** puţin adevărat Insă că alte piese umpleau un timp mai mare sala — *Inşir-te mărgărite* **sau** *Coioşul negru* ale lui Eftimiu, *Patima roşie* a lui Sorbul etc.

Insă, la 28 aprilie 1916, *Voichiţa* e şi ea introdusă in repertoriul permanent al Teatrului, fără a se mai relua totuşi, autorul preferind, după război, *Poezia depărtării,* mal gravă, mai profundă...

1 — La Băneasa începuseră să se înmulţească exerciţiile **aviatice —** în special ale lui Valentin Bibescu şi Negrescu — mutate aici de la Cotroceni, unde fusese pînă atunci improvizatul timp de aviaţie, pe poligonul militar.

2 — Aici începe o scenă adăugată la .eprezemaţie, graţiosul duel madrigalesc dintre Voichiţa şi doctorul Fingal, in care replicile sînt versuri anterioare ale lui Duiliu Zamfirescu sau parafrazări ale lor. Scriitorul construise iniţial această piesă fără nici o poezie, dar a completat-o în cele din urma. intercalind fragmentele menţionate şi chiar o poezie întreagă, frumosul său madrigal din *Alte orizonturi. Ca un mănunchi de ramuri* — toate în această scenă.

i

3 — E cam ceea ce se spune, prin contrast, în poezia *Nu mai plînge (Imnuri păgîne) ;*

Crede-mă, copila Thaîs, oamenii de aZÎ sunt mici,
Mici la trup si mici Ia suflet — generații de pitici.

+ — Primele două strofe din *Culcate-s românite (Alte orizonturi).*

5 — Strofa inaugurală şi cea finala din poezia *Fluture (Poezii nouă).*

6 — Este poezia *Ca un mănunchi de ramuri (Alte orizonturi).* Autorul a trimis-o mai tîrziu direct actorului Ion Livescu, care-şi notează episodul în *Amintirile* sale. ,fn ianuarie 1915 — scrie el — Duiliu Zamfirescu aduce noua tui lucrate, *Voichița,* comedie în 3 acte, jucata cu Tina Barbu în Voichița şi cu mine în doctorul Fingal. Piesa a avut un *succes de stimă* şi aceeaşi atmosferă de poezie lăuntrica înfăşoară întreaga lucrare. In actul al doilea citeam Voichiței nişte versuri, pe cari autorul mi Ie-a trimis în cursul repetițiilor, din Galați, unde se afla la întrunirile Oomisiunii Europene **a** Dunării, în calitate de ministru plenipotențiar, însoțite de următoarea scrisoare :

"Stimate Maestre,

Mă țin de cuvînt mai lîtziu, dar mă țin. Vă trimit versurile pe cari le veți spune Voi chiții în actul al doilea, şi cred că veți avea timpul necesar să Ie învățați. De spus, nu port nici o grije, căci talentul Dv. e o suficientă chezăşie, nu numai pentru doctorul Fingal, dar pentru atîtea alte roluri cu mult mai grele, jucaie, şi altele, cari aşteaptă viață — din bogaiele mijloace ce le-aveți la îndemînă — şi o interpretare justă de Ia spiritul analitic, pe care am avut prilejul să vi-1 prețuiesc de atîtea ori.

Iată şi versurile :

(Urmează poezia din textul piesei, cu două mici modificări, a.n,J

Cu salutări amicale de la obligatul d-voastră,

Duiliu Zamfirescu
Galatz ••

(Ion **Livescu,** *Treizeci de ani de teatru, ei.* .Rampa", 1925, p. 269—2710

Memorialistul credea că versurile sînt inedite şî nu au titlu.

7 — Ea treia piesă succesivă, în care DuiUu Zamfirescu omagiază miinile unui erou — în celelalte erau mîinile de femeie, aici de bărbat. In *Lumină nouă* gestul căpăta chiar semnificații speciale. Dar o poezie **mai** deosebiia a mîinilor de femeie nu avem, de fapt, în lirica sa, ceea ce e întrucîtva curios. Mai curînd am fi aşteptat să aflam astfel d: grațiorități în poezii, nu un omagiu adus mîinilot de bărbat, **fie** ele şi ale unui medic.

Pentru a oferi integral imaginea dramaturgiei lui Duiliu Zamfirescu, atît cu privire la piesele pe care le includem în acest volum, cît si la cele pe care, din motive diferite, *nu le includem,* dăm aici cîteva explicaţii şi ipoteze care se pot face în jurul acestora ţi, după caz, texte reproduse după manuscrise. Procedăm astfel pentru întîia oară în cadrul prezentei ediţii — întrucât alte lucrări ale scriitorului, de asemenea rămase în afara ediţiei, au fost cel puţin o data tipărite în volume sau în presă, aşadar, în principiu, ele au devenit publice. Cele trei piese aflate în situaţia de a figura numai in această *Addenda,* ne prezintă fiecare cîte un „caz" aparte, de natură să nu legitimeze includerea lor în corpul volumului IV.

PREA TtRZIU

Prea tîrziu reprezintă a doua tentativă a Iui Duiliu Zamfirescu de a urca pe scenă cu o lucrare a sa — întîia fusese O *suferinţă,* respinsă în 1881 la Concursul anual si publicată în *Literatorul.* Traducerea lui *Hemani* rămînînd neterminată, iar *Haiducul* nefiind decît traducere — *Prea tîrziu* trebuia să fie cucerirea unei veritabile poziţii literare. Insă, dcţi a urcat — o singură dată — pe scenă, la 19 ianuarie 1884, piesa nu e un asemenea succes. Ea nu poate fi nici cel puţin introdusă între lucrările certe ale scriitorului, prezentînd problema dublului autorat — o singură nuvela mai semnează el în colaborare : *Răvaşe,* cu Al. Vlahuţa (vezi voi. II al prezentei ediţii) — ţi deci neputînd avea foarte sigure limitele participării sale la elaborarea ei. Concluzia este, aparent, clară : ea *nu poate fi introdusă* alături — sau între celelalte *scrieri dramatice* ale lui Duiliu Zamfirescu, într-o ediţie ca aceea de faţă.

Dar se pune imediat întrebarea : poate fi exclusă cu totul dintr-o astfel de ediţie ? Răspunsul l-am dat introducînd piesa numai in *Addenda* ediţiei şi anume cu acea formă pe care o socotim cea mai apropiată de elaborarea Iui Duiliu Zamfirescu.

In 1884, cînd are Ioc acea unică reprezentaţie, Vellescu avea 48 de ani, iar Duiliu Zamfirescu abia trecuse de 25, diferenţă enormă, unul fiind la acea dată fost actor reputat (nu mai juca din 1877), aflindu-se profesor de declamaţie Ia Conservator, deci om de mare suprafaţă, în vreme ce colaboratorul său mai tinăr era foiletonist la *România liberă.* cu un singur volum mixt, de poezie şi nuvele *(Fără titlu,* 188}), cu puţin ecou în public; avea reputaţia unui tinăr inteligent şi promiţător, însă doar a unui tînăr. De ce ar fi făcut Vellescu pe copistul tînărului, dacă dramatizarea era în principal a acestuia ?

„Povestea" din piesa *Prea tîrziu* aparține, cert. Ini Duiliu Zamfirescu ; a lui e nuvela *jeana,* care trece în întregime în piesă, ale lui trebuie să fi fost adaosurile de tipologie socială, conflictul dintre personajele cheie, de vreme ce materia acestora va trece după un deceniu în substanța romanelor *Viața la țară* si *Tănase Scatiu,* si aceasta în timp ce Vellescu trăia, purind revendica paternităcea episoadelor respective, dacă ar fi fost imaginate de el.

Pe de altă parte, intr-o scrisoare către Duiliu Zamfirescu, din 1S98. Ollănescu-Ascanio, prieten apropiat, sugerează că slăbiciunile piesei *Prea tîrziu* aparțin Iui Vellescu — slăbiciuni, așadar, ale dramaturgiei propriu-zise, ,Je construcției scenice, nu ale fabulei după care s-a construit subiectul „teatral", acesta ramînînd să-l atribuim în mod legitim lui Duiliu Zamfirescu, de vreme ce nuvela *Jeana* îi aparține și adaosurile vor fi valorificate ulterior de el, în romanele sale.

In forma primă a unui interviu la care a răspuns prin 1895—96 lui D. Stăncescu. pentru biografiile întocmite de acesta oamenilor de cultura. Ștefan Vellescu însuși declara că o amintire „mai plăcută" din viața sa de artist a fost „cînd am lucrat în colaborare cu Duiliu Zamfirescu și am concurat cu piesa *Prea tîrziu:* unul din noi sosea prea devreme". (Textul e șters ulterior cu roșu, și înlocuit cu fraza : .Cînd învățam să scriu sub direcțiunea d-lui Hajdeu".)

Jocul de cuvinte „prea tîrziu" — „prea devreme" îl făcuse încă în 1884 D. D. Racovirză-Sphinx, în cronica spectacolului, dar pentru a-l avantaja pe Duilm Zamfirescu. Interpretat cu bunăvoință, nici Vellescu nu pare a spune altceva prin formula sa : tînărul său colaborator era cel care își încercase „prea devreme" puterile în teatru — încercarea literară neizbutită, aflată în discuție, era deci mai mult a lui, sau chiar numai a Iui, și tot lui i se datora în principal sau exclusiv eșecul piesei respective !

Totodată, însă. Vellescu iți trecea ulterior — în programele Teatrului Național — pirsa *Prea tîrziu* înlie lucrările sale, fără să mai menționeze participația colaboratorului. Esențială pentru stabilirea paternității unei opere literare este însă nu fabula, subiectul, în liniile sale generice, ci elaborarea dramatică efectivă, construcția, tipologia, acțiunea concretă, mișcarea scenică a eroilor, dialogul, întreaga stilistică a piesei. Or, pentru toate acestea — hotăritoare pentru paternitatea si pentru valoarea unei lucrări teatrale — nu avem nici o atestare foarte sigură, dai Duîllu Zamfirescu e cel ce ridică mănușa la acuzațiile lansate de Racovitză-Sphinx in cronica piesei si spectacolului, din *România liberă,* luînd apărarea textului. Acesta decî poate fi mai mult al său decît al Iui Vellescu. Tot

el e cel ce scrie Comitetului teatral, în 138*. o violentă scrisoare, rămasă fără rezultat, cerînd imperios să se acorde piesei *Prea tîrziu* premiul anunțai.

Putem însă judeca ii altfel: respins de la premiu în 1881 cu O *suferință* și vrînd să-și asigure accesul la el, în noul Concurs anual din 1883, Duiliu Zamfirescu s-a hotărît eventual să apeleze Ia coautorat — în fapt : patronul omului de teatru cunoscut, care nu putea fi atît de lesne refuzat de către juriu ți Comitet. împrejurări de acestea s-au mai văzut. In acest caz, transcrierea textului de către Vellescu — care va fi avut și o participare *inițială* în elaborarea dramatizării, inclusiv a primului text, cel prezentat in concurs — și nu de către tînărul coautor sau autor principal, ar fi fost necesară pentru a ascunde juriului și Comitetului teatral care e situația exactă a apartenenței lucrării. Insă testul prezentat în concurs nu e scris de Vellescu, ci de Duiliu Zamfirescu — cîteva padini — și de un copist. Numai cel destinat regiei teatrale e caligrafiat de Vellescu !

Dacă ar fi fost mai activă participarea lui Vellescu la piesa, ar fi semnat și el scrisoarea — ne putem spune — dar Vellescu avea cu teatrul, cu Comitetul, raporturi de altă natură decît acelea ale lui Duiliu Zamfirescu, era regizor, membru în tot felul de delegații, și nu ave* de ce să riște o adversitate pentru o piesă parțial a sa, ori chiar mai mult a sa, dar nefiind, totuși, decît o dramatizare dezvoltată și adăugată de celălalt, după o schiță tot a celuilalt.

Iată argumente împărțite, care nu ne dan dreptul să introducem piesa decît într-o *Addenda,* nu în corpul propriu-zis al ediției lui Duiliu Zamfirescu.

Mai intîi vom nota, din distribuția unicului spectacol, numele principale de actori, după caidul manuscris al regiei, verificate eu afișul spectacolului :

Luchianu	— Petre Vellescu
Alexandru Martinîan-Conrad	—• C. Nottara
Stroe	— I. Christesou
Sotir Micronescu	— Șt, Iulian
Luca Micronescu	— D. Rasianu
Măria, fiica lui Luchianu	— Ar. Romanesc!
Elena Erățeanu	— A. Nottara

Vom sublinia că numele eroului îl păstrăm Alexandru Martinian, zis Conrad, așa cum specifică manuscrisul prim ; în manuscrisul II și în

spectacol a fost Alexandro Lazăr, zis Conrad; pentru unificare, am păstrat şi in note forma din tetiul pe care-1 reproducem, nu **numai** în cazul hsi, ci si al familiei Micronescu, care, in spectacol, au fost Micconoff, pentru a li se sublinia originea străină.

.Privind distribuţia speciacolului, constatăm că. cel puţin prin cinci nume, piesa beneficia de actori dintre cei mai distinşi la Teatrul Naţional în acel moment.

Piesa a fost reprezentată strict pentru sondarea opiniei publicului, în vederea acordării premiului. Hotărîrea juriului a fost să fie premiată piesa care va întruni sufragiul spectatorilor, puşi să aleagă între *Prea tîrziu* şi *Grandomania* de Sava Şoimescu ; .Cea care va ieşi mai bine în scenă, aceea să ia premiul" — se spunea în concluzia juriului. Jucate la 12 şi la 19 ianuarie, nici una n-a fost nici premiată, nici jucată în continuare.

D. D. Racovitză-Spbinx, coleg de redacţie cu Duiliu Zamfirescu la *România liberă,* scrie o cronică foarte severă a piesei şi a spectacolului, în trei foiletoane succesive *(România liberă* din 20—25 ian. 1884, chiar a doua zi după spectacol — deci avea cronica pregătita, pe baza lecturii textului), numind cu multă justeţe deficienţele de construcţie, citînd exact replici, descriind amănunţit evoluţia unor personaje. După întâiul foileton, Duiliu Zamfirescu ii predă cronicarului un text-replică, apărând câteva din situaţiile piesei si anume: travestiul lui Alexandru-Conrad; posibilitatea ca doi veri să se îndiagosrească (întrucit fala Luehienilot, Măria, il iubeşte pe Alexarrdru-Comad, deşi ea ştie că e vărul ei ; da, va spune Duiliu Zamfirescu, dar la reprezentare nu s-a observa? că cei doi erau veri de gradul trei, iar verii de gradul doi şi trei puteau să se căsătorească) ; felul cum Alexandru-Conrad e prea obsedat să-şi reabiliteze părintele învinuit pe nedrept de a fi pierdut o suma de bani, care în realitate îi fusese furată ; comportarea Măriei, care, deşi îl recunoaşte pe Alexandru, nu insistă îndestul pentru renunţarea U travesti etc.

Deci, Duiliu Zamfirescu singur ia apărarea conţinutului piesei — n« şi Vellescu — dar el are grijă să specifice lui Sphinx : „Iţi scriu acestea şi în numele d-lui Şt. Vellescu". Sphinx însă vorbesie astfel la un moment dat, în foiletonul a] doilea, despre autorii piesei: „D-sa (Duiliu Zamfirescu, n.n.) şi colaboratorul d-sale..." — deci stabileşte o deosebire elocventă, căreia îi va da un alt sens în final, şi vom vedea care, cînd se va referi la cei doi semnatari. Forma utilizată de cronicar dă sugestia clara că autor principal e Duiliu Zamfirescu. Ce poate fi principal într-o piesă realistă — în concepţia epocii — dacă nu subiectul şi trasarea profilului eroilor. Iar acestea sini. fără discuţie, creaţia lui Duiliu Zamfirescu.

In restul cronicii se spune mereu: „autorii" ; Insă. in final, acuzarea de bază adusă piesei — „păcătuieşte prin chiar scheletul ei, prin chiar ideea fundamentală" — pare a-i viza pe Duiliu **Zamfirescu.** deoarece „scheletul", „ideea fundamentala" îi aparţin, tot fără discuţie, lui. Subtilul Sphinx, prieten cu Duiliu Zamfirescu, cunoscător, desigur, al felului cum mersese colaborarea celor doi, sugerează clar ca el contestă *dramatizarea,* faptul că s-a ajuns la ideea transformării nuvelei în piesă. „Este o piesă, spune aşadar Sphinx, care păcătuieşte prin chiar scheletul ei, prin chiar ideea fundamentală, *idee care, in mintea autorilor, trecind prin transformări şi peripeţii diverse, s-a transformat într-o lucrare dramatică"* (subl. n.). Această idee a scenarizării nuvelei aparţine deci mai probabil lui Vellescu decît lui Duiliu Zamfirescu, fiindcă altfel, orice s-a spus pînă acum, nu vedem ce altceva decit dorinţa *lui l'ellestu* de a face piesă din nuvelă putea să pună alături doi oameni aflaţi la distanţă atit de mare unul de altul.

Mai mult decît atît, atunci cînd vorbeşte despte soarta piesei în viitor, Sphinx stabileşte în realitate un dialog numai cu Duiliu Zamfirescu, nu şi cu al doilea autor : „Consideratiunile de colegialitate care ar fi putut să facă a Ii se auzi glasul cel puţin pe jumătate — căci d. Vellescu a subscris opera alături de colaboratorul meu la **acei:** ziar. Duiliu Zamfirescu — asemenea consideraţiuni am fost de părere ea nu-şi au loc, întrucât să atinge de dreptate in literatură.

Din contra, colegul meu, care — sunt sigur — nu va lua în nume de rău observările mele — fiind dotat cu o inteligenţă afară din comunul oricărui muritor — va fi gata, din contra, a se felicita că am găsit ocaziunea d-a nu aproba tendinţele de admiraţiune mutuală..."

Expresii de felul : „cel puţin pe jumătate" — în sensul că Duiliu Zamfirescu c „cel puţin pe jumătate" autor al piesei ; Vellescu „a subscris opera alături de..." — deci nu e *coauto'* **ci** numai *subscriitor* „alături de..." ; „observările" lui Sphinx au în vedare **numai** inteligenţa colegului său, nu şi pe a lui Vellescu •— acestea, **ci** si tratarea problemei din „considerente de colegialitate" sau chestiunea „admiraţiunii mutuale", au loc numai între ei doi, nu şi între Sphinx şi Vellescu — toate par a lăsa să se înţeleagă clar ca abilul cronicar de la *România liberă* traduce direct publicului pe adevăratul autor al piesei. Lucru! apare şi **mai** clar ceva mai departe: continuînd diplomaţia subtilă a r;proşurilor şi scuzelor, el atribuie direct piesa — atît prin felul utilizării posesivelor, cît şi printr-un inteligent joc de cuvinte care încorporează **ti**;lul lucrării — *numai* lui Duiliu Zamfirescu :

„Lucrarea ţa — a sa, şi nu a celuilalt coautor, n.n. — dramatică rămîne cu valoarea ei proprie, chiar daca nu s-ax învoi să-i aplice măcar unele din remediile ce am propus eu şi, dacă mă pot servi de un joc de cuvinte, niciodată nu se va zice că a produs *prea tîrziu,* ci, fără îndoială, că a sciis *prea devreme* lucrări de merit, ca piesa *Prea tîrziu,* de exemplu, îi ca alte producţiuni cunoscute deja publicului".

Deci : „lucrarea *sa* dramatică" ; „a produs" (la singular, nu : „au produs") ; „a scris (idem) lucrări de merit" ca piesa în cauză.

Totodată, să încercăm a descifra jocul de cuvinte, din limbajul esopic al lui Sphinx, care se adresa unui public cunoscător al treburilor arristiceştt ; „Niciodată nu se va zice că a produs *prea Arziu'* — deci nu la o vustă mai înaintată (ca a lui Vellescu), ci „prea devreme", adică la tinereţea celor 25 de ani şi cîteva luni ai lui Duiliu Zamfirescu. aşadar piesa nu e scrisă de un autor aflat la o vîrsta mai avansată (Vellescu), ci de unul tînăr; acelaşi lucru îl precizează, dacă mai era nevoie, prin opoziţie, si formula „a scris *prea devreme" ;* ce anume *a* scris — nu : *au* scris! — prea devreme ? — „lucrări de merit ca piesa *Prea tîrziu,* de exemplu, si ca alte producţiuni cunoscute deja publicului" — producţiuni ale lui Duiliu Zamfirescu, căci numai de el e vorba în paragraful final l

Dacă acest sens si nu altul trebuie să-l dam încheierii lui Sphînx, atunci *toată* piesa e a lui Duiliu Zamfirescu, jî nu a lui Vellescu care, in acest caz, ar fi numai cosemnalar, nu si coautor. Şi totuşi, nu putem da valoare absolută acestei alternative, căci sensurile pe care le-am dedus sînt o demonstraţie, nu o dovadă, iar manuscrisele vorbesc de generozitatea lui Sphinx faţă de colegul său.

Vom mai menţiona că mulţimea şi lungimea citatelor din cronica lui Sphinx dovedesc că acesta s-a servit de un text, dar, în mod clar, nu *e* acela al spectacolului, adică al doilea, deci el s-a folosit de primul, care era al lui Duiliu Zamfirescu : exista deosebiri între forma din ziar a aceloraşi pasaje şi cea din manuscrisul al doilea — dar si faţă de primul — deosebiri care nu se pot explica numai prin erori de transcriere posibile ale lui Sphinx sau scăpări ale tipografului ţi corectorului, ci prin faptul că Sphinx folosea, cu ajutorul colegului său, versiunea iniţială.

In afara de reprezentaţia din 19 ianuarie, nu ştim să mai fi urmat alta, deşi, în mod real sau ironic, cîte o publicaţie anunţă noi spectacole cu *Prea tîrziu.*

La aceasta însă, lucrurile începuseră bine r avuseseră loc, după protocol — şi chiar insistente — „chemările publicului", în rindurile căruia se afla regina. Autorul ar fi rezistat ispitei ţi chemărilor ţi n-ar fi ieşit la rampă, „dar, ctede-mă, aş fi făcut o mare necuviinţă către regina, care deja a aşteptat prea mult" ; au fost şi felicitări „sincere şi pornite dintr-o adevârală dragoste", dar erau şi din „acele calpe" ; existau şi .gloabele omeneşti, care ambiţionau aseară să mă pupe care de care mai întîi, cînd pînă aci se uitau la mine ca la un pestiferat" (Scris, către Elena Miller-Verghy, din 20 ian. 1884). Desigur, „gloabele omeneşti" erau cei ce se indoiseră că piesa va fi admisă la concurs, nu crezuseră că se va reprezenta sau crezuseră că, Ia spectacol, se va dovedi că piesa nu e bună, nu e premiabilă.

Se impune o nouă precizare: spusele scriitorului par să indice un triumf total, care nu rezultă însă nici din cronica lui Sphinx. nici dm neacordarea premiului — în vreme ce Aristizza Romanescu, interpreta protagonistei, nici nu menţionează piesa şi rolul respectiv între cele pe care le-a jucat *(30 de ani. Amintiri,* E.S.P.L.A., 1960), nici incidentul însuşi al selecţionării piesei pentru a fi dată unui plebiscit al spectatorilor. Oricum, o actriţă care notează atîtea în memorialistica sa, alcătuită vizibil după însemnări de epocă, putea să-şi aducă aminte şi de o piesă „promiţătoare", care nu s-a reprezentat însă decît o singură dată. Deci, toate preparativele Iui Duiliu Zamfirescu — şi ale coautorului sau — transformarea rapidă a piesei după concurs, grăbita ei „dare la rindea", ersu inutile. Faptul că la rampă apare numai el, nu şi Vellescu, insemna că acesta nu se simţea autor pînă intr-atît al piesei ? Iată motive care par a-i atribui lui Duiliu Zamfirescu un autorat preferenţial — cu toate acestea. îndoiala există şi nu ne permitem să reproducem piesa decît in *Addenda* ediţiei de *Opere,* neputîndu-i-o atribui lui, definitiv.

Este potrivit să arătăm că atunci cînd au fost alcătuite primele trei volume ale ediţiei şi monografia dedicară vieţii şi operei scriitorului, nu se descoperise decît *un singur* manuscris conţinînd piesa — acela ulterior prezentării ei în concurs, dar destinat reprezentaţiei din 19 ianuarie, pentru care i s-au făcut importante modificări, faţă de cel din concurs.

In iulie 1973, cu ajutorul istoriografului George Franga, directorul Muzeului Teatrului Naţional, am putut avea ţi manuscrisul prezentat în concurs, marcat de trei sigilii peste fila cu numele autorilor, îndoită şi purtând un motto („II faut se hâter et rire, de toute chose, pour ne pas £tre force, une heure apres, d'en pleurer — Figaro") pentru recunoaştere.

Acest text are primele pagini caligrafiate de Duiliu Zamfirescu ; titlurile actelor şi scenelor, personajele din scenă, indicaţia de sfîrşit a actelor, motto-ul inaugural, sînt scrise mai toate de el. Pe parcurs sînt st

alte porțiuni de text scrise de el. multe intervenții în textul transcrii torului, acesta dm urmă fiind cu toiul necunoscător în ale ortografiei, dar scriitorul nu **a** corectat noianul de erori. A vrut prîn aceasta să păstreze anonimatul, lăsînd totuşi clară sugestia, pentru cei care-i cunoşteau scrisul ? Nuvela sa *feaiia,* care da scheletul epic al piesei, era, în orice caz, cunoscută, apăruse în *România liberă,* iar, în iunie 1883, chiar in volumul *Fără titlu.* Cel puțin o parte din juriu, cu Maiorescu între ei, puteau şti cine era anonimul, dacă el însuşi n-avusese grijă să-şi anunțe din timp participarea Ia concurs.

Dat fiindcă şi acest manuscris e, mai iot, o transcriere, de către o mînă străină, deducem existența încă a unui manuscris, anterior, după care s-a transcris şi care e pierdut. Cine l-a scris ? Duiliu Zamfirescu sau Vellescu ? Părerea noastră c că rolul principal l-a avut Duiliu Zamfirescu.

Conform hotărîrii juriului, data cu mare întîrziere, piesa a fost pusa **in** repetiție — dar pentru spectacol s-au făcut modificări, chiar mari, mergînd pînă la schimbarea soartei eroului principal : în manuscrisul prim. prezentat în concurs, el devine pedepsitorul personajului negativ, parvenitul şi intrigantul Sotir, care e **un** Iago, un Tartuffe — un Tănase Scatiu ! ; în al doilea manuscris, care **a** stat la baza spectacolului, eroul principal moare, bolnav de inimă, nu înainte de a-şi dovedi demnitatea şi cinstea, dar căzind victimă acelui Iago, care rămîne in viață, păstrîndu-şi intactă starea, locul social, chiar toată perspectiva evoluției ulterioare. In spectacol personajul pozitiv **era** un triumfător prin moarte ; în concurs el se prezenta ca un infrint prin victorie (căci, socialmente, el era un asasin, orice spun alți eroi din scenă).

Modificările de structură dramatică sînt certe de la primul la al doilea manuscris, deci de Ia cel din concurs, la acela destinat spectacolului. Piesa e mult mai teatrală în versiunea a doua pe care o avem şi care. în cea mai mare parte a ei, e caligrafiată de Vellescu ; el a adus, deci, cele mai importante transformări — care vor fi fost analizate şi elaborate, în principiu, cu Duiliu **Zamfirescu.** Manuscrisul din concurs prezintă multe note marginale, datorite deopotrivă lui Vellescu si lui Duiliu Zamfirescu, dar şi unor caligrafii ce nu ne sînt cunoscute, sugerînd modificări - de care .ascultă" manuscrisul al doilea, evident ulterior. Dar şi acesta are părți iranscrise de altcineva decît de Vellescu - şi aici o distincție se impune precizată : părțile caligrafiate *de Vellescu* în manuscrisul al doilea au cele mai multe modificări față de primul, deci presupunem că aici a fost intervenția lui principală. Tot aici sint şî cele mai .elaborate" texte, deci cu muhe lăieluti, înlocuiri, intervenții, uneori aduceri Ia forma veche, din primul manuscris, iar acestea trebuie să le soco-

lim rezultate în urma discuției cu Duiliu Zamfirescu, uneori efectuate chiar de el, cu cerneală, neagră sau violetă, şi cu creion negru (aşadar intervențiile s-au făcut succesiv). Deducem că scriitorul nostru ți-a apărat *textul propriu* şi in fața observațiilor Comitetului teatral, care i s-au transmis, desigur, daj şi in fața colabora torului (lextul propriu, adică acela din primul manuscris, care deci e mai mult al său decît a) lui Vellescu). Poate la modificările acestea se referă D. Racovitză-Sphinx, cînd face să rezulte, într-o abilă formulare, că forma lui Duiliu Zamfirescu **era** superioară, piesa mai bună **eta** *a sa.* Lucrul îl va sugera şi D. C. Ollănescu-Ascanio.

Dacă supozițiile noastre merg prin preajma adevărului, avem cuvînt sa dăm o prioritate textului prim, aceluia prezentat în *concurs,* pentru a-l comunica cititorilor, nu celui de-al doilea, pe care însă de asemenea il comunicăm, în ce are modificat mai important, pentru a cunoaşte şi esențialul *spectacolului,* şi acesta semnai de Duiliu Zamfirescu.

Adăugăm inca o presupunere : e clar că modificările însemnate pe *primul* manuscris, şi de care .ascultă" al doilea aproape total, sînt ulterioare prezentării în concurs si anterioare spectacolului. Dar oare *toate* modificările pe care le conține *al doilea* manuscris sint anterioare speciacolului? — sau unele sini ulterioare acestuia, efectuate de Duiliu **Zamfirescu** sau de Vellescu — sugestii primite de la critică, de la juriul teatral, idei venite lor la repetiție şi la premieră — pentru următoarele reprezentații, care însă n-au mai avut loc > Trebuie să admitem şi această posibilitate. In acest caz, uncie tăieturi şi modificări, care apropie textul al doilea de textul prim, sîm mai probabil ale lui Duiliu Zamfirescu ; acelea prin care se îndepărtează şi mai mult de el sînt mai sigur ale lui Vellescu; şi dintr-o categorie şi din cealaltă, ele îi angajează pe ambii. E semnificativ ca noiări marginale pe al doilea text, polemici cu textul, sugestii date autorilor — nu există în al doilea manuscris, ci numai în primul; în al doilea sînt, nu sugestii, ci operații efective — deci se lucra prompt, cu decizie.

Toate acestea le avem în vedere cînd dăm în *Addenda,* textul prim, cel din concurs, ca text de bază al piesei, atribuit lui Duiliu Zamfirescu in măsură mai mare decit cel destinat spectacolului.

Pentru cunoaşterea *marilor* modificări, care deci schimbă cursul acțiunii dramatice şi conținutul jocului scenic, dăm, în subsolul textului prun, texte semnificative, uneori scene întregi din manuscrisul al doilea, reținînd şi indicațiile marginale, foarte elocvente pentru elaborarea piesei, reținînd de asemenea texiele lăiaie, formulările transformate succesiv, unde putem bănui deci că s-a manifestat controversa literară a celor doi auiori.

Scatiu, în război, îndreptări şi *Anna,* care se pot ceti fiecare aparte.„ dar cari coboară, unele din altele, ca rudele aceluiaşi neam. Firuî conducător al acestor cinci lucrări apare astăzi destul de limpede: voiam să întorc dragostea românilor către pămîntul lor din valea Dunării şi, cu ei, să iau Ardealul".

încă de atunci, romanul readucerii Transilvaniei în hotarele fireşti ale ţării îi apărea problematic scriitorului, pentru că imaginaţia realistului nu făcea clare căile concrete ale desăvîrşirii proiectului. Nici o bună bucată de vreme după ce evenimentul s-a petrecut în, realitate, planul romanului nu s-a închegat. Scriitorul vorbea în continuare despre ciclul său ca despre o serie de romane, „care trebuiau să sfîrşească, în cel din urmă, cu luarea Transilvaniei", dar nu mărturisea intenţia de a mai da viaţă vechiului proiect: „Pe acesta nu l-am scris, căci l-a scris poporul român" *(îndreptarea,* din 16 iunie 1919).

Există temeiuri să presupunem că noul roman era început la această dată, dar el se închega încă greu, de aceea scriitorul nu socotea potrivit să-l anunţe şi, în acelaşi timp, nu nega cu totul posibilitatea de a-l realiza: nu-l scrisese *încă,* dar nu însemna că nu avea de gînd să-l scrie — acesta trebuie să fie sensul citatului de mai sus.

Cu toată schimbarea numelor — care, după cum rezultă din fragmentul existent, nu mai aparţin familiei Comăneştenilor, deci în chip normal exclud romanul din ciclul consacrat ei — am încadrat aici cele cîteva pagini existente, pentru că descoperim o înrudire clară în conceperea personajelor (între Matei Damian şi bătrînul Dedulescu există aproape identitate caracterologică, precum şi între Mihai Comăneşteanu sau nepotul său Alexandru Comăneşteanu şi tînărul Alexandru Dedulescu din fragment), şi întrucît continuitatea de problematică situează noul roman în succesiunea celorlalte cinci: el trebuia să fie, după toate cîte le anunţă, acela al readucerii Transilvaniei în hotarele fireşti ale ţării.

De la prima ştire despre intenţia romanului *Viaţa la ţară, din* mai 1892, şi pînă la moartea scriitorului — care va fi purtat ani lungi în inimă ideea noului roman — pe parcursul a trei decenii întregi, s-a închegat acest ciclu de romane, cel mai amplu din cîte s-au scris în literatura noastră pînă atunci, elaborat pe cea mai mare durată de timp şi cuprinzînd o epocă de jumătate de secol, între 1868 şi 1918.

Fiecare dintre ele are însă o istorie proprie, urmărită, în liniile ei esenţiale, în *notele* care urmează.

Titlul *Romanul Comăneştenilor* figurează în mai multe din scrierile publicistice ale lui Duiliu Zamfirescu, în ultimii ani ai vieţii sale, şi a fost înscris pe contrapagina copertei interioare a ediţiei din 1922 aromânului *Viaţa la ţară,* unde sînt transcrise în ordine — ca şi pe o pagină interioară a ediţiei 1911 a romanului *Anna* — toate cele cinci componente ale ciclului, numerotate fiecare de la I la V. Deosebirea este că, în 1922, titlul romanului *îndreptări* nu figurează între ghilimele ca în ediţiile apărute anterior, iar pentru *Anna* nu se mai păstrează explicativul: *Ceea ce nu se poate,* înscris între paranteze pe copertele ediţiilor din 1911 şi 1916. Ediţia prezentă păstrează, ca atare, formele din 1922 ale titlului fiecăruia din romane.

VIAŢA LA ŢARĂ

Convorbiri literare, XXVIII, 3-8, iulie-decembrie 1894 si XXIX, 1—5, ianuarie-mai 1895.

în aceeaşi perioadă, în revistă au mai fost publicate două poezii ale autorului: *Sărmanul vultur* (decembrie 1894), cu prilejul apariţiei volumului *Alte orizonturi,* şi *Pe mare* (aprilie 1895).

Apariţii în volum în timpul vieţii autorului: Ed. I — col. „Biblioteca pentru toţi", nr. 162—165, Ed. Carol Miiller, 1898, cu o *Prefaţa* a autorului; Ed. II — Idem [f.a.]; Ed. III — Idem, 1907; Ed. IV — Idem, 1914, cu o nouă *Prefaţă* a autorului; ed. V — col. «„Scriitori români", Editura „Cultura naţională", 1922, cu o a treia *Prefaţă* a autorului şi cu reproducerea *Prefeţei* la ed. IV.

PREFAŢĂ LA EDIŢIA I (1898)

Este prima oară cînd Duiliu Zamfirescu îşi anunţă public ideile viitoarelor articole din *Noua revistă română* 'şi *Revista idealistă* şi, îndeosebi, a discursului de recepţie la Academie, *Poporanismul 'in literatură.* Ele figurau la această data — 1898 — şi în articolul rămas .neterminat şi nepublicat, după cît ştim — *Romanul şi limba română,* manifest antimaiorescian, intenţionat poate, la origine, să devină chiar prefaţă a *Vieţii la ţară.* Analizate cu atenţie, tezele prefeţei publicate descind totuşi din cele maioresciene, întîlnite în studiile intitulate *Direcţia nouă,* din 1872; dar, venind cu un sfert de secol după acestea şi în cu totul alte condiţii, au deşteptat, cum era şi firesc, împotrivirea lui Maiorescu. Polemica scriitorului viza o'literatură constituită în cadrele trasate de Maiorescu (Slavici, Caragiale), ceea ce nu putea să nu atragă dezaprobarea criticului, vizibilă în toată corespondenţa sa cu Duiliu Zamfirescu şi ajunsă la punctul suprem, final, în 1909, cu prilejul discursului academic, *Poporanismul în literatură.* Dar tocmai prin această polemică, Duiliu Zamfirescu îsi detaşează Intr-o bună măsură literatura proprie, începînd cu ciclurComăneste-

SOTIR MICRONESCU	Vîrsta nehotărîiă — deputat. Figură de intrigant : frunte mică, mustăţi rase pană la jumătate, barbă pe sub fălci - puţin pleşuv. E îmbrăcat într-un gheroc negru cu poale scurte, pantaloni untdelemn, jiletcă damaschinată, cămaşe cu gulerul răsfrînt, necălcat. Un lanţ gros de aur după gît. In indexul drept, un inel cu pecetie. Vorbeşte cu accent grecesc abia simţii
LUCA MICRONESCU	June fashionabil.
MĂRIA, fiica d-lui Luchianu	*26* ani — simplitate eleganta.
D-na LUCHIANU	45 ani. Păstrează costumul de pe vremea domniţei Cuza : rochie de faille cu chantîlly, corset Catherine Medicis.
ELENA FRATEANU	Văduvă tânără. E îmbrăcată totdauna după cea din urmă modă.
Un doctor	
Un logofăt de moşie	
IOHAN, ştal-maistru	

Ileana, servitoare. Slugi, ţărani.
Acţiunea în zilele noastre — la ţară.

ACTUL I

Un salon elegant, la Luchianu

SCENA I-a

STROE, CONRAD, IOHAN

(Conrad calculează la o masă, pe un registru mic de buzunar, fără a observa pe Stroe, care intră vorbind lui lohan Acesta stă, cu pălăria în mînă, Ia uşa din fund, într-o atitudine respectuoasă.) *

STROE *(lui lobau)* : Să fii d-ta sănătos, n-am fost ştal-maistru niciodată, dar... ce naiba ! călăresc din copilărie.

* Marginal, *cu* cerneală violetă, adăugat de Vellescu : „A se vorbi de boala de inimă a lui Conrad".

IOHAN: „Aber... gnădiger Herr !"

STROE: Nu, nu... negrul e de rasă arabă şi numai peste cîtva timp poate fi călărit fără primejdie.

IOHAN : „Aber... eu tresat pun".

STROE : în sfîrşit... *(Văzînd pe Conrad.)* A !... bună ziua. *(Lui lohan. fără a-l privi, pe cînd coboară ca să dea mîna lui Conrad.)* In sfîrşit, asta este părerea mea. *(Intorcîndu-se către lohan şt făcînd o reverenţă exagerată.)* Aşa ! aşa !... Zum vidersehen her stal-maister !

IOHAN *(încurcat se retrage, după ce s-a închinat respectuos)* : So ist... bardon gnădiger Herr! *(Dispare.)*

STROE : Te credeam pe cîmp.

CONRAD *(după ce a închis carnetul, strînge mina lui Stroe cu amicie) :* Am primit chiar acum nişte bani, din vînzarea peştelui de la Luchieni, şi notam sumele.

STROE *(surîzînd) ;* A !... a! ... Bravo la bun sfîrşit te-au dus studiele tale profunde.

CONRAD : Administrator la moşiele d-lul Luchianu.

STROE: Bine, omule, o să-mi explici odată pentru ce porţi un nume străin ?... Din Alexandru Martlnian, Conrad. *(Ojerindu-i o ţigară.)*

CONRAD *(refuzînd) :* Iţi mulţumesc.

STROE : Ia spune-mi, te rog : acum şase luni, cînd m-am întors din străinătate, te văd — vreau să mă arunc în braţele tale — să te chem pe nume — şi tu îmi spui să-ţi respect secretul... Am făcut-o... Dar, ce naiba!... cred că o să-mi spui şi mie ce-nsemnează acest mister?... Conrad în loc de Alexandru... şi în ce hal?... Logofăt la moşiele lui Luchianu !...

* Marginal, textul lui Duiliu Zamfirescu a fost însemnat, pe lungimea a trei replici {jumătatea a doua a paginii), cu creionul şi adnotat astfel : „A nu se mai servi de mijlocul acesta ; vine în ţară spuind cine este, dar unchiul său [text neclar] şi ÎI pune la moşiile sale, el e fericit că se poate plăti de recunoştinţă." Textul e tăiat cu creionul — alt creion decît primul, deci şi altă mînă. Sugestia nu a fost acceptată de cei doi coau- [illegible] um nici altele, ulterioare, nu vor fi — şi piesa rămîne construită pe acest travesti, păstrat din nuvela *Jeana.*

CONRAD : Stii că sunt ji absolvent al scoale! de Grignon.

STROE : Foarte bine — aceasta justifică gustul tău pentru economia rurală... dar eu tot nu-mi explic, pentru ce stai aici, de patru ani, sub un nume străin... Uite... conspirator nu te cunosc, si de aceea nu înțeleg *(după o mică pauză)* sau mă tem ca înțeleg prea mult.

CONRAD; Pentru ca să nu mă bănuiesti, îți voi destăinui totul.

STROE *(ofcindu-i o țigara)* : **A** !... în sfîrsit!

CONRAD *(refuzînd)* : Iți mulțumesc, nu fumez.

STROE : Omul acețta n-are nici un vițiu !

CONRAD ***(fczind pe canapea Ungă Stroe) :*** Ți-am spus, încă de la **Paris,** că d-nu Luchianu este unchiul meu prin aliantă, Ți-am spus că el a îngrijit de copilăria mea. La şase ani am rămas orfan; d-nu Luchianu mi-a făcut educația, **51** cu mari cheltuieli, căci la lfi ani, cînd am sfîrsit liceul, **m**-a trimes la Paris.

STROE : Ei, dar atunci nu înțeleg...

CONRAD ***(scoate o scrisoare din portofoliul său si o dă lui Stroe) :*** Citeşte ; dacă nu vei întelege îți voi explica.

STROE ***(zîmbind) :*** Da, mă aşteptam... un amor din copilărie... ha '. ha ! ha '. ai şi legiuita poză a îngcrajiului ?... Paul şi Virginia la Viforeni... ha ț... hal... ha!...

CONRAD ***(fără a ride) ;*** Citeşte, te rog !

STROE ***(citind):*** ,1876, Mai, in 10, Viforeni. — Alexandre, în ultima mea scrisoare, îți recomandasem să te grăbeşti a te întoarce în țară. Am făcut, pentru tatăl teu şi pentm tine, mai mult decît trebuia să-mi permit a face. Orcît de avuți suntem, ne-ați costat prea mult, si o f»c aceasta, stii prea bine, fără să vă fiu dator nimic." ***(Vorbit.)*** Hei ?...

CON'RAD ***(ridicîndm-se, cu un început de indignare) :*** Urmează ! urmează

STROE *(citind)* : .Iotoarce-te în țară — îți fac eu căpătîi şi cu puținul ce vei fi învățaJL.. Am pricopsit pe atîua alții, dar pe tine, nepotul femeii mele?" ***(Rididndu-se asemenea.)*** A!... da! **mt**-aduc aminte. La Paris **mi**-ai spus într-o zî, disperat, că renunți la diplomă, căci ți s-a tăiat bursa.

..„..l pretăcttor. d.uînd d.n \^Z-im2 : cnusțdemti asupra lui Platon un fragment din Sj'w/jxwoii. \a ti utiltzat in *Lydd.i.*

CONRAD: Da. si după aceea am luptat ca un martir !... voiam să nu mă întorc in ţară decît după ce-mi voi termina studiele. *

STROE: Ştiu, dai lecţiuni... Tristă meserie!... Vindeai adjective si verbe cu luna... pe 20 lei... dar ai izbutii ! Nu înţeleg însă ce raport poate avea tot ce ţi s-a întîmplat, cu stăruinţa ta de a rămînea necunoscut.

CONRAD: In locul meu ai fi făcut tot astfel. Scrisorile d-lui Luchianu mă revoltau. Ştiam că nu am mijloace, si că niciodată nu mă voi putea plăti de dinsu, ţi de aceea aveam o vecinică greutate pe conştiinţă. Dorinţa mea, visul meu — era să mă pot plăti de d-nu Luchianu; dar cum ? El dăruise 60.000 fr. pentru a scăpa de ruşine pe tatăl meu. Această sumă i se furase de un mizerabil, pe cînd era casier general al judeţului. Vrăjmaşii talălui meu — care era cinstea în picioare -—ar fi exploatat acest furt. Era pierdut. D-nu Luchianu a avut milă de dînsu şi de noi, si a plătit.

STROE: Ciudat om acest d-nu Luchianu: grija de a aminti o binefacere, orcît de mare ar fi, denotă pe fanfaronul bogat, ţi, fără supărare, cam aşa îmi pare că este unchiul tău şi nobila mea rudă. Mult mă tem că binele îl făcea îndemnat de mătuşa ta, care esie o femeie superioară. Ei, dar în ce mod se întîmplă că stai aci sub un nume străin ? cum de nu te-a cunoscut nimeni ?

CONRAD: Reîntors în ţară, observ că amicii mei din copilărie nu mă mai recunosc — se înţelege, după aproape 10 anî petrecuţi in Franţa. Pe lîngă asta aflu că d-nu Luchianu sta rău. Găsesc mijlocul de a-i fi recomandat ca agronom francez. Ne înţelegem. însă, crede-mă, el încă nu avea conştiinţa de ruina sa apropiată. Mă lua mai mult spre a putea zice : „Directorul meu de exploatare, inten-

* Marginal, cu cerneală, Vellescu repetă consemnarea anterioară : „a vorbi despre boala lui Conrad". Manuscrisul II introduce, în acest punct, o replică a lui Conrad, scrisă de Vellescu : „...am luprat ca un martir !„. *Sărac* fi *mai alei bolnav,* nu voiam cu toate acestea să mă întorc in ţară decît..." — pe care Duiliu Zamfirescu o preface, cu cerneală neagră, în: „Sărac, *neajutat de nimeni",* iar Vellescu îşi păstrează, tot cu cerneală neagră, formula proprie, tăiată iniţial cu creionul: „ş[mai_ ales bolnav. Nu voiam..." etc. Stroe întăreşte, într-o replică scrisă întîi de Vellescu, tăiată apoi tot de el şi reintrodusă : „Ştiu, boala ta de inimă". Despre care Conrad precizează : „A trecut" — replică tăiată mai întîi, apoi reintrodusă, de Vellescu. Deci, chestiunea boalei, care va cauza moartea lui Conrad, justifioînd în parte şi titlul piesei — toate se_ petrec „prea tîrziu" pentru Conrad — a fost un prilej de controversă între cei doi coautori, privind amploarea insistenţei asupra ei, încă din prima scenă a piesei. A biruit punctul de vedere al lui Vellescu, mai „scenic" !

deniul meu, francezul de la moşie*. O!... nu-ţi pot descrie fericirea mea, cînd am constatai dezordinea si ruina de care era ameninţat. De atunci muncesc ca un rob numai ca să-i pot mîntui averea. Astăzi primejdia e înlăturată.

STROE: înlăturată? dar atunci de ce îmi vinde pădurea?

CONRAD: Eu l-am sfătuit. Sumele de care dispune astăzi şi cu banii padurei l-ar scăpa de toate datoriile — si odată averea sa mîntuită, prin mine, sunt plătit de dînsu şi mă voi retrage.

STROE : Hîm !... dar... Măria ?

CONRAD : Cum ?...

STROE : Nu mî-ai spus-o dar am ghicii-o... O iubeşti !

CONRAD: Penlru ce ţi-a venit aceasta în minte? Cînd am plecat, e.i era o copilă de 12—14 ani ; am trăit cu vara mea ca doi fraţi — îmi inspira o simpatie vie, este adevărat, dar atît... simpatie copilărească... iată totul.

STROE: Nu zic altfel... dar... simpatia de altădată a crescut şi s-a schimbai intr-un adevărat amor. *(Văzind că Conrad voieşte a vorbi.)* Da, da... ştiu eu ce spui... într-o zi, vorbind cu Măria, î-am surprins secretul; tu nu ştîi poate... dar am simţit : în această casă numai Măria bănuieşte că Conrad este Alexandru Martiman.

CONRAD: Dar...*

STROE : Tăcere ! iată d-nu Luchianu.

SCENA II-a

Aceiaşi, LUCHIANU, SOTIR

SOTIR *(intră aprins)* : Da, da ! eu trec cu ceilalţi. Renumele acestui minister se topeşte ca o bucăţică de zahăr într-un pahar cu apă !

STROE *(lut Sotir, după ce a dat nuna lui Luchianu):* Bună ziua !... Dar bine, d-le Sotîrache, ai căzut rău în boala celor politiceşti.

* Marginal, cu creionul, însemnare a lui Duiliu Zamfirescu : «Vezi pagina suplimentară". O alare pagină s-a pierdut, însă manuscrisul II „ascultă" exact de această notă şi aici figurează următoarele replici: .Stroe: Fără *dar...* spune drept: o iubeşti ?
Conrad *(după o tăcere):* Ei, da!... o iubesc. O iubesc ca un nebun... O iubesc cu tot sufletul meu ; fără speranţă... fără margini..."
De subliniat, aşadar, cele două noutăţi esenţiale intervenite în manuscrisul II, chiar din scena inaugurală, deosebite de manuscrisul I : insistenţa asupra boalei lui Alexandru-Conrad şi declararea dragostei lui pentru Măria. Conflictul teatral este, evident, mai acut, sfîşierea eroului mai mare — dar şi melodrama e mai acută, în spirit romantic.

SOTÎR : Sub un regim liberal, toţi suntem datori a ne ocupa de soarta ţării!

LUCHIANU *(care, pînă aci, vorbise cu Conrad, se întoarce fără a se duce la dinşii) :* Nu-1 crede...

SOTIR : Cum adică *i* numai d-ta ai dreptul de a face politică ? eu nu sunt cetăţean român ?...

LUCHIANU: Ba da •— naturalizat... Eu însă *(vorbind între dinţii)* am făcut totdauna politică, pentru că şi părinţii mei au făcut astfel.

STROE : D-nu Sotîrache, poate să mă înşel... face politică negustorească, pozitivă... iPolitica d-sale e pornită sau din interes sau din frică.

SOTIR: Eu?,., de fiică?... cu starea mea?...

STROE: Tocmai ! Cu eh vei fi mai avui, cu alît vei deveni mai lemător. *{In acest timp Conrad observă nişte planuri.)*

LUCHIANU ; Politica d-lui Micronescu, fie, mă învoiesc... este aceea a interesului, cum zici d-ta... dar care este a d-voastră, a tinerilor ?

SOTIR : Tineri !

STROE : Tineri!... doară pentru că suntem de la Clubul tinerimei, dar altfel...

LUCHIANU: D-voastră advocaţii, aţi substituit aristocraţiei de naştere, aristociaţia vorbelor.

SOTIR : A palavrelor !

LUCHIANU : Guvernul iubit de d-voastră este guvernul logomachiei. O, Doamne ! dacă ar şti deputaţi-advocaţii, că discursurile lor nu se publică în Monitorele guvernului, ai vedea cum s-ar linişti bieţi oamenii, şi n-ar mai vorbi decît atît cît trebuie ! Orice vei zice, d-nu Micronescu ieşit din popor...

SOTIR : Da... si mă mîndresc !

LUCHIANU: Este cu poporul şi iubeşte poporul !

STROE : în teorie... dar la moşie...

SOTIR : Mă rog nu amesteca lucrurile ; politica e una şi negoţul e alta.

STROE : Mi se pare că pentru d-ta şi politica şi negoţul e totuna.

LUCHIANU *(lui Conrad)* : D-le Conrad, ai aflat că s-a rupt iazul de la moară ?

CONRAD : Nu am aflat nimic, pentru că abia am putut sosi de la Luchieni; cît pentru iaz, v-am spus că o sa se rupă... planurile sunt gata, să regulăm lucrarea în mod sistematic. Mă duc tocmai acolo. *(Aşează nişte hîrtiî, ia un sul cu planuri şi, salutînd, iese.)* Domnilor !...

SCENA III-a

Aceiaşi, afară de CONRAD

LUCHIANU *(cu fanfaronadă)* ; E activ francezul meu... învăţat si, mai cu seamă, onest!

STROE : Poate pentru că nu face politică. (Către *Sotir.)* Cum crezi, d-le Sotirache ?

,SOTIR : Ce tot Sotirache, Sotirache ! Mă numesc Micronescu. D-ta mă necăjeşti într-una.

STROE : Pentru că-mi eşti drag.

SOTIR *(supărat):* Te rog să mă laşi in pace. *(Lui Luchianu.)* Aşa este, francezul d-tale îmi place şi mie.

LUCHIANU: A! Cred şi eu... dar d-voastră nu sunteţi în stare să faceţi asemenea cheltuieli.

SOTIR : Apoi d-ta... Cucoane Aleco...

LUCHIANU *(întrebîndu-l) :* Inchipuieşte-ţi, l-am luat după chiar recomandaţia ministrului de Agricultură. într-o zi, la Bucureşti, mă plîngeam Iui, de Svîrtescu, administratorul şi casierul meu : neregularitate... leneş şi mai cu seamă flecar... Nebun turbat după politică, frate!... De cîte ori n-am vrut să scap de dînsul... n-a fost chip... Ministru-mi spune : eu ţi-aş recomanda o persoană foarte cumsecade : onest, activ şi instruit... un străin. Este un om distins, pe care nu-I poţi trata ca pe Svîrtescu ; e francez. — Ah! Trimete-mi-1, mă rog... — Dar ce nalba căpătîi să-i fac secăturii de Svîrtescu... Ştii că ei ne slujesc în familie din tată în fiu... hoţoman cît vrei, dar nu pot să-1 arunc pe drumuri : are o droaie de copii canalia afurisită... mi-e milă de dînşii, nu de el.

STROE : Ei ? şi i-ai făcut căpătîi ?

LUCHIANU : Cum nu, l-am numit subprefect.

STROE: A ? da, ştiu... istoria lui a făcut zgomot. Ministrul de Interne refuza această poamă rea... dar a fost chip ? Hoţomanul era recomandat stapînirci de opt senatori şi patrusprezece deputaţi!... Iţi place...

LUCHIANU: E!... sunt milos; ce era să fac ?... de altfel e îndemînatec la toate.

STROE : Plîng pe bieţii arăndaşi şi mai cu prisos pe săteni !

SOTIR : A ! săteni... nu e nimic.

LUCHIANU r Ii plîng eu dacă pofteşti... dar, în sfîrşit, pe mine nu mă va mai fura. Angajez pe d-nu Conrad... şi sunt foarte mulţumit

SOTIR, Dar cum a învăţat româneşte ?

LUCHIANU : Bănuiesc că a mai fost pe undeva. De, nu era bine să am pe mişelul acela de nepotul nevestei mele la moşii! A învăţat şi el Ia şcoala de Grignon... dar aş!... de cinci ani aproape nu mai ştiu nimic de dînsul... Am scăpat pe tatăl său de o mare nenorocire şi el a uitat totul. Aceste rubedenii mă costă peste 100 de mu de franci... Un ingrat cum nu s-a mai văzut ! De se grăbea... de mă asculta şl venea în ţară... cu influienţa mea îl... îi făceam căpătîi.

STROE : Dar, poate, nu-şi terminase studiile.

LUCHIANU: Ce face asta ? II căpătuiam eu. Pare că îţi trebuie studii ca să ajungi ceva... Miniştrii nu-mi refuză nimic. Nu pot să-mi refuze. Ştiţi d-voastră că deunăzi, la Senat, dacă nu mă puneam eu, cu pieptul, putea să cadă Ministerul ? Am luptat eu şi cu Turbureanu din Moldova. A ! Drept să-ţi spun, cînd se pune colegul meu de Ia Vaslui să espectoreze contra opoziţiei...

STROE ; Dar opoziţia nu era de faţă.

LLCHIANU: Nu face nimic, umbra ci era acolo şi atît ajunge. Şi-apoi, cu umbrele te baţi mai lesne... Ei bine! i-am scăpat... Acum spuneţi-mi, vă întreb... pot să-mi refuze ceva ?

STROE : Nici vorbă că nu ; dar d-ta tot vorbind, ai uitat că trebuie să vedem de actele vînzărci pădurii.

SOTIR : Pădure ? ce pădure ?

LUCHIANU : A !... un nimic. Stroe nu-mi mai dă pace ; vrea în ruptu capului să-i vînz petecul de pădure ce se învecineşte cu moşia sa.

STROE : Un peticei, pe care îmi iei, în puterea rudeniei, 3000 de galbeni.

SOTIR: Pădurea?... A! A!... Pădurea... Da... să învecineşte şi cu mine ; este cap în cap cu moşia mea. 3000 de galbeni... hei! hei! bune parale... nu zic... dar şi pădurea !

LUCHIANU: N-o aveam de vînzare, dar s-a ţinut atîta * de mine, încît a trebuit să i-o dau.

tncepînd cu acest cuvînt, o fila întreagă din caietul II. deci continuînd cu scena a IV-a, pînă la jumătatea replicii secunde a Elenei („Ce fel, poate nu sunt Ia moşie ?..."), este transcrisă de Duiliu Zamfirescu.

SCENA IV-a

Aceiaşi, ELENA

ELENA *(vorbind încă d-afară) :* Aici !... bine, bine... ştiu. Dar, bagă de seamă, o să cazi cu pălăria... *Quei idiot.'...* Na !... vezi ?... ha ! ha! ha!.,. *(Intru cu un pachet într-o mînă ţi cu un iacalei de călătorie intr-aita. E îmbrăcată foarte elegant.)* Ii spuneam eu că o s-o păţească ! II a la bcrlue ! *(Alergînd la Luchianu ţi dindu-i mîna.)* Mă aşteptaţi astăzi ? *(Salutind ceremonios pe Sotir.)* Monsieur!... închipuiţi-vă, bietul fecior a căzut... e cam nătărău, nu e vorbă... a căzut cu nasul într-un carton cu pălăriele mele !

LUCHIANU : ***A*** !... le-o fi stricat ?

ELENA: Cu nas cu tot... De pălării nu e nimic, pălării de ţară... dar de nasul lui îmi pare rău. *Un nes pschutt, ma parole*Ha ! ha ! ha ! bietul om !... Dar Mărioara ? Ce fel, poate nu sunt la moşie ?... a !... mi-a mai racut-o odată. *(Un lacheu care aduce clte^'a cartoane.)* Dar nu le aduce aici, omule... In odaia verde. *(Lui Sotir.)* Tot în odaia... *(Văzînd că nu vorbeşte, d-lui Luchianu.)* Ah! pardon... *(Lui Luchianu.)* Odaia verde... Ştiu eu, sunt sigură... *(Lt-cheului.)* Ei! du-te acum... m-ai auzit... odaia verde... odaia verde!... *(Lacheul iese. Lui Luchianu.)* E nou dobitocul ăsta... adecă vream să zic în serviciu... căci dobitoci sunt de cînd e lumea. închipui-ţi-vă, d-ior. *(Văzînd pe Stroe.)* A!... tot la ţară? Vai!... dar mai mişcă-te... nu vezi cum tc-ai îngrăşat ?

STROE : Eu la ţară trăiesc ca un...

ELENA *(întrerupîndu-i repede) :*

Locuinţa mea de vară
E Ia ţară,
Acolo eu vreau să mor...
Ca un fluture pe floare
Beat de soare...

STROE *(rîzînd)* -. Şi de zeamă de cioare !

ELENA *(tnîndu-i amindouă mii nil e şi scuturîndu-le, apoi lăsindu-te să cadă)* : Ce mai fluture! Bagă de seamă... ţi-am scuturat tot praful după *(declamînd)* gingaşele tale aripioare!... *(Vorbeşte încet cu Stroe.)*

SOTIR *(lui Luchianu)* : Nostimă cocoană ! Cine este ?

LUCHIANU : O amica a Măriei... Cam rubedenie... Văduva fostului ministru Frăţeanu.

SOTIR : Aşa... Am cunoscut pe bietu cuconu Grigore...

ELENA *(continuînd lui Stroe) :* Ce vorbă ! e mai lung drumul de la Piteşti la moşie, decît de la Bucureşti la (Piteşti.

LUCHIANU : Totdauna veselă. Veselă ca o păsărică.

STROE: Veselă ca o văduvită ce-a trecut peste anul de doliu.

ELENA : O» *est l'esprit...* Nu ziceam eu bine că prea te îngraşi ! *(Din-du-i săculeţul pe care-l uitase petrecut pe mină.)* Ia ţine colea... *(D-lui Luchianu.)* Dar bine... nu ml-ai spus unde sunt cucoanele ?

STROE : Sunt aci... Vino cu mine.

ELENA: Un moment. Să-mi caut pachetul... Ce l-am făcut? îl aveam în mină... *(Gisindu-l pe o mobdă.)* Dacă ai şti ce am într-Insul... *tout un monde.*

STROE: *Mustri?*

ELENA *(arălînd spre Sotir şi Luchianu) : Voili les illuslrations de notre monde.* Ba nu zău... am să fac Marioarei o surpriză. *(Se duce să pună pachetul pe o mobilă, şi, aflîndu-se foarte aproape de Sotir, acesta, rămas uimit de gălăgia Elenei, fără voia lui, ii face loc într-un mod foarte stîngaci.)* D-nu este arîndaşul moşiei ?

SOTIR *(supărat) :* Nu, cuconiţă... să mă Iertaţi, eu sunt d-nu Sotir Micronescu, proprietar mare şi deputat.

ELENA : *Ah ! pardon monsirur I Encbantie I*

STROE : Nu te supăra, d-le Sotirache. Se poate sa fii şi deputat şi arendaş. Deputăţia nu se ia în arendă ? *

ELENA *(ia pe Stroe de braţ repede si iese): Messiturs(Lui Stroe, ieşitul.) Mecbant, vas!...*

SCENA V-a

SOTIR, LUCHIANU

SOTIR (iu(iriifi-se c« *mirare după dinsa) :* Nostimă coconită... Numai

LUCHIANU : Nicidecum... e foarte inteligentă, şi de bună familie... Suntem rude... e fata vornicului Neghină,

SOTIR *(mirat) :* Ba !... protipenda !...

LUCHIANU : Negreşit. Dar ia spune-mi, Luca nu vine astăzi Ia Vi-foreni ?

* Notă a lui Duiliu Zamfirescu, scrisă cu creionul : „Se ia şi in arendă". Tot cu creionul, şi tot de Duiliu Zamfirescu, în manuscrisul II, propoziţia e marcată de un *semn interogativ,* pe care Vellescu nu-l transcrisese după manuscrisul I, unde era foarte clar desenat.

T "

SOTIR : E ocupat mititelu... lucrează... face o carte...

LUCHIANU : A T lucrează.

SOTIR: Oh! dc doi ani... iot citeşte... tot scrie, citeşte, sene... compune. Fără să mă laud, cocoane Alecule, dar să-mi trăiască... am cheltuit multe mii de galbeni la Paris... dar barim a învăţat... nu s-a intois cu gărgăuni de politică sucită, ca alţii. Şi asta îmi place din parte-i — că politica e treaba noastră, a oamenilor serioşi ; noi stim să regulăm împroprietărirea ţăranilor[3] si are dreptate : Ce înţelege «I intr-ale moşiei? Mititelu,.. el citeşte şi scrie , citeşte şi scrie... Un înger de băiat!...

LUCHIANU : Nu ca secul de nepotul mru !

SOTIR : Care ?

LUCHIANU: Nu Stroe, el îmi este rudă... mult mai departe... dar îţi vorbesc de Alexandru a lui Iahovache.

SOTIR : A ! a ! ştiu.

LUCHIANU : Cît n-am făcut pentru dînsul... ştii bine.

SOTIR : Da, da.

LUCHIANU: Inchipuieşte-ţi... nici nu ne mai scrie... s-a supărat d-tui.

SOTIR : Eu unul nu ştiu cum să mulţumesc lui D-zeu... Mi-a *its'n* băiatul bun... Franţuzeşte... franţuzeşte... Nemţeşte... nemţeşte... Face cărţi... o să le dea în tipar... ar face şi mai multe dar 11 opresc eu... am destulă stare... El însă nu se lasă, e ambiţios... Aşa îmi place; nu ca tinerimea de acum care vrea fără să priceapă cele proprietăriceşti, să reguleze împroprietărirea ţăranilor... Auzi, o nouă împroprietărire... ce le pasă lor, vor [să] ne ia moşiile de tot. *(Cu miuer.j...* Mi se pare că ista scrie el. O să-i combată frumos!

LUCHIANU: Oh) despre împroprietărire nici idee... Ştiu eu cc se petrece... altfel am regulat noi la Senat.

SOTIR; Fireşte... să împroprietărească, pe cine? pe ţărani... nişte leneşi, beţivi...

LUCHIANU : îndobitociţi, nu e vorbă... dar noi la Senat, ţi-am spus, vom regula cum ştim noi. Nu, nu se poate... nu permitem noi '•

SOTIR : Aşa, cocoane Alecu, mă rog... cum o să faceţi la Secat, ca să facem ţi noi la Cameră — ar fi păcat ~>

LUCHIANU : Tocmai pentru aceea am stârnit atîta Ia alegeri de te-am făcut deputat... trebuie să mergem mînă in mînă...

SOTIR : Da, da, pentru aceasta m-am lepădat de opoziţie.

LUCHIANU! Trchuie să mergem împreună.. Noi suntem cele două familii stăpîne pe judeţ, si fii încredinţat că mergem împreună... nu vezi că de cînd mă asculţi, chiar interesele îţi stau mai bine... mi-ai mărturisit-o singur

SOTIR : Da, da *(cugetind la altceva),* da... da... sa facem o alianţi serioasă,

LUCHIANU *(cu aer de proiectare)* : Cum nu! tu nu sunt mindru...

SOTIR : Luca de cîte ori nu mi-a adus vorba despre Marioara...

LUCHIANU : Asa da, da... cred c-o să ne apropiem.

SCENA VI-a

Aceiaşi, MARIA, STROE, ELENA

ELENA: D-na Luchianu totdauna a fost bună... *A! Comme voui ete; botine, ma cbire M-me. (Alergînd la masa din fund* f; *luind pachetul ce-l depusese in scena precedentă.)* Ce zici de aceasta ?... *(li dă un caiet de note.)*

MAKIA : *Carmen... (Mai veielă, îmbră(isînd-o-)* Iţi mulţumesc!...

ELENA *(punindu-ie la piana) :* Ascult-o... n-am descilrat-o tocmai bine... dar, in slîrşit, *je joue comme je peul. (Bîiltînilar.)* Să nu rideţi. vă rog !...

SOTIR *(în pane) :* Nostimă coconită !...

ELENA : Nu vă supărăm

LLCHIANU : Se poate ! o artistă !...

ELENA : Mă faci să rotesc pină în albul ochilor. *(Exe<.uiă cîteva tacte j* Aşteaptă... aici... ce zici ?

MARIA : Frumos !

STROF. : Ce entuziasm !...

ELENA *(lăsind brusc pianu) ;* Nu prea merge... *La -.uite au prochuui numero,* cum zic gazetarii!... *(Rîzlnd.)* Ha! Ha! Păcat, n-aî **fost** la alergările de cai deunăzi. *(Lui Stroe.)* Pe d-ta te-am văzut...

STROE : Alerga $: un cal al meu.

ELENA : Ai fost premiat?

STROE : Nu... jocheul meu ml-a jucat o farsă.

F[LNA (cu *întristare afectată) ;* Ah ! Bietul Gogorc... el era nebun după alcrgănle de cai. *cjuel sporteman la ftne jleur de turje.*

SOTIR : Ce zice ?

LUCHIANU (cure *este grupat cu Solir in parien apusă) :* Fleacuri.]ţi acord si aceasta... dar nu uita că Măria...

ELE'NA : Un perfect gentclman [sic!] nu mi-**ai** refuza nimic... *(lp Şterge ochii.)*

SOTIR *(ca cum ar urma vorba)* : Nici vorbă, cocoane Aleco, pentru noi este o onoare, dar...

ELENA *(Măriei)*: Tu eşti tot trista, *chir bebe;* e si vina mea... închipuieşte-ţi, scumpa mea... nu se mai poartă anul acesta coloarea maîs, şi eram nebună dupe dînsa... *(Lui Strat.)* Ei ! ştiu c-o să nzi... fugi d-aici... nu vezi • *nous caussons chiffoiis. (îl Împinge uşor.)*

STROE : Mă goniţi ! *(Trece ia grupul hâtrînilor. Lui Luchianu.)* O să aştept pe Conrad, citind jurnalul d-tale. *(Sade la o parte citind.)*

LUCHIANU ; Da, da... Eterna chestiune a Dunărei...

ELENA *(Măriei)* : Conrad ?... Cine ?.., A ! îmi aduc aminte, inginerul moşiei, aşa mi se pare... un tînăr *charmant*şi cum îţi spuneam... dantelă neagră pe seriz este adorabilă, *tu vas la daiibler de satin outrecuidance Collatioimie.* şi pe umărul stîng porţi *une rose en permission de minuit. Cest charmant!* * *(Obsen iud pe Măria că e tristă.)* Dar ce ai tu ?... nu-mi place faţa ta... eşti tristă... eşti nu ştiu cum... iar ideile tale!... ce vrei scumpa mea... a hotărît sa te ia de uţie şi te va lua.

MĂRIA : Dar nu mă iubeşte ; nici eu nu-l iubesc.

ELENA; De ce? Luca te va iubi; ş-apoi e încăpăţînat ca un...

MAR1A : Taci. Domnul acela este tatăl său.

ELENA *(rîzînd): Allons danci* Ha! Ha! Ha! Cînd am intrat, văzîndu-1 aşa, nu ştiu cum, i-am luat drept un arendaş. E vina acestor domni, nu mi l-au prezentat. *(Srudiindu-l.)* Ce-i drept, *i! n'est pas trop distingue,* dar fiul său... *il n'est pas mal:* are stare foarte mare, se zice... tu asemenea eşti bogata. îl vei lua.

MĂRIA : Această căsătorie nu se poate face... S-apoi mama nu m-a: sili niciodată să mi însoţesc cu un om pe care nu-l iubesc.

ELENA: Vorbe, *ma chere*Vei vedea ; o să iei pe Luca şi-1 vei iubi. Un adevărat fashionabil.

STROE *(in parte)* : Bravo !... ;i el... dar el ce a mai greşit ?

LUCHIANU : Ce este ?

STROE : A decorat şi pe Svîrtescu.

LUCHIANU : Cum se poate ? Să vedem.

STROE *(trecîndui jurnalul)* : Uite.

LUCHIANU : Hîm !... a pătruns... şi-a făcut loc...

* Pe manus.-risul I, lateral, o însemnare cu creionul, de o mînî necunoscută (poate lectorul Comitetului teatral) ; „De ce Sotir nu e curios ce zice Elena ?" — la care dă răspuns Duiliu Zamfirescu, tot cu creiiinul Si intre paranteze: „Asta-i treaba noastră". Apoi totul e tăiat cu creionul.

ELENA : Mergeţi in străinătate anul acesta ?

MARIA : Nu ştiu.

ELENA *(lui Luchianu)* : Cum. d-le Luchianu. nu mergeţi în voyage, vara asta ? A ! A ! A !

LUCHIANU : Anul acesta am inierese care mă împiedica...

STROE *(Elenei)* : Eu mă voi duce...

ELENA : D-ta nu mă îndoiesc, şi prea bine o să faci, voîagiul ic va mai proproţiona... ha ! ha ! h.i ! *Ce ochi imi faci*

SOTIR *(lui Luchianu)* : Foarie rău... pădurea face mai mult... iţi voi dovedi-o : de ce adică nu mi-ai vinde-o mie ?

LUCHIANU: Dar aproape am terminat cu Stroe...

SOTIR : Terminat... terminat... ia s-o mai vedem... o preumblare, tot vream să-ti văd şi moara cu abur.

STROE *(care a auzit pe Sotir înfluienţind pe Luchianu ; in p.nc)* : Orioît vei polei pe negustor, fondul rimîne neclintit... Ha ! Ha ! Vrea să mă tragă pe sfoara, cum zic ei în limbagiul lor pariamentar.

LUCHIANU *(lui Sotir)* : Atunci mergem !

ELENA *(în grupul ei, răscolind ţi aruncind în toate părţile obiecte din săculeţul de voiaj)* : Dar unde le-am pus ?

MĂRIA : Lasă mai pe urmă.

ELENA *(căutind)* : Nu se poate... *(Şi adunind obiectele trîntite re*

STROE *(venind la grupul femeilor)* : Dar ce e revoluţia aceasta ?

ELENA: Fotografia mea... o minune... *(Măriei.)* S-o vezi, scumpa mea, â la Carolus Duran.

STROE: Mă prind că vorbeşte şi fotografia.

ELENA : Cum ?

STROE : Vorbeşte într-una... veţi osteni deodală.

ELENA *(fără a se supăra)* : Lasă-mă în pace ! *(Arâdndu-lc o fotografie.)* A ! ce ziceţi ? *(Băttlrm se apropie, fi grupi.tdu-se în tund Elenei.)*

LUCHIANU : Foarte frumoasă !

SOTIR : Nostimă, şi vă seamănă.

ELENA : Nu... umbra asta dacă n-ar fi prea pronunţată... *cest trop en pltin.* în sfirţit, sunt eu... A! *(Adunind cu precipitaţiune lucrurile risipite.) (Măriei.)* Vino. Marioară, n-am văzut încă sera cea nona. *(Lui Stroe.)* D-ia rămîi aici, tot nu te-ai vindecat, eşti curios ca un copil... gras! Ha! Ha! Ha! *(.lese repede cu Măria, pe "fa Literală.)*

LUCHIANU *(lui Strat, dup'; ce a luat pălăria şi umbrela din mina lacheului)* : Nu vu tu noi '•

STROE: Vă mulţumesc, am fi prea mulţi în trăsura... Ş-apoi cine ştie ce mai aveţi de combinat...

SOTIR : Cum ?

STROE : Combinări politice... *(Apâslnd.)* Eu aştept pe Conr.td ca să facem actul de vinzarea .pădurei.

SOTIR *(iese riiind după Luchianu):* Da. da! pădurea, *(Salutind ceremonios.)* Cine mii îmi iţii... 30TJ0, hîm ! iţi trebuiesc loimale d-tale ! Ha ! Ha ! *(fese.)*

SCENA VIl-a

STROE, singur

Iată în ce lume a intrat sărmanul Lean!...' Un speculant, care socoteşte ziua şi noaptea averea lui şi avertfa altora, un politicoman, îmbibat de ciocoiimuri, cu toate câ pretinde că e nobil —. om slab de caracter dar umllat dc respect pentru sine ca broasca din fabulă ; o prietenă, pe jumătate nebună, prin capul căreia zboară regin* Mab a 'ui SUjki.'Spi'aie, şi o face de visează numai mode — o fiinţă al catei viei;r trebuie sa fie un adevărat atelier de croitorie... Tncailea de ar vorbi mai puţin, dar cind începe, te apucă groază ; aî fi mai mulţumit să îuşliiţi discursurile unui întreg Consiliu comunal, decît drăgălaşele ei cuvinte, care curg, curg ji nu se mai isprăvesc. Şi, ce-i mai ciudat, este că tot i se pare ci nu vorbeşte destul. Iar alături de aceste împestriţate neamuri, două femîi : mama şi fata, amîndoua bune, amîndouă superioare, şi deci amîndouă neînţelese de crilanţii. Una, d-na Luchianu. s-a măritat ca să-ţi faci rîndul ca toate; cealaltă. Măria, se mărită ca să facă ca mumă-sa. *(Dind din Cap.}* Ce trist *(Reluindu-şi firul.)* Si ce bărbat ii ileg, sărmana lată ! Luca Microni/seu ! Un om care a isprSvk toate pe pămînt, şi nu i-a mat rămas decît grija de a-şi reproduce speţa... *(făcind o mişcare la dreapta, către culise.)* Oh! dacă nu te-a. cunoaşte!... *(Revenind la loc.)* Un nerod Care * a colindat Usmea jn-

* In manuscrisul II (transcrierea copistului, nu a lui Vellescu) legătura se face sititid p«tc comentariu! cu pămm'nl rotund şi cu spinziirătoarea lui Galileu — aşadar. în felul următor: „Un nerod care nu e în stare să facă rau nimănui, dar..." etc. Operaţia eliminării s-a făcut (:n ms. II) după ce Duiliu Zamfirescu corectase fraza, înlocuind pe Galileu cu Cristofor Columb — în adevăr Columb putea fi legat de călătorii, nu Galileu, care nici n-a fost Spînzurat, ci ars pe rug.

trtagi ca să tt convingă ia pimînlul (rotund, si, deţ) a ajuns tot dr unde a plci-at, ar fj tel dintîi care să trimeaţă pe Galileu la spînzurăto.ire, pentru că l-a zdruncinat atîta cu călătoria. *(Riniind.)* Luca Microneurii "... Un tînăr go! şi zadarmr ta aliţi» alţii — caic în apaienià nu e in stare să facă rău nimănui, dar nici bine — fost la Paris cinci ani — întors în ţară numai după cc a secat toate Izvoarele de cheltuit — >r,,s de destrăbălare — despreţuit de femei — nw.frrit ce!t*r modeşti — plictisii, plicticos, avînd aerul de a 1 se urî peste tot şi, iu rezumat, gol. gol ca portofoliul unui ministru *ad-iiiterim.* Şi se însoară Auzi. nenorociţii! Bietu Alexandru! Cit o iubeşte şi *.t îşi iscunde dragostea! *(Rîzînd.)* Fără îndoială, lumea este o ciudată panoramă... *i Revenind.)* Şi fata se va supune... şi Micronescu se va însura... si ciocnii noi se vor ridica la nobleţe... Da. da : ciocoii HOL '- Sunt şi astăzi ciocoi, şi sunt mai rai decît cei vechi ! Dacă m-aş apuca să-i număr,., puţini boieri ar rămmea, *(Se %,'ndeşte un moment.)* Săi număr?,.. Mai bine să-mi păstrez iluilile. O iluzie la vîrsta mea e a icricire Ştii .. am ajuns de dau cu năvodu, ca să mai prind cîte un peţtişor de accsiia. Sărmana Măria !.,. *(Revoltindu-se.)* Dar, în sfîrsit, *e* o infamie tocmeala acestor nevrednici, pentru a cumpăra si a vinde o astfel de fiinţa !,,. *[Bufnind de tis.)* Poftim !... O lume in caif Micronescu reprezintă un om şi unchiul meu o idee !... Are haz ! !... *(Iese.)* *

" Manuscrisul 11 are aici o formă care a trecut printt-o controversă vizibilă prin raport cu cea a primului. Astfel, este exclusă numărătoarea boierilor (problemă care-l pasiona pe Duiliu Zamfirescu) şi legătura se fac. astfrl : „Ciocoii noi sunt si a'lizi ciocoi ii sunt mai răi decît cei vechi. Sărmana Măria !™ După fraza cu tocmeala pentru „o astfel de fiinţă", şi înainte de meditaţia despre lumea în care Micronescu „repreîiniă un om" iar luchianu -O idee", figurau încă două fraze intercalate ,1stiei : *„..tocmeala acestor nevrednici pentru a lunipă'a şl a tinăţ o astfel de fiinţa.* Şi cînd mă ţîndesc că Alexandru nu itie nimic din tor te se <irze-ic,.. Ah, mizerie omenească ' *{Pufnind de rîs.l Pojtim... o lume in care* Alexandru e condamnat la o mimă nobilă, un suflet înalt să fie condamnai obscurităţii, îar *Micronescu să reprezinte un om ţi unchiul meu o idee... Ah... Ah... E de ris, zău. (lese dreapta.)'* In textul de mai sus, numai textul subliniat s-a păstrat, cu modificarea finala : în loc de .e de rîs, zău". Duiliu Zamfirescu a scris cu creionul : „Are haz I !" Aşadar, s-a revenit la forma dîn manuscrisul I. Cum 4 doua propoziţir eliminată de mai sus şi exclamaţiile finale, „ah ! ah !", s'nt tăiate cu creionul, arela.şi cu care s-a scris „Are haz ! !". putem bănui că operaţiile de restabilite a textului prim sc datorau in Întregime, sau în mare pane. Iui Duiliu Zamfirescu.

SCENA VIII-a

LUCHIANU, SOTIR finiră vorbind)

SOTIR ; A ! va să zici n-ai iscălit actul ?

LUCHIANU : N\i. dsr ne-am înțeles.

SOTIR: O! Doamne, cocoane Aleco, ce înțeles? Pină nu «3 senii pe hîrne, vorba e vint... uite!... *(Suflă in vini.)* Puf!... Ai dat polița ca să iii cinstit? Astăzi în lume fiecare umblă după cîșiig. E luptă pentru... cum îi ziceți ?

LUCHIANU , Existență.

SOTIR: Da, aceea.. Prin urmare, acela care biruieșre pe mai mu!(i la negoț... el este...

LUCHIANU : Vrei să zici, care înșală pe mai mulți.

SOTIR : De... de... O ! Doamne... D-ta esti om cu duh. Ce va să zică a înșela ? Vorbești cu cineva si tocmești un lucru. Pentru ce îl tocmești ? Pentru ca să ai un profit. D-ta .. d-ta. . Care e scopul d-tale ? Tocmeala ori ciștigu ? Cîșiigu, nu-i așa ?

LUCHIANU: Ciștigul.

SOTIR : Bine... Dacă vine altul si, in aceeași afacere, îți di un profit mai mart, c semn că lucrul făcea mai mult... Cel dinții dar... fiindcă da mai puțin, te înșela... și fiindcă numai prostii să lasă si fie înșelații... d-ta care... de !... ești învățat cu politica... în sfîrșit ești om de stai... om deștept... d-ta nu trebuie ta te Iași a fi înșelat !...

LUCHIANU : Dar cine mă înșeală ?

SOTIR ; Apoi cînd Stroe îți da pe pădure numai 3D00 fr. și eu iți dan 3000... hai ! fie 3103... și timbru pe socoteala mea... Nu vezi cine te înșeală r

LUCHIANU ; Stroe îmi răspunde bani îndată.

SOTIR : Si eu ți-i răspund la moment. Șî apoi... lucrurile au să ajungă cu Lues. și atunci rămîn și bani și pădurea tor in familie Eu n-am decit un băiat și d-ta o fată. *(Așteaptă].* Ei ! zicem noroc ?

- jn manuscrisul I, cineva a tăiat cu creionul supralicitarea lui S>m de a plat, el umbrele vînzăni, și . modific,, suma Ia 310D. Dt.diu ^.imhrescu a restabilit forma inițială.

SCENA IX-a

STROE. LUCHIANU, SOTIR, Un I.OGOFAT - apoi MĂRIA

STKOEi *(intră iiispiimiiir.il)* • Auzi nenorocire !

1 UCHIANU : Dar ce e ?

STKOE : Groaznic.

LOGOFATIT : Nemaipomenit, cucoane.

LUCHIANU : Dar pentru D-zeu... Ce e ? ce s-a-ntimplat

STROF. *{emoționat) :* Ce să fie... Uite, dueîndu-mă acasă m-am imllnit cu orrui ăsta care tocmai venea... A căzut malul de la iaz și a apucat dedesubt trei oameni... *(Către logofăt.)* Trei, Ioane?

LOGOFĂTUL : Ba patru, cocoane, cu d-nu inginer.

LUCHIANU : Si scriu repede... Mie-mi e de francez... de Conrad. *(Unui lacheu)* Aleargă la subprefect... s-aducă pe doctor !

STROE *(repede, exclama cu putere)* : Alexandru sub mal !... Alexandru !.,. *(Măria intrînd.)*

MĂRIA; Cine ?

STROE *(obsen'.itd imprudența sa):* Conrad.

LUCHIANU *(scriind) :* Dacă n-ar fi vorba de dinsul, pentru pielea țăranilor nu m-aș turbura..." *(Sună.)* Conrad era harnic :i-mi tăceam treburile cu el. *(Un alt lacheu intră.)* Iute Cu scrisoarea asta la subprefect, *(l-o dă.)* Trimeți pe logolăiu Cosrache să ridice salul și să alerge la moară ! Ce nenorocire !...

SOTIR: Mă rog, explicați-mi și mie Ia care moară? Cum. tindei- *['daria în lot timpul acestei convorbiri rămine încremenită)*

LOGOFĂTUL : Să vă spun eu : spre colul lacului, la moara cea veche. D-nu inginer se dusese cu cițiva oameni să astupe o iezătură. Moraru rămăsese pe mal, iar d-nu inginer, cu cei doi oameni, vroind să vadă pe unde mănincă apa, s-au coborit la scoc și au început să se uite pe dedesubt... atunci... o bucată de mal s-a surpat și i-a apucat acof-i.

SOTIR : Mare nenorocire 1

MĂRIA *(Im Stroe, jriiigîndu-și mtinile)* ; D-le Stroe !... Cii\e-1 scapă ? Cine-1 scapă '

STROE : A !... Uite ! îmi pierdusem mințile... ne ducem. Asteaptâ-mă 'n balcon... d acolo se vede spre moară.

(Stroe, Măria și logofătul iei)

Nepăsarea față de soarta țăranilor aparține. în manuscrisul II,]:ii S-isir (-De pielea țăranilor n-ar trebui să ne turburăm"), deci Duiliu Zamlir.'scu era. In manuscrisul I, mult mai aspru Li adresa lut Luchianu.

SCENA X-a

SOTIR, LUCHIANU

SOTIR: De cînd sunt n-am auzit una ca asta.

[UCHÎANU; Conrad trebuie să fie prins mai dedesubt decît toţi, căci în toate lucrurile el sare intîi.

SOTIR: Da' daca — or fi fost cam... *(Face semnul beţivilor.)*

LUCHIANU *(brute) :* Conrad nu bea niciodată.

SOTIR; Nu te prinde... Franţuzi ăştia nu prea beau !

IUCHÎANU: Stiu foarte bine ce spun. Desigur a vrut să vadă de aproape, unde 5! cum roade apa din mal si, fiindcă e plin de curaj, a intrat prea adînc sub scoc,

SOTIR: Ei • Dar malul de ce s-a surpat tocmai atunci ? Se vede ci e pedeapsa lui D-zeu. Cine ştie re comedii a făcut tînărul acesta, care nu crede în evanghelic şi în Cristos.

LUCHIANU; Dar ce vorbeşti de evanghelie si de ceasloave, cînd moare un om ? !

SOTIR *(urmindu-si ideea) :* Bine, cocoane Alecule — uu te supăra. *(Frecîndu-;i miinele.)* Ei!... dar zicem noroc?... Nu pentru mine... Eu mîine, poimine închid ochii. Pentru dînşii... pentru copii fac, *(Taiere.)* Eu nu înţeleg de ce ţii atîta la Stroe... măcar că ţi-e rubedenie... Dar d-ta nu vezi ? toată ziua nu face decit îmi stă Ia taifas cu |ărani — *ena mii, che ena «!.*

LCCHIANU: Ai mama de a face pe toată lumea beţivă. Tn sfîrsit, om mai vorbi asupra pădurii... Să vedem cum scapă oamenii de la moară...

SCENA X I-a

CONRAD (cu braţul în e,arpă), D-na LUCHIANU, MĂRIA, ELENA, STROE — cei de sus

LUCHIANU *(lui Conrad) :* A !,,. esti scăpat !.,, Pericolul era mare, desigur.

STROE: Cît despre pericol, era atît de mare, încît eu însumi, acum, văzînd pe Conrad dinaintea mea, mă întreb cum a scăpat ?

CONRAD: Fără Stan al Neacşii eram pierdut.

I

i

SOTIR *(lui Luchianu) :* Zicem noroc *i*

LUCHIANU: Om mai vorbi, lasă.

STROE: Inchipuiţi-vă un om căzut între roatele morii, alţi doi prăvăliţi peste el, d-o bucată din mal. Conrad a rămas prins, ca prin minune, de un cui de la osia roatei, iar Stan al Neacşii si Tiidor Voinicii au fost trimiţi în scocul morii cu o repeziciune înspăimântătoare...

MĂRIA *(asculta cu un interes viu toata povestirea) :* Sărmanii oameni.

CONRAD; Dacă nu-mi răneam mina, aş fi sărit în apă după ei.

LUCHIANU: Foarte rău ai fi făcut.

SOTIR: Ţăranu nu moare, d-le.

CONRAD: Cîteva minute nu s-a mai văzut decit o ploaie de spumă si de picături... Oamenii nu mai ieşeau.

MĂRIA *(punindu-şi miinele la ochi) :* Ce groază

CONRAD: Trecuseră citeva minute. *(După o pauza.)* In sfîrsit, zăresc la vale pe Stan... Era scăpat !

SOTIR: Nu-ţi spuneam eu !

STROE: El, însă, după cît mi s-a spus, în loc să mulţumească lui D-zeu c-a scăpat din asa primejdie, se repede iarăşi în curent şi înoată la deal pînă ajunge sub roţi.

CONRAD; Atunci pune o scindură pe drugul unde mă aflam şi pe mal. şi astfel scap numai cu o uşoară rană la braţ.

STROE *(lui Conrad) :* Te poţi felicita de acest deznodămînt, fără Staa erai mort.

CONRAD: Bietul Stan... cit s-a expus... Am luat măsuri spre a-l trimete îndată la oraş... Bănuiesc că ,şi-a rupt o coastă.

ELENA: Saimanul După cît se vede, d-nu Conrad e un fel de api^e *protecteur* pentru ţărani !

CONRAD: Doamnă, dacă ţineţi să vorbiţi în limba mea', daţi-mi voie să vă spun că ar fi mai drept să ziceţi eă sunt un *ange pro lege* al ţăranilor.

D-na LUCHIANU; Şi una şi alta, d-le Conrad.

CONRAD *(duc'tndu-se spre masa) :* Un moment numai, să scriu doctorului

LUCHIANU: Pentru cine?

D-na LUCHLANU: Pentru Stan... După ce şi-a expus viaţa, nici atîta sa nu facem '•

CONRAD *(scriind) :* In limba românească, care de arum va fi limba mea cea mai iubită şi cea mai dulce, aş zice ca nu sunt decit un bun tovarăş al ţăranilor. *(Repeta.)* Bun tovarăş, doamnă.

ELENA *(Măriti) : M,t chhe amie, apropo!* **de ceea ce zice d-nu Conrad ; un țăran 3a Sinaia a fost prins de un...** *Comment ga it dit? par un* sat...*

CONRAD *(saiiitd) -.* **De im herestrău.**

ELENA : Un france?, care vorbește mai bine decît noi românește...

LUCHIANU r Apoi lasă că la Sinaia d-voastră, ar crede cineva că e oriunde, numai în ța-a românească nu.

MĂRIA : D-appJ că și d-ta. raia, vorbești aiîtea vorbe străine.

LLCHIANU: Fu, treacă meargă, sunt om bătrfn ți... dacă e vorba, eti sunt adevărată viță de boier — dar pușlamalele alea de fii de băcănii și de cherestegii... cărora Ic-a rămas patru, cinci parale... de unde franțuzeasca la d-lor ?

D-na LUCHIANU *(zîmbind) :* Tocmai fiindcă ești viță de boier adevărată...

SOTIR *(apartt)* : Rre, bre, bre !...

D-na LUCHIANU ; ....Ar trebui să vorbești mai puțină franțujească ;i mai multă românească.

STROE *(intervenind) :* In sfîrșit, bine că a scăpat Conrad.

LUCHIANU : A fost mai mare spaima.

STROF. : Spaima din cate Conrad a ieșit cit brațul rănit si biciul Stan cu o coastă rupta.

LUCHIANU : Da' de țăran nu mă-ngrijesc eu atîta, țăranu e ca pisica : are nouă suflete.

MĂRIA : Cum. tata ? De acești sărmani oameni nu vei avea niciodată milă ?

SOTIR : Da' ei au milă de noi cînd ne Iasă grînele să putrezească pe cîmp ?

CONRAD *(irite!) :* Cînd vi le lasă ? *(Calmhidu-se.)* Adică d-lui Sotir se poate să i se întîmple.. românul e foarte recunoscător.. i-n bine șî-n rău.

IUCHIANU: Să mergem și noi la moară, să vedem unde s-a rupt malu.

SOTIR : Da, da. bine zici.

TOȚI *(afară de d-na Luchianu si Măria) ;* Sa mergem. *(Ies.)*

D-na LUCHIANU: Mărio, mergem șî noi să vedem pe bietu Stan?-. *(Către Conrad.)* La revedere.

MĂRIA : Da, mamă. *(Ine uitindu-se lung la Conrad.)*

SCENA XII-a

CONRAD, singur ••
țSe pregătește să scrie.)

Să scriu contractu lui Stroe, un contract care, desigur, nu va servi la nimic, căci d-nu Luchianu va da pădurea lui Sotir. *[\'rea să iCrie — aiuncă Condeiu.)* Dar nu pot să scriu. Mîna mă doare ;i mintea nu-mi e acasă. Aiîtca am în cap, încît nici eu nu știu ce mai am. Dacă n-as fi hoiărît să stau cu orice preț aici, ca să mă plătesc de unchiul meu — mîine aș pleca, căci, în adevăr, rolul meu începe să-mi displacă. *(Sculîndu-se de la masă.)* Ce ciudate întimplări se urmează in viața mea de cițiva ani '. Am trăit ca tînăr chinuit. Am ajuns bărbat cu sufletul rănit de toate colțurile nenorocirei, și voi imbătrîni cu mulți anî înainte de a fi bătrîn. Copilăria *(cu expansiune)* a fost singura vîrștă care mi-a lăsat amintiri plăcute... O întîmplare silește pe tată! meu să se împrumute. EI moare și mă lasă moștenitor pc numele și pe sărăcia sa. Foarte bine — fiindcă trebuie să plătesc u poliță, pe care nenorocirea a tras-o în numele meu, voi căuta s-o plătesc. Dar pentru

'' în manuscrisul II, monologul Iui Conrad-AlexanJru are cu totul altă înfățișare. Pe scenă pare să fi fost chiar întrucîtva simplificat și modificat față de cel compus în scris — de Vellescu. căci de aici. restul actului I, iar din actul II primele opt scene și două replici și jumătate din a treia, sînt scrise, deci și prelucrate, de Vellescu, avînd numai intervenții (modificări, adaosuri) ale lui Duiliu Zamfirescu.

Dăm textul integral al scenei a 12-a in forma din caiet; între paranteze drepte sînt marcate pasajele eliminate sau modificate :

„Conrad *(windu-se duios după Muria) :* O! Doamne... o inima de înger ca și a maicii sale !... Ah !... Mărio... suflet curat... [crin neatins de adierea patimilor — testul e tăiat de două ori. cu verde si cu creion negrul, tu nu vel șli nimic din taina sufletului meu!... Te iubesc... te iubesc... dar niciodată... o ! niciodată tu nu vei auzi din buzele mele acest cuvînt !... Și cum l-aș putea zice ! [spune — coteciar cu creion negru de Duiliu Zamfirescu]. Eu? O! nu... eu sunt condamnat a plăti o poliță pe care nenorocirea a tras-o în numele meu... voi căta s-o plătesc ! Nu... eu nu trebuie să uit numele ce-1 port ! Sărmanul meu tată !... pare că-1 văd încă... galben ca iurta de ceară [comparația e ștearsă cu creionul negru, probabil tot de Duiliu Zamfirescu], plingînd și sărutîndu-mă .. lacrimile sale îmi udau obrajii... și eu abia înțelegeam unde-l duc ' .. O ! dai de ce nu pot afla pe acel mizerabil care l-a nenorocit... *(Plingînd.)* O ! tată... da, știu ! tu nu erai vinovat... tu nu ai furat !... dar legile astfel sunt... cum ie puteai apăra fără dovezi !... Și mi-ai lăsat un nume înnegrit numai prin ura Și gelozia dușmanilor tăi Și eu să cutez... Măria !... Nu !... nu... mai bine moartea.. Orgoliul J-lui Luchiani.... [care cu țoale acestea șlie că tatăl meu .1 suferit închisoarea

ce să fui silii a spune minciuni vecinie ? Au, nu e permis să mărturisească cineva că. deşi sărac si ieşit din popor, posedă aristocraţia inimei : recunoştinţă ? A Recunoştinţă ! O recunoştinţă către d-nu Luchianu Ce voluptate să o poţi plăti prin sacrificiu şi abnegaţiune de tot felul ! Cc mulţumire să vezi că braţele tale de slugă — căci, în definitiv, sunt o slugă — apuci pe stăpînul care se duce de rlpă şi-1 opreşte strigindu-i : „Opreştc-te, că drumul acesta te duce la moarte !", fără a-i spune decît t.rziu : „M-am plătit. M-ai scăpat de la dezonoare — te-am scăpat de la mizerie, suntem chit." *(Stă un moment gînditor.)* O ! Mărio!... Tu insă nu vei şti nimic dinlr-o taină, pe care am înnodat-o in colţul vieţii mele. Nu, Şi cum s-ar putea să ţi-o spun? Cine nu m-ar acuza? Tu inîîi ; „O slugă care se ridică pînă la fata stăpînului sau* — sau, dacă nu m-ai acuza tu, ceilalţi ar zice : „Lin mişel, care, sub pretextul recunoştinţei, vine să fure inima unei fete bogate !..," *(S-aşează la maia, cu capul în mii,ii.)*

SCENA XH l-a

CONRAD. MĂRIA

Măria se iveşte la uşa din fund. Ea sc opreşte un moment in prag ; apoi, apropiîndu-se încet dc masa lui Conrad. zice cu sfială.

MĂRIA : D-le Conrad !...

CONRAD *(se icoală cu repeziciune)* : A!... *{Încurcai.)* Eram ostenit : la ce va pot fi bun ?

şi a murit nevinovat. Orgoliul său — şterse ultimele două cuvinte, cu creion negru") s-ni revolta... tu eşti silit să te ascunzi şi să minţi vecinie! In ziua în care mă voi plăti de d-nu Luchianu prin muncă, sacrificiu şi abnegaţiune... O! nu ştiu... de voi putea spera... dar cel puţin nu-mi voi mai pleca fruntea... O! ce voluptate de a putea zice: iţi sunt dator recunoştinţă, te-am scăpat de Ia mizerie şi ruină... suntem chit... Mărio !... Mărio!... de ce nu eşti săracă... de ce nu porţi alt nume?... *(Cade la maia cu capul rezumat în mina.)"*

Finalul monologului este foarte elaborat în ce priveşte doar formularea ipotezelor, nu ,î conţinutul lor. O singură peroraţie, adăugată, aurenla ziua dorită a compensării umilinţei în acest fel (adaosul îf subliniem) : „In ziua în care mă voi plăti de d-nu Luchianu, prin muncă, sacrificiu şi abnegaţiune, *in ziua cind voi face sa strălucească memoria tatălui meu, în ziua cind voi reabilita numele său, în ziua în care voi confunda pe inamicii săi, in acea zi...* O ! nu ştiu... de voi putea spera..." Acest supliment patetic, adăugat cu cerneală violetă pe contrapagina alăturată (a filei precedente), e tăiat cu cerneală neagră şi apoi cu violetă — de cine ? Ambii autori au operat cu ambele cerneluri !

MĂRIA *(silindu-st să rîză)* : Mie ?... D-ta ştii atîtea lucruri, încît poţi fi bun la toate. Am venit să-ţi cer o povaţă,

CONRAD : E cel mai mărginit capitol din pretinsa mea erudiţiune, capitolul povcţelor.

MĂRIA : Văz că *1 ştiinţă, chiar cînd îţi expui ştiinţa.

CONRAD : Mă rog, domnişoară, cruţă-mă dc a fi silit să fac spirit. D-ta ai prea mult, eu n-am de ajuns.

MĂRIA : Modest te cunosc de trei ani... Ştii că sunt trei ani de cînd ne cunoaştem ? *(11 obseivă.)* Şi modestia e un mărgăritar aşa de rar în ziua de azi... *(Ironic.)* Îmi dai voie să stau...

CONRAD *(vrînd să-i dea un fotoliu)* : O, nu t; mira de rusticitatea mea. De cînd trăiesc cu ţăranii...

MARIA *dezi/id]* : Vorbeam despre modestia d-tale. Ştii că eu n-am reuşit niciodată in arta modestiei.

CONRAD : Te calomniezi.

MĂRIA : Atunci d-ta te lauzi.

CONRAD : Nu mă laud ; caut să fiu drept. De alminterl, prin chiar faptul de a vorbi cineva de modestia sa, devine nemodest.

MĂRIA : Ce erudit a mai decretat aceasta?

CONRAD ; Ernesl Renan. Mi Se pare că citeai odată. în *Revue,* amintirile lui din Seminar... *

MĂRIA : Femeile nu citesc din reviste decit romanele. *(Aparte.)* O să par mai rea de cum sunt.

CONRAD : Femeile... dar nu toate.

MĂRIA : Va să zică d-ta ai o înaltă idee de sexul nostru ?.,. Cum ? ne faci această onoate ? *(Ironic.)* O !.,. «şti aşa de bun, aî un suflet atît de nobil !,.,

CONRAD : Domnişoara Mano, ca stăpînei mele, îţi aştept întrebarea — porunca.

MĂRIA *(aparte)* : L-am supărat! *(Tare.)* întrebare,,, nu, JViruncă... şi mai puţin, O simplă lămurire. Ai citit pe D-mi *de* Camors', a lui Octave Fcuillet ?

CONRAD : L-am citit.

MĂRIA : Cum judeci pe d-ra de I.uc d'Estre'.les *i*

CONRAD *(vrhtd iâ-ji aducă aminte; Măria aşteaptă cu nerăbdare):* O judec foarte bine.

MĂRIA: Foarte bine? Bagă de seamă, d-le Conrad: d-ra de Luc d'Estrellcs, aceea care se duet la Camors, să-i spuse verde eî-I iubeşte, ca e o femeie superioară şi că-I va face fericit ?...

CONRAD: în alte condiţnini nu ştiu cum aş judeca-o, dar, în condiţiunile în care o pune Feuillet, o judec foane bine.

MARJA *(sculindu-st)* : Foane bine ? Şi dacă ai fi fost Camors, ai fi luat-o ?

CONRAD: Desigur,

MĂRIA *(apropiindu-se de dînsu, cu o voce adincă)* : Ai fi luat-o ?

CONRAD: Nu înţeleg de ce te-ndoiesti.

MĂRIA *(*te*i>idx-sc în faţa lui, vorbeşte agitată) :* Nu înţelegi !... Cum nu-nţelegi, cînd vezi că eu de trei ani, te recunosc, te privesc neîncetat, ca să ştiu dacă în adevăr eşti Alexandru, şi ştiu bin; că eşti Alexandru, ca eşti vărul meu, cu care am trăit toată copilăria ; şi te ascunzi ca să nu te recunoaştem *, ca să nu se zică că ai venii să mă înşeli şi să te îmbogăţeşti... Ei nu ! Sunt

[1] Pînă in acest punct, transcrierea lui Vellescu din manuscrisul II urmează relativ fidel textul manuscrisului I; aici se renunţă la ideea că Alexandru-Conrad poate fi suspectat de intenţia de a fi voit să-i înşele pe Luchieni şi să se îmbogăţească în preajma lor — şi începe o modificare amplă a scenei, foarte elaborată, cu adaosuri si reveniri. Iată textul nou, continuat de tirada^ Măriei (în paranteze drepte, modificările ulterioare, eliminările şl corectările ambilor autori) :

..MĂRIA... O! Alexandre... te ascunzi pentru că eşti singur în lume, sărac... si poate... O! iartă-mă, ^poate... pentru că te crezi dezonorat !... Ei! nu!... „u eşti singur in lume... ne ai pe noi... [ş-apoi, o greşala, dacă greşala este — nu se resfrînge asupra fiului, decît pentiu inimile mici şi de rînd]. Intr-această luptă vom fi doi. Alexandre... acum nu mai sunt copila de altădată... te-am putut judeca şi cunoaşte în aceşti trei ani... Acum vin la tine... şi-ţi zic: oşti nobil, esti mare, [eşti vrednic de mine], eşti vrednic de tot devotamentul meu... Precum tu ai împărţit cu mine jocurile copilăriei mele, voi si eu să împart cu tine durerile şi luptele tale. fmpărţindu-le, ele vor fi mai uşoare... dnd vei simţi că lupta re va slăbi... privirile, vorbele, fiinţa mea îţi vor da încredere in tine [în locul ultimelor patru cuvinte, scrise de Duiliu Zamfirescu, fusese scris de Vellescu: -...va fi balsamul care îţi va da noi puteri, ˢP™ „ˀ. E'pta»]_ioi ce vei întîmpina, fericire sau durere, eu, ca şi în copilăria noastră, voi fi lîngă tîne... şi-n ziua în care vei purta numele tatălui tău cu mîndrie, [în acea zi] triumful tău, fala, onoarea numelui tău nepătat se va resfrînge şi asupra mea!... [triumful lău va fi şi al meu! *(Vrind să-i ia mina.)*] *(Cu disperare.)* O, Doamne! O datorie oricît de sfînta... poate oare sfărîma toate amintirile ? [Poate atrofia inima pină la... o absolută tăcere?... Ei bine...] Nu-mi răspunzi? Ai uitat_trecutul ? M-ai uitat pe *mine...* ai uitat pe acea Mărie, tovarăşa copilăriei tale. căreia îi sărutai părul pe frunte ?..." etc.

CONRAD *(punindu-şi repede mîna pe animă şi comprimind o durere :* A !

MARIA: [O! nu, Alexandre, spune-mi că nu m-ai uitat! Nu, tu n-ai uitat! Ai uitat pe Măria, pe care o luai pe cal?]"

săracă, Alexandre ! *(Vrind să-i Ut mina.)* M-aî uitat ?... ai uitat pe Măria, tovarăşa ta de copilărie, căreia îi sărutai părul pe frunte ? pe care o luai pe cal? cu care ai trăit atîţia ani ca cu o sora. Alexandre, spune-mi adevărul. Arată-mi ca nu m-ai uitat. Scapă-mâ de visurile de bogăţie ale talălui meu •— scapă-mă de toţi acei cari îmi cer mîna... Fii tu, Alexandru de altădată, Alexandru din copilăria mea... îngerul viselor mele... bucuria, speranţa mea! *[Vrea .'ă-i ia din nou mina, el se icl'age un pas înapoi. Pare cu totul turburat.)* Zi un cuvînt !... De nu-I vei zice... mă vor mărita şi voi fi o nenorocită!... Mi voi mărita... auzi, Alexandre?... O nenorocită !... *(ta aşteaptă. Conrad e într-o mare agitaţiune, l'rea să zică un cuvint şi pare că nu poate — apoi jăchtd un pas către dînsa.)*

CONRAD: Mărio !... *(Se opreşte. Face o sforţare teribilă asupra lui însuşi si pare că ie linişteşte.)* Iaria-mă, dar eu nu-nţeleg nimic..- Mă confunzi, desigur. *(Mana ramine un moment în nemişcare.)*

SCENA XIV-a

Aceiaşi, D-na LUCHIANC

MĂRIA *(alergînd către d-na Luchianu cu o pornire copilărească, o ia de gît fi o sărută. Apoi, agitată, zice) :* A... Mamă !... nu ştii ?... d-nu Conrad ne vrea binele, ne iubeşte, il voi asculta: mă mărit, iau pe d-nu Micronescu...

Finele actului

ACTUL AL DOILEA

Grădina caselor boiereşti de la Viforeni. în fund, în depărtare, satul ; în ultimul plan, se vede un colţ din grilajul gradinei, foarte elegant. Alee ; grupe de plante exotice ; vase de marmură cu flori; statui. La planul ai III-ka, în dreapta spectatorului, o terasă stil Renaissancc, cu o scara bogată de marmură, al cărei capăt *de* jos este

ornai ni sfinxi. Bogăţia si luxul gradinei trebuie să facă contrast cu satul^ ce se vede în fund. In planul al II-lea, la stînga, o masă de grădină, cu scaune împrejur; un fotoliu mare de fier balancoire. pentru d-nu Luchianu. La planul l-iu, în dreapta, o masă, canapea, scaune de bambus. Pe una din mese cîteva cărţi, un album si un coşuleţ cu lucru de mînă. Grădina în totul bogată şi îngrijită.

SCENA l-a

MĂRIA, ELENA, D-na LUCHIANU, LUCA. grupaţi in jurul mesei de lucru. D-nu LUCHIANU. SOTIR, Ia stînga; d-nu Luchianu c răsturnat pe fotoliul balanţoire

D-m LUCHIANU *(coiisultînd o gravuri de modă) :* **Ca rochie de vizită, este foarte frumoasă !**

ELENA : *Jamah, au grand jamais* **Nu susţiu că nu este în modă poanta, dar prefer acest biais cu bruxel !**

LUCA : Dar rochia de mireasă ? alegerea nu e bună ?

ELENA : Incontestabil... (fi *urmează pe acest ton. Elena gesticulrază mult, ca să se vadă că mai mult ea vorbeşte.)*

SOTIR *(lui Luchianu)* **; Si dacă cade ?**

LUCHIANU: Nu se poate; zgomote false, născocite de gazetari...

SOTIR: Dar, in sfîrsit... dacă cade?

LUCHIANU *(gînditor puţin):* **Hei!... Hei!... Hei!... Pcuh !... Ce vrei să fac Cît pentru mine, merg cu ministeriuî cel nou.**

SOTIR: Dar...

LUCHIANU: Nu pot face altfel... *Eu*! **contingentul meu, activitatea mea, o dau, d-le Sotir, nu partidelor... dar patriei. Puţin îmî pasă mie de ce firmă e la putere. . eu sunt cu puterea, căci sunt fiul patriei, şi trebuie să mă lupt pentru fericirea ei!...`**

ţOTIR : Va să zică se vor dizolva şi Camerile... Ei !... eu

LUCHIANU *(rizînd) :* **Nu te teme, dacă nu în Cameră, la Senat tot te căpatuiesc eu.**

SOTIR : Aş fi mai mulţumit în Cameră, căci am diurnă. Nu pentru alta... da', oricum, iese o cheltuială...

ELENA *(cu mare zgomot)* **: Mă opun eu.**

SOTIR : Pentru ce ?

•MĂRIA: Dar mie-mi este indiferent.

ELENA : Unde s-a văzut vrodată *pegnoire* **fără** *broderie entredeuz.*

SOTIR *(rîzind către Luchianu)* **: Bată-le de cocoane... Am crezut că cucoana Elenuţa se opune la alegerea mea !** *(Bătrinii rid amîndoi.)*

LUCA *(venind lîngă Sotir cu două stampe de modă):* **Ce zici, papa... pe care o preferi ? mie îmi place acea lilas !**

SOTIR : Să facă două, trei, patru; şi după gustul tău şi după al Marioarei. *(!uca trece la grupul femeilor.)*

LL'CHIANU *(unui lacheu ce a scoborît scara cea mare, cu o tavă de argint, pr care aduce* **ci/rin** *scrisori) :* **Ce este ?**

LACHEUL : A adus scrisorile vătăselul de la subprefect ură.

LUCHIANU: A! să vedem! *(la scrisorile. Lacheul se înclina fi iese.)* **A ! a !... bravo ! Asta trebuie să fie.**

SOTIR : Noutăţi de la Bucureşti ? Ia să vedem. Cade ?

LUCHIANU' : Ba nu... Citeşte, *(li dă o hîrtie.)* **Ministrul m-a servit cu o grabă... c foarte cumsecade.**

D-na LUCHIANU (in *grupul său) :* **Acum sper că alegerea e terminată...**

ELENA : Sunt lucruri asupra cărora trebuie să revenim. *(Grupul acesta se mişcă astfel: Luca, cu Ma'ia la braţ, se duc spre fund şi prii* **fit** *liteva plante exotice. D-na Luchianu cu Elena sunt încă la masă. Elena gesticulează aprinsă.)*

SOTIR *(strîngind mîna lui Luchianu cu căldură) :* **DecoraţieNeaş-teptat !... O să-i facă băiatului o plăcere deosebită.**

LUCHIANU : Vezi, *Bene-merenti,* **pentru lucrările sale literare...**

SOTIR (ҫ** nedumerire) :* **Dar n-a făcut nimîc încă.**

LUCHIANU : O să facă.

SOTIR : Era mai potrivită *Coroana.*

LUCHIANU : I-o dăm şi pe aceea, e uşor pentru mine ! însă, te rog, ţine cel mai mare secret. Adu-mi mie hîrtia. Voiesc să-i fac surpriză în ziua nunţii.

SOTTR : Dar bine, cum ai făcut ?

LUCHIANU ***(ingiinfat) :*** **Oh ! foarte uşor... n-ara decit să propun ; mie nu-mi pot refuza nimic, o ştii, ţi-am mai spus-o.`**

ⁱ In manuscrisul I, Duiliu Zamfirescu adaogă marginal, cu creion negru, o continuare a replicii : *„(Ii dă un Monitor)* **: la citeşte si asta. S-au publicat cîteva nume decorate. Ia vezi, poate cunoşti pe cineva."**

După care, tot marginal şi tot cu creionul, o specificaţie : .Aici se intercalează tot dialogu din scena a Vl-a (pag. 98) act. III." Evident, indicaţia e pentru copistul lui Vellescu, hotărîre luată cu acordul ambilor - dar. de vreme ce-o consemnează Duiliu Zamfirescu, înseamnă probabil că jniţiauva primă a modificării îi aparţine. In adevăr, in manuscrisul II, caligrafiat de Vellescu. scena respectivă, din actul III (ed. de faţă, p. 692— **69J) e mutată aici, cu neînsemnatele intervenţii de text, care se află marcate de noi la locul respectiv.**

SOTIR *{trecind In grupul celălalt) :* **Ia veniţi, copii... astăzi sunt fericit cu deosebire, am să-mi fac ţi eu danii meu de nuntă.** *{Toţi ţin in imul lui.)* **Marioara, îţi dăruiesc icată giuvaericaua, toata Am pentru fi ; ras coupe care vă va plicea, si o peiecb: de cai asemenea.**

ELENA {ca *entuziasm) :* **A!** *miniitur mansieur * **Ai toitî Stima şi admiiaţiunea mea** *l*

MĂRIA *(cam tristă) :* **Iţi mulţumesc, d-le.**

SOTIR : Nu. Zi-mi tată...

D-na LUCHIANU *(in p<i'tea Maiieî)* **: Mărio, mă mihneşti, eşti tristă., eşti..**

MĂRIA ; Nu, mamă, sunt fericită, dar nu sunt bine.

SCENA Il-a

Aceiaşi, STROE

STROE *(salulînd, dă mina bătritiito', după* **ce** *mai iutii a sărutat mina d-nei Luchianu) :* **Ştiu. dar nu vă supăraţi pe mine, n-am putut veni Ia masă...**

ELENA ; Eşti... ui'e... esti cea mai grasă dintre fiinţele simţitoare !

STROE ***(impresionJt rău)*** **: Nu cunosc nimk mai trist decît o gluma care nu face pe nimeni să rîză... Astfel de glume sunt ca focul de artifiţie, peste care a dat o ploaie torenţială.**

ELENA ; Poţi să ie superi cil viei, nu vei scăpa de mine, pină ce nu vei face un tratament vegetalian. *Mon cher,* **iei nişte proporţiuni care mă dezesperă !** *(Făcînd doi paii inapoi.) Mais, i-oyez-moi ("•'...*

STROE *(lui Luchianu) :* **Dar Conrad nu esle aci ?**

LUCHIANU: De cîteva zile nu-I mai văd, e foarte ocupat... Cumsecade băiat., activ, toată ziua c pe cîinp, seara nu-l mai vedem, răc' cade obosit.

LUCA: Da. da, bun băiat, numai cam *il pene en saiaiit...* **prea le s"-toate.**

STROE: Sunt cu toiul de părerea d-tale, şi mie îmi place mai bine să nu ştiu nimic, dec'i să ştiu din toate cîte puţin ; ştiinţa ie expune criticii, neştiinţa îţi făgăduieşte. Dacă trebuie să credem cărţile sfinte — îţi făgăduiesc împărilţia cecurilor.

LUCA : Aebcă ?...

STROE: Adică, *zic* **că această doctrină este mîngăietoare, căci, in ncca2ul învăţaţilor, nătărăii, fiind in majoritate, ei conduc destinele omenite) de Ia un pol la aliu.**

LUCA *(confuz, >j« ştie cum să ia lucrul): Mon <ber,* **eşti neînţeles pentru mine.**

.STROE; Mă mir tiiudcă eu sunt cam... r>ngina| ;i, c.i şi d-ta, *mon cher,* **nu cunosc meşteşugul de a nu spune verde ceea ce gîndesc în mîne despre alţii.**

MĂRIA ***[apjne):*** **Dat cc au •**

LUCHIANU *(lui Snoe) :* **Apropos ! Iţi csplici acum, tinere, dc ce am revenit asupra tocmelii pădurii? Nu puteam refuza pe viitorul meu cuscru.**

STROE: Mai e vorbi, eu înţeleg uşor, nu-i aşa, scumpul meu Luca?

LUCA *(in grupul damelor) :* **Da, da... numai, acum mă iartă, nu .ştiu despre re este vorba.**

D-na LL'CHIANU *(Elenei) :* **Cum n-ai văzut mciodaiă această plantă ?**

ELENA: Ba da... Am văzut un exemplar *magmfiqtte* **! Nu mai ştiu unde. In adevăr, curioasă plantă.**

STROE: C*re?

El ENA ; Sensitîva... Cum o atingi îşi strînge frunzele, şi i se pleacă ramurile.

VIROE: O! da.. Sensiriva cînd o atingi se minie. d-le Luca.

D-na LUCHIANU : Dacă voiţi, să mergem in seră.

TOŢI ; Da, da... *(ies toţi afara de Luchianu fi Sotir.)*

SCENA 11 I-a

D-nu LUCHIANU, SOTIR

SOTIR: Mi s-a părut că m-poţelu d-tale... ruda d-talc, cam voia să ia pe Luca peste picior.

LUCHIANU; Glume. între tineri... aşa sunt ei.

SOTIR : Fie, că rm-a plăcut Luca — foarte bine l-a lăsat fără cuvint.

LUCHIANU *(surlzind)* **: Fireşte.**

SOTIR : Acum să lăsăm vorba aceasta... aide sa punem cărţile jos ! D-ta dai Marioarii moşia Vilorenii ?

LUCHIANU: Negreşit, ne-am înţeles.

SOTJR : A;a este... Moşie frumoasă, mare... dar... stii, este hipotecata la credit.

LUCHIANU : Mi se pare ca am mai vorbit despre aceasta ?

SOTIR Asa e... dar vezi d-ta, cocoane Aleco, ca cinduiaU iceasta. îmi dai numai jumătate moşia. ,1 eu cu banul meu trebuie să răscumpăr cc'Janta jumătate.

LUCHIANU : Bine, dar acea sumă ne-am înţeles că-ţi va fi restituită de mine.

SOI IR ' Nn t|c ba. dar cu am găsit o alcătuire mai bună...

LUCHIANU *(cam supărat)* **:** Asa... Adecă ?

SOTIR : Adecă să-mi dai jumătate din luchieni ţi...

LUCHIANU *(ridicindu-se) :* Ascultă, Sotirache. îmi vorbeşti cam mult de banul d-tale !

SOTIR *(fără a se intimida, inşii cu rezerv'il :* Hei! eu am adunat avere.» mea para cu para.

LUCHIANU *(mai supărat)* **:** A ! dar

SOTIR • Te rog nu te supăra... Fu vorbesc lucrurile desluşit. . Dacă crezi şi d-ta, aş propune să platele eu Ia credit... căci motia tot c... de ' pierdută se cheamă. Iţi dan si d-tale 80.000 de franci," aceşti bani. împreună ca jumătate din Luchieni, să-i dai zestre fetei, iar Viforeni să rămînă ai mei,

LUCHIANU *(aprim) :* Ce fel... eu să...

SOTIR : Tot Marioani îi rămîne, nu este copilul meu?

LUCHIANU *(indignat):* Asta este... Cum? peste hipoteca, 80.000 franci. pentru o moşie care face cel puţin 600.000 !... *(Călind a se stăpîni.)* Ah !... este... ji d-ta crezi poate că *u sun'

SOTIR : O, Doamne... nu te supăra... Dar, *in* sfirşit... iar nu c un cuvînt că dacă eşti puternic în politică să-mi dai ce nu curge pe apa.

5 C F. N A .IV-,1

Aceiaşi, CONRAD

CONRAD *(intră prăfuit ;i an de soare, dă peste vorba lor fi se opreşte) :* A ! pardon !

IUCHIANU *(fără a-l ji văzut):* Moşia hipotceată o voi dezrobi-o eu, c'J banul meu,., nu cu al d-tale.

SOTIR : Dar dacă am propus a plăti eu la Bancă, nu va sa zică... *(Oprin-du-se brusc, lui Luchianu.)* Nu suntem singuri !...

CONRAD *(coborind puf") '•* ^^ă iertaţi, nu ştiam, ii mă retrag...

LUCHIANU : Deloc... poţi voibi — nu am nici un secret pentru d-lui... ;i pentru nimeni...

SOTIR : V'äz bine că te-am supărat, dar n-am voit... credeam ca este o înlesnire bănească deocamdată, pentru a dezrobi mai curînd moşia...

SCENA V-a

SOTIR, LUcftlANU, CONRAD, El ENA

ELENA *(venind lepede)* **:** Pardon, *messieurs !* Caut o cane de botanică, aci îmi pare...

LUCHIANU : Cărţi sunt acolo pc masl. *(Lut Sotir.)* Mi se pare ca esie mai bine a ne opri aci, plătesc cum ţl-am spus eu singur banii la Bancă... dacă... nu pofteşti.

SOTIR : L)ar... gînde>ie-te, cocoane Aleco, trebuie să plătiţi chiar peste 5 zile 200.000 de franci.

LUCHIANU : Ei bine... ce dracu...

CONRAD *(înaintind):* 200.000 franci îi plătim peste două zile. dacă e trebuinţă.

LUCHIANU ; Dar cum ?

SOTIR : Jianii ?

CONRAD : Negreşit, aceasta mă priveşte pe mine, banii vor fi plătiţi. *(Elena, după* ce *a găsit cartea, ascultă această discuţie.)*

LL'CHIANU *(lui Conrad):* Dar aş dori să-mi explici...

CONRAD : Foarte uşor : avem în casă 70.000 franci ; 1000 chile grîu, de la ambele moşii, este deja trimes la schelă, şi s-a şi încărcat de casa ce ni 1-a cumpărat ; preţul de 100.000 fr. este la bancă depus pentru noi, ji se pot încasa chiar miine. Pentru porumburi am primit acompt, 3000 de lire. avem dar mai mult decît ne trebuie. Pc onoare răspund, d-|e Luchianu. ca diipuneji dc areavià suma.

SOTIR *(umilit, în parte) :* Ce neghiobie am făcui !...

LL'CHIANU *(dînd mîna lui Conrad) :* Iţi sunt foarte recunoscător, d-le Conrad; eşti un om de onoare... *(foarte miţ<.at)* dă-mt voie să te îmbrăţişez ca pc copilul meu !... *(fl sărută.}*

CONRAD *(modest)* : D-le Luchianu, mi-am făcut datoria, nimic mai mult.

SOTIR *(confuz):* Cocoane Alecu... de !... iartă-mă... Atunci este altă varbă,.. eu tot pentru binele copiilor.

ELENA *(înt'tmpinînd pe Conrad. care voia j.î urce spre terasa);* E frumos aceea ce ai făcut, d-le Conrad ! *(Ii strînge mina cu alecţiu-te, urcind cu dineul, care o conduce spre seră f*

CONRAD; Nimic decit djioria !

LUCHIANU *(cu demnitate);* Mi-am dat cuvimul, nu mi-l retrag, lucrurile rămîn cum au fost regulate. Dacă ai ceva de obiectat în sensul ideilor d-tale, atunci eşti liber, şi riminem tot prieteni.

SOTIR *(umilit):* Dar se poate una ca asta? ferească D-zeu... Cum vrei d-ta, şi cum doreşti d-ta, aşa se va face... dar... Se poate, vai de mine !

LUCHIANU *{care i-a calmat)* : Atunci bine, rămîrtem înţeleşi.

SOTIR : Cum regulezi d-ta. e sfint din partea mea.

SCENA Vl-a

Aceiaşi, ELENA, LUCA, CONRAD, STROE, D-na LUCHIANU MĂRIA

D-na LUCHIANL' *(care vine la braţul lui Luca):* Orice îmi vei zice, Stroe are drepiaie de asia dată.

ELENA *(lui Stroe)* : Şi nu te-ai însura ?

STROE *(hienei, cu care vine in scena):* Ferească D-zeu ! Îmi place liniitea şi independenţa.

EIENA: Eşti un c-goist atunri-

STROE: Nu, dai imi cunosc temperamentul. Ş-apoi, să-ţi spun drepi : părerea mea este că dacă Adam nu se-nsuri, era să fie... *gras* ci *WMM*. ţî vat fi tolănit p'ni în ziua de aii în Paradis.*

* Aici, în manuscrisul II, un semn al lui Duiliu Zamfirescu şi, pe contrapagina alăturată, un adaos de comentariu al lui Stroe :

„E !... ce vreţi!... te-nsori. Iei pe una: te-nşeală... Fuga la tribunal... O laşi Ici pe-a doua : aceasta nu te-nşeală. dar te face nenoiocit. Domnii de la tribunal iar te despart. Iei pe a treia: aceasta te-nşeală ca ca dintîi ş| ie nenoroceşte ea cea de-a doua...*

ELENA : Oh !... *quel horreur! (li iasă braţul.)*

SrROE: Şi duar în cazul eind m-aş hotărî *li* «rta « asia, aş zice: însuraţi-mă iuie, ca să nu văd, căci dacă aş vedea, suni in stare să-mi iau cuvîntul înapoi.

LUCA *(conduce pe d-na Luchianu la masa, unde un lacheu servise cafele ; apoi dă Măriei o roză; roza pe care o avea ia butonieră):* Roza aceasta, în Jimbagiul florilor, indici amorul ce poană cineva fiinţei iubite. (7î *oferă floarea.)*

MĂRIA: Eşti foarte bun. *(la floarea si rămiii? ginditfare, apoi, ca să iasă din această situaţie, in care >r* simte *stingace,* ţe *grăbeşte a împărţi cajeaua bătrîniior; fiecare iji ia tasa, unii şezînd, alţii in pic io are.)*

STROE *(lui Luca):* Cum văd, te-ai specializat în îimhagiul florilor'

LUCA: *Mon cber,* o educaţiune completă arc cunoştinţe generale.

STROE *(ironic)* : Educaţiune completă !... Mi se pare că te contrazici. Cît despre mine, rămîi in credinţa că e mai bine să fii urs decit •*A* stil din loate cîie nimica.

F.LENA *(jelichind pe Măria): Chere priite,* dă-mi voie să ie feliriltz. Nunta ta se va face desigur. Ei!... nu-ţi spuneam eu ! *Vous voyez f*

MĂRIA *(distrată)* : Cum ?... era să nu se mai facă ?

ELENA : Negreşit... se iviseră neînţelegeri între d-nu Micronescu şi taiăi tău : *question d'argem.*

MĂRIA *(cu amărăciune)* : Acum s-a sfîrşit tocmeala ?...

ELENA *(cu importanţă)* : Crede-mă... fără d-nu. Conrad... diferendul nu se aplana.

MĂRIA : Cum ?

ELENA : D-nu Micronescu se parc ci cerea explicaţii băneşti, asupra zestrei talc Era vorba de o sumă de 200.000 franci, de care tatăl tău credea că nu dispune în acest moment. Negustorul iritase pe tatăl tău... lucrul luase o turnură gravi. D-nu Conrad a explicat că dispuneţi cu prisos de acei -CO.C0O fr. Oh ! scumpa mea: *// jallait VOir la bineUe du qunlani(Rîde.)* Negusioiul a rămas ca trăsnit... şi-a cerut iertăciune.. bineînţeles... căci tatăl tău se supărase foc, *şi* acum nunia este «şură... *(l/ibrăţifind-o.) Et moi te te felicite,* fţi mărturisesc că atu i) stimă deosebită pentru d-nu Conrad !

MĂRIA *(ginditoare)* : A ! D-nu Conrad... *(Luîndu-i braţul Elenei.)* Vino... am putea vorbi aci ! *(Urca scena ţinîndu-se de talie.)*

SCENA VH-a

Aceiaşi, Un SERVITOR

SERVITORUL *(lui Luchianu) :* Cocoane, a sosii d-nu subprefect şi aş-teaptă ; ce porunciţi ?

SOTIR : Subprefectul ? dar ce ai cu el ?

LUCHIANU : !-am poruncit să vie ţu cîţiva calarăţi sa scoa'i oameni la seceră. Mizerabilii aceştia, după ce m-au înşelat, acum nu vor să iasă la lucru. *(Se ridică ţi vrea sa urce scara.)*

SOTfR : Viu si eu, am să rog ji eu ceva pe subprefect.

LUCHIANU : Vino cu mine. *(Ies urmaţi de servitor.)*

SCENA VUI-a

STROE, LUCA, CONRAD, D-na LUCHIANU

STROE (lui *Luca) :* Scumpul meu, permite-mi şi mie să te felicit.

LUCA *(păţind) :* Iţi mulţumesc, *mon cber.*

STROE : Va să zică ieşi din rîndul nostru, te însori...

LUCA *(cu fatuitate):* Hei! ce vrei, *il le faut...* sunt sătul de viaţă de holtei... Ş-apoi mă insor pentru că îmi convine calităţile fetei, şi pentru că îmi place caracterul său blînd.

STROE : Prea bine. O! vei fi fericit, scumpul meu — astfel înţeles căsătoria *(exagerat):* confîenţă fără rezervă si un amor fără mar-gine. Marioara te iubeşte ?...

LUCA : De ce m-ar lua, **"ion** *cber f* Şi chiar de nu mă iubeşte, **mi** va iubi...

STROE : Nici vorbă... ai tot ce-ţi trebuie pentru aceasta.

LUCA : Asupra căsătoriei îmi am vederile >i teoriile mele. Adevărata temperatură a căsniciei, *mon cber.* cade in zona tiedă.

STROE : Da, da, iată adevărata teorie... a căsătoriei. Balzac a rămas pe jos... Aceasta se cheamă a călca pe scîndura sănătoasa. **Manoara** e frumuşică.

LUCA *(cu fatuitate):* Voi fi invidiat, *mon bon,* frumuseţea ei îmi lin-guşeşte orgoliul.

STROE : Oricum, scumpul meu, eu de m-aş însura, tot n-aş uita că frumuseţea are >i ea displăcerile ei.

LUCA *(asemenea):* Am calculat totul.

CONRAD (care, *in acest timp, a vorbit cu d-na Luchianu, care brodează la o masă; pe cînd Măria se preumblă cu Elena în fund):* D-**nu** Luchianu poate să se iuţească **cu** bieţii ţărani... Mă duc, doamna... fac ei ţi fără asprimea subprefectului. *(Ii sărută mîna.)*

D-na LUCHIANU ; Eşti totdauna prevăzător !...

STROE *(lui Conrad, care iese):* Nu alerga, cum ai obicei, **viu** si eu... te ajung. *(Lui Luca.)* Sunt sigur *cx* rămîi a-(i urma curtea.

LUCA : Bine zici... *(Oprindu-se repede.)* A ! *mon Dieu* !... clinii mei de vînat sunt aici de azi-dimineaţă... trebuie să mă încredinţez de sunt îngrijiţi... nătărăii ăştia de ţărani sunt *în* stare să-i lase nemîncati.

STROE *(rizind cu hohot):* Şi odată această afacere importantă regulată, îţi vei relua Jirul gingăşiilor pe lîngă şesul frumos. *Mon chir,* ai dispoziţii™ minuna ic.

ELENA: Viu şi eu să văd pe subprefect. *(Se agaţă de braţul lui Stroe.)*

D-na LUCHIANU *(lui Luca ţi Stroe):* Va duceţi >

LUCA *(sărutindu-i mîna):* **Un** moment, scumpă mamă "... *{Iese cu Stroe... D-na Luchiaiiu rămîne. privindu-l ţi clătinind din cap.)*

SCENA IX-a

D-na LUCHIANU, MĂRIA, O SLUGA

D-na LUCHIANU ; Mărio, eu văd bine că tu eşti tristă. Nu s-ar putea să-mi spui cauza ?

MĂRIA . Nimic, mamă, nu-i nici o cauză.

D-na LUCHIANU: Nici o cauză'. O!... cireşe bine in inima (a. Tu **suferi.** Ai o greurate care te apasă, te înăbuşe. Nu mai eşti liniştită ca altădată. Spune-mi ce ai, Mărio? încrede-te în mama **ta,** căci ea **3** încercat tot ceea ce încerci tu acum... Fii cuminte ! Spune-mi : nu-l vrei ? te măriţi numai ca să porţi un alt nume şi sa al un bărbat ? Sju vrei să faci plăcerea tatălui rău. luînd pe d-nu Micronescu ? Sau... iubeşti pe altu ? Spune-mi, copila mea. Crede că nu e om pe lume care să cunoască mai bine suferinţele altora, decît cel ce a suferit el însuşi

MĂRIA *(tace un moment, după aceea):* Nimic din loale acestea...

D-na LUCHIANU: întristarea **ia** mă face si cred ca te măriţi numai spre **a** asculta pre părinţi. Aş fi cea mai nenorocită mamă, dacă aş şti că copilul meu s-**a jertfit,** spre **a** nu mă mîhni.

MĂRIA *(afeclînd o veselit de topii):* Nu, mamă — nu suni tristă. Şi nu ştiu pentru ce as putea fi. Mă mărit, iau un om bogat... care mă iubeşte...

D-na LUCHIANU : Şi pe care iu nu-l iubeşti...

MARlA : N-am zis niciodată asia. Poate că încă nu-I iubesc, dar îl voi iubi desigur. *(Cu naivitate.)* Ia spune-mi drept, d-ta iubeai pe tata cînd l-ai luat ?

D-na LUCHIANU *('încurcată)* : Eu, draga mea, era alte vremuri cind m-am măritat. Tatăl tău era un om superior sub toate privirile.

MĂRIA; Foarte bine; dar **asta** nu-nscmnează că-1 iubeai. *(Repede.)* In sfirşir, eu nu mă găsesc deloc de plîns. Fericirea, te-am auzit pe d-la adesea zicînd, e o floare care nu creşte în grădina tutulor.

D-na LUCHIANU *(se uită la dînsa lung — apoi s-apropie, ii ia capul în mlini) :* Copila mea! Să dea D-zeu să fii fericită.., O metili... Dacă în adevăr nu iubeşti pe nimeni ca pe Micronescu. E un băiat bun, care va căuta să nu ie supere niciodată şi să-ţi lase pacea sufletului...

MĂRIA *(cu vocea înecată de lacrimi)* : îl voi lua.

D-na LUCHIANU : Plîngi ! Vezi ? Spune-mi atunci ?...

MĂRIA : Nu am ce spune, mama, decît că mă voi despărţi greu de casa copilăriei mele, iaiă tot. Voi veţi trai cu mine.

O SLUGA : Cuconiţă, a venit Stan să ceară un praf de friguri.

MĂRIA *[către d-na Luthianu):* Du-te mamă, sărmanu Stan e prins de friguri, de cînd a scăpai pt d-nu Conrad. Sărmanii Stan!...

D-na LUCHIANU *(ieşind)* : Daca soarta ta va fi ca a mea vei deveni o victimă prea nobilă. [1]

SCENA X-a

MĂRIA *(singură stă un moment fără a zice nici o vorbă. După a^ee.i pronunţi* ***CU*** *putere) :* Mint !,.. Mint pe mama, cind îi spui ca sunt fericită, mint pe viitorul meu bărbat, cind mă hnlăresc să-l iau ; mint pe toată lumea. O!... Cine ştie dacă nu mî mint pe mine însămi! Dacă Conrad, în adevă', n-ar fi Alexandru?!... Şi cu toate astea simt că este el.

[1] Marginal, pe ^manuscrisul I, Duiliu Zamfirescu a notar cu creion negru : „Nejustificată ieşirea. Mama îi zice să cugete la starea ei şi să-i spuie mai pe urmă." Insă recomandarea nu are ecou în manuscrisul IT.

Dar daca n-ar fi el ?... Atunci sunt cu atît mal nenorocită, căci se află un om sub soare căruia i-am destăinuit copilăreşte durerea mea ! Un om care ştie că iubesc pe unul şi primesc să iau de bărbat pe altul... Un străin care poale presupune că sunt capabilă să pun calculul în cumpănă cu iubirea! O ! e de nesuferit!... *(S-aude vorbind în alee.)* Şi totuşi, nu ! este el! *(F"g'-)*

SCENA Xl-a

SOTIR, LUCHIANU (intră vorbind]

SOTIR : Nu, nu, prea se amesteca acest domnişor în toate trebile d-tale.

LUCHIANU : Da, ţi se pare, d-le Soiir.

SOTIR: Acu... ascultă-mă şi pe mine — se cheamă că suntem rude si ne purtăm interes : băiatul acesta cu aerul sau cucernic de Sfîntu Pahumie...

LUCHIANU : Zi şi d-ta un sfînt mai civilizat, că doar nu te ţine parale. Intr-un stat democratic, comparaţiile sunt gratis.

SOTIR : In sfîrsit, mie nu-mi place.

LUCHIANU *(riilnd):* A ha! ha! D-lui Sutir incep sâ-i displacă străinii. Bravo !

SOTIR : Nu-i vorba, cocoane Alrco. că şi asta mă supără mult... să văd eu în ţara mea — eu, român get-begei...

LUCHIANU: Him !... Adică român cu semimenie în iernaţionale...

SOTIR ; Să văd pe un **venetic** de franţuz că vine de vîră gărgăuni in capul ţăranului... Ce păcate! că doar ne-om şti noi face treburele Si fără dînşii.

LL'CHIANU : Ce să-ţi spui, ai mult haz, d-le Sotirachi. cînd susţii cauza românismului. *(Cu interes serios.)* Mă rog... luat-ai cuvintu vreodată în Cameră, de cînd te-am ales ?

SOTIR *(iute) :* Da' ce, trebuie să iei şi cuvintu ?... *

" Manuscrisul II aje o formă diferită a celor patru replici de aici: ,.SOTIR ; Nu iau cuvîntui... dar...
LUCHIANU : Dar iai diurna... [bine faci...]
SOTIR : As fi avut si eu multe de zis... dar ţi mai dau pas flecarii de acolo?.- *(Cu amărăciune.)* Ah! dacă ar fi Luca în locul meu... jriu că le-ar da pe foi..,
LUCHIANU ; Apoi să-l facem şi pe el deputat."

Problema îl preocupase pe Duiliu Zamfirescu în schiţa *însemnările unui uficr de la Cameră,* în foiletoanele *Palabras* din 1883, intr-o referire la Pantazi Ghica.

LUCHIANU: Apoi d-ta n-ai văzut pe ceilalţi deputaţi cum fac ?

SOTIR (cu *admiraţie);* Da, dar cei care vorbesc sunt oameni învăţaţi... Mă rog, n-ar fi bine să punem pe Luca să vorbească?... că, ştii, el face şi o carte.

LUCHIANU : Întîi sa-l alegem deputat şi-apoi...

SOTIR *(grăbit) :* Cum sa facem oare >

LUCHIANU *(cu protecţiune)* • Cum am făcut si **cu** d-ta.

SOTIR *(scărpinîndu-se după urechi):* Da... numai pe mine m-a ţinut cam multe parale.

LUCHIANU : F.i \ asia-i acum ! parcă ai văzut alegere care să nu **ţie** parale. în sfîrşit, să ne întoarcem la franţuzu nostru. Zi... te supără străinii ?

SOTIR : Da' nu-i numai d-aia. Eu mă uit la el. cocoane Alecule, şi-l văd cum face stare din moşiile d-tale.

LUCHIANU : Las' să facă dacă-i harnic.

SOTIR : Bine, da' el face si cît poate ţi cît nu poate,

LUCHIANU : Cum adică >

SOTIR : Dumneata **nu** vezi ce condeie-ţî trage la socoteli ? Pune **c**-a cheltuit **cu** moara de abur 6000 de lei ca să facă o şandrama de scânduri ; mai ieri îl auzeam vorbind de pădure, să răsădească copaci.

LUCHIANU : Pentru ploaie si umbră la pămînt.

SOTIR : Vorbă să fie. Lumea scoate buturugile, si d-ta umbli să le vîri la loc. Ba e curat înşelătorie... Ca să aibă unde să te mai încarce. Dar apoi cu învoielile ţăranilor! Toţi arendaşii ţipă că la Viforcni să strică preţurile. El dă ce dă Ia alţii si trage si pe turta Iui. Auzi, 6000 de franci, ca să ridice o baracă care, pre legea mea, cucoane Alecule ! nu face 200 de galbeni...

LUCHIANU *(impresionat) :* Ce-i drept, a cheltuit cam mult cu moara."'

SOTIR: Da **cu** moara, da cu porumbu care-l vinde cu 4 leî mai jos la chila, da cu peştele din haltă... *(Misterios.)* Ştii d-ta că se vorbeşte multe de dînsu ? Se zice că are 150.000 lei la Cerlenri, bani ghiaţă şi încă mai ştie cîţl în ţară la dînsu.

LUCHIANU *(gînditor) :* Faptul e că eu nu i-am luat socotelile, de sunt aproape doi ani.

SOTIR : **Auzi,** sa te laşi d-ta pe mîna unui speculam **J**

_ * De aici, în dreptul a şase replici ale manuscrisului I, în continuare, o linie marginală verticală cu creionul şi notă, toc cu creionul, a Iui Duiliu Zamfirescu : „Mai scurtată". Insă în manuscrisul II scena e întreagă, doar cu cîteva rectificări de amănunt. Deci sugestia scurtării c notată la propunerea altui lector, poate din Comitetul teatral.

LUCHIANU: De, frate, am încredere într-însu... pare aşa de cinstit... *(Glndindu-se.) Vezi* d-ta, de aia îmi tot face el la proiecte, ca să aibă cu ce să-mi spoiască ochii.

SOTIR r Da* cu pădurea ? Regulase d-lui s-o vînză lui Stroe cu 3000 de galbeni, pădure care face oricînd 3500. *(Intim.)* Ai văzut, eu ţi-am dat 35DO, şi am plătit şi timbrele.

LUCHIANU : Aşa e. *

SOTIR : Ascultă-mă pe mine. Franţuzu ăsta trebuie expulzarîsit, căci altfel te sărăceşte.

SCENA XII-a

Aceiaşi, CONRAD

CONRAD *(înaintind spre Luchianu cu veselie) :* Mai bine s-au împăcat lucrurile astfel. Sunt foarte mulţumit.

SOTIR : Da, pierzînd după pofta mojicilor 50 zile de lucru.

* în manuscrisul II e adăugata. în finalul scenei, insinuarea despre Conrad că acesta ţinteşte la mîna fetei moşierului, concurîndu-1 pe tînărul Micronescu :

„SOTIR : S-apoi altele şi altele... care nu vreau să ţi Ie spun...
LUCHIANU : Da' ce mai e ? Vorbeşte...
SOTIR : Aş vrea... dar... cum să ţi-o spun... e lucru delicat... nu ştiu...
LUCHIANU *(impacient):* E, dar spune odată... îmi pierd răbdarea. _
SOTIR : Dar... se şopteşte... D-zeu să mă ierte, că obraznicul ăsta a îndrăznit chiar să ridice ochii asupra Marioarei !
LL!CHIANU *(surprins ţi cu mînie):* Ce?.., Eşti nebun, Sotir...
SOTIR **i** Ascultă ce spun eu... Nu zic... ferească D-zeu, că Marioara are o idee măcar, dar se vorbeşte... Şi e mult mai bine... Elite, trebuie expulzarisit francezu ăsta, căci după altele te poate sărăci într-o zi.
LUCHIANU *(furios):* A!..."

Urma intrarea lui Conrad-Alexandru bucuros de încheierea buna a învoielilor cu ţăranii. La replica acestuia, Sotir îl sfătuieşte pe moşier: „SOTIR *(lui Luchianu, încet, pe care-l vede că se ridică cu mînie) :* Vad bine că eşti... dar, te rog, stăpîneşte**-te !..."**

Apoi se adresa lui Conrad-Alexandru. Scena se desfăşura *in* ^continuare ca în manuscrisul I. Toata aceasta scenă intercalată e_ tăiată — probabil de Vellescu, şi forma finală a manuscrisului II o reia, în aproape aceiaşi termeni, pe cea din manuscrisul 1 — deşi, vorbind obiectiv, e mai logic şi mai teatral ca pe Luchianu să-1 li iritat cel mai mult insinuarea **ci** administratorul rîvnesle la fiica sa, nu aserţiunile despre cheltuieli şi furturi ; chiar cîteva scene mai înainte el avusese prilejul să verifice că socotelile erau toate avantajoase moşiei, nu Iui Conrad.

CONRAD : Dar era drept sa le pierdem. I-am scos la prațilă si cu vreme Si fără vreme, făgăduindu-le că din zilele de seceră ic vom reduc: aliiea cîte au pus Ia sapă. Din pricina asta porumbul lor a rămas ca vai de dînsu.

SOTIR *(Încet lui Luchianu)* : Ce-ți spuneam eu, vezi ? Fă cum viei, dar omul acesta nu-mi place. *(Tare.)* Am întîrziat, mă duc. La revedere, cuscre. *(Cu Conrad afectează o politețe neobkinuită. în parte, ieşind.)* Te învăț eu să scoți moşia de la credit si să-mi strici astfel toate socotelile ! *{Iese.)*

SCENA XIII-a

D-nu LUCHIANU, CONRAD

LUCHIANU: Nu ştiu cum, dar mă încurc în socoteli! *(Intorcindu-se către Conrad.)* D-le Conrad, poți să-mi dai cîteva lămuriri ? *(Ironic.)* Mă rog, fii bun, spune-mi cîte chile de grîu am vîndut anul acesta ?

CONRAD : Mi se pare că 1000 de chile.

LUCHIANU *(ibid.)*: Ți sc pare ! Cîte dt chila ?

CONRAD : Cîte o sută de lei.

LUCHIANU *(pe acelaşi ton)* : Cîte o sută de lei !

CONRAD : Dc altminteri socotelile le puteți vedea aricind doriți lămuriri.

LUCHIANU : Dar cu orzu ?

CONRAD: Orz n-am făcut tocmai mult anul acesta, fiindcă am pus şi mei.

LUCHIANU : Să vede că numai la noi nu s-a făcut, căci încolo aud pe toata lumea ca nu ştie unde să-l mai puie.

CONRAD : Tot am făcut pentru ceea ce am semănat. Dintr-o sută de pogoane am scos 180 chile.

LUCHIANU *(scuUndu-se, cu un început de iritație)*: Dar dijma *1*

CONRAD: Dijma este deosebită. Nu m-ați întrebat de dînsa. Avem şi d-acolo vreo 100 de chile...

LUCHIANU *(se aşează)* : Va să zică din toată moşia Viforeni am scos 280 chile de orz... Buni agricultori suntem !

CONRAD *(zîmbind, zice cu respect)* .- Cînd nu punem mai mult nu putem scoate mai mult.

LUCHIANU: Aşa?! Dar cu pestele? Slava Domnului, anul acesta au scăzui apele... Cum mergem ?

CONRAD: Mergem potrivit, căci am luat masuri să nu se mai scoată fără socoteală ; intt-un an tot, de nu mai rămine nici de setninţa — şi înti-un alt an deloc. *(Aparte.)* Ce are ?

LUCHIANU: Da, proiecte si iar proiecte. *(Se apropie dtn nou de masă.)* Dar balta cc ne-a dat ?

CONRAD *(liniştit):* Nu pot să vă spui hotărît, fiindcă n-am încheiat toate socotelile. Cred insă că se ridică pînă la vreo 9000 fr.

LUCHIANU: Anii trecuţi aveam cîte 11 şi 12 mii.

CONRAD: Se poate — dar cu sistema aceea de exploatare, în cinci ani nu mai aveți peşte.

LUCHIANU: Da', mă rog, cu moara şi cu pădurea? Ai cheltuit 6000 de franci pentru o baracă, pe care eu aş fi făcut-o cu 200 de galbeni.

CONRAD: Se putea face şi cu 200 de galbeni, dar ar fi fost o adevărată baracă. Acum tot are aparențele unei case ; e tencuită, e învelită cu fier...

LUCHIANU *(iritat din ce în ce mai mult)*: Dar pădurea, pădurea ? Mă puneai la cale s-o dau cu 3000 galbeni, cînd ea face cel puțin 3500 ; Sotir mi-a dat 3600.

CONRAD : Mă iertaţi, dar cu mine n-aţi vorbit un singur cuvînt despre pădure.

LUCHIANU: Cum? va să zică mă faci şi mincinos. Eu mincinos! Eu?

CONRAD: Nu zic asta, dar... constat că cu mine n-aţi vorbit nimic despre pădure.

LUCHIANU *(furios)* : Domnule, dacă din noi doi minte cineva, acela, desigur, eşti d-ta! Auzi ?... După ce îmi face cele mai păcătoase învoieli cu țăranii, din care păgubesc sută la sută ; după ce nu bagă de seamă la tocmeli şi strică toidauna prețurile; după ce e nepăsător, ca un străin, de tot ce este al moşiei... — îndrăzneşte să mă şi contrazică !... Eu mint, aşa e ? *(Conrad, rămas încremenit de acest limbagiu, nu răspunde nimic. Luchianu se indignează şi mai mult.)* Aşa e, domnule : eu mint ? Mint eu, care te-am strîns dupe drumuri şi ți-am dat adăpost în casa mea, te-am ridicat în rîndul oamenilor, te-am îmbogățit Mint, ha ? Şi dumneata care ma... frustrezi la fiecare mişcare ; d-ta care ai sume depuse pe la bănci ; dumneata care te crezi o... nu minți!? Ruşine, domnule! Ruşine... să mă furi !...

CONRAD *(încremenit, după o lungă luptă cu el însufi, are un moment de furie — ți făcind doi paşi către Luchianu strigă desperat) :* Elj ?!...

Finele actului

Salonaşul Măriri, mobilat simplu dar elegant. Pretutindeni obiecte de arta si etagere cu mici lucruri femeieşti. La stingă si Ia dreapta, în planul al II-lea, uşi de intrare. In fund, spre dreapta, camera de dormit a Măriei. La stînga planului I, un piano american Kaps ; pe dînsu, aruncate note în dreapta şi-n stînga.

SCENA L-a

MĂRIA, LEANCA

LEANCA : De, cuconiţă, aşa zice neamţu.

MĂRIA: Spune-i că aşa am zis eu... să pună şaua pe calul cel negru.

LEANCA : Zice că e iute şi nărăvaş.

MARJA : Să facă cum am zis. Du-te !

LEANCA *{care iese cu un aer de surprindere — aparte) :* Doamne fereşte, zău, ce-o fi avut cuconiţa ?... De i-ar fi de-a bună !

SCENA Il-a

STROE, MĂRIA, SUBPREFECTUL

Subprefectul e în haine de vînătoare. Cînd intră, ca să s: debaraseze de prea multele lucruri ce avea cu dînsul, lasă un revolver pe etajera cea mai apropiată de uşe.

MĂRIA: A! Sosiţi din Bucureşti...

STROE: Da, şi nu ne-am **Fi** grăbit să venim în halul acesta, dacă eu n-aş fi avut să-ţi fac o surpriză, şi dacă d-nu subprefect nu s-ar fi grăbit să meargă la vînătoare. E pasionat ca un adevărat vînător, şi cu toate astea trage foarte prost. *

SUBPREFECTUL : Eşti foarte bun ! (Către *Măria.)* Trag ceva mai prost decit un bun vînaior, dar asta nu mă va împiedica de a vă aduce astăzi cele mai frumoase prepeliţe.

STROE: Tu crezi că prepeliţele sunt ca vătăşeii de la tact **i** să stea la poruncile d-lui subprefect, cu rîndul.

* Propuneri de modificări, ale lui Duiliu Zamfirescu, făcute cu creionul, pe manuscrisul I: „...dacă d-l subprefect *nu ar fi venit intr-adins...",* „un adevărat *Nemrod..."* — păstrate la transcriere în manuscrisul II.

SL'BPREFECTUL : Eşti răutăcios astăzi. *{Către Măria.)* **Domnişoară...** *(Inchinlndu-se.)* **Veţi vedea cine are dreptate...** *(Iese, uitindu-şi revolverul pe etajera de lingă use.)*

SCENA III-a

STROE, MĂRIA.

STROE: Ei! Ia ghiceşte!...

MĂRIA *(veselă):* **Ce să ghicesc? Poate „ă te-nsori ,i iei pe Elena.**

STROE : Vai!... Da' ce rău ţi-am făcut ?

MĂRIA: A!... te-nşell: Elena e mult mai bună decît o crezi... Dar, in sfîrşit, care ţi-e surpriza?

STROE : Ghici!...

MARIA *(gindindu-se puţin)* **: Eşti amicul d-lui Conrad... Aţi vorbii poate împreuna şi...**

STROE: Conrad ? Pe dînsul nu l-am văzut încă... Nu, n-ai ghicit. Priveşte !... *(11 arată o bucată de note cu un portret pe dinsa.)* *
Nu te-jşteptai, nu este-aşa? Judecă cită plăcere mi-a făcut. Le-am găsit din întîmplare la Ghebauer.

MĂRIA *(fără a fi înţeles bine, ia notele distrată,* **şi** *le priveşte, dar ca şi cum nu le-ar vedea)* **: A !...**

STROE: Am stat o zi numai în Bucureşti, dar am aflat lucruri care îmi vor fi de ajuns pemru o luna.

MĂRIA *(asemenea, şezînd pe un fotoliu ţi răminind glnditoare, fără s-l asculta) :* **Da ?... aşa !...**

STROE *(tăind foile la o carte pe care a găsit-o pe masă) :* **Stii ce s-a-ntîmplai amicii tale din copilărie?... Zoe... Şiii.**

MARIA *(asemenea) :* **Da ! da !...**

STROE: D-abia s-a măritat, şi se desparte de bărbatu-iău... Dar e ţi greşeala părinţilor : au măritat-o fără voia ei cu Berozescu.

MĂRIA *(asemenea)* **: Zoe .. nefericită!...**

*** Aici, o notă marginală pe manuscrisul I, cu cerneală violetă, dar un scris greu de identificat — în orice caz nu al lui Duiliu Zamfirescu, nici al lui Vellescu: „Ce vede?... asta p. publicu de la galerie nu vede ce e pe hîriie...***

Ca urmare, o replica adăugata, tot pe manuscrisul]. cu_ creionul, de Vellescu, păstrată Ia transcriere în manuscrisul II, dar fără întrebarea

^ELENA : Portretul tău ? A ! *e'est charmant.'* **Dar de cine ?"**

STROE; Nicidecum .. nimeni nu o învinovăţeşte : toată lumea ştîe că Berozescu e un nătărău ! Punct. Nit mai am ce-ţi spune asupra lor... *(Rîzînd.)* A ! ha ! ha !... O altă noutate : d-nu Işoreanu, despărţit de trei ani de nevastă, o vede la opereta germană... naiba ştie ce fel de pălărie purta, că s-a amorezat de nevasta sa... Şi de-ar fi numai atît ! tntilneste pe Iubitul cucoanei, care-i poartă acuma simbetelc. şi la club, tranc un duel ! Nu, că e ciudată lumea asta 1... Vezi che nici în vis n-ai visat. Da Sofia Stegăreanu A găsit mijlocul d-a face lui Stegăreanu de două ori cîte doi copii... şi bietu Pandelescu si plînge că nu poate să aibă nici măcar de două ori cîte o jumătate, ca să-i facă unu întreg. Ei bine ! ştii ce ?... as vrea să ştiu ce idee . ai ? Care fiinţă e mai stupidă p- lume ? Ştii Nu "... Destinul.

MĂRIA *{abia zîmbind) :* Eu era să zic că e Pandelescu.

STROE : A! netăgăduit, nici el nu-i tocmai tocmai deştept, dar ş-acolo tot destinul *t* amestecat.

MĂRIA ; Ce bine faci ca eşti vesel.

STROE: M-am convins tă-n lumea asta trebuie să tc grăbeşti. Şi să rîzi de orice lucru, ca să nu fii silit, un ceas mai lirziu, să plîngi.

MĂRIA : Cită dreptate ai

SCENA IV-a

Aceiaşi, ILEANA

ILEANA : Cuconiţă... Madama a prins voalul pe pălărie cum aţi poruncit — poftiţi să-l încercaţi ?

MARJA : Da, da...

STROE: Ileano, adu-mi un pahar cu apă... numai spune feciorului să mă scutească de vecinicul şerbet de zmeură, *(ileana iese, spre a reverii.)*

MĂRIA : Mă ierţi... numai un moment... *{lese.)*

SCENA V-a

STROE, singur, apoi ILEANA

STROE: Sărmana fată!... nimic nu o poate înveseli. O văd eu şi părinţii ei n-o vad... Zău ! nu mă voi însura niciodată, de groază ca zelul părintesc să nu mă îndemne a-mi sacrifica copiii.

T

ILEANA *(adudnd un pahar cu. apa) :* Poftiţi, cuconaşule, vi l-am adus eu.

STROE *(ţinlnd-o în faţa iui cu tava in mină)* : Ia spune-mi, Ileano... Ştii că ai crescut ? Te-ai făcut bună de măritat.

ILEANA : Of! Cuconajule, numai de măritat nu-mi arde mie.

STROE ; De ce <

ILEANA : D-apoi... am văzut eu pe cuconiţa cum plinge într-una de cînd a dat în dîrdora măritişului...

STROE : Cum adică ? Măritişul e lucru rau

ILEANA : Nu zic tocmai... că de, aşa a lăsat D-zeu... De! cînd se brodeşte bine... îi place şi lui. Dar uneori e foc... mai bine să împleteşti cosiţa albă.

STROE : Poate voi fetele de ţară să aveţi dreptate a vă plinge.

ILEANA : Ba zău, nu noi. Dar la boieri... Sunt nevoielc mari : pînă se aleg, vai şi-amar — mi-era jale de biata cuconiţa Marioara cind venea astă-iarnă, la Bucureşti, de la baluri, tocmai despre ziuă... gălbejită de osteneală. Tîrîş, grapis, da D-zeu de se plac tinerii... apoi altă dandana pînă să ajung cu tocmeala boierii cei bătrîni — si cînd e să zică Doamne-ajută... te miri ce se mai întîmpla si se strică iar nunta.

STROE *(atins de naivitatea* fi *francheţea ei):* Le.icufO, icrbeşti ca un om cuminte... şi cînd te vei mărita să ştii că-ţi fac un dar d; nuntă.

ILEANA: Sărut minele, conaşule... te ştiu toţi că eşti darnic. *(Se aude afară vorbind; Solir Micronescu ;i d-nu Luchianu. Ileana iese* .;i *tava.)*

STROE: A ! * î-auzi, d-nu Micronescu... *(Aparte.)* SI n-am chef să-i văd mutra *(Către Leanco.)* Eu ies, tu fă-te că mai ^ureţi prin casă 11 cind or pleca boierii, vino de-mi spune. Sunt jos. în cancelarie.

LEANCA : Foarte bine, coconaşule. *(Lasă tava din mînă şi are aerul d-a şterge mobilele.)*

* Pe acelaşi manuscris I, în dreptul notei scenice despre apropicca lui Luchianu şi a lui Sotir, Duiliu Zamfirescu notează marginal, cu creionul : „Trebuie cu sfîrc" — şi subliniază ! Tot el iaie_ ultimele două replici ale scenei, după ce făcuse în ele două mîci modificări, cu cerneala, violetă ; în locul acestor replici apare în manuscrisul II, drept replica finală, observaţia lui Stroe :

„STROE: ...Pe onoare, iată o fată de la ţară care are mai mult bun-simţ decît păpuşele din saloanele noastre..."

SCENA VI-a

D-nu LUCHIANU, SOTIR

Luchianu şi Sotir intra citind *Monitorul oficial**

SOTIR ; .Pofiim !... p- patru foi se line pomelnicu. *(Vrea să-fi puie ochelarii.)*

LUCHIANU : Nu se poate altfel.

SOTIR *(citeşte prost}:* Ia te uită. *(Citeşte.)* „Marc cruce: d-nu Ţirig... Ţirig... opulo fost ephor. *(Citefte fără a face diftong din p fi h.)*

LUCHIANU : Da, fostul clor la Spitalul Brincovenesc.

SOTIR ; „D-nu Caraiman fost ,imb...as...ambasa..."

LUCHIANU: ...dor! ambasador.

SOTIR ' „Fost ambasador...* Ei, păi! ce mai «ici ? Mai departe *{ci-tefte),* „în *gardul* de... corn... coman... coman... comandor..."

LUCHIANU *{repetă) :* în *gradul* de comandor.

SOTIR : „lusufachi Beş... Beşlegescu, mare comerci... ante de porct." Poftim. Auzi ţară. să dea medalie la comersanţi de porci!...

LUCHIANU: Zi-nainie. zi-nainte. I-a dat decoraţie, nu medalie.

SOTIR : „E... lie..."

LUCHIANU . l'.e, frate.

SOTIR : „Ilie Suţaridi, fost porc... fost proc.. proc... procuror Ia... înălţimea..' Să Ie ia dtacu de slove că-s numai cît nişte boab-: de nisip !

LUCHIANU: Zi, *7.1.*

SOTIR: „Inal... ta, la înalta Curte de compt... compôturi, comptúri." Da' ce păcatele nu-i zice *conturi, ci* oamenii... *(întreabă pe Lu-chianu.)* La Curtea de conturi, ha

LUCHIANU : Se vede treaba.

SOTIR : Auzi. frate \ .. Ei. şi daca a fost la Curtea de contui i, si-i dea numiidccît medalie ? Aşa multe —• oi fi fost şi eu !...

* Aceste trei indicaţii : scena, prezenţa personajelor şi mişcarea lor — sînt tăiate în manuscrisul I cu creion negru, de Duiliu Zamfirescu, ca urmare a faptului că întreaga scenă a lecturii *Monitorului oficial* e mutată ici finalul scenei I din actul II (vezi voi. de faţă, p. 672—67} şi nota XX de subsol.)

Textul vizat pentru transfer, care se întinde pe toată scena a VI-a, e marcat vertical cu un alt creion negru, care a scris marginal, în lung : .SI se treacă în altă pane". Poate fi însemnarea unui lector din Comi-letul teatral.

LUCHIANU: Vă supără guvernu, d-le Sotir?

SOTIR : Apoi bine, unde s-a mai văzut aşa poznă : a ajuns să cauţi cu luminarea un om nedecorat, cocoane Alecule.

LUCHIANU : Ia mai zi, zi-nainte...

SOTIR *(reluind. citeşte) :* .d-nu Petre 7anot. marc ho... hor... tic. . ticni-tul — mare hortii-uhor şi membru in con... si .. lini comunal...". Pofiim ! „D-nu Sot... tir." *(Vorbeşte.)* Acuma l-a găsit să-1 cheme Solit, *i Citefte.)* „D-nu Sotir Mic... Mic..."

LLCHIANU : Mic, mic, da' ia vezi.

SOTIR : „Micro... nescu, mare propri... etar". *(Vorbefte.)* Cum ? Sotir Micronescu ? Eu ?...

LUCHIANU *(zimhind) :* Să vede... *(II ia dc mită.)* Te felicit, cuscre. şi la mai marc, (Se *sărută.)*

SOTIR : Eu Bata-te, cucoane Alecule... Comandor ! Bravo ' .. Fi. da ! Aşa înţeleg, mă rog. Iată tă-ncepe a se recunoaşte metilul. *'Se uită la numărul Monitorului)* Nr. 5275... Aha !... Bravo. în sfîrşit, şi guvernu ce-o să-ţi facă ? Alege şi el pe oamenii mai cu dare de mină. mai cu greutate, mai... mai... drepţi... mai cinstiţi... ie-n-ţelege. *(Pe cînd* Site *cele din urmă cuiinte. Le anca are să anunţe pe Stroe. Micronescu ia pe Luchianu dc hraţ fi ies încet pe una din ufde laterale. In acetafi timp. pe* tt<« *Opuia intră* Stroe *urinat de Coitrad.)*

SCENA VII-a

STROE, CONRAD

Conrad iiiiră abătut ;i palid

CONRAD *idindu-i mina) :* Suni fericii că te intilnesc... altfel nu 'tiu cum aş fi ieşit din situaţie.

STROE: Ce Mtuaţie?

CONRAD : Am venii într-adini ca să văd pe. .

STROE : Măria...

CONRAD *(CU impetuozitate)* : Oedc-mi. ;m poate fi pe lume om mai nenorocii decit mine. *(Prcvmbltndu-f ner'.ii-./*

STROE : Dar ce e ?

CONRAD *(venind lingă Stroe).-* îţi poţi tu îndiipui că eu... Eu sunt un om fără onoare... sunt un hoţ !...

STROE (*neînțelegind*) : Ai înnebunit?

CONRAD : Eu. tare de trei ani nu fac decit si lupt spre a scăpa pe acest om.

STROE : Dar ce ai. frate ?

CONRAD : A-1 scap* de pe marginea prăpastie!'

STROE: Cum... L'nchiul tău tc-a bănuit! pe rine?...

CONRAD: Bănuit?.. Insultat!... insultat ca pe cel mai de pe urmă dintre oameni, tratai ca col mai miței dintre lacheii săi. Oh !... îi să nu poți măcar cere socoteala cuiva de această insultă!...

STROE: Va sa zică e grav... Dar ce s-a petrecut? (*După o pauza.*) A ! Sotir !.., Și numai dragostea Măriei te face să te sacrifici astfel !

CONRAD i Și datoria. * Ți-am mai spus-o, tu o știi, onoarea râului meu, onoarea numelui familiei noastre a fost, din nenorocire, scăpate de dînsul. Oh! dar sunt plătit, cred, de aceasta datorie : averea acestui om mic la suflet este restabilită prin stăruința, prin munca, pcirv zelul si devotamentul meu!.. Acum pot pleca cu sufletul mulțumi:, că am plătit prin suferințe binele ce ne-a [acut. Da, J-am furat căci am cătai să-l scap... și astfel am fost silit sa-i ascund toate foloasele ce trăgea din moșiile sab... l-im silit să nu-și mai risipească averea, ca să-l scap de ruină .. si drept răsplata... sunt !... lată !... Astfel J-am furat !.., *[Conrad se apropie din intimpLire de masă, pe care este caietul* t" *port-etul Măriei. Plivind portretul tice lui Stroe.)* lată ce ma mai ține... Da, așa este... Măria... Ea e îngerul caic m-a susținut în ceasurile mele de dezgust și descuragiare !... Ea !... Ea !... pe care D-zeu a lăsat-o ca să fiu printr-însa fericit și nenorocit totdeodată !... (Li *portretul fi-l privește. Tăcere lungă.)**

* De aici, pină la propoziția care incepe cu :

„Da, l-am furat..." etc. — tirada are următoarea formulare in manuscrisul II :

„CONRAD : Și datoria. Oh ! Răzbunarea mea va fi zdrobitoare. . Speram... așteptam momentul de a avea probe despre nevinovăția utili:: m..'u... sunt pe urma adevărului... până atunci ce să fac ?... Porțiunea mea aci nu se mai poate suf(n... Ș-apoi, oricum ar fi, acest om care roi-a aruncat insulte în față. este acela care, după ce a pierdut 4C 000 psntri: tatăl meu. apoi s-i înștr.in dc mima mea sătacă și de copilării mea... Sunt daior acestui om !...

STROE : Dar ești plătit de acest îngîmfat... Averea boierului mic la suflet este restabilită pt.u stăruința, prin munca, prin zelul si devotam:u tu! tău !

CONRAD : Da, insă îmi mai rămîne o datorie de împlinit și voi pleci mulțumit ca am plătit prin murică, sacrificii și suferințe, binele ce ne-a făcut. Da ! l-am furat !..." etc.

Alte modificări notabile în manuscrisul II nu sîm, decît doar specfujr.-j, la un moment d.u, despre Conrad :. . . . .plingînd de turbări"

SCENA VTlî-a

Același, MĂRIA

Apare imbrĂcală in amazoană ; surprinde pe Cor.:,id cu portretul în

MĂRIA {*jără a ridica ochii in ja(n lui)* : ES!L- dar adevărat ' Pleci mîinr. d-le Conrad ?

CONRAD (ci* *timiditate)* : Da d-soară. și ani venit tocmai pentru aceasta. '*

MĂRIA : Dar cine s-ar fi așteptat la o plecare atîta de grabnici '•

CONRAD: Afaceri dc familie mă silesc să mă-ntorc In Franța. Plec chiar r.iiine.

MĂRIA (i-a *o nuanță de amărăciune):* A!.., D-le Conrad, credeam că vei sta ce! puțin să fii față]a nunta mea ! '"

CONRAD: îmi pare tău din suflet, d-șoară... dar, crede-mă, lipsa mea nu vă VA-mpicdita deloc de a fi fericită...

STROE (*aparte*) : D-zeu știe !

MAR[A (*rîzînd); Fericită!...* Sunt fericiri, d-le Conrad (*cu ag::ufune icl'rdă, mufcîiidu-ji batista),* pe cari le plătim prea scump. Oh !... n;-grc;ji, sunt foarte puține femei at"t dc mulțumite de soaru lor, ca mine!.. (*Trece intre dinții.)* Știți că noi. femeile, suntem numai aceea ce ne faceți să fim .. Suntem b.me, negreșit, fiindcă si d-voas-

* în dreptul finalului tiradei, marcat pe manuscrisul I, cu două .mii verticale, Duiliu Zamfirescu cotează : „Se lungește aci — pledoarie amoroasa". Insă în forma linală a aceleeași replici, în manuscrisul II, *t\ n* transcrisă aidoma — deci observația marginală, de.i caligrafiată de .-l, nu e opinia sa, ci a vreunui lector, poate din Comitetul teatral.

Modificare, cu creionul, a lui Duiliu Zamfirescu, pe manuscrisul I : ..Di, d-șoară, și venisem tocmai să-mi iau rămas bui". Figurează intociiai in manu'crisul *11.*

Adaos cu creionul negru, al lui Duiliu Zamfuescu, pe manuscrisul I, „Credeam că te interesează mai mult soarta mea". Reluată in manu^os.il H, care, în acest puiet, notează intenția inițială a unui detaliu d;- joc etnic : „Conrad face o mișcare lepede prin care comprima o J.ireie la animă".

tră sunteți buni ,' avem simțul fericirii, pe tare o găsim in datorie... Oh! de'igur ! Viața noastră este. oglinda sufletului d-voastră: cînd et e mare, noi suntem bune," cînd e mic, mici ți rele suntem si noi. *'.Rizind tu hohot.)* Fericire !... Unde este ea ? In care lume se ascunde.' In ce o aflăm noi', aceste sărmane creaturi slabe, supuse neîncetat la legile ce d-voastră „e impur.eți (Cu *un rii si'lu.)* Fericire Da, fără îndoială, voi fi fericită... mintea ;i inima mea se-neaca de fericire. *(Ca mai sus.)* Ce vorbe mari pentru o mînte ca a mea

CONRAD *(confu?)* : Dar... d-,oară... d-ta...

MĂRIA : Fericită, negreşit ! lumea întreagă este a mea ! Voi alerga la baluri, la curse, la pala'- Voi ti pretutindenta unde va ii serbau şi nebunie ! iar povara luxului ţi a bogăţiei mele îmi va părea iijoară Voi fi privită cu gelozie de celelalte femei ! Voi fi admirată, da, admiratăînecata sub flori!..- Strălucind de diamante !... Bogată!.. Fericită!... *(Ajunsă la* o *mare excitaţiune nervoasă, voieşte să* lirftî *incă, dar o podidise lacrimile.)* I.urnea ! Lumea întreagă va ti a mea!.., *(lese cu- precipitare.)*

SCENA IX-a

CONRAD, STROE

Amiiidoi cărosts iistt-O 'ungă lame.

STROE *(foarte emoţionai):* Sărmana copilă! cît trebuie sa sufere!

CONRAD *(zdrobit) :* Suferă... Dar, oare, eu nu sufăr ?

* Replica ia alt curs in manuscrisul U ;

-In ce o aflăm noi * in orgoliul d-voastra nemăsurat, care vă fac: a înabuţi o fericire, ca si o nenorocire ? Noi nu ştim, nici nu calculam ceea ce ne .păstrează viitorul, în noi nici un calcul nu stinge durerea sau bucuria', sufletul noitru se deschide simplu şi sincer ca ţi o floare, pentru că nici orgoliul, nîci ura nul poate năbuşi!

CONRAD *(exasperat) :* Dar !... Domnişoara. D-ta.,

MĂRIA *(repede):* O! nu. nu, ghiaţa nu arde.„ ea... inghiaţă !... om;>arI... Şi nici nu ne putem apăra, (noi suntem nişte sărmane creaturi slabe]. Suntem supuse neîncetat la legile..." etc.

In rest, o lingură replică neutra, on „dar" confuz a) lui Conrad. urmat insă de notaţia scenică : *„Comprimînd cu mina repede o dwere lăant **i** ici".*

STROE *(aprins):* Ei! dar tu eşti orb! Nu vezi, nu simţi ca aceasta sărmană ciraluiă le iubeşte ca pe un D-aeu ?

CONRAD yeiiini *pe un* scaun) . Ah '. eşti fără mii! !... Atunci nu-nţelegi nimic ! Priveşte-mă, eu n-o iubesc ?..

SIROE: Ei. dar... de ce-ţi impui si ţie ţi ei această situaţiunc nenorociră de dramă, si nu te duci s-o cen !a părinţi, ca orice om care iubeşte. Cred că o meri(.i. căci ai dobîndit-o ptintr-un devotament fără margini.

CONRAD *(d'md din cap):* Dar bine, n-ai înţeles încă dureroasa situaţiune în care mă găsesc ? Adu-ţi aminte că mă aflu aici sub un nume străin, venit să refac averea lui Luchianu, şi sub nici un cuvînt nu mi-ar fi iertat să aspir la mina Manei, fără a fi indată acuzat de calafl meschin şi de lipsă de CJticter.

STROE : Ei ! poziţia, ce-i drept, e grea...

CONRAD : Dac-aş fi ştiut vreodată că dulcile amintiri ale copilărie: noastre se vor păstra Ia dinsa atît de viu şi vor deştepta în sufletul meu o pasiune atîi de adîncă, crede-mă. Siroe, piciorul meu n-ar fi călcat în casa lui Luchianu !

SCENA X-a

Aceiaşi, LUCA, intră în costum de călărie, purtind la butonieră rozeta decoraţiei.

STROE *(îiiai'itiiid lerejnoni'ji):* Respectelc mele, noislle domn *(ii stniige mina),* te felicit.

LLCA : Mă rog, iertaţi-mă, nu te-nţeleg... despre ce-i vorba?...

STROE : Aida-de! Ce nn-njelegi !... Cînd a: avui o nespusă grlje să agăţi semnul chiar pe haina de călărie. Nu stiu dacă ai scris cevi asupra imbunătăţirei raiei cavaline.

1 L'CA : A! fnon *che'!* O nrgliiohie a slugilor şi nimic mai mult...

STROE : O neghiobie care-ţi vine la socoteală de minune ! Esti superb, scumpul meu. *(Cine Conrad care stă tacul la o parte.)* Dat rizt puţin, te dracu, nu vezi că şi decoraţie a primit în zestre ?

SCENA XI-a

Aceiaşi. MĂRIA, în costum de călărie.

LUCA *(cu adnu'are) ;* **A !,..** *(St apropie de ea ţi-o ia de mina.)* **Eşti încântătoare De** *a* **clegan;ă perfecta ! Mi prim ci amazoni d-tale e tăiată in .îieliertlc celebrei Dumomeuil. lj Paris.**

MARJA : Esti foarte bun, domnule.., dar amazona mea e făcută în ţară.

1UCA: **Atunci toată frumuseţea hainei ţine dc graţia celei ce o poartă.** *(Avînd aerul de a observa)* **A!... IÎ plîns, sau eu mâ-nse!..**

MAR1A *(emoţionată)* **: Eu ?... D-le Luca, mi se pare că cunoaşteţi sentimentele ţi lacrămile omeneşti cum cunoaşteţi şi amazonele...**

STROE : Sufletul nu se-mbraci după modă, şi de aceea d-nu Micronescu nu-i cunoaşte atelictile.

MARlA *(întinzind mîna Iul Conrad) ;* **Pleci !...** *(Stăpînindu-şi emoţiunea.)* **Poate să nu ne mai vedem.**

LI.'CA *(către Slrce ţi Conrad. jări a ji ,ti<"s) :* **Cum. domnilor ' .iţi fost aicea si n-aţi putut opri aceşti frumoşi ochi de a plîngc ? ..**

MARlA *(nervoasă):* **Desigur, dacă ai fi fost d-ta de faţă, ai fi putut să mă-mpiedicî de la aceasta.**

LL1CA *(vesel)* **: Va sa zică ai plîns ?...**

MARIA *(cu rlwl sila):* **Ce idee!... Eu să plîng?!... Şi pentru ce oare — nu suni ru fericită. d-)f Micronescu?...** *(li Întinde mina.)* **Sa mergem.** *(Latre Stroe.)* **Să mergem, domnule Stroe.** *(Ies ciietrei. Măria la braţu lui Luca.)*

SCENA XII-a

CONRAD, singur

Se uita după M.iiia iung — după aceea cădi' pe un scaun, Câteva momente stă cu capul în mină. Apoi se ridică.

CONRAD *(aducindu-ţi aminte) :* **„Poate să nu ne mai vedem De**

SCENA XIII-a

CONRAD, D-na LUCHIANU

D-na LUCHIANU *(intru încet. Cind dă cu oth,: de Conrad. vine drept la el)î-l* **i.t** *Je minai;* **Nu m-a^teptam să te găsesc iu. Ma i-'rţ, că-ţi tulbur liniştea... Veneam să văz pe Marin în amaroiiă. Adevărat e ca pleci ?**

CONRAD : Da, doamnă.

D-na LUCHIANU : De ce, domnule Conrad' . îmi iau liberia:;! să te-ntreb. Iară nici un drept... Desigur, trebuie să ai o cauză puternică care să te fi hotărît a ne părăsi, cîci altfel, crede-mă, în casa noastră eşti iubit de loţi ; d-nu Luchianu re respecta şi-ţi poartă recunoştinţă...

CONRAD *(cu amărăciune);* **Recunoştinţă !...** *(Repede.)* **Da. doamnă.. dar...**

D-na LUCHIANU : ...cu am pentru d-ta o adevîrară prietenie — ţăranii te iubesc...

CONRAD : Sunt trist câ plec, d-nî — dar interesele familiei mele ml recheamă în Franţa.

D-na LUCHIANU : Ai părinţi, ai mde ?

CONRAD : Despre părinţi abia mi-aduc aminte. Rude... da, am... Am şi nu am.

D-nj LUCHIANU *(zlmbiiid —- cu bunătate) :* **D-le Conrad, iartă-mî, eu mă cam îndoiesc de interesele d-tale dc familie. Cted mai mult** *că* **te-a apucat dorul de ţara... vreun colţ de pămînt retras, unde-n ascunzi afecţiunile sincere si adevărate, ce fiecare om păstrcaz.i în inima lui.**

CONRAD *(voind să protesteze) :* **Crcdeţi-mă...**

Dna LUCHIANU *(intterupîndu-l):* **Nu mai protesta Daci ai-i este. eu nu pol şi nici nu trebuie să te-mpiedic de a fi fericit.** *tCu melancolie.)* **O! Aşa de rar ni se-ntîmplă lucrul acesta, că daca e putinţă să-l avem o data în viaţa noastră, am fi criminali către noi înşine lăsîiidu-l să treacă.**

CONRAD : Nu e cazul meu, vă rog să credeţi,

D-na LUCHIANU: Oricum ar fi, rugămintelc noastre, de vor fl auzite, vei ii fericii, căci eşti o nubilă inimă : îţi datorim astăzi, toata poziţiunea noastră pierdută...

CONRAD: Va mulţumesc, doamnă, sunteţi fojito bună.,.

SCENA XIV-a

Aceiaşi, SOTIR, ELENA. Elena intră aducînd de braţ pe Sotir

ELENA: Yi-I aduc să vedeţi ce raritate de socru!... A! Măria nu e aici ?... A comandat un nou transport de cadouri la Paris...

SOTIR: Cuconiţă Eleno* da' rău! după onorurile ce ne face guvernu, ar trebui sa dăm şi mai multe cadouri.

Replicile merg altfel în manuscrisul II, pînă la sfîrşitul scenei, înlocuind sau intercalînd replici 51 situaţii din fosta scenă XI a manuscrisului I. după cum urmează : *1*

..SOTIR : Cuconiţă Eleno... După părerea mea, darurile date cu rost şi la vremea *hr* nu sunt parale pierdute.

D-na LL'CHIANU: Ce fel? adevărat, cuscre... te-ai făcut risipitor!...

SOTIR (Jrei *înduşi miinile) :* Hei!... Sărut mîna, cuscră... Cinrj facem nuntă, banm să se ducă vestea... n-am muncit eu degeaba...

MĂRIA *(intră în costum de călărie).*

LUCA *(inaintînd):* A!... *(Se apropie de dinsa.)* Eşti 'ncîntătoare !... De o eleganţă perfectă !... Mă prinz ca amazoana d-tale e tăiată în atelierele celebrei Dumonteuil la Paris.

SOTIR *(în admiraţie):* Frumos! Frumos dar şi face... Lucru bun nue scump niciodată.

MĂRIA *(câne Luca)* ; Eşti foarte bun, d-le, dar amazoana mea e făcută în ţară.

LUCA : Atunci toată frumuseţea hainei ţine de graţia celei ce o poartă. *(Aiînd aerul d-a observa.)* A !... ai plîns, sau eu mi-nşel ?

MĂRIA *(emoţională) :* F.u ?...

SOTIR *(nzînd);* S-o fi necăjit, mititica, pînă a-nccrcat tualetele... Asta e necaziil fetelor... ce grijă au ele, drăguţele.

MĂRIA *(lui Luca) :* D-le Luca, ini se pare că cunoşti sentimentele si lacrimile omeneşti...

STROE : Cum cunoaşte şi amazoanele...

SOTIR *(hi parte) :* Iar ?... Dar ce tot are cu băiatul, d-le ?

STROE *(lui Sotir) :* Sufletul nu se-mbracă după modă şi de-aceea mititelul nu-i cunoaşte atelierele.

SOTIR *{lui Stroe):* Cum vorbeşti în atingeri d-ta, d-le... în mine bate vorba d-tale ? *(în parte.)* Hei, dar se cam trece cu gluma.

1 LCA : Plezantăm, papa !...

ELENA *(lui Luthianu):* Cum nu, o vom privi din balcon. {De la moartea lui Gogore nu mai ies călare — replică ştearsă.] *(Iese cu d-na Luchianu.)*

MĂRIA *(intinzind mîna lui Conrad) ;* Pleci !... *(Stăpînindu-şi ernoţiunea.i* Poate să nu ne mai vedem... Adio!...

LL'CA *(inaintînd spre Măria):* D-nu Conrad ştiu că pleacă mîine... Nu mergem, d-şoară ?...

MĂRIA *(dînd brand lui Stroe) :* Da...

SOTIR *(lui Luca) :* Ce \e tot amestecă?... De ce n-ai luat tu mireasa la braţetă *t (lese grsticidlnd, urmind pe Luca.)"*

L'rmează scena XII-a, manuscrisul I, cu Conrad singur o clipă.

D-na LUCHIANU : Da, cuscre, numai să-ngrijiţî ca acesie cadouri să nu le faceţi şi la Cametă.

CONRAD *(apropiindu-se de d-na Luchianu)* ; Sărut mîna. doamnă.

D-na LUCHIANU : Te duci ?...

CONRAD; Aj mai sia cu plăcere, dar trebuie să isprăvii: nişte socoteli... *(Se închină* **fi** *iese.)*

SCENA XV-a *

Aceiaşi, afară de Conrad

SOTIR *(ameninţînd cu degetul în urma lui Conrad) :* Te învăţ eu pe d-ta ! tn sfîrşit, cucoană Lizico, l-am dat pe faţă...

înainte de această scenă figura, în manuscrisul II, wu în întregime nouă, confruntarea între Conrad si Luchianu (scena XIII).

„CONRAD *(văzlnd pe Luchianu, face o mijcare de mînie)* : El !

LUCHIANU *(calm):* Stăpîneşte-ţi minia, d-le... Recunosc ca am fost foarte aspru cu d-ta... dar...

CONRAD *(cu demnitate)* : D-le, nu am dreptul a-ţi cere d-tale socoteală de asprimea şi nedreptatea insultelor ce mi-ai aruncat in faţă... într-o zi vei înţelege purtarea mea. Socotelile, cred, le-ai cercetat.

LUCHIANU : însărcinatul meu mi-a adus toate actele, toate comptel; şi casa concordă cu arătările d-tale. Dupe cele ce s-au petrecut între noi...

CONRAD: Nu mai pot sta în casa d-talc.

LUCHIANU : îmi pare rău că ra-am Ksat a fi amăgit [eu atîta uşurinţă — cuvinte şterse]... Cunosc pe cel ce a urzit această intrigă, il voi răsplăti dupe cum merilă. *(Scoate un portofoliu din care scoate bilete de bancă.)* Am văzui că remunerariul cuvcnil d-tale im l-ai oprii. *(Numărîndu-i biletele.)* Iată 30.000 fr., la care eşti îndreptăţit pentru doi ani 1/2.

CONRAD *(cu demnitate, lulndu-i) :* Vă mulţumesc, d-le. *(Inaintînd spre Luchianu, care voia să se retragă.)* Acum permileţi-mî a vă înapoia această sumă... *(Pune biletele pe masă.)* Tatăl meu vă datora 40.000 de tr. şi...

LUCHIANU *(nedomtrit) :* Cum tatăl d-tale ?

CONRAD: Mă numesc Alexandru Martinun.

LUCHIANU: D-ta?

CONRAD: Da, d-le. *(Punînd o hîrtie pe masă, pe care a scos-o din s'n):* lata şi o poliţă pe care o voi plăti negreşit, prin munca mea... Acum sunt plătit de d-ta... (de d-ta care m-ai insultat ca pe cel din urmă dintre lacheii d-tale.,

D-na LL'CHIANU ; Fe tine?

ELENA *(repede) :* Pe cine ?

SOTIR : Cum. nu ştiţi ?

D-na LUCHIANU : Eu nu (tiu nimic.

ELENA : Nici eu.

SOTIR : Vai de noi !... Păi bine, ăsta v-a furat pînă cînd s-a chiaburit, mi-a spus si d-nu Luchianu.

D-na LUCHIANU : Cine?

SOTIR : Ia, franţuzu ăsra. Vezi bine ! se duce, ca e om bogat acuma.

D-na LUCHIANU *(indignată):* Ce spui, d-le SoiirVorbeşti lucruri pe care nu le cunoşti.

SOTIR : Ce-ţi spui cu. V-a mîncat pînă acuma cel puţin... **(ie** *gîndeşte)* **10.000** de galbeni. Şi ceea ce mă miră mai mult este ca d-nu Stroe e prietenul lui.

D-na LL'CHIANU : Dar noi toţi îi suntem prieteni.

SOTIR : îmi pare rău — dar eu n-am bună părere de cei ce stau în prietenie cu dînsul.

D-na LUCHIANU : E grav ceea ce spui d-ta, şi ar fi de dorit să nu mai tepeţi lucrul acesta si către alţii.

SOTIR r Eu am învăţat să cunosc pe oameni ţi îi cântăresc repede. Acest Conrad e un... şiret şi jumătate. V-a furat destul, credeţi-mă pe

ELENA *(indignată): Allons donc!...* esti... esti imposibil cu acuzaţia d-tale.

LUCHIANU *(atins);* D-le... Alexandre!...

CONRAD: [Acum te întreb pe d-ta : spune-mi, puteam să-ţi cer d-tate... tocmai d-tale... socoteală de insulta ce mi-ai aruncat in faţă ? — replică tăiată cu creion negru]. Ceea ce mă consolează, d-le Luchianu, este că nimic din ceea ce ai bănuit inu mă mai poate atinge.

LUCHIANU : Crede-mă... Recunosc acum...

CONRAD ; Ai fi putut impune tăcere oricărui mizerabil deferitor... daca ai fi avut destirlă credinţă în mine.

LUCHIANU ***(urând) ;*** Aud viind... te rog nici **0** vorbă din tot ce s-a petrecut între noi... Vreau sa ştiu tot adevărul...

CONRAD: Permiteţi-mi a mă retrage, *(lese prin dreapta in jind.)*

LUCHIANU : Sotit!... O! aceşti oameni!... Nu vreau să-l văd. *(Iese prin uşa laterală din stînga.)"*

Urmează scena intrigii lui Sctîr în faţa d-nei Luchianu.

SOTIR : E, he ! cuconiţă ! Am văzut eu mulţi d-ăştia, călugări cu dtacu în rasă. Eu ştiu ce-i **paraua.** Banul meu r muncit şi înnodat de mine ca **să se** înmulţească, şi c'nd văd înşelători pe **lume** mă supără. Crede-mă, cunosc foarte bine treburile... Am destulă experienţă...

D-na LUCHIANU : Auzi ce infamie !

ELENA : Mă-ntrcb, **d-4e** *(către d-na Luchianu),* cum îi zice ? — *(aducîndu-şi aminte),* d-le Sotirache, in ce fel de lume ţi-ai **făcut** lunga d-tale **eKperiertţă, căci** eu am fost de faţă cînd d-nu Conrad a **oprit** pe d-nu Luchianu de a-şi vinde **moşia,** plătind datoriile cu economiile ce făcuse.

SOTIR *(lată a-şi pierde cumpătul)* : Asta **o** făcea ca să-i spoiască **ochii** şi mai mult.

ELENA *(depărtindu-se) \ Cest une infante.' (Se-ntoarce repede.)* A!... Acuma mi-aduc aminte. **Ştiu,** ştiu. Auzi?... Ai această uri **contra** d-lui Conrad, câ te-a împiedecat să cumperi moşia!...

SOTIR : Da' de unde o mai scoseşi ?...

D-na LUCHIANU *(întrerupindu-l, îl ia de braţ ca să iasă) :* Oricum să fie, **e** bine să nu mai repeţi lucrul acesta. Aidem în grădini s-aşteptăm copiii. -

SOTIR *(ieşind)* Să mă ferească D-zeu, **eu** am destule pe **capul** meu... *(Iese.)*

* iPînă aici, replici inversate, câteva eliminări, câteva înlocuiri de cuvinte; de aici încolo, scena e noua, în manuscrisul II :

„O SERVITOARE *(cu o hîrtie în mînă)* : Cuconiţă, a venit două [lăzij pachete de Ia Bucureşti, cu flîrtia asta.

SOTTR *(lulnd hîrtia) :* A ! A !... Ştiu ce este,., tot d-ale mele... Mă iertaţi, vreau să văd de au ajuns în bună stare. *(Le cercetează fără a vedea pe femei cind iese.}*

ELENA : Auzi infamie !... Conrad hoţ El, onoarea personificată.

D-na LUCHIANU *(abătută):* Este un om rău **acest** d-**nu** Micronescu!... Crede-mă, Eleno, noi facem o greşeală de a ne înrudi **cu** acest fel de oameni. **Sunt** mîhnită pînă în adîncul sufletului, .im nevoie de a-mi schimba gîndurile... Iarta-mă *(lese foarte abătuţi.)*

ELF.NA *(privi'td-o ieşind):* Numai mamă să nu fu!... Sfîtirâ femeie... şi cît trebuie să fi suferit în viaţa sa ! A ! mor de urit aci... să **scriu** surorii mele. Plec iu voiagiu !... *(lese,)"*

SCENA XVl-a'

ELENA, mai pe urmă CONRAD

ELENA: Auzi d-ta infamie V.. ConraT) hoţ!... El, onoarea personificată. A ! lucrurile acestea te indignează. Eu am să mă hotărăsc să-i spui tot...

CONRAD *(intrînd):* Sunteţi singură... Căutam pe d-nu Luchianu... nu s-a-ntors încă ?

ELENA : Nu. încă nu s-a-mors, dar...

CONRAD *(vrind să iasă) :* Mă iertaţi atunci-..

ELENA *(mergînd reped; către dînsul):* Nu, nu, tocma dimpotrivă, aş dori să stai un moment, am să-ţi vorbesc. Eu sunt foarte uşoară, nu c aţa? Mă judeci ca pe un fel de pasăre nebunatecă, la care te uiţi cu plăcere, zburînd prin aer, dar n-ai vrea niciodată să o ţii în colivie. Spune drept, mă crezi o nebună, nu e aţa ? Ei bine, le-nşeli. (// *ia de braţ si-i aduce pînă în faţa scenei.)* Vei vedea îndată. Spune dacă nu te aştepţi acuma Ia o declaraţie de 3mor. *(Conrad vrea să protesteze.)* Protestezi degeaba, toţi bărbaţii sunteţi totuna, si poate ca d-ta eşti mai bun decît toţi... De aceea meriţi să se intereseze cineva de soarta d-tale.

Înaintea acestei scene, manuscrisul II aduce un amplu monolog — scena XV •— al lui Sotir.

.SOTIR *(singur, intră necăjit, ctezînd că ceh două femei sunt în scenă):* Ei! ce ţară e asta? Toata lumea te înşală... închipuiţi-vă... A! Nu **sunt** aci... Dar ce naiba au... Eu cam încep a mă sătura de nazurile boiereşti... Cocoanele astea se cam uită nu ştiu cum... Ţin fără ruşine la veneticul acela de Conrad... Cuscrul meu m-a scos din pepeni cu igomoniconul lui... da' ce?... nu e Constituţie?... suntem una şi una acum!... Hîm ! mi se pare că am făcut mare prostie de m-am încusctit **cu** dînşii... Mă iau eu, om în toată firea, după Luca... el, de ! o fi... l-a ameţit [ciocoaicelel cocoanele cu marafeturile şi colachiile lor... Casa e asta?... Nu **e** mînă de fier... nu e siăpîn aici?!... Unde mai pui şi pe obraznicul acela de Stroe, care mereu-şi bate joc de băiat... Hîm !... Ei !... poate nu e tîrziu... slavă Dnmnului, fete sunt destule... [prost ce sunt] Mă ruga pentru fata Iui Hagi... Stăncuşor... negustori... oameni cu avere nu glumă, zestre 25.000 galbeni... gîndeam si eu să ne ridicăm la obraze... dar **m**-am fript! 2ău, Luca **e** un... prost... aşa o sa-i zic... n-a pierit lumea ! Ce atîta zor pe el... de m-a zăpăcit şi pe mine... Am să vorbesc două vorbe d-lui— cuconului Aleco... vreau sa mă lămuresc **mat** bine... şi cu zestrea ce brumă e... nu e lucru limpede ! *(lese.)'*

In continuare e scena cu confruntarea Conrad—Elena, începută în manuscrisul II, sub o zodie de veselie a lui Conrad şi de indignare a Elenei împotriva mişeliei lui Sotir, de compătimire pentru d-na Luchianu.

CONRAD *(cu puţină ironie):* A ! mă protejaţi ! Sunteţi foarte bună !

ELENA : .Poţi să fii ironic, că eu nu mă supăr. *(Lăsindu-1 de braţ, rămîn faţă în faţă.)* Am auzit ca pleci. E adevărat ?

CONRAD : Sunt silit... Afaceri de familie mă recheamă In Franţa.

ELENA : lana-mă să-ţi spui verde că minţi. Nu te recheamă nici o afacere, şi pleci pentru alu cauză.

CONRAD *(aparte) :* Ciudată făptură.

ELENA : Eu am înţeles toate lucrurile. Iubeşti pe Măria... şi pleci pentru insulta teribilă pe care ţi-a făcut-o d-nu Luchianu, bănuindu-te că-1 înşeli.

CONRAD : Doamnă !...

ELENA : Acesta este adevărul. Pleci din cauza d-lui Luchianu, şi d-nu Luchianu a făcut acest lucru neauzit, din cauza d-lui Sotirachi. Iţi mărturisesc că pentru mine d-l acesta este o canalie cum rareori ai ocazia să întîlneşti.

CCuNRAD *(x/rind să-l apere) :* Dar, doamnă, nu crez să-l cunoaşteţi...

ELENA *(oprindu-i) :* D-ta nu ştii că eu am fost faţă la cea dintîi scenă urzită de acest intrigant. Ţi-aduci aminte, acum cîteva zile, cînd se tocmea cu d-nu Luchianu asupra unei moşii, d-ta ai intervenit, declarînd că poţi plăti suma penitu care moşia era angajată la Credit, şi astfel d-nu Sotirache pierdea cîştigul sigur ce-i da afacerea cu d-nu Luchian.

CONRAD *(aprins) :* Cum ? Credeţi...

ELENA : Nu cred — ştiu pozitiv, sunt convinsă.

CONRAD : Sotir !

ELENA : Un intrigant, care e în stare să vînză de patru ori pe Crislos, dacă aceasta i-ar da un cîştig de patru ori de mare. II supărai în calculile lui. A voit să te înlătureze ji a reuşit.

CONRAD *(cu indignare) : Ce* să mă-nlă(ureze M-a dezonorat. Eşti sigură că el ?...

ELENA : Sunt convinsă. De ce nu rămîi şi nu cauţi prin toate mijloacele să-i dai pe faţă infama intrigă ?

CONRAD *(cu tristeţe) :* Degeaba !... Dacă d-nu Luchianu n-a avut destulă credinţă în mine, încît să-i impuie tăcere acestui mizerabil clevelitor, e dovadă eă însuţi el nu mă respectă indesiul. F. mult mai cuminte să plec. *(Se aude zgomot la usă. D-nu Luchianu rîde în hohot.)*

ELENA : I-auzi-i, vin.

CONRAD ; Mă rog, nici o vorbă din toate aceste, nici chiar către d-na Luchianu.

SCENA XVIII-a*

Aceiaşi, D-na LUCHIANU, SOTIR, D-nu LUCHIANU, SUBPREFECTUL. D-na Luchianu la braţul lui Sorir intră întîi ; apoi intra d-nu Luchianu si subprefectul în haine de vînătoare.

LUCHIANU *(rizînd)* **: Va să zică tot dreptate avea Stroe. Unde-i Măria, să vadă isprava d-lui subprefect** *(rîzind):* **două prepeliţe! numai două !**

SUBPREFECT.UL : Credeţi-mă ca nu erau, toată fîneaţa aceea e bătută.

LUCHIANU: Ei, Sonrache ! tu mai tragi cu puşca ? ori a ruginii oţelile.

SOTIR ; Ehei ! cucoane Aleco, dacă d-nu subprefect ar fi avut oţelele ca ale noastre, nu era să se-ntoarcă numai cu două prepeliţe.

ELENA *(scoţhid o pasăre din geantă — rîde} ;* **Sărmanele, sunt si berce.** *(Către Conrad.j Ce* **zicî, d-le Conrad ?** *(Ţine prepeliţa d-un picior in aer.)* **Parca sunt eu cînd sunt îmbrăcată în Water-hroof.** *(Rid toţi.)*

SUBPREFECTUL *(către Satir) :* **Cîr despre oţele, v-asigur că le am foarte bune. Am o puşcă minunată,** *(la puşca să le-a arate. Toţi s-adună în jurul lui.)* **Nu vă temeţi : e descărcată.**

ELENA : Prea frumoasă.

*** Scena aceasta este eliminată de tot în manuscrisul II. în locul ei, se dă spaţiu confruntării Luchianu—Conrad—Sotir, demascării acestuia, din urmă.**

„LUCHIANU *(lui Sotir)* **: Da, d-vtră [descriţi un punct negru] sunteţi o pată în societate !...**

SOTIR : Dar, cocoane Aleco!... *(Văzind pe Conrad.)* **A ! D-nu e tot aici!... N-a plecat încă !...**

CONRAD (care *nu-şi mai poate stăpîni mînia):* **Da, tot aicea... pentru ci să [confund] înfierez pe cel mai mare mişel dintre calomniatori !...**

SOTIR *(cu ingimfare)* **: Ei ! ascultă... mie-mî vorbeşti pe tonul acesta ?**

CONRAD *(aprins)*: **Calculile tale meschine te stăpînesc ca pe o fiinţă infernală ! Dupe ce ai ieşit în calea mea ca un vînt de nenorociri... Dupe ce ai cercat să-mi răpeşti stima tutulor !,.. Dupe ce mi-ai răpit iubirea şi ai speculat asupra zestrei ca un netrebnic — ai voit a mă şi dezonora !...** *(S-apropie de Sotir ameninţător.)* **Oh ! daca nu mi-ar fi scîrbă de singele tău, te-as zdrobi ca pe un şarpe !...**

SOTIR *(fără a-fi pierde cumpătul);* **Te dă înapoi!... Nu am nimic a împărţi cu un om ca tine !.,.**

CONRAD : Un om ca mine !... [A împărţi... împărţeala şi calcu-lul meschin este dumnezeul tău !...]

LUCHIANU *(rîzind):* **Chiar dacă o fi încărcată toi nu ne temem. Puşca ta e atît de învăţată sa dea pe de maîgine. încît nici din greşeală nu ne poate lovi.**

SCENA XVIU-a

Aceiaşi, LUCA

Luca întră cu precipitare ; e plin pe o parte de praf ; vrea să vorbească şi nu poate.

LUCA ; Alergaţi ! O mare nenorocire !

TOTI Ce e, ce e ? *(Luca cade pe un scaun.)*

LVCA '. Grăbiţi, pentru D-zeu !

D-na LUCHIANU : Măria !... S-a întîmplat ceva ?

LUCA : îngrozitor !

ELENA : Vorbeşte !

D-na IUCHÎANU : Pentru D-zeu. vorbeşte!

LUCA *(ridiclndu-se) :* **Calul Măriei...** *(Emoţionat sc opreşte.)*

D-na LUCHIANU : Spune odată !

LUCA : ...s-a dus într-o goană sălbatică... spre malul Argeşului...

D-na LUCHIANU *(frîngîndu-si mîinile);* **$'î era calul cel negru, neînvăţat.**

SOTIR *(lui Luchianu)* **: Dar cine este acest om... tare cutează sa mă necinstească in casa d-tale ?**

CONRAD: Cine sunt?... Sunt Alexandru Martinian... si pot vorbi cu fruntea sus... penrru că ştiu astăzi cine este mişelul ce a vestejit onoarea tatălui meu *<.... (Aratindu-i o hirtte lui Luchianu.)* **Se numea Sotir Micronescu acel venetic, Care ca [ajutor al tatălui meu] consilier delapidase banii ce au dezonorat pe sărmanul meu tată !... Ah ! [D-zeu este drept în răzbunările sale !...] eşti descoperit acum !... Mizerabile !...**

SOTIR *(nemaiputîndu-si stăpîni mînia)* **: [Ai nebunit !...] A ! dar atita neruşinare !... Dar dacă eşti Alexandru Martinian loc... eu nu mă tem de fiul unui hoţ !...,**

CONRAD *(exasperat)* **: Ah !...** *(Zărind revolverul uitat de doctor pe etajeră, de la dreapta lingă uşă, îl apucă fi se duce ameninţător către Sotir.)* **Viperă...** *(Tocmai atunci întră Luca urigînd după ajutor.)"*

Ultima indicaţie scenică e caligrafiată de Duiliu Zamfirescu, adăugată după ce — probabil de către el — a fost şters un final ce se declanşa apropiat de cel din manuscrisul 1, **care duce la moartea lui Sotir, acesta salvat însă, în versiunea iniţială a manuscrisului II, prin intervenţia lui Luchianu :**

.CONRAD: ...mori, dar... *(Armeaiă revolverul, Luchianu se pune hure dinţii* **şi-i** *paralizează mişcarea de a* **trage.** *Conrad, exasprrrat. aruncă revolverul, Sotir e consternat)"*

LUCA: Cel negru... Cum am ieşit în marginea satului, n-a fost chip să-1 mai stăpînească... Se ducea nebun, peste dealuri, peste val... Fugea, fugea de-ţi era groază... Voiam să-l ajungem. Strigam din toate puterile... Măria ni lăsase friul slobod. * Calul meu cade. Am vrut să strig $i n-am putut. Era oribil. S-apropia de mal.

D-na LLCHIANU *(repezindu-se la Ufe):* **Măria!...** *(Toţi iei cu precipitare dupe dinsa, si intre cei din urma vrea să iasă fi Luca cu tatu! său, Conrad a rămas într-un colţ al salonului în nemişcare.)*

SCENA XIX-a

LUCA. SOTIR, CONRAD

LUCA *(-rînd să iasă) :* **Sărmana Măria.** *(E foarte mifcat.)*

SOTIR *(apucindu-l de* **rmueca** *îl oprefte):* **Li". Ce-i? A murit, a murit! Slavă Domnului, sunt destule feir. primprejur... N-a vrut D-zeu să fie cu dînsa, o fi cu alta... nu trebuie să-ţi fringi mîinele atîta, si să-ţi faci sînge rău... E Miţa lui Stejăreanu, are 15 mii de galbeni zestre... Slavă Domnului, n-a pierit lumea de dor de fete...** *(Luca, fără a-l asculta, se repede fi iese pe uţe.)* **Eşti un prost, fătul meu.** *(Vrea să iasă fi el.)*

* Din manuscrisul II, pare a rezulta mai dar intenţia sinuciderii —acolo ,Măria îi lăsase firul slobod.., parcă ar fi voit singură să moară". Insă ea nu moare nici în versiunea manuscrisului II, ci e adusă de Stroe şî doctor, care o susţin, tot „cu hainele în dezordine şi cu voalul plin de sînge".

Iată scena finală, cu totul alta deoît în manuscrisul I :

.**CONRAD** *(c-un ţipăt) ;* **Moartă !** *(La vederea ei voieşte să înainteze, dar nu poate, se învînefte ca un om ameţit.)* **Moartă !...** *(Cade mort.)*

D-na LUCHIANU *(alergînd la Conrad) :* **Alexandre !...**

MAR1A *{alergînd la ei):* **Alexandru!... Ah! Alexandru... Sunt eu...** *(Cade in genunchi Ungă dînsul.)* **Ah !...** *(li ţine capul în mîini.)*

DOCTORUL *(după ce a pus mîna pe anima lui Alexandru) :* **[Un anevrism al cordului.] Nu mal e nimic de sperat.,. Moartea a fost instantanee.**

MĂRIA (cu *disperare):* **Dar... Ce?... Moare?... Mort!... A!...**

STROE : **S-a sfîrşit.**

SOTIR *(care înaintează spre Luchianu)* **: Cuscre... cu...**

LUCHIANU *(arătîndu-i* **uşa** *cu un gest important):* **Nu-i loc în familiile oneste penrru parveniţi!...** *(Pe cînd acesta pleacă fruntea fi iese umilit)* **Sărman copil... Şi ar fi putut fi fericit !...**

STROE : **Prea tîrziu !...**

Fine

CONRAD *(pe care Sotir nu-1 băgase de seanţă, vine spre dînsul tremurlnd):* **Mişelule !** *(Sotir se dă cu doi pafi înapoi.)* **E cu putinţă sa fii atît de mizerabil?! In faţa morţii chiar, calculile tale meschine te stăpînesc ca pe o fiinţă infernală... Mizerabile ! După ce m-ai dezonorat; după ce aî înşelat buna-credinţă a unui om onest; după ce al speculat asupra zestrei ca o canalie; după ce te-ai ales deputat înjelînd pe toată lumea şi necinstind numele şi poziţia pe care o ocupai — eşti spcculanl, eşti laş pînă şi-n faţa morţii?!...** *(Apropiindu-se de Sotir ameninţător; Sotir se retrage.)* **A!... Dacă nu mi-ar fi scîrbă de sîngele care îţi curge în vine, te-aţ zdrobi ca pe un şarpe**

SOTIR *(fără a-ft pierde cumpătul) :* **Ei! Ia ascultă! Te cam întinzi d-ta.** *(Voind să facă un pas către Conrad.)* **Te dă înapoi, lichea !... Ce? Crezi că am să mă tem dc un... hoţ !*** *(Conrad se retrage inapoi, xnspăirr&mal. ukttndu-se ţintă in ochii lui. Ei se privesc un moment, fără a pronunţa nici un cuvînt. Sotir rupe tăcerea.)* **Auzi obrăznicie** *'. (FStlnd un pas către ufe.)* **Vrei să faci pe gatantomu ! Să aperi pe d-ra Măria ! Acuma am cunoscut-o foarte bine şi pe d-ei cine este... neruşinaţi!...** *(Conrad se uită cu turbare împrejurul lui fi zărind revolverul uitat de subprefect pe etajera de lîngă Ufe, îl apucă fi-l descarcă în pieptul lui Sotir.)*

CONRAD: **Ciine !...** *(Sotir cade mort, Conrad rămine cu revolverul în mină. uitîndu-se ia cadavrul lui Soltr. După aceea, înspăimintat, se retrage cîţiva paşi înapoi.)*

SCENA XX-a

TOŢI

Se aude mai întîi marc zgomot. Uşa se deschide şi intră Marîa cu hainele pline de praf, şi cu voalul pătat de sînge

CONRAD: **Tu** *(Măria se repede cu braţele deschiie către Conrad. Toţi ceilalţi stau la ufă fără a)i văzut cadavrul lui Sotir.)*

MĂRIA: **Eşti in... acuma te cunosc... .Stroe mi-a spus totul.**

* Elementele acuzaţiilor lui Conrad, adresate aici lui Sotir, sînt lolosiie în manuscrisul II, în prezenţa lui Luchianu. In manuscrisul I, cineva, probabil Duiliu Zamfirescu, a lăiat cu creionul apostrofa relativă la deputăţie, şi cu dreptate : nu era cazul ca personajul să devină şi in această chestiune justiţiar din principiu faţă de Sotir.

CONRAD *(cu deznădă̆fduiref*: **Sunt cu...** *Dar e prea tîrziu...* **Sunt un omorinor.** *(Arată cu degetul cadavrul lui Satir.)*

TOȚI : A ! Oribil !

LUCA: Tată. *(Se repede câne cadavru.)*

SUBPREFECTUL *(înaintând către Conrad)* **; în numele legii, te arestez.**

CONRAD *(ridichidii-fi fruntea fi anmcind revohcul din mîna)* **; Mă numesc Alexandru Martînian !**

MĂRIA *(căzînd în genunchi înaintea subprefectului):* **D-le!... Aibi indurare, el nu poate ti un omorîtor.**

D-nu LUCHIANU : Nepotul meu !...

MĂRIA *,ridicîndu-se* **ji** *mergind către Luchianu);* **Tată, fie-ți milă de dînsu. c nepotu d-tale. El n-a omorît. Bl nu p"ate omorî. Zi un cuvine, te rog...**

D-nu I.UCHIANL : E prea tîrziu !...

CORTINA CADE

Să urmărim acum, după test, desfășurarea paralela a piesei *Prea t'.rziu,* **în cele două versiuni, pentru a distinge ți evoluția substanței ei dramatice de la nuvelă către teatru, şi de aici către roman.**

In principal, noutatea de cea mai mare semnificație a piesei față de nuvela *feana* **este apariția grupului Micronescu, tată si fiu - - Sotir. respectiv, Luca. Deoarece in textul pe care-1 reproducem, numele dat de Duiliu Zamfirescu e Micronescu, ÎI utilizăm tot astfel pentru toată demonstrația noasiră. Microncscu-tatăl, Sotir pe numele mic, in ipostaza din roman e chiar Tănase Scatiu, al cărui nume de familie e compus direct din personajul piesei : Sotirescu, românesc, ca si Micronescu, dar cu rădăcină grecească. Nici Micrcinatf, cum s-a şucat. au ineaiă tfotiuS !>v menclaturii greceşti, deoaitLe** *micron* **e de proveniența din arhipebg şi înseamnă ,foarte mic".**

Toată piesa. în varianta a doua, se scrisese la început cu *Micronescu* **—- ca in prima ei variantă, cea din concurs — în ioc de** *Micronof).* **inclusiv la di>iributie. Corectura \ficronescu-Micronof! e făcută, mai peste tot in manuscrisul al doilea, cu cerneala violetă a întregului text, iar scrisul e al lui Vellescu.**

Aşadat, avem în piesa un Scatiu gata ajuns deputal şi tată de familie, ca în romanul *TânJte Scatiu,* **nu candidat abia la însurătoare şî cu moşia abia încropită, ti in** *Viața la țară.*

Ceea ce e necesar să se arate dintru început e că acțiunea piesei e plasată clar in perioada contemporană cu scrierea şi jucărea piesei — cum spune autorul în indicațiile de regie: „Acțiunea la țară, în zilele noastre", formulă care se repelă şi pe afişul unirei reprezentații.

La redactarea *romanului,* **Sotir din** *piesă* **va fi pioiectat In urmă cu aproximativ 15 ani, în perioada imediat următoare răsturnării lui Cuza. adică, în** *Viața la țară,* **prin 186S—69, şi 5—6 ani ulterior — deci cam 1874 — în** *Tănase Scatiu.* **Spațiul dintre acțiunile celor două romane îi e de ajuns personalului să străbată drumul de la s tnația lui Scatiu, neisiorisiiă** *in* **piesă,]a aceea a lui Soiir**

Romanul se însărcinează, aşadar, să urmărească *procesul de: enirii* **Scatiilor de primă generație, în timp ce piesa îi surprindea pe aceştia într-un stadiu de relativ triumf şi de stabilitate a categoriei.**

Tînăr, Scatiu are nevoie *în roman* **de nevastă şi de urmaşi, problemă depăşită în piesă, unde el îşi însoară** *fiul,* **.iipirant la cultură şi la fată din nobilime, aceasta reprezentând acum o altă etapă din aristocrația liberală, brătinisetă — cea a banului dobîndit** *prin moştenire —* **in timp ce moşierul Luchianu întruchipează boierimea de sînge, totuşi nu de prea veche proveniență, dar nici ciocoi. Cei doi Microneşti sînt. cum va spune scriitorul ceva mai tîrzîu, acea „lume aproape nouă : lumea arendaşilor", ridicată „pe temeliile unei idei politiLO-sociale a răposatului Brătianu". La început, spune Duiliu Zamfirescu, aceştia sint „discuiți, şi prin urmare liberali", apoi, pe măsură ce-şi măresc averile, e: „devin conservatori" (Scris, către Titu Maiorescu, din -M mai 1890).**

Procesul acesta e muli mai bine şi mai explicit cnnsemnat n piesă decît în roman. Căsătoria cu fata moşierului poate fi interpretată ca un act de conservatorism, la fel participaiea ia polîiiră — dar cameleonismul politic al lui Scatiu, trecerea lui dintr-un partid iu altul, era un apanai al burgheziei proaspete şi nu al clasei boiereşti, care putea fi „liberală" în gîndire. ca Sața Comăneşteanu, Matei Damian şau Mihii Coroăntsieanu — „liberală" în sensul că deschisă înnoirilor, progresului — dar nu versatilă, nici instabilă.

Tot Duiliu Zamfirescu promite în 1S95 o răfuială necruțătoare cu „pîrlitii de arendaşi, ajunşi bogați, deveniți factori politici, falşi In întîia şi a doua generație" (Scris, către Titu Maiorescu, din 9'21 iunie 1895). Romanul *Tănase Scatiu* **execută numai „întîia generație", piesa** *Prea tirziu* **o face şi cu a doua, prin Luca, fiul lui Sotir, veleitarul cu rudimente de învățătură, dar, ca fecior de bani gala. rămas la stadiul ridicolului, spre deosebire de noblețea spirituala autentică a Manei Luchianu —- ținta lui matrimonială — a lui Stroe, leKineurul piesei, tnăr**

tobă *di* carte, iionic de la înălţimea bagajului său intelectual şi, desigur, a averii sale. Avere are ţi Luca, pe cea paternă, dar el e prost, de aceea tatăl său caută mereu să-l protejeze împotriva „răfuielii" pe care tot mereu i-o rezervă scriitorul, prin Stroe, reală în piesă, la adresa generaţiei a doua de parveniţi, numai promisă în roman, unde însăşi această generaţie lipseşte.

Insă, proiectînd în *romanţ* pe Sotir în urmă cu 15 ani faţă de *piesă,* Duiliu Zamfirescu produce nu numai contaminarea tatălui cu fiul, în personalul unic Scatiu, dar ajunge să contamineze şi două epoci: cea de la 1883 sau 1884, cînd, ipotetic, se plasează acţiunea piesei — sau anterior cu un an-dol, însă avînd o problematică acum continuă pentru întreaga epocă postbelică — şi cea *dinainte de 1877,* sau, mai exact, cea de îndată după reforma lui Cuza de la 1864. Tinereţea lui Scatiu, pe Ia 1868, nu cunoştea răscoalele, pe care însă maturitatea lui Sotir, Ia ISăî—1881, începea să le cunoască, dovadă ridicarea ţăranilor de la Bordeni-Scorţeni împotriva Scatiului focal, *'.o* august 1883, în legătură cu care Duiliu Zamfirescu va face anchete, va scrie reportaje, va asista la proces etc.

Au loc, aşadar, contaminări şi suprapuneri intre personaje şi acţiuni literare, dar si între epoci social-politice cu problematică diferiră. Trecerea anilor a netezit pentru noi, cei de azi, deosebirile dintre perioadele dinainte de 1877 şi de după, astfel că unele anacronisme şi inadvertenţe pe care Ic semnalam în romane (vezi *Notele }i comentariile* la voi. II al prezentei ediţii) trec neobservate. De pildă, în epoca piesei *Prea tîrziu,* la 1883—188*, se putea vorbi despre faptul că un politician de duzina ca deputatul Sotir trece de Ia conservatori Ia liberali şi apoi la junimişti — nu şi în perioada deputăţiei Iui Scatiu, la 1874, cînd partidul junimist încă nu exista ! La fel, Dinu Murguleţ nu putea vorbi, la 1868—1S69, cînd se petrece, logic, *Viaţa la ţară,* despre „agenţii străini", desigur socialişti, care îndemnau pe ţărani Ia răzmeriţă — pentru simplul motiv că la noi acţiunile socialiste ia sate încep după războiul de la 1877. Satir însă 11 putea acuza, în piesa *Prea tiriiu,* pe Aicxandru-Conrad de agitaţie (chiar de esenţă socialistă) între ţărani, căci aceasta era începută Ia 1883—1884.

Toate cele de mai sus le spunem pentru a sublinia că materialul de fapte ale piesei, din ordinea social-politica, e cel care determină în roman inadvertenţele menţionate, întrucit autorul a operai o simplă translaţie de material epic, fără suficiente preocupări de a diferenţia în roman epocile.

Sub raportul strict literar, lucrul era, fireşte, cu putinţă; sub acela al strictei fidelităţi documentate, apare eroarea, nu esenţială pentru atmosfera cărţii, dar foarte elocventă pentru noi în latura clarificării procesului de elaborare, a genezei romanului.

în mod necesar, *piesa* are mai multe personaje decît *nuvela,* care se reduce, practic, la intîlnirîle Iui Constantin Leon — sub travestiul său Conrad Leon — şi ale eroinei, Jeana.

In piesa, conflictul acesta amoros, din seria iubirilor înfrînie ale lui Duiliu Zamfirescu, nemărturisite şi de aceea zdrobite, e nu numai dublat, dar e şi surclasat de acela al raporturilor Luchianu-Sotir-Conrad. Conrad-Alesandru Martinian ocupă, cum se vede. locul prim al piesei, el e cel care va trezi pe moşierul orbit, va demasca pe parvenitul necinstit, v, redresa moşia, va face să prospere ţăranii. Chiar în domeniul personal ei are marea satisfacţie a răzbunării prin acte de binefacere, prin acţiuni sociale, i se restabileşte demnitatea, munca i sc preţuieşte, metodele Iui triumfa. Moartea lui, în versiunea finală a piesei, nu e un eşec, cum nu era un eşec actul justiţiar dîn prima versiune : uciderea Iui Sotir. Singurul lui eşec e în sfera iubirii, temă oarecum personală a scriitorului. în finalul piesei, versiunea primă, pe o filă liberă exista două menţiuni oarecum ciudate ale Iui Vellescu : una, cu cerneală violetă e următoarea: „Sunt fericiri care omoară!... (Conrad să moară de fericire)*. De unde deducem că în mintea celor doi coautori a existat la un moment dat ideea ca, în final, cind Alexandru-Conrad se convinge că Măria a fost salvată, că ea îi cade în braţe — el să moară de fericire că ea n-a murit, l-a recunoscut şi-1 iubeşte. Boala de inimă tot trebuia deci introdusă.

A doua nota e : „Cînd amorul este o nebunie sublimă, (apoi)... este o... prostie" — ceea ce poate fi o aluzie la sensul obstinaţiei lui Aleiandru-Conrad în eroarea de a nu-şi declara identitatea şi iubirea, nici atunci cînd totul se clarifică. Orgoliul lui sau simţul onoarer, demnitatea, duc prea departe un comportament care şochează, care a fost criticat de presă şi, de fapt, nici în termenii epocii, nici azi, nu-l putem explica decît prin romantismul perimat al scriitorului, de la cei 25 de ani ai săi.

în piesă intriga se extinde apoi prin existenţa celor doi tineri adversari, din generaţia Iui Conrad : Stroe şi Luca. Apare şi trinitatea feminina Maria-Elena-d-na Luchianu. Piesa devine frescă socială, din dramă intimă cum era nuvela, ea are conflicte numeroase şi, în general, bine articulate între ele. Sfera manifestărilor cu cea mai mare pondere

în piesă aparţin* raporturilor sociale; în» dramele eroilor, declanşate mereu în zonele ***intime,*** sînt potenţate, dos* la apogeu, de relaţiile lor *sociale.* In timp ce acestea rămîn să guverneze determinările generale ale lumii care evoluează în piesă. Absolvent al Şcoalei de la Grignan (sediul Şcoalci Naţionale franceze de Agricultură ţi in prezent), Conrad face minuni de spirit gospodăresc, unind rutina cu ştiinţa, ţi salvează In trei ani de la ruină două moşii, prin agricultura luminată — soluţie pc care epoca o rîvnea şi o predica, veştejind absenteismul noii generaţii de boieri. Spre deosebire, deci, dc Eugeniu Soleanu din romanul apropiat, *tn faţa vieţii* (1884), Alexandru-Conrad va aparţine categoriei din care vor face pacte viitorii Matei Damian şi Mlhai Comăneşteanu. El îşi asigurase o bună pregătire teoretică în cultivarea pămîntului, pe care Saşa o deprinsese din instinct şi din practica.

Ne aflăm deci, cu Alexandru-Conrad, ţi la Luchieni-Viforeni, în situaţia (ui Dinu Murguleţ de la Ciulniţei, dar ruina acestuia provine din faptul că e om foarte cumsecade, pe cită vreme a lui Luchianu e din cauza... dezordinei de pe moşie.

Teza scriitorului, care va deveni apoi centrală ţi în I'iafa *la (ară,* e că numai o plugarie bine condusă, după principiile moderne, adaptate situaţiilor existente după reforma lui Cuzi, poate salva marea proprietate de a ajunge pe mîioile foşiilor vechili şi arendaşi. Alexandru, devenit Conrad, salvează pc un Dinu Murguleţ în ipostaza de politician şi fanfaron — în timp ce, vom înţelege numaidecît, Sotir face o agricultură tot profitabilă, însă pe căi necinstite, storcind şi pămîntul şi pe truditorii Iui, cum va face Tărme Sotir«cu (Scatiu) în cele două romane din ciclul Comăneţtemlor.

Se înfruntă doua tipuri de prezenţe în perimetrul vieţii c mpencşti (în afara aceleia ţărăneşti) : a cultivatorului luminat, prin Conrad — care nu e moşier el însuşi, dar procedează cu devotamentul stăplnuiui pentru ogorul propriu — si a stăp!miorului hulpav de avere, fără scrupule. Simpatia scriitorului e, neîndoielnic, de partea primului, în piesă şi în viitoarele romane. Luchianu c profitor sau victimă — însa la fel de inconştient — după cum se bizuie pe primul sau pe al doilea. Aceasta e tema *socială* a piesei — după cum se vede, fundamentală in epocă şi pâsiratâ iniegral in *Viaţa la ţara.*

Conflictul care-1 macină pe Alexandru-Conrad sub raportul dragostei ntmirturisite pentru Măria, se înscrie în toata seria de atari iubiri sfărîmate, inaugurate de scriitorul însuşi, cu Eliia Ioanid, în 1880 (vezi cap. *Epiiadul tl'.ţţav** din prefaţa acestei ediţii, voi. II. p. XV—XVIU), si continuat pînă la ciclul Comăneştenilor. Acest conflict devine în chip

specific tragic, prin datoria de onoare a lui Alexandru-Conrad, aşa cum „ va demonstra şi Duiliu Zamfirescu însuşi in scrisoarea sa către Racoviiză-*l* Sphinx, intercalata în cronica acestuia, şi cum o spune clar eroul : el vrea să nu se creadă că a venit în casa Luchienilor pentru a se face iubit de către Măria, în postura unui vinător de zestre ; Luchianu îl dispreţuia oricum şî, dacă l-ar fi ideniificat, dacă i-ar mai fi intuit şi dragostea pentru Măria —- pe care i-o face cunoscută Sotir în actul II (dar scena, transcrisă în versiunea a doua, c tăiată mai apoi) — l-ar fi gonit, punîndu-l In imposibilitate de a se revanşa, de a-şi plăti datoria de onoare U care se simţea obligat. De fapt, acest amănunt e cel **cate**-1 iriiă pe moşier, cînd îl află, şi-l face să **fie** grobian cu administratorul său !

Argumentarea **e** logică şi mai aproape de termenii epocii — încă romantică — decît viziunea lui Sphinx. Acesta, mai realist, ar fi voit soluţii practice — un fel de contract cu Luchianu pentru răscumpărarea onoarei : succesul afacerii ar fi atras încrederea moşierului, care n-ar mai fl avut rezerve Ia dragostea tinerilor etc.

Revendicîndu-şi din plin dreptul de a face politică profesionistă, trecind dezinvolt dintr-un partid în altul, alegîndu-se deputat, Sotir o face sub cuvînt că .suntem un regim Hberal, toţi suntem datori a ne ocupa dc soarta ţării" — aşadar exact teza de peste şapte ani a scriitorului despre .pîrliţii de arendăşei', deveniţi bogaţi şi ajunşi prin aceasta .factori politici".

Stroe va lovi direct în Sotir, care „face politică negustorească, pozitivă... Politica d-sale **e** pornită sau dm interes, sau din frică*, dat Luthianu va crede în el căci .orice vei zice, d-nu Micronescu a ieşit din popor" — deci tocmai iluzia sau eroarea lui Matei Dsmian de mai lîrîiu, care-1 admite pe Scatiu pentru că „e muncitor", .ridicat de jos", **e** şi eroarea Saşei, amuzată — cu superioritate — de grosolăniile fosrului arendaş, ca Stroe şi Elena de ale (ui Luca. Pe astfel de temelii, poleite bine cu lustrul averii, parvenitul urcă neted şi Damian îl va salva pe Scatiu •— cu sentimentul solidarităţii de proprietar — împorriva ţâţânilor răsculaţi, deşi îl condamnă ca individ.

Solidaritatea averii operează şi la Luchianu, care-1 saltă inconştient pe Sotir la demnităţi politice, dar **e** necruţător faţă de Stroe, pe care-1 acuză de logomahie — demagogie — ca pe toţi deputaţii-advocaţi.

Eroarea lui Luchianu — care, în romane, nu va avea un personaj echivalent — este convingere la el ţi la clasa Iui. Fanfaronada merge pînă la negarea propriilor interese, amesierate cu un fel dc nvifcleţe superioară a clasei «naţionale" : moşierul îl săltase şi pe un alt spoliator

de aceeaşi speţă cu Sotir, fost administrator al lui de moşie, înaintea lui Alexandru-Conrad — îl făcuse subprefect, împotriva chiar a ministrului. Eroare e un fel de a spune : de fapt, moşierul socotea că-şi consolidează o clientelă recunoscătoare, dobîndind şi pentru el faima omului de inimă. Insă totul se întoarce împotriva lui, ducindu-i la miră — totul, in afară de corectitudinea lui Alexandru-Conrad, condus de onoare si, nedeclarat, de dragostea pentru Măria — întocmai ca Saşa şi Matei, dominaţi de dragostea pentru pămînt şi familie şi minaţi de iubirea lor reciprocă.

Peisajul vîrstei tinere se profilează în piesă cu cele trei caractere nobile, deşi firi diferite: Alexandru (Conrad)-Elena-Stroe, urmînd diagrama din viitorul roman : Matei-Saşa-Mihai, dar cu biografii diferenţiate. Ei copleşesc de ironii pe Sotir, mult mai aspru decît o vor face Saşa, Matei şi Mihai în *Viata ta {ară,* dar în acelaşi spirit.

Insă treburile îşi urmează cursul. Moşierul de baştină şi de tradiţie — în piesă acuzat direct, in romane salvat de la dezonoare — nu vede, cum nu vede Murguleţ, nu vede nici Matei, cum ii încercuieşte parvenitul ; Luchianu se leagănă în iluzia că .„pentru asta am stăruit at.ta la alegeri de te-am făcut deputat, trebuie să mergem mină în mină" — împotriva tinerilor ca Stroe şi a ţăranilor, pe care amîndoi ii calomniază la fel şi-i dispreţuiesc.

In piesă alianţa proiectată nu se va mai consolida *şî* prin căsătoria Măriei cu Luca, ba chiar se va desfiinţa, odată cu spulberarea iluziilor matrimoniale — dar în romanele viitoare scriitorul exploatează situaţia pină la refuz, căsătorind-o pe Tincuţa cu Scatiu, arătîndu-i nenorocirea vieţii lingă bădăranul ei soţ, urmărindu-i îmbolnăvirea, moartea ei şl a fetiţei, tragedia bătrînului tată etc, aşadar ţoţ convoiul profeţii de Stroe în piesă.

în romane se atribuie eroinei înireaga responsabilitate a mezalianţei, rezultată din înşelarea fetei şi din airacţia mondenă ; in piesă, amorul e mai generos cu Măria — prima variantă directă a Tincuţei — el o plasează în postura de victimă a părinţilor, prietenilor şi împrejurărilor, şi chiar a lui Alesăndru-Conrad, cum era cazul cu iubirea lui Duiliu Zamfirescu însuşi. Tocmai pentru că nu e singura responsabilă de primejdia căsătoriei cu Luca, ea e salvată de la naufragiu, dar cu preţul pierderii bărhatului iubit -— asasin în prima variantă a piesei, mort în a doua. Duiliu Zamfirescu — atribuim numai lui ideea, nu şi lui Vellescu, căci acest lei de iiamă nefericită este permanentă în opera scriitorului nostru - nu puiea gindi o fericire desăvirşila în dragoste şi, din vina unuia sau

a celuilalt dintre parteneri, catastrofa nu poate fi evitată în scrierile sale din această perioadă.

Trebuie să remarcăm, în actul doi al piesei, că lectura *Monitorului oficial,* în felul scenei din *Noaptea furtunoasă,* cu jupîn Durnitrache, Ipingescu şi articolul din *Vocea patriotului naţionale,* ne relevă un Sotir aproape analfabet. El zice „logică *cumpărata',* „înaltă Curte de *compoturi"* — adaosul e ulterior şi aparţine lui Duiliu Zamfirescu — ca sufragiul lui Ipingescu şi „cei ce mănîncă sudoarea poporului". Se vede succesul şcoalei lui Caragiale, cu care tînărul Duiliu Zamfirescu îşi va începe acum prietenia.

Ignoranţă alături de fanfaronadă — acestea sînt trăsături certe ale lu Sotir-Scatiu, ale parvenitului.

Recunoaştem de pe acum, de la piesă, justificarea aprecierii viitoare a lui Maîorescu despre Scatiu din roman, în 1895 : „Ce tipic pentru felul unor oameni din ţara noastră e Scatiu! «Zgîrcit şi fanfaron în acelaşi timp» — asta e şi nu numai la "mojici-... Zgîrcit sadea nici nu cred să existe la noi, cum există la englezi, francezi etc. ...Noi suntem o ţară de mixturi... Fanfaroni zglrciţi. toţi cu inima duioasă..." (Scris, către Duiliu Zamfirescu, din 6/18 nov. 1895). Luchianu e şi el fanfaron, „fanfaronul bogat" cum zice Stroe. Dar, în romane, scriitorul duce numai tipul Scatiu, el renunţă la prezenţa moşierului — care poartă responsabilitatea ascensiunii parvenitului — nu mai analizează decît: în treacăt vina regimului („Pe temeliile unei idei social-politice a răposatului Brătianu..." ; Scris, către Titu Maiorescu, din 21 mai 1891) în promovarea lui şi lasă totul asupra categoriei prospere, să spolieze pe moşieri şi pe ţărani, să ajungă la ranguri.

Romanele sînt populate de scriitor numai de moşieri „buni Ia suflet'" — dinamici sau slabi — procesul clasei nu se face din perspectiva in car; el e făcut în *Prea tîrziu,* anume din ungbiul vinii de a li împins pe ciocoi spre putere. O moşierime care-şi sapă activ propria groapă avem *în piesă,* şi scriitorul — sau cei doi coautori — o trezesc aici să-şi repereze, odată cu viciile, şi groparul ; o moşierime victimă avem *în romane,* şi scriitorul se preocupă să-i acopere defectele sau să i le absolve, dar să-i măsoare depozitul de virtuţi, capacitatea de sacrificiu pentru cauza naţională, aşadar tezaurul sufletesc, dacă cel material trece treptat .n mina Scatiilor.

Piesa iustifică mult mai clar decit cele două romane ulterioare din ciclul Comăneştenîlor, raporturile reale de exploatare între boieri şi ciocoi, pe de o parte, şi ţărani de alta, ea explică şi formele spolierii moşierilor de avere, de către parveniţii arendaşi ajunşi ciocoi, proprietari. In

romane se va schimba însă obiectul conflictului — nu va mai fi, ca în piesă, domeniul învoielilor agricole, ci se va rămîne la raporturile de stăpînire **3** pămîntului, unde alianța între moșierul de baștină ți țăran — ți el de tradiție — se putea stabili încă. Renunțînd Ia Luchianu si înlocuindu-l în romane cu moțierii .buni", care-ți cultivă direct moșiile (Sașa, Matei, Dinu Murguleț), dar nepunîndu-i pe aceștia in raporturi cu țăranii decît prin opoziție cu ciocoiul, ți anume în problema stâp nirii pămîntului, scriitorul îți ușurează posibilitatea pedagogiei sociale pe care o urmarea. In piesă trece pe primul plan chestiunea cultivării dirKte, raționale, a pămîntului chiar de stăpîn, dar unul luminat, cu bună știința agricolă — evitîndu-se aici, sau lăsindu-se într-un fundal comod, chestiunea învoielilor agricole, adică exploatarea.

Plasarea piesei în perioada de după 10 mai 1876 — concret, cîțiva ani după această dară, cît mai stă Alexandru la Paris — explică **ra**porturile moțier-parvenit mai exact decît s-ar crede la o privire de la distanță : Luchianu, aparținind unei boierimi date cu liberalii, e încă la putere, dar e asediat de Sotir — veritabila clientelă liberală — totuți mai are putere, cu care nu mai face decît să-I salte definitiv pe celălalt în scena politică; Sotir simte pulsul, dar mai simte că guvernul e pe ducă — ți, în adevăr, pe la 1880 Brătianu urma să cadă, făcind loc conservatorilor — ți e gata să treacă la noii-veniți în arenă. Situația stilizează **In** piesă cu abilitate raportul exact de forțe din viața politică reală — situație mai rar întîlnită apoi în romanele lui Duiliu Zamfirescu, unde el va păstra numai sensul larg al faptelor, nu ți detaliile, pe care îe va încălca adesea —- dînd însă cîțtlg de cauză lui Luchianu, omul tradiției, nu parvenit, ceea ce c un act de pedagogie socială, obișnuită de pe acum la scriitor, realizată prin drama *Prea tîrziu.*

Scatiu nu se **va** umili niciodată, **ca** predecesorul său din piesă, nici nu **va** renunța. Dar între 1883 — cînd se scrie *Prea tirzitt* — ți 1892—1894, cînd se zămislește începutul ciclului Comăneștenilor, trecuse un deceniu, autorul convertise totul în dramă — iar dramă, în termenii pedagogei Iui, era ascensiunea socială a Scatiilor — convertise totul in **ct**.tică socială dusă **Ia** limită. Trezirea moșierului "n piesă înseamnă, literar vorbind, excluderea lui din viitoarele romane ; în numele acestei treziri se declanșează procesul intentat parvenitului Scatiu — și Duiliu Zamfirescu poartă din piesă, către romanele *Viața la țară* ți *Tănase Scatiu,* următoarele poziții ;

— a lui Alexandru Martinian (Lazăr) — Conrad, multiplicat în Matei **ți** Sașa, mai întîi, dar și în Mihai Comăneșteanu, toți salvați însă

de la finalul tragic al piesei, pentru a marca programul ideologic al scriitorului, pedagogia lui socială ;

— a Măriei, convertită în **Ttncuța,** care ispășește vina de **a** se **fi** lăsat sedusă de Scatiu, lucru de la care eroina din piesă se salvează în ultima clipă, datorită cultivatorului luminat al pămîntului, Alexandru-Conrad ;

— a celor doi Micronești, tatăl și fiul, contopiți în romane într-un singur personaj, croit după tiparul rudimentar al tatălui și fără pospaiul de cultură al fiului, care personaj va sucomba și fizic în romane, pedepsit de țărani, pedepsit și în prima variantă a piesei tot **cu** moartea, dar de către justițiarul legat cinstit de pămînt;

— in rest, Elena, Stroe, d-na Luchianu — personajele .bune" ale piesei - sînt în romane difuzate în celelalte din categoria lor **(Coana** Diamandula, Dinu Murguleț, surorile lui Mihai Comăneșteanu, chiar Anna Villara din *în război).*

Singurul care dispare cu totul ca tip e Luchianu, ți numai sugestia mult modificată a existenței lui e prelungită sumar în Dinu Murguleț, convertită in imaginea moțierului patriarhal, mai mult răzeș, făcînd plugărie țărănească și condamnînd, ca ți predecesorul său, snobismul tinerilor : pentru Murguleț, maxima perdiție e consumul de portocale, cultura e un lux inutil, iar idealul de fericire e situația unui jitar care — îi declară el lui Matei Damian — .e mai fericit decît tine. Are tot ce-i trebuie ți nici **o** grijă".

Această poziție nu e a lui Luchianu. EI se află la distanță imensa față de Stan al Neacții din *Prea tirziu.* Dinu Murguleț însă e antipodul celuilalt moțier, el e solidar cu truditorul său de pămînt, cu aceeași căldură cu care un țăran ceva mai înlesnit vorbește despre altul aflat cu **o** treaptă mai jos. In acețti termeni, alianța intre țăran și Dinu Murguleț, împotriva parvenitului, nu e numai posibilă, dar inerentă ; de asemenea, între ei ți Sașa, Matei Damian și Mihai Comăneșteanu, tot de partea cealaltă a baricadei decît Scatiu. însă intre Luchianu și ei **toți** nu poate exista niciodată o alianță propriu-zisă. O probează uu numai Alexandru-Conrad, dar, în măsuri diferite, Stroe, Elena și **Măria** din *Prea tîrziu.* In programul ideologic al lui Duiliu Zamfirescu, din romanele sale, Luchianu nu se mai integra în nici un fel ți **a** fost părăsit cu cotul. Energica Anna Villara din *In război* ți Nicolae Milescu nu au nici e nimic comun cu Luchianu — cel mult administratorul Paraipan de la moșia Annei, „reacționarul drapicos", aduce de departe eu Micrones u-fiul, iubitor de expresii „radicale", însă primitiv în limitele lui

Micronescu-tatăl. Dovadă că lipul Scatiu prolifera mereu — si scriitorul, mmicindu-1 Ia sfirşitul primei variante a piesei si al unuia din romane, scoţîndu-1 din scenă, era totuţi conştient că procesul respectiv era departe de a fi încheiat. Abia 1907, pînă la care mai era un deceniu, ii va suna definitiv prohodul. Nu întîmplător, probabil, romanul *Tănase Scatiu,* legat direct de piesa *Prea tîrziu,* cu deosebire în prima ei variantă, se tipăreşte în volum abia în acel an !

1. La 1833, cînd se scrie piesa, şi in ianuarie 18S4, cînd ea se joacă, la guvern erau liberalii — însă mari fricţiuni interne făceau să se creadă, încă de la 1880, că guvernul va cădea şi ii vor urma conservatorii. Sotir îşi pregătea o prezenţă continuă „la putere", făcea, ca mai tîrziu Tănase Scatiu, politică luînd partidele Ia rînd. De aici acuzarea atît de violentă şi, aparent, cam nefondată a lui Stroe, că fonul arendaş face negoţ din politică.

2. Termenul C/u/', în sens politic, indica în epocă altceva decit azi — era, am spune, comitetul executiv al partidului. „Clubul tinerimei" poate fi asemuit, în mare, cu conducerea unei fracţiuni oarecum libeie din cadrul partidului. Momentul aparţinea liberalilor, şi Sotir o declară : „Sub un regim liberal, toţi suntem datori a ne ocupa de soarta ţării !" Aristocratul Luchianu {îşi declară „aristocraţia de naştere") şi-ar avea deci mai potrivit loc la conservatori — dar el e guvernamental, deci liberal, prin urmare nu e aristocrat propriu-zis, ci e de provenienţă recentă, cum îl şi denunţa Stroe : „fanfaronul bogat". E din liberalii de provenienţă mai veche, „conservatorişti", nu din aristocraţia veche, liberalizată.

3. E ciudată această menţionare, păstrată întocmai si în manuscrisul II. In epocă nu se discuta o nouă împroprietărire a ţăranilor, nîci de către liberali şi cu atît mai puţin de către conservatori. La ordinea zilei era problema învoielilor agricole. Dar Duiliu Zamfirescu inaugura de pe acum ceea ce avea să dezbată pe larg în *Viaţa la ţara* şi *Tănase Scatiu* — problema proprietăţii pămîntului ; aici se distanţau flagrant noii proprietari — foşti arendaşi sau vechili — de ţărani şi de boierimea de ţară tradiţională („aristocraţia de naştere", spune Luchianu). E obsesia lui Sotir, însă, căci Luchianu îl calmează : „Despre împroprietărire nîci idee..." în discuţiile de la Senat.

A. Scăpare semnificativă : numele adevărat al lui Conrad e, în *piesă.* Alexandru Martinian — numele Leon n-a mai apărut în piesă, căci nici un personaj de aici nu se numeşte astfel. însă Leon — Constantin Leon — e personajul nuvelei *jeana.* Dacă transcriitorul l-a scris aşa, e desigur pentru că exemplarul princeps al dramatizării — acum pierdut — scris desigur de Duiliu Zamfirescu şi după care s-a copiat manuscrisul prim pe carc-1 avem, păstra numele personajului din nuvelă. Cine putea fi stăpicuc de amintirea lui /.eon — nu de a lui Martinian sau Alexandru •— daca nu Duiliu Zamfirescu!' Deci dramatizarea primă a lost a lui — după care s-a făcut transcrierea exemplarului prezentat la concursul teatral.

In manuscrisul Iî, transcripţia e corectă — Stroe vorbeşte de Alexandru •— Alexandru Martinian — şi, cînd e nevoie, de Conrad, nu de Constantin Leon.

5. Alexandru-Conrad ţine să treacă drept francez — în manuscrisul I, al lui Duiliu Zamfirescu ; mai jos — el zice : „în îimha românească, care de acum va fi limba mea..." Toate aceste alibiuri sînt menite să întreţină taina în iurul său; totuşi, prea ostentative şi simpliste, ele sînt eliminate din manuscrisul II, nici chiar transcrise de copistul pus de Vellescu. în acest manuscris II, cineva scrie „limba *mea"* — peste „limba *curat franţuzească".*

(i. Referirea e la *Souvenirs d'enjance et de jeunesie* a lui Renan, lucrare apărută :n volum chiar în 1883, dar cunoscută, după cum se vede, încă de mai înainte, de autor şi de Alexandru-Contad. Eroina, provincială, era mai puţin la curent cu literatura franceză cea mai nouă şi de senzaţie. Revista careJ publicase pe Renan era *Revue des deux mundes,* cetită încă la Focşani, în familia Iui Duiliu Zamfirescu.

7. Roman din ultima perioadă a scriitorului, *Monsieur de Camors* J1S67) a oferit Iui Duiliu Zamfirescu schema nuvelei — dragostea neniărturlsltă — atît de asemănătoare propriei întimplăn de dragoste cu Eliza Ioanid-Dănescu.

R. „Rumân Imparţial" şi el, după cum se vede, ca si Dandanache al lui Caragiale -~ Luchianu e gata să treacă dintr-un partid în altul. O precizare este indispensabila: piesa *Prea tîrziu t* scrisă în vara şi la începutul toamnei 1883 ; *Scrisoarea pierdută* e ulterioară, se joacă abia în noiembrie 1884 şi se publică în 1885.

9. Se păstrează, în ambele manuscrise, convingerea tuturor personajelor despre Conrad că e francez. Cînd se menționa acest lucru rn manuscrisul II — originea franceză prezumară — termenu] era eliminat ; în acest loc însă e păstrat, pentru a se accentua asupra recentei naturalizări a lui Sotir si profesării de către acesta a unui naționalism ostentativ, care devine, [. gura sa, o parodie. E, în formă satirică, aceeaşi atitudine din articolele Iui Eminescu privind .pătura superpusă".

BUCEA SAU CAPAȚINA

Dacă menționăm aici această lucrare, e numai pentru că ca aparține, ca gen, dramaturgiei — în rest, e o simplă şarjă, de felul *Muzei de la Bolta-Rcce* a omonimului Mihail Zamphirescu, anterioară cu un deceniu şi jumătate. Dacă amploarea materialului e mai restrînsă față de a aceleia — care a slujit întrucîtva de model scriitorului nostru — în schimb construcția lui dramatică e mai adecvată, mai riguroasă față de cerințele dramaturgiei, *Muza...* citată fiind numai un fel dc „revistă", din familia reuşitelor *Haine vechi* sau *Cer cuvîntui,* etaloanele genului in epotă.

Bucea sau câp&finâ e o *farsă,* indicația figurează chiar în subtitlu.

Substanța piesei e recoltată din toată tradiția polemicii antihasdeiene din *Convorbiri,* dusă de filologul Vasile Burlă, mai ales, în cadrul căreia disputa în jurul cuvîntului .rața" a rămas faimoasă. Autorul nu mai puțin faimosului *Magnum Etimologicum* susținea originea dacă a acestui termen, pe cită vreme Butii i-a dovedit prezența în toate limbile slave. De la o asemănătoare controversă, imaginată de Duiliu Zamfirescu in jurul cuvîntului *bucea* sau *bucla* (piesa cunoscută, utilizată Ia fixarea roții pe osia căruței, în tehnică numită „lagăr"), pleacă si această farsă, cu numeroase aluzii la întîmplări şi date reale, care trebuiesc pomenite fie si pe scurt.

In chiar al duilea număr din *Revista nouă* (15 ian. 1888). pc prima pagină apare un articol al lui Hasdeu, intitulat foarte apropiat de farsa Ini Duiliu Zamfirescu : *Bucea fi căpățînă* — şi purtînd un motto din *Hronicul* lui Camemir : „...puține si vlnoase doveade vom aduce, socotind că ji ceale multe tot at'ta dovedesc, cît şi ceaste puține..." Articolul avea. chiar deasupra titlului, cunoscutul desen al lui Delavrancea, *roata.*

desenată In peniţă si reprodusă şi de G. Calinescu în monumentala sa *Istorie a literaturii.*

Delavrancea avea o mînă înlesnită pentru desen, si un portret al său, făcut mai mult din imaginaţie, lui Anton Pann, e cel mai bun pe care-l avem al marelui rapsod. Hasdeu îi reproduce însă roara, si aceasta pentru că în articol se aduce vorba de o roată, pe care autorul *Sultănkăi* a desenat-o citind textul — iată logica pe baza căreia desenul apare in fruntea articolului.

începutul acestuia e următorul (si adaptam grafia, plină de *scit* în lac de *ştie, vede* în loc de *vedea,* etc] ;

„Prietenul meu De la Vrancea are în firea-i, pesemne, de a cugeta în imagini. Cum scrie, se ştie ; dar si atunci cînd vorbeşte, dacă voiţi a-l desboboci pe deplin, daţi-i un condei, ş-o să-1 auziţi descriindu-şi prin grai ceea ce gîndeşle, ca si cind şi-ar vedea gîndul trup si suflet denaintea ochilor; şi-n acelaşi timp tot trage pe hîrtie linii peste linii, tot picură puncturi peste punetnri. le însoară si le deslînă. le umbreşte ţi le luminează. Tntr-o scară, vorbeam amîndoi politică, ba nu, vorbeam istorie, dervollînd teoria lui Vieo despre vecinicii] dus şi întors („ct>r« e ricorsi", n.n.) şi iarăşi dus şi întors a! întîrniplărilor. Dc la Vrancea zugrăvea o roată. Si aşa de aidoma era făcută, încît eu nu m-am putut îndura de a i-o lăsa pe masă, ci am pus-o tiptil în buzunar. Acasă, o mai privii pe gînduri. Nu era tocmai greu de a înţelege asociaţiunca de idei care l-a împins de la politică, vreau să zic de la istorie, la roată, căci şi bătrînul Miron Costin zicea oarecînd ;

Nici voi, lumii înţelepţi cu filozofia,
De *roată* hălăduiţi .," etc.

Articolul cantinuă pe .tcest ion, demonstrînd c,î „roata" care se invîrteşte, duce înainte politica • „ctim să zic istoria !'* — dar „căruţa ar sta bălăbănîndu-se pe loc fără spor", dacă n-ar fi l.i lo;uI ei, între butucul roţii şi osie, neînsemnata *bucea.*

Toata demonstraţia cu „firea" lui Delavrancea şi iscusinţa lui la condei n-ar merita expusă, dacă ea n-ar fi corelativul unei împrejurări anterioare cu câteva luni. când Delavrancea e cel care publică în *Românul* (din 15 iulie 1887} un identic articol madrigalesc, intitulat *Portretul d-lui Hasdeu;* numărul din iulic-august 1889 al *Revistei noi* îl reproduce — iar *Revista nouă* îl avea pc Hasdeu director şi primul redactor era... Delavrancea. (Ceilalţi redactori erau : Al. Vlahuţă, Vicror Bilciurcscu, Ion Blanu, I. V. Cosmovci, Victor Crăssescu. Ion Ghica, G. I. lonescu-Gîon, D. D. Racovitză-Sphinx, Th. Speranţia şi D, A. Sturdza.)

O formaţie redacţională cu Ion Ghica, patriarhul de la 1848, cu D. A. Sturdza, curînd şef al partidului liheral — iar la 1888 ministru de Culte şi Instrucţie publică, ba şi 12 zile la Finanţe, în ajunul venirii junimiştilor la guvern — era tot ce putea oferi mal „tare" viaţa literar-gazetărească în tabăra politică liberală. Duiliu Zamfirescu era în cealaltă, junimistă, care triumfa, punînd capăt vîziratului brătienist de 11 ani. *Bucea sau căpăfînă* este şarja unui om care jubilează, împotriva unui adversar puternic, dar gala să cadă sau căzut. Putem data, astfel, lucrarea, ca fiind în orice caz după 15 ianuarie 1888, cind apare articolul lui Hasdeu, nu însă după 12 martie, -cînd cade guvernul liheral şi vin junimiştii la guvern.

Nu — pentru că din această zi începe vîrtejul evenimentelor cînd Iul Duiliu Zamfirescu nu-i mai sta gîndul la farse satirice, ci se ocupa de viaţa politică, unde voia să joace un rol (mai întîi ispitit de direcţia Teatriilui Naţional — unde va venî însă Caragiale — şi apoi de plecarea în Italia).

Articolul lui Delavrancea din *Romanul,* anterior cu şase luni ditirambului lui Hasdeu din *Revista noua,* pornea de la un portret al acestuia, datorit pictorului G. D. Mirea, şi făcea un excurs de biologie în legătură cu originea geniului, trecea la familia Hasdeu, reproducînd informaţii date de cel elogiat, apoi descria portretul amestecind mereu datele realităţii, deci amănuntele fizice ale modelului : „D-l Mirea dar a avut în faţa sa un chip a cărei repede înfăţişare aminteşte fără voie feţele voievozilor noştri şi dezvoltarea capului, şi barba mare şi rotunda, şi mustăţile groase, lungi şi pierdute în laturile bărbiei, şi nasul marc, şi fruntea care se ridică bombîndu-se şi să scoboară strîngîndu-ce spre timple..." etc, etc. Două pagini de atare portret (a se vedea : Delavrancea, *Opere,* 5, ed. îngrijită de Emilia St. Milicescu, E.P.I ., 1969, p. 244—248), care se încheie cu următoarea frază : „Adevărul este ca d-l Hasdeu are atîta caracter în figură şi-atîta viaţă în ochi, încît eu, unul, mărturisesc că dacă aş fi pictor, mi-aş face o întreagă galerie cu *Hasdeu scriind, Hasdeu citind, Hasdeu glumind, Hasdeu rîzînd, Hasdeu uitindu-sc dupe... o d-nă frumoasă* etc, etc".

Că totul porneşte de aici e clar, de vreme ce între personaje găsim pe „d-nu Hîşdeu" şi „portretul Iui Barbu", ba chiar figura iniţial si „u roata", la care autorul farsei a renunţat în cele din urma. In rest, personajele sînt: o fată în casă, portretul lui Hunfalvy, un şoarece, *o* ţigancă.

Scena, spune indicaţia de regie, „se petrece la Arhivele Statului" — unde Hasdeu era în acel moment director.

Existența în piesă a portretului lui Barbu Delavrancea e replica la *Portretul d-lui Hasdeu,* articolul dîn *Românul;* „doamna frumoasă", după care gazetarului i-ar fi plăcut să-l vadă pe Hasdeu uitîndu-se, e aici în dublu exemplar: fata din casă si țiganca, ambele întruchipînd sursa documentației filologului — căci farsa dezbate o problemă filologică. Jar prezența roții chiar între personaje este legată dc „bucea" (aşa trebuie accentuat) pe de o parte — manşonul de metal dintre butucul roții şi osie — şi de „căpățînă", adică de butucul roții, pe de altă parte.

In scena primă, Hasdeu e frămîntat de problema de a afla cum se cheamă gaura roții prin care intră osia. Scena a doua o aduce pe 7.oița, fata din casă, „sursa folclorică" a filologului ; aceasta e întrebată, cu modelul în față, şl declară numaidecît că locaşul respectiv se numeşte bucea (buccea) ți vine din latina populară (în adevăr, de aici şi vine: buccella înseamnă gură mică, guriță). Lesne se trece de aici Ja buci-obraji, dar ;i altă parte, nevăzută a corpului, ascunsă de îmbrăcăminte — şi savantul filolog cere fetei, pentru documentație completă, să-i arate bucile !

în scena a treia, în timp ce are loc, în afara vederii spectatorilor presupuşi, verificarea vocabulei cerută de filolog, în cameră se desfăşoară un dialog !ntre portretul lui Barbu şi acela al lui Hunfalvy, cu privire la dicționarul lui Hasdeu.

Hunfalvy Pal, la 1888 avînd 78 de ani (avea să se stingă trei ani mai tîrziu, în 1891), era patriarhul filologiei maghiare, teoretician al surselor fIno-ugrice ale limbii poporului său, un Hasdeu al maghiardor. El a studiat şi limba poporului nostru, afitmînd că aceasta s-a format în Balcani şi abia pe urmă, prin păstori, a ajuns la nordul Carpaților, în sec. al XIII-lea — deci o teză ca a lui Rbssler, E'ngel etc, combătuți de mult de latinişti.

Convorbirea celor două portrete e însă şi ea închinată bucelei şî faptului că dicționarul lui Hasdeu se oprea la litera *b* (la cuvîntui *bărbat).* Dacă pentru *b* — spune unul din portrete — vrea cu orice preț să cerceteze bucile fetei... pentru c... ce-o mai fi vrînd să cerceteze? Fireşte, se fac aluzii acide la articolul lui Delavrancea despre portretul făcut de Mirea, Ia această dată Delavrancea aflîndu-se în conflict cu junimiştii (plecase de la ei în toamna anului 1884, cind Carp, Maiorescu, Rosetti nu-1 susținuseră să candideze Ia deputăție pe liste liberale — urmare a ostilității lui împotriva legii lui Brătianu privitoare Ia dotația regală ; nici Duiliu Zamfirescu — şi tot pentru aceleaşi motive — nu fusese pus pe liste, dar el nu rupsese relațiile cu junimiştii). Era în stare dc conflict latent şi CB Duiliu Zamfirescu, căruia îi criticase ironic față de Vlahuță romanul *In fața vieții* (a se vedea poezia Ca *doi plopi...,* ed. prezentă, voi. I, p. 349, şi nota, p. 549). Undele de venin din discuția portretelor aveau deci explicații, şi farsa *Bucea sau căpățînă* prilejuia o descărcare — în cerc intim — a mai multor acumulări de iritare.

Scena a IV-a ne aduce pe Hasdeu față cu Zoica, fata din casă, pe lingă care insistă să-şi arate bucile — fireşte, ale obrazului, dar jocul de cuvinte este cel pe carc-1 exploatează scriitorul.

Neajungînd Ia acord cu fata şi pentru a-şi putea scrie totuşi articolul pentru *Revistă,* o trimite pe aceasta în stradă să-i aducă o țiganca, pînă la venirea căreia degustă singur, cu satisfacție, o bucata de rahat turcesc (scena a V-a).

Următoarea scenă, a şasea, trebuia să cuprindă inițial discuția cu țiganca, dar e intercalată o nouă discuție între cele două portrete, şi abia scena a VIl-a ne aduce pe eroina străzii, o îndrăcită de țigancă, pe care, într-o altă cameră, filologul „a giorsăit-o cu o custura ştirbă". Controversa filologică e, în sfirşit, elucidată şi Hasdeu se convinge că partenera sa de dispută înțelege că bucile se află „unde de drept*. Satisfăcut de concluzie, o plăteşte pe țigancă şi aceasta pleacă, iar el trece Ia masă, unde scrie versuri pentru revistă, despre „arzoaica" de țigancă, invocînd melancolic bărbăția sa dusă si descriind preocupat bucile — de la bocea = gură. Totul cu formule latinizante sau italienizante: pote, pole, dievoloica, arzoie, inmoie, mole, pre, forte — ad.tă pronunții păstrate aidoma după grafie, fără a se ține seama de accentele, care indicau diftongi: pote = poate; pole = poale ; dievoloica = diavoloaica ; mole = moale; forte=foarte. De asemenea, notele de regie indică insidios pentru actori (!) păstrarea accentului, în vorbirea lui Hasdeu, caracteristic ținutului său de origine.

Mai mult decît lucrare literara, farsa *Bucea sau căpățînă,* cu toate picanteriile şi aluziile frizînd adesea trivialul, ne oferă prilejul reînvierii unei pagini de istorie literară, în care sînt angajați trei scriitori deopotrivă mari: Hasdeu, Delavrancea şi Duiliu Zamfirescu.

THARGELIA DIN MILET

Aşa cum s-a arătat pe larg în nota fa poezia Cî«f«/ *Tbargeliei* (voi. I al prezentei ediţii, p. 497—50.1). piesa aceasta în versuri, a doua in versuri din dramaturgia lui Duiliu Zamfirescu, se pare ca trebuie să o socotim pierdută definitiv — singurul caz de acest fel din literatura scriitorului. Scrisă, sau în orice caz terminată în vara anului 1894 (.Thargelia mi-a ţinut de urît o vară întreagă... evviva Thargelia !..." ; Scris, către Tîtu Maiorescu, din 2/14 sept. 1894), piesa — un singur act — e trimisă Junimii, unde nu întruneşte adeziuni, in primul rind se pare că nici pe a lui Maiorescu însuşi. Mărturii concrete nu avem, dar e cu putinţă ca aprecierile să-i fi fost comunicate prin viu grai autorului, în toamna aceluiaşi an, cînd el se afla în ţară şi, în principal, la Bucureşti, după stagiul bruxellez, în preziua reluării postului de Ia Roma.

Ciudăţenia e că, in afară de datele aflate în corespondenţa . cu Maiorescu din 1894 si apoi din 1898, referitoare la piesa, în afară de două scrisori ale lui Ollănescu-Ascanio, una probabil, alta sigur din 1398, şi, în afară de *Ciutul Tbargeliei,* mica bijuterie erotică, introdusă direct în volumul *Imnuri păgîne,* nu ni se păstrează — sau încă nu s-a descoperit — altă urmă a trecerii prin lume a piesei. Dar ea a fost la Junimea, s-a citit, poate chiar într-un plen sau într-un grup mai larg de frecventatori ai cenaclului, s-a trimis şi la Teatrul Naţional. în 1898, Şi a fost în discuţie pentru apariţie în *Literatură ţi arta română.* La 2[sept./j ocr, 1898, Ollănescu î'-o cerea imperios pentru teatru — unde venise director Petre Gtădişteanu - cu un entuziasm atic de mare. încît nu ne explicăm te a putut interveni de nu există nici măcar o menţiune despre ea în procesele-verbale ale Comitetului teatral. *„Thar-gelia 1* exclama Ollănescu. Trimite-mi-o de îndată şi ţi-o voi pune eu singur în scenă, voi alege interpreta (nu pe Aristizza) şi voi face însumi repetiţiile cu protagonista fericita dc a-ţi vorbi versurile pe scenă. Pe Grădişte a nu îl ai în buzunar dîndu-i aşa ceva de jucat, iar timpul reprezentării, negreşit la sosirea ta în Bucureşti. Prin urmare, cînd ?"

O săprămînă mai tîrziu (28 sept./lO oct. 1898) Maiorescu era înştiinţat ca luase drumul Naţionalului .încercarea de piesă dc acum 5 ani... *Vum* vedea de se poate juca." Nu s-a putut — dar de ce se da piesei vechimea de 5 ani, cînd erau mimai 4 ? Poate că documentarea pentru ea (Becq de Fouquiercs — *Aspasie de Milet,* Ernst Curtius — *Griechkcbe Geschichte* in traducere franceză, Ernst Cuhl şi Wilhelm Koner, *Das Leben der Grirchen und Romer nach antiken Bildtverken,* în traducere italiană etc.) începuse în 1893, căci lucrările respective sînt ample şt stufo ase.

Inir-un *22* noiembrie, probabil cu un an înainle, tot Ollănescu se interesa de „dramaturgia de care-mi vorbeai... ad-o la noi, că ne trebuie şi la teatru şi la revistă". Deci să nu fie trimisă la *Convorbiri,* de la care grupul Petraşcu-Ollănescu voiau să-1 smulgă pe scriitorul nostru (el trimisese acolo *In război,* promis lor iniţial, dar solicitat telegrafic de Maiorescu pentru revista Junimii).

După atari pregătiri, ce puica interveni ca piesa nici să nu se joace, nîci să nn se publice si nici manuscrisul să nu mai existe ? La Naţional, în Comitetul de lectură, parc să nu fi ajuns. Deci, Ollănescu c cel care n-a predat-o — căci „am rrunivo lui Grădişteanu prin Ollănescu" (Scris, către Titu Maiorescu, din *2S* sept./lO oct. 1898).

Să fi fost atrît de slabă? începutul n-o dovedeşte, şi, pe de altă parte, cunoaştem un număr mare din piesele într-un act care se jucau atunci. E cert că a lui Duiliu Zamfirescu era superioară multora. S-o fi retras scriitorul însuşi de la Ollănescu? Şi 'aceasta se poate. Dopa cum sint posibile şi altele, pe care nu le putem bănui. Fapt e că ne-a rămas doar începutul piesei, în două variante, întrueîtva diferite, din care am dat citate concludente în nota amintită, din volumul I al ediţiei prezente.

Piesa îşi plasează întîmplările în anul 480 î.e.n., în casa Thargeliei, Ia Corint. E momentul disputelor, declanşate de năvala perşilor lui Xcrxes, dintre cele două partide, cel democratic, avînd în frunte pe Temîstodc, care vota să dea lupte pe mare (.Mîntuirea Heladei este marea") ŞL cel aristocratic, condus de Aristide, care prefera împotrivirea pe uscat, fn cele din urmă lupta s-a dat şi pc uscat (Marathon) şi pe mare (Sal am in a), dar piesa nu cuprinde decît un episod premergător

hotătîtoarelor bătălii, anume acela al coagulării forțelor populare, aici reprezentate de Temistocle şi de Thaigeha, împotriva celor care — **ra** Arthmios — voiau sa evite lupta, pare-**se** chiar să trădeze, şi chiar a aristocraților care evaluau în felul lor repartiția forțelor şi preferau lupta terestră.

Arthmios, originar din Zella, **nu** suporta jugul Atenei — nu pentru că era Atena, dar pentru că cetatea a **ajuns** să fie condusă de un ilot, Temistocle.

„Dar tatăl lui, Neocles, e nobil', replică Thargelia, solidară prin condiție cu marele comandant. Arthmios nu acceptă o astfel de noblețe „turnată-n cîțiva ani / de toți bastarzii lumii" ; el face elogiul aristocrației de sînge, într-un fel care seamănă cu viitoarea argumentare a lui Duiliu Zamfirescu din discursul de recepție la Academic (1909) ți din polemica ulterioară cu *Viata românească* şi *Țara noastră* (Sibiu). Dar în piesă simpatia scriitorului merge direct către Tbatgelia **51** Temistocle, deci către „clasa" viitorilor săi adversari din **1909.** Frumoasa curtezană, lipsită de patrie, căci ea e originară din Milet — de unde **ivea** să vina, ceva mai tîrziu, şi Aspasia Iui Pericle — e îndrăgostită de **Atena,** .cetatea eternă" **a** Greciei, iar ideea de patrie e la ea supremă, deşi eroina, în acel **moment,** nu avea propriu-zis o patrie.

O poezie **a** dezrădăcinării ghicim aici, de care Duiliu Zamfirescu însuşi a fost stăpînst întotdeauna, în vremea stagiului roman. Nu mai puțin, e cuprinsă în piesă o insurecție interioară împotriva aristocrației snoabe şi trădătoare, în numele paturilor ridicate mai recent, prin merite Se considera pe el însuşi de o atare proveniența, E cumva, însele din urmă, piesa o conciliere îniic cele două tabere, a lui Arthmios (în care protagonistul **era** Aristide, atunci exilat) şi a lui Temistocle, în vederea idealului suprem de salvare a patriei, la care îi îndeamnă deopotrivă frumoasa Thatgelia ? Poate că în acest sens pleda piesa, şi lucrul a fost înțeles ca o procedare nepotrivită în raporturile dintre cele două partide politice de **Ia** noi, ceea ce **a** dus la eşecul piesei. Insă la astfel de pledoarii lumea nu **eta** prea atenla alunei*; Convorbii de* junimiste îi publicau Iui Eminescu, la **1881,** *Scriioarta III,* ucigaş antiliberală, chiar în momentele cînd Brătîanu trata unul din cartelurile cu gruparea junimistă, condusă de Carp-Maiorrscu. Să bănuim că un astfel de subitul a dus la respingerea piesei, şi la *Convorbiri* şi la *Literatură si artă română* — unde scriitorul **avea** mereu vad sigur, ba chiar cele două reviste se cosicutau **si** a-l publica — iar apoi **ji** I» ttaliu, **at ți** eiagent. Ar trebui să deducem atunci că partea din piesă pe care n-o

avem era foarte slabă, lipsita de dramatism. Lucrul e puțin probabil, dar, pe dc alia parte, piersa fiind în versuri, se putea cel puțin publica drept poezie — dacă nu se reprezenta ca piesă — căci Duiliu Zamfirescu versifica frumos, mărturie stă partea existentă, iar la **1894** el se afla în momentul de vîrf al artei sale psetice.

Nu ştim cc curs lus piesa, căci. inir-o varianta din care ni se păstrează, de asemenea, citeva pagini răzlețe, descoperim intenția frumoasei milesienc, înrăita acum de condiția ei dc curtezană (jucărie de lut, cum spune ea, „mîngîiere a regilor bătrîni") de a învrăjbi Alena cu bparta, nu atît ca *si* facă mai lesnicioasă înfringerea ambelor de către perşii năvălitori, cir din simpla patima a răzbunării, pentru că elenii şi in principal poporul Alenei „în epigrame batjocorit-a dorul / cetății mele scumpe". Deci. fllargelia îşi lua, în această variantă, misiuni naționale, politice; ea contesta şi pe Arthmios, stirpe de Atrid, deci neam de rege, şi pe Temistocle, erou ridicat din popor, şi pe „bardul Simonide", conştiință, expresie spirituală a ambilor, nega pe atenjeni, întf-o miz.inlropie absolută care, ața cum reiese dintr-o alră pagina răzleață, e de fapt expresia tragică a neputinței dc a-şi găsi ea însăşi personalitatea, fizionomia interioară — esie, cum va spune ea aici, „un dor dc tine insuți", mereu neîmplinit şi mereu înveninîndu-i ființa.

Nu ştim însă care din aceste direcții rămîneau sa domine ideația piesei. Se adunau probabil, la această insurgență intima, în numele oraşului natal, şi dorurile de răzbunare a tinereții irosite, a iubirii şi frumuseții jignile, întinată de bărbați, poaie că intervenea si conştiința îmbâtrînirii, a ratării biologice. Să fi fost vreo filtrare mai puțin dibace a vreunei situații reale din epocă, dc la noi sau din altă țara, c mai greu de presupus. Duiliu Zamfirescu nu le practica — ceea ce însă nu înseamnă lotuşi că nu putea să incerce, fie şi o singura dată, gustul **unei** tari întreprinderi! Oricum, amărăciunea respingerii la Academie, în **1893,** a sancțiunilor ministeriale repetate, cu mutările din **1892** la Alena si Bruxelles, acestea şi ecoul slab al literaturii sale dc pînă alunei — cind inel nu avea nici *Viața la țară,* nici *Alte orizonturi,* primele mari volume ale perioadei romane — s-au aliat, s-au adunat, să răsune în această piesă tragică, din care nu cunoaştem decît începutul.

Scriitorul îsi a'ăla în alră scrisoare către Mai'ircicii .impresia că acțiunea, atît cită c, se susține şi merge repede către sfirşit. Caracterul Thaigcliei, cu multe contraziceri, dar in fond cu nota de generozitate

dominanta (aşa cum parc că a fost în realitate •— în toate cazurile cam a fost Aspazia), îmi paie că reiese din acţiune.

Istoriceşte, cred că roate datele sînt exacte. Toate persoanele (afară de sclava Neotita} au existat, cu rolul lor bine definit. Arthmios fusese exilat din Atena de către Themist, din cauză că încerca să cumpere lumea cu aur de-al perşilor. Timon era în realitate amicul lui Themist. Simonide este poetul timpului.

Ştiu că datele istorice au o importanţă secundară, dar cind sunt exacte nu strică" (Scris, din 14/2o sept. 1894).

Autenticitatea Istorică strictă nu duce la concluzia că toată acţiunea *dramatică* a piesei nu e rodul fanteziei. Dimpotrivă, cursul şi semnificaţiile date de Duiliu Zamfirescu unor fapte >i persoane reale, acestea sînt esenţiale — şi pe acestea nu le cunoaştem decît atit cît s-a subliniat în însemnările de mai sus. Dc fapt, pe Timon si Simonide nici nu-i vedem în scenele care ni s-au păstrat, singurii care încep să se profileze sînt Thargelia, Temistocle şi Anhmios şi, atît cît se poate defini o sclavă —- inventată în întregime, element de ecou al eroinei principale — şi Neotita.

Confruntarea cu izvoarele indicate de Duiliu Zamfirescu însuşi, pe manuscrisul fragmentului păstrat — cele trei lucrări de Becq de Fouquieies, Curtius şi Guhl şi Koner — nu ne spune nimic în plus despre acţiunea piesei, ci despre cursul real al evenimentelor istorice, care nu ştim cum s-a oglindit în versurile lui Duiliu Zamfirescu. Thargelia, cea mai importantă pentru noi, e modelată mai mult după Aspazia lui Pericle, după spusa autorului însuşi, decît după propria ei făptură, aşa cum ne-a păsirat-o istoria.

Această a treia lucrare dramatica a lui Duiliu Zamfirescu — cele două scenete de mici dimensiuni. *Ce ne-aduce iarna* si *Bucea sau capăţină.* le socotim ceea ce sînt: simple piese de atelier, cu destinaţie reslrînsă, publicistică sau de salon, în nici un caz urmînd să urce pe scenă — are şi ea soarta predecesoarelor : eşecul. Mai mult decît ele însă, *Thargelia din Milet* e şi singura dintre lucrările lui Duiliu Zamfirescu definitivată de autor şi apoi pierdută.

Dăm, în continuare, textul ei integral, cu variantele păstrate, pentru a consemna, cel puţin într-un capitol de *Note* {i *comentarii,* cele cîteva pagini de teatru versificat, nu prea frecvent în epoca lui Duiliu Zamfirescu.

THARGELIA DIN MILET

Themisioclc	Arthmios din Zella
Timon	Thargelia din Milet
Simonide din Ceos	Neotita *'sclavaj*

In casa Tbargeliei, la Corint — Anul 480 a.c.

SCENA I

THARGELIA, NEOTITA

NEOTITA
(isprăvind de pus găteala pe capul Thargeliei)

Şî de mă mir, stăpîna, de cele ce se zic.
Mă mir, fiindcă-mi pare că prea se zic puţine.

THARGELIA

Şi cc se zice ?

NEOTITA

Unii găsesc Corintul mic
Şi pria mare onoarea de-a te cuprindc-n sine.

THARGELIA

Iar alţii ?

NEoTÎTA

Alţii iarăşi că chiar Atena nu e
Destul de splendid templu pentru-o aşa

THARGELIA

Şi-i crezi:

NE OTITA

li cred din suflet.

THARGELIA

Faci rău : acei ce zic
Că pentru mine este Corintul lor prea mic,
Nu-s din Corint ; ţi nu sunt .irenieni acei
Ce-ar face din Atena altaF unei femei.
Să sufere altare femeilor ca... mine !
Neotito, tu nu ştii ce simbol maiestos
E pentru ei Atena !...

NE6TITA

Cum este pentru tine
Miletul...

THAEGEUA

Pentru mine, Miletul nu mai este...
Viata trece... Trece viaţa, trec şi eu,
Trec toate.

NEOTITA

O, stăpîna !...

THARGELIA

E vecinica poveste
Cu lutul şi cu focul hrăpit de Prometeu.

(Se *uită lung la* mare. *Rosteşte încet ca pentru sine.)*

Amor, amor,
Incintă tor
Sălbatec ca o căprioară,
De ce mă-mbii
Şi tu nu vii,
Tu nu mai vii a doua oară ?

(Se *scoală.)*

Sunt gata ?

NEOTITA

Da, stăpînă. De-ai pune-n colţul gurei
Un fluture de zîmbet, ai da vieţii grai :
Thargelton * e luna surîsului naturei,
Şi-n mijlocul naturei eşti tu luna lui mai.

Luna *Thargelion* = mai (notă D. 2.).

Eşti albă, eşti frumoasa, eşti tinătă, şi eşti
Atît de nentrecută în haruri femeieşti,
Că de mi-ar da Apollo putere să te cînt
Şi-ar coborî toţi zeii locaţul pe pămînt.

THARGELIA

Mă linguşeşti, fetiţo.

(Ji Întinde num să io sărute.)

NEOTITA

(plecindu-se să sărute haina)

Eşti dulcea mea stăpină.

THARGELIA

Ţi-am spus că nu se poate.

(Ridicind-o.)

Sărută-mă pe mînă.

SCENA II

THAHGF.LIA

(ia o liră şi se aşează în faţa marii)

\nv,i, amor.
Incintător
Mibaiec ca o căprioară,
l"le ce mă-mbii
Ş. ii. nu vii.
*> na mai vii a doua oală ?

P; cînd te- .' Jiu
Ioa[C-au apii'.
">a stin; in r-g ^u îsul firii;
opac" •-. a
"e trunchi >? Irîng.
•.' seu ă 'i '-.indafirii.

Amor, amor,
Tare mi-i dor
De ochii tăi fugari şi tineri,
De-a săruta
Guriţa ta,
Copil iubit zeiţei Vineri.

Că de-ai veni,
Ti-as împleti
Un cuib dc dezmierdări de soare,
Şi-n ciuda ta
Ţi-aţ anina
Painjeni; pe aripioare.

SCENA III

TUARGELIA, ARTHMIOS

Pe cînd Thargelia rosteşte versurile din urmii, Arthmios se ivefte pe terasa, venind de pe mare. El îi jace semn să nu se întrerupă. Thargelia sjîrseste versurile rîzînd.

ARTHMIOS

Ce cintec trist!... Şi totuşi...

THARGELIA

Şi lotus:

ARTHMIOS

Ce plăcere,
Cînd sufletul iubeşte şi nu poate să spere,
De-a auzi cum cheamă, Thargelia, cu dorul,
Din cele patru vînturi, pe Eros călătorul.

THARGELIA

O, Arthmios, se vede că mintea ta nu-i încă
în cele iubitoare cu din prisos adîncă.
Şezi colea.

(Ii întinde fruntea să i-o sărute. El o sărută din fugă pe umărul gol Ea-l ameninţă cu degetul.)

Altă dată să ceri voie...

ARTHMIOS

(iirtrerapînd-o)

...la **timp.**
Ce forme minunate !... Thargeiio, îţi jur
Că peste tot, cît ţine Hellada împrejur,
Şi peste mări şi dealuri, la barbari, şi-n Olymp
Şi-n Iad — nimic —• nici însăşi Sirenele din unde
N-au pieliţa mai albă, nici forme mai rotunde.
(Vrea să se plece să-i sărute umărul din nou.)
Se poate ?

THARGELIA

(relrăgîndu-se)

Nu se poate.

ARTHMIOS

Ce inimă de ştiută !...

THARGELIA

De ce?

(Rîzînd.)

Asemeni lucruri se iau, iar nu se cer.
Ţi-am spus că nu ai mintea cu din prisos adîncă
In cele-ale iubirci.

ARTHMIOS

(inăl(înd din umeri)

Ciudată eşti !...

THARGELIA

(idem)

Mister !...

ARTHMIOS

(Jitce ciţ'tva pasi pînă ia uşe, apoi vine repede către Thargelia)

Ia spune-mi!... Suntem singuri, da?

THARGELIA

Singuri, singurei.

ARTHMIOS

A fost?

THARGELIA

A fost. Dar cine ? Themistocls sau ei ?

ARTHMIOS

Ei, cine ?

THARGELIA.

Antiochos... *(Nebotărhă.)* Adimantos, în fine.

ARTHMIOS

Aceştia sunt singuri.

THARGELIA

(mirată)

Adimantos ?

ARTHMIOS

Vezi bine,
Toţi sunt satui de jugul Atenei. Toţi ar vrea
S-o vadă-ngenunchiată. Chiar cei ce n-ar putea,
Pe faţă ; Sicyonul, Arcadia, Corintul,
Phliontele, Mycena. Flida şi Tiryntul,
Şi poale chiar Megara.

THARGELIA

Dar Sparta ?

ARTHMIOS

Ea, dîn parte-i.
Ar fi prea bucuroasă : supremaţia Spartei
E vorbă goală. Astăzi Atena face lot,
Sub îmboldirea urci acelui crud ilot...

THARGELIA

(între rupind)

Themistod:

ARTHMIOS

Vezi bine.

THARGELIA

iiot *n.*

ARTHMIOS

Sau fiu de tracă !

THARGELIA

(cu vioiciune)

Dat tatăl lui, Neocles, *e* nobil.

ARTHMIOS

Nu se-mpacă
Asemenea nobleţe c-un sînge ca al meu,
A cărui începuturi se urcă la Tezeu.
Noi nu primim nobleţea rumală-n cîţiva ani
De toţi bastarzii lumei. Cu ultimii tyrani,
Cu Pisistraţii, cartea de aur s-a închis.
Noi am făcut Atena ! părinţii şi străbunii
Nobleţă. Iar noi astăzi n-avem nimica; unii
Slăbiţi, iar cei puternici, proscrişi. E'u sunt proscris.
Arisiide, de-asemeni.

THARGELIA

Şi eu ce pot să fac ?

ARTHMIOS

Tu, dac-ai vrea, poţi multe.

THARGELIA

Eu ?...

ARTHMIOS

Da. Fiul de trac.
E-n mina ta. El crede în tine, te iubeşte :
îndcamnă-1 să se lase de nebunescul gînd
Dt-a se lupta cu Xetxes şi-a-î ţine piept orbeşte.
A-i ţine piept noi '. Cine ? Cîţi suntem ? Mai curînd
Sau mai tîrziu, aceeaşi menire ne aşteaptă.
Deosebirea este că dacă ne-îndirjim
Şi vrem să ne opunem, mînia lui cea dreaptă
Ne va zdrobi ţ şi-atunrea, din liberi, o să fim
Schimbaţi în sclavi. Atena, Aicna o să fie
Kednsă-n praf !...

THARGELIA

Iar altfel, redusă-n satrapie.

ARTHMIOS

(făcînd un pas înapoi)

Thargelio ! tu însăţi ai început să fii
Partaje protectoare acestei nebunii!...
Te-a ciştigat tiranul...

THARGELIA

(inlrerupiiidu-l)

Ba nicidecum.

ARTHMIOS

(continuînd)

...pe tuie,
Speranţa noastră !...

THARGELIA.

(idem)

Nu e adevărat.

ARTHMIOS

La
Să cerem sprijin ?...

THARGELIA

(idem)

Nu e adevărat, îşi spun.
Eu sunt cu voi, cu tine, cu cei ce se supun,
loniană •— mie, ce-mi pasă cinc-nvinge '. .,
Eu patrie n-am. Mîine ca astăzi, azi ca ieri:
Un lanţ de vicleşuguri, de lacrămi, de plăceri.
Pe carc-1 duc orunde. Războiul ce se-ncinge
Mă supără.

ARTHMIOS

Atuncea *i...*

THARGELIA

(după o mică pauză)

Dar dacă e s-aleg
Eu. curtizana. moartea poporului întreg,
Sau placida cădere sub jugul satrapiei,
Eu aş alege moartea.

ARTHMIOS

Cuvinte de poet,
Vorbeşti ca Simonide.

THARGELIA

(cu vioiciune)

Ba **nicidecum.**

ARTHMIOS

încet,
încet.

(ia un scaun si se *aşează lîngă dînsa.)*

Si mai-nainte de-a da vînt poeziei,
Te **rog sâ-mi spui anume oraşul cel supus**
Pe care l-au ars perşii — l-au ars sau l-au redus
în satrapie.

THARGELIA

Năsos, Miletul, cîte vrei.

ARTHMIOS

Am zis *supus.* **Da. Năsos şi alte două-trei,**
Care-au făcut cum face Atena, au fost rase.
Dar cine e **duşmanul care-ar primi să lase**
întregi, cetăţi duşmane ?...
"Ihargelio, eu ştiu
Că lumea zice multe de mine : c-am să fiu
Numit sairap ; ca perşii m-au cumpărat cu sume
Enorme ; că sunt gata să-i vînd... dar lumea-i lume.

(Cu căldură.)

Eu nu-s vîndtit la nimeni ! Eu sunt atenian
Şi ţelul meu e unul : să scap cetatea.

(li ia mîna.)

Spune,
V rei **sa m**-ajuţi

THARGELIA

Vezi bine. Dar ce să fac ?

ARTHMIOS

Oree **condiţii.** Aur... Vrei **nur ?... Vrei colan**
De **aur î**

THARGELIA
(cu interes)

A !...

ARTHMIOS

Vrei scule? Vrei purpură de Tyr ?
Le am aici, în luntre.

(Face un pas către terasă.)

THARGELIA

Da ?...

ARTHMIOS

Da.

(hitorcîndu-se.)

Si am un jir
De boabe mărgărite...

(Le laudă din semne.)

THARGELIA
(cu mai mult interes)

Da ?...

ARTHMIOS

Da.

SCENA IV

THARGELIA, ARTHMIOS, NEOTITA

NEOTITA
(intrînd repede)

Stăpînă, vine
Themistode.

(La auzul acestui nume, Arthmios vrea să fugă. Tbargelia îl opreşte şi, jaclndu-, semn să tacă, îl împinge repede către o cameră vecină, în dreapta. Apoi se aşează, ca mai-naînte, luînd lira.)

THARGELIA

Să vie.

(Neotita iese.)

SCENA V

THARGELIA, THEMISTOCLE

Themistode intră din stînga şi rămîne lîngă uşc în admirare. Tbargelia, uitîndu-se la el şi z'.mbindu-i, zice începutul versurilor :

Amor, amor,
Incîntător
Sălbatec ca o căprioara
De cc mă-mbii
Şi tu nu vii ?...

THARGELIA

(lăsînd lira şi ducîndu-se spre el)

Ba a venit cu tine.

THEMISTOCLE
(luindu-i mîinile)

Thargelio, copilă, o blîndă Auroră,
De te-ar fi scris Olympul din picături de lapte
Şi ți-ar fi dat Demeter roşeața unei flori
S-ar fi mişcat toți zeii la vestea unei fapte
Atît de strălucite !...

(Ia un scaun şi şade lîngă dînsa.)

Iar bieții muritori,
Ce n-au făcut nimica, şi totuşi te au vie,
Din carne ți din suflet, pe tristul lor pămînt,
Ar trebui să-şi schimbe tot graiu-n poezie
Ca să ridice glasul să-ți zică un cuvînt.

THARGELIA

încep să cred : poeții sunt gata.

THEMISTOCLE

(lntinzindu~i o oglindă pe care i-o aduce ca dar)

Ca dovadă
Priveşte-te...

THARGELIA

(luînd oglinda şi admirind minerul — o statuetă a Veneret)

Ce lucru frumos !...

THEMISTOCLE

(uimind)

...şî vei vadea
C-am spus numai ce este.

THARGELIA

(cu modestie prejăcutâ)

Nu-i bine să ie vadă
Zeiţa Aphrodita alăturea cu ea...
Şi nici mi-i trebuinţa : mă ştiu.

THEMISTOCLE

Şi-mi dai dreptate.

THARGELIA

Şi da si nu...

THEMISTOCLE

Ce vorbă !...

THARGELIA

De-aş fi o zeitate.
Aşa cum zici, şi soarta ar sta in mîna mea,
Eu mi-aş schimba destinul.

THEMISTOCLE

Şi ce-ai dori ?

THARGELIA

Aş vrea
Să fiu o muritoare cu haruri mai puţine.
Dar cu mai multă minte, şi cu mai mult noroc;

(Cu căldura.)

A; vrea să fiu iubită pururi, din inimă, cu foc ;
Să fug de lumea asta, şî singuri, eu şî dînsul,
Să dăm un sens vieţii din noi !

THEMISTOCLE

Te-neacă plinsul,
Fetiţo. Fii cuminte. Tu vrei să fii iubită !,..
Da' eşti cea mai iub'uă dintre femei. Tu eşti
Slăvită, adorată.

THARGELIA

Asemenea ursită
N-aş vrea-o nici la duşmani... Iubită eu ! - glumeşti.
Eu sunt o jucărie de lux, ce mişc din mînă,
Rîd, cînt — o mîngîiere a regilor bălrîni.
Şi... vrei să-ţi spun ? Tu însuţi, Themistocle, mă crezi
C-aş fi folositoare ambiţiunei tale,
Şi astfel ţii la mine, mă cînţi, vii să mă vezi,
Ba-mi faci şi daruri...

THEMISTOCLE

(scbimbind tonul)

Fie ! Ne-am îndrumat pe-o cale
Ca asta — înainte !

(După o pauza.)

Ihargelio, tu ştii
Că azi sau mîni, Atena, ji poate chiar Hellada
Întreagă, vor fi şterse, reduse-n satrapii,
Iar templele cu zeii, Atena Poliada,
Căzuie-n mîni de barbari!...
Tu stîi, c-aici, aproape,
La Istm, bărbaţii noştri nu se-nţeleg — căci unii
Vor luptă, şi var duce să moară ca nebunii
Degeaba ; alţii pace, dar nu-ndrăznesc să-ngroape
Ideea libertăţii. Şi toţi s-au împăcat
Asupra unui lucru ; războiul pe uscat.

(Cu putere.)

Atcasla-i nebunie curată ! Mintuirea
Helladei este marea.
Pe mare, căpitanii
Sunt dezbinaţi de ură. Eurybiad, cu firea
Nehoiărită, tace şi-şî ţine-n loc spartanii ;
Adlmantos, gelosul de gloria Atenei,
S-a depărtat de flotă cu toţi corintienii ;
Corcyra stă deoparte cu Argos şi cu Thebe ;
Tyranul Syracusei de-asemeni.

(Se scoală.)

Triştii plebe,
De generali nemernici şi regi născuţi la plug !
Ai merita să tremuri de-a pururea sub jug !

(tntorcindu-se către dinsa, btind.)

Thargelio, în tine mi-am pus speranţa-nucagă ;
Adimantos se-nchinâ la graiul tău. S-aleagă
Comanda, de voieşte. El este-n mîna ta. .

THARGELIA

Themistocle, ce glumă !...

THEMISTOCLE

Te-o bmecuvînta

Manuscrisul principal se opreţie aici, întt-un punct, aşadar, unde abia se întrunesc polii conflictului — Thargelia, Themistocle şi Arthmios — dar unde sînt menţionaţi posibilii rezoneurî ai piesei, poetul Simonide ji Timon (probabil e avut în vedere acela poreclit „mizantropul*, căci el trăieşte în secolul al V-lea î.e.n.).

E clar că. prin aceştia, mai ales, se relevau sensurile ideologice ale piesei. Simonide din Ceos (556—468 î.e.n.) era poetul oficial de-a lungul întregii epoci, el a cîntat în versuri de tot felul, îndeosebi în elegii şi .ttene", toate marile victorii greceşti din timpul războiului cu perşii, şl pe cea maritimă de la Salamina, datorită partidei lui Themistode, şi pc cea dc Ia Marathon, dobîndită după asalturile terestre, preconizată de partida lui Aristide şt a lui Arthmios. Să fi avut scriitorul nostru in vedere pe un contemporan al său, poet naţional ca Simonide — aşadar „oficial" ! — şi aceasta să fi atras nemulţumirea lui Maiorescu, care se va fi gîndit la Alecsandri ?

Ce-ar fi vrut să semnifice, în acest caz, prezenţa scepticului, pesimistului Timon, „in realitate prietenul Iui Themistocle", cum spune Duiliu Zamfirescu ? Timon cel real îşi pierduse averea, fusese decepţionat de marile nenorociri abătute asupra ţării sale, şi ajunsese la o mizantropie generală, împotriva umanităţii întregi. Dacă Simonide ar fi putut condensa optimismull sau ncutralismul naţional, în raport cu cele două partizi greceşti - ce-ar fi adunat în el tristul Timon ? Nu ştim. Insă putem presupune ca în legătură cu cei doi vor fi apărut cauzele care au dus la naufragiul piesei.

Vom nota, în continuare, că finalul primei scene, de Ia întrebarea Thargeliei dacă Neotita a isprăvit cu gătelile şi podoabele, o avem şi

Intr-o altă variantă, unde frumoasa milesiană ne apare în cu totul altă postura : cinică, advertată atît a partidei lui ihemistocle, cît şi a aceleia a Iui Aristide-Arthmios. Ultimele versuri, chiar în această variantă, ne arată insă u făptură nu cinică în stiuctura ci, ci numai foarte trista, decepţionată, în urma unei vieţi risipite zadarnic si copleşită de „un dor di: tine însăţi".

Abia după această scenă, neliniştita curtezană se alină în cîntecul de dragoste, pe care Duiliu Zamfirescu avea să-l introducă în volumul *Imnuri păgîne.*

Iată, în întregime, finalul Scenei prime, în această variantă, despre care nu ştim dacă e ulterioară sau anterioară versiunii pe care am reprodus-o mai sus:

THARGELIA

Sunt gata ? *(Se uită într-o oglindă.)*
Da, sunt gata... Şi-mi plac. Ascultă, fată :
Aş vrea să fiu frumoasa cum n-am fost niciodată.
La Istm e luptă m.ire. Se ceartă căpitanii
Si rid soldaşi. Grecii vor una, iar spartanii
Vor alta. I'arcă n-ar fi cu toţii greci ! far eu
li vreau pe toţî, aicea, supuşi ii mici. Ii vreau
Supuşi, li vreau pe nobili îngenuncheaţi ! Poporul
Superb, ce-n epigrame batjocorit-a dorul
Cetăţii mele scumpe, îl vreau batjocurii 1
A!... Arthmios!... nobleţe din sînge de atride,
Themistocle eroul ! şi bardul Simonide !...
Pitici !...
Atenienii ?!.,. Copii.

(Dudndit-se către Neotita.)

M-am răcorii.

NEOTITA

Stăpină, ura este duşmana frumuseţii.
Te-ai înroşit...

THARGELIA

Din suflet se ureă-n albul feţii.

NEOTITA

Aşa-i... dar e cam roşie.

THARGELiA

Da ?

(Se uită din nou în oglindă.)

Nu-i nimic.

NEOTITA

O pată !

Voiai să fii frumoasă cum n-ai fosi niciodată...

THARGELIA

Voiam *A* fiu **frumoasă !... Voiam !... Ce poţi să ştii !.**
Trec valuri peste valuri, nevoi şi bucurii ;
Ne punem roş pe faţă, şi sclave *şi* **stăpîne...**

NEOTITA

Ne-am pune alb mai bine...

THARGELIA

Si golul iot rămîne

NEOTITA

Un gol... de ce ?

THARGELIA

Vezi. asta-i !.. L'u gol de., **nu se suc**
Un gol de riu ce **seacă ; un gol de colivie**
Din care păsărică s-a dus ; un gol dc floare
,l'e-fl cănii sin se prinde un fluture ce **moare ..**
Tu nu pricepi. Ia seama : un **gol ce ţi se** suie
Din **inimă în minte ; un gol, ce** e **si nu** e ;
Un *gol* **de ..**

(Văztnd că Neotita nu pricepe.)

Ai dreptate. Cuvintele sunt mute.
Un dor de tine însăţi...
Nu **poţi pricepe. Du-te.**

(Neotita iese.)

Avem, de asemenea, ţi un fragment izolat al ultimei scene din versiunea care ni s-a păstrat, ctiprinzînd controversa dintre Thargelia şi Themisiocle. Milesiana mai **păstrea.-ă ceva din cinismul cale apărea In varianta citată a finalului primei scene.** Ceana **dintre comandanţii greci nu** mai **e relatata de Thargelia, ci, mai firesc, de Themisiocle, c.ire-i**

cere si el milesienei sprijin în a convinge pe Adlmantos ca să accepte comanda. Conflictul între cele două poziţii apare clar — Thargelia trebuind •a se impartă între solicitarea lui Arthmios de a-i convinge pe comandanţi să dea lupta pe uscat şi aceea a lui Themistocle de a prefera înfruntarea pe mare. E cert că rolul Thargeliei este exagerat — nu era cu putinţă ci o curtezană, oricît de frumoasă si deşteaptă, să aibă pină într-atîr influenţă la toate facţiunile gieceşti, să poată mlUienţa şi o partida si cealaltă, deopotrivă, si soarta peninsulei să fi fost în aşa măsura dependentă de o femeie, care mai era si străină de teritoriul cetăţilor grectjti.

Cum nu cunoaştem textul, presupunerile de tot felul pot să-şi facă loc. Poate din cauza acesiei hipersolicitări a rolului unei străine, devenită arbitră suverană **între cele două partizi — aristocratică si democratică — să fi întîmpinat piesa atîta rezervă si la Junimea si la Teatrul Naţional, ba chiar si la** *Literatură şi artă română}* **— căci nici prietenii Ascanio si Petraşcu n-au putut-o publica.**

Dăm mai jos şi această scenă, unde pare să se contureze şi întîlnirea directă dintre Themistocle si Arthmios, de vreme ce unul îşi semnalează prezenţa (strănutind), iar altul devine bănuitor si insinuant la adresa curtezanei.

THARGELIA

Miel... Ne-am îndrumat pe-o cale
Greţita. Doruri ? !...

(Uitîndu-se la el.)

Poate o boabă cu otravă...

(Rîzînd cu amărăciune.)

O. dac-ai şti !...

(Mişcare în camera de alături.)

THEMISTOCLE

S-aude tuşind...

THARGELIA *

E Nea, sclavă.

THEMISTOCLE

F- poate Neos, sclavul : tuşeşte cam pe nas.

Dc aici pînă la sfîrşitu! **scenei, numele sînt scrise prescurtat de**

THARGELIA

Se poate. Daca-ți paie ciudat, **mai fa** un pas
Şi vezi.

THEMISTOOJ

(nehotărît)

Ciudat nu, însă...

(Ducindu-se spre use.)

THARGELIA

(se întoarce repede către dînsul fi, prefăcindu-se, cade)

Themistocle 1 da-mi mina.
Imbătrinesc !... Ce lucru : Thargelia bătrîna !...

(Se reazemă de dînsul.)

îți pare cu putință ?...

THEMISTOCLE

(se uită lung la ea)

Ah, cit esli de frumoasa —
Tu nici nu ştii ce farmec ți-a pus natura-n toate
Cum flacăra dintr-ochi-ți lucind misterioasă,
Atrage ca destinul...

THARGELIA

Și mă iubești ?...

THEMISTOCLE

Se poate
Sa mai întrebi ! Ştii bine...

THARGELIA

Atunci plecăm.

THEMISTOCLE

Da > Unde ?

THARGELIA

Ne ducem după soare : un colț de rai pe unde,
La Zante, Ia Ithsca — Ionia **e** mate.
Primeşti ?... Un vis de aur ce mi-a hrănit viața
De cînd mă simt pe lume. Un dor de depărtare,
De lume nouă ; dorul dc-**a**-ncepc dimineața
Altfel. Primețti ?...

{Themistocle tace. Ea face un pas înapoi.)

SUMAR

